TÉNYEK ÉS TANÚK

Bárczy János
Zuhanóugrás

Magvető Könyvkiadó, Budapest

TÉNYEK ÉS TANÚK

MAGVETŐ

Bárczy János

Zuhanóugrás

Magvető Könyvkiadó
Budapest

Második kiadás

© Bárczy János, 1981

Előszó

Amikor személyes – családi és katonai jellegű – emlékeim leírására rászántam magam, arra gondoltam, hogy talán jó szolgálatot teszek azoknak, akik – a száraz, tudományos történelmi és a katonai szakmunkákon túl – életközelből, az emberi problémák szövevényén keresztül is meg akarják ismerni, meg akarják látni – vagy csupán érzékelni, sejteni – a korszakot, melyet az én szerencsétlen generációm átélni kényszerült.

Rászántam magam visszaemlékezéseim rögzítésére azért is, mert a túlélők sora napról napra gyérül a közvetlen, szubjektív információk nyújtására képes kortársak – rokonok, ismerősök, barátok és katonabajtársak – kihalása folytán. Nem történelmi és nem katonai tárgyú tanulmány az, amit leírtam – ehhez egyébként sem rendelkezem kellő képességgel, felkészültséggel, dokumentációval. Élményeim, személyes és közvetlen úton szerzett információim, benyomásaim, tapasztalataim azonban – úgy érzem – mégis hozzájárulhatnak egy végzetes, zavaros, rendkívül bonyolult kor problémáinak, szereplői magatartásának jobb, hitelesebb megértéséhez.

Emlékeimet nem tegnap és nem ma rögzítettem első ízben. Élményeimről, benyomásaimról, a dolgokról, eseményekről, melyeket magam láttam, hallottam, éreztem a történés időpontjában, az átélés pillanatát követően be kellett számolnom a feletteseimnek készített hadcsoport-, ezred- és hadosztálynaplókban. (Katonai beosztásom, munkaköröm feladata volt ez.) Az élmények, események, politikai és katonai fordu-

latok bizalmas kiértékelésére, kommentálására pedig – legtöbbször szintén a történés időpontjában – szűk családi és baráti körben került sor. Én most – valójában csak manuális értelemben – újból leírtam, átmásoltam, minden változtatás nélkül összefoglaltam, elrendeztem azt, amit már egyszer önmagamban, mások és önmagam számára leírtam, megszövegeztem, elmondtam, megállapítottam. Ebből a korabeli látószögből következik az, hogy számtalan helyen teszek olyan politikai, katonai, társadalmi vagy éppen személyre, helységnévre, időpontra vonatkozó megállapítást, mely – a mai ismereteink szerint, ill. a kor hivatalos, tudományos alapossággal feldolgozott és kiértékelt története, hadtörténete szerint – hamis, téves, hibás. Tudatosan, szántszándékkal hagytam meg írásomban ezeket a hibákat, tévedéseket (mai szemmel nézve: hamisításokat) – más szóval élve: készakarva alkalmaztam a történés pillanatának perspektíváját –, hogy ezzel is kifejezzem, éreztessem, megértessem a magam és velem együtt az én generációm vívódásait, gyötrő bizonytalanságát, tévelygését az eget-földet megrázó örvénylésben, mely teljes zűrzavart teremtett nemcsak térképeinken, hanem önmagunkban is, akik magunkra hagyva, tanácstalanul tapogatóztunk az idealista valláserkölcsi nevelés, az irredenta hazafiság, az egyoldalú tájékoztatás, a puszta fizikai létet fenyegető terror vaksötétjéből az ismeretlen, csupán ösztöneink és emberségünk által jelzett világosság felé.

Aki – mint magam is – túljutott az átlagéletkor háromnegyedén (vagy ki tudja? – még ennél is többön), s nem kell tartania, félnie senkitől és semmitől – általában őszintén beszél, ír, vélekedik, hátsó szándék nélkül, számításon kívül hagyva az esetleges előnyt vagy a fenyegető hátrányt, amit megnyilatko-

zása kiválthat. Őszintén és becsületesen kimondom ezért, hogy emlékeimhez, élményeimhez, a velük kapcsolatos helyzetekhez, a szereplő személyek „ahogyan én láttam"-alapon felmért, tapasztalt magatartásához semmit hozzá nem tettem, semmit el nem hallgattam.

Végezetül: lehetséges, sőt bizonyos, hogy visszaemlékezésem néhány része – ismert és kevésbé ismert személyekkel kapcsolatban – mai véleményem szerint már sértőnek, elhamarkodottnak, igazságtalannak tűnő megállapításokat is tartalmaz. Amikor ennek következményeit magamra vállalom, ezúttal sem mondhatok egyebet annál, hogy ha valakit én egy adott időpontban és egy adott helyzetben hibásnak, ellenszenvesnek, határozatlannak – vagy éppen rokonszenvesnek és határozottnak – láttam, tudtam, tapasztaltam, akkor nekem csak ilyennek és csakis ilyennek kellett írásomban megrajzolni. Emlékeim életszerűsége, hitelessége kívánja ezt így, hogy érzékeltessem az áttekinthetetlen, zavaros és hibákkal, tévedésekkel, végzetes szűklátósággal megátkozott szereplőit, közéjük számítva magamat is, annak a kornak, melyben az események lejátszódtak. Elmarasztaló, bíráló megjegyzéseimmel azonban senkit – és senkinek az emlékét – nem szándékoztam tudatosan emberi méltóságában megbántani. Ha mégis ezt tettem volna itt-ott, ezúton kérem az érintettek bocsánatát.

1976. december

Első fejezet

A legtöbb ember, ha életéről, sikereiről, élményeiről beszél, azzal a közhellyel kezdi mondókáját, hogy „már kora ifjúságomtól kezdve ellenállhatatlan vonzást éreztem" az ilyen vagy olyan pálya iránt.

Én – nyíltan bevallom ezt – úgy lettem 1935-ben hivatásos katona, hogy nem vonzalmat, hanem éppen ellenkezőleg: taszítást éreztem e pálya iránt. Nem tudom ugyan ennek az ellenszenvnek a valós okát pontosan megfogalmazni, de alighanem közel járok az igazsághoz akkor, amikor azt mondom, hogy a családomban – mind apai, mind pedig anyai ágon – idegen, ismeretlen, gyökértelen volt a katonáskodás hivatásszerű gyakorlása. Ez nem jelenti egyben azt is, hogy famíliám férfitagjai generációkon át gyáván kibújtak volna a katonai szolgálat, illetve a szülőföld védelmének kötelessége alól, de azt sem, hogy holmi kótyagos pacifista eszme apostolai lettek volna. Nem, erről – ilyen formában – szó sincs, annyira, hogy – a többi ősi nemesi családhoz hasonlóan – nálunk is az számított igazi férfinak, szólási joggal rendelkező felnőtt embernek, aki becsülettel leszolgálta katonaéveit, tiszti rangot szerzett, s önként – csak úgy, virtusból, kedvtelésből – kivette részét a háborúkból, hadjáratokból, csetepatékból. Könyveink között – sok ezernyi kötet gyűlt össze apám dolgozószobájában – volt egy lexikon, misekönyv nagyságú, mely a régi nemesi családok eredetével, történetével foglalkozott. Ebben jelentős helyet kapott a mi családunk is – a hatalmas, többszörösen széthajtogatható karton családfán ujjunkkal követhettük a rokonság ágas-bogas terebélyesedé-

sét az Árpádoktól egészen a legutolsó hajtás legutolsó levélkéjéig, melyen saját születési dátumomat és nevemet olvashattam –, számtalan bejegyzés tanúskodik arról, hány Bárczy hagyta a fogát a „becsület mezején". A misekönyv, a hajtogatós családfa vajmi csekély becsben volt a házban, apám ugyanis arra tanított bennünket, hogy nem az a fontos, ki kinek a fiaborja, hanem az, hogy mennyit ér végzett munkája; ám a rokonságot, barátokat mégis aszerint tanultuk meg becsülni vagy éppen hátmögött kimosolyogni, hogy helytállt-e a „nagy" háborúban, avagy lúdtalp, gyomorbaj, rövidlátás ürügyén inába szállt bátorsága. Emlékszem egy bácsira, aki mondhatott bármi okosat, szépet, tehetett bármi jót, nemeset, a családi közvélemény elintézte egy kézlegyintéssel és a lebecsülést jelentő, megvető „Untauglich" megjegyzéssel. Egy „Untauglich", egy „alkalmatlan" ugyanis a családi erkölcs szerint nem lehetett egyenrangú vitapartner, nem szólhatott bele a férfiak dolgába, a család életébe. De emlékszem arra is, hogy a két háború között, évtizedeken át, minden családi összejövetelen ugratták, bosszantották, körülkacagták azt a nagybátyámat, aki 1914-ben, amikor Ferenc Jóska falragaszon tudatta népeivel, hogy mindent megfontolt és mindent meggondolt, fiákert hozatott, hogy az elsők között jelentkezhessen katonának, attól tartva, hogy „lekési" a háborút, elszalasztja a hősködésre, virtuskodásra kínálkozó nagyszerű alkalmat . . . minekutána négy esztendőn át szakadatlanul arcvonalszolgálatot teljesített tüzérei élén.

A katonai hivatás iránti averzió – úgy gondolom – onnan származott, hogy a család a szemünkben értelmesebb, értékekesebb, jelentősebb pályán is meg tudta állni a helyét, sőt ott kiemelkedőt, maradandót is volt képes alkotni, felmutatni. Ebben az indoklásban már

érezni kell azt a családi szemléletet is, hogy – szerintünk – az ment, illetve megy hivatásos katonának, akinek nincs elég esze, képessége, szorgalma ahhoz, hogy más, komolyabb hivatást folytasson. Ennek – a katonaságra nézve igazságtalanul és érdemtelenül sértő – megállapításnak az volt az alapja, hogy apai nagyapám az egykori Közigazgatási Bíróság, anyai nagyapám a Királyi Kúria neves bírája, jogtudora volt, egy nagybátyám a főváros köztiszteletben álló főpolgármestere, egy másik a közélet színpadán állandóan szereplő miniszterelnökségi államtitkár, és apám maga is államtitkár, a Parlament egyik legfontosabb bizottságának (az ún. Takarékossági Bizottságnak) elnöke, a Községi Takarékpénztár ügyvédi alelnöke stb. – akik feszített agytevékenységéhez, észbeli teljesítményéhez viszonyítva, mi tagadás, alacsonyabb rendű, majdnem bagatell, mondhatnám komikus színben tűnt fel a hivatásos katonatisztek – békeidőben a gyakorlótérre, a kávéházak kártyaszobáira, fényes báltermekre és megbotránkoztató mulatozásokra szorítkozó – tevékenysége, ha úgy tetszik: „munkaterülete".

Családunk számára, ilyen körülmények között, nem felemelkedést, hanem épp ellenkezőleg, bizonyos mértékű deklasszálást jelentett volna, ha valamelyikünk a hadsereg hivatásos állományába lép. Igaz ez a rosszul hangzó megállapítás akkor is, ha a kormányzó – más társadalmi osztály rovására – elhalmozta a „nemzeti" hadsereg tisztjeit kiváltságokkal, előjogokkal, kívánatossá téve a tiszti pályát, s ezáltal tekintélyt, tiszteletet, hatalmat (például a fegyverhasználat jogát, sőt: kötelességét előírva minden vélt vagy valóságos sérelem helyszíni, azonnali megtorlására) biztosítva számukra. Ha – mindezek hatására – a középosztályt, főleg pedig a népes, felduzzasztott, de roppant rosszul fizetett köztisztviselői réteget sikerült is

mozgósítani annak érdekében, hogy legjobb fiai törekedjenek a katonai életpályára – lévén ez főnyeremények is beillő felemelkedés valamennyi tanító, kistisztviselő, állami alkalmazott, vasutas, postás szemében –, bennünket ez nem érintett.

Alaposan meg kell erőltetnem az eszemet, hogy meg tudjam mondani, egyáltalán volt-e gyermekkoromban bármi kapcsolatom, emlékem, élményem olyasmivel kapcsolatban, ami a katonaságra utalna. Az első ilyen, igen halvány, sejtésszerű, pókhálófinomságú emlék Budakalászhoz fűződik. Itt volt a nyaralónk, a Nagykevély közelében, ahonnan könnyű, rövid séta volt a Duna hűs hullámait elérni vagy az erdőn át eljutni Csobánkára, Pomázra, a Kőhegyre, Csikóvárra. Nyár lévén, itt ért minket a kommün bukása. Nehéz, küzdelmes élet volt mindenki számára, amiből – persze – én még mit sem éreztem, mit sem értettem. Arra azonban jól emlékszem, hogy nem is háziállatként, hanem nagyon becses, féltve őrzött kincsként szerettünk, becéztünk néhány tyúkot meg egy kedves, játékos kedvű báránykát. Egy napon aztán dörömböltek a kapun. Nem kopogtak, nem köszöntek be – ahogyan ezt más látogatóktól megszoktuk –, hanem dörömböltek, valami iszonyúan kemény, vasalt tárggyal. Négy durva, szöges bakancs látszott a barnára mázolt deszkapalánk és a küszöb közötti résen, a palánk felett pedig két kékesszürke, csúcsos katonasapka. A román királyi hadsereg katonái voltak. Puskatussal döngették a kaput. Apám a Pénzügyminisztériumban dolgozott, csak édesanyám volt otthon velünk, apró gyerekekkel. Féltünk, nagyon féltünk. Anyám villámgyors mozdulatokkal a tűzhely sütőjébe tuszkolta a tyúkjait, a bárányát pedig belökte a kamrába. A két katona lisztet, zsírt, sót, cukrot követelt, jóanyám meg sorra nyitogatta a szekré-

nyeket, fiókokat, jelezve, hogy íme, győződjetek meg, ti okosok, itt sincs semmi, ott sincs semmi! . . . Anyám bátorsága bennünket is magával ragadott. Játéknak vettük az egészet, bár éreztük, hogy valami komoly dologról van szó. Szipogtunk, sírdogáltunk, nyivákoltunk, különösen akkor, amikor fél füllel hallani véltük, hogy Bircsi panaszosan béget a kamrában, a tyúkok meg méltatlankodva kárálnak a sütőben . . . A rekvirálást – így hívták a megszállók elkobzás útján eszközölt élelembeszerzését – megúsztuk, s a katonák szitkozódva távoztak. Édesanyám azonban, ahelyett hogy velünk örült, táncolt, kacagott volna, amiért túljártunk a katonák eszén, nagyon fáradt és szomorú lett. Csak sok-sok év után értettem meg, hogy ő nem a tyúkokat, nem is a Bircsit féltette. Apám, mint pótolhatatlan adó- és pénzügyi szakember, a kommün idején is beosztásában maradt, Pogány pénzügyi népbiztos oldalán. Félthette apánkat a fehérterror nyomasztó korszakában, azt hiszem, joggal.

A városi lakásunk Budán, a Lánchíd tőszomszédságában volt. Dunára néző, óriás szobák, melyek színvonalához sehogyan sem ért fel a sebtében tákolt mellékhelyiségek gyatrasága. Volt ugyan telefonunk – a télen-nyáron egyaránt hideg, barátságtalan előszoba falán lógott a barna, hatalmas fadoboz, két oldalán egy-egy fafogantyús fülhallgatóval, középen fekete bakelit beszélőtölcsérrel –, és volt – a legelsők között egész Európában, sőt talán a világon – telefonhírmondónk is, két szobánkban is, a telefonhoz hasonló ormótlan, fafogantyús fülhallgatókkal. Szobáink falát vékony, aranyozott faléccel keretezett, nagy mintás, sötét tónusú tapéta borította – a dolgozószoba zöld volt, a fogadó borvörös, a nagyebédlő óarany, a nővéremé citromsárga, a szülők hálószobája kék, és gipszfehér a fiúké, melyben bátyámmal tanultunk,

aludtunk. Kartávolságnyira volt otthonunktól a Lánchíd, a budai hídfőnél személyes ismerősünk volt a hadirokkant hírlapárus, aki nyakába akasztott vászontarisznyával kínálgatta hajnaltól késő estig a *Pester Lloyd*-ot, *Kurir*-t, *Szózat*-ot, *Pesti Hírlap*-ot, és személyes ismerősünk volt a szemetes, az utcaseprő, az omnibusz előfogatának hajtója, aki két erős lovával felsegítette az emeletes társas kocsikat a híd közepéig, a másik irányban pedig a budai hídfőtől az Alagút bejáratáig.

Ablakaink alatt, pontosan előttünk, hónapokig horgonyoztak a győztes hatalmak hadihajói. Angol és francia tengerészek szigorú, kemény életébe pillanthattunk így be, ismertük az idegen, nyugtalan parancsok, kürtjelek értelmét, borzongva figyeltük, amint az ágyúk Pest felé fordulnak, napjában többször is, gyakorlatképpen ... Megszállók, idegenek, nemrég még ellenségek itt, a mi fővárosunk szívében ...

Egy napon az egyik angol ágyúnaszád felszedte a horgonyát és elhajózott. Később – így beszélték – ez vette fedélzetére IV. Károlyt, hogy Funchalba szállítsa, az antanthatalmak által kijelölt helyre. Nagyapám, az öreg kúriai bíró, aki rendíthetetlen negyvennyolcas volt, ezen a napon olyan elégedett, vidám és boldog volt, amilyennek ezelőtt sohasem láttam. – Megadta a Jóisten, édes fiam, hogy megélhettem ezt a napot! Eltakarodott hazánkból az utolsó Habsburg is! Vége, vége lett az átkos, gyűlöletes „schwarz-gelb" világnak! – Levette pápaszemét, s elgondolkozva fényesítette zsebkendőjének csücskével. Hosszasan, akkurátusan tisztogatta az üvegeket, holott azok úgy fénylettek már, mint a tükör. Jó sokára aztán ezt hümmögte, inkább csak magának: – Bár ... a fene tudja ... ez a fránya lovastengerész, ez sem ígér semmi jót!

A tengerészek máshol is felbukkannak emlékeim lomtárából. Apám ez idő tájt vezette bizonyos nyugati pénzcsoportok képviselőivel azokat a tárgyalásokat, melyek célja egyrészt a korábban felvett kölcsönök törlesztésének elhalasztása, másrészt további kölcsönök kieszközlése volt. Az ún. „moratórium"-tárgyalások, illetve a „Stillhalte"-tartozások kedvező rendezésétől függött ekkor a feldarabolt, gazdaságilag dezorganizált, elszegényedett ország vérkeringésének újjáélesztése vagy inkább: megteremtése. Így került apám közeli kapcsolatba Herr Krafftal, aki – mint egy svájci bankcsoport képviselője – tárgyalópartnere volt. Miután ezek a tárgyalások rendkívül bizalmasak, magyar részről pedig legalább ilyen sürgősek is voltak, apám gyakran látta vendégül otthonunkban Krafft urat. Más szóval: a ma oly használatos „munkaebéd" és „munkavacsora" – ezek szerint – nem új találmány. Krafft úr rendkívül jó modorú, kellemes üzletember volt, bár mi, gyerekek csak „a hurkafejű"-nek neveztük magunk között, mivel kopasz, hosszan felnyúló, hengeres koponyája vészesen hasonlított a pukkadásig töltött májasokhoz, melyek katonás rendben csüngtek Keil János hentes és mészáros Fő utcai boltjának horgain.

Vendégünk sohasem jött üres kézzel. Érkezése előtt pontosan fél órával pazar, méregdrága virágcsokrot, dísznövényt küldetett anyámnak a házunkban levő „Lohr Irma cs. és kir. udvari szállító" üzletéből. Amikor pontosan a virág után fél órával megérkezett, minden esetben három elegáns csomagocska került elő aktatáskájából. Nővérem csokoládét kapott – csodálatos, édes és illatos, valódi svájci tejcsokoládé volt –, bátyámnak valami szép és értékes könyvvel kedveskedett, én pedig – ólomkatonákat kaptam, tengerészgyalogosokat, előreszegezett szuronnyal, rohamra len-

dülő lábbal. Nem szerettem ezeket a figurákat, pedig – ahogy a moratórium-tárgyalás egyre hosszadalmasabb lett, s Krafft úr egyre gyakrabban fordult meg nálunk – egyre sokasodtak, szaporodtak az ólomkatonák, szakasztott kicsinyített másuk azoknak az „igazi" angol és francia matrózoknak, akik az ablakunk alatt horgonyzó rombolókról tartották sakkban – fölényesen és diadalittasan – a várost. Nem szerettem a katonásdit, nem szerettem ezeket a tengerészeket – sem az ólomból öntötteket, sem az igaziakat –, és ha mégis játszottam velük, ez abból állt, hogy acél- és üveggolyóimmal (tele volt minden zsebem ezekkel) ledöntögettem, elsöpörtem őket . . .

Katonákkal, ezúttal már magyarokkal és „igaziakkal", volt még egyéb problémánk is, bár a történet inkább nevezhető nevetségesnek vagy drasztikusnak, mint valóságos problémának. Nagyapám egy ugrásnyira lakott tőlünk, egy szép, építészeti ékszernek is beillő magánházban (nem akarom a gőgös, előkelősködő, nagyzoló „palota" kifejezést használni, bár az épület – korábban – valóban püspöki palota volt) a Várhegy oldalának futó, csupa lépcső utcácskában. Nagyapámé volt a ház, melyhez csinos – elhanyagoltsága miatt vadregényesnek is mondható – előkert tartozott. Hatalmas kovácsoltvas lándzsák képezték a kerítést, melynek egy része már a Hunyadi János útra nézett. Erre vonult fel nap nap után az ún. udvarlaki őrség, hogy majd a Színház utcán, a Szent György téren áthaladva leváltsa minden délben az előző napi csapatot. Ember lévén a katona is: egy idő után az a – számunkra meglehetősen bosszantó és kellemetlen – szokás alakult ki, hogy a felvonuló őrség parancsnoka éppen nagyapám kertjét találta alkalmasnak arra, hogy „balra kilépni!" vezényszóval könnyebbülésre biztassa katonáit. A látvány, a kerítés

mellett levő jázmin- és orgonabokrokon át is – mondanom sem kell –, a házból kitekintve nem volt éppen felemelő. A históriához tartozik az is, hogy nagyapám kutyát is tartott, ez azonban – lévén rendkívül pimasz és harapós – többnyire nem a kertben tartózkodott, hanem a széles emeleti erkélyen, ahonnan – mint valami őrtoronyból – szemmel tarthatta a környéket. Nos, az öregúr, mikor megelégelte már, hogy a nemzeti hadsereg illemhelyet csinál a kertjéből, egy szép napon – úgy délfelé – kiengedte a fenevadat a házból. A kutya – hallatlanul ravasz, fifikus jószág – vakkantás nélkül meglapult a bokrok tövében, mert az volt a szórakozása, hogy villámcsapásszerű rárohanással rémítette halálra a jámbor járókelőket. Az őrség percnyi pontossággal érkezett, elhangzott az ismert, boszszantó vezényszó, s a lándzsák mellé sorakoztak a katonák, a „tiszt úr" is, csillogó, ezüst Árpád-sisakosan, tollforgóval, kivont kardját hóna alá szorítva . . . Több se kellett a mi kutyánknak! Egyetlen horkantással ugrott fel rejtekhelyéről, neki egyenesen a kapitánynak! – Hogy az a mennybeli, magasságos . . . – ordítva tántorodott hátra az Árpád-sisakos – szitává lőlek . . . felaprítalak . . . darabokra szabdallak, te . . . te . . . ördögfajzat . . . Ha el nem kapom, bizony isten leharapja!

Az eset után soha többé nem volt bajunk az őrséggel, úgy vonult el az nap nap után nagyapámék előtt, hogy még sandítani sem mert senki a lándzsák mögül hívogató bokrok sűrűjére. Mi meg, családi körben, ahol a férfiak nem vetették meg az ilyen és ehhez hasonló sikamlós történetek felelevenítését, kiszínezését, évek hosszú során át nevettük, kacagtuk a tollforgós, ezüstsisakos, kardjával vadul hadonászó – nyitott nadrágos – katonatiszt ijedelmét. Bizonyosan csupán jelentéktelen apróság ez, igazában véve semmiség, de

mégis valamicskét elárul abból a szemléletből, ahogyan a fafejűnek, darabosnak, primitívnek tartott átlagkatonáról vélekedtünk.

Ezek után már szinte magától értetődő, hogy baráti és társasági körünkben egyetlen katona sem fordult elő. A körről, melyben apám élt és dolgozott, már nagyjából beszéltem. Kiegészítésül talán még annyit tennék hozzá ehhez, hogy barátai, kártyapartnerei (kizárólag tarokkoztak, azt is módjával, keverés és osztás ürügyén legtöbbször órákon át a legkomolyabb közgazdasági, főleg adó- és pénzügyi problémákat tárgyalva) csupa olyan közéleti emberek voltak, akiket az átlagember csak a képeslapokból ismerhetett. Megemlítem, hogy egy aktív miniszter, dr. Térffy Béla volt a bérmaapám, egy másik miniszterrel, Bud Jánossal és családjával együtt nyaraltunk Parádon, a Károlyi-kastélyban, amikor pedig iskolába kerültem, az első vizsgámra Wolff Károly, a keresztényszocialisták vezére vitt saját, városszerte jól ismert, két pompás lipicai által repített hintóján. Miután pedig apám – egyik – hivatala, a Takarékossági Bizottság a Parlament épületének északi, Margit-híd felé eső szárnyában volt, otthonosan jártam ki-be ott éppen úgy, mint a Községi Takarék Wurm utcai székházában vagy a Közgazdasági Egyetemen, ahol apám volt az adó- és pénzügy előadó tanára.

Korabeli szokás, no meg apám (és a család többi tagjának) társadalmi helyzete szerint is meglehetősen mozgalmas társasági életet éltünk. Az állandó bérlet mind a Nemzeti Színház, mind az Operaház előadásait, illetve ezek megtekintését és meghallgatását lehetővé tették számunkra. Ugyanez állt a jelentősebb hangversenyekre, a Műcsarnok Őszi és Tavaszi Tárlatainak megnyitására, az Ernst Múzeum kiállításaira és a pesti ún. „nagy" bálokra, házi összejövetelekre.

Bármennyire erőltetem azonban a memóriámat: nem tudok egyetlen nevet, egyetlen esetet sem, amikor társaságunkban (helyesebben: nővérem társaságában, hiszen én jóval fiatalabb, szinte gyermek voltam még ekkor) uniformis – katona, csendőr vagy rendőr – egyszer is megfordult volna. Lehet, hogy ez puszta véletlen, de mégis inkább az, hogy – a család szemében – bizonyos „fajsúly-differencia" szeparálta ki a komolyabbnak megítélt jogászokat, orvosokat, mérnököket, közgazdászokat, levegőnek nézve a könnyebb uniformist. Bevallom, hogy a minden évben pünkösd hétfőjén délelőtt rendezett regattán, ahol az egyetemek és főiskolák nyolcasai mérték össze erejüket a Sziget csúcsától a Műegyetemig – nyilván a híres és hagyományos Oxford–Cambridge regatta mintájára –, valamennyien a fekete-fehér BEAC, azaz a tudományegyetem, vagy a piros-fehér MEC, másként a Műegyetem nyolcasának győzelmét reméltük (aszerint, hogy nővérem tánc- és teniszpartnerei között a jogászok, orvosok vagy mérnökök voltak éppen többségben) a nagy esélyes tiszti csapatokkal, a LASE I. és a LASE II-vel szemben. Mellesleg: mindig, majdnem kivétel nélkül, a tiszti iskolások győztek, akiket – némi keserű szájízzel – „profinak" mondtunk, szemben az „amatőr" egyetemistákkal, amiben – így utólag megállapítva – volt is némi igazság.

Jól tudom, hogy mindenki – így természetesen én is – akkor is idealizálva, felcicomázva, megszépítve emlékezik saját ifjúságáról, fiatalkori emlékeiről és élményeiről, ha szigorú, tárgyilagos és kritikus szeretne lenni. Előre kellett ezt bocsátanom ahhoz, amit – családi körülményeim kiegészítéseként – apám művészi hajlamairól beszélek el. Nem voltam, nem vagyok és soha nem is leszek büszke például arra, hogy családfám hány évszázad talaján gyökeredzik, s hogy

valaha – évszám szerint nem is nagyon régen – mekkora birtoka, vagyona volt (vagy csak lehetett volna?) családomnak, Bojártól Kecerpeklékig, Kolcshosszúmezőtől egészen Ránkfüredig. Arra vagyok csupán büszke, jobb kifejezéssel élve: igaz örömmel, melegséggel tölt el még ma is az az érzés, hogy fia, gyermeke lehettem annak a férfinak, akit – a magam megítélése szerint – a „kivételes tehetség" s némi pátosszal: a „tökéletes" jelző is megillet.

Apám, bár napi tizennégy-tizennyolc órát dolgozott, mindig szakított időt magának arra, hogy velünk legyen, ízlésre, igényes és szép, értékes életre neveljen. Dilettáns volt a szó első, jó értelmében, ami annyit jelent, hogy élvezettel és örömmel muzsikált, rajzolt és festett, kertészkedett, gyönyörűséget nyújtva annak, aki ezek befogadására alkalmas, méltó. Dolgozószobájában fő helyen állt egy jó hangú bécsi zongora, melyhez mindannyiszor leült, ahányszor csak néhány perce maradt a hivatalba indulásig, fontos tárgyalás, megbeszélés, étkezés és lefekvés előtt. Abszolút hallása lehetett és kitűnő emlékezőtehetsége, mivel könnyedén, próbálkozás és gyakorlás nélkül eljátszotta fejből azt, legyen népdal, operaária, tánczene, amit valaha bárhol is meghallott vagy lekottázva megpillantott. Lehet, sőt bizonyos, hogy alig volt művészi értéke annak, amit és ahogyan játszott, de ezt sohasem ambicionálta, meg sem kísérelte önmagát, saját teljesítményét a hivatásos előadóművészek szintjéhez hasonlítani. Műkedvelő volt, a legjobb, legnemesebb fajtából. Hogy a muzsikálás felszabadult, spontán öröme nyaralónkban se hiányozzék neki, szerzett egy pianínót is, hogy esténként, amikor az egész napi megfeszített szellemi munkától fáradtan hazatért, az aktív muzsikálás adjon pihenést, felfrissülést neki.

Annak a közegnek a jellemzéséhez, melyben életem

egy részét eltöltöttem, szervesen hozzátartozik nyaralónk, vagy pontosabban vidéki házunk, az ott folyó mindennapi élet leírása is. Valójában jóval több volt ez a ház, mint amit általában nyaralónak képzel el az ember. Téli-nyári építésű és berendezésű, teljesen felszerelt, kétszintes épületről van szó, melyben minden megvolt, ami egy városi, állandó lakáshoz szükséges, hogy kényelmes, komfortos, tágas legyen. Nagy kert övezte a külsőleg is impozáns épületet, mely nem elkülönítette, hanem inkább kapcsolatot teremtett a falusi élet, a szomszédok felé. A szerb és sváb vegyes lakosság közvetlen, személyes és mindvégig igen szívélyes, baráti, jószomszédi viszonyban volt velünk – éppen a kert, a kertészkedés, a virág- és gyümölcskultúra fejlesztése révén. Apám – bizonyos vagyok ebben – nem pozőrködésből, nem népszerűséghajhászásból, hanem természetéből eredő közvetlensége miatt senkinek sem engedte meg, hogy hivatali rangján szólítsa. Épp olyan gazdálkodónak tartotta magát, mint szomszédainkat, s mert ő is megadta kinek-kinek a Klupp úr, Thoma úr, Hui úr, Stampf úr, Wéber úr vagy szomszéd úr megszólítást, ő is egyszerűen Bárczy úr, Bárczy szomszéd kellett legyen mindenki számára. Én már legényke, gimnazista voltam, de változatlanul „kezét csókolom"-mal köszöntem Klupp János bácsinak, amikor naponta, az esti fejés idején egy sötétkék kannával átmentem hozzájuk tejért – orromban, bőrömön érzem ma is a tiszta, gondozott tehenek, a friss széna, a kannában habzó tej meleg illatát, hallom az állatok rágófogainak őrlését, a láncok halk csörrenését s Klupp néni kedveskedő, nyugodt hangját, amint a piros-barna Linát szólongatja, hogy álljon tisztességesen, hogy hozzáférhessen duzzadt tőgyéhez, vagy a zsemlyeszínű Márit korholja, mert az ideges és nyugtalan, ha a nagy fülű, nagy szemű bikaborja túl heve-

sen, túlságosan mohón kapkod anyja hasa alá... Apám nem sajnálta a pénzt arra, hogy Mauthnertől, Monoritól – sokszor külföldről is – meghozassa a nemesített málna-, ribizli- és gyümölcsoltványokat, a vér- és hússzínű hollandi rózsákat, a halványzöldbe hajló, viaszszínű, valószínűtlenül hosszú, csavart szirmú tearózsák tövét, virágkülönlegességeket, díszfákat – vérbükköt, tamariszkuszt, mahóniát, ampelopsziszt, amerikai diót és dió nagyságú termést hozó mogyorót –, és éppúgy nem sajnálta azt sem, ha a szomszédok és bárki a faluból oltványt, szemet, magot kért tőle, vagy ha – Úrnapja. Nagyboldogasszony és Szent István napja előtt – asszonyok jöttek nagy kosarakkal, hogy virágot kérjenek, gyűjtsenek a templom feldíszítésére, és akik ilyenkor mindig azt vághatták le, azt és annyit vihettek el, amennyit csak akartak. A svábok is, a szerbek is példamutató bátorsággal és nyíltsággal vallottak ország-világ előtt vallási meggyőződésük szilárdságáról, a szertartások, a régi szokások és a hagyományokhoz való ragaszkodásukról. Apám nem volt templomba járó ember – nem szerette különösen a papokat sem –, de mindenben anyám mellett állt, hogy ő annál inkább kielégíthesse vallásosságának igényeit. Azt hiszem, hogy anyám jelentős adományokkal járult hozzá – persze apám tudtával – a falusi templom időszakos tatarozásához, kegytárgyainak felújításához. Anyám például a Belvárosban, Obermeiernél gyönyörű miseruhát varratott – hófehér atlaszt, melynek aranysugaras, égszínkék mezőjére magashímzéssel dolgozták be Correggio ismert Mária-festményének mását –, amit azután a budakalászi templomnak ajándékozott. A pap termetére ugyan túlságosan nagy és bő volt a ruha – Makk plébános alacsony volt, erős szemüveget viselt, félszeg és kicsit ügyefogyott emberke lévén –, ám ez az apró műhiba mit sem vont le

a gesztus értékéből. És ha már a kalászi plébánost említettem, hadd mondjam el már itt, hogy vele kapcsolatban is bebizonyosodott az az igazság, hogy esendő, gyenge testi adottságok gyakorta rejtenek erős, nemes egyéniséget. Én ugyanis – nem tagadom – bátor, becsületes cselekedetnek minősítem, hogy a félszeg, vastag pápaszemes papocska – szűzmáriás fehér brokátselyem miseruhában, ősrégi sváb egyházi énekkel az ajkán – önként vonult hívei élén a marhavagonba, amikor a falu népét kitelepítették az országból.

Apám nemcsak az egyházi szertartások misztifikáló, kábító és a valóságos problémákat elhomályosító ceremóniájától tartotta magát távol, hanem szívből megvetette a főúri hóbortokat majmoló – az ország akkori, nyomorúságos gazdasági helyzetével össze nem egyeztethető – állami reprezentációt, a dorbézolásban fuldokló „politikai" körvadászatokat, bálokat, fényes fogadásokat, lampionos „parti"-kat. Soha nem vett részt ilyeneken, sőt ahol csak tehette, üldözte, akadályozta a hatalom bársonyszékébe pottyant epigonok mámoros tobzódását. Emlékszem, hogy milyen éles, személyeskedésig menő vitái voltak például a lillafüredi Palota Szálló, a tihanyi Halbiológiai Intézet – amit gunyorosan csak „Csiborpatkoló"-nak hallottam tőle – és más túlméretezett, kihívóan dölyfös építkezés miatt vagy az állami „Minerva" típusú gépkocsik magáncélra való használata körül.

Még a jelentéktelen, provinciális ünnepségeket sem tartotta helyénvalónak. Ha mégis elvállalta ezek egyik-másikának védnökségét, szinte kötéllel lehetett csak ráerőltetni, hogy el is menjen valahová, és kiüljön a főhelyre, a díszvendégek részére kijáró vörös plüssfotelba. Ilyenkor is addig nézelődött, figyelt, míg nem talált valami groteszk, mulatságos apróságot, amin azután – amint hazatért, otthon a szűk családi

körben – nagyszerűen és felszabadultan mulatott. Tőle örököltem – bár örököltem volna még többet is – az éles megfigyelőkészséget, mely mindenütt képes megláttatni a fenségesben a nevetségest, a születési, származási, hatalmi kiváltságokat élvező emberekben az emberi hibákat, gyarlóságokat. Emlékszem, hogy a kalászi hősi emlékmű leleplezése kapcsán rendezett ünnepségen való részvétel elől sehogyan sem tudott kibújni. A szobrot, mely egy lehetetlen pózban görnyedő vagy leselkedő – ki tudja? – tüzért ábrázolt még lehetetlenebb, korcs és torz ágyú mellett, József főherceg jelenlétében leplezték le. Volt ott persze iszonyú sok szónok, pufogtak a frázisok, volt szavalókórus („Vesszen Trianon", „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!" stb.), azután elkövetkezett a nagy pillanat, amikor József főherceg – fenségesen bágyadt, bizonytalan kézmozdulattal – elrebegte a varázsigét: „Hulljon le a lepp'l!" – mert így mondta: lepp'l –, mire a kántor és az önkéntes tűzoltók parancsnoka közös erővel lecibálták a bronz tüzérről meg a korcs ágyúról a postamester ágytakaróját. Ezt követően – otthon – hetekig, hónapokig azt játszottuk, apám és önmagunk őszinte derültségére, hogy ki tudja jobban utánozni József főherceg fenségesen bágyadt kézlegyintését és a vele járó „hulljon le a lepp'l"-t – magyarul szólva: teljesen ismeretlen fogalom volt előttem az, amit általában tekintélytiszteletnek, szubordinációnak, a kasztokat elválasztó falnak, a „Quod licet Iovi, non licet bovi"-nak ismernek az emberek.

A családi panoráma nem lenne teljes Almássy néni bemutatása nélkül. Ha valaki ezt hallja: „egykor jobb napokat látott idős hölgy" – nos, akkor meg is jelent már képzeletében a mi kedves Almássy nénink, miután – a magam részéről bizonyos vagyok ebben –

róla mintázták ezt a sokat használt, elkoptatott kifejezést. Almássy néni toronymagas, kissé elhanyagolt kontyot egyensúlyozott feje tetején, melyet malomkerék nagyságú kalappal, illetve a kalap két oldaláról lelógó színes selyemszalaggal rögzített állához, de – biztos, ami biztos – még két kalaptűvel is átdöfött, a tűk pedig ezüstszárnyú pillangóba, felhőre könyöklő angyalkába, esetleg ametiszt macskafejbe mentek át. Almássy néni borzalmasan rosszul látott, de – nyilván hiúságból – nem viselt szemüveget, hanem csak időnként, végszükség esetén emelte utánozhatatlan és bájos mozdulattal a nyakában hosszú láncon lógó lornyont arca elé. Ez az arc egyébként visszataszítóan csúf volt, tele szemölccsel és kunkori, erős szálú sörtével. Rossz volt műfogsora is, ami azonban egy cseppet sem hátráltatta őt abban, hogy – még utcán, villamoson, sőt étkezés közben is – ne dúdolásszon, énekelgessen, fejét ingatva diktálva önmagának a tempót, és hogy ne beszéljen közel hajolva az emberhez, nyállal fröccsentve le partnerét. Almássy néni köpcös volt, mégis valahogy könnyen és kecsesen járt, hossszú nyelű esernyőjére támaszkodva, ünnepélyes ütemben emelgetve szélesre taposott csónak cipellőit, melyek hűségesen követték fáradt, öreg lába bütykeit, gyűszűnyi tyúkszemeit.

Almássy néni hetenként kétszer nálunk ebédelt. Műveltsége, korát meghazudtoló szellemi frissesége, abszolút tájékozottsága a művészet valamennyi ágában, nyelvtudása néhány perc alatt feledtetni tudta testi fogyatékosságait, karikatúrába illő külsejét. Németül, franciául, angolul anyanyelvi szinten, teljes biztonsággal beszélt és olvasott, fogalmazott, ha pedig a zongorához ült, elbűvölt valamennyiünket csodálatosan színes, mélyen átérzett, gyönyörű játékával. Nevelőnő, nyelvtanárnő, társalkodónő vagy zenetanárnő volt Al-

mássy néni? Nem tudom megmondani, talán valamennyi együttvéve, de úgy, hogy tökéletes volt mindenben és külön-külön is. Nővéremet németre és franciára tanította, engem németre és zongára, de – minthogy minden téren nagyon művelt volt, és a tudását szívesen, örömmel adta át nekünk – órán kívül is sok szépet, okosat hallottam tőle. Chovánt és Mozartot, Csernyt és Bachot zongoráztam, közben Almássy néni mellettem ült, orrához szorított kottával ellenőrizte produkciómat, mert csak így, ilyen közelről látta már ekkor a hangjegyeket, s ha hibáztam: kezének egyetlen, erélyes mozdulatával söpörte le ujjaimat a klaviatúráról. – „Noch einmal von Anfang!" – Még egyszer az egészet, elölről! „Also: los . . ." – és könyörtelenül számolt tovább – „Eine, di . . ." –, fejével ingatva az ütemet, s hegyes kontya mint metronóm lengett jobbra-balra . . . Így küzdöttem magam végig a „Tüzes lovas", a „Katonadal", az „Arabeszk", „A hazatérő vidám földműves", a „Kismadár halálára", a „Figaros Hochzeit" és a „Für Elise" kottáin; gyermeki, majd kamaszésszel csak keveset értve az egészből, inkább csak az idomítás egyik kényelmetlen változatának tartva a zongorahúrok koptatását.

Arról, amit eddig elmondtam, bárki azt képzelhetné életkörülményeinkről, hogy mi valamilyen főúri, nagyvilági házat vittünk. Ez a feltevés azonban hamis, megtévesztő. Mert mindaz, amit leírtam, nem ma, hanem az 1920-as években, fél évszázaddal ezelőtt történt, amikor még a szerény, kispolgári jómód is – talán – irigyelt, megcsodált, elérhetetlen gazdagságnak tűnt. Apám – mint az állami költségvetés labilis egyensúlyának őre – közismerten puritán ember volt, akit csak akkor láttam indulatosnak, ha saját vagy az ország háztartásában pazarlást, értelmetlen költekezést, mágnásokat majmoló pöffeszkedést, az ínségben

élő tömegek gyűlöletét kiprovokáló tobzódást észlelt. Ő maga mindig gyalog járt, a magas beosztásnak járó állami gépkocsit visszautasította, és ezt kellett tennie beosztottainak is. Egy Zverkó nevű suszter tartotta rendben cipőinket – talpalta, flekkelte, átfestette –, mert újra még nekünk sem tellett mindig. Anyám és nővérem maguk szabták, varrták ruháikat, legfeljebb egy hajlott hátú, pápaszemes, szüntelenül náthás, szipogó házivarrónő segítségét vették néha igénybe. Én – általában – bátyám kinőtt ruháit viseltem, s amikor – hosszas duzzogásom következtében – „új" felöltőt kaptam, azt is egy falábú hadirokkant, Tarci bácsi bütykölte, tákolta össze a háznál, abból az olasz katonaköpenyből, melyet egyik nagybátyám hozott haza az Isonzó mellől.

Nyaralónk kertjében úgy ástunk, kapáltunk, gyomláltunk valamennyien, mint a többi sváb és szerb falubeli, bátyámmal még a háztetőre is felmásztunk – anyánk rémületére –, hogy a helyére igazítsunk egy-egy elmozdult palát, vagy kidobjuk a csatornába telepített verébfészket. Ez volt az ínségkonyhák korszaka, amikor Róbert bácsi híg bableveséért ezer és ezer éhező állt sorba a Kálvin téren, az utcák és terek hemzsegtek a koldusoktól, rokkantaktól, kéregetőktől, a munkaközvetítő iroda előtt éjjel-nappal morajlott, dübörgött a „Munkát, kenyeret!" . . . A reménytelenek, akik belefáradtak a céltalan küzdelembe, a halálba menekültek. Az öngyilkosok célpontja a Duna lett; alig volt nap, hogy valaki – nemritkán gyerekestül – vízbe ne vetette volna magát a Lánchídról, a Ferenc József-híd pilléréről, a hírhedt „turul"-ról. Horthy és a Sándor-palotában működő kormányfő különösen sértőnek, bosszantónak találta azt az illetlenséget, hogy valaki a szemük láttára, a Lánchídról ugrik az örvények közé. Ezért rendőrmotorost rendeltek a híd tö-

vébe – éppen a mi ablakunk alá, oda, ahol korábban a francia rombolók horgonyoztak –, hogy kihalássza, visszarángassa a nyomorúságba az életuntakat. A belügyminiszter szívjóságát, atyai gondoskodását bizonyítandó, a mentőcsónaknak saját nagybecsű nevét, a „Rakovszky" nevet engedélyezte használni. A járványos öngyilkosság télen sem szünetelt, amikor már jégmentes kikötőbe vonult a mentőcsónak, ekkor már a mentésnek még a kísérlete is lehetetlenné vált. Hányszor láttam a híd íves, karcsú testéről leválni egy kalimpáló, sötét rongyokba burkolt emberalakot! Hányszor hasított fülembe a halálordítás disszonáns, drámai akkordja, a jeges, zöld folyó csobbanása! Hányszor bámultam rémült, kimeredt tekintettel a rideg, fehéren érzéketlen jégtáblák között tátongó kerek lyukat, ahol egy pillanattal előbb egy emberélet tűnt el, örökre! Vijjogó sirályok köröztek a lék felett, le-lecsaptak vakmerő zuhanással – tarka tollú kacsák gubbasztottak a jég peremén, prédára lesve, aztán egy-két nap alatt bebőrösödött, beszűkült, eltűnt a kerek, ember vágta lék, hogy a következő napokon új nyíljék ugyanott . . .

Az Auguszta-telep és más, hasonló nyomortanyák születése is erre az időre esett, s akiknek még a barakkokban sem jutott hely, a kilométer hosszúságú vagonsorokban éltek, mint az Erdélyből vagy a Felvidékről menekültek. „Földönfutó város" – írta Zilahy, a szalonokban pedig suttogó, fojtott hangon – hogy a konyhában szorgoskodó cselédlány meg ne hallja – Kosztolányit korholták a hölgyek, „kriminális", minősíthetetlen *Édes Anná*-ja miatt.

Iskoláimat magántanulóként kezdtem. Elkényeztetett gyerek voltam, szüleim még az iskolába járás fáradalmaitól is óvtak. Így aztán amikor „nyilvános, rendes" tanuló lettem a Szalag utcai elemi népiskolá-

ban, csak nehezen, illetve őszintébben szólva sehogyan sem illeszkedtem bele a már összeszokott osztályközösségbe. Azt hiszem, hogy kirívó, ingerlő módon kivételeztek velem tanítóim, ami még inkább elmélyítette a társaim és közöttem tátongó szakadékot. Ebből az időszakból nem őrzök említésre méltó emléket néhány fergeteges verekedésen kívül, amikor – a hazafelé vezető úton – néhányszor alaposan elpüfölték a sikátorkeskeny Kapucinus utca valamelyik döngő, mély kapualja alatt társaim, akiket – jogosan – fűtött a „törlesztés" iránti vágy, hogy a nyílt kivételezések ellensúlyozásaképpen néhányszor a falhoz lökjenek engem, elegáns és drága iskolatáskámat meg földhöz vágják, megtaposssák... És volt néhány nagyszerű csúszkálásom is ugyanezen a bizonyos iskolatáskán, hasra fekve, viharsebesen, le a meredek Ponty utca hóval, jéggel borított macskakövein, egészen a sarki cukrászdáig, ahonnan a nap minden szakában kimondhatatlanul édes, illatos vaníliás kuglófszag áradt, valahányszor megszólalt a bejárati ajtó ezüstcsengettyűkből kicsalogatott lágy menüettje. „Friedl F. Ede" volt az ódon „Conditorei" aranybetűs felirata, amit én mindig – még jóval később is, amikor pedig már jól, folyékonyan olvastam – „Friedl Fedé"-nek mondtam.

Kérdés sem merült fel, hogy hol, melyik középiskolában folytassam tanulmányaimat. Úgy fogadtak a pesti piaristáknál, mint régi ismerőst, egy olyan família ifjú hajtását, melynek valamennyi ágát itt nevelték, metszegették, nemesítették, alkalmassá és fogékonnyá formálva agyműködését a tágabb, magasabb rendű ismeretek alkalmazására és továbbfejlesztésére. Itt végzett apám, nagybátyáim, bátyám is, ami jó volt abból a szempontból, hogy tudta minden tanár, ki vagyok, mi vagyok – rossz volt viszont azért, mert nyolc éven át mást sem kellett hallanom, mint ilyesmiket: ejnye,

fiam, nem szégyelled magad? Jó apád, ez meg az a bátyád mind eminens volt, te meg megelégszel a kettessel is? A szüntelen összehasonlítás, a szüntelen szemrehányás, elvárás, az ismétlődő „tőled nem ezt vártuk" és „tőled többet követelünk" végül nem serkentett, hanem inkább dacos keserűséggé sűrűsödött bennem.

Ebből a néhány, rövid megjegyzésből is kitűnik, hogy a kegyes atyák is kivételeztek velem, de ez a kivételes bánásmód – ha ugyan szó eshet ilyesmiről velük kapcsolatban – előnyére, javára szolgált annak, akire irányult. Negyven-ötven esztendő elmúltával is csak a legnagyobb tisztelettel és őszinte megbecsüléssel tudok visszaemlékezni tanáraimra, annak ellenére, hogy – éppen a velem és a velünk szemben támasztott követelmények szigorú, kérlelhetetlen megkövetelése és fokozatos, folyamatos emelése következtében – elég sok dorgálásban, sikertelenségben, nehézségben volt részem. Csakhogy itt – nem úgy, mint az elemiben – már szó sem volt a „kedves papa, az államtitkár úr őméltósága" emlegetéséről, a zavart, elnéző mosolygásokról, ha valamit elhibáztam, a túl hangos dicshimnuszokról, ha valamit jól mondtam... Ezek a derék paptanárok bizony mentegetőzés, megjegyzés nélkül bevésték a félelmetes osztálykönyvbe az elégtelent mindenkinek, aki készületlennek találtatott, de nem fukarkodtak a jelessel vagy dicsérettel akkor, ha kiváló, kimagasló feleletet, dolgozatot produkált a kétkezi munkásember fia. Mert igaz ugyan, hogy valóban sok ismert, ún. „nagy család" iskoláztatta fiait – generációkon át – a kegyes atyáknál, de szép számmal képviseltették magukat a kistisztviselők, közés magánalkalmazottak, kereskedők, sőt munkások gyerekei is. Az én osztályomban, évfolyamomban is fel tudnék sorolni akárhány egyszerű származású, szegény

és szerény körülmények között felnőtt társamat, akikkel soha, egyetlen tanár sem éreztette hátrányosan a származási vagy anyagi különbséget, ami – kétségtelenül – fennállt az osztály egy részével szemben.

Ha mégis, ennek ellenére kialakult, kifejlődött egy bizonyos elkülönülés, minőségbeli különválás a piaristáknál és a többi középiskolában végzettek között, az – a piaristák javára írva ezt – abból eredt, hogy bennünket jobb, alaposabb, komolyabb felkészültséggel bocsátottak ki az életbe, ahol így, ilyen kinccsel a tarisznyánkban jobban érvényesültünk, magasabbra, többre vittük, és – ez is természetes jelenség – ebben a magasabb régióban kellett hogy újra találkozzunk, együttműködjünk, szellemi elitet képezzünk.

Meg kell azt is mondanom, hogy országos, talán európai viszonylatban is egyedülálló, páratlan intézmény volt a pesti piaristák gimnáziuma. Úgyszólván valamennyi tantárgyat az a tudós tanár adta elő, aki egyben a tankönyv szerzője is volt – illetve a pesti tudományegyetemen is előadott. Abban a szerencsében részesülhettem, hogy éveken át tanárom volt például Sík Sándor (magyar- és világirodalom, poétika, retorika), Hatvani Ede (matematika), Miskolczy István (történelem), Karl János (fizika), és folytathatnám a latin, görög és a német stb. középiskolai tankönyvek korabeli alkotóival, szerkesztőivel. Elképzelhető ezek után, hogy ebben az iskolában senki sem engedhette meg magának a lógást, lazítást, felületességet, hiszen aki elmaradt tudásban, szorgalomban társaitól, annak fel is út, le is út – mehetett más iskolába, hogy ne hátráltassa, ne fékezze társai előmenetelét. Nos, én nyolc évig bírtam ugyan szusszal, de – őszintén szólva – messze elmaradtam a családi tradíciónak számító „eminens" előmeneteltől.

Bántana, ha valaki azt gondolná rólam, hogy a kö-

vetkezőkben – Karinthyt plagizálva – én is megmagyarázom a bizonyítványomat. Olyan gyökeres és tragikus fordulat következett be az életünkben, mely valóban évekre megzavarta, felforgatta lelki egyensúlyomat. Életem, melyet már „sínen" éreztem, amely simán, egyenletesen gyorsult, fejlődött a családi tradícióknak megfelelő felemelkedés és kibontakozás irányában: egy pillanat alatt kisiklott, szakadékba zuhant.

Apámat csak egyetlenegyszer láttam betegen. Valójában ekkor sem volt ágyhoz kötött, ápolásra, orvosi kezelésre szoruló „igazi" beteg. A baj mindössze annyiban jelentkezett, hogy gyakran köhögött, keveset és nyugtalanul aludt, talán idegesebb, türelmetlenebb is volt a szokottnál. Rengeteget cigarettázott – úgy emlékszem, hogy Bethlen Istvánt és apámat emlegették együtt, mint akik dolgozóasztalán állandóan kéznél van a százas csomagolású cigaretta, mely egy szálig elfogy egyetlen nehéz, idegölő tárgyalásokkal lemorzsolt munkanap folyamán –, és még ennél is többet bosszankodott, küszködött, viaskodott, hogy üggyelbajjal felszínen tartsa a gazdasági világválság zúgó örvényében vergődő ország törékeny lélekvesztőjét. Felütötte fejét a harácsolás, a kapzsiság is, a korrupciós botrányok pedig már szinte mindennapi témái voltak az ellenzéki sajtónak. Mert botrány: volt ebben az időben elég ... Panama sült ki a Széchenyi-fürdő építkezéseinek elszámolása, ellenőrzése körül, panamáztak a lószőrrel, mely az állami kórházak matracai helyett üzérek kezére, a zugpiacra került, botrányos volt egy pap-miniszter és egy ismert színésznő szerelmi kapcsolata, nemzetközi nehézséget támasztott néhány naiv, ostoba „hazafi" gyermeteg, primitív próbálkozása a francia frank hamisítás útján való lerontására, és bosszantó volt a kormányzó képtelen és nevetséges

ötlete is, amikor párbajra akarta kihívni a csehszlovák államfőt, mivel az – szerinte – sértő kifejezést használt vele kapcsolatban. (Horthy – ezt apám a saját szemével látta – komolyan gondolta a párbaj létrejöttének lehetőségét, s naponta, rendszeresen „paukolt", gyakorlatozott Santelli mesterrel!)

Nos, apámat ekkor Herczog professzor, akihez anyám unszolására végül is fordult, hörghuruttal és kimerültséggel egyhónapos pihenésre, teljes kikapcsolódásra Olaszországba küldte, a tenger mellé, ahol makacs köhögési rohamai valóban meg is szűntek. Apámat nővérem kísérte el külföldre, ahonnan frissen, barnára sülten, egészségesen tértek vissza közénk. Apám vázlatkönyvei, rajzlaptömbjei telve voltak vázlatokkal, Lovrana, Icici és Abbázia, a tengerbe nyúló magas szirten álló Madonna, hálót foltozó olasz halászok, hangulatos, szűk sikátorok, melyek felett száradó ruhát lenget a sirokkó – hiszen apám oly könnyedén, biztosan bánt a grafittal, szénnel, pasztellkrétával, vízfestékkel, olajjal, hogy, ha több ideje lett volna erre, ezen a téren maradandót is alkothatott volna.

Olyan gyors, fájdalommentes halált kívánok szeretteimnek – és magamnak is –, amilyen kiragadta közülünk apámat, váratlanul, előzetes figyelmeztetés nélkül. Ünnep volt, Gyertyaszentelő. Kényelmesen, jó hangulatban telt el a délelőtt, apám mókázott, tréfálkozott – keveset festegetett is –, azután együtt megebédeltünk a nagy családi asztalt körülülve. Apám – míg mi, gyerekek még az édességet, gyümölcsöt fogyasztottuk – átment a dolgozószobába, ahol a zongora is állt. Sötét téli nap volt, de nem gyújtott lámpát. A zongorához ült, és játszott, önmagának és nekünk; Beethoven-motívumokat improvizált, variációkkal szórakozott. Aztán elhallgatott a zongora. Mi az

asztalnál maradtunk, mindnyájan arra gondolva, hogy apánk – bizonyosan – kottái között keresgél. – Segíts apának – mondta anyám –, te talán hamarább megtalálod, amit keres . . .

Már ekkor nem keresett semmit. A kottatartóra hajtott fejjel, ujjaival a billentyűkön, percek óta halott volt. Szívbénulás, pontosabban: koszorúérgörcsös roham végzett vele. Alig volt ekkor ötvenkét éves.

A tátongó ürességet, az émelyítő, szédítő bizonytalanságot, mely távozása folytán egy csapásra ránk szakadt, meg sem kísérelem érzékeltetni.

Képtelen voltam elhinni, ésszel felfogni, megérteni, hogy az, ami velünk és velem, körülöttem történik, az valóság, soha meg nem változtatható tény, a természet szigorú parancsa.

Óriás érckoporsó. Lobogó lángú ezüstkandeláberek. Száznál is több koszorú, rózsák, szegfűk, babérlevelek hervadt, nehéz, bágyasztó illata. Chopin-gyászinduló, fekete posztóval bevont dobok tompa, lassú méltósággal dübörgő tamtamja. Temetés, állami protokoll szerint. Örökös díszsírhely, szónoklatok, szónoklatok, szónoklatok. Szavak, frázisok, szólamok.

Életem első mozielőadását a budai Battyhány moziban láttam, röviddel apám halála előtt. Blaha Lujza temetését vetítették, ez volt a magyar filmgyártás egyik első filmje, s bizonyosan a legelső „dokumentumfilm" is.

Úgy éreztem, olyan határozottan, élesen és biztosan, azt is mondhatnám: *úgy tudtam,* hogy ismét moziban ülök, a sötét nézőtér egy rejtett helyén, ahonnan mindent jól látok, tökéletesen megfigyelhetek, de engem senki nem láthat. Kívülről, a tárgyilagos szemlélő látószögéből figyeltem az eseményeket, a tollbóbitás, ezüstveretes gyászdrapériával letakart lovakat, a koporsót szállító üvegezett hintót, a minisztereket,

az államférfiakat, a kormány tagjait, akik kétoldalt kísérték a vörhenyesbarna bronzkoporsót, a kocsit követő családot, az első sorban saját magamat, anyám, nővérem és bátyám oldalán. Én lépkedtem – fásultan és közönyösen, a gyászdobok lüktető ritmusára igazítva lábaimat –, és mégsem én voltam ott, nem lehettem ott, mivel határozottan, biztosan és élesen láttam az egész szörnyű, kegyetlen ceremóniát, egy távoli, az eseményeken kívül álló, semleges pontról. Első ízben lepett meg ez a tudathasadáshoz hasonló tünet, mely később nagyon sokszor vissza-visszatért, megakadályozva, lehetetlenné téve azt, hogy önfeledten elhagyjam magam, átengedjem magam örömnek, bánatnak, lelkesedésnek, kétségbeesésnek. Ha ilyesmi mégis bárhol, bármikor megkörnyékezett: azonnal megjelent előttem – látatlanul és mégis tisztán, élesen – a szituáció, a helyzet vetített képe, melyben épp voltam, mint a fényképezőgép homályos üvegén az ellenőrző kontrollkép. És ez a kép mindig lehűtött, kijózanított, azonnal a realitás síkjára devalválta érzelmeimet, megmutatva mindennek a fonákját, visszáját, groteszk, bagatell, nevetséges oldalát. Gyűlöltem is, szerettem is ezt a képességemet – igazán önfeledten nem vehettem részt a mámorító örömben, a gyönyör kábító repülésében, a lelkesedés fojtogató nagyszerűségében. De ugyanekkor kívül maradtam a bénító félelem szorításán, a kritikus, életveszélyes helyzetekben gyakran fellépő idegrendszeri rövidzárlat eszméletlenségén, nem éreztem a rémület, a gyász, a bánat ólomsúlyú nehezékeit. És örültem annak is, hogy ez a kívülről belém vetített, nagyon kritikus és tárgyilagos önarckép visszatartott minden olyan cselekedettől, megnyilvánulástól, magatartástól, melyben nevetséges, abszurd, szánalmas, alávaló színben, helyzetben szégyenkezhettem volna önmagam előtt.

Lehet, hogy semmiség, esetleg elhanyagolható, igen gyakori pszichopatológiai jelenség mindaz, amit ilyen szemérmetlen nyíltsággal, részletességgel önmagamról most elmondtam. Mégis – azt hiszem – szükséges volt erre és így kitérni, hogy később számtalan esetben, szituációban ne kelljen magyarázattal utalni erre a „képességemre", illetve idegrendszeri, lélektani elváltozásomra.

Egyelőre azonban – visszatérve diákkoromra – teljesen földhöz vágott apám elvesztése. Talán akkor tudnám a bennem végbemenő változást, törést a legjobban kifejezni, ha azt mondanám: halálosan, lelkem legmélyéig sértve éreztem magam amiatt, hogy velem egyáltalán megtörténhetett az, ami megtörtént. Gyakran azt hittem, hogy csak lázas, nyugtalan álom az egész, s nemsokára felébredek a verítéktől nyirkos betegágyban, vagy megjelenik a vetítővásznon a „vége" felirat, felgyúlnak a lámpák, eloszlik a félelmetes sötétség, szórakoztató játékká szelídül az imént még oly közelinek, borzalmasnak érzett történet, jön a jegyszedő néni, a ruhatárban vár az előre kikészített kabát, haza lehet menni, ahol semmi sem változott, minden a régi, a megszokott, biztonságot, nyugalmat, melegséget nyújtó otthon . . .

A súlyos lelki-érzelmi sérülés, melyet apám halála okozott, nem gyógyult, hanem egyre csak mélyült, fájóbb lett. Lassacskán kiderült, hogy komoly válságba került megélhetésünk is. Apámnak ugyanis, miután önként le kellett mondania állami státusbeli állásáról, mikor kinevezték a Takarékossági Bizottság élére (hiszen összeférhetetlen lett volna az, hogy a kormány ténykedését a kormány egyik tagja ellenőrizze), a nyugdíjba beleszámítható ideje és a nyugdíj alapjául szolgáló jövedelme is csekély, szinte jelentéktelen lett. Áthidaló megoldásként a kormány – apám érdemeire

való tekintettel – kivételes, kiemelt, ún. neveltetési pótlékot biztosított számunkra mindaddig, míg nővérem, bátyám és én (külön-külön) önálló keresettel nem rendelkezünk, illetve ameddig nővérem férjhez nem megy, bátyám és én állásba vagy olyan felsőfokú tanintézetbe nem kerülünk, amelyet más címen az állam támogatásban részesít. Azért fontos ez az utóbbi meghatározás, mert nagyban befolyásolta, talán meg is határozta pályaválasztásomat, amikor a Ludovika Akadémia ún. állami költséges helyeinek egyikét elnyertem, automatikusan elvesztettem, helyesebben édesanyám elvesztette ezt a nyugdíjkiegészítést.

Apám halála után nem sokkal meghalt drága jó nagyapám is, aki nekem az élő, mesélő, megelevenedő történelem volt. Miután Fő utcai lakásunkat fenntartani nem tudtuk, és felesleges is volt ekkora lakást fenntartani, átköltöztünk nagyapám házába, a már említett kertes, kellemes, a Vár oldalára ragasztott magántulajdonú, egykori püspöki rezidenciába. Míg nagyapámnak kiválasztottam a soron következő pipát, míg hűlt méregerős feketéje, míg száraz, hosszú, vékony ujjai keverték a pasziánszkártyákat – mesélt a bölcs öreg. Mesélhetett, volt mit, hiszen hat-hét esztendős volt a szabadságharc idején, látta Damjanichot, Mészárost, Pöltenberget, látta Petőfit – Arany János pedig Nagykőrösön éppenséggel tanára, osztályfőnöke volt. Nagyra becsülte Kossuthot, de a debreceni detronizációs nyilatkozatot meggondolatlan, végzetesen hibás lépésnek mondta, mely ránk szabadította a cárt. Görgeyt szidta, mint a bokrot, de nem Világosért, ahol már nem tehetett semmi okosat, hanem azért, hogy 49 tavaszán, a győzelmes hadjárat csúcspontján nem volt elég határozott, kemény ahhoz, hogy kedvező feltételeket csikarjon ki a királyból. Tacitust idézte ilyenkor – egyébként is gyakran fordította la-

tinra a szót, melyet a magyarral azonos szinten bírt –, aki Hannibálról állapította meg: „Vincere scis, sed victoria uti nescis" – tudsz ugyan győzni, de a győzelmet képtelen vagy kihasználni . . .

Ennyi – túlzás nélkül: – sorsdöntő – változás elvonta figyelmemet, érdeklődésemet a tanulástól. Zárkózott, visszahúzódó, szófukar és roppant érzékeny kamasz lettem, aki egyre több fejtörést okozott tanárainak. Nehezen értettek velem szót, még nehezebben tudtak fegyelmezni, közönyömet eloszlatni. Nem azért voltak azonban a piaristák a nevelés és a tanítás mesterei, hogy meg ne találják az én sérülésemnek a gyógymódját is. Azt vettem észre – illetve ellenkezőleg, észrevétlenül –, a sport felé irányították érdeklődésemet, felpiszkálták becsvágyamat, rávezettek arra a területre, ahol feloldódhat a bennem megszorult görcs. Azt hiszem, hogy egészen jó, legalábbis az átlagosnál kedvezőbb testi adottságokkal rendelkeztem már ekkor is, és így – viszonylag csekély munkaráfordítással, erőlködés nélkül – sikereket értem el, melyektől önbizalmam lassan helyére billent, a sors iránt érzett sértődöttségem oszladozni kezdett. Eleinte pingpongoztam, kedvező időjárási viszonyok esetén pedig atletizáltam is, szakképzett edzők keze alatt, az Üllői úti, régi Fradi-pályán. Nem is a kezdeti eredmények színvonalával volt a baj, hiszen 17 éves koromban például 15–20 cm-rel magasabbat voltam képes átugrani saját testmagasságomnál, hanem csapongó, kiszámíthatatlanul szeszélyes formaváltozásaimmal szemben tanácstalanul álltak edzőim. Egy nyilvános atlétikai verseny magasugrószámát megnyertem ugyan 178 cm-es teljesítményemmel (ami elég biztató volt középiskolás szinten, hiszen ebben az időben óriási szenzációnak számított hogy egy Bódossy nevű pécsi egyetemista, hazánkban első ízben, átjutott a

bűvös két méteren) – de ezzel be is fejeztem az egészet, soha többé senki nem tudott rábírni, hogy versenyszerűen eddzek, atletizáljak. Egyszerre – magam sem tudom, hogyan? miért? – nem érdekelt az egész, elég volt. Ugyanilyen kurtán-furcsán és minden előzmény nélkül, indokolás nélkül fordítottam hátat a pingpongasztalnak is, akkor, amikor már a gimnázium válogatott csapatában játszottam. Amikor nővérem férjhez ment egy banktisztviselőhöz, Koós Imréhez (aki a kormányzó 1. szárnysegédjének és bizalmasának, Koós Miklósnak testvéröccse volt), a sízés került sportszenvedélyem homlokterébe.

Sógorom, akivel haláláig bizalmas, baráti kapcsolatban voltam, kitűnő sízö volt. Nem versenyzett ugyan soha, de a túrasízés ún. „alpesi" változatát mégis mesteri módon elsajátította. Sankt Anton és Sankt Christoph környékén, ahol Európa egyik legismertebb síparadicsoma található, minden évben itt töltötte szabadságát, Arlbergben. Amint megízleltem én is ennek a férfias sportnak a szépségeit, nagyon sokat másztunk együtt hegynek fel – ziháló tüdővel –, és száguldoztunk le az észvesztő meredek hegyoldalakon, érezve azt a felszabadult, könnyű boldogságot, amit az képes nyújtani, amikor az ember meggyőződik saját erejéről, bátorságáról, ügyességéről, s a biztonságról, hogy parancsolni tud izmainak, idegeinek. A sízés – ebben az időben – exkluzív, költséges „úri" passziónak számított, hiszen az olcsó, silány kivitelű kőrislécet fel kellett váltani egy-egy méregdrága olasz „Persenicó"-ra, norvég „Graeswig"-re, a mogyoróbotot indiai bambusznádra, amihez eredeti osztrák vagy svájci kötés, hótányér, csuklószíj és más szerelvény illett.

Bár a pesti piaristáknál igen magas fokon állt a sportfoglalkozások színvonala is, a sízés – nyilván az

előbb érintett hátrányok, illetve akadályok következtében – csak gyermekcipőben járt. A téli sportok közül a gimnáziumban ezért inkább a műkorcsolyázásra s főleg a jégkorongra terelték tanáraink az érdeklődést. Iskolatársaim egyike, Terták Elemér már diákkorában magyar bajnokságot nyert – bár én sohasem értettem meg, hogy milyen örömöt, élvezetet nyújthat a zárt, zsúfolt jégpályán való körbe-körbe tolongás, mely mindig a lámpa fénykörében táncoló muslincákat juttatta eszembe. A jégkorong már érdekesebbnek ígérkezett, lett is volna erre lehetőség a gimnázium csapatában – hiszen volt idő, amikor éveken át a magyar válogatott gerincét a piaristák játékosai alkották (Hircsák, Háray, Miklós I. és II., Kornfeld stb.). Az „igazi" sportág azonban, melynek sikereit a gimnázium hosszú időn át szinte kisajátította: a vívás volt. Három kitűnő testnevelő tanárunk – Hámos Nándor, Stefánszky Szilárd és dr. Tajthy Kálmán – nagyszerűen értett a vívás oktatásához is. Miután a sízés – bár első számú kedvencem maradt – részben időigényes, részben idényszerű sport, tanáraim rávettek, hogy foglalkozzam a vívással, felismerve a sportban előnyös képességemet, gyors eredményt ígérő testi adottságaimat. A középiskolákban ebben az időben – nagyon helyesen – kizárólag a tőrvívással foglalkoztak, mely valóban alapját képezi mind a kard, mind a párbajtőr fegyvernemben való továbbfejlődésnek. Kezdetben sehogyan sem volt ínyemre a klasszikus, groteszk testtartás, a koreográfia szerint szigorúan előírt, ütemenként szabályozott kéz- és lábmunka, s már közel álltam ahhoz az elhatározáshoz, hogy ennek a sportnak is hátat fordítok, de gyorsan elértem azt a fokot, amikor a technika már csupán eszköz ahhoz, hogy a vívó megoldjon egy izgalmas, összetett lélektani-kombinációs-leleményes szellemi feladatsort. Érdeklődésemet,

szorgalmamat fokozta az a lendületes megújhodás, mely ebben az időben éppen a magyar vívósportot jellemezte, és amely modernizálta, átformálta mind a vívómodort, mind pedig a vívás oktatásának fő vonalait. Divatba jött – a merev, darabos, nehézkes mozgástechnikával szemben – a könnyedség, a rugalmasság, a gyorsaság, melyek elengedhetetlenül szükségesek voltak a tempólerohanással (flessel) végrehajtandó akciókhoz. Ez a kötetlenség, ez a szabadság, öntevékenység és kezdeményezőkészség már nagyon kedvemre való volt, hála Borsodi, Szőcs, Gerencsér, Duronelly és Schlotzer mestereknek, nem utolsósorban pedig Italo Santelli és Paulo Alejmo „maestró"-knak, akik ezt nálunk meghonosították. Rövid idő alatt feltűnést keltő eredményeket értem el. Beverekedtem magam a gimnázium válogatott csapatába, mely azután sorozatban nyerte évről évre a KISOK (országos középiskolai) bajnokságokat. Tanáraim dicsérete, sportszeretete nagy segítségemre volt – látva sikereimet, maguk ajánlották, hogy további fejlődésem érdekében vívjak valamelyik mesteredző keze alatt tovább, mivel ők többet már nem képesek nyújtani annál, amit nekem nyújtottak. A pesti tudományegyetem sportklubját, a BEAC-ot választottam, ahol Gerencsér mester foglalkozott velem. Az a lehetőség – jellemző módon –, hogy a katonatiszti egyesület, a HTVK ifjúsági csapatába lépjek: ekkor még eszembe sem jutott. Amikor azonban – a sorozatos csapatbajnokság mellett – a tőr egyénit is megnyertem, szembe találtam magam nemcsak az egyesületi problémával, hanem életem további alakulásának nagy – és meglehetősen határozatlan, mondhatnám fenyegető – kérdésével is.

Nagy és fenyegető volt ez a probléma az 1930-as évek első felében mindenki számára. Nem kívánom

részletezni az általános nyomort, a tömeges munkanélküliséget, a borotvaélen táncoló, pattanásig feszült belpolitikai helyzetet, melyet kardlappal, rendőrlovak patáival szétvert, véres tüntetések, elrettentést szolgáló halálos ítéletek, két marokkal szórt börtönbüntetések jelezték – mert erről ma már mindenki tud, mert akár maga is átélte, akár mert költőink, íróink, a legjobbak, megörökítették műveikben.

Nem részletezem külpolitikánk akkori tánclépéseit sem, mellyel egyrészt olyan émelyítő, szirupos csábmosollyal kínálkoztunk fel Rothermere-nek, a „nemes szívű" lordnak, fiának: Edmond Harmthwortnak, a hazánkba látogató walesi hercegnek, mint a legolcsóbb utcalány – másrészt lelkendezve szimpatizáltunk Mussolini „erős kéz"-politikájával, olyan tömb kialakulásában reménykedve, mely féken tudná tartani a germán felsőbbrendűségről rikácsoló „braunaui mázolósegédet".

Nem a korszakot ócsároló, ízekre szaggató tollforgatók fantáziája szülte az ÁDOB-ot, az Állástalan Diplomások Országos Bizottságát, a „Hóman-görl" kifejezést, a „numerus clausus"-t – hanem, sajnos, húsba vágó, életre-halálra menő keserű valóság volt mindez. Ma már közhelyként emlegetett tény az, hogy diplomás mérnökök, bölcsészek, közgazdászok is csak a legmagasabb körök támogatásával, protekciójával csíphettek el egy-egy villamoskalauzi, újságkihordói állást, és hallatlan szerencse kellett ahhoz, hogy valakit alkalmi hómunkásnak vagy a végrehajtó mellé beosztott írnoknak felvegyenek „szellemi szükségmunkás" címen. Mert a foglalás, végrehajtás, kényszeregyezség, csőd, kilakoltatás olyan mindennapos, szinte magától értetődő dolog volt, hogy jóformán ez töltötte ki ezt a nyomasztó, reménytelen korszakot.

Anyám nyakán élve végezhettem volna az egyete-

met – lehettem volna jogász, mint a bátyám, közgazdász, mint apám volt, akár mérnök is, mivel sohasem volt problémám a matematikával, rajzkészségem meg éppenséggel átlagon felül jó volt, de ... ugyan minek? Állást én sem kaptam volna, azért pedig tanulni, törni magam öt hosszú éven át, hogy eggyel több ÁDOB-ista legyen, aligha lett volna érdemes. Az érvényesülésnek – ebben az időben – csak egy lehetősége volt: az érdekházasság, a benősülés, feleségül venni egy újgazdag tőzsdés, földbirtokos, nagykereskedő, bankár világcsúf leányzóját, hoci-nesze alapon száraz üzletet kötni, melyben a társasági rangot, patinát, fényt jelentő régi nemesi névért, előnévért és címerért anyagi gondtalanságot, jómódot, pénzt kaphatok cserébe.

Mondanom sem kell, hogy egyik lehetőség sem csábított. A középiskolások vívóversenyein – melyeket az utánpótlás seregszemlélésének, a klubok pedig toborzásnak, mai kifejezéssel élve játékoscsábításnak is tartottak – minden egyesület, minden valamirevaló vívó, edző, szakosztályvezető részt vett. Nagy volt a vetélkedés ez idő tájt a vívóhegemóniáért. Nagy nevek, olimpiai- és világbajnokok reprezentálták az egyesületeket, a HTVK-t például Jekelfalussy-Piller, Zirczy, a két Hatz, a két Timár: a fiatalok között ott volt már Berczelly, Kovács A. Pál, Ujfalussy Ákos, az UTE-t Kabos és Erdélyi, a MAC-ot Rajcsányi, Gerevich, a BEAC-ot Bay, Rajczy-Rasztovich, Palócz, Rerrich jelentették, a BBTE-ben Dunay, Tilly jeleskedett. Amíg azonban a „civil" egyesületek – MAC, UTE, BEAC, BBTE stb. – a szakszerű edzőn, bizonyos korlátozott versenylehetőségen kívül úgyszólván semmit sem tudtak nyújtani, biztosítani még a legjobb versenyzőknek sem – megélhetést, mindennapi kenyeret, foglalkozást, munkaalkalmat –, addig a

HTVK mögött ott állt biztosan, sziklaszilárdan az egész hadsereg, az egész – militarizálódás felé sodródó – kormányzat a maga tekintélyével, anyagi lehetőségeivel.

A döntő zsürijében – egyszer Somogyi, másszor Filótás ezredes elnökletével – a vívósport kiválóságai működtek közre. Az eredményhirdetés után Berczelly Tibor – akit balkezessége miatt mindenki „Sutá"-nak nevezett – megkeresett, és közölte, hogy Somogyi, a HTVK ügyvezető elnöke beszélni szeretne velem. Ez a beszélgetés kurtán-furcsán tömör, amolyan igazán „katonás" volt. – Jól mozogsz, fiam. Gratulálok! Lehet belőled valami, persze ha ... Mi a terved? Úgy értem: érettségi után?

Én – bizonyosan – csak bambán vigyorogtam, szaporán pislogtam, talán még a vállamat is rángattam – szóval úgy viselkedtem, mint ahogyan általában viselkedni tud az, akit egy nehéz, idegkimerítő versenysorozat végén hirtelen odalöknek egy közismert hatalmasság színe elé.

– Mi az? Jól van! Tehát sportolni, vívni fogsz, mégpedig nálunk! Tiszt lehetsz, katonatiszt, ha az egyéb feltételeknek is megfelelsz! Tudod, mekkora kitüntetés ez, fiam?

Anyám, amikor otthon elmeséltem a történteket, hosszan hallgatott. Végül is megkérdezte: – És neked ... neked van kedved az egészhez?

Vállat vontam, nem tudtam válaszolni. Abszolút semmi kapcsolatom, fogalmam sem volt – az adott körülmények között nem is lehetett – arról, hogy mi fán terem az egész katonáskodás. Anyám válaszolt helyettem önmagamnak. – Jobb, ha megtudod, édes fiam, hogy az ember általában nem azt csinálja, amihez kedve van, hanem azt, ami adódik, s ami kenyeret, némi biztonságot, szerény megélhetést, öregkorára

pedig nyugdíjat ígér... Persze – sóhajtotta könnyek között – ha drága jó apád élne, más lenne a helyzet... de így, fiam, olyan nagy szerencse ez az ajánlat, amit nem lenne szabad elszalasztani...

Anyám szavai megfeleltek annak a közhangulatnak, melynek vágya, álma, leghőbb kívánsága az útonútfélen dúdolt sláger „havi kétszáz fix"-e, valamint a nyugdíjra jogosító közszolgálat elérése volt. Aki a „szamárlétra" legalsó fokába egyszer belecsimpaszkodott, az már megfogta az isten lábát, s ha nem lop czüstkanalat: fokról fokra, lépésről lépésre kapaszkodhat felfelé, akár a „méltóságos" rangig.

A katonáskodás lehetősége – melyet sportsikereim váratlanul csiholtak ki a meddő tanácstalanság kovakövéből – valójában csak akkor vált komoly tervvé, amikor István bátyám is a színre lépett, jövőm útjait egyengetvén.

Némi visszapillantást, nekifutást igényel fellépésének indoklása. Pista bácsival való kapcsolatunk apám életében nem volt egyértelműen közvetlen, bizalmas. Ez a megjegyzés – jól érzem – félreérthető és félremagyarázható, holott csupán azt kívántam érzékeltetni, hogy apám egészen más problémákkal foglalkozott, és megint egészen másokkal Pista bácsi, aminek következtében távolabb került kettejük érdeklődési köre, munkaterülete, ami természetesen a személyes kapcsolatok terén is némi eltávolodást okozott. Apám döntő fontosságú közgazdasági feladatok megoldásán fáradozott, István bátyám – a mindenkori miniszterelnök belső munkatársaként – az állami és a nemzetközi kapcsolatok lebonyolítása szempontjából ugyancsak rendkívül fontos és kényes protokollnak lett, illetve volt pótolhatatlan szakértője. Persze... apám és az ő befolyása alatt a mi szűk családunk tagjai kicsit megmosolyogtuk, kicsit talán le is becsültük Pista

bácsi munkáját, a nagy fogadások, temetések, államfői látogatások, állami ceremóniák rendezését, a kitüntetésekkel és rendjelekkel való sakkozást (hogy melyik államfőnek, neves külföldi látogatónak mi dukál, hogy sértően kicsi, de másokat sértően nagy ne legyen) – egyszóval: mindig fülünkben csengett apám nevetésbe hajló, csipkelődő hangja, amint hátba veregeti Pista bátyámat: „No, mesélj, mi újság, te szertartásmester?"

Apám váratlan halála, majd egy másik, hasonlóan váratlan és megdöbbentő halál azonban közelebb hozta Pista bácsit. Egyetlen gyermeke alig volt idősebb nálam. Károly-Charly, ahogyan családon belül hívták, Vértessynek, a Kabinet Iroda főnöke fiának az esküvőjén – ahol a násznagyi tisztet töltötte be – oly cudarul áthűlt, átfázott, hogy egy héten belül tüdőgyulladás következtében meghalt. Iszonyú csapás volt ez a szülők számára, aminek nyoma életük végéig követhető. Bátyám – úgy hiszem – ezt követően sokat engedett korábbi modorosságából, hűvös tartózkodásából, és lényegesen közvetlenebb, melegebb, emberibb lett a rokonság iránt. (Egyébként itt jegyzem meg, nem rátartiságból, előkelősködésből használta a „bárcziházi" előnevet – melyet például apám sohasem tartott fontosnak –, hanem pusztán megkülönböztetésül, családon belüli megegyezés alapján, az idősebb Istvánnal, a főpolgármesterrel való összetévesztés megelőzése végett.) Nos, mikor édesanyám egyszer, valami névnapon vagy hasonló családi összejövetelen elmondta, hogy milyen lehetőség nyílt előttem, Pista bácsi sem látott az adott helyzetben okosabb megoldást az én pályaválasztásomat illetően. Felajánlotta, hogy – miniszterelnökségi államtitkár lévén – magas helyről ajánlást biztosít felvételem sikere érdekében – protekció nélkül akkor sem lehetett megmoccanni, még talán

szuszogni se Magyarországon –, és megpróbál biztosítani számomra a Ludovika Akadémián egy ún. „államköltséges" helyet, ami annyit jelentett, hogy anyám mentesülne a tandíj, ellátási költség és egyebek befizetése alól a tanulmányok négy éve alatt. (Az „alapítványi" helyen levők költségeit az alapítványozó szerv, vármegyék, egyes főrangú családok fizették, az „önköltségesek" pedig saját maguk.)

Érettségi után – csekély lelkesedéssel és még ennél is kisebb meggyőződéssel – kérvényt körmöltem, melyben a Ludovika Akadémiára való felvételemet kértem. Olyasmi volt ez, mint amikor az ember a meleg, barátságos, biztonságos lakásból kilép a vaksötét, ismeretlen éjszakába. Kívántam is, hogy felvegyenek, hiszen ez levenné anyám válláról további nevelésem, az „életbe" indításom súlyos terhét, ugyanakkor titokban kívántam kérelmem elutasítását is, mivel – egyelőre – nem voltam képes elképzelni önmagamat fekete köcsögkalappal a fejemen, melynek kemény, meredek ellenzője alól egy teljesen ismeretlen látószögből kell majd látnom az életet, fényes karddal az oldalamon, állig felgombolt pléhgallérban – azok között az egyenruhások között, akikről eddig semmi pozitívumot nem hallottam.

Ennek ellenére – mert a felvételi vizsga egyik témája az ábrázoló mértan volt, amit a piaristáknál nem tanítottak – egy mérnök ismerősünk bevezetett a dőlt és feszített síkok és a döféspontok rejtelmeibe. Szerinte feltűnően jó volt a térbeli látásom, bár erről nekem kevéske fogalmam volt, hogy valójában mi a csoda lehet, mégis bátrabban néztem a felvételi napja elé.

Negyven év után sem tudom, hogy a vizsgán mutatott, pontokban kifejezett képesség és rátermettség döntött-e felvételem mellett, vagy az egész vizs-

gáztatás szemfényvesztés, hókuszpókusz volt csupán, szervezett és erőltetett bizonyítása annak, hogy a névjegyzéken szereplők, akiket *feltétlenül* fel kell venni, valóban meg is feleljenek az előírt követelményeknek. A vizsga lefolyása, a külsőségek mindenesetre azt a benyomást igyekeztek kelteni, hogy abszolút igazságos, tárgyilagos, pártatlan, egyszóval „fair" játékról van szó. Név nélkül, kisorsolt startszámmal szerepeltünk valamennyi vizsgán, lezárt, lepecsételt boríték őrizte inkognitónkat, egészen az eredményhirdetés pillanatáig.

Rengetegen tolongtunk az Akadémia dísztermében, amikor a már említett számosztás megkezdődött. Úgy emlékezem, hogy mindössze húsz helyet tartottak fenn a „civil" iskolákban érettségizettek számára. A túljelentkezés – az előzetes szűrés után is – becslésem szerint legalább tíz-, tizenötszörös lehetett, mert úgy kétszáz-kétszázötven pályázó sandított egymásra, felmérve titokban a vetélytárs esélyét, testi erejét, a mögötte láthatatlanul álló patrónus kezének hosszát, hatalmát.

A forgószínpad-rendszerben jól és gördülékenyen szervezett vizsgákon meglehetősen kiforgattak bennünket. Dolgozatot írtunk megadott irodalmi témában, írásbeli feladatot oldottunk meg matematikából, ábrázoló mértanból, fizikából, talán még kémiából is. Az írásbelik értékelése alatt szóbeliztünk történelemből, földrajzból, ismét irodalomból, nyilván a beszédkészség és a szóbeli fogalmazási készség felmérésére. Erős hangsúly esett a testi és fizikai adottságok ellenőrzésére. Kellemesen meglepett, hogy milyen sokféle, jól felszerelt létesítménye van a Ludovikának „házon", illetve kerítésen belül. Az atlétikai pályán futkostunk – rövid- és középtávon –, ugráltunk – magasat és távolt –, dobtunk súlyt, vetettünk diszkoszt (ami engem illet, kiderült mind a súlylökéstől, mind a disz-

koszvetésről, hogy nem is konyítok egyikhez sem, mivel ez valahogyan kifelejtődött a felvételi vizsga anyagából előzetesen kiadott tájékoztatóból, és így nem is készültem fel ezekre), a vívó- és tornacsarnokban néhány előírt szertornagyakorlatot kellett bemutatni, majd meg függeszkedésben kötélen és rúdon mászni, ezután a park sétaútjain kerékpározás következett, végül a nyitott uszodában (volt fedett is) az ötméteres ugródeszkáról ugrani, majd pedig úszni kellett. A csoport, melyben a felvételhez szükséges pontokat gyűjtögettem, a forgószínpad szeszélye folytán legutolsónak került az uszodába. Szeptember volt, kellemetlenül hűvös, barátságtalan este, már égtek a Romanelli utca és Örömvölgy utca lámpái – jeges borzongás futkosott a hátamon még a gondolattól is, hogy közelebbről meg kell ismerkednem az esti fényben feketének látszó, rémségesen hideg pesti csapvízzel. A sok meztelen kamasz, amint marokra fogott büszkeséggel, fogvacogva várt sorára, hogy felmásszon a trambulin vaslépcsőjén, kibotorkáljon a sötétségbe vesző ugródeszka végére és onnan levesse magát a fekete téglalap közepébe: olyan benyomást keltett bennem, mintha éjszakai szertartáson vennék részt, melyet egy titkos, önsanyargató, flagelláns szekta rendezett legbizalmasabb beltagjai részére. Egy izgatott, holtfáradt, nagy testű fiú következett utánam a sorban. Már a lépcsőn, felfelé mászás közben a lábikrámon éreztem szuszogását, attól meg valóban megijedtem már, amikor a hajlékony, rugalmas, hosszú ugródeszkán is a sarkamban maradt. – Ez a bolond a hátam közepére fog ugrani – gondoltam –, olyan extázisban van, hogy nem tudja: hol van, mit csinál! . . . – Nem sokat spekuláltam, jól eldobbantottam, elrugaszkodtam a deszkáról, hogy messze elrepülve némi előnyhöz jussak. Ez az eszelős mammut azonban leutánozta minden mozdulatomat,

és szinte velem egyszerre ugrott. Égetett, csípett a jéghideg, merev víztükör ütése, én leszegett állal lemerültem a medence fenekére, hogy a víz alatt elússzak az ikremmé szegődött mázsás fickó alól. Néhány tempóval elértem a medence falát, kiugrottam a partra. Amikor hátranéztem, láttam, hogy az én mamlasz barátom se eleven, se holt, csak gyöngyöző buborékoszlop jelzi, hogy hol vedeli a medence vizét. Csáklya, mentőkötél segítségével nagy sokára mégis kivontatják. Elveszti eszméletét, magasba ráncigáljuk vastag elefántlábait, okádja a fekete vizet, mint a lakodalmas kutya. Amikor magához tér, csodálkozva jártatja körül birkatekintetét. – Pedig . . . pedig . . . – motyogja hülyén – én ugyanazt csináltam, amit az a fiú előttem. Tudhattam én . . . hogy az se tud úszni?

Szóval ekkora tülekedés volt ama bizonyos szamárlétre legalsó foka iránt. Ez a fiú is inkább vállalta a vízbe fúlás kockázatát, semmint bevallja, hogy nem tud úszni, amivel esetleg ponthátrányba kerül, lemarad vetélytársaival szemben. Spártában egyszer egy fiú farkaskölyköt fogott, és azt köpenye alá rejtette. Inkább tűrte, hogy a vadállat feltépje hasát, szétmarcangolja beleit, semmint titkát bárkinek elárulta volna. Spártai jellem, mondják. Én azt hiszem, hogy inkább abnormalitás, egzaltáltság, röviden: hülyeség. Csakhogy katonának éppen ilyen fickókat kerestek ez idő tájt. A vízihulla-aspiráns is beöltözhetett az angyalbőrbe néhány nap múlva.

Újra ott tolongtunk az Akadémia dísztermében. – Lesz, ami lesz! – gondoltam – nekem így is jó, úgy is jó. – A morajlás és zúgás halálos csenddé merevedett. Bejött egy barna, markáns arcú katona, mereven, mintha dróton rángatnák minden porcikáját. Szigorúan, majdnem dühösen körülhordozta véreres szemeit, arcunkba fúrva, a pupilla tűhegynyi lyukán

át agyvelőnkbe dőfve tekintetét. – Ez Jány tábornok – sóhajtotta valaki mögöttem olyan áhítattal, amelyet csak a római Szent Péter-bazilikában hallhattam fekete csipkefőkötős spanyol zarándokok ajkáról, amikor megjelent – sűrű tömjénfüst kéklő felhőjében, imbolygó gyaloghintón magasba emelve – az áldást osztó szentatya. Recsegett, pattogott a pirospozsgás tábornok szava, mint a száraz fenyőléc, melyet szalonnasütéshez tördel az ember . . . Kusza, ostoba képek, hasonlatok víziója kóválygott bennem, nevethetnékem támadt a sok ájtatos, várakozás révületébe kábult arc láttán, a lelkesítő frázisokat kattogó tábornoki szózat hallatán. Kívülről, madártávlatból láttam önmagamban mindent és mindenkit, saját magamat is. A beszéd egyetlen szavát sem értettem meg, annak egyetlen szótagja sem ért el tudatomig. Halványan, az érdektelenség párnás ajtaján át inkább csak sejtettem, mint hallottam saját nevemet.

„Felvételt nyert, államköltséges helyre . . . Beosztom a gyalogsághoz . . ."

Hát: valahogy így lettem én katona.

Egy epés szólásmondás azt tartja, hogy nálunk a férfiak háború után és választás előtt szoktak leginkább „nagyot" mondani. Családi összejöveteleken magam is tapasztaltam, hogy nagybátyáim milyen szívesen, könnyen, kérés nélkül mesélték el emlékeiket, élményeiket újra meg újra, melyeknek a „nagy" háború volt kimeríthetetlen tárháza. A véres és szörnyű históriák az évek múlásával azonban érdekes módon megváltoztak, áthangolódtak. Lassan elszürkült, homályba veszett az élményt nyújtó esemény éve, hónapja, ködbe hanyatlott a hullákat sodró Száva képe Sabác alatt, a Lovcsen magasba nyújtózkodó, kopár

mészkőszirtje, Limanova, Homonna füstölgő házsorai, a Piave dübörgése – a mese pedig ugyanakkor kiszínesedett, megszelídült, megszépült, hogy végül is kedélyes, fordulatokban gazdag, mulatságos anekdota váljék belőle. Ezeknek a családi anekdotáknak mindig az volt a csattanója – aminek elhangzását harsány kacagás követte –, hogy hogyan sült fel, hogyan vált nevetségessé, hogyan húzta a rövidebbet a félműveit, ügyefogyott – vagy éppen hebehurgya esztelenséggel hangoskodó – „bakatiszt", a „talpas", a „bakancsos", a „pocsolyakerülő" . . .

Családi körben sértődés nélkül elment ez a gúnyolódás. Megtehették a háborút megjárt férfiak, hiszen István bátyám huszár volt, Árpád és Boldizsár lovas tüzér, Kálmán meg éppenséggel „Kaiserjäger", az elit alakulatok között is kiemelt császárvadász (mellesleg úgy került oda, hogy anyai nagymamám egyik távoli rokona volt az a gróf Berchtold, aki ebben az időben az innsbrucki alpesi vadászokat vezényelte). Miután pedig testvérem is – követve a családi tradíciót – tényleges katonai szolgálatát a m. kir. „Bem József" 1. honvéd lovas tüzér osztálynál teljesítette: érthető módon különösebb lekötelező lelkesedés nélkül vettem tudomásul Jány Gusztáv parancsát, melyel a gyalogsághoz osztott be.

Lehangoltan kullogtam haza, ingerlékenységgel és sértődöttséggel védekezve a várható dörgedelmekre, melyeket majd az orrom alá dörzsölhetnek, mondván: „Ja, édes fiam, edd meg, amit főztél. Tanultál volna szorgalmasabban, készültél volna jobban a felvételire, szereztél volna több pontot, mi előre figyelmeztettünk, mi megmondtuk előre . . . Örülhetsz ezek után, hogy legalább bakának alkalmasnak tartottak . . ."

Én azonban nem tudtam ennek örülni, inkább

bosszankodtam és szégyenkeztem, amikor pedig azt is megtudtam, hogy az első évet csapatszolgálatban, valahol az isten háta mögött kell letöltenem: végleg elment a maradék kedvem is az egésztől.

A végén, jobb híján, persze pontosan megjelentem a Ludovikán a megadott napon, ahonnan zárt csoportban indítottak bennünket útba az I. évfolyam letöltésére.

Jelentkezni délig kellett, az útba indulás csak másnap hajnalban volt esedékes. Az Akadémia vívócsarnokába tereltek minket, itt ténferegtünk, unatkoztunk másnap reggelig.

A helyiségben zsibongó, zajongó sokaság zöme hadapródiskolás volt, „cőger", az én családi szókészletem szerint pedig „bakatojás". Ők felvételi nélkül, automatikusan kerültek fel az Akadémiára, a kadétiskolában tett sikeres érettségi után. Bár Pécsről, Sopronból, Kőszegről érkeztek, mindnyájan ismerték már egymást. Hangosak, magabiztosak, önteltek voltak, olyanok, akik töviről hegyire kitanulták a „cőgeráj" nyolc esztendeje alatt a regulát, ismerték a katonáskodás minden csínját-bínját. És mert utolsó éves, végzős „urak" voltak legutóbb a hadapródiskolában, akik kedvükre dirigálhatták az alattuk levő alsóbb éves véglényeket: médium után szimatoltak, akire rátelepedhetnek, s aki fölé, a legjobb esetben, atyai jóindulattal kiterjeszthetik védőszárnyaikat (persze némi ellenszolgáltatás, cigaretta, kantin, vasárnapi szolgálatátvállalás, miegymás fejében).

Mi meg, „civilek", ott álldogáltunk egyik lábunkról a másikra, félszegen és ügyefogyottan, egy maroknyi jámbor, megilletődött birka, az egyívású, összeszokott, kitanult társaság közepén. Tömény zavarunkat csak fokozta, hogy egymást sem ismertük, hiszen mi, „civilek" az ország négy sarkából verődtünk össze. Nekem

annyiban volt jobb a helyzetem, hogy a piaristáktól velem együtt heten nyertünk felvételt az Akadémiára ebben az évben (Náday Zoli, Verebélyi Laci, Nagyselmeczy Laci, Koós Miklós, Fáykiss Feri, Hársvölgyi Frici, no meg én), egy nyolcadik osztálytársunk, Báthory Kálmán pedig a következő évben, második nekifutásra.

A cőgerek incselkedését, csipkedéseit, gúnyos megjegyzéseit csak nehezen nyeltük le. Estére, amikor a pimaszkodás, a komisz és durva tréfák már addig fajultak, hogy nem jutott nekünk se lepedő, se kispárna, de még pokróc sem – ezeket ugyanis újdonsült „bajtársaink" kilopkodták a fekhelyünkről, és eldugdosták szanaszét –, betelt a pohár. Keserű, elszánt hangulat lett úrrá rajtam is, így szinte felszabadultam, megkönnyebbültem, amikor kirobbant a két tábor között a verekedés, előbb csak a cipők, párnák, kézitáskák repültek ide-oda, később azután közelharcra is sor került, a „közszellem és egyetértés" legnagyobb dicsőségére. De ez a bátor kiállás bizonyos megbecsülést, tekintélyt ébresztett a cőgerekben irántunk, civilek iránt, akik, bár szám szerint elenyésző, törpe kisebbségben voltunk, álltuk a sarat a többséggel szemben. Bevettek maguk közé, egyszeriben alábbhagyott fölényeskedésük is. Én azonban – csak magamról beszélhetek – nem voltam képes ilyen hamar feloldódni, elvegyülni közöttük. Nem tűrtem a szemtelenkedést éppúgy, mint ahogyan visszahúzódtam a közeledésnek azon formája elől is, mikor az embert úgy bámulták, kérdezgették, méricskélték, mint a biológus valamely kiveszőfélben levő állatfaj ritka, értékes, jól fejlett hím példányát. Azt hiszem, hogy védekezésül sikerült a fanyar undor és a sértő pimaszkodás olyan sündisznótüskéit kifejlesztenem magamban, hogy egy ideig közutálatnak örvendtem, ami bizonyos távolság-

tartást, óvatosságot, a tiszteletnek egyféle sajátos fajtáját is megteremtette körülöttem, a velem való érintkezésben.

Az I. évesek részére Egerben, a 14. gyalogezrednél, és Sopronban, a Szent László nevét viselő 4. ezrednél jelölték meg azt a helyet, ahol a csapatszolgálat egy esztendejét le kell tölteni. Én Sopronba kerültem, irdatlan messze Pesttől, abba a városba, ahol minden és mindenki teljesen ismeretlen volt számomra.

„Qui modeste paret: videtur dignus esse, ut aliquando imperat" – Aki megtanult alázatosan engedelmeskedni, alkalmasnak tűnik arra, hogy egykor maga is parancsolhasson.

A latin bölcs mondást aligha ismerte, hallotta valaki is kiképzőink közül, ha pedig mégis könyörtelen és kíméletlen módszerekkel a gyakorlatban alkalmazták annak első részét, bizonyos, hogy nem annak érdekében tették, hogy idővel, majd egyszer, valamikor ezáltal váljon belőlünk jó tiszt, képzett katonai vezető.

Szerintem – bár lehet, hogy csak én láttam, éreztem így – ennek az első, Sopronban eltöltött, kutya komisz, embertelen kemény évnek egészen más lehetett, más volt a célja, értelme.

Fiatalok voltunk, tizennyolc évesek, érettségizett „urak", felnőttsorba került, csupa kéz-láb kamasz, akik azt hittük magunkról, hogy előttünk a világ, okosabbak vagyunk az okosoknál, csak mi lehetünk azok, kik könnyedén a vállunkra kapjuk a világ minden gondját-baját, hogy egy csapásra meg is oldjuk azokat, hiszen „karpaszomány viselésére jogosult gyalogos, akadémikus jelölt"-ek voltunk, és ez a cím ugyebár jóval hosszabb még ennél is: „rendkívüli nagykövet és meghatalmazott miniszter" . . . A „dühös fiatalokat" – ahogyan jó húsz esztendővel később az angol Osborne nevezte a feltörő, türelmetlen és hangos

generációt – le kellett hűteni, le kellett torkolni, be kellett törni, mint a pusztán nevelt vad csikót, hogy jól idomított állampolgárrá váljék.

A dresszúra azzal vette kezdetét, hogy a kőkockákkal kirakott, hideg és visszhangos kaszárnyafolyosón mindenki elé pokrócot terítettek. Erre boszorkányos gyorsasággal a legkülönfélébb, számomra merőben ismeretlen vicikvacakokat dobált néhány mord, bizalmatlan arcú katona. Naftalinszagú ruhadarabok, penészfoltos, elnyűtt bakancs, horpadt kulacs, vagy tizenöt féle szíj, mocskos bádogcsajka, pléhkanál, acélsisak, mely úgy gurult, pörgött, mint a görögdinnye, aztán újra pokrócok, rongyos lepedők, tölténytáskák meg a „borjú", amit a bakának a hátára kell szíjazni, mint drótos tótnak a műhelyét, aztán egy ügyes kis ásó, legvégén pedig a katona „felesége", leghűségesebb társa, amit holta napjáig el nem hagyhat: a világháborút megjárt jó öreg mannlicher . . .

Nem tudtam, hogy sírjak-e vagy nevessek? – Uram Isten! Hová kerültem? Mikor fogom én kiismerni magam e temérdek gönc között? Tud-e majd valaki belőlem – a szemétdombhoz hasonló ezernyi limlom felhasználásával – valaha is katonát fabrikálni?

Aztán kézbe vett minket a kiképzőkeret. Egy szikár, görbe lábú katona állt elénk, akinek arca beesett, éhes és jellegtelen volt – talán nem is volt olyan, amit emberi arcnak ismer az antropológia –, csak két véreres, szörnyen kidülledt szem meredt ránk, a szemgödör alatt pedig egy másik, hatalmas, tátongó sötét üreg, mely mindig tárva-nyitva volt, odvas, töredezett fogakkal körülhajigálva; az ember ezen kívül csak hangszálakból állt, melyek azonban megérdemelték az acélsodrony elnevezést is. Ez volt Lukács szakaszvezető, annak a merev, örökkévaló és rendíthetetlen lépcsőrendszernek a közvetlen felettünk levő foka,

mely fokozatosan, lépésről lépésre magasodott Fiedler törzsőrmester, Kosztka Vilmos hadnagy, Erdélyi József főhadnagy, Nemetz Rezső alezredes, zászlóaljparancsnok, kis- és nagyselmeczi Thold Dezső ezredes, ezredparancsnok, és a szobaajtó belső oldalára szögezett „elöljáróim és feljebbvalóim" című táblácskán feltüntetett félistenségek nevén át a mi Legfőbb Hadurunkig, aki felett már csak az atyaisten lehet, és akit Lukács szakaszvezető – nagyon helyesen – kisajátított a magunk részére, mert kizárólag „a magyarok istenének" volt szabad emlegetni, miután a „tót", a „rác", az „oláh" és a többi „alja náció" érdemtelen és méltatlan arra, hogy istene legyen.

Lukács szakaszvezető – négy kitüntetéssel beesett mellén – nemhiába volt az ezred legjobb újonckiképzője hírében. Olyan „csapatfogások" birtokában volt, hogy azoktól a legönérzetesebb, legkeményebb derekú újonc is olyan jámbor kezes báránnyá szelídült, aki még álmában is alázatosan jelent, alázatosan kér, alázatosan köszön valamit, és még akkor is kemény, katonás léptekkel vonul, az utolsó három lépést jól „megnyomva", díszmenetben Bősze András őrvezető, szobaparancsnok ágya elé – akár éjféltájban –, hogy tőle harsány hangon engedélyt kérjen arra, hogy a legénységi szobát elhagyhassa, ha felfázott a harkai fennsík csontig ható jeges hidegében, és ennek következtében igen-igen sürgős lenne a „kisdolgozás", mely körülményt ugyancsak alázatosan jelenteni tartozik közvetlen elöljárójának.

Minden – ehhez hasonló – nyámnyila gyengélkedés, panasz, amilyen a hasmenés, hólyaghurut, gyomorrontás, megfázás és lábfeltörés satöbbi, satöbbi fegyelmi fenyítést vont maga után – nagyon helyesen –, lévén ezek „civiles", katonátlan és szégyenteljes dolgok. A legjobb gyógyszert ezen nyavalyák ellen nem Bánó

ezredes úr adhat, hanem a laktanyafogság, mely kellő időt biztosít a gondolkozásra, hogy hogyan és mi módon lehet, illetve kell a jövőben az ilyen anyámasszony katonája tempókat levetkezni.

Szükség is volt ennek a rátarti, edzett, marcona katonaszellemnek kihangsúlyozására. A Lukács szakaszvezetők – és tőle lentebb és fentebb – abban a szent ostobaságban éltek, hittek, cselekedtek, hogy az országban uralkodó szörnyű nyomornak, minden gondnak, bajnak egyetlen és kizárólagos oka és forrása Trianon, következésképpen eljön az óra, el kell hogy jöjjön a perc, amikor Lukács szakaszvezető zászlót bont, harci sípjába fúj, és elordítja a várva várt „Dzsentriszakasz, hozzám!" vezényszót, mi meg élénk, higanyszerű csatármozgással rajláncot alkotunk, és akkor hej! a magyarok istene ne irgalmazzon tótnak, rácnak, hegyi mócnak! – mert mi szuronyt szegezve meg sem állunk a Kárpátok szent bércéig; Német tizedes raja a Magas-Tátrától Vereckéig, Bősze őrvezető raja Vereckétől Brassóig, a Dombi-raj pedig Brassótól az Al-Dunáig kézben tartja Árpád apánk örökét!

Hogy felkészüljünk erre a szent háborúra: sanyargatni kell önmagunkat, fogcsikorgatva, zokszó nélkül kell nemcsak vállalnunk, hanem keresnünk is a testi gyötrelmeket, kínt, szenvedést, mert ebben acélosodik az izom, erősödik a lélek! Könyörtelen és feltételeket nem ismerő vasfegyelmet követeltek meg tőlünk, melyet vagy kibír valaki, miközben önálló gondolkozásra, önálló ítélet- és véleményalkotásra képtelen, egyenruhába bújtatott szerszámmá, akarat és lélek nélküli szadista robottá válik, vagy nem bírja ki, s akkor pusztuljon el, haljon meg, mert nincs a m. kir. hadseregben hely a számára. Az állatvilágban – úgy emlékezem – ezt nevezik „természetes kiválasztódás"-nak...

Számomra az volt meghökkentő – és jórészt érthetetlen –, hogy társaim, többségükben, szinte ellenállás, berzenkedés nélkül adták át önmagukat a drill, a gyötrelmes dresszúra fizikai és pszichikai megpróbáltatásainak.

Akkoriban unos-untalan a „tagozott menet"-et, a díszlépés mozdulatokra tagolt iskolázását kellett gyakorolnunk. Természetellenes, mesterkélt, rángatódzó mozdulatok beidegzéséről volt szó, mely roppant merev, gépies, kemény járástechnikát, karmunkát, testtartást követelt. Ez volt a hajnali ún. „csuklógyakorlat" témája, ezt „sulykoltuk" az ágfalvi réten vagy a Bécsi-dombokon a délelőtti foglalkozások alatt, délután pedig a kaszárnyaudvar gesztenyefákkal övezett „dühöngőjében", ezt csináltuk egyesével, csoportosan, zárt rendben, a szó igazi értelmében: ájulásig. Félelmetes, torkot szorongató érzés volt látni, érezni, tapasztalni, hogyan öli ki a normális emberből az individuum, az önálló gondolkozás és az önálló akarat csíráját is ez a – látszólag ártalmatlan – fegyelmező gyakorlat. Amíg én – mindvégig – szívből utáltam, hogy merev deszkatartásban előre kell dőlnöm, míg kis híján orra nem bukom, ekkor a kificamított, hegyével leszorított lábfejemet villámgyorsan a talaj fölött egy milliméterre előre kell suhítanom, hogy ott talpközéppel elkapva a talajt, döngve lecsapjam úgy, mintha gyermekbénulás következtében lólábbal vert volna meg a jóisten, miközben a könyökben behajlított karom taszigáló, vad rángatódzással tartja egyensúlyban törzsemet – társaim egy jó része eufóriás mámorba, boldog révületbe kábult, valahányszor bemutathatta a „dzsentriszakasz", mi, akadémikusok, az udvaron körénk gyűlt sorkatonáknak a díszmenetet, az „igazit", ahogyan azt a Gyakorlati Szabályzat megálmodta. – Jó volt, fiúk! A rézangyalát! – rikkantott

ilyenkor Lukács szakaszvezető úr, majd ravaszul – mert a „finesz", a ravaszság is szerves része volt a „csapatfogásnak" – hozzátette: – De ha még egyszer csináljuk: még jobb lesz!... És mi vertük, csapkodtuk a lábunkat, mint a dühöngő őrültek, Lukács szakaszvezető meg földhöz csapta a sapkáját gyönyörűségében, meg is taposta azt keményen (ilyenkor látszott hófehér, alacsony homloka, kopaszodó, csúcsos koponyája, gyér, csapzott haja, összességében egy elnyűtt, megfáradt ember – a kidülledt, véreres szemgolyók, alattuk a szájnak megfelelő sötét odú, mert a szakaszvezető úgyszólván szüntelenül tátott szájjal ordított: „Most a jó! Nyomd meg jobban!... Még egyszer! Még egyszer!... Utoljára!... Az én kedvemért! Szakadjon az izom, ropogjon a csont!... Újra!... Újra!... Jó lesz... ez már döfi!").

Elkékült ajakkal, dübörgő halántékkal, lilára vált, szederjes arccal, vadul kalimpáló szívvel vertük a díszmenetet, dübörgött bakancsunk alatt a „dühöngő" fekete salakja, kisebesedett, fagyott kezünk odatapadt a fegyver jéghideg vasához, de nem húztunk kesztyűt, mert csupasz kézzel nagyobbat, csattanósabbat lehet ütni a zárdugattyú gombjára, amikor a „Puskát vizsgára!" vezényszó elhangzik – a feltételeket és a lehetetlent nem ismerő vasfegyelem így formált át bennünket érzéketlen, név- és jellegtelen ólomkatonákká. Olyanokká, akik a majdan kezük alá adandó sorkatonákból ugyanolyan parancsteljesítő automatákat formálhatnak, mint amilyenekké maguk is váltak.

Leginkább a volt cőgerek leltek szívbeli gyönyörűséget a dzsentriszakasz kemény, katonás, „stramm" fellépésében. Volt, aki a bakancsszegek beverése terén valóságos specialistává képezte ki magát, nemcsak a talpat, hanem a sarok belső oldalát is – hogy a bokázás, a zártrendi gyakorlatok csattanása még a Fertő

túlpartján fekvő Ruszt ablakait is megzörrentse. Egy másik mániákus hévvel csiszolta, politúrozta ócska mordályaink zárdugattyúit, talplemezeit – láncfonatot és fémporral telített radírt használt ehhez –, hogy színezüstnek hatott valamennyiünk vén mannlicherén az összes veret. Kövesy Rudi a szalmazsáktömés bajnoka volt – a koporsó sem lehet keményebb és szegletesebb, mint az a szalmazsák, melyet Rudi dömöckölt tele kőgolyóhoz hasonló csóvákkal. Árpás „kamerád" utolérhetetlen ügyességre tett szert abban, hogyan kell a fegyver mély töltényűréből kipiszkálni a lőporszemcsék apró, fekete korongjait. Máry Gyuki viszont féltékenyen őrizte a subickolás titkát: a hálóterem közepén, katonaládáján ült ilyenkor, körülbástyázva magát mocskos, penészfoltos, átizzadt bakancsok tömegével meg fahéncsdobozkába csomagolt, éktelen büdös suviksszal, ecettel, vízzel és még ki tudja, mivel telt edénykékkel, hogy átszellemült képpel, órákon át kenje, dörzsölje, huhogja, fényesítse maga és társai lábbelijeit, míg azokból lakkbevonatú, tükörmázas bakancsokat nem varázsolt . . .

Soproni kiképzésünk – talán pontosabb így, ezzel a kifejezéssel: idomításunk – egy óriási, számomra az elejétől fogva bántó és ingerlő, ellentmondást, kontrasztot, ha úgy tetszik, akár antagonisztikus konfliktust hordozott önmagában. Mi ugyanis az országgyarapító, felszabadító „szent háború" révületében éltünk – különösen, amióta a türelmetlen és erőszakos fiatal katonatiszti csoportok, Gömbös Gyula, Leveldi Kozma Miklós és mások vezetésével részt követeltek maguknak a hatalomból –, ami józan ésszel a hadra foghatóságot, a harci képzést, a korszerű stratégiát és taktikát kellett volna a kiképzés középpontjába állítsa. Ezzel szemben mi volt a valóság? Valamennyi ajtón, postai levelezőlapon, falragaszon, az újságok fejlécén,

de még az iskolások könyvein, füzetein, ceruzáin és radírjain, szóval mindenütt ott volt ugyan a „Nem, nem, soha!" és a „Vesszen Trianon!" – ugyanakkor viszont a mi lőkiképzésünk nevetségesen alacsony szinten botorkált, harci kiképzésünk megfeneklett valahol az 1914–16. évi felfogás állapotában, miközben irgalmatlan szigorral, könyörtelen rettegés árnyékában valami egészen mással töltöttük drága katonaidőnket. Hogy mi volt ez? Elsősorban is: a katonai létesítmények biztonsági őrzésére való alkalmasság. „Hadra fogható" katonának az számított, aki már beosztható volt a laktanyák, a fegyver- és lőszerraktárak, a helyőrség stratégiai szempontból fontos középületeinek őrzésére. Másodszor: aki a belbiztonsági, karhatalmi szolgálat ellátása szempontjából szükséges ismeretekkel rendelkezett. Csak magamról szólva: a fagyos borzongás futkosott a hátamon, amikor, május 1-re készülődve, napokon és heteken át mást sem „sulykoltunk" – persze a laktanyán kívül, a lakosság szeme láttára, elrettentésül és figyelmeztetésül –, mint azt, hogy: „Szuronyt szegezz! Előre, indulj!", meg azt, hogy „Tölteni, tölts!... Cél: a lázongó csőcselék! Tűz!", vagy ezt: „Harcjárőr a 2. rajból! Emelje ki, semmisítse meg a lázongó csőcselék főkolomposait! Tegye ártalmatlanná azt a micisapkást, ott!"

Már április második felében „együtt tartás"-t rendeltek el. Laktanya- és helyőrségi riadógyakorlatokat folytattunk, homokzsákokkal megerősített talpfatorlaszokat, spanyollovasokat telepítettünk a laktanyához vezető Ágfalvi, illetve Flanddorfter úton, a kaszárnya falának sarkait, kiszögelléseit talpfákból épített, rejtett géppuskafészekkel erősítettük meg. A „Civitas Fidelissima" lakói hideglelős félelemmel húzódtak vissza házaikba, esténként csak a járőrök bakancsa pattogott, csattogott a néptelen utcákon, melyek

sorra ellenőrizték a tisztek lakása elé állított őrszemek éberségét. Aztán elrendelték a „készültség", majd a „szigorú készültség" állapotát, kiosztották az éles lőszert, kézigránátokat. Morvay kapitány, a karhatalmi egység parancsnoka – szirupos, pántlikás, vitézkötéses, darutollas, operettbe illő katona, szálfatermet, keményre sodrott bajusz, szomorú fényű, dióbarna szemek, a soproni kielégítetlen, szerelmi kalandra szomjazó asszonyok és lánykák bálványa – szétvetett lábakkal kiállva a kantin ajtajába, előbb sorra lelőtte revolverével Csibi néni, a kantinos kiskertjének üveggömbjeit, aztán ennyit mondott nekünk: – Nem kukoricázunk, bajtársaim! Aki ma pisszenni merészel, úgy jár, mint az a néhány üveggolyó! Itt nem lesz még egyszer bolsevizmus, nem lesz több tizenkilenc!

Egy láda pezsgőt és cigányokat rendelt, a pezsgő felét megitatta – ezüstvederből – „Csóka" névre hallgató fekete lovával, másik felével bevonult a kantin tisztek részére fenntartott különszobájába, ahol aztán mélabús hallgató nóták mellett csendben, magányosan, hol túláradó érzelgősséggel, hol meg féktelen duhajkodással mulatozott, igazi „úri" módon, mindig tiszta pohárból kortyolgatva a „For England"-et, miután minden poharat, melyből egyszer már ivott, a falhoz csapott . . .

Morvay kapitány – a név nem is fontos, mert száz és száz hasonló figura szerepelt csak az énáltalam ismert katonák között – egy eszményt személyesített meg, a haza rút megcsonkítása felett sírva vigadó, búsongó magyart, a vasmarokkal fegyelmet követelő kemény, megközelíthetetlen, marcona katonát, az aszszonyszíveken és hálószobákon uralkodó napkeleti háremurat, a borozás, mulatozás, evés-ivás szigorú és megváltoztathatatlan szertartását megtartó és megkövetelő, mindig és mindenben kesernyés, szeszélyes,

szertelen, Ady verséből kilépett, önmagával kezdeni mit sem tudó, földjét, vagyonát, eszét, jövőjét elmulató magyar dzsentriideált.

Az vesse rám és ránk az első követ, aki azt meri állítani magáról, hogy tizennyolc évesen meg tudta állni, hogy ne utánozza, ne másolja le az ilyen erős, markáns, izgalmas férfiak – amilyen a kapitány is volt – követésre ingerlő szokásait, gesztusait, fanyar honfibúját... Nyilvánvaló, hogy mi is, tejfelesszájú kadétok, fenekünkön a katonai tojáshéjjal, cincogni kezdtünk, próbálgatva – esetlenül, ügyefogyottan – hangunkat, pelyhedző férfiasságunkat. Mi tagadás, magam is csaptam néhány fergeteges murit, amikor cimboráimmal – Zichy gróffal, Vida Imrével, Hársvölgyi Fricivel, Csiky Palkóval – „megjátszottuk" magunkat a Pannóniában, a Lővér Szállóban, a Hatvany turistaházban vagy fent a Bécsi-dombon, a határszélen álló Hubertusz vadászlakban... A felnőtté válás igazi bizonyítékát láttuk abban, hogy elsején, amikor a tisztek fizetést kaptak, most már nemcsak a közismerten mulatós, kikapós, duhajkodó Kamódy főhadnagyra, Fekete Pali, Kosztka Vili, Csörgey Bandi hadnagyokra vártak – szépen felsorakozva a laktanya kapuja elé, jobbra igazodva, mint a parádés kihallgatáson szokás, a számla kiegyenlítésében reménykedő Perkovácz bácsi, a rangidős, aztán sorra a többi főpincér, cigányprímás, taxisofőr, konfliskocsis –, hanem ránk is, akik ezáltal már úgy érezhettük, valóban a tiszt urak közé tartozunk...

Keserű, fájó ébredés következett a rövid – talán önvédelemnek, sajátos narkózisnak is tekinthető – megszédülés után, melyben önmagamban semlegesíteni, lazítani kívántam a drill, a vadállati keménység léleksorvasztó, agyvelőt bénító hatását.

A hálóteremben, az ablak felőli sorban, kettesével

álltak az ágyak. Az én társam Máry Gyuszi – vagy ahogyan már a cőgerájban is becézték: Gyuki – volt, a bakancstisztítás legnagyobb szakértője és tudora. Csendes, kicsit zárkózott, kicsit búvalbélelt fiúnak ismertem, akinek nagyon meleg fényű barna szeme volt, és olyan arcbőre, mint a sült almának, apró ráncokba, redőkbe rejtve a félszeg, szégyenlős mosolyt, ha olykor, futólag, átsuhant rajta. Jóban voltunk, de nem annyira, hogy érdeklődjünk egymás gondja, baja, öröme iránt. Igaz, kár is lett volna erre szót pazarolni, hiszen közös volt a földre sújtó szigor, azonos volt a fizikai igénybevétel, melyet a téli menetöltözetben végrehajtott szökellés begyakorlása, a villámgyors felugrás, a rohanó futás, majd a csonttörő levágódás jelentett sárban, hóban, a Schwartzlose húszkilós állványával. Egy nap, mert különösen rám tört a kimerültség, korábban feküdtem le, Gyuki a hálótermen, talán a laktanyán is kívül lehetett. Elaludtam, nem tudom, meddig. Talán éreztem a szomszéd ágy moccanását, talán hallottam valami motoszkálást – vagy mindezt csak később képzeltem be magamnak? –, de az iszonyú, agyamba nyilalló dörrenésre, mely majd kivetett a fekhelyemből, már felriadtam. Máry az ágyán ült nekem háttal, egészen előredűlve, mélyen ráhajolva a puskájára, melyet maga elé, a földre támasztott, csövét pedig a mellére szorította. A lövedék keresztülfutott a szívén, majd fölöttem elrepülve átütötte az ablaküveget. Gyuki az ágya szélén ülve maradt, a fegyver csöve támasztotta elölről, a bütykös, kátyús, durva deszkapadlón pedig nőtt a vörösbarna tócsa, melyből apró, fürge patakok szaladtak a fa erezete, a padló rései mentén, ott lelassulva, bebőrözve, kocsonyás masszává dermedve . . .

Kevés szó esett a történtekről. Pompa nélkül, kemény, dacos egyszerűséggel temettük el társunkat.

A hivatalos álláspontot, a kötelező hozzáállást a tömör, pattogó nekrológ foglalta össze – figyelmeztetőül és okulásképpen –: „. . . az, aki nem vállalja a katonaélet terheit, az, aki nem képes legyűrni önmagában a kényelemszeretetet és civiles gyengeséget: nem való közénk. Jobb, ha még ma megy el közülünk, mint holnap . . ."

Volt kivizsgálás, diszkrét nyomozás, jegyzőkönyvezés is. No nem . . . nem az esemény hátterére, indítékaira voltak kíváncsiak az illetékesek, hanem azt firtatták, hogy hogyan juthatott egy élestöltény az öngyilkos birtokába, egy drága, értékes puskagolyó, mellyel jól kell gazdálkodni, az előttünk álló nagy, szent felszabadító harcra gondolva szüntelenül . . .

Lelki megrázkódtatás? Idegösszeomlás? Nem, az én esetemben semmi ilyesmit nem váltott ki az eset. Magam is tudtam, éreztem, hogy mennyire megkérgesedtem, eltompultam. Lelkesedni, lelkendezni eddig sem tudtam, ezentúl már megdöbbenni, megijedni, „mellre szívni", érzelmileg komolynak sem tudok elfogadni semmit.

Az értelmetlen halállal való közvetlen találkozás, valamint az a diktált, megfélemlítésen alapuló, virtusos és fenegyerekes szemlélet, amivel valamennyien fogadtuk, vagyis fogadnunk kellett egy tizenkilenc éves fiatalember halálba üldözését: újból eltávolított, elidegenített az egész katonáskodástól.

Az az érzés lett úrrá bennem, hogyha valaki meg akar maradni, meg akar kapaszkodni ezen a pályán, ki kell ölnie magából a „civil" fogalmakat, olyanokat, mint például a megértés, emberszeretet, emberi méltóság stb., és ezeket vad üvöltözéssel, rikácsolásba fulladó vad dühkitörésekkel, toporzékolással, esetenként pedig ökölcsapásokkal, pofonokkal kell helyettesíteni. Azt tapasztaltam – kevés kivétellel –, hogy a kaszár-

nya (börtönfalhoz hasonló) magas kőkerítésén belül – nemritkán társaságban és családi körben is – nem lehet, nem szabad a „tiszt úrnak" normális, intelligens, felnőtt emberként mutatkoznia, emberi hangon beszélni, viselkedni gondolkozni; mindezt fojtsa magába, rejtse el, mint valami szégyellni és titkolni való gyengeséget és legyen mindig zord, marcona, minden pillanatban, bármilyen apróságra kirobbanó mérges és félelmetes vadállat, aki azáltal tart fegyelmet, rendet, tekintélyt a maga portáján, hogy retteg tőle mindenki, mint az elmegyógyintézet zárt osztályáról kiszabadult, borotvával vagdalkozó ámokfutótól.

Azt hiszem, hogy ennek a bennem kialakult érzésnek szubjektív indítékai voltak. A legfájóbb ezek közül az, hogy édesapám tragikus elvesztésének – és ezzel együtt az „isten tenyeréből való kipottyanásnak" – megrázkódtatását még mindig magamban hordoztam, és – tudat alatt is – minden felnőttet, minden elöljárómat, idősebb parancsnokomat apámhoz mérve, hozzá hasonlítva értékeltem. És ez a szembeállítás, mi tagadás, előnytelen volt a környezetemben felbukkanó tisztek számára, akik általam „megmérettek és könnyűnek találtattak". Elismerem, hogy ez az elfogult szemlélet sok esetben igazságtalan, sértő és hamis véleményt alakított ki bennem, hiszen különösen a korban, iskolázottságban és felfogásban hozzám közel álló fiatal tisztek között számos értékes, művelt, komoly embert is megismerhettem.

Egy másik dolog, ami nemcsak Sopronban, hanem Soprontól kezdve katonai szolgálatom alatt mindvégig rendkívül zavart, bosszantott, ingerelt: az az útszéli hangnem, amit alkalmazni nemcsak sikk volt, hanem szinte kötelező is. Tudom, hogy elfogultságra utal az, ha ismét azzal kezdem: nálunk otthon, családi körben nem hallottam egyetlen trágár kifejezést, egyetlen is-

tenkáromló kifakadást sem. Ez nem prüdéria, nem kispolgári szemforgatás, álnok szenteskedés, hanem – azt hiszem – intelligencia, önuralom és önfegyelem kérdése. Itt azonban? Csak az igényelhette a „kemény", az „igazi" katona minősítést, aki – ha kellett, ha nem kellett – kérkedve, gyönyörűséggel ordította világgá mindazt, ami férfinak, nőnek, lónak van, és aki nyált habzó szájjal fröcskölte, mocskolta egy másik, hozzá hasonló embertársa anyját, testi kapcsolatba hozva az ó- és újszövetség valamennyi ismert szentjével, prófétájával, apostolával... Sohasem tudtam megérteni, hogy ez a „kaszárnya"-tónus, ez a versenyszerű trágárkodás, melyhez nem kell ész és nem kell erő, miért és hogyan lett a „kemény" és „katonás" magatartás fokmérője.

És még valami. Határozottan sértett a tisztikarnak – és általában az egyenruhába bújt embereknek – az a becsmérlő, lenéző, ellenséges magatartása, melyet a polgári lakosság, a „civilek" iránt mutatott. Én magam is – nem olyan rég – „civil" voltam, talán az is maradtam, amit cseppet sem szégyelltem, nem takargattam, hiszen az én családomban, környezetemben mindenki ez volt, és így ocsmány és hitvány árulásnak éreztem, ha ellenük fordulok, megtagadom őket. Lehangolt vagy éppen felingerelt, ha meghallottam – legtöbbször ostoba és félművelt szájhősök kocsmai virtuskodása közben – a „civil, kuss, pofa be!" fenyegetést, melyet, nem egyszer és nem kétszer, karddal való vagdalkozás, lövöldözés, garázdaság kísért. A Kárpát-medencében megrekedt a feudalizmus, amit a „lovastengerész" megpróbált konzervdobozokba zárni, hogy elmaradottságunkkal kérkedve valami rezervátumot, európai bölénykertet csináljon az országból, ahol a pallosjoggal, „jus primae noctis"-szal, deressel és botozással rendelkező kiskirályok uralkodnak a Gárdonyi

által köznevetség tárgyává tett ostoba, tanulatlan Göre Gábor bíró urak, Durbincs sógorok és Kácsa cigányok felett – de, szerintem, az ordító anakronizmusok sorában előkelő helyet foglalt el a tisztikar azon beszuggerált, szájba rágott rögeszméje, hogy felsőbbrendű, emberfeletti egyedekből tevődik össze, akik a törvény felett állnak, akiket a lovagkor „gáncs és félelem nélküli" jelzőjével lehet csak illetni, és akiknek nemcsak joguk, hanem kötelességük is kardélre hányni a destruktív, puhány civilt, ha mákszemnyi foltot, hajszálnyi karcolást merészelt ejteni a közös tiszti hivatás becsületén! A hűbéri hierarchia találkozott Nietzsche *Imigyen szóla Zarathusztrá*-jának gondolatvilágával, kisajátítva az „Übermensch", az emberfeletti ember zavaros fogalmát a m. kir. tiszt urak számára.

Napjaink, melyeket mint karpaszományos gyalogos, majd (a tisztes-, illetve tiszti iskola elvégzése után) őrvezető, tizedes és végül őrmester, három további éven át mint akadémikus átéltünk, korántsem voltak olyan gondterheltek és komorak, mint amilyennek – talán – az elmondottakból kitűnik. Ahol sok egészséges és erős fiatal él együtt, ott csak ritkán hallgat el a vidám kacagás, tréfálkozás, szellemes vagy éppenséggel goromba ugratás. Volt néhány olyan figura közöttünk – lehetséges, hogy én magam is ilyen voltam a többiek szemében –, akiknek puszta megjelenése derűt, katonai műszóval élve „kincstári közröhej"-t váltott ki. A nagy, kiismerhetetlenül szerteágazó Zichy család egyik sarja is velünk szolgált. Gábor, akit egészen röviden az előkelően hangzó „Gebi gróf" néven ismert az ezred, a család egyik elszegényedett, erdélyi ágából származott. Idősebb volt nálunk, valamilyen egészen magas protekció révén, kivételes kegyelemből került közénk. Hanyag, elegánsan görnyedt tartása, kopaszodó, arisztokratikus fejformája, csecsemőpopsi-színű

finom arcbőre, a szüntelen cigarettázástól sötétbarnára perzselt, hosszú, finom ujjai, erősen raccsoló beszéde, a durva, agyonfoltozott „angyalbőr"-be bújtatva, ormótlan bakanccsal lábán, melyeket kényesen, vigyázva emelgetett – a kanalas gém lépked így a sekély parti vízben –, a lábtekercs pedig kioldódva, vergődő kígyóként vonaglott utána – szóval ez a kettősség olyan kontraszt, olyan nevetésre ingerlő kuriózum volt, hogy Gebi gróf csakhamar az „udvari bolond" kétes értékű népszerűségében tündökölt. Fiedler „törzs úr" – egérarcú, sunyi képű poncihter – a maga hasznára kamatoztatta ezt a csodabogarat, fél deci kevertet, császárkörtét és rumot fizetett neki az a veterán „zupás", aki a saját szemével akart meggyőződni a világ változásáról, az ősi rendet és regulát fenekestül felforgató új szelek erejéről, mely szerint ma már egy gróf is lehet baka . . . Ilyenkor futott az ügyeletes Gebi barátunkért – jöjjön, ahogy van, azonnal, futásban a kantinba, Fiedler törzs úr parancsára. Gebi loholt, esetlenül és sután, miközben leomlott lábtekercsét vonszolta maga után, sapkája tarkójára csúszott, nyakszegélye a füle fölött kalimpált, zubbonyáról a maradék két gomb is leszakadt, aztán, jól megnyomva az utolsó három lépést, lecövekelt a kantin altiszti asztala előtt. – „Alázatosan jelentem, parancsára megjelentem!" – mire Fiedler, hogy kiérdemelje a potya kevertet, színlelt haraggal ráförmedt: – „A szűzmáriáját! Ki maga? Nem tanították meg magát arra, hogyan kell jelentkezni? Ki maga? Mi maga?" Gebi megismételte ilyenkor a mutatványt, a bevonulást, a három kemény lépést, a bokacsattantó megállást. – „Gróf Zichy Gábor karpaszományos gyalogos, alázatosan jelentkezem!"

A zupások meg csak ingatták a fejüket, hitetlenkedve, bizonytalanul, hiszen az, hogy valaki gróf is, baka is legyen egy személyben, sehogyan sem fért

azokba a fejekbe, melyek viselői Ostffyasszonyfánál – nem is olyan régen – fogadták Károly királyt, amikor az „Ad Astra" nevű repülőgépén földet ért, s akik Lehár, Ostenburg alatt szolgáltak; úrtiszteletben, a grófok, bárók felsőbbrendűségének tudatában öregedtek meg . . .

– Unbehört, Franzl! . . . – sóhajtották a veterán zupások – gróf is, baka is, Herrgott im Himmel, du Franzl: hát mivé lett ez a világ? Mit kell nekünk még megélnünk?

Mit kell nekünk még megélnünk? – sóhajtottuk mi is, amikor a dzsentriszakaszt sorakoztatták egyszer, „öltözet: kimenő", mindenki legyen frissen borotvált, csinos és vidám, mint a húsvéti tojás . . . – szólt a parancs. Se szó, se beszéd, se nyögni, se köpni! . . – mint Dombi őrvezető, a bumbaj nádvágó szobaparancsnok mondta (aki még a nádvágók között is bumbajnak, bugyutának számított odahaza Fertődobozon, holott a mondás szerint nádvágónak is csak az ment, akinek máshoz nem volt esze), szóval ez a Dombi eldirigált bennünket a városba, a Katolikus Nőegylet helyiségébe, ahol aztán rútul magunkra hagyott. Itt csőstül zúdultak ránk a tarkábbnál tarkább, kipingált eráris dámák, alig győztük nyaldosni, szagolgatni a magasra emelt, orrunk alá tartott méltóságos, nagyságos és nemzetes kacsókat. – „Hagyja, fiam, csak hagyja" – minekutána megtudtuk, hogy Thold ezredes kegyes jóindulatából abban a megtiszteltetésben részesültünk, hogy a helyőrségi bált mi fogjuk megnyitni egy gyönyörű palotással, partnereink pedig a tisztikar leánykái lesznek. Én ájuldoztam a fene nagy „megtiszteltetés" hallatán, lopva az ajtóra sandítottam, hogyan is szökhetnék meg innen, még mielőtt a rám kisorsolt kincstári leányzót a karomra fűznék . . . Szívből utáltam minden ugrabugrálást, anyám-

nak csak egyszer sikerült tánciskolába kényszerítenie. Határozottan tudtam, hogy két bal lábam van, azok is botból valók – működésbe lépett az a távoli, külső kontrollszemlélet, és már előre vihogtam önmagamon meg a botrányon, amit majd az én nyilvános fellépésem kirobbant. De – amint azt Dombi, a nádvágó szokta mondani – se nyelni, se köpni nem volt módom, mert egy csupa szőke, csupa rózsaszín, csupa bájmosoly szirupbébi elé löktek; én arra gondoltam, hogy meg kellene most mindjárt az elején mondani, hogy nem tudok táncolni, meg nem is akarok, különben is utálom a túlédesített cukrászsütményeket, s ha már ilyen szőke és ilyen rózsaszín valaki, legalább ne erőltesse magára azt a fogfájdító, szirupos bájmosolyt. De a hopmester, aki könnyed táncléptekkel pipiskedett elő a mamák gyűrűjéből, belém fojtotta a szót. Uram isten... palotást kellett járnom, a dobszóra forgolódó, tántorgó barna medve is kecsesebb lehetett nálam, de a menekülésre már gondolni sem lehetett. Párosítva lettünk, a párok oszlopokba osztva, mindenkire szükség volt, ahány aks, annyi kincstári leányzó, és nincs megállás, pillanatnyi megtorpanás, mert „... bal kilép, jobb zár... félkörzés, kecsesen... egy és kettő, raj-ta!" A bál előtt megérkeztek a győri színháztól kölcsönkért jelmezek is, a hopmester idomár tapsolását felváltotta a zenekar – szegény jó Erkel, de másképp gondolhatta híres „Palotás"-át, amikor komponálta! És mi nem mertünk egymásra nézni, hogy hangosan el ne röhögjük magunkat, mert a látvány, amit nyújtottunk, nem nevetésre, nem is kacagásra, hanem önfeledt röhögésre ösztökélt... Szörnyű magas, staniclihoz hasonló papírcsákót egyensúlyoztunk a fejünkön, a naftalintól bűzlő mente vagy dolmány olyan volt, mintha közelről nyúlsöréttel éppen az imént puskáztak volna bele, a vörös (nem piros, bikavadítóan

vörös!) nadrág mindenütt lötyögött, mindenütt bugyogyot vetett (öreg mezőőrök, erdőkerülők viselnek ilyesmit, amikor már száradni, aszalódni kezd a test, a nadrág szövete meg a Szent Mihály lováig is kitart), a csizma papírból volt, miért is a szára állandóan a bokánkra rogyott, mint a lampion, amikor leakasztják a szögről . . . De jártuk azért a palotást, a főpróbán is, a bálon is, az eráris mamák pedig a falak mentén felállított széksorokból, hosszú, nyakba akasztott lornyettjeiket időnként szemük elé emelve figyeltek, mustráltak, tapogattak bennünket, ki származik „nagy" családból, melyikünknek „nagykutya" az apja, retyerutyája, kinek van háza, birtoka, magas állású sógora, kit kellene megfogni, kiből lesz a „jó parti"? . . . Sikerült a bálozást olyan gyökeresen megutáltatni velem, hogy később Pesten, az Akadémián, s még később Miskolcon, Pápán és újra Pesten, majd újra Miskolcon soha egyetlen bálra el nem tudott csábítani senki és semmi.

Bár testmozgásban nem szenvedtünk hiányt, a sportéletről sem szabad megfeledkeznem. A vívás terén elért sikerek révén kerültem – azt hiszem – a katonasághoz, így erről beszélek. Vívtunk, de még menynyire! Mivel a Clair-kódex, a Becsületügyi Szabályzat, mely a lovagias ügyek lebonyolítását írta elő, egyik legfontosabb tudnivalónk volt: a tiszti iskolán rendszeresen gyakorolnunk kellett a kardforgatás művészetét. Ez abból állt, hogy kettesével szembefordultunk egymással a laktanyafolyosó hosszában, a szolgálatvezető mindenikünknek a markába nyomott egy irgalmatlanul nehéz, rozsdás kardot, aztán rajta: füttyjelre mindenki elkezdte ütni-verni, csépelni a másikat, ahol érte és ahogyan csak tudta . . . Így készültünk fel a közös tiszti állásbecsület védelmére. De – hogy ezt se hallgassam el – volt egyszer egy igazi vívóverseny

is. Néhányunknak – kivételesen – megengedték, hogy induljunk a helyőrségi bajnokságon. Az én fantáziámat nem a jó szereplés, hanem inkább az gyújtotta fel, hogy a versenyen részt vevőknek szolgálatmentességet biztosítottak. Felszerelésem, vívóruhám persze nem volt, de sebaj, nem a ruha teszi az embert, megteszi a zsávoly is, kardot csak ad valaki kölcsön, kesztyű meg nem is kell, hiszen az „civiles", kényeskedő . . . A verseny előtt egy ezredes, akinek mérges tekintete volt, orrcimpái olyan izgatottan rángatóztak, mintha tormát vagy más, még ennél is kellemetlenebb dolgot szagoltattak volna vele: – „Urak! – recsegi, miközben bizonytalan, lapos pillantást vet ránk, a fal mellett szerénykedő akadémikusokra. – Urak, egymás között vagyunk. Valamennyien – újabb lapos pillantás ránk – magyar királyi tisztek vagyunk . . . Nyílt, becsületes, férfias versengésre gyűltünk össze, bizonyosságot téve arról, hogy (itt hangja felsiklik a magas cé meghódítására) a dicsőséges, ősi magyar kard biztos, jó kézben van a magyar királyi tisztek kezében! Ezért, uraim, elrendelem, hogy a verseny bírák és zsüri nélkül tartassék meg! A mi önérzetünket, tiszti becsületünket sértené az, ha nemes, férfias párviadalok kimenetelét nem maguk a résztvevők, hanem más döntené el . . . Elrendelem ezért, urak, hogy mindenki tiszti becsületszavára fennhangon jelentse be, ha találat éri! Köszönöm, végeztem!"

Párosítanak bennünket, aztán kezdődhet a cirkusz. Az én emberem egy harcsabajszú, pocakos százados. Előbb egy finom, elegáns elővágást kap tőlem a mandzsettára, ahová illik. Nem jelzi. Talán nem vette észre. Jó, vívjunk tovább. Villámgyorsan leflesselem – puff! Fejbe vágom, hogy biztosan észrevegye. Megint semmi. Most ő próbálkozik. Szuszog, esetlenül rakosgatja lábait. Kitérek, majd teljes erővel beleszalad

a kizárásos feltartó szúrásba. Pengém majdnem a hátán bukkan elő, ám a harcsabajuszú ismét hallgat. Hallgat? Dehogy hallgat! A sisak alól dörmögi felém, fenyegető hangon: – „Maga süket, tizedes? Nem hallotta, hogy mit parancsolt az ezredes úr?" Mi?... Ahá, értem. Hiába: még mindig civil vagyok, úgy látszik, ezért értem meg ilyen lassan a katonai szokásokat. Hogyan is győzhetne le egy nyomorult kis tizedes, két satnya krumplivirággal a zöld hajtókáján egy frontharcost, egy szépen dekorált századost? Hová lenne a fegyelem, a függelem meg az egész feudális tekintélyelv, amire nálunk minden épül? Vívunk tovább. Suhintania se kell az öregnek, én máris lekapom a sisakomat, vigyázzállásba cövekelem magam, ahogyan ezt Lukács szakaszvezető úr tanította, és harsányan beleordítom a szemközti sisakba: „Alázatosan jelentem, találat ért!" Legyen neked karácsony, vén krampusz... mosolygok magamban, és még négyszer megismétlem a mutatványt.

Egy perc múlva már az öltözőben vagyok, nem vívok tovább, odakint gyönyörűen süt a nap, nekem pedig egész napra szolgálatmentességem van. Elmegyek a Lővér strandra, nem kell ebéd, nem kell semmi, csak távol lehessek egy icipicit, néhány órát az egyenruhásoktól, a kaszárnyától, az egész – számomra idegen – kincstári mentalitástól.

Hideg, halványzöld, fenékig átlátszó víz, alig vagyunk néhányan a medencében. Élvezem a súlytalan, könnyű mozgást, mely a kristálytiszta vízben azt az illúziót kelti bennem, mintha repülnék, végtelen magasságban, mint a madár, saját erőmből hajtva előre magam, vagy kiterjesztett karjaimmal felfogva a halványzöld, áttetsző levegő emelő erejét, vitorlázva, egy helyben lebegve... A medencéből ide látszik a Rax és a Schneeberg – fehér papírzacskó a kékesszürke

ködpalástba öltözött betlehemesek fején... Tegnap gyakorlat közben alpesi ciklámént találtam fent, az Ojtozi fasoron túl... Vastag, bársonyos mohaszőnyeg közepén dugta ki kampóba hajlított bimbóját – szakasztott mása annak, amit oly sokszor megcsodáltam a Gmundeni tó, Salzburg vagy Berchtesgaden körül...

– „Ússzunk versenyt!" – évődve, vidáman szólít valaki, felriasztva álmodozásomból. Asszony, aranybarna a bőre, sima és bársonyos, éreznem kell, ahogy karja, combja hozzám ér a víz alatt. – „Induljunk, egy hossz a táv! Raj-ta!..." – Hasítjuk a halványzöld, áttetsző közeget – víz ez, vagy talán valóban levegő? –, erőlködés nélkül, könnyedén közelítjük meg a medence szélét, egyszerre, azonos ritmusban... – Megfordul, rám nevet, közvetlen közel van az arca. – „Jól úszol, akár egy delfin... Huhh... egészen kidöglesztettél... Gyere, menjünk a napra..."

Lekapta a sapkáját. Most már megismertem. Tiszti asszony, valahol már találkoztunk. Közvetlen, kedves, kicsit nyers, szabadszájú, magabiztos, anyáskodó. Kora? Borzasztóan nehéz kérdés. Nem fiatal, de még fiatalos, izmos, ruganyos, az alakja kifogástalan. – „Feküdj mellém, egész nyugodtan... Elférünk ketten is a köpenyemen... Meglógtál a gyakorlatról? Jól tetted, hülye, gyerekes játék az egész katonásdi."

Szóba került a férje. Fejtágítón van, törzstiszti tanfolyamon. Ismerem. Kopott, megfáradt ember, reménytelen előmentel. – „Fogatlan, öreg oroszlán – mondja róla az asszony. – Csak morog, zsörtölődik, de már »máshoz« – érted, kadét? – nincs sok ereje!" - Saját magáról ilyeneket mond: vigyáz a kondíciójára, alakjára. A csupasz parketten alszik, egy szál lepedőn. Ettől ruganyos a teste, egyenes a tartása, kemény a dereka... – „Nem hiszed? Fogj meg, kadét, bátran... Mi az? Talán félsz tőlem, te buta?" – Zavar-

ban vagyok. Ez a bizalmaskodó hang, a testi közelség, ez már más... ez már több, mint anyáskodás, fölényeskedő patronálás. El kellene búcsúzni, el kellene szaladni, amíg nem késő... amíg lehet. Őrültség, ha itt maradok, szorosan az asszonyhoz simulva, ezen a kék fürdőköpenyen. Ha az előbb, a vívóteremben nem volt jogom eltalálni a harcsabajuszút... Hogyan merészelnék szemet vetni erre az asszonyra? Olyan disznóság sülne ki ebből, hogy attól koldulnék... És ha ugrat, próbára tesz ez az unatkozó szépasszony? Ha csak provokál, ingerkedik velem, hogy aztán fölényesen kioktasson, kigúnyoljon?...

– „Naponta úszom – mondja – vagy itt, vagy kint a Tómalomban. Van ott egy csónakházunk... Ott jobban szeretek fürdeni, napozni. Tudod, kadét, ott nincs a közelben a kutya se. Ruhátlanul, teljesen meztelen élvezem ott a drága, éltető napsütést."

Közel van egymáshoz a fejünk, majdnem összeér. Könnyű, csipkefinom fátyol lebben az asszony tekintetében, szája szeglete megremeg. – „Te... én azt hiszem... valami nagy... nagyon nagy butaságot csinálok veled... Hozzád akarok jó lenni... vagy inkább magamhoz? Nem tudom... csak az biztos, hogy kellesz nekem..."

Tótágast áll velem a világ, körbe forog a Lővér strand. Tombol bennem a diadalmas boldogság, az a másik, külső látószögű énem meg korhol, tiltakozik. – Minek belemenni ilyen veszélyes, kockázatos játékba? Meglátod: az unatkozó asszony csak élvezni kívánja erejét, testének varázsát a férfiak fölött... Aztán kinevet, kigúnyol – sikerült kalandként beszélve el az esetet, hogyan szédített meg egy tapasztalatlan, ügyetlen legénykét... Akkor még megalázóbb, hogy eszköznek, eleven szerszámnak akar felhasználni, hogy unalomban elképzelt vágyait velem elégíttesse ki...

Aki valaha maga is volt tizenkilenc éves, az megért. Szóval: Tómalom. Csónakház, melyben felforrósodik a fenyőillatú levegő, a friss, gyantát izzadó deszkák szegletében pók himbálódzik, serényen szövi, fonja hálóját...

Ezalatt őrségváltás zajlott le az Akadémia vezetésében. Jány Gusztávot Szombathelyi Ferenc követte a parancsnoki poszton, így aztán nála kellett jelentkeznünk, amikor 1936 őszén bevonultunk az Üllői úti Akadémiára.

Itt – akárcsak a kártyákat egy új játszma előtt előbb jól összekevertek minket, hogy ne legyen most már semmi különbség cőger és civil, a Sopronból és Egerből jöttek között, aztán elosztottak az akadémikus zászlóalj három lövészszázada valamelyikébe. Ebben az időben egyébként Major volt a Ludovika tanulmányi vezetője, Mező Endre a zlj. pk. és az 1., 2. és 3. század parancsnokai sorrendben: Benáczy, Haránth és Baumann őrnagyok.

Az első benyomás mindennek mondható volt, csak éppen kedvezőnek nem. Vagy két napon át nyűglődtünk a le- és felszereléssel, azaz a csapattól magunkkal – jobban mondva magunkon – hozott ruhafélék jegyzék szerinti leadásával, illetve annak a rengeteg holminak a lajtsrom, leltár szerinti felvételével, ami mostantól kezdve három hosszú éven át használatunkban marad, és aminek darabszámáért is, értékéért is anyagi és fegyelmi felelősséggel tartozunk. Az egész műveletet egy Nagy nevű számvivő alhadnagy irányította, aki trágárság, istenkáromlás és ordítozás tekintetében magasan túlszárnyalta a csapatnál uralkodó „kaszárnya"-stílust is. Az alhadnagy ezt az olcsó és átlátszó trükköt alkalmazta kisded játékainak leplezésére, arra számítva, ha torka szakadtából bömböl, mint egy sebzett elefánt, akkor mi berezelünk, ő meg

a nyakunkba sózhat mindenféle ócska, elnyűtt, selejtes vacakot. Tudta jól, hogy normális ízlésű és igényű ember nem szívesen mutatkozik ágrólszakadt, toprongyos külsőben, és előbb vagy utóbb arra kényszerül, hogy elzarándokoljon alagsori raktárirodájába, ahol aztán – kellő borravaló ellenében – az alhadnagy úr kegyesen és leereszkedőn jó állapotban levő ruhadarabokra cseréli át a rongyokat. Én elég hamar átláttam a szitán, és így amikor rám került a sor, nagyon csendesen, nagyon finoman, de annál érthetőbb határozottsággal, szép sorjában visszahajigáltam a koszos, foltos göncöket, értésére adva ezzel, hogy vagy kiadja nekem, ami dukál, ami jár, vagy ott maradok az irodájában, ítéletnapig, ha kell, egy szál lenge magyarban. Az alhadnagy üvöltött, toporzékolt; elhízott, alkoholtól puffadt tányérképe egyszer szép lila volt, mint Haász Pista tábori püspök atyánk hasán a selyemcingulus, másszor meg szederjes kék, mint a pulykakakas pötyögője, amikor mérgesítik. Úgy mondják, hogy hallatlan merész és pimasz tudtam lenni ezekben az időkben, és mert a legcsekélyebb tekintélytisztelet vagy alázat se fért meg bennem, negédesen mosolyogva közöltem, hogy a felszerelés nekem, speciel, egyáltalán nem sürgős, nekem három évet kell itt letölteni, bőven jut tehát időm kivárni, míg „maga" – per „maga" szólítottam a méregzsákot, tudtára adva, hogy mint akadémikus nem vagyok sorkatona, honvédegyén, hanem egy felsőfokú tanintézet hallgatója – teljesíti a kötelességét... Mondanom sem kell: három évig nem volt gondom ezek után ruházatom, felszerelésem állapotával.

Az I. évfolyamot úgy szolgáltuk le, hogy valamennyien egykorúak, egyenlők, azaz I. évesek voltunk. Ez most alaposan megváltozott. Minden századnál ugyanis három tanulócsoport volt, évfolyamok szerint a II.,

III., illetve a IV. évesek – ámde szakasz, szállás és fegyelmi vonatkozásban a három évfolyam keveredett. Ez annyit jelent, hogy a hálóterem, az ágy, a szekrény kiválasztásánál, az ebédnél, a rendgyakorlatoknál, mindenféle fegyelmező mókánál mi, II. évesek voltunk a balekok, azok a bizonyos „alsóbb évesek", akiket néhány üresfejű, cezaromániás III. vagy IV. éves „aks. úr" a fejlődés valamelyik alacsonyabb fokán megrekedt lényként próbált kezelni, akiknek még a szólásra is csak akkor van joguk, ha erre külön engedélyt kérnek és kapnak. Hát az én tősgyökeres civil észjárásom az ilyen bakafántoskodást, az ilyen ostobaságot egyszerűen nem volt képes megemészteni. Akin észrevettem, hogy basáskodni, uralkodni próbál fölöttem, azt a magam részéről nem létezőnek tekintettem, s elnéztem a füle mellett, mintha levegő lenne. Benáczy alatt – mert a 2. aks. szd.-hoz kerültem – különösen meghonosodott az az aljas, gyalázatos vezetési metódus, hogy nem annyira Benáczy és beosztott tisztjei (Henkei János, Kohlmann Tamás, Bozsik és Mártonffy) tartották kézben a fegyelmet, hanem inkább egymásra, egymás ellen uszították, hergelték, heccelték az aks.-okat, hogy a IV. évesek marják, harapdálják a III. évesek lábikráját, azok meg mérgükben minket, II. éveseket szekírozzanak, és az egész ördögi gépezetet az ún. „aks.szd.pk." – az én időmben például Szelepcsényi Tibor IV. éves – tartsa mozgásban.

A mesterségesen szított feszültség megnyilvánult az évfolyamokon, tanulókörökön belül is. Bizonyos hatalmat élvezett az „évfolyamelső" az évfolyam valamennyi tagjával szemben, az osztályelső (rangelső) tanulótársaival szemben, de – elvileg – ilyen helyzet alakult ki a rangsorban: például a 37. helyen álló a 38. és ennél is hátrább állókkal szemben. Ez a me-

chanikus és rangsorcentrikus értékelési szemlélet általános, jellemző rögeszméje volt minden katonának, s mert én ezt más pályán, más hivatást betöltők között nem láttam, nem tapasztaltam, számomra mindig idegen és érthetetlen maradt. Sértett és bosszantott a fürkésző pillantás, az élesen feltett kérdés, valahányszor egy tiszttel beszélgetni kezdtem – „Te milyen avatású vagy? Ludovikás? Melyik évfolyam? És te... úgy tudom... mögöttem sorolsz!..." –, ami aztán az évek folyamán olyan formában tért vissza, mint valami veszedelmes, idült nyavalya, hogy: „Te mikor álltál át?"

Ilyenkor mindig eszembe jut a Hofrichter-ügy, mely – még a monarchia idejében – bizonyítékkal szolgált arra, hogy hová vezet, hová vezethet a rangsortáblázat egyedül üdvözítő voltában való gondolkozás. Ez a Hofrichter nevű K. und K. tiszt, hogy előmenetelét meggyorsítsa, ciánkálival kezelt deszszertet küldött a szamárlétrán felette álló társainak, hogy a rangsorban (a „sematizmusban") áldozatai helyére felkapaszkodhasson.

A méreg az én időmben csupán már érzelmi és indulati vonatkozásban volt kimutatható, amikor például osztályelsőnk – egy alacsony termetű akarnok – napóleoni pózba vágta magát, és eljátszotta előttünk a „szigorú, de igazságos" katonaideál paródiáját. Nem volt az ilyen, szerepjátszó, vélt hatalmával hivalkodó színpadias produkció egyedülálló vagy ritka – néhány felsőbb éves szintén megpróbálkozott ezzel –, holott az ilyesmi legtöbbször a visszájára sült el, ellentétes előjelű hatást váltott ki. Mindig akadt ugyanis közöttünk valaki – ha nem más, hát én –, aki egyetlen találó és csípős megjegyzéssel, közbeszólással köznevetségbe tudta fullasztani a „vadkatonák", „butakatonák", a „buzgó mócsingok", a „nyalizó stréberek" ostoba komolykodását.

Annak a bizonyos hajszálnak a felismerése és eltávolítása, mely elválasztja a magasztost a bagatelltől, a fenségest a nevetségestől, végtére is – amire én III. és IV. éves lettem – annyira fellazította a közhangulatot, hogy a gyakorlati foglalkozások már gyakran megközelítették a Nagymező utcai „Komédia Orfeum" előadásainak humorszínvonalát.

A fegyelem fenntartását célzó ún. „rendgyakorlatok", tisztelgési gyakorlatok, puskafogások és kardforgató gyakorlatok, melyek színtere a hálótermek előtti széles folyosó volt, ahonnan a századiroda, Benáczy őrnagy, Henkei százados stb. szobái is nyíltak, harsány vezényszavak, parancsok, korholások és buzdítások ordító hangon való világgá kiáltásából álltak, anélkül hogy azokat bárki is végrehajtotta volna. Erre csak akkor került sor, ha a tiszti iroda ajtajának figyelésével megbízott cimboránk leheletfinom, mégis messze hangzó egércincogással, cik-cik hanggal riadóztatott minket, hogy nyílik az ajtó, ellenőr közeledik, mostantól kezdve ne csak ordítozzunk, hanem csináljunk is valamit. Az ilyen riadó „lefújását" a halkan, szájról szájra adott „csont" szó jelezte.

Hetenként két délután – kedden és pénteken – a Ludovika kertben, vagy a Kisrákosi gyakorlótéren részesültünk harckiképzésben, jobban mondva azt gyakoroltuk, hogy hogyan fogjuk mi oktatni a harckiképzést, ha majd kiképző tisztként csapatszolgálatot teljesítünk. Előre meghatározott beosztás szerint mindig egyvalaki tervezte (előzetesen a téma, a végrehajtáshoz megfelelő helyszín, a terep, a harci helyzet stb. eldöntése után) a gyakorlatokat, melyeket aztán a többiek eljátszottak a szépen kipingált, aprólékosan kidolgozott „forgatókönyv" szerint, amelyet katonáéknál persze nem forgatókönyvnek, hanem „gyakorlójegy"-nek neveztek. Rengeteg mókázásra adott ez al-

kalmat. A gyakorlatok külsőségei – önmagukban is – roppant mulatságosak voltak: miután ekkor 1936-ot írtunk, amikor még az Akadémián is fehér holló volt a gyalogsági nehézfegyver, harckocsiról vagy páncélgépkocsiról nem is beszélve, mindent zászlókkal, ezek színével és lengetésével, mozgatásával jelképeztünk. A sárga zászló például mustár- vagy ún. „hólyaghúzó" gázzal fertőzött területet jelzett, a piros-fehér csíkozású a géppuskát, mely akkor tüzelt, ha a zászlót lengettük ... Ha valaki eltrappolt gyalogosan, komótosan, vállán egy kék színű zászlóval, nekünk tudni illett, hogy hű, az áldóját! ... baj van, reng a föld, dübörögnek a motorok, hiszen harckocsitámadás közeledik ... A gyakorlatvezető népes statisztériájában volt egy „müezzin" is, fehér – leginkább azonban szürkére koszolt – karszalaggal, akinek az volt a dolga, hogy „döntnöki" közlésekkel a valóság illúzióját ébresztgesse bennünk. Lehet-e enynyi gyermeteg, naiv ostobaságot komolyan eljátszani? Ha még csak mi nevettünk volna önmagunkon: hagyján. De kinevettek – eléggé gúnyosan, leplezetlen éllel – a Valéria- és Auguszta-telep, a Csibészerdő sovány, éhes szemű srácai is, akik elmegyógyintézetből elszökött cserkészcsapatnak néztek minket.

Az is rengeteg tréfás ötletet kínált, hogy a gyakorlatvezetőnek kijelölt akadémikus teljesítményét – mozzanatról mozzanatra, a tervezéstől a gyakorlat megbeszéléséig – tisztjeink szigorúan értékelték, osztályozták, mert a „gyak. fogl." a háromszor szorzó tantárgyak közé sorolt: az itt kapott osztályzat döntően befolyásolta az előmenetelt, a már említett rangsor alakulását. A strébereket, a butakatonákat – ebből eredően – könnyűszerrel lehetett kollegialitásra, jobb belátásra bírni azzal a bizalmas zsarolással, hogy amennyiben tovább hőzöng, komiszkodik velünk: úgy

elrontjuk a gyakorlatát, és a rangsor legalján találja magát!

A gyakorlati kiképzés gerincét azonban a nyaranta ismétlődő nagygyakorlatok képezték. Jutason, az altisztképzőben (rövidített elnevezése talán ismertebb, illetve hírhedtebb: a JAKI-ban) volt a központi szállásunk, de – gyakorlatozás közben – becsavarogtuk az egész környéket, Almáditól Inotáig, Csórtól Gyulafirátótig, Őskütől Városlődig... És amikor a gyakorlatainkat tervezgettük, a helyszínt nézegettük, a feltevésen spekuláltunk, hogy Fűzfő, Pét irányából támadjon-e az „ellenség", vagy inkább Szentgál felől?... ugyan melyikünk gondolt arra, hogy – csupán néhány év múltán – ugyanezeken a kopár, karsztos lankákon biztosabban, határozottabban törnek előre a „piros" fél T–34-es páncélos ékei?...

Vagy mégis volt valaki, aki már ekkor gondolt ilyesmire? Lehetséges persze az is, hogy az emlék, amit ezzel kapcsolatban fel szeretnék idézni, csak bennem kapcsolja össze Szombathelyi tábornok egyik jellemző megnyilvánulását a későbbi valósággal. Egyik éleslőszerrel végrehajtott harcgyakorlatunk után – ha jól emlékezem, Várpalota környékén – a számunkra legunalmasabb, részünkről legjobban utált mozzanatra, a megbeszélésre került sor. Fáradtan, portól és lőporfüsttől koszosan hatalmas négyszöget alkottunk, melynek üresen hagyott belső terén újra meg újra elmondták a gyakorlat tervezői, szervezői, a lebonyolító egységek parancsnokai, a megfigyelők, szakértők és döntnökök, az elöljárók, a meghívott vendégek – és még isten tudja, ki mindenki –, hogy mi volt a gyakorlat feltevése, célja, hogyan folyt le az egész, mi volt jó, mi volt rossz, mi tetszett, mi nem tetszett stb. stb. Sokkal rondább volt egy ilyen végtelenbe nyúló, szószátyárkodó, tudálékos elmélkedés-

sorozatot végigállni vagy -ülni, mint magát a gyakorlatot megcsinálni, eljátszani.

Itt említem meg – közbevetőleg –, hogy ezek az „éles" lő- és harcgyakorlatok – legalábbis nekem – évről évre érdekesebbek lettek. Ennek magyarázata az, hogy 1937–38-tól gyors ütemben, kézzelfoghatóan modernizálódott a haditechnika, megjelent egy sor olyan gyalogsági nehézfegyver, híradási eszköz, műszaki felszerelés stb., melyek kipróbálását – részben – a Ludovikán mi hajtottuk végre. A technika térhódítása, a sok – akkor korszerű – fegyver megjelenése (például a 37 mm-es gyalogsági páncéltörő ágyú, az 50 mm-es gránátvető, a 80 mm-es aknavető, a forgó zárdugattyús mauser, a Stange-Solothurn golyószóró, ennek állványos légvédelmi változata, a Steyr-pisztoly, az új Vécsey-kézigránát, a távcsöves mesterlövész puska stb.) szükségszerűen háttérbe szorította a világháborús veteránok – a Lukács szakaszvezetők – elavult, primitív kiképzési módszereit, előtérbe emelve az elméletileg, technikai, ballisztikai, matematikai és trigonometriai téren képzett, térképekkel, műszerekkel, logarléccel és lőtáblázatokkal, rádióval és motormeghajtású járművekkel fölényes biztonsággal bánni tudó, merőben új típusú katonaideál portréját. Az ilyen típusú katona már közel állt hozzám is, annyira, hogy őszinte érdeklődéssel, önként vállalkoztam kísérleti és bemutató gyakorlatok végrehajtására mint irányzó, kezelő, első tiszt, megfigyelő stb., melyeket a honvédség valóban legképzettebb fegyverszakértője, Krumenacker-Kuczoray és Balló ezredesek szerveztek. Nem volt veszélytelen ez a játék, de engem éppen a veszély vonzott, mintegy felmérni akarva saját erőmet, idegzetemet, lélekjelenlétemet. Át is vészeltem néhány meredek históriát, például egy kipróbálásra kiadott 20 mm-es nehézpuska csőrobba-

nását, ami után nekem, az irányzónak csak a fülem csengett néhány napig, de a kezelőm, Kiss Jóska két ujja hagyta „faképnél" a tenyerét, annyira, hogy meg se találtuk azokat. Szívesen, időt és fáradságot nem kímélve segédkeztem a kedves, mókás, jó öreg „Kuczorá"-nak annál a kísérleténél is, hogy vajon lehetséges-e a Schwartzlose géppuskával közvetett irányzással, nagy távolságra ható ún. „zavarótüzet" adni. Az ötlet alapját az képezte, hogy ebben az időben fúrták át a géppuskák töltényűrét, alkalmassá téve azokat a ballisztikai és aerodinamikai követelményeknek megfelelő, új formájú, „hegyes" lövedékek befogadására, mely 4–5000 m-re megnyújtotta a fegyver lőtávolságát.

Valószínű, ahogyan engem elsősorban az új fegyverek műszaki megoldása, az új lőeljárások elméleti része érdekelt, mások – talán az akadémikusok többsége – is ugyanezen a változáson mentek át. Ez nyilvánvalóan káros hatással volt az általunk bemutatott harcgyakorlatok hagyományos mozzanataira, a szorosan vett harckészségre. Világosabban szólva: leplezetlen undor és unalom tükröződött mindenki arcán (persze a vadkatonák, butakatonák kivételével), ha kutyagolásra, ugrabugra szökellésre, fárasztó futkározásra került sor, általában: ha kényelmetlenséget kellett elviselnünk.

És most térek vissza Szombathelyire. Megtekintette a délelőtti harcgyakorlatot, bár nem láttuk a „Feldherrenhügel"-en, a kimagasló, jó áttekintést nyújtó gyakorlatvezetői dombon, de hogy mindent látott mégis, sőt többet is látott a kelleténél, azt azonnal elárulta a megbeszélést záró felszólalásában.

Ezúttal sem kezdte a világ teremtésénél, Ádámmal és Évával – szívből gyűlölte a hosszú lére eresztett bevezetéseket, a mellébeszélést, a fontoskodást,

az „üresjáratot" –, hanem „in medias res" belevágott mondanivalója kellős közepébe.

Azok, akik előtte értékelték a látottakat, kivétel nélkül fújták a harsonákat, öklözték a tamtam dobot, hozsannát zengedeztek az új fegyverekről, a modern technikáról, el nem hallgatván a Kárpátok szentelt bérceit, az aranykalászt ringató Bácskát, a kék Adriát.

Szombathelyi egyből, egyszerre zúdította nyakunkba a maga jeges, fagyos ítéletét. Elégedetlen. Mindennel elégedetlen. A gyakorlat nem ért semmit, ő maga pedig – mint az Akadémia parancsnoka – személy szerint is felelősnek érzi magát a sikertelenség miatt.

Keserű, mély redők árnyékolták sovány aszkétaarcát. Tekintete elsiklott fejünk felett, egyszer messze fényű parázsként izzott benne az indulat, másszor elborult, feltörő aggodalmaival, nyugtalanító gondolataival vívódva. „Rossz, hibás úton halad a tisztképzés!" – ez volt mondanivalójának lényege. Az Akadémia feladata az lenne, hogy csapattiszteket képezzen, fiatal főtiszteket, akik szakasz-, legfeljebb század- (alosztály-) parancsnokok lesznek. Csapattiszteket, akik együtt élnek, együtt éreznek, együtt gondolkodnak a városból, faluról, tanyáról behívott egyszerű munkással, paraszttal... Csapattiszteket kellene képezni, akik a rájuk bízott emberekkel vállvetve képesek a nélkülözéseket, kényelmetlenségeket, szenvedést, áldozatot elviselni; akik úgy öltöznek, mint embereik, azt eszik, amit a többi enni kap, akik ott alszanak – dohos szalmán, sárban, hóban –, ahol a szakasz, a század fekszik... Korszerű, ütőképes hadsereg ilyen tiszteket követel. Nem a modern fegyver, nem a motor, a páncél, az érzékeny gyújtós lövedék biztosítja a hadsereg erejét, az ország tekintélyét, hanem a

harci szellem... Harci szellem, mely nem a szólamok, elcsépelt frázisok pufogtatásában merül ki, hanem ami meggyőződése mindenkinek, mozgatórugója, lelke a magatartásnak.

Egy kifejezése – még hangsúlyra, hangszínre is – nagyon pontosan megmaradt emlékeim között. Többször elismételte, így emelve ki annak fontosságát. – „Brutalitás... brutalitás... ez az, ami teljesen kifelejtődött az Akadémia szótárából, ez az, aminek nyoma sincs. Elegáns, finomkodó, kényeskedő zsúrfiúkkal – kedves barátaim – nem tud mit kezdeni a hadsereg, nem tud mit kezdeni az ország!"

Nem akarok ugyan a hívatlan prókátor szerepében tetszelegni, utólag belemagyarázni Szombathelyi szavaiba olyasmit, ami talán eredetileg bennük sem volt, de néhány megjegyzés mégis kikívánkozik belőlem. Az például, hogy a „brutális" kifejezés ismételt hangsúlyozása egyáltalán nem jelentette azt, mintha kevesellte volna a goromba, durva bánásmódot, a trágár kaszárnyahangot az Akadémián és általában a hadseregnél. Ellenkezően: Szombathelyi, ahogyan én ismertem, sohasem ragadtatta el magát annyira – holott szangvinikus, indulatos tudott lenni –, hogy közönséges legyen, sőt meg sem tűrt ilyesmit környezetében.

Elmondok egy jelentéktelen epizódot, ami – úgy érzem – minden további magyarázkodásnál jobban rávilágít arra, hogy tartalmilag mi közelíti meg az idézett kifejezés lényegét. Hagyomány volt az Akadémián a járőrverseny évenkénti megrendezése. Harci „mez"-ben, járőrfelszereléssel, fegyverrel, térképpel, tájolóval kellett a versenyzőknek ismeretlen terepen, a start előtt három perccel kézhez vett vázlat alapján megtalálni az ellenőrző pontokat, és ezek mindegyikének érintése után – a lehető legrövidebb

idő alatt – befutni a célba. Nemcsak jó fizikum, tüdő, szív, állóképesség, hanem tereptani, térképolvasási ismeretek, tájékozódó képesség is kellett ahhoz, hogy végigfussa valaki – hegyen-völgyön át – a 15 km-es távot. Lehet, hogy ellentétes ez mindazzal, amit magam a „civil" fizimiskámról elmondtam: nekem tetszett az effajta sport. Erőpróbának tartottam, hogy felmérjem, ellenőrizzem önmagamat, van-e elég akaraterőm, kitartásom, önfegyelmem ahhoz, hogy végigszenvedjem a gyötrelmes 15 km-es távot? Azt mondtam magamban: ha ez a Bolgár Kálmán bírja szuszszal, miért ne bírnám én is? Vagy elismerem próba, kísérlet nélkül, hogy gyengébb vagyok nála? Azt már nem... (Bolgár ebben az időben a legeredményesebb magyar öttusázók egyike volt, egyébként szintén akadémikus, akinek erős száma volt a terepfutás, lévén olyan szíve és tüdeje, mint egy versenylónak.) Elindultam a versenyen minden évben, önként, szívesen, holott – ez már egymagában is igazolja Szombathelyit – a többieket csak noszogatással, kiváltságok és előnyök ígérgetésével vagy paranccsal lehetett csak a starthoz csalogatni vagy kényszeríteni. A versenyekről nem szólva többet, elég annyi, hogy azokon jól szerepeltem minden évben. A célban – kivétel nélkül mindig – Szombathelyi várt minket. Izzadtan, mocskosan, magunkat alaposan kifutva bukdácsoltunk, Szombathelyi meg átölelt, támogatott minket, tekintetében annyi melegséggel, annyi elismeréssel, arcán olyan meghatódott, szégyenlős, szinte kisfiús mosollyal, amit nem lehet elfelejteni. Már évek múltak el, és én újra láttam felém sugározni ugyanezt a meleg, elismerő pillantást, tarkómon éreztem az ölelő kar súlyát, a baráti, vidám hátbaveregetést. Árvízvédelemben voltam ekkor, 1940 tavaszán, amikor a megvadult Bodrog víz alá nyomta Tokajt. A szürke, jeges

ár a házak ablakáig ért, mi házról házra ladikáztunk, mentettük az asszonyokat és a gyerekeket a fákról, tetőkről, padlásablakokból. Imbolygó pallón igyekeztem a ladik felé, egyik hónom alatt egy kapálózó, bömbölő aprósággal, másik hónom alatt hatalmas ágyneműbatyu . . . Szombathelyi – akkor a VIII. hadtest parancsnoka volt – térdig gázolt elénk, hogy megragadva a vadul táncoló csónakot, megkönnyítse a beszállást. Nem tudtam, ki markolja a csónakot, mert másra kellett figyelnem. Amikor letettem a gyereket, átölelt, hátba püffentett valaki. Megpillantottam a lampaszt, a tölgyfaleveles hímzést. Jelentkezni akartam, de ő megelőzött. – „Meg sem ismered már a szegény embert? Ne . . . ne mondd a neved . . . Emlékezem rád jól!" – Mondja a nevem, hibátlanul, közben a szemembe néz, melegség és bujkáló mosoly – ez minden szónál kifejezőbb. – „Jól van, fiú! Csináljátok csak tovább . . ."

Aztán később, az ejtőernyősök között újra meg újra meglát, felismer, megszólít – tekintetében mindig érzem a régi melegséget, a célba érő futónak kijáró elismerés csillogását.

Kénytelen vagyok továbbra is Szombathelyi személye körül időzni, mert összetorlódnak bennem a személyes emlékek, melyek más és más oldalról mutatják meg egyéniségét. Én azok közé tartoztam – ismét az emlékezetes megbeszélésre térve vissza – aki sejti, hogy miért érezte magát felelősnek azért, hogy táncos lábú, „snájdig", könnyelmű „zsúrfiúk" kerülnek ki az Akadémiáról. Érzésem szerint halvány utalás akart ez lenni arra az általa bevezetett szokásra, hogy saját lakásán, a hónap egy meghatározott napján összejöveteleket rendezett, melyen mindig szívesen látott nyolc-tíz akadémikust is. Kézzel írott, baráti hangú meghívón értesítette azokat, akiket szívesen lát egy

csésze teára. Nem a rangelsők – illetve nemcsak ezek – és nem az ismert nevű, magas közéleti posztot betöltő családok fiai előtt tárta ki otthona, magánélete, családi körülményei kapuját. Vendégül látta a vidéki néptanító fiát éppúgy, mint a rangsor alsóbb régióiban evickélő „stráfos"-t, szóval az elégséges előmenetelűt is. Szombathelyi barátságos, közvetlen házigazda volt, aki nagy figyelemmel, szívesen hallgatott meg mindenkit, akinek önálló véleménye, gondolata volt, de elkerülte azt, aki a sablonos közhelyek szajkózásával próbált kedvező benyomást kelteni magáról; szóval aki mindig és mindenkor éppen azt mondta, amit elvárt a protokoll. Ezek a parancsnoki teadélutánok nem azt a célt szolgálták, hogy a legfiatalabb tiszti generáció megtanuljon bánni a késsel, villával, megtanuljon viselkedni a „fehér asztal" mellett, megszokja az úri szalonok hangulatát (bár lett volna ennek is értelme, mivel a bakatiszteket, különösen a polgári társaság jelentős része „faragatlan fickó"-ként emlegette), hanem inkább azt, hogy a tisztikar lojalitása, illetve önálló ítéletalkotása között kifürkéssze az egyensúly lehetőségét.

Ide kívánkozik egy újabb epizód felidézése. A népi írók feltűnésének, a néptömegek és az általános gazdasági struktúra helyzetével foglalkozó szociográfiák szélesebb körű elterjedésének évei voltak ezek. Én magam is szívesen olvastam el minden könyvet, tanulmányt – Veres Péter, Féja Géza, Erdei Ferenc, Darvas József, Kodolányi János nevét említem példaképpen. Érdekes, izgalmas, tanulságos olvasmányok voltak ezek, új távlatokat nyitottak az ember előtt, megismertetve olyan fogalmakkal, tényekkel, számadatokkal bizonyított társadalmi és gazdasági helyzettel, melyről korábban semmit vagy a semminél alig valamivel többet tudtam.

Mások is felfigyeltek ezekre a bátor, meggyőzően komoly, sőt komor hangú írásokra. Elsősorban az a csoport, mely az Akadémián belül – ha jól emlékszem – Kossuth Irodalmi Kör néven az irodalommal, műkedvelő szintű irodalmi próbálkozások segítségével foglalkozott. Azért beszélek az Irodalmi Körről és tevékenységéről ilyen bizonytalanul, mert akkor is, azóta is idegenkedtem mindenféle egyesülettől, egylettől, körtől – mondván: helyettem ne gondolkozzon más, a saját véleményemet ne írja elő, ne diktálja semmiféle alapszabály vagy tekintélyelv stb. . . .

Nos, ez az Irodalmi Kör egy szép napon mozgolódni kezdett. Úgy értem ezt, hogy hatalmas, csomagolópapírra rajzolt színes grafikonok, diagramok, rövid, tömör fogalmazású ténymegállapítások jelentek meg az éttermi folyosó falán, éppen ott, ahol mindnyájunknak – majdnem mindig – várakozni kellett, míg sorra nem kerültünk. Természetesen már unalmunkban is – elolvastuk, megnézegettük a merőben szokatlan tartalmú és hangú plakátokat, és parázs viták alakultak ki közöttünk a társadalmi változások, a gazdasági szerkezet reformja, a radikális földbirtokrendezés stb. szükségessége vagy épp a jelenleg uralkodó állapotok megszilárdítása, konzerválása tekintetében. Az igazsághoz tartozik azt is megmondani, hogy az akadémikusok legtöbbje – akikről pedig csak kevesen tételeztek fel komolyságot, felelősségérzetet a közügyek iránt – igen nagy érdeklődést tanúsított a hirtelen reflektorfénybe került súlyos problémák iránt.

Ezen a „faliújságon" – ma ez lenne a pontos műfaji meghatározás – hívott meg minden érdeklődőt az Irodalmi Kör a tárggyal foglalkozó nyilvános vitára, melyet vasárnap délelőttre tűztek ki. Én ugyan – mint már említettem – távol tartottam magam mindenféle egyleti élettől, miután azonban az egész kérdéscsoport nagyon érdekelt – és a népi írók olvasása

révén valamicskével tájékozottabb is lehettem a dolgokban –, én is elmentem a megadott időpontban a nyilvános vita színhelyére, az akadémiai ún. Múzeum egyik előadótermébe. Azt zsúfoltságig megtöltötték az érdeklődők, annak bizonyságául, hogy a faliújság által elhintett mag termő talajba hullott, gondolkodásra, cselekvésre serkentett mindenkit.

Szükséges azonban igen határozottan megállapítani azt is, hogy ebben az időben – 1936–37-ben – szó sem volt antiszemita izgatásról, nemzetiszocialista felforgató tevékenységről, jobb- vagy baloldali puccskísérletről. A népi írók platformja csupán a helyzet, a társadalmi és gazdasági struktúra tarthatatlan elavultságát, antiszociális voltát, a félig-meddig még mindig a feudalizmusba süppedt közgondolkozás anakronisztikus jellegét kívánta, megrázó, irodalmi értékű alkotások, meggyőző statisztikák, diagramok, táblázatok segítségével bemutatni, az ország testét elborító fájó, kóros elváltozásokat tudományos pontossággal diagnosztizálni.

Megkezdődött Tormássy Tibor (rendkívül jó eszű, tiszta gondolkodású, kitűnő rangsorolású akadémikus volt ez a Tormássy) vitaindító előadása, ha jól emlékszem, arról, hogy a mezőgazdasági művelés alatt álló terület hány százaléka van a maroknyi mágnás, illetve az egyház kezén, és milyen elenyésző darabkán kell osztozni a milliónyi parasztnak, törpebirtokosnak. A felvázolt kép abszurditása mindenki számára egyértelmű és világos volt.

Ekkor váratlanul mozgolódás, zaj támadt. Többen „Utat" és „Helyet" kiáltottak, mire a tömeg középen kettévált, rést hagyott. Az így megnyílt keskeny folyosón Szombathelyi vágtatott végig, egyenesen előre, fel az emelvényre, ahol egyetlen erélyes karmozdulattal félretolta a megszeppent előadót.

A tábornok minden ízében remegett, arca félelmetes és méltóságos volt, tekintete szikrázott. A Vatikánban, a Capella Sixtina „Kiűzetés a Paradicsomból" freskóján pontosan ilyennek ábrázolta Michelangelo Buonarroti a megbántott, haragvó istent.

Most láttam első ízben Szombathelyit ilyen feldúlt, ilyen kirobbanó idegállapotban, pillanatonként kénköves szikrákat sziporkázva ránk.

Az Irodalmi Kör vezetősége – néhány fiatalabb tiszt, Rózsás, Balsay századosok például, Tormássy és a többi akadémikus vezetőségi tagok –, de mi, a hallgatók is, mindnyájan halálos csendben, dermedten álltunk, mialatt Szombathelyi magából kikelve zúdította nyakunk közé az „áldást".

– Mi folyik itt? – üvöltötte parancsnokunk, és élesen, fürkészve tekintett ránk. – Politizálnak... politizálgatnak a fiatalurak, mi?... Jó dolgukban, unalmukban kitalálták, hogy egy kicsit bomlasztják, aláássák a fegyelmet, felrúgják a hadsereg rendjét, belső békéjét? Mi akar ez lenni, fiatalurak? Lázadás, zendülés? Uszítás a fennálló társadalom erőszakos megdöntésére? Na, mi az? ... Most mindenki hallgat, most minden botcsinálta, önjelölt politikai „zseni"-nek torkára forrt a szó?...

Aligha tudnám szóról szóra felidézni Szombathelyi akkor elhangzott szenvedélyes, roppant indulattól izzó dörgedelmét. Olyasmit mondott, hogy az ország pajzsa az egységes, erős hadsereg, mely minden kívülről jövő támadást képes kivédeni, visszavetni. De a hadsereg a belső béke, a fennálló társadalmi és gazdasági rend biztosítéka is kell hogy legyen. Ezt a kettős feladatát csak akkor képes ellátni, ha független a napi politika szeszélyes ingadozásaitól, s ha minden párton, frakción kívül és felül is áll... A mindenkori, törvényes magyar kormány szuverén, kizárólagos joga

az ország politikai irányának eldöntése. Ezt kell elfogadnia a hadseregnek, vita és felülbírálat joga nélkül, ezt a magatartást írja elő nekünk a mi egyetlen, legfőbb „törvénykönyv"-ünk, a Szolgálati Szabályzat is.

Felkapta az asztalról a magával hozott Szolgálati Szabályzatot, két karjával – mint az áldozó pap a monstranciát úrfelmutatáskor – magasan a feje fölé emelte. „Ez a mi törvényünk... Ez a mi bibliánk... aki ettől... csak pár szóval, betűvel is eltér: lázadóvá válik, aki szétzülleszti a hadsereget."

Veríték öntötte el arcát, halántékáról, nyakáról patakokban folyt az izzadság. Egyszerre összeroppant, két válla előreesett, ökleivel az asztal lapjára támaszkodott. Fáradt, elgyötört öregember lett egy pillanat alatt. Száraz, kiábrándult hangon figyelmeztetett – majdnem kért – bennünket: hagyjunk fel a politizálással, nem katonának való foglalatosság az. Foglalkozzunk a „nagy kapitányokkal" – mondta –, tanulmányozzuk Nagy Sándor, Hannibál, Savoyai Jenő, Napóleon, a világháború hadjáratait, hadműveleteit.... Sutor, ne ultra crepidam... Suszter, ne tovább a kaptafánál!

Némán, ellenvetés nélkül szétszéledtünk.

Én – bátran és nyíltan mondom ezt – őszintén tiszteltem, kedveltem eddig Szombathelyit. Eddig – mondom –, mert ez a váratlanul nyers, szokatlanul erős dühkitörés ingadozóvá tett. Nem a kemény és gúnyos hang bántott, hanem a lényeg, a mondanivaló. Mi történhetett, mi játszódhatott le ebben a kemény, erős emberben? Talán maga is visszariadt a várpalotai beszédjétől, melyben oly zseniális, látnoki éleslátással elénk varázsolta az igazi néphadsereg vízióját mint az egyetlen korszerű, egységes, ütőképes szervezési lehetőséget? Ott – igen – világosan meglátta a szakadékot, mely az uralkodó osztálybeli tisztikart

elválasztja a földhözragadt, állati sorban tengődő sorkatonáktól. És ez a szakadék hosszú távon nem hidalható át ordítással, ökölcsapásokkal, rúgásokkal, kikötéssel, felkoncolással. Nem mondta ki ugyan Várpalotán, de aki gondolkozni, kombinálni, logikailag következtetni tud, kitalálhatta maga is, hogy az, aki a néphadsereg szükségességével „á"-t mondott, annak a „b"-t, az idejétmúlt hűbéri hierarchia, a tarthatatlan társadalmi és gazdasági rend, illetve inkább rendetlenség revízióját is ki kell egyszer majd mondania...

Ettől riadt vissza Szombathelyi? Talán túlontúl a jövőbe nézett, s nem számolt a konvenciók, a tradíció, a tűz körül melegedők erejével, melyek mind körömszakadtáig védik hatalmukat, hirdetik a dolgok változatlanságát?

Én 1944. október 15. szempontjából tartom tragikusnak Szombathelyi magatartását. Akik 1936 végén vagy 1937 legelején ott voltunk az emlékezetes vitán, 1944. októberben – ha még életben maradt közülünk valaki – öt-hat évi csapatszolgálattal, frontszolgálattal, nagy tapasztalattal a hátunk mögött, kulcsfontosságú beosztások sokaságában szolgáltunk a közvetlen irányítás, a közvetlen befolyás döntő fegyverével a markunkban. Ha akkor, 1944. október közepén valamennyien önállóan merünk gondolkozni, dönteni, ítéletet alkotni – ha úgy tetszik: *merünk politizálni* –, és utána egységesen mi, csapattisztek cselekedni: sok minden másképp történt volna... De nem, lebénított minket a belénk nevelt, belénk sulykolt lojalitás, feltétlen hűség a „mindenkori" kormányzat iránt, az a hamis és álnok apolitikus magatartás, mely valójában leghathatósabb politikai erő, valóságos kitöltetlen biankó csekk volt a „mindenkori" kormány egyszer angolbarát, másszor olaszpárti, utoljára pe-

dig németimádó céljára, s utoljára még a nyilasrendszer kiszolgálására is... Messzire mentem a következtetések terén? Túlkombinálom a dolgokat, belemagyarázok apró epizódokba nagy dolgokat is? Lehet, hogy ez – a hivatalos, tudományos történettudósok mércéje szerint – hiba, megengedhetetlen szubjektivitás. De néha – és talán ez az eset is ezek közé a néhák közé tartozik – a jelentéktelennek látszó apró villanások, élesen kirajzolódó epizódok találóbb, jellegzetesebb, élethűbb képet adnak a fordulatok hátteréről a történetíróknál.

„Nagy kapitányok" – Hannibál, Scipio Africanus meg a többiek. Tizenhét nagyszerű hadjárat, melyet Eugen, a Savoyai vezetett. Igen, a kapott szigorú parancs szerint ezekkel foglalkoztunk, beledugva fejünket a misekönyv nagyságú Pávai–Vajna–Náday „Hadtörténelem" lapjai közé, mint a strucc, hogy ne lássuk, meg ne halljuk, mi történik körülöttünk, velünk. Hadtörténelmen kívül tanultunk mást is, rengeteg sokfélét, terjedelmében is sokat. Jogismeretet, pszichológiát, tömeglélektant, pedagógiát, idegen nyelveket – olaszt, később már csak németet –, katonai ügyvitelt, ábrázoló mértant, földrajzot, híradó- és külön műszaki ismereteket, tüzérségi anyagismeretet (lövegtant), fegyvertant, ballisztikát, repülőismereteket, haditechnikát, kémiát és fizikát, tereptant, lovaglást és hajtást, motorismeretet, vívást, úszást, kerékpározást, lövészetet – mindezt a fő tantárgyak: a harcászat és hadászat, a gyakorlati és szolgálati szabályzat, no meg az elmaradhatatlan becsületügyi kódexen kívül.

Azt hiszem, hogy gyorsan rájöttem a viszonylag kényelmes, viszonylag nyugalmas, viszonylag kellemes élet „titkára" a Ludovika Akadémián eltöltött években. Nem feltűnni! – ez a dolog nyitja. Kührenberg nagyszerű, regényes életrajzot írt von Holstein báró-

ról, Bismarck államtitkáráról, *A szürke eminenciás* címmel. Valahogy így – mint Holstein csinálta –, a háttérben, a kulisszák mögött maradva, mégis a tűz, a hatalom közelségében, mint egy hűvös, előkelő idegen, valahogy így még számomra is elviselhető volt a katonáskodás.

Az „aurea mediocritas" – az arany középszerűség, az arany középút –, a fel nem tűnés művészete jó tanulmányi eredményt, tetszetős, sima, zökkenőmentes teljesítményt kívánt. Ezt a legcsekélyebb megerőltetés nélkül – nem emlékszem arra, hogy a tanulásra szánt idő alatt egyszer is tankönyvet vettem volna a kezembe –, könnyen elértem, talán azért, mert a legtöbb tantárgy valóban érdekelt, és már az előadásokat alaposan megfigyeltem, megértettem; talán azért is, mert a piaristáknál megszoktam a nehéz szellemi tornamutatványokat is – szóval néha még tanulás nélkül is túllőttem a célon. Így jártam például Hetz ezredessel, aki tüzér volt, ábrázoló mértant adott elő, alig leplezett undorral, mivel eleve reménytelennek hitte, hogy ezt a magasztos tudományt – tüzéreken kívül – egy gyalogos vagy huszártiszt is megérti valaha, befogadja agytekervényeibe. A jegyzetünk, melyből Hetz „papa" tanított, külön részben tárgyalta a minimumot, ami a gyalogosok és huszárok tananyaga volt, és külön a tüzérekét, ami emelt szinten foglalkozott az anyaggal. Én – unatkozva – néhányszor belenézegettem a tüzéranyagba is, és mert az sem volt ördöngösség, ezt-azt meg is jegyeztem magamnak. Amikor aztán kollokválásra került sor, megoldottam a kapott feladatot, de nem a primitív, hanem az emelt szintű recept szerint. Hetz csak nézte, nézte a munkámat, azután sértődötten és bosszankodva (hogyan is merészel egy baka belekontárkodni az észlények, a bölcs tüzérek dolgába?!) közölte velem: ké-

rem, én önnek egyszer s mindenkorra megadom a jelest, így ni . . . előre be is írom . . . Ön, kérem, így is többet tud annál, amit egy gyalogos tiszttől bárki elvárhat! Köszönöm, és kérem, foglalkozzék az óráimon mással, ha úgy tetszik, nem is kell az előadásaimon részt vennie . . .

Mondanom sem kell: ez a „dicséret" – a mögötte rejlő gúny és megalázó lenézés, ez a rövidlátó fegyvernemi sovinizmus – nem buzdított a követelménynorma túlteljesítésére. Duplás voltam mindvégig, masszív, megbízható „4"-es előmenetelű, vigyázva, hogy le ne csússzak a „sávgombosok" közé (akiket már gyanakvóbban faggattak, nem is szólva a „sávosok"-ról, akiket meg egyenesen kiforgattak minden számonkérésnél), és vigyázva arra is, hogy véletlenül ki ne ugorjak „kétsáv-kétgombos"-nak, mert ezeknek se éjjelük, se nappaluk, annyi funkciót, tisztséget, megbízást kaptak – valamennyi rázós, népszerűtlen feladat –, hogy pokol volt szegény „jeles"-eknek az élete. Így aztán a szorgalmi órák alatt sok jó könyvet olvastam, olykor ingerkedtem „cimboráimmal", leruccantam a fedett uszodába még vacsora előtt úszni egy jót, ha meg sehogyan sem találtam a helyemet a sok uniformis, a sok parancs, előírás, rendtartás között, az egész agyonszervezett, gépiesen ismétlődő napirend korlátai között: kisétáltam a városba. Bármikor módom volt erre – olyan finoman, diszkréten csináltam, hogy még talán a közvetlen szomszédomnak se szúrt szemet –, hiszen állandó kilépést biztosított a HTVK edzéseinek látogatására szóló engedélyem, visszafelé meg volt egy szenzációs útvonalam, melyen tetszésem szerint közlekedhettem. Az Örömvölgy utcán állt ugyanis egy hatalmas, betonból épített szemétgyűjtő. Aki ennek a tetejére felmászott, az már könnyen elérte a Ludovikát körülvevő 3 méter

magas kőfal tetejét. A kőfal elég széles volt ahhoz, hogy azon – persze részeg fővel, tántorogva nem volt ajánlatos ez a mutatvány – 10–12 lépést tegyen az ember az Üllői út felé. A fal belső oldalán itt van a kertész szerszámkamrája. Egy ugrás a kamra tetejére, egy másik a földre – és már „sínen" van a visszatérés. A főépületbe való behatolás ha nem is kényelmes, de teljesen biztos volt. A fedett uszoda egyik felső ablaka ugyanis – a keletkező pára miatt – állandóan nyitva volt. Ide felmászni, a másik oldalon pedig a központi fűtés csövén lecsúszni sportembernek gyerekjáték. Az öltözőben már várt az előre eldugott pizsama, az átöltözés, a kimenőruha elrejtése pillanat műve. Ezek után már fütyürészve, ajtót csapkodva, hangosan és bátran kellett felmenni a hálóterembe. Ha beleütközött az ember a „csősz"-be – az ügyeletes tisztbe –, hanyagul odavetette: zuhanyoztam, alázatosan jelentem. Legtöbbször elismerő vállveregetés járt a „bemondás"-ért. – Á... zuhanyoztál, fiam? Nagyon katonás! Ez az: hideg zuhanyt az ördögre, ha incselkedni mer!

Az előbb azt mondtam magamról: „sportember". Valójában azonban nem sportoltam, legalábbis nem úgy, ahogyan azt valaha én és – velem kapcsolatban – mások elképzelték. A vívásra gondolok, melynek révén egyáltalán katona lettem. Edzőkben, mesterekben pedig nem volt hiány. Már az Akadémián Maszlay, Hátszeghy – aktív, élvonalbeli versenyvívók – és olyan kitűnő mesterek, mint Törpényi (Schlotzet), a szúrófegyverekkel pedig Alpár és Balogh Béla foglalkozott velünk. A HTVK-ban még ennél is több alkalom kínálkozott a komoly felkészülésre. A külső edzések lehetősége számomra azonban jó ürügy volt a szabad kijárásra. Nem jártam a HTVK-ba, illetve csak ritkán, rendszertelenül, akkor se szívesen. Kí-

sértett talán a soproni élmény nyomasztó emléke, az „alázatosan jelentem, találatot kaptam"? Lehet, de nem ez szegte a kedvemet. A sport ezekben az években kezdett deformálódni, eltorzulni, célját tekintve visszájára fordulni. A test edzése, az izmok és akarat erősítése, az ügyesség, gyorsaság, kombinatív készség fejlesztése már nem volt többé kedvtelés, nemes vetélkedés, hanem főfoglalkozás, öncél, propaganda- és reklámágazat, megélhetési lehetőség, hír- és vagyonszerzési terület. Még mindez hagyján. De az a szakmai sovinizmus, az a fogcsikorgató erőlködés, melynek bizonyítani kellett volna, hogy a mondabeli „csodakard" csak és kizárólag a katonatisztek jogos öröksége, csak és kizárólag a katonatisztek méltóak annak forgatására, dicsőséget szerezve a magyar hazánknak . . . el ne felejtsem a refrént innen sem: Kárpátok szent bércei, kincses Kolozsvár, kék Adria stb. – végképp nem tetszett nekem. Amikor a vívósportba belecsempészték ezt a tisztimonopólium-elméletet, és amikor görcsös erőlködéssé fajult a „magyar" tiszti hegemónia visszaszerzése és megtartása a „méltatlan" és „civil" – néhány év múlva már kertelés nélkül így fogalmaztak: a zsidó – betolakodókkal szemben: nem kértem az egészből. Nyilvánvaló, hogy Kabos berlini olimpiai győzelmét képtelen volt tudomásul venni, elviselni és megbocsátani a makulátlan kardbojtjára fellengzősen dölyfös tisztikar. Lehet-e, szabad-e a „sport" kifejezést használni erre?

Persze jól tudom, azt mondhatja bárki, ez amolyan rókalogika, savanyú a szőlő, mert magas volt számomra a mérce, elmaradtak a korábbi sikerek. Ez így is van. Nem ment a vívás, nem úgy, ahogy korábban, nem úgy, ahogy elvárták tőlem. Rengeteget kellett volna edzenem, rendszeresen, módszeresen, elejétől kezdve mindent, de ekkor már elcsábított engem a

vívástól télen a sízés, hóolvadás után pedig a vitorlázórepülés.

A sok díszelgés, katonai parádé – volt részünk csőstül ezekből! – ugyancsak kifárasztott minket. Lehetséges, hogy a parádé – a kürtök riogása, a dobok pufogása, az indulók pattogó ritmusa, a zsinóregyenes sorok, szabályos oszlopok, a dróton rángatott lábak dobbanása, a dísztűz eget-földet rázó dörrenése – szervesen hozzátartozik a katonasághoz, az erő, az egység, a hatalom demonstrálása, megfélemlítő fitogtatása ez, semmi más, a magam részéről mégis utáltam. Dreszszúra volt, idomítás, egy cirkuszba vagy látványos revüfilmbe illő „monstre produkció", borzongatóan szép annak, aki militarista hajlamú, és aki csak nézi, de mi heteken át gyakoroltuk a felállást, a mozdulatokat, a fegyverfogásokat, a díszmenetet, hogy az akadémikus díszszászlóalj úgy szerepeljen, ahogy kell, ahogy hírnevéhez méltó. A visszatérő díszelgésekről – amilyen például az udvarlaki őrség volt a Várban – nem szólva, csak két jelentős parádét említek. Mindkettő még arra az időszakra esett, amikor az egyre hangosabb, egyre fenyegetőbb húrokat pengető Hitler féken tartására Olaszország, Ausztria és mi, magyarok tömböt próbáltunk létrehozni. Ezt a hármas szövetséget reprezentálta előbb Dollfuss kancellár, majd II. Viktor Emánuel olasz király Budapesten tett hivatalos látogatása. Dollfuss a „Stahlhelm" és a „Schutzbund" emlékezetes összecsapása után elhárította a baloldali koalíció támadását, a kefebajuszú, aprócska olasz király pedig túl volt az Etiópia elleni rablóháború nehezén – szóval: volt mit ünnepelni, amihez Horthy is hozzátette a magáét, hogy el ne maradjon, irtó hadjáratot a kommunisták ellen, Bacsó és Somogyi „skalpját".

Mi viszont délután hatkor feküdtünk, éjfélkor kel-

tünk, hogy a gondosan, többszörösen ellenőrzött felszerelés után hajnali háromra kinn legyünk a Városligetben, ahol újabb, többször ellenőrzött, többször elismételt felállás, igazodás, miegymás következett.

Akkor – lehet, hogy ma is – a fegyverek töltését, ürítését, az ezzel kapcsolatos fogásokat olyan tölténnyel hajtottuk végre, amelyben nem volt lőpor, és a lövedéket is fadarab pótolta. Ez volt a „fadugós" töltény, és a kifejezés ezt követően elterjedt minden olyasminek a meghatározására, ami nem valódi, nem igazi, hanem csak silány imitációja az eredetinek. Azt már korábban mondtam, hogy István bátyám, mint miniszterelnökségi államtitkár, hivatalból főrendezője, legfőbb felelős szervezője volt minden állami cécónak, ceremóniának, elsősorban pedig a nemzetközi vonatkozású protokoll-látogatásoknak. Így aztán hajnali hatkor az ő feladata volt a parádé előkészületeit ellenőrizni, majd az egész fogadást, a díszelgést, a felvonulást újra meg újra elpróbáltatni, eljátszatni. Az ő érkezését jelezték a kürtök díszjelei, ő fogadta a kivonult díszegység parancsnokának jelentését, ő ült lóra, ő vonult el a díszalakulat éle előtt, őt kellett szemmel követni stb. Ő volt – reggelenként – Dollfuss, majd Viktor Emánuel, amit aztán mi, aksok így fejeztünk ki: „. . . jön a »fadugós« király!"

Alig vártam az alkalmat, hogy családi körben szemébe nevessek a család reflektorfényben tündöklő tagjának, és üdvözöljem őt mint fadugós királyt. Volt humorérzéke, ő nevetett a tréfás rangján a legjobban, bár azt nem tudom, hogy magában mit érzett.

Voltak azonban ennél komolyabb, jobb megnyilvánulásai is. Amikor például – magunk között – teljesen nyíltan, bátran szörnyülködtünk a darutollas, vitézkötéses, pántlikás, ködevő magyarkodás lassacskán tűrhetetlen burjánzása miatt, mely mindent Trianon

nyakába varrt, és a „Vesszen Trianon"-tól remélt, ígért bőséget, békességet, az volt István bátyám csendes, keserű megjegyzése, hogy menthetetlenül, feltartózhatatlanul sodródunk annak a nagyhatalomnak a bűvkörébe, mely csak egy szóval, csak egy ujjal is támogatni lesz hajlandó irredentista mániánkat.

Na jó – vetettük közbe –, tegyük fel, visszakapunk így valamennyit a Felvidék, esetleg Erdély magyarlakta részéből, de a társadalmi feszültség, a gazdasági felfordulás csak megmarad: akkor aztán mi lesz? – Akkor? Akkor más bűnbak után néznek majd az illetékesek.

Fojtogató, nyugtalan hangulat lett úrrá rajtunk. Az Eucharisztikus Kongresszussal, a színpompás Szent Jobb-körmenetekkel, a Paulini-féle „Gyöngyös-bokrétá"-val fényesre, csinosra lakkozott felszín alatt valóban így forr, morajlik, bugyborékol az elkerülhetetlen pusztulás, a nemzeti tragédia örvénye?

Ezért volt jó télen a sízés, nyáron a repülés; mindkettőben megtaláltam az egyedüllétnek azt a csodálatos varázsát, amikor az ember – önmaga erejére, eszére és bátorságára támaszkodva – egy szál magában áll szemben a természettel. Ezt a találkozást szerettem a sízésben – siklani lélegzetállító sebességgel sziklaszirtek, fatönkök, alattomos bukkanók között, le a meredek, ismeretlen lejtőkön, melyek alját tejfehér köd rejti el a szem elől –, ezt kerestem a vitorlázórepülésben, szállni a magasban, kóválygni a felhők között, csendben, nesz nélkül, mint a prédára leső, kiterjesztett szárnyú vércse . . .

Álmomban gyakran éreztem, hogy elereszt a gravitáció acélbilincse, egyszerre könnyű, súlytalan leszek, elég néhány könnyed úszómozdulat ahhoz, hogy magasba emelkedjek, szél ellen fordítsam magam, hogy annak hátán emelkedjek magasra, egyre magasabbra.

A gödöllői „Ikarusz"-iskolában valóra váltak á[1] maim. Egyszer Platthy Árpád százados – aki a rep. ismeret című tantárgy előadója volt, és én őt mint vívó külön is ismertem – szólt, hogy lenne-e kedvem vitorlázni. Lelkesen vállalkoztam, néhány társammal együtt. Ezentúl vasárnaponként, míg a többiek kicsit lustálkodtak, tollászkodtak, rendezgették holmijukat, majd meg az istentiszteleten – ki tudja, hányadszor? – meghallgatták Haász püspök atyánk közmondásszerű paraboláját a három virágról, mi teherautóra kaptunk, hogy jókor reggel, amikor friss, erős szelek dudálnak a gödöllői dombok fölött, messze szálljunk a hártyaszárnyú műmadárral. Hefty Frici bácsi – világháborús, ún. tábori repülő, első a magyar légjárók között – oktatott minket, nagy-nagy szeretettel és szakértelemmel.

Itt, az „Ikarusz"-nál találtam meg először azt a közösséget, melyet eddig meghatározni, körülírni nem tudtam volna, de amelyre elejétől fogva vágytam. Repülők voltunk mind, egytől egyig, kivétel nélkül egyenlők és egyenrangúak, barátok, a szó eredeti értelmében vett bajtársak – társak, segíteni kész cimborák annak, aki bajba kerülne –, pedig vegyesen csúzliztuk fel egymást a levegőbe, civilek és katonák, tisztek és akadémikusok, avatás előtt álló negyedévesek és másodéves balekok, gyalogosok és tüzérek, repülők és huszárok. (Ez az utóbbi azonban költői túlzás, mert nem tudok arról, hogy huszár – csak egy is – lett volna közöttünk.) Lehet, hogy az életveszély kovácsolt volna eggyé minket, mely mindnyájunkra egyformán leselkedett? Lehet, hogy már eleve olyanok kerültünk itt össze, akiknek lelkialkata, idegzete, szemlélete közeli volt, akik jókedvűen nyomtunk barackot az öreg Csontfejű Kaszás kobakjára? Nem túlzás ez; hogy mást ne mondjak: gépeink – a vitorlázórepülés őskora

volt ez! – kezdetleges, lécekre, fatartókra kifeszített, vékony, zizegő impregnált papírból épültek, hű hasonmásaként a szitakötőnek. Biciklinyereg volt az ülés – teljesen szabadon, ég és föld között (csak egy biztonsági öv kötötte derekunkat a vázhoz) –, a botkormány egy valóságos bot volt, a lábbal működtetett oldalkormány meg olyasmi, amilyennel a három-négy éves gyerkőcök irányítják kézihajtányukat.

Meglehetős bátorság kellett ahhoz, hogy valaki – gumikötél vagy teherató kerekére szerelt csörlő segítségével – fellövesse magát a levegőbe, mikor is egy iszonyú rántással kiugrott alóla a jó öreg föld, tarka térképpé zsugorodott az imént még közvetlen közelről látott táj, a dombok lankái, az erdőparcellák zöld trapezoidjai, huuu – a nemjóját! –, az a parányi doboz lenne a teherautó? De bámészkodni, álmélkodni nem volt ajánlatos – bármilyen csodálatos képet kínált a madártávlat –, mert ha csak icipicit is „túlhúzta", pumpálta valaki a magassági kormányt – virtuskodásból, hogy olyan magasra emelkedjen, mint előtte senki más –, a gép elvesztette sebességét, siklószögét elhagyva orra bukott, fél szárnyra dőlt, és úgy zuhant le, mint a kő. Így járt az egyik aks cimbora, Lukácsnak hívták, s mert a haja vörös volt – megkülönböztetésül egy másik, fekete Lukácstól –, mi csak Vörös Lukácsnak neveztük.

Fejre állt a Vörös masinája, jó magasan, de ahhoz mégis túl alacsonyan, hogy erőre kapjon újra a gép, újra beálljon siklásba. Ennek biz' kampec! – mondtuk magunkban, hiszen emberfia túl nem élheti azt a heves „csókot", amit a fiú az anyafölddel való találkozáskor kapni fog. Fülünkbe hasított a fütyüléssé erősödő zizegés, hallottuk a szörnyű reccsenést, tompa robajt is, amikor a gép a hangár mögött lezuhant. Ímmel-ámmal kocogtunk a helyszín felé, mely olyan volt,

mintha valaki újságpapírból előbb gombócot gyömöszöl, aztán a földhöz vágja, a sarkával jól megtapossa. – Vizet! Vagy a „Manimay"-t a kocsiról, gyorsan! – ordít valaki az élen, aki már közel jár a roncshoz. – Felrobbant a benzintank! Ég a Lukács! Nézzétek: lángol a feje!

A hasunkat fogva, görnyedezve röhögtünk, körülállva a szegény „Szöcske" földi maradványait. A foszlányokra szakadt vászonborítások, kusza dróthuzalok szövevénye közül akkor mászott elő a Vörös Lukács, akinek a fejéről – ki tudja, mikor, ki tudja, hol? – lemaradt valahol a „haube", a repülősapka, rőt hajzatát meg lengette, cibálta a szél... Senki sem tudott magyarázatot adni – még Hefty Frici bácsi is tágra meresztette a szemét csodálkozásában –, a Vörös megúszta néhány kék-zöld folttal, néhány horzsolással, nem verte magát agyon, nem spékelték fel a gépproncsok, csak éppen... a benzintankja robbant fel!

Megízleltem a repülést. Megtaláltam a hangot, közösségi hangulatot, amire titokban vágytam, bár nem tudtam, hogy létezik-e ilyen, s ha igen: hol, merre keressem. Ezek után magától értetődő, hogy amikor hírét vettem annak, hogy ejtőernyősöket keresnek: azonnal jelentkeztem.

De addig még sok minden történt velem is, a nagyvilágban is.

Hitler érzékeny orra „Lebensraum", élettér után szimatol. Nem beszélek nagy dolgokról, csak a kicsikről, amiket magam láttam, magam tapasztaltam. Egy idő óta például nem szívesen járok Budakalászra, pedig a nyaralónk, a kert, az ezüstfenyők, a rózsák éppoly szépek, mint azelőtt. Ugyanaz minden, és mégis minden egészen más.

Rövid bőrnadrágok, tiroli kalapok, hímzett zöld nadrágtartók tűnnek fel lépten-nyomon. Répafejek,

szalmasárga hajjal. És horogkereszt, horogkereszt mindenütt. Járják a falut a „nagynémet" agitátorok, házról házra mennek, nem hagynak ki senkit, német alapossággal uszítanak, szervezik a „Volksbund"-ot, a majdani „Fünfte Kolonné"-t, a hírhedt Ötödik-Hadoszlopot. És a sváboknak dönteni kell, származásukat, német anyanyelvüket, német nevüket tagadják-e meg, vagy elárulják, hátba támadják-e azt az országot, melyet eddig szülőföldjüknek, hazájuknak tudtak, s amely évszázadok óta otthont, biztos kenyeret, megbecsülést nyújtott nekik. A bőrnadrágok pedig névjegyzékbe foglalják ezt is, azt is, pontosan, tisztán, német alapossággal. Akkor hallottam először magyar nyelven, egy másik magyarul beszélőhöz intézve ezt a néhány szót: „. . . ti, magyarok . . ."

Hitler Bécsben. Az Anschluss után még nyíltabb, még pimaszabb a hózentrágeresek hangja. Aki magyarnak vallja magát: elárulja őseit, nem méltó arra, hogy a Volksbund tagja legyen, nem méltó arra, hogy a „Herrenvolk" – az uralkodásra egyedül alkalmas németség – felemelje magához. Fenyegető ez a helyzet, és a bőrnadrágosok a nyílt fenyegetéstől se riadnak vissza. Feszültség, zavar, tanácstalanság a faluban – éles, sértő hangú viták, „. . . ti, magyarok . . ." alapon.

Kluppék szomszédaink. Tőlük vesszük naponta a tejet, túrót, vajat. Klupp Jánosnál szorgalmasabb, józanabb, okosabb gazdát, Frau Kluppnál tisztább, ügyesebb, kedvesebb gazdasszonyt azóta se láttam sehol. A két fiú: Paul és Hermann gyermekkori játszótársunk. Aztán jön Hitler, jön az Anschluss, jön a Volksbund. – Adj tanácsot, Jánoska! . . . Te tanult ember vagy, többet látsz, többet tudsz . . . mi dolgozunk látástól vakulásig, egyszer a málna, aztán az aratás . . . ki ér rá köztünk politizálni? A „Jánoska" én

lennék. Így neveztek gyerekkoromban, nekik ez is maradtam. De tanácsot nem tudok adni. Végül is Paul, azaz a Pali magyarnak vallja magát, hiszen már letöltötte a sorköteles szolgálatát a honvédségnél. Hermann, a testvéröccse belép a Volksbundba, ő német lett ezáltal. Jó a feje, tanulni szeretne. A föld is kevés lenne kettejüknek. A hózentrágeresek azt ígérték, hogy iskolába járhat, bármi lehet belőle, akár „úr" is. Kluppéknál kettészakad a család, fele német, fele magyar. Hány Kluppékhoz hasonló család van a faluban? Hány lehet az országban? Ahol a testvér ezt mondja a testvérnek „... ti, magyarok..."? Nem tudom. Elkerülöm Budakalászt. Nem akarok újra szégyenkezni, ha valaki megkérdezné: Jánoska, mit tanácsolsz, mit csináljunk?

1938 őszén már IV. éves vagyok. Összeülnek a „nagyok", Chamberlain, Daladier, Ciano és Ribbentrop. Az angolok, franciák gyáván meghunyászkodnak Hitler előtt, akinek éhségét – Ausztria után – ezúttal Csehszlovákiával próbálják lecsillapítani. I. bécsi döntés. „Kassát vissza! Mindent vissza!" Fáklyás felvonulás, örömmámor, az emberek kitépik a rikkancsok kezéből az újságot, mely az új határvonalat közzéteszi.

Hát létezik, létezhet ilyen? A húsz év óta harsogott blöffnek így bedőlhet a világ?

A hazafias lelkendezés, a nemzeti feltámadást allelujázó hangoskodás és az ilyenkor elmaradhatatlan dínomdánom az egekig csapott. Posztósisakos, formaruhás frontharcosok, Lajta–Bánságot visszasíró nyugat-magyarországi felkelők, turulisták, ébredő magyarok, vitézek, a volt szegedi „fehérek", öregcserkészek és leventék, katolikus legényegyletiek és „magyar úriasszonyok" lepték el az utcát, az egyenruhák, díszmagyarok, sastollak, kócsagforgók, ékköves menték és

ezüstpitykés dolmányok, hímzett ingvállak és csipkefőkötők forgatagában azt hihette az ember, hogy országos méretű álarcosbálba tévedt.

Voltak persze, akik eközben is arra gondoltak, hogy végzetesen, menthetetlenül elköteleztük magunkat egy ámokfutó és közveszélyes őrült, egy önmagát isteni elhivatottsággal felruházott elmebeteg politikája mellett.

Imrédy Béla „magyar megújhodást" hirdetett, exhumálta a hun-magyar mondakör csodaszarvasát. Amíg őseink a fehér szőrű szarvas bűvöletében törtettek árkon-bokron át, addig a mi rövidlátásunkat, azt a bibliai tál lencsét, amiért eltékozoltuk jövőnket, az a jámbor szamár jelképezte legjobban, melynek busa fejére agancsot spárgázott valaki, s ezt az új, magyaros „csodaszarvas"-t világos nappal a Ferenciek tere egyik villanyoszlopához láncolta. Ezen a politikai tréfán akkor az egész ország kacagott, ki hangosan, jóízűen, ki csak magában, bosszúsan.

Megindult a katonai gépezet is, hogy „felszabadítsa", megszállja a bécsi döntés szerint visszacsatolt keskeny északi sávot. Riadóztattak minket akadémikusokat is. Sebtében kiosztották azokat a vadonatúj ruhákat, azokat a fehér derék-, váll- és puskaszíjakat, tölgyfalombos sisakokat, melyeket csak kiemelkedő jelentőségű díszelgések alkalmával használtunk. Hazafias lelkesedéstől csöpögő parancsban közölték velünk a Legfőbb Hadúr kegyes ajándékát, mely szerint a Ludovika Akadémiát éri az a kitüntető kegy, hogy elsőnek vonuljon be Kassára, az első díszőrséget adhassa Rákóczi fejedelem szarkofágja előtt.

Vasúti szerelvényekre rakodtunk – díszbevonulás ide, díszbevonulás oda: teljes harckészültséget rendeltek el, hiszen azt is tudtunkra adták, hogy a szlovákok kiadták a jelszót: „Kassát nem adjuk", és így – eset-

leg – elszórt ellenállás, szabotázs és terrorcselekmények lehetségesek.

A még anyaországi Hidasnémeti és a már felvidéki Bárca vasútállomásain rakodtunk ki, gyorsan, fegyelmezetten, példás rendben. Azt hittem magamról, hogy mentes vagyok minden érzelgősségtől, immúnis vagyok a hangoskodó lelkendezés lázas hőhullámaival szemben. A piros-fehér-zöld határsorompó felnyitása, a senki földje túloldalán utunkat álló piros-fehér-kék sorompó áttörése, az őrbódé, az országhatárt jelző tábla, címer és zászlórúd ledöntése, az első „Isten, áldd meg a magyart" eléneklése, az első ölelés, az első szál őszirózsa: borzongatóan szép, örökké emlékezetes élmény maradt számomra is.

Valótlan és hamis lenne az, ha mást írnék, másként emlékeznék a kassai bevonulásra, a fáklyaként, lobogó lánggal égő utcai gázlámpákra, a zászló- és virágerdőre, az erkélyeket, ablakokat, háztetőket ellepő, zokogva, sírva ujjongó, lelkesedő tömegre, az első díszőrség felvonulására a Dómba – nem hallgatom el, s nem szégyellem: mindnyájan úgy éreztük, hogy ez az a perc, melynek bűvöletében húsz esztendeje élünk, ebben nevelkedtünk, erre vártunk!

Visszatérve az Üllői útra, egyszerre mozgásba jött, hirtelen felgyorsult az életünk. Híre ment, hogy előbb leszünk hadnagyok, az augusztusban esedékes avatásunkat előbbre hozzák. Rövidítettek valamit a IV. évfolyam anyagán, a maradékot is mérföldes léptekkel vettük át. Szabászok, cipészek, sapkakészítők raja lepett el minket, centizték, méricskélték kezünket, lábunkat, sietve készült számunkra a búcsút, elválást jelentő „egységcsomag", a tiszti stafírung.

A negyedévesek – szokás szerint – ún. „harcászati" útra indultak minden évben. Mondhatnánk ezt országjárásnak is – amolyan katonás „ismerd meg hazádat"

mozgalomnak –, amikor nagy, összefüggő harcászati megbeszélésekre, sok mozgással járó hadijátékok lebonyolítására került sor (már tudtuk előre, hogy a védőharcot Mátraderecske környékén, a találkozóharcot Rétságon, a gyorsanmozgók és repülők összműködését Sárisáp vidékén fogjuk eljátszani), de ez az utazgatás hangulatában már átmenetet jelentett az akadémikusi és tiszti állomány között. A mi tervünk az volt, hogy előbb a Felvidék most visszacsatolt részének domborzatával, terep- és útviszonyaival, lakosságával és annak hangulatával ismerkedjünk meg, nagyjából Kassa, Losonc, Rimaszombat, Érsekújvár főbb állomások érintésével. El is értük az első állomást: Kassát, de ott már a harmadik nap utolért minket a „csendes riadó", szóval az azonnali bevonulást jelentő parancs. Újra feszültté vált a nemzetközi helyzet, küszöbönállt egy újabb országrész, Kárpátalja megszállása, esetleg harc árán való elfoglalása. A „Rongyos Gárda" partizánakciói elviselhetetlen feszültséget keltettek a térségben, a nyílt, reguláris erőkkel való beavatkozás a küszöbön állt.

Szombathelyit Farkas Ferenc váltotta fel a Ludovika élén, de ez a változás minket már nem érintett. Még előbbre hozták avatásunk dátumát, mert a hirtelen felfújt, keményre felpumpált hadseregnek sok-sok tisztre lett egyszerre szüksége. Megkezdődött a felhígítás, magunkat és magamat is ide értve – hiszen jó fél esztendőt elbicceltünk a tanulmányi időből –, de főleg a továbbszolgáló-próbaszolgáló tisztpótlásra gondolok, mely három (mindvégig különálló, külön zárt réteget képező) kasztra tagolta a tisztikart, az „igazi"-akra – azaz a Ludovikát végzettekre –, a „fadugós" tsz. psz. falusi tanítókból, állástalanokból verbuváltakra és a civilnek számító tartalékosokra.

Hideg volt, sűrűn esett a hó azon a vasárnap dél-

előttön, amikor 1939-ben felsorakoztunk az Akadémia elé. Esetlenül feszengtünk a nehéz, keményre vasalt, csak félig-meddig ránk szabott köpenyben – dohszagot árasztott az ázott posztó –, sisakunk szélén meg puha cseppekben gyűlt össze a nagy hirtelen rákent máz, csizmánkat még felcibáltuk, de hogy hogyan kerül le majd a lábunkról, már sejtelmünk se volt, minden meghatódottság nélkül, csípős, halk közbeszólásokkal fűszereztük a nemzetiszínű, ezerszer hallott és végtelenül elcsépelt frázisokat – azon mulattunk leginkább, hogy a hidegben tejfehér párafoszlányok másztak ki a szónokok száján, mintha Uferini, az olasz bűvész könnyű muszlinkendőket húzna ki a hasukból –, aztán kard ki, kard, hejehuja! – hadonászunk, kalimpálunk a fejünk felett, „a hazáért mindhalálig!" –, még a nap is megjelenik a hangos ordítozásra, álmosan, vizenyősen, bosszús arccal vonja félre ködből szőtt függönyét, a „Nemzeti áldozatkészség szobra" pedig Colleoni elképzelésével ellentétben vidáman, betyárosan félrecsapja fehér svájcisapkáját, de hiába játssza meg magát hősnek, fenegyereknek, mert két fekete szemgödréből folyik a piszkos hólé, előre elsiratva ezt a koraszülött, botladozásokra és iszonyú tévedésekre, őrjítő bizonytalankodásra és pusztulásra ítélt évfolyamot.

Ha 1935-ben lehangolt Jány döntése, mellyel a gyalogsághoz, most, négy évvel később, 1939-ben legalább ennyire elkeserített, hogy Farkas Ferenc a miskolci 13. ezredhez osztott be. Valósággal sértve éreztem magam – ezt igyekeztem is kifejezésre juttatni –, bár önmagamban el kellett ismernem, hogy egyrészt Miskolc – a főváros és Székesfehérvár után – a legjobb helyőrségként emlegetett város, másrészt: Farkas talán

semmiféle szerepet nem játszott abban, hogy kit hová osztottak be. Utóvégre is magamra vessek, mert ha ügyeskedtem volna a vívás terén, biztos lett volna egy pesti beosztás. Csakhogy nekem sehogyan sem ízlett a HTVK-ban folyó „katonatiszti" sportolás . . .

Miskolc. Mekkora lehet? Milyen lehet? És . . . ugyan mit is fogok ott magammal kezdeni? Nagy garnizon, annyit biztosan tudok, hiszen hadtest- és dandárparancsnokság, gyalogezred, egy csomó tüzér, tábori és légfutó meg számtalan más alakulat, intézet, miegymás. De ott a Bükk, ha mást nem, hát sízni fogok, majdcsak lesz valahogy . . .

Nagyon nehezen váltam el Budától. Budától, a Vártól, a Tabántól, a kedves, barátságos vízivárosi utcáktól, melyeknek minden házát, kapualját, kövét jól ismertem. A soproni egy évtől eltekintve itt éltem eddig. Az utóbbi három esztendőben is, mivel mindig „kültag"-nak, bejáró hallgatónak tartottam magamat a Ludovikán, az igazi otthonom Budán volt, igazán jól, fesztelenül akkor éreztem magam, amikor otthon – amint hazaértem – civilbe öltözhettem, és az én tősgyökeres civil családom körében, hozzájuk hasonló civilként beszélhettem, viselkedhettem, gondolkozhattam.

Anyám látva, hogy milyen sokat ér nekem a barátságos, kényelmes és szép otthon, komplett szobabútort, ágy- és asztalneműt, edényeket vásárolt, hogy megkíméljen az albérleti szobák viszontagságaitól, és – bölcsen – megteremtse számomra azt a környezetet, ahol szívesen töltöm majd szabad időmet. Neki lett igaza, mert a kávéházak, cukrászdák, kocsmák és más szórakozóhelyek felőlem akár be is csukhattak volna, felé jük se néztem.

Hogy önmagamat is megajándékozzam tisztté avatásom alkalmából – jellemző módon –, néhány civil

ruhát rendeltem, kibővítve ruhatáramat. Eléggé hihetetlenül hangzik, de mégis való igaz, hogy egész katonáskodásom alatt egyetlen uniformist se csináltattam, mert nekem untig elég, sőt még sok is volt az, amit időnként hivatalból kaptam. Az egyenruha viselését a szigorúan vett szolgálatra korlátoztam, ezen túl soha, egy percig sem öltöztem be katonának.

Avatás után el kellett foglalni a beosztást, más szóval jelentkezni kellett az ezrednél. Elutaztam Miskolcra, ahol az első órákban nem tudtam eldönteni, nevessek vagy sírjak inkább, illetve nem az lenne-e a leghelyesebb, ha mindjárt az állomásról visszaindulnék Pestre. Olyan mocskos, sáros, elhanyagolt vidéki fészek volt Miskolc ebben az időben – persze csak az én elfogult szememben –, amilyent csak a francia realista regényekben olvastam. A villamos, melyet a múzeumban is szájtátva, áhítattal bámult volna meg az ember, egy pár sínen tántorgott, aztán meg kitotyogott az út közepére, hogy ott, jó félórai veszteglés árán, megvárja a szemben közlekedő járatot. A laktanya, ahová igyekeztem, se jobb, se rosszabb nem volt a többi vidéki kaszárnyánál – négy oldalon magas, komor, jellegtelen épületek, közöttük salakos udvar, a „dühöngő", amit gesztenyefák szegélyeztek. Főherceg volt ennek is a névadója, méghozzá Rudolf, az egykori trónörökös.

Lezajlik a jelentkezés, Góthay ezredes kellemes úriember benyomását kelti, csak ne viselne uniformist, szerintem egészen jól festene egy bank igazgatói székében is. Nem valami katonás külsejű ember, kicsit köpcös, de a zubbonygallér fölött – mert nyaka egyáltalán nincs, ha van is, azt mifelénk tokának hívják – értelmes, okos fej ül, és ami még ennél is rokonszenvesebbé teszi: nem pattog, nem harsog, nem handabandázik, hanem művelt, európai emberhez méltó hangon, közvetlenül cseveg, barátkozik. Góthay Bélát

nemegyszer hallottam beszélni nyilvánosság előtt is (például ezrednapon, évről évre, amikor a Görgey család legidősebb férfitagja jelenlétében megemlékezett az ezred névadójáról, Görgey Artúrról). Góthay nem volt nagy szónok, talán egy kis beszédhibával is küszködött, de arra, amit mondott, oda kellett figyelni, mert igen alapos történelmi tudásról, önálló, megalapozott ítéletalkotásról tanúskodott. A Góthay Béla típusú katonák (bárcsak többen lettek volna!) maradéktalanul tetszettek nekem, velük kapcsolatban minden emlékem kellemes, pozitív.

Nyakamba vettem a várost, kaptam néhány tippet az étkezdében, ahol találtam néhány ismerős arcot, de főbérletet vagy üres szobát – ami megfelelne nekem – csak hosszas utánjárásra találok. Katz úr, akinél végül is kikötöttem, órás és ékszerész, és persze zsidó, mint a miskolci boltosok túlnyomó többsége. Kicsit zavarban van, hebeg-habog, orra nyergén vadul táncoltatja a vastag, sokdioptritás szemüveget – ilyenkor szája is, egész arca megrándul, megvonaglik. – „Tetszik tudni, ugyebár... – dörzsölgeti a kezét – tiszt úr... hogy is mondjam?... mivel... izé... jobb, ha megmondom... szóval zsidók volnánk, kérem tisztelettel..." – „És aztán? – nevetek a szemüvegébe, mert a szemét a polkát járó üvegtől nem látom – én meg, képzelje el, Katz úr, katolikus vagyok... De ettől, remélem, még kiadja nekem a szobát?"

Kiadja, persze hogy kiadja, még ki is festeti, amire néhány nap múlva leszállítottam a bútoromat, holmimat, csak egy kicsit úgy bámul rám az ezernyi faliórával, vekkerrel, bazári csecsebecsével zsúfolt boltja mélyéről, mintha bolond lennék... Igen, hiszen az üzlet előtt, az újságárus standján ott díszeleg a *Der Stürmer*, Julius Streicher uszító lapja, a moziműsorból meg az olvasható, hogy jön és nemsokára Miskolcon

is látható a „Jud Süss", a mai német filmművészet leg újabb alkotása.

Góthay az első látogatóm, az illemtan szerinti nyolcadik napon adja vissza az én bemutatkozó vizitemet. Én nagyon fiatal hadnagyocska vagyok, ő ezredes és ezredparancsnok, de atillát, társasági zubbonyt húz, kemény kézelővel, hófehér kesztyű a kezén: így adja tudomásomra, hogy nem érdekes a kor- és rangkülönbség, hogy egyenlő jogú, közel egyenlő műveltségű emberek vagyunk mindketten. És ami a legjobban imponál nekem: bár észre kell vennie a bejárati ajtóra felillesztett apró, hengeres tokocskát, mely Mózes kőtáblájának kicsinyített mása és mely az ortodox családok ajtajáról nem hiányozhat, egy szóval sem említi, amire az ezrednél fiatalok és idősebbek, hol oktató, hol ingerült hangon figyelmeztettek, hogy egy m. kir. tiszt úr nem élhet egy fedél alatt zsidókkal.

No – gondoltam magamban –, ha ingerkedésről van szó, akkor lássuk: ki bírja jobban nyállal! Szlovák átképzősöket kaptunk, később ruszinokat is, épp az én századom bonyolítja le az egészet, mivel parancsnokom gagyog valamicskét szlovák nyelven, az írnokunk, Sinkovics egészen jól beszéli mindkét nyelvet. Irgalmatlanul komisz dolguk van az átképzősöknek, csúfolja, mocskolja őket a legtöbb ostoba tiszt, altiszt, katona – nem csoda ez, hiszen húsz éven át a szomszédos népek ellen izgatott, heccelt mindnyájunkat a hivatalos kormány politikája –, szegény szlovákok, ruszinok megfélemlítve, szégyenlősen bújnak össze, mint a birkák, ha körülcsaholja őket a terelő puli, tűhegyes fogaival bele-belekapva a szélről didergők lábszárába . . .

Én sohasem igényeltem „puccert", tisztiszolgát, sohasem dolgoztattam a lakásomban senkit ingyen vagy nagy kegyesen odavetett borravalóért, szolgálati köny-

nyítésért, eltávozásért, ahogyan ez akkor általános gyakorlat, bevett szokás volt. Lehet, hogy ez a félszegség jele nálam, de engem valóban zavart, feszélyezett, hogy valakivel csizmát, ruhát tisztíttassak, tüzet rakassak, szenet hordassak, ide-oda futtassak, ingyen, fizetés nélkül, mert én aranycsillagot hordok a galléromon, a másik meg – aki még jóval idősebb is nálam – semmit.

Most azonban, amikor az átképzősöket ilyen nyomorúságos, kivertkutya-állapotban láttam, bejelentettem, hogy szükségem van puccerre . . . Szokás szerint, mindenki személyesen válogathatta ki a legénységből a megfelelőt, ahogyan a skót Defoe leírja ezt *Robinson Crusoe* című könyvében, azzal a különbséggel, hogy amit Defoe elmesél, az néhány száz évvel ezelőtt történt, ami meg nálunk lejátszódott, az a XX. század harmincas éveiben, Európában . . . Szóval szemrevételeztem, majd kiválasztottam a magam emberét. S így lett első egy Ribar Jano nevű szlovák fiú, villogó szemű, fürge, mint a csík, ügyes, talpraesett fickó, Krasznahorkáról, amikor meg leszerelt, követte Lizanec Iván, szőke és szomorú, nagy testű és kicsit lompos, lomha járású – mivel favágó volt –, és a legvégén – ez az én furcsa századtörzsem megkoronázása – Pick Feri lett a lovászom, egy minden hájjal megkent zsidó lókupec, bár ő ezt finomabban diktálta be nyilvántartásunkba: lóalkusz. Ha alkusz, hát legyen alkusz, nekem a fontos csak az volt, hogy az én századomnál a szlovákok, ruszinok, zsidók bátrabban, öntudatosabban, emberhez méltóbban tölthették le szoglálati idejüket, mely még így sem volt leányálom . . .

A kiképzőknek sem volt ám rózsás a helyzetük, mármint azoknak, akik valamennyire is lelkiismereti kérdésnek tekintették feladatukat. Ha van igazság az elcsépelt latin közmondásban, hogy „Non scholae . . ."

– szóval nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk: nos, akkor ez százszor, ezerszer vonatkozik a katonai kiképzésre. Nem kell nagy fantázia annak megértéséhez, hogy az a katona, aki nem tanul helyesen, okosan viselkedni ott, ahol surrognak, zizegnek a lövedékek: egyhamar fűbe harap. A katonát erre kell felkészíteni, illetve arra kell képessé tenni, hogy ép bőrrel átvészeljen mindenféle éleslövészetet, melyen céllövő is, céltábla is mindenki. Ez ugyan – nemde? – teljesen világos, közérthető, ám a katonák többsége mégsem értette meg a lényeget.

Tudatosan mondtam „katonákat", mert – szerintem – az értelmetlenség egyaránt vonatkozott a hivatásos kiképzőkre (tisztekre és altisztekre) is, meg a kiképző tisztekre is. A kiképzésre, a napi gyakorlásra felhasználható produktív idő döntő többségét ugyanis – még 1939-ben, a háború kitörésének évében is – azok a kínzásnak is beillő, zártrendi és fegyelmező gyakorlatok jelentették, melyeket én dresszúrának, idomításnak neveztem. Fontosabb volt – pofonnal, rúgással – úgy megfélemlíteni az újoncot, az átképzésre bevonult szlovákot, ruszint, még inkább, hogy sóbálvánnyá meredjen, tartsa vissza a lélegzetét, még a szemhéját se pislogtassa, ha elöljárója megszólításával *tünteti ki:* „Állj vigyázzba, ha beszélnek hozzád!" Fontosabb volt a puskát keményen, pattogósan („hogy recsegjen az izom, törjön a karodban a csont, fiam!") tisztelgésre lendíteni, a bal váll előtt pedig kicsit megemelni és jól berántani, mint ezzel a puskával megtanulni hasra vágódni és láthatatlanná válni, ha rád lőnek . . . A lőgyakorlatokhoz – ha jól emlékezem – összesen 17 db töltényt használhattunk fel, a „tagozott menet" meg a díszlépés döngött, huppogott napestig a kaszárnyaudvar fekete salakján, mely olyan kopár és sima lett a vad erővel lecsapkodott bakancsok sú-

lya alatt, mint a márvány. Átfogalmazva mindezt: még a háború küszöbén is fontosabb volt a hűbéri alázat, az úr és a szolga közöti áthidalhatatlan különbség kézzelfogható (ököllel, csattanós pofonokkal való) bizonyítása, az alsóbb néposztályok fizikai megfélemlítése, az urak iránti feltétlen tisztelet és engedelmesség beidomítása, a fennálló társadalmi rend, kasztbeosztás állandóságának és megváltoztathatatlanságának besulykolása, mint a harckészség, azaz: az életet jelentő gyakorlati dolgok bemutatása, megtanítása. Még évek múlva is az volt a jó kiképzőtiszt a hadseregben, akinek a százada úgy vágta a díszmenetet, mintha valamennyi dróton rángatódzó, idegsokkos ólomkatona lenne, és az számított a legnagyobb elismerésnek, ha a leszerelt, kiszolgált katona magatartását, fellépését, az urakhoz – jegyzőhöz, paphoz, uradalmi intézőhöz – való viszonyát úgy jellemezte valamelyik monoklis, pörgekalapos, lengyel bundás „kérlek alássan" főszolgabíró, hogy: „Urak! gratulálok, a ti kezetek alól kikerülő paraszt megtanulta, hogy mi a rend, mi a fegyelem; olyan az mind, mint a kezes bárány!..." Mégsem lett mindenkiből kezes bárány. Az önérzetesek, a konok lázadók, a gyengébb idegzetűek vagy megszöktek, és ekkor (félig agyonverten) hadbíróság elé kerültek, vagy elpusztultak már nálunk. Az öngyilkosok iránt ugyanaz a becsmérlő, lesajnáló, rideg közöny nyilvánult meg, mint annak idején Sopronban, Máry Gyuki esetében. Az emberkínzás, a szadizmus, a legénység fizikai meggyötrésében és megalázásában való gyönyörködés főleg azok sajátja volt, akik a falusi néptanítóságot – a teljes jelentéktelenség állapotát – cserélték fel tsz. psz. bezupálás révén a fényes uniformissal, az úri társasággal, a hónalj alá szorított karddal, félméteres sarkantyúval, lovaglópálcával, cserebogár-kalappal, kávéházi kenyeres lányok, manikűrös

kisasszonyok, nyirkos tenyerű, a várakozás izgalmában vihogó és izzadó, buta diáklányok szerelmével, szóval az álmok álmával, a nagyúri élettel a hatalom, a köztisztelet, az úrhatnámság sáncain belül . . . Ezeknél kegyetlenebb, komiszabb tisztfajta alig akadt, bár néhány ludovikás is megmutatta olykor a foga fehérjét. Én is tudok egy ilyenről; elfogott az undor és a gyűlölet, valahányszor az étkezdében két fogás között büszkén, kihívóan közölte: megint öngyilkos lett valaki a századánál – ám amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten: senki se sajnálkozott, amikor híre ment, hogy ő az ezred első tiszthalottja a fronton, sőt sokan azt is tudni vélték, hogy a sorozatot hátulról kapta . . .

A kiképzés terén megnyilvánuló meg nem értés és kudarc akkor is bekövetkezett, ha valaki jó szándékkal, komolyan végezte a dolgát. Olyan akadállyal találtam magam szemközt én magam is, melyre senki sem figyelmeztetett, melyre a Ludovika Akadémián – bármily sokrétű, alapos is volt ott tanulmányaink anyaga – nem készítettek fel bennünket.

Arról van szó, hogy katonáim egyszerűen nem értettek meg. Nem nyelvi nehézségre utalok ezzel – külön problémát jelentett a szlovák és ruszin anyanyelvű legénységgel való érintkezés –, hanem arra a megdöbbentő tényre, hogy a gyalogsághoz bevonult magyar sorkatonák egy igen jelentős része olyan alacsony értelmi és szellemi színvonalon sínylődött, hogy egyszerűen képtelen volt felfogni, megérteni, hogy mit kívánunk tőle, mi az, amit el kell sajátítaniok. Ismeretes, hogy milyen gyatra volt a közoktatás helyzete nálunk, a lakosság hány százaléka volt analfabéta, s hogy hány százaléknak sikerült kijárni a kötelező hat elemit. Kijárni – mondtam –, mert hiszen valóban csak arról volt szó, hogy a hat osztály elvégzése sem jelentett szélesebb látókört, nagyobb ismeretanyagot,

további ismeretek befogadására pallérozott értelmet, érdeklődést, hanem csupán jelenlétet meg azt, hogy a család anyagi, megélhetési körülményei jobbak a nagy átlagnál, és így nélkülözni volt képes a tíz-tizenkét éves fiúgyermek munkáját, munkabérét. Az is közismert tény, hogy a sorozásnál, bevonulásnál azoknak a fegyvernemeknek volt lehetőségük kiválasztani, kimazsolázni az „emberanyag" legjavát, melyeknél a szolgálat sajátossága, a haditechnika fejlettsége, a fegyverek, műszerek, gépek, felszerelések kezelése bizonyos képzettséget, értelmet, műszaki készséget stb. kívánt. A sok sorköteles évjáratonkénti lefölözése a rejtett alakulatból reguláris fegyvernemmé előlépett repülőkkel kezdődött (korábban mint Légügyi Hivatal, LÜH szerepelt), s a páncélosok is kibújtak már a „Rendőrtartalék, valóságos katona" jelmezből, aztán sorra következtek a légvédelmi és tábori tüzérek, a műszaki és híradóalakulatok, a gépkocsizó és fogatolt vonat egységei. S akikre senki nem tartott igényt, akik hasznavehetetlenek voltak minden más helyen: a gyalogsághoz kerültek.

És még csak ez volt a mazsolázás egyik fázisa. Mert a gyalogság sem volt egységes, homogén tömb. A bevonulók javát kiválasztották maguknak a csapattávbeszélők, árkászok, a nehézfegyver századok (aknavető, páncéltörő ágyús, kocsizó és málházott géppuskások) no meg – ezt kellett volna első helyen említenem – a törzsbeliek, akik árgus szemekkel szúrták ki maguknak a legügyesebbeket tisztiszolgának, küldöncnek, kürtösnek, lóápolónak, írnoknak, dögésznek (egészségügyinek), továbbá magáncélra, ingyen munkaerőnek; ingyen mesterembernek a kőműveseket a nyaraló befejezéséhez, a kertészeket a fák és virágok rendben tartására, egyeseket a tiszti teniszpályák, a Sajó menti csónakház gondozására, másokat: szabó-

kat, susztereket, asztalosokat, festőket a lakás, a villa felújítására, csinosítására vagy a menyasszonysorba került tiszti leányzó kelengyéjének elkészítésére. Amire mindezt a rengeteg igényt kielégítettük: csak a félkegyelműek, a szellemi fogyatékosok, a „priuszosok", nazarénusok, szektás kelekótyák maradtak a lövészszázadok ún. „kivonuló" állományában. (Papíron ugyan az én századom békeállománya 150–170 katona volt, de mégis, mikor reggelente elindultam a Kerekhegyre, a Halickára vagy a Fecskeszögbe a napi kiképzésre, jó, ha 40–50 rozoga, gyengeelméjű falubolondja kullogott utánam. Még olyan címen is el lehetett vonni a legénységet a kiképzéstől, hogy ... [bár kissé sikamlós a história, mégis elmondom] X. alezredes úr felszarvazását megakadályozza egy legény, akit ki kellett rendelnem az alezredes lakására, hogy ott ne csináljon semmit, csak tegyen-vegyen, lábatlankodjon, szóval jelen legyen, hogy a kissé bővérű nagys' asszony ne fogadhassa négyszemközt udvarlóját ... A legény később jókedvűen és igen elégedetten mesélte, hogy „mindenki jól járt", ő ugyanis rendszeresen kapott a gavallértól két pengőt, hogy tartsa a száját, a ficsúr a nagyasszonytól megkapta a magáét és viszont, az alezredes úr pedig nyugodtan körmölhette a „HAFE" táblázatokat, abban a biztos tudatban, hogy Vesztaszüzek se vigyázhattak gondosabban az áldozati tűzre, mint amilyen furfanggal, valóságos stratégiával ő védi házasságának szeplőtelenségét, a közös tiszti becsület ragyogását ...)

Nos, így festett a valóságban a szépen csengő, lelkesen fogalmazott meghatározás, mely szerint: „... az első és legfontosabb fegyvernem a gyalogság, a fegyvernemek királynője, melynek csupán kiszolgálója, kisegítője, előmozdítója valamennyi többi fegyvernem ..." Elvileg valóban igaz ez, hiszen egyedül a

gyalogság – értve ezen nemcsak a gyalogosan közlekedő lövészeket, hanem a más járművel közlekedőket is (kerékpárosokat, gépkocsizó lövészeket, de még a légi úton szállítottakat, sőt az ejtőernyővel földre szállókat is) –, szóval kizárólag a lövészek képesek meghatározott területet birtokba venni, azt kézben tartani, megszállni, elfoglalni. Volt ugyan ebben az időben egy igen tetszetős elmélet a „korlátlan légi háború"-ról – ennek regényes feldolgozása a *Prága nincs többé* című könyv –, melyet Göring fejlesztési programja, Italo Balbo feltűnést keltő transzkontinentális kötelékrepülése, de nem utolsósorban Cskalov Északi-sark feletti bravúros útja látszott alátámasztani. A valóság azonban rácáfolt az önálló légi háború hipotézisére, hiszen Angliát, az angol nép ellenállását éppúgy nem törte meg a híres Luftwaffe, majd a V-fegyverek dühödt erőlködése, mint ahogyan a náci Németország sem az angolszász „nonstop" légi offenzíva következtében omlott össze.

A mai napig sem értem: okos, értelmes, felelős katonai vezetők – mert korántsem szabad valamennyi katonatisztet műveletlen tökfilkónak, katonai analfabétának minősíteni – ha látták, *hiszen látniuk kellett*, hogy a gyalogság milyen kétségbeejtően gyenge állománnyal rendelkezik, hogyan gondolhatták, hogy képes lesz feladatának eleget tenni? Azt hiszem, ha kudarcról, Don-kanyarról, Voronyezsről, vereséget vereségre halmozó háborús részvételről elmélkedünk, talán ezt kellene elsősorban kiértékelni, nagyon alaposan elemezni.

Mindezeknek a felmérése egymagában is lehangoló egy fiatal csapattiszt számára. De a legszörnyűbb mégis az a tapasztalat volt, amikor rájöttem, hogy senki vagy legalábbis alig valaki igyekezik az adott helyzeten változtatni, csak icipicit is javítani azáltal, hogy

felemelje, emberhez méltó nívóra segítse ezeket az – önhibájukon kívül – állati tudatlanságban, sötét elmaradottságban tengődő katonákat, hanem – épp ellenkezőleg – kérkedve mutogatják, valóságos versengéssel „vezetik elő" egymás mulattatására a legnyomorultabbakat, a szellemileg legelmaradottabbakat, mint valami állatkereskedő, aki kedveskedni kíván előkelő vevőinek azzal, hogy távoli országból hozat egy-egy rendkívül értékes, ritka állatot üzletébe.

Talán sikerült megéreztetnem valamicskét abból a szemléletből, amit kaptam a szülői házban, a piarista gimnáziumban. Ez bátorít fel arra, hogy – a nagyképű hazudozás látszatát kerülve – kijelentsem: végtelenül szégyenkeztem, végtelenül rosszul éreztem magam az olyan esetekben, amikor néhány fiatalabb, üresfejű tiszttársam, hogy az idősebb tiszteket jókedvre derítse, elővezetett egy-egy újonnan felfedezett „csodabogarat", ezekkel bizonyos, előre bedresszírozott produkciót csináltattak, hogy azután mindenki szélesen hömpölygő „kincstári röhej"-jel honorálja a nagyszerű szórakozást. Emlékszem egy Lakatos Rafael nevű honvédre, aki a lépcsőn még a bevonulást követő második héten is csak a falat fogva, hideglelős félelemmel mert közlekedni, s ha nem látták: négykézlábra ereszkedett, mert így érezte magát biztonságban. Nem tudott írni, nem ismert egy betűt se, de még beszélni sem volt képes a szerencsétlen, hebegett-habogott, még inkább akkor, amikor szerepelnie kellett volna. Ilyenkor riadt állatszeme vadul forgott, kereste, kutatta a menekülés útját, ajkát pedig véresre harapdálta, bársonyosan fekete bőre pedig vibrált, reszketett, mint a telivér ló, ha a bögölyök kínozzák. És az ilyen Lakatos Rafaelnek kellett betanítanunk elsősorban (mint a katona legfontosabb tudnivalóját) az elöljárók és felettesek névsorát, az összes vitézséggel és

valamennyi nemesi előnévvel, vitéz nagybányai Horthy Miklóstól nagybaconi Nagy Vilmosig (ennek nevét jegyezték meg leghamarabb a katonák, csak éppen az előnév c-je helyett mondtak mindig sz-et). Ugyanilyen reménytelen erőfeszítés volt a nyakatekert, magyartalan, erőszakolt katonai szakzsargon kifejezéseinek megtaníttatása, a sok hülye „kamó", „áttöret", „rugós alátét lemezke", „horony" és „rozsdásodás ellen barnított acél tusavédő talplemez" . . .

Nem tehetek róla: engem mindig sértett, ingerelt, valahányszor azt kellett tapasztalnom, hogy a tisztek – saját személyük és az egész tisztikar felsőbbrendűségét bizonyítandó – a civilek kárára nevettek. Civil vagy katona: számomra teljesen közömbös, távol álló kategorizálás volt, én vagy becsültem, kedveltem, tiszteltem valakit mint embert – az eszét, a tudását, az emberségét, a meggyőződése mellett való bátor kiállását, bármi is volt ez a meggyőződés, vallás, világnézet –, vagy nem, és az sem az első, sem a második esetben nem befolyásolt, hogy milyen az illető ruhája (formaruha, uniformis – vagy kék, zöld, szürke, fekete civil ruha) a hivatalban eltöltendő nyolc óra alatt.

Már nem Lakatos Rafaelről, a félbolond, gyengeelméjű, istentől-embertől elrugaszkodott magányban felnőtt cigányfiúról van szó. A probléma azonban, mely lépten-nyomon utamba került, egy és ugyanaz.

Miskolcon a „Korona" volt akkoriban a legjobb szálloda, ennek volt a legelőkelőbb étterme, kávéháza, itt rendezték a nagy bálokat, itt dorbézoltak az abaúji, zempléni, borsodi mágnások és a mágnásokat majmoló újgazdagok, itt húzta Bordás Jóska, a híres cigányprímás a régi, szép népdalokat (utóbb pedig – sajnos – közkívánatra a giccses, émelyítő műdalokat), itt szövődtek a nagy szerelmek, és itt köttettek az érdekházasságok, itt boronálták össze a Magyar

Úriasszonyok Nemzeti Szövetsége „idős hölgyei" az adósságban fülig úszó – de „snájdig" és „jó családból való" – Noszty Feriket ha nem is az amerikás Tót, de az ugyancsak pénzes, felkapaszkodott úrhatnám polgárok lányaival. Ha valamit, úgy ezt a közvélemény-formáló, alantas pletykákat gyártó, továbbító és az elképzelt részletek intimitásán kérődző asztaltársaságot nagyon utáltam. A kávéház paralel asztalánál a férfiak, az urak gyülekeztek minden áldott nap. Nemzetiszínű zászlócska, a legendás „Justice for Hungary" modellje meg a „Nemzeti hiszekegy" szimbolizálta az asztaltársaság magasztos, országgyarapító célkitűzéseit. A kávéházi élet elválaszthatatlan volt a vidéki garnizonok hangulatától. A sok állandó vendég, törzstag között – ezúttal – csak a légvédelmi tüzérek parancsnokát, lovag Frühm Hugót szeretném bemutatni. Lovag volt, akárcsak Falstaff, méghozzá pontosan olyan külsővel „megáldva", mint nagynevű elődje *A windsori vig nők*-ben. Frühm amolyan fenegyerek, „naturbursch" szerepében tetszelgett, közszereplésre és feltűnésre vágyó ember, aki ennek érdekében többet engedett meg az illendőnél. A bécsi szeletet például – fennhangon, hogy mindenki hallja – így rendelte a hajlongó pincértől: „Hozz, fiam, egy bécsit, de legalább akkora legyen, mint egy klozettdekli!" Nos, ez a Frühm egy nagyszerű anekdotával szórakoztatta újabban a tiszti asztaltársaságot. Bevonulások, átképzések idejét éltük, és ennek során behívták a város egyik legismertebb, legrégibb, köztiszteletben álló üveg- és porcelánkereskedőjét is, név szerint Pollák urat. Ez a Pollák olyan kereskedő volt, amilyent csak kereskedőben elképzelhet az ember. Köpcös, deresedő fejjel, kicsit alázatoskodó, kicsit öntelt, bizalmaskodó, fontoskodó, aki szüntelenül dörzsölgeti a kezét, szüntelenül mosolyog, köszön: „Van szerencsém! Köszö-

nöm a látogatást! Viszontlátásra! Legyen máskor is szerencsém! Alászolgája! Köszönöm, köszönöm!" Pollák ott áll a laktanyafolyosón, a kihallgatás balszárnyán, hogy jelentse bevonulását. Frühm – oldalán a segédtisztjével, Zimay Janival – peckesen, fölényesen bokázik embertől emberig, hanyagul tiszteleg, amennyire ezt a kiadós testmozgást hordónyira dagadt pocakja, elhízott termete megengedi. Már csak Pollák úr van hátra. A kereskedő – ha csak látásból is – ismeri Frühmöt, hiszen a kávéházban van a polgárság törzsasztala is, így aztán bizalmaskodva, régi ismerősként mosolyog: „Alezredes úr!... Bevonultam... Pollák vagyok, Pollák Gyula, az üvegüzletes..." Frühm erre felkapja a fejét, Pollák ugyanekkor előrehajlik, és – uram isten, micsoda merészség! – kezét nyújtja az alezredesnek. Ám a kéz a levegőben marad, félszegen, bénultan, mert az alezredes hetykén, élesen recsegi a parancsot, két öklét veséjére hátrarántva: „Segédtiszt úr! Kezet fogni Pollákkal! Kihallgatás, végeztem!"

A jelenet, a derék kereskedő nyilvános megszégyenítése mostanában nap nap után lejátszódik a „Koronában"-ban – persze Pollák nélkül –, az úri társaság pedig jobbra-balra dől a kacagástól, Frühm csodálatos szellemességétől, a bizalmaskodó kispolgár felsülésének történetétől. Szállóigévé válik hamarosan a „Segédtiszt úr! Kezet fogni Pollákkal!", mint a tiszt urak felsőbbrendűségének fényes jelképe, mint a civilek alacsonyrendűségének bizonyítéka.

Én nem vagyok képes sem a Lakatos Rafaelek, sem a Pollák Gyulák kárára nevetni. Úgy látszik, hogy javíthatatlan civil vagyok lélekben, s ha nevetni akarok, akkor inkább nevetek a tisztek ostoba felfuvalkodottságán, basáskodásán, hazafias homlokráncolásain,

mint a nekik kiszolgáltatott, általuk megfélemlített civilek félszegségén, ügyefogyottságán.

Hasonló, de legalábbis megközelítő gondolkodású emberek után néztem. Szerettem volna vitorlázni is, amire – úgy gondoltam – talán van mód, hiszen Miskolcon állomásozott a 7. Kf. (Közelfelderítő) század. Találtam is kapcsolatot hozzájuk. Pethő százados, Fekete Gyurka reptérparancsnok, Balogh, Fábián és Pallavicini Frédi hamarosan barátaim is lettek. Vitorlázni ugyan nem lehetett, de gyakran repültem „igazi" harci gépen, a másfélfedeles Heinkel He. 46-on, az iskolagépeken, a Bü. 131-en és a rozoga Hungárián. Nagyon élveztem a motoros repülést, különösen akkor, ha volt valamilyen célja, teteje az egésznek. Így például sokszor vontattunk célzsákokat Pétervására felett, ahol a légfúrók élessel próbálták eltalálni a célzsákot, és – olykor – minket is majdnem ronggyá lőttek... A vitorlázás azonban – az álombeli könnyű, szabad libegés, a csodálatos csendben körözni lassan, kiterjesztett szárnnyal – mégis más volt...

Az ezrednél is több normális fickót ismertem meg, mint azt eleinte remélni mertem. Azt hiszem, a Görgey-ezred jobb volt ilyen szempontból a többinél. Elég ennek bizonyítására csak néhány olyan nevet említeni, akikkel – kiemelkedő beosztásban – találkozhattunk 1945 után is. A nehézfegyver szd. pk.-a Lőrincz Sanyi volt, ugyanitt tsz. psz. zászlós, majd hadnagy Köteles Jenő. Ugyancsak ebben a zlj.-ban szolgált Radimetczky Zoli is, itt volt Farkas Róbert. A szomszédos tüzérlaktanyában Porffy Gyurka és Szalay Tibor, hogy csupán a legismertebbeket említsem név szerint.

(Emlékeztetőül: a néphadseregben Köteles a miniszter első helyettese lett, Szalay az első hadosztály pk.-a, Radimetczky Budapesten városparancsnok,

Porffy és Lőrincz pedig mártírhalált haltak a személyi kultusz idején.)

A fiatal vezérkari tisztek egy kis csoportjához is szíves, baráti szálak fűznek. Ebben az időben ugyanis a hadiakadémikusoknak (vezérkari iskolásoknak) egy bizonyos időt csapatszolgálatban kellett eltölteniök, annál a fő fegyvernemnél, melynél még nem szolgáltak. Így jön az ezredhez egyszerre négy „vk. tojás", eredetileg mindnyájan tüzérek. Kettőt kap az I. zlj., Sónyi Kurt és Nyitray Laci meg hozzánk kerül, a 4. és 6. lövész szd. élére. Én ugyan – az 5. szd.-nál – nem vagyok kinevezett szd. pk., csak amolyan „ügyvezető igazgató", mivel a „gazda" úgyszólván állandóan távol van. Rep. megfigyelői, a tiszti vadásztársaság fővadászmesteri elfoglaltsága mellett Kassára jár udvarolgatni. Autója van, ezzel is rengeteget foglalatoskodik, leginkább pedig életművész, mókamester, de nem a Naszreddin Hodzsa fajtájából, hanem inkább az udvari bolondok közül. Abszolút komolytalan, bohóckodik, hogy még komolytalanabbnak tartasson, sokat enged meg magának, de mindenki csak legyint, nevet rajta, ő meg így érzi magát jól, így él kényelmesen. – „Kadét! – harsog rám, ha nagy ritkán találkozunk – halljam, mi a parancs?" Erre nekem azt kell válaszolnom, hogy ha a zlj.-tól, ezredtől keresné bárki, azt mondom, hogy a repülőtéren van, ha a repülőktől keresik, azt kell válaszolni, hogy a vadászterületet ellenőrzi, ha a vadőr keresné, akkor számoljam el vele a beszolgáltatott kártékony ragadozók büdös, összeaszott lábait, karmait, farkait, és adjak helyette a vadőrnek puskaport, sörétet, fojtást, egyebekben pedig: vagy Kassán vagy a garázsban vagy máshol, elhalálozott mindenki számára, külföldön van eltemetve, írjak alá mindent, intézzek el mindent satöbbi satöbbi.

Így aztán a két vk. tojással jól összemelegedtünk, Sónyival különösen, minthogy véletlenül egy és ugyanazon házban van a lakásunk. Délutánokat, estéket, fél éjszakákat beszélgetünk, vitatkozunk át, legtöbbször nálam, mivel egyikünk se kultiválja a kávéházakat, kocsmát, vendéglőt, a boros vagy pálinkás poharat is inkább csak a szokás, mint az élvezet kedvéért tologatjuk egymás elé. Sónyi révén barátságba keveredek nemcsak a másik három vk. iskolással, hanem a magasabb parancsnokságnál szolgáló fiatal vk.-kal, Boróczy Dénessel, Pálffy-Muhoray Öcsivel, akik a 19. dandárnál dolgoznak.

Az egyik hadiiskolással egy szép napon nagyon kellemetlen dolog történt. Pontosabban fogalmazva: ami történt, az korábban és folyamatosan történt, csupán az ügy kipattanása ért mindenkit váratlanul. Mivel a dolog természete felettébb kínos, a szereplők, illetve a főszereplő nevét elhallgatom. A laktanyaügyeletes tiszt – éppen az én egyik beosztott tisztem – rendreutasított egy városból késő éjszaka visszaérkező katonát, mivel az hangoskodott, tiszteletlenkedett s általában olyan ingerült és ideges volt, mint aki vagy részeg, vagy bolond. Annyit mégis megértett a tiszt, hogy a katona, akiről már kiderült, hogy X. Y. vk. próbaszolgálatos legénye (tisztiszolgája), valami nagyon furcsa, kínos szituáció miatt hőzöng. – Még mit nem? – hangoskodott a legény – hát a tiszt uraknak mindent lehet, mindent szabad? Hát mi vagyok én, mi? „Jóféle" kisasszony a piroslámpás házból? Fölakasztom . . . agyonlövöm magam, ha ezt a gyalázatot megtudják rólam a falumban . . .

A fickót, hogy magában kárt ne tehessen meg hogy tovább ne terjessze a históriát, gyorsan bedugták a fogdába. Még akkor hajnalban, nagy titokban, kihallgatták, jegyzőkönyvezték a meséjét . . . Aztán más-

kat is vallatóra fogtak, mindazokat, akik – hívó parancsra – megfordultak X. Y. lakásán. A tényállás gyorsan tisztázódott. A főhadnagy úr az esti órákra magához rendelte a kiszemelt áldozatait – partnereit –, a négy fal között meg szabályszerűen udvarolni kezdett nekik. Finom, bőséges vacsora, nehéz, drága borok. Aztán a többi, már az ágyban.

Iszonyú kínos volt az ügy, de sikerült agyonhallgatni, „urasan" elrendezni. A közvetlen érintett katonákat azonnali hatállyal áthelyezték, szétszórták a világ négy tája felé. X. Y. vk. psz. főhadnagyot leszereltették, azon nyomban eltüntették Miskolcról. Csak néhány idősebb tiszt mélázott az étkezde társalgójában, kék szivarfüstbe burkolózva, a Redl-botrányhoz hasonlítva a történteket. És való igaz: ellenséges hírszerzőnek nagyszerű csemege, könnyű préda az a vk. tiszt, akit zsarolni lehet, akit kompromittálni, leleplezni, támadni lehet beteges hajlama titkának ismeretében.

Az én bolondos gazdám ebből is viccet csinált, amiből majdnem akkora botrány lett, mint magából a történetből.

Napokon át rajzolt, szöszmötölt, átszellemült, fontoskodó mosollyal, nem tudtam mire vélni ezt a hirtelen fellobbanó nagy buzgóságot. Véleményes jelentést, részletes, rajzzal, vázlatokkal felszerelt javaslatot készített, katonás stílusban, az utasítások pontos előírásai szerint, iktatva, szolgálati úton felterjesztve. Két nap múlva az egész ezred hangosan (bocsánat, mást nem mondhatok) röhögött, széltében-hosszában mesélték, magyarázták, ismertették a javaslat tartalmát: a 39. M. Legénységi Fenékdugó rendszeresítése és annak kötelezővé tétele valamennyi pucer, azaz tisztiszolga számára. Ábra, használati utasítás mellékelve.

Az egész: se nem fontos, se nem érdekes. Ha mégis

megírtam, azért tettem, hogy egy pillanatfelvételben bemutassam, milyen volt egy vidéki garnizon hangulata, mi foglalkoztatta, mi érdekelte a tisztikart 1939 nyarán, csak néhány héttel, hónappal a világháború kitörése előtt. – Segédtiszt úr! Kezet fogni Pollákkal! Aztán ez az előző ügy. Aztán a házassági kérelmek tiszti gyűlés által való elbírálása.

Emlékszem: egy Polányi nevű főhadnagynak négyszer, ha nem ötször foglalkoztunk a házassági kérelmével, és mindannyiszor visszadobtuk, elutasítottuk azt. „... A tervezett házasság a közös tisztiállás társadalmi méltóságával nem egyeztethető össze, annak ellenére, hogy az ara szeplőtlen hírnevű és állásszerű kelengyével rendelkezik ..." Hát ha szeplőtlen is, meg van bútora, ágy- és asztalneműje: mi lehetett a kifogásunk? Az, hogy az „ara" kispolgári családból származik, apja vidéki rövidárus, boltos, aki maga áll a pult mellett. – Azt már nem! – pattogott a sok öreg, gyepesedett agyú tiszt úr – engem senki ne kényszerítsen egy asztalhoz, egy társaságba egy jöttment, falusi szatóccsal! Rőfössegéd lesz így a főhadnagy úr, hiszen segíteni fog a becses nejének, aki – nyilván – maga is ott áll a méterrúddal a szalagok, csipkék, fehérneműgumik előtt ... Hová süllyedne a m. kir. tisztikar, urak? ...

„Nagy ügy"-nek számított a tiszti étkezde gondnokának a soron kívüli leváltása is. Mindig volt ugyan kassai Bauernebel sör – kellő hőmérsékleten –, volt könnyű homoki bor Izsákról, „nehéz" Tolcsváról, a felszolgálást végző katonák fehér köpenye s mind a tíz körme is meglehetősen tiszta volt, nem csaltak a blokkra felírt fogyasztás hó végi összeadásánál sem, de ... ó, még kimondani is szörnyű! – azt már nem lehetett szó nélkül eltűrni, hogy a nyár kellős közepén, rekkenő, dinnyeérlelő kánikulában valaki disznó-

toros ebédet iktasson az étrendbe! Az ujjnyi, aranysárga zsírban úszkáló kövér hurka, kolbász – uraim! – valóságos merénylet, valóságos szabotázs . . .

Mit mondhatnék mindezekre?

Elismerem: csúf dolog, ha egy ún. „tejfelesszájú" hadnagyocska, egy pályakezdő hivatásos „havidíjas" így beszél, de ami igaz, az igaz: én bizony körülnéztem, körülszimatoltam, hogy hogyan lehetne ebből a siralmasan beszűkült, végtelen kiskaliberű, provinciális környezetből kiszakadni - hogy el ne merüljek magam is a kávéházi törzsasztal disznó vicceinek civileket gúnyoló öntelt posványában –, áttörni a fantázia nélküli szürke kivonulási napok taposómalmának ketrecét, s valami hasznosabbat, érdekesebbet, mozgalmasabbat csinálni.

Megelégeltem a csapatszolgálat monoton ritmusát? Meghátráltam a sok fáradozással és csekély eredménnyel járó nehézségei elől?

Igen, minden bizonnyal ez az igazság. Lehet, hogy nincs elég kitartás bennem, szóval állhatatlan vagyok . . . Lehet, hogy képtelen vagyok elviselni a névtelenség, a jelentéktelenség fojtogató, szürke ködét . . . Lehet, hogy az áldozatos, látszólag céltalan „apró munkát" leértékelem, lenézem, hogy a magamban dédelgetett, talán a születésem pillanata óta bennem élő nagyravágyásnak, a tömegektől való elkülönülésnek teret és utat nyissak . . .

Azt sem tagadom, hogy a vezérkari barátaim szélesebb látóköre, általános műveltsége, kiváló szakmai felkészültsége – melyet mind alkalmam volt a velük való barátság révén megismerni – vonzó hatást gyakorolt rám, megindított a magasabb szintű, értelmes – bizonyos szakterületen tudományos alaposságot kívánó – képzettség, majd ennek birtokában: beosztás elnyerése felé vivő úton.

Egyelőre – persze – nagyon távoli ábránd volt mindez. Kezdetnek viszont az sem volt rossz, hogy megállapodtam segédtisztünkkel – Pelle Gyurka századossal –, hogy ha bármilyen vezénylés vagy tanfolyam, kirendelés stb. a kezébe kerül, gondoljon rám, én szíves örömest elvállalok mindent, mert nagyon sokat szeretnék látni, tudni, tapasztalni. Így is lett. Voltam futártiszt, Waldbott báró bevonultatott Adler Juniorján megfordultam a Felvidéken, Kárpátalján. Voltam ellenőrző tiszt boncolásnál, valahányszor egy katona természetellenes, erőszakos vagy gyanús körülmények között halt meg. Ez nagyon érdekes, izgalmas feladat volt, és mert majd mindenki irtózott, undorodott a hullák látványától, a boncolással járó szagoktól, egy idő múlva már csak én jártam az ilyesmikre. Ez is az akaraterő próbájának, az idegek edzésének számított, melyre – későbbi beosztásaimban – nagy szükségem volt, például akkor, amikor éveken át egyik állandó tagja voltam a Légierők Központi Balesetvizsgáló Bizottságának. Itt lestem el, tanultam meg az emberi test csodálatos „szerkezetét", itt mutatták meg törvényszéki orvosszakértő barátaim, hogyan lehet megállapítani a halál okát, hogyan lehet következtetni annak bekövetkezési körülményeire. Én – így tudtam magamról, így hallottam családtagjaimtól – félénk, ijedős gyerek voltam, igazi „háborús" eresztés, annak minden kárával, hátrányával megáldva. Ezt a hátrányt akartam ledolgozni, hogy ne féljek, ne ijedjek meg senkitől és semmitől.

Ilyen meggondolás alapján jelentkeztem önként rohamtanfolyamra, hogy annak elvégzése után az ezred rohamszázadában szolgáljak tovább, egyben pedig ezreden belül a rohamkiképzést vezessem. A VII. hdt. rohamosait a Felvidéken, egy Czakó nevű községben vonták össze. Czakó a trianoni határ túlolda-

lán, közvetlenül a cseh kiserődvonal mögött feküdt, Csiz-fürdő közelében. A kiképzés célja adott volt: meg kellett találni annak módját kísérletek útján, hogy hogyan lehet áttörni egy korszerű, mélységben tagolt erődrendszert. Czakón, első fokozatként, az egyéni kiképzés folyt, a különleges fegyverek, harceszközök megismerése és azok kezelésének, használatának biztos, fölényes begyakorlása. Mondanom sem kell: rendkívül fárasztó, rendkívül veszélyes, de ugyanilyen érdekes is volt ez a munka. Néhány hét múlva már olyan vakmerő bátorsággal – vagy felelőtlen könnyelműséggel? – bántunk a kézigránáttal, TNT robbanótöltettel, lángszóróval, lánggránáttal, mintha krumpliról, húskonzervről és húsvéti locsolkodáshoz használatos szagos vízről lenne csupán szó. Macska-egér játék volt ez tulajdonképpen – egy ideig csúsztunk, másztunk a kiszemelt erőd megközelítésére, aztán lőttünk, vakítottunk nyomjelzővel, ködgránáttal, lángszóróval, végül pedig telepakoltuk robbantótöltettel, és az egészet a levegőbe röpítettük. Ez volt a bizalmas utasítás, mert... ugye? nem lehet tudni, mit hoz a jövő... és jobb, ha ezek az erődök eltűnnek a föld színéről!...

A czakói tanfolyamon találkoztam Tassonyi főhadnaggyal. A név nem volt ismeretlen előttem. A három Tassonyi testvér, Edömér, Ámos és Csaba, síversenyző volt, ők alkották a BBTE sícsapatát akkoriban. Láttam is őket többször verseny közben, bár én a sízést sógorom, bátyám s alkalmanként nővérem és sógornőm társaságában, eszmeisport-alapon s nem versenyszerűen csináltam.

Tassonyi a 14. ezred rohamszakaszát vezette, ahogyan én a 13-át. Pillanatok alatt odamondogattunk egymásnak, csípős, gunyoros, felettébb tiszteletlen megjegyzéssel illetve egymás fogyatékosságait, ügyetlenkedéseit éppúgy, mint a katonáskodás alakiságok-

ban tobzódó kinövéseit. Tassonyi is civil iskolában érettségizett, tájékozottságunk – nem akarom az „általános műveltség" kifejezést használni – nagyjából azonos volt, ő is budai volt, tősgyökeres, mint én, ő is sízó és vallási meggyőződését illetően természetimádó, mely felé magam is vonzódtam. Idősebb volt nálam; a mi szótárunkban azonban eleve hiányzott az a lap, melyen a kor- vagy rangkülönbség, a cím és hatalom, a család és származás közötti eltérés vagy azonosság, szóval amin a tekintélyelv, a társadalmi konvenciók, a kispolgári illik, nem illik játékszabályai, az előítéletek találhatók lettek volna.

Hamar barátok lettünk, szüntelen évődő, egymást ugrató, egymással vitatkozó, de soha meg nem sértődő cimborák, életünk legzavarosabb, legnehezebb hét esztendején át.

A kiképzést nagy zárógyakorlattal fejeztük be. Bemutató volt ez, melyen a „szemlélődő elöljárók", a magas katonai méltóságok, minisztertől a vezérkari főnökig, mind-mind megjelentek. A gyakorlatvezető harcálláspontján, a falu fölötti dombon annyi lampasz virított a bugyogókon, hogy pipacsparádénak is beillett.

Elfoglaltuk a készenléti állásainkat, a falusi temető mentén, ahol elvadult orgona-, vadrózsa-, ciprus- és jázminbokrok sűrűje őrizte a czakói atyafiak örök álmát. Hogy ez az álom mégse legyen teljesen zavartalan, a megfeketedett, szuvas léckapu felett fenyegetőzve állt a felírás: Fel ámadunk! Az egykor aranyozott, ma már rozsdás bádogbetűk közül lepottyant a „t"; el is határoztuk Edömérrel, hogy amint lesz erre egy kis időnk, némi átalakítással „Elfáradtunk"-ra fogjuk a szöveget módosítani, mely sokkal értelmesebb, találóbb az eredetinél. Erre azonban nem került sor, mert – legalábbis helybéliek számára – sokkal

előbb megszólalt Szent Mihály arkangyal ébresztőt rikkantó harsonája, mint azt bárki gondolhatta volna.

Az erődvonal áttörése, melyet gyakoroltunk, illetve bemutatnunk kellett, egy bombázó osztály támadásával kezdődött, hogy harcképtelenné váljék az erődvonal mélységében levő lövegek tüzelőállása, szóval hogy ne kapjunk zárótüzet. A bombázók összekötője már három napja velünk gyakorolta a mozzanatot, bosszantottuk is eleget az emlékezetes iglói história miatt. Tavasszal ugyanis, amikor Kárpátalja megszállása folyamán Szobránc fölött légi harc keletkezett a cseh és magyar vadászrepülők között – ez volt az olasz gyártmányú CR–32-ek első hazai tűzkeresztsége –, bombatámadást kellett volna végrehajtani az iglói repülőtér ellen, mely a cseh vadászok bázisa volt. A mi Ju–86-osaink el is indultak bombaterhükkel Debrecenből, de mert a kioldószerkezetben valami műszaki hiba keletkezett, a mázsás „szeretetcsomagokat" – mint valami bélhurutos vadkacsaraj – szanaszét potyogtatták az útvonalon, Igló fölé érve már alig maradt néhány darab a bombarekeszekben.

Heverésztünk Tassonyival a temető árkában – gyönyörű strandidő volt –, és vártuk a „Lúdas Matyi"-kat, lévén a debreceni bombázók felségjele a hetyke, agyafúrt legényke rajza. Döngött, zümmögött a levegő, az egész napfényben úszó táj – Rimszkij-Korszakov „Dongó"-jára emlékeztetve –, amikor, percnyi pontosan, fölénk értek a mozaikszemű, halált hozó, óriás dögmadarak. Nézzük a légi parádét, de egyszer csak... hú... a nemjóját! Leválik az egyik nagy, ezüst hal hasáról egy fekete pontocska, a második is megindul lefelé, a harmadik, a negyedik... az úristenit! – ezek a barmok a nyakunk közé szórják valamennyit... Fúrnánk, túrnánk be magunkat a kemény talajba, foggal, körömmel tépjük a földet,

hogy fedezzük valamennyire magunkat. Sípol, fütyül, sivít itt már minden, haragoszöldre vált át az imént még annyira barátságos táj, dermesztő az ég kemény, irgalmatlan kékje... nyögve hajolnak földre a szomorúfüzek, ciprusok, barna és fekete szökőkutak törnek a magasba, reng, rángatózik alattunk a talaj, agyvelőnket hasogatja a közeli becsapódások iszonyú reccsenése. Korhadt koporsó emelkedik a fák fölé, láthatatlan lift viszi Szent Péter elé az ítélethirdetésre idézett földi vádlottat – de az makacskodik, visszakívánkozik az anyaföldbe, kiszakad a koporsó feneke, széthull az elporladt láda a levegőben, testrészek, ruhafoszlányok, elsárgult csontok potyognak a magasból, barna üveggyöngyökből fűzött rózsafüzér koppan az orrom elé, a kézfej apró, finom csontjaival együtt, melyekre egy ájtatos vénasszony valaha rátekerte... Szürke selyem szemfedő ereszkedik le, ejtőernyős üzenet a túlvilágból, a mellettem nyögve, sírva hajlongó jázminbokor meg foszladozó menyasszonyi fátylat hintáztat, mintha már itt lenne az ősz, és ökörnyálat sodorna a hajnali szél...

A gyakorlatot lefújják, izgalom, futkosás, ordítozás. – Elcsúszott a szőnyeg... – hebegi halottfehéren a bombások összekötője. – Nem tudom, hogyan történhetett... – Szerencsénk van, csupán rettentő mocskosak vagyunk, ha ilyen gusztustalan lesz az igazi feltámadás is: inkább nem kérünk belőle. Sebesültünk nincs, de a temető eltűnt a föld felszínéről, őszi mélyszántáshoz hasonlít, amit szőlő alá csinálnak, jó mélyen, gőzekével...

Délben mégis folytatjuk a bemutatót. Feltámad a szél, az erődök felől éppen a harcálláspont, a sok fene tábornok felé fúj. Több se kell nekünk, Tassonyival egyszerre vesszük észre a nagy lehetőséget a tréfára, csúfolódásra. Megpakoljuk a kenyérzsákjainkat

ködfazekakkal, és csúszva-mászva jól előreosonunk, egészen az erődök közvetlen védelmét szolgáló drótakadályok, műszaki zárak elé. Begyújtjuk a ködcsináló masinákat, perceken belül olyan ködbe borul a lapos fenekű teknő, mintha aludttej hömpölyögne benne. A kegyelmes és méltóságos tábornok urak – a ködön kívül – semmit se látnak, így aztán mi már kényelmesen, minden sietség és fáradság nélkül elhelyezhetjük a drótakadályok alá a rúdra szerelt robbanótölteteket, sorra elpukkanthatjuk a taposó- és érintőaknákat, ami utunkba kerül.

Azt hiszem, avatásom óta először jól éreztem magam Czakón. Nem volt kihallgatás, nem volt díszmenet, nem volt öncélú dresszúra. Válogatott legények, öntudatos, virtuskodó, keménykötésű matyók, Kövesdről, Szentistvánról, dolgoztak velünk, mindent együtt, egyforma fáradsággal, veszéllyel gyakorolva, egyenjogú és egyenrangú katonák, bajtársak valamennyien.

Ha eddig azért panaszkodtam, hogy unalmas, szürke és egyhangú a csapattiszt sorsa: most meg már azt sem tudom, hogy hol vagyok, hová fussak, úgy elkapott a forgószél.

Alig vonulok be az ezredhez, elrendelik az „FR"-t, a felriasztást. Ikreződünk, minden század kettéválik, így én is valódi századparancsnok leszek. Előkerül a páncélszekrény mélyéből a hasas dosszié – vörös, átlós csíkkal a fedőlapján és fekete betűs felírással: „Titkos! Csak tiszt kezelheti!" –, ebben dolgoztuk ki előre, a legapróbb részletekig, hogy percre, órára, napra mikor mit kell csinálni, ha „itt az idő, most vagy soha!" . . .

Nincs izgalom, simán, gördülékenyen alakul meg egy ezredből kettő, egy zászlóaljból kettő, egy századból kettő. Az izgalmat Hitler eksztázisban fuldok-

ló, egész Európát fenyegető üvöltései szolgáltatják, földrajzi nevek, mint Danzig, a korridor... És izgalmat, teljes bizonytalanságot támaszt a politikai és eszmei zűrzavar, melyet áttekinteni, felmérni, megítélni az átlag állampolgár képtelen, legyen az magyar, orosz, német, bármely más európai. Ki ismeri itt ki magát? A váratlan fordulatok, az életveszélyes kanyarok közepette megszédül, elkábul a kisember, aki csak a külsőségek kaleidoszkópját látja, mely minden rezdülésre más és más variációval, más és más sziporkával káprázta tja el szemünket, képzeletünket.

Jelentéktelen falucska a Bükk lábánál. Ez az én századom kijelölt mozgósítási körlete. Beszállásolunk, megszállók leszünk a saját hazánkban... A parasztok fogcsikorgatva védik, óvják vagyonkájukat, egész életük produktumát; a katona meg – ha tudja is, érzi is, hogy két-három faluval odébb, saját otthonában ugyanez játszódik le – emberölő automata lesz, akinek mindent szabad, aki törvény, erkölcs, tisztesség, magántulajdon felett áll, aki nyílt utcán megpaskolhatja a menyecske fenekét – trágár ajánlatot súgva a fülébe –, aki áttörheti a portákat elválasztó léckerítést, hogy könnyebb, kényelmesebb legyen egyik pajtából a másikba jutni, aki feleteti a golyószórós málhás állattal a gazda takarmányát, aki elvárja, hogy a házban található bort, kisüstit vele itassák meg a „vendéglátó" háziak.

Háború. Igaz lenne, vagy csak nyugtalan álom, felzaklatott képzelet szüleménye az egész? Hitler rátámad Lengyelországra, teheti is bátran; mert mindenki lapul, meghunyászkodik. Anglia, Franciaország legalább maga is szakít a III. Birodalommal. Világháború? Ez már az lenne? Mennyire másként indul, mint az első, a tizennégyes!...

Fel kell ébredni, rá kell döbbenni, hogy „Iam proximus ardet Ucalegon" ... igaz, szörnyű valóság, fenyegető tény mindaz, ami történik, hiszen a közvetlen közelben lángol, ég, perzselődik Ucalegon háza, lengyel testvéreink, barátaink, sorstársaink otthona, hazája ... Lengyelek érkeznek Miskolcra, az első menekülők, borostás, keserű arcú, szomorú szemű katonák, akiket megtapostak a mozgékony „Panzer IV."-ek hernyóláncai, akiket szétugrasztottak a félelmetesen vijjogó, felhők közül lecsapó „Stuká"-k, a Ju–87-esek bombái, tűzokádó gépágyúi. Lengyelek, nyíltszívűek, túláradó érzelmekkel, színpadias, széles gesztusokkal. Lengyelek, férfiak, katonák, komoly, meglett férfiak, akik nem szégyellik könnyeiket, akik sírva, zokogva borulnak egymás nyakába – elveszett, isten tudja, hogy a történelem folyamán hányszor feldarabolt szent hazájukra gondolva –, és akik egy perc múltán szitkozódva vitáznak, ököllel, karddal, fegyverrel rohannak egymásnak, hogy eldöntsék: ki volt a hibás a történtekért? Ki miben vétkezett? Hogy kellett volna, mit kellett volna másként tenni, jobban tenni, hogy ne következzék be, ami bekövetkezett? ...

Tassonyi Selypen van, az egyik lengyel gyűjtőtábor parancsnoka. Meglátogatom, ott látom ezeket. – Ha ránk kerül a sor ... mert most már bizonyos, hogy mi is a lengyelek sorsára kerülünk ... mondd, Edömér: tudjuk-e majd mi is ilyen fájdalmasan, ennyi szenvedéllyel, keserűséggel elsiratni a szabadságunkat, az elveszett hazánkat? ... Vajon hogyan fogunk – azonos helyzetben – mi viselkedni?

Megrendítő egy ilyen menekülttábor látványa. Lengyeleket néz a szemünk, de – tudjuk, érezzük – önmagunkat, saját jövőnket látjuk ...

Divattá válik a rohamkiképzés, ékes bizonyságául annak, hogy továbbra se férünk a bőrünkbe, tovább-

ra is támadó, agresszív hadjáratokon törjük a fejünket.

Parancsot kapok, hogy jelentkezzem Feleden – ez egy kis falucska a Felvidéken, a Losonc–Fülek vasútvonal mentén –, ahol valami speciális tanfolyam lesz, kifejezetten rohamkiképző tisztek számára. Az első ember persze, akibe beleütközöm, Tassonyi... Kettőnket vezényelt a VII. hdt.pság., a többiek más hadtestbeliek. Elhelyezkedünk – nincs nagy választék –, szomorú, sárba ragadt, határ menti fészek ez a Feled, de hiszen nem is azért jöttünk ide, hogy a Parisien Grill műsorában vagy Toscanini vendégfellépésében gyönyörködjünk.

Egy Barátossy Lajos nevű alezredes a főnökünk, azt mondják róla, hogy ő a legjobb hazai rohamszakértő, valóságos „rohampápa". Kedélyes, hangulatos emberke – mert nekem tán még a vállamig sem ér –, gumicsizmát és jó két-három számmal nagyobb legénységi, buggyos nadrágot hord, amitől olyan látványt nyújt, mintha „lenne a nadrágban valami", de éppen ez a lezserség, a bátor fittyet hányás minden látszatra, külsőségre, bokacsattogtatásra: éppen ez a legrokonszenvesebb az egész emberben. Azt csináljuk, hogy – nagyon aprólékosan, mint ahogyan a balettmester elképzeli, megtervezi, kirajzolja és betanítja a táncjáték koreográfiáját – mozzanatonként rögzítjük, kint a határban, az erődök valóságos környezetében, majd otthon, a rajztábla mellett papíron is a támadás, egy-egy erőd kikapcsolásának, semlegesítésének optimális lehetőségét és módját. Műszakiak – utászok, árkászok – is vannak köztünk, ezek oktatnak a nagy feszítőerejű robbantások végrehajtására, különösen pedig a műszaki zárak, tányér-, taposó- és érintőaknák felszedésére, hatástalanítására, más akadályok, spanyollovasok, elektromos feszültség alá helyezett

drótakadályok eltávolítására, ún. „rohamkapuk' megnyitására és a harckocsiárkokon való áthatolásra. Tüzérek is jönnek, akik megpróbálják a tábori lövegek, a 7,5-es és 10,5-es ágyú és tarack közvetlen irányzásával eltalálni az erődök lő- és látrését, szóval. nagyon érdekes és izgalmas egy ilyen kísérletező katonásdi, amiben alig utal valami az igazi katonáskodásra, inkább hasonlít az itteni élet a haditechnikai, harceljárási kutató laboratóriumok munkájára. Kiderül az átlagosnál valamivel jobb rajzkészségem, a készülő „Rohamkiképzési segédlet" c. bizalmas utasítás majd minden egyes ábráját, rajzát, mellékletét velem csináltatja meg Barátossy. Van ugyan egy segédtisztje, egy Deák nevű idős főhadnagy, jófejű, képzett katona, kedves cimbora is, csak éppen esténként – amikor dolgozni kellene a segédlet kéziratán – maga elé tesz egy szál gyertyát és egy flaskó bort, és azt énekli – nem mást, csak azt –, hogy: „Éjfélre kondult szent Márk harangja, alszik már a város, kint a tengeren . . .", a refrént pedig zengő basszusán, nagy-nagy átéléssel bömböli, széles karmozdulatokkal dirigálva az egyszemélyes kórust: „Megölte szép Fiamettát, kint a tengeren, hogy eperajkát ne csókolja többé senki sem . . ."

Már küszöbön a tél, amire Feleden végzünk a kiképzési segédlet első kidolgozásával. Rövid szabadság következik, persze Pesten, családi körben, aztán villámgyorsan ki kell egészítenem sífelszerelésemet – a Váci utcai Falusnál megvásárolom a legszebb, legdrágább svájci hózsákot, habkönnyű ballonselyem, két marokban elfér, s olyan meleg, hogy akár a hó tetején is elalhat benne az ember, Wesselinél síléceket válogatok meg újfajta, acél síbotokat, futáshoz és műlesikláshoz. Nincs erre a sok holmira szükségem, már eddig is volt elég lécem, botom – de mire költsem a

pénzemet? A tanfolyamon még pótlékot is kapok, holott még a fizetésemmel se tudok mit kezdeni, miután nem dohányzom, nem iszom, nem kártyázom, nincsenek drága barátnőim . . .

Miskolcon vár az újabb „marschbefehl", útiparancs. Újhutára kell utaznom, sítáborba, kiképzőnek és a síjárőr edzőjének. A táborozás időtartama bizonytalan, addig maradhatok, míg a hóviszonyok kedvezőek . . . Ez már igen: ez a nekem való katonáskodás, újból kötöttségek nélkül, formalitások nélkül, szabadon mászkálni a hóval borított hegycsúcsokon, a zúzmarás erdőben, állni a csontig hatoló jeges szelek markolását, siklani az észvesztő meredek oldalakon lefelé, hogy a könny kisodródjon a szemből, s jégcsíkká fagyjon az arcon . . .

Már kár is mondanom: Tassonyi a főoktató, én a helyettese, egy szobában lakunk, hóba süppedt, alacsony házikóban, melynek akkora hatalmas, vaskos kéménye van, mint a mesebeli mézeskalács kunyhónak. Egy hallgatag öregasszony a házinéni, neki is mi vágjuk a fát, neki is mi cipeljük a kútról a vizet, jól megférünk vele.

Naponta hat-nyolc órát síztünk, a léceken már biztosabban, ügyesebben közlekedtünk, mint gyalogosan a sima földön. Valóban: volt néhány hét, amikor úgy ellepett minket a hallatlan mennyiségű friss hó, hogy sí nélkül ki sem mozdulhattunk. Csodálatos, szép idők voltak ezek!

Délelőtt általában alapozó gyakorlatokat tartottunk, amikor pedig már úgy-amennyire elsajátította mindenki az alapfoknak megfelelő gyakorlottságot, kisebb-nagyobb túrára indultunk, hegynek fel, völgynek le, nyílt, tágas hegyvidéki tisztásokon, zúgó, álmában halkan beszélő erdőkben, ahol a magányos fák törzsére fagyott jégpáncél akkora csattanással reped

meg, mint az ágyúlövés. Járőröztünk, térképen kijelölt menetvonalon, a téli tájon való eligazodás gyakorlására.

A végén – a legjobb sízőkkel – most már versenyszerűen, módszeresen, komolyan felkészültünk a különböző szintű (hadtest, hadsereg, országos stb.) sífutó-, illetve járőrversenyekre.

A magam részéről azt találtam a legnagyobb gyönyörűségnek, ha teljesen egyedül – legfeljebb egy-két kiváló sízővel –, „négyszemközött" beszélgethettem, barátkozhattam a hófehér palástba öltözött hegycsúcsokkal, ködfolyót hömpölyögtető völgyekkel, égbe nyúló ezüstfenyőkkel, didergő bokrokkal, melyek aljában riadt, könnyes szemű őzek húzódtak meg.

Ezért vállaltam, hogy minden reggel kijárom, kitaposom a járőrpályánk nyomvonalát, egy szál vékony „Windjacke"-ben, szélblúzban, egy könnyű túraléccel végigfutva a 12–15 kilométernyi távot.

Síztünk délben, meztelen felsőtesttel, a vakító, téli fényözönben, amikor méteres jégcsapszakáll nőtt a mészégetők, vadőrök elhagyott kunyhójának ereszén, síztünk délután, amikor kékesszürke fátyol borult a haldokló napkorong szemére.

Télen korán sötétedik. Ilyenkor bebújtunk a parányi házikó alacsony ajtaján, felszítottuk a terméskő kandalló tüzét, rendbe szedtük felszerelésünket, magunkat. A tűzhely tetején közönséges itatóvederben, púpozva állt a friss hó, mint óriás fagylalttölcsér, soksok tejszínhabbal, míg összeroppant, magába roskadt, lassan, zümmögve megmelegedett.

Alapos mosdás, fürdés, aztán zsupsz!, be a hálózsákba! Volt mindig olvasnivalónk – Réthy Jancsi, a sítanfolyam gazdasági felelőse minden felvételezéskor sok könyvet is felhozott hozzánk a hegyre –, ha meg már szemünk káprázott a pislogó petróleum-

lámpa melletti erőltetett olvasástól, jókat beszélgettünk, vitáztunk, politizáltunk, mikor is Tassonyi alaposan kifejthette a maga keserű, cinikus, kicsit anarchikus, kicsit fatalista életszemléletét. – Azt hiszem – mondtuk egymásnak gyakran –, így, csak így lenne szabad, lenne érdemes élni. – Horatiust idézgettük, a „Beatus ille, qui procul negotiis paterna rura bobus exercet sui"-t, nosztalgiát a csendes, problémamentes boldogság után, távol a közügyektől, távol a háborútól, politikától, ostoba frázisoktól, mondvacsinált gyűlölködéstől . . .

Az ám: csakhogy a tél – nálunk – nem tart örökké, rohamosan hosszabbodtak már a nappalok, melegebben sütött a napsugár, zöldesszürke foltokban ütközött ki a szakadozott, megkopott hótakaró alól a tavalyi fű, a sarat izzadó gránitszikla.

– Ki kellene találni valamit tavaszra, nyárra, őszre is magunknak, ami hasonló, de legalább megközelítően hasonló szabad életet, kötetlen, konvencióktól mentes – de mégis kemény, értelmes, hasznos – elfoglaltságot biztosítana nekünk!

Tassonyi ötlete volt, hogy jelentkezzünk ejtőernyősnek, ő már hallott valami ilyesmiről, sőt Szombathelyen rövid időre körül is nézett, mi a helyzet az embrióállapotban leledző legfiatalabb magyar csapatnem körül. – Jól van, próbáljuk meg, hiszen jobb, ha magunk tapasztaljuk ki, miről is van szó, mintha csak úgy, másodkézből mesélnek róla . . .

De annyi minden torlódott össze – számomra –, hogy az elhatározásból, a jelentkezésen és a ROVI-ban (Repülő Orvosi Intézetben) végrehajtott hókuszpókusz vizsgálaton kívül csak egy év múlva, 1941 tavasz utolján lett valóság.

A hóval, mely a nagy hegyek között annyi örömöt szerzett, nemsokára újból találkoztam, kárt és szenve-

dést hozó, pusztító árvíz képében. A hirtelen olvadás végigseperte a Felső-Tisza és mellékfolyói völgyét, jégtáblákkal borotválva simára virágzó falvakat, fáradsággal telepített növényi kultúrákat.

Engem, alighogy visszaértem Miskolcra, egy karhatalmi osztag élén Tokajba vezényeltek, árvédelmi munkára. Itt történt Szombathelyi Ferenc altábornaggyal való újbóli találkozásom, melyről már említést tettem.

1940 májusában, amikor pattanásig feszült nyugtalansággal figyelt a világ, hogy a fogát csattogtató, erejét fitogtató, prédára éhes náci fenevadnak ki lesz a következő áldozata, újból csomagoltam, újból útra keltem. Bizalmas utasítás alapján – senkinek sem volt szabad tudtára adnom, hogy hová vezényeltek – Várpalotán, ugyanannál a Barátossy Lajos alezredesnél kellett jelentkeznem, akivel már előző ősszel Feleden is együtt voltam. Tassonyi – mert az, ugye, magától értetődik, hogy nem hiányozhatott innen sem – előbb érkezett, így ő foglalt kettőnknek egy szobát a várpalotai „Jó szerencsét" bányászkörben. Barátossyn kívül sok „régi" rohamossal találkoztunk, de volt néhány olyan, főleg vezérkari tiszt, akivel csak itt barátkoztam össze. Stefán Valérra, Kapitányffy Albinra, Emresz Karcsira gondolok elsősorban, akik a „Jó szerencsét"-ben szomszédaink voltak és közvetlen munkatársaink is.

No meg – hogy el ne felejtsem – Vidacs Antalra, aki rendkívül szellemes, nagy nyelvtudású, átlagon jóval felüli műveltségű ember volt, ezenkívül pompás mesélő, s kedves, jó barát. Tóni nem volt ugyan „rohamos", nem tartozott a vezérkarhoz se – a feledés és mellőzés legsötétebb homályából, egy csongrádi járási székhely lópótlási felügyelői beosztásából rángatták elő –, de meglátásai, ötletei, tanácsai mégis aranyat értek.

Tanácsadó, bába, hivatott és hivatlan szakértő nyüzsgött körülöttünk más is, szép számmal. A Közp. Gyalogsági Lőiskola egész törzse, a VKF. 5. Kiképzési Osztálya, a VKF. 1. Hadműveleti, sőt (a feladat kényes, bizalmas voltát kihangsúlyozandó) a VKF. 2. Defenzív Alosztálya is a nyakunkon ült. Az utóbbiak „áldásos" tevékenysége nyomán internáló táborban is érezhettük volna magunkat, ha mindazt megtartottuk volna, amit elrendeltek, ajánlottak, megsúgtak nekünk. De minek volt köszönhető ez a fene nagy titkolódzás?

Látszatra – persze százszor, ezerszer alaposabb, részletesen kidolgozott, nagyon magas szinten – olyan rohamkiképzés folyt, mint Czakón vagy Feleden. Mozzanatokat gyakoroltunk – hajnalban, délben, esti homályban, koromfekete éjszaka –, mindaddig ismételve egy és ugyanazt, míg ösztönössé nem vált, be nem idegződött bennünk, hogy a végén behunyt szemmel, álmunkból felriasztva is csak azt csináltuk. Harckocsiárkon hatoltunk át, ötméteres mélység felett, olyan villámgyorsan, egy hang, egy piszszenés, egy zörrenés nélkül, mintha valamennyien a „Szellem Hadosztály" tagjai lennénk. Ha ez már jól ment, következett egy újabb mozzanat, a taposó- és érintőaknák felszedése, hatástalanítása, majd a drótsövények hangtalan elmetszése, eltávolítása. És végül ott voltunk az erődök előtt, melyek jóval nagyobbak, veszedelmesebbek voltak azoknál, melyeket a cseh határon megismertünk. Kifliszerűen hajlított alaprajzuk nagy oldalozást, keresztttüzet, tűzösszpontosítást tett lehetővé, ami nagyon megnehezítette ezeknek az erődöknek a megközelítését, az oldalirányú lőrések kilövését, vakítását, berobbantását.

Már ekkor sejtettük, hogy mire megy a játék. A bekerített, szigorúan őrzött gyakorlótéren a román ha-

tárerődítményeknek egy szelvénye épült fel, 1:1 méretarányban, a légi felvételek és földi – teleobjektívvel készült – fotók alapján, a valósággal teljesen megegyező terep- és növényzeti adottságokkal, a műszaki zárak, akadályok élethű másával. Az áttörésre kijelölt határsávot még az utolsó pillanatban sem árulták el nekünk, ez a VKF. hétpecsétes titka maradt. Kíváncsi természetű emberek lévén, Tassonyival persze sikerült kiszimatolnunk annyit, hogy ha valóban „műsorra kerül a darab", amit ilyen lelkesen próbálunk, akkor valahol Nagyváradnál, talán Biharkeresztes és Berettyóújfalu között fogjuk befejezni földi pályafutásunkat. Azzal ugyanis tisztában voltunk, hogy ez az egész móka csak addig stimmel így, percre, másodpercre, méterre és centiméterre kidolgozva, besulykolva, beidegződve, míg csak mi vagyunk a porondon, s az erdőben, az egész Carol-vonalban senki sincs, senki se lő ránk.

„Kísérleti rohamzászlóalj" volt a nevünk, de ha üt az óra, a név átalakul „1. önálló rohamzászlóalj"-já.

Amikor már mindent óraműpontossággal begyakoroltunk, amikor már mindenkinek ki volt jelölve az 1. és 2. számú helyettese, ha netán megszólalna az erőd is, és szitává lőné a támadó első és második hullámot, egy augusztusi napon szétugrasztottak minket, valósággal elzavartak minket Várpalotának még a környékéről is . . . Mi történt, nem tudom.

Talán a románok panaszt emeltek Hitlernél, hogy „privát" háborúsdira készülünk, ami nem illett sehogyan sem a németek tervébe, akik Franciaország lerohanása után, a dünkircheni katlan felszámolása után most Angliát kívánták elsősorban megfenyíteni, elnadrágolni, mint ahogyan a szigorú, de igazságos atya csinálja ezt rakoncátlan kölykeivel? Ha így lenne, akkor – feltételezem – talán valami német ellenőr

szemléjétől félve ugrasztottak minket szét, hogy nyoma se maradjon az egész rohamosdi játéknak.

Inkább valószínű azonban az, hogy már ekkor megsúgták Horthynak, hogy nem kell „komoly" dolgokra készülődni, mert Erdély egy részét éppúgy megkapja erőszak nélkül, íróasztal mellett született döntés révén, mint két évvel ezelőtt a Felvidéket. A németeknek – távolabbi terveiket szem előtt tartva – szükségük volt a „Südostgau" egységére, az itt élő „segédnépek" egymás közötti békéjére; szóval leintették – bizonyos „felső hely"-ről – a mi készülődésünket, holott mi, magyarok éppen most kívántuk beírni magunkat a hadtörténelem aranykönyvébe azáltal, hogy megtámadunk és áttörünk egy modern erődrendszert, a román „Maginot"-vonalat, amit sok szakértő bevehetetlennek, sérthetetlennek tart . . .

A magam részéről – mit tagadjam? – nem bántam, hogy ezúttal még nem „töröltek az állományból", ahogyan katonaságnál a szakzsargon a „Vallum lacrimae", a Siralom Völgyének végső elhagyását nevezi.

Annyira persze nem tartottam sürgősnek az anyaezredemhez való bevonulást, hogy Pesten átutazóban meg ne álljak. Általános volt a lehangoltság, rezignáció. Biztos forrásból úgy értesültek, hogy Erdélyt – annak magyarlakta északi sávját és a Székelyföldet – Hitler nekünk „adományozza", holott sohasem rendelkezett azzal, és ezzel végérvényesen magához láncol minket, hogy ezt követően vele egy ritmusban, kart karba öltve járjuk, ropjuk a haláltáncot, melynek fordulói, szédítő figurái ismeretlenek ugyan, de a vége . . . az olyan biztos, mint maga a halál! Felülkerekedtek a németbérencek, a habzó szájú irredenták, mi leszünk az elmebeteg mázoló 1. számú cselédei, fizetett botos ispánjai, a Kárpát-medence népeinek – mi magunkat is beleértve –csendőrei. A bibliai Ézsau a

tál lencséből, amiért elpotyázta örökségét, Kassán már meríthetett egy kanállal, most a Führer kegyes engedélyével Kolozsváron is kap egy kanállal belőle.

Miskolcon az „FR" lázas izgalma fogad. Feldúlt hangyaboly a város valamennyi laktanyája; a kapu előtt a megerősített őrség is csak üggyel-bajjal tudja visszatartani a sok öregasszonyt, akik a SAS-behívóval mozgósított férjüket, fiaikat kísérték. A Rudolt vén gesztenyefái alatt folyik a bevonultatott lovak, szekerek átvétele, az igénybe vett gépkocsik kipróbálása.

Újra ikreződünk, az eddig árnyékban, észrevétlen homályban tartott második garnitúra kilép a rivalda fénykörébe, a tettek mezejére. Átveszem én is az „M" beosztásomat, a századom máris abban a falucskában cihelődik, tollászkodik, ahol egy évvel ezelőtt is voltunk. Szolgálatvezetőm elkalauzol a szállásomra, amit részemre lefoglalt. Kertes ház, inkább villa, rémséges cifra, színes, hivalkodó az egész, a májszínű, csillámporos vakolat, a borsózöld zsalugáteres ablakok, a kapu tükörfényes nikkelvasalása, az előkert sárga kavicsos utacskái, a rózsafák mellé leszúrt fehér karók, rajtuk a rikító üveggömbök – az ízléstelenség orgiája, valóságos giccsparádé az egész. – Adóügyi jegyző – súgja a szálláscsináló, már bent a kertben. – Ragaszkodott ahhoz, hogy a hadnagy úr nála lakjon . . .

Este a jegyzőékkel kell vacsorázni, annyira erőltetik, hogy nem bújhatok ki a meghívásuk alól. Túltáplált, korlátolt emberek, akik kéjelegve játsszák a nép előtt a mágnás, a vidéki kiskirály szerepét. A jegyző alacsony homlokú, csupa szőr fekete férfi, jó negyvenes, borvörös, szederjes arccal.

Az asszony hidrogénnel szőkített, piperkőc falusi szépségkirálynő, émelyítő parfüm- és vastag zsírszag árad kacér öltözéke által jól kihangsúlyozott tejfehér,

lágy kenyérhez hasonló idomai közül. Kacsasült a vacsora, párolt káposztával, sok borral. A jegyző dühös elszántsággal marcangolja a kacsát, az aranyló zsír végigcsorog az állán, keze fején, Magduska – mert így kell megszólítanom – előkelően turkál, finnyáskodik, láthatóan gyakorlatlan a kés és villa együttes használatában. A bor, a szóda kis asztalkán áll, az üvegek mellett egy felnyitott újság vagy folyóirat. Ha a férfi feláll, hogy töltsön, előbb belesandít az újságba, majd szemügyre vesz engem, oldalról, szemből, összehúzott, figyelő szemmel, ahogyan a festő gusztálja a modelljét. – Ő az, anyus – mondja egyszer –, bizonyosan az! – Kérdőn nézek szét: miről van szó? – Ó, semmi, semmi – kacarászik a Magduska, s távolba merengő tekintettel elsóhajt egy alig hallható „ó, istenkém"-et. Asztalt bont, mire a férj – ugyanazzal a dühös elszántsággal, amivel már a kacsát is ette – azt mondja: – Nekem még be kell mennem a községházára. Rengeteg a dolog ilyenkor. Szívem... éjfél előtt ne várj haza... A cselédet elküldheted... Ő csak reggel hatra jön...

A szobát, melyben majd aludnom kell, nem használhatják. Levegője poros, nehéz, dohos, mintha szellőztetve még egyszer se lett volna. Légypiszkos, aranyrámás családi fényképek a falon, menyasszonyi koszorú, üveg alatt. A fotelok, magas támlás kárpitozott székek védőhuzat alatt szunnyadoznak, a szekrények tetején befőttes üvegek, katonás rendben, újságpapírral leborítva. A szalonon törökös motívumú plüsstakaró, felette sötét tónusú falvédő. Babaarcú, bárgyú tekintetű nő üldögél egy legyezőpálma alatt, előtte egy nemes lovag, mélyen meghajolva, tollas barétját széles mozdulattal földig lengetve, mögötte hófehér, kövér ló – nyilván erről szökkent le a nemes lovag –, a lovon drágaköves nyereg, fején strucctollbóbita.

Nézem ezt az émelyítő, falra szögezett szörnyűséget – talán Desdemona lenne a bárgyú hölgy és Jágó a lóról pattant gavallér? –, amikor valaki mögém áll. Magduska az, feldúlt, lángoló arccal, valami nagyon furcsa, lángoló, kapkodó tekintettel. Fényes pongyola van rajta, tenyérnyi lila és sárga virágokkal, apró bőrpapucs, ezen kívül semmi, köpenye kibomlik – hullámzik, omlik a lágy tejszínhabból formált meztelen test, émelyítő parfümillat keveredik a kacsasült és az érett asszony testszagával . . .

Megrökönyödve bámulom a felkínált bájakat, akkora és annyi, hogy szinte sok a jóból . . . élőben túlzás mindez, ilyen csípőt, kebleket csak hófehér, hideg carrarai márvány bír el, Firenzében a Medici-kápolna félkönyökre dőlt, fekvő „Hajnal" nőalakjánál – de itt más is zavaró, gondolkozásra, tiltakozásra késztető. – Csináljon velem, amit akar . . . – mondja az asszony, de hang nem jön a száján, csupán vonagló ajkairól tudom leolvasni a kétségbeesett felkínálkozást. Egész teste remeg, verítékezik, szeme rémületet, szégyenkezést árul el . . .

Mérhetetlen zavarban vagyok, kamasz se lehet nálam félszegebb, amikor idősebb pajtásai először lökik be a bordélyház kapuján. Nem vagyok szívdöglesztő álomlovag – tudom ezt magamról –, így nyilván nem az én megjelenésem gyújtotta lángra Magduska vágyait . . . Vadul zakatolnak gondolataim, csapdát szimatolok, szörnyű veszélyt . . . – Kérem – nyögöm zavartan –, hozza rendbe a ruháját . . . öltözzék fel . . . – Igen, valami disznóság sül ki ebből, ez előre kitervelt, aljas cirkusz . . . már hallottam ilyet, nem is egyet, most mindjárt beront a férj, tanúkkal, a szituáció félreérthetetlen . . . „in flagranti", tettenérés: – Hadnagy úr! Remélem, tudja a kötelességét? Vegye el a feleségemet! – hohó, de ebből nem eszik

ez a benőtt homlokú majomember, aki így akar megszabadulni megunt feleségétől... Az ablakhoz lépek, kilököm a zsalu két szárnyát, hűs, friss levegő tódul be a szobába, ez majd lehűti a forróságomat... – Csináljuk... akarom... – zokog mögöttem az asszony, arcát tenyerébe temetve – jöjjön... hagyom magam... csak segítsen rajtunk!...

Kint az utcán, a házzal szemben parányi pont világít az akácfák vaksötét árnyékában, a jegyző figyeli a fejleményeket, idegesen szívja, rágja cigarettáit egymás után... Mit is mondott az imént az asszony? „... csak segítsen rajtunk!"?

Szipogva, bőgve zökken le a sezlonra, most már szinte teljesen csupasz, de észre sem veszi, csak zokog, hangosan, vonyítva, szirénázva. – Beszéljen! Mit akar tőlem? Minek ez a cirkusz? Hogyan alázhatja ennyire meg magát? – faggatom kurtán, mérgesen.

Aztán lassan megértek már mindent. A jegyző úr sikkasztott, zsarolta, sarcolta a parasztokat. Aki nem adta le a sápot: az akkora adót kapott a nyakába, hogy attól kódult... De persze nem igaz, ez csak rágalom, áskálódás, irigység, a ház, a kert, a rózsakarókra tűzött üveggömbök miatt... Fegyelmi indult a jegyző ellen, talán bíróság elé kerül az ügy... – Maga... maga megmenthet minket... A bátyja... vagy nagybátyja... a rokona... nagy úr, magas méltóság... annak egy szavába kerül csupán, elejtik az egészet... Megteszi, ugye? Én... én... mindenre hajlandó vagyok... Látja... no nem akar engem?

Undorító. Nem tudok mást mondani: undorító. Rohadt, álszent, aljas, fenekéig romlott ország! Én... én... – fogadkozom magamban – felmondom, bizony isten felmondom a rokonságot, az egész díszmagyaros pereputtyommal való kapcsolatomat! Nem volt elég a „fadugós királyság", most már kerítő

lett a név, a család, egy átkozott fénykép valamelyik újságban . . . – „Jegyző úr, nyugodtan hazamehet . . .! – vetem oda elmenőben a falhoz lapuló sötét alaknak. – És köszönöm a kacsát, de amit utána kínált a kedves neje, azt magának hagytam!"

József, hálózsákkal a hóna alatt, így hátrált meg a házasságtörésre kényszerített Putifárné elől. Felpakolom magam egy lőszerkocsi tetejére, hanyatt fekve nézem az augusztusi égbolt milliónyi csillagát. Sziriusz, Véga, Sarkcsillag, Göncölszekér . . . Naprendszerek, végtelenbe nyúló, alig sejthető extragalaktikák . . . Szédítő méretek, észbontó távolságok . . . És itt lent? . . . Emberek, akik mindössze négyszázezer éve tűntek fel egy parányi, észrevehetetlen bolygócskán, halomra gyilkolják egymást . . . Emberek, akik eladják asszonyaikat, hogy megtarthassák a tolvajlással szerzett májszínű házakat, a borsózöld ablakokkal, a sárga kaviccsal beszórt utacskákat a tenyérnyi kertben, a rózsakarók piros, kék, lila üveggömbjeit . . . Ordító értelmetlenség az egész mesterkélt világ, amit a magunk számára kifundáltunk, és értelmetlen ez az egész élet . . .

Magduska lágyan elomló bájai sokáig ébren tartanak. – „Az ördögbe is – spekulálok magamban –, hátha az ilyen sületlen, torz szerelmi helyzetek inspirálják a szövegkönyvírókat is?" – Ez a tejszínhabtündér – például – akár egy modern Tosca ihletője is lehetne . . . Sőt, ha jobban meggondoljuk, az sem lehetetlen, hogy Cavaradossi, a festő talán nem is szövögetett lázadó terveket a zsarnokság megdöntésére, hanem csupán eladósodott, kényes pénzügyi manipulációkba kezdett, hogy el tudjon számolni az előlegekkel, amiket fűtől-fától felemelt . . . És Floria Tosca – akárcsak a jegyzőné – a barátja unszolására kínálta fel magát Scarpia grófnak, hogy az – mint befolyásos

ember – simítsa el a csúnyának ígérkező botrányt a piktor körül... Aztán jött valaki, aki meghallotta ezt a történetet, kicsit átformálta, kicsit átköltötte, kisminkelte, kilakkozta – Puccini meg nagyszerű muzsikát komponált hozzá... Ha Karel Čapek kiábrándító realizmussal tudta rekonstruálni a veronai Rómeó és Júlia történetét, ha Dürrenmatt rájött arra, hogy valójában hogyan is zajlott le az öreg hölgy gülleni vizitje – miért ne lehetne Floria Tosca és jegyzőné Magduka egy és ugyanazon személy?

Néhány nap múlva – szerencsére –, anélkül hogy találkoztam volna a jegyzőékkel, bevonultunk Miskolcra, hogy ott berakodjunk.

Valóban komoly volt-e a helyzet, vagy csupán komolykodó, nem tudom. Lehet, hogy a teljes harckészültséggel való felvonulás a román határra azt célozta, hogy nyomást gyakoroljon a II. bécsi döntés előtt a hatalmakra, kifejezve hajlíthatatlan elhatározásunkat Erdély magyarlakta részének felszabadítására, mindenáron, szóval ha szép szóval nem menne, akár erőszakkal, katonai eszközök és erők igénybevételével is.

Éjjel rakodtunk a Gömöri pályaudvaron, éjjel gördültek ki az elsötétített „száztengelyes" szerelvények a felvonulási területre.

Még csak másfél éves tiszt voltam, de a rohamos hígítás, mozgósítás következtében – két évfolyam került ki avatásom óta az Akadémiáról, a temérdek néptanító tsz. psz-ként, a sok behívott tartalékos, akik rangban mind fiatalabbak voltak nálam – szállítmányparancsnokká léptettek elő. Nekem úgy tűnt, hogy mosolyogni való az a titkolózás, amivel a katonai szerelvények irányítása történt. Harminc-negyven kilométerenként – jelentéktelen vasútállomásokon – jelentkeznem kellett a KSzV. (Központi Szállítás Vezető-

ség) vezérkari „irányító tiszt"-jénél, aki azután – titokzatos papírjain ellenőrizve a szállítmány számát – megadta annak a vasúti állomásnak a nevét és a beérkezés kötelező időpontját, ahol újabb eligazítást kapok. Ha azonban valaki csak valamennyire ismerte a térképet és azonosítani tudta azt a szerelvény mellett hátramaradó helységek névtábláival, a tájjal: a vezérkari eligazítás és titkos papírok nélkül is jól tudta, hogy Kárpátalja felé tartunk, méghozzá Miskolc, Sátoraljaújhely, Ungvár, Munkács és Körösmező fővonalon.

Másnap dél felé parancsot kaptam a kirakodásra egy Bene nevű megállón. Tíz perc állt rendelkezésemre, ennél tovább nem tarthattam fel a vonalon mozgó rengeteg szerelvényt. Bene – amint mondtam – megálló volt, és nem állomás, és ez talán elkerülte a felvonulás tervezőinek figyelmét, vagy az is lehet, hogy tudtak erről, de bíztak a kirakodó legénység leleményességében, rögtönző képességében. Röviden: rámpa – azaz rakodó – nélkül kellett potom tíz perc leforgása alatt elhagynunk a szerelvényt, sőt a kirakodást biztosítani meglepetésszerű földi és légitámadás ellen, az egységeket a vasútvonallal párhuzamosan elterülő erdő egy meghatározott területén rejtve gyülekeztetni és rendezni. Mit mondjak? Ilyen helyzetben – mely bármikor adódhat a valóságban – még sohasem voltam, az Akadémián sem gyakoroltuk, de még csak nem is beszéltünk össze, nem tárgyaltuk meg a megoldás módozatait. Ha nem lettem volna jól képzett „rohamos" – nem edződtem volna hozzá az ötletes rögtönzésekhez –, alighanem teljes fejetlenségbe fulladt volna ez a legelső „hadműveleti" tevékenységem. A körülmények – szerényen szólva: a katonaszerencse – azonban simán átsegítettek a bonyodalmakon. Az emberek leugráltak a „Hat ló, negyven ember"

feliratú „G"-kocsikból, aztán villámgyorsan lépcsőt, lejárót építettek a lőszeres ládákból, erre pokrócot borítottak, s ezen levezették lovainkat is. A leterhelt szekereket egyszerűen kézzel emeltük le a pőre – azaz „J" – kocsikról. A száztengelyes, tehát ötven „G" és „J" vagonból álló szerelvény kirakodása így még tíz percet sem vett igénybe.

Behúzódtunk az erdőbe. Szürkületig az orrunk hegyét se volt szabad kidugni a sűrű lombok közül, csak sötétedéskor indulhattunk tovább, teljes harckészültségben, biztosított menetben. Ezt az éjszakai gyaloglást és napközbeni teljes rejtőzést két napon át csináltuk. Éjszaka ismeretlen, furcsa nevű falvakon vonultunk át – elszórt, hosszúra elnyúlt, ritkásan beépített települések voltak ezek; az apró, fából készült, kékre, barnára és sárgára festett házacskák sötét, behunyt ablakszemekkel, némán tűrték a hosszú menetoszlopok bakancsainak csoszogását. Mert katonás vagy ütemes dobbanásról – ahogyan ezt a haditudósítók sziporkázó fantáziája elképzelte – szó sem volt. Embereink gyakorlatlanok, felkészületlenek voltak a naponta megismétlődő éjjeli menetelés terén, az út, melyen éjszakánként 25–30 km-t kellett teljesítenünk, kátyús, roppant elhanyagolt, töredezett makadámburkolatú volt, ami halálosan kifárasztott mindenkit.

Az igazság inkább az, hogy már ekkor kitűnt embereink nagyon gyenge fizikai erőnléte, a rendszeres, egészséges táplálkozás hiánya, a nappali teljesítményhez szokott szervezetek tiltakozása az éjjeli igénybevétellel szemben. A hangulat is nyomott, fásult volt, lelkesedésnek, érdeklődésnek – a magam megítélése szerint – nyoma sem volt.

Másodnap hajnalán a Latorca partján táboroztunk le. Én a századommal mélyen felhúzódtam a folyó völgyébe, csendet, nyugalmat keresve kimerült embe-

reimnek a nappali pihenéshez. Gyönyörű volt a hajnali harmatban fürdő erdő, a mohos sziklák között sebesen örvénylő, kristálytiszta folyó. A szakaszokat egymástól is jókora távolságra helyeztem el, hogy a lehetőség szerint senki ne zavarhassa a másikat. Rejtve, a fák sűrű lombsátora alatt rendben lerakattam a szerelvényeket, aztán mindenki helyet választhatott magának, megpróbálhatott néhány órát – mezei nyúl módjára – aludni, lehunyt szemmel bóbiskolni.

Leheveredtem egy tisztásra, mely szabályosan kör alakú volt, és tündökölt, csillogott a napsugártól, mint egy húszkoronás aranypénz. Két harangvirág, a vadkapor fehér, fátyolszerűen laza ernyős virága szegélyezte a tisztást és a bódítóan illatos, aranysárga szerbvirág fürtjei, melynek bizonyosan más az igazi neve, de én csak így ismerem. Kalászon – itt tanultam ezt szerbvirágnak – koszorút fonnak ebből a szerbek, és felhajítják a házak tetejére, így védve otthonaikat a bajtól, tűztől, balszerencsétől. És lám . . . itt is mámorító az apró aranygömbökből sodrott hosszúkás fürt, és itt is méhek, darazsak, zöld és fekete hátú bogarak döngik, zümmögik körül, akárcsak otthon, a Kevély oldalán. Halkan csörren Szádellő névre hallgató lovam zablája, szabályosan, mint a piros szoknyás, fehér inges és mezítlábas falusi ministráns fiúcskák kezében a csengő áldozás előtt, amikor ájtatos csend borul a hervadt liliomok, ünnepi ruhák fonnyadt, nehéz szagától terhes templomra, csak az „Agnus Dei, qui tollis peccata mundi . . ." hallatszik – szabályosan meg-megcsörren a fényes zabla, az állat pedig tempósan, komolyan harsogtatja, szakítja a füvet . . . Nézegetem a térképemet. Huszt felett lehetünk, valahol itt kellene lennie a várnak is . . . Huszt, Latorca . . . Vörösmarty és Lavotta – lüktető hexameterbe rendezett gondolatok, hegedűhangon felsíró fájdalom vibrál le-

hunyt szemhéjam előtt, mint a vadméhek, bogarak a szerbvirág fürtjei körül . . . „Szebb ott az élet, szebben dalol a madár . . ."

Jó lenne így maradni, lehunyt szemmel, arccal a nap felé, félálomban hallani – vagy csak sejteni, elképzelni? – az ezüstzablákkal aprókat csendítő fehér inges, mezítlábas vadkaprok neszezését, galambok és kék harangvirágok húsvéti kórusát – Mascagni játszik a szicíliai templomocska nyikorgó faorgonáján, a virágzó cseresznyefák ágai között lelátni a tintakék öbölre, ahonnan zümmögve száll Puccini dallama, könnyen, bódítóan, mint a tömjénfüst, miközben Makk plébános úr átszellemülten motyogja: „Agnus Dei, qui tollis peccata mundi . . ."

– „Hadnagy úr . . . hadnagy úr . . . – ezt már nem a vadgalambok, nem a szerbvirágok suttogják, hanem Sinkovics, az írnok, aki jól beszél szlovákul is, ruszinul is. – Tessék már idefigyelni . . . A ruszinok, bizony isten nem árulkodom, csak éppen egészen véletlenül meghallottam . . . készülnek valamire . . . Turjanica, a tanító azt mondja: szökjenek meg, egyszerre mind . . . Sokan azonban ellenkeznek . . . féltik a hadnagy urat, hogy baja, kellemetlensége lesz, amikor a hadnagy úr . . . szóval jól bánt velük . . ."

– „Hagyd a fenébe az egészet, Sinkó" – intem le nyugalmat színlelve, holott kalimpál a szívem, elszorul a torkom. Máris Ivánnak, a turjaremetei tanítónak szurkolok, hogy bárcsak sikerülne a tervük, bárcsak a szabadságot választanák . . .

– „Beszélni szabad, Sinkó . . . ha pedig maga nem hallotta, csak hallani véli, én meg nem értek a nyelvükön: ugyan mit ugrabugráljak, nem mondaná meg? Aludjanak, pihenjenek az emberek, most egyedül ez a fontos . . ." – „Én is így gondoltam, hadnagy úr" – nevet az írnok szeme. Lizanec, a tisztilegény néz min-

ket a tisztás túloldaláról. Olyan szomorú, bánatos a tekintete, hogy szinte megesik az ember szíve rajta. A ragaszkodás, a jóság és a jóindulat élő szobra ez a nagy, mafla fiú. – „Iván! Iván!... Miért vagy itt? Menj a tieidhez, Iván... Neked közöttük van a helyed... te... Iván... oda, közéjük tartozol, érted, Iván? No menj szépen... Isten áldjon!..."

Késő délután, a sorakozó alkalmával huszonnyolc szerelvény marad gazdátlanul. – „Megjöhetnek még indulásig – mondja –; addig várjunk a jelentéssel" – ennyivel is nagyobb az előnyük, gondolom.

Sötétedik, mire közlöm Medlics alezredessel, a zlj. pk.-ommal, hogy kereket oldott valamennyi ruszinom. Medlics nyugodt, higgadt ember. Arcbőre borostás, fonnyadt, fogai, ujjai sárgák a nikotintól. Keresgéli a szavakat, a megfelelő kifejezéseket, egyes hangokat puhán ejt ki, mint az olyan ember, aki sokáig élt idegenek között. Nagyon megkedveltem ezt az első olyan katonát, aki nem szégyelli, hogy ember, aki tud és mer mosolyogni is, közvetlen, barátságos hangon beszélni, aki nem játssza meg az ordítozó, öklét rázó, rúgkapáló ideg- és elmebeteg parancsnokot... Azt mondják a háta mögött, hogy határozatlan, bizonytalankodó, nem elég „stramm", nem elég marcona, katonás. Én meg azt tudom róla, hogy meggondolja, amit mond, amit tesz, amit megkíván beosztottjaitól. Mérlegelő, óvatos, megértő, messzemenően rugalmas. Legénységi zubbonyt, nadrágot visel, nincs rajta semmi „snájdigság", semmi csillogó díszítés, különcködés. Lehet éjszaka vagy nappal, zuhogó eső vagy perzselő napfény: Medlics mindig mosolyog – egy meleg, élénk pontocska van inkább a szemében, ami többet ér, mint a teátrális, betanult vigyorgás –, olcsó fémből készült dóznit tart bal kezében, kisujjával alátámasztja, középső és gyűrűsujjával a fedelét rögzíti, a mutató- és

hüvelykujj papírt hajlít, ebbe a vályúba kerül a dohány, egy gyors, sodró mozdulat, aztán nyelvével húz egyet, s máris ott füstölög a szája szélén az elmaradhatatlan csikk. – „Parancsolj – nyújtja felém a dóznit –, sodorj egyet! Gyújts rá!"

Elmondom a mondókámat, hogy a huszonnyolc ruszin lelépett. Hallgat, tűnődve vállat von. – „Én – mondja könnyedén – biztosan nem fogok utánuk futni, kergetőzni ebben az irdatlan erdőségben, ahol minden fűszál, fa, hegygerinc az ő barátjuk, hogy visszacsalogassam őket közénk... Elmentek: hát elmentek... Kérlek, csinálj azért néhány soros jelentést erről... Nem nekem, tudhatod, de lesznek – sajnos – olyanok, akik másként vélekednek..."

Megindul az éjszakai botladozás, bukdácsolás, cammogás újra. Száldobos, majd Bustyaháza. Beszállásolunk, nehezen, mert a lakosság, ha nem is ellenséges, de barátságtalan, félénk, bizalmatlan. Néhány óra múlva „Riadó" – itt nem maradhatunk, tovább kell vonulni. Aztán, végre, át a Tiszán, elérjük Visk-fürdőt – apró település, egykori fürdőhely, a Tisza és a nagy hegyek közötti keskeny parti sávon, félig már a hegyek oldalára ragasztva –, ez már a végcél, beszállásolhatunk.

Visket, bár többségében magyarok lakták, tábori őrsök láncával kellett biztosítanunk. Bizalmas utasítást kaptunk arra is, hogy a tisztek szállását, a törzsek telephelyét – különösen az ütközetvonat lőszerkocsijait és a fegyvereket – fokozottan őrizni kell, esetleges orvtámadásokra számítva. Tudatosan használom ezt a kifejezést, mert ekkor még csak ezzel jelöltük meg a merényleteket, a szabotázscselekményeket, lévén a partizán vagy gerilla hadviselés ismeretlen fogalom; a németek által lerohant, megszállt cseh, lengyel, francia, belga és holland területen a fegyveres ellenállási

mozgalmak még csak a szervezés kezdeti stádiumában voltak, egy-egy elszigetelt, önálló merénylet híre pedig egyáltalán nem vagy csak igen szórványosan, mendemonda jelleggel jutott tudomásunkra. Mindezek ellenére nyomós oka kellett legyen annak, hogy úgy rendezkedtünk be, úgy éltünk a saját hazánkban, mintha ellenség leskelődne ránk minden bokorból.

Persze lehetséges, hogy ezeket a szigorú, olykor hisztérikus óvintézkedéseket a román határ közelsége indokolta. El kell ismerni, hogy fennállt annak lehetősége, hogy egy elkeseredett, forrófejű román tiszt néhány „belevaló" emberrel észrevétlenül leszivárog az áthatolhatatlanul sűrű erdőkön Visk közelébe, és rajtaütéssel nagy kavarodást, nagy disznóságot csinál, mialatt felrobbantja valaki a Viskre vezető közúti hidat, jókora borsot törve az orrunk alá. Ilyen meggondolások tanácsára – látszólag rendszertelen, de valójában nagyon is tervszerű, szervezett – portyázással, figyelő és fülelő őrsök felállításával próbáltuk felderíteni a határsáv Visket fenyegető szektorait.

A magasabb hadvezetésnek – úgy tűnik – egyéb tervei, elgondolásai is voltak a viski hídfőállással kapcsolatban. Egy napon ugyanis Medliccsel együtt berendeltek Bustyaházára, ahol Csatáry és a dandár harcálláspontja települt. Szentül hittük, hogy a ruszinok szökése miatt kell majd néhány kellemetlenkedő kérdésre válaszolnunk. De nem ez történt. Egy vezérkari törzstiszt – őrnagy volt-e vagy talán alezredes, már nem tudom – kéretett magához. Arról volt szó, hogy meg kell állapítania valakinek a Técső–Visk térségében elterülő határszakasz út- és járhatósági viszonyait, az utak teherbírását, áteresztő kapacitását, továbbá ugyanennek a határszakasznak a román fél által való őrzését, megfigyelését, esetleges védelmét. Összefoglalva: szemrevételeznie kell valakinek egy Técső–Visk

területéről (zömmel pedig a viski hídfőből) kiinduló, déli irányú feltételezett támadás (bevonulás, megszállás, mindegy, minek nevezzük, hiszen ez a román ellenállástól függ) terepét, és véleményezni kell egy ilyen akció végrehajtásának lehetőségét, várható terepnehézségeit. Rám gondoltak, mivel – úgy tudják – csak nemrég vezényeltek vissza a várpalotai ún. „Kísérleti Rohamzlj."-tól. A feladat azonban bonyolultabb annál, amit eddig hallottam. Elkerülhetetlen ugyanis, hogy ne közelítsem meg a határt, miután pedig ez a rendkívül fedett, őserdővel borított hegyek között szabályosan kijelölve nincs, esetleg román területre is áttérhetek, ahol – mint határsértőt – azonnal elkaphatnak. Mindenféle diplomáciai bonyodalmat elkerülendő, mely nagyon kínos lenne a folyamatban levő tárgyalások kimenetelére, csak polgári ruhás, jámbor turistának álcázva lehet a feladatot megoldani. Ebből viszont az következik, hogy nem számíthatok semmiféle mentőakcióra, ha netán fülön csípnének a román határvadászok. A feladat végrehajtásáról egy hét múlva írásbeli jelentést kell készítenem, és azt személyesen kell átnyújtanom megbízómnak, mármint annak a vk. tisztnek, aki mindezt tudomásomra hozta. (A dolog titkos, arról a jelenlevőkön kívül senki nem tud, de nem is tudhat a jövőben sem.)

Visken ezalatt hadbírók és csendőrök jelentek meg. Összeterelték a zászlóaljnál katonáskodó valamennyi ruszin (ukrán) nemzetiségű legényt, és bezárták őket egy csűrféle épületbe. Amikor mi, Medlics és én hazatértünk, már javában folyt a kihallgatás csendőr módra, más szóval: a spanyol inkvizíció módszereinek kakastollas adaptálásával, a helyszínre alkalmazásával. Egyenként citálták elő a kékre-zöldre, véresre pofozott katonákat, hogy feleletet kényszerítsenek ki belőlük az V. századnál végrehajtott csoportos szökés elő-

készületeiről, szervezőiről, értelmi szerzőiről. „Megbízhatatlan népség . . . született hazaáruló mind! – dühöngött a kihallgatást vezető hadbíró. – Méltatlanok arra, hogy fegyvert adjunk a kezükbe . . . hiszen – mondta baljós hangon – ezektől még az is kitelik, hogy ellenünk fordítsák azt!"

Sötétedés után teherautók érkeztek a faluba. A csűrből felkergették a ruszinokat a kocsikra – csendőr elöl, csendőr hátul –, azzal elhajtottak valamerre, senki se tudta, hová.

Legbelül, magamban kellemesen melengetett az az érzés, hogy az enyéim, akiket a turjaremetei tanító olyan ügyesen megszöktetett, nincsenek közöttük, s talán már biztonságban vannak ott, ahol emberként élhet az is, aki – nem saját jószántából vagy akaratából, hanem a véletlen folytán – itt született, a Keleti-Kárpátokban.

Felkészültem a kirándulásra. Jámbor turista lévén, nem vihettem magammal térképet, vázlatot. Így aztán jó fél napot töltöttem azzal, hogy megtanultam a térképet, nyolcszor-tízszer lerajzoltam a Técső és Visk körül húzódó határsáv jellegzetes domborzati elemeit, a gerincvonulatok, hátak és teknők irányát, azok méretét, egymáshoz való arányát. A tájékozódásban a domborzaton kívül más segítséget nem remélhettem, lévén az egész vidék sűrű, gyakran áthatolhatatlan erdőség.

Melegítőben, tornacipőben – ezek mindig velem voltak – nekivágtam a hegyeknek. Nagyon jó kedvem volt, ezt a feladatot épp nekem valónak éreztem. Egyedül leszek, kedvemre mászkálhatok hegyen-völgyön át, akár négy-öt nap szabadságnak is beillik ez a túrázás. Szepesi Laci – kiválóan képzett hivatásos szakaszvezető, századom szolgálatvezetője – a megadott útvonalon követett, ő volt az egyetlen, akit be-

avattunk a feladat végrehajtásába, illetve akinek a segítségét igénybe vettem.

Négy napon át a gyermekkori „szakkönyvek" – May Károly, Defoe meg a többiek – útmutatásai szerint éltünk, mozogtunk, leskelődtünk, figyeltünk és füleltünk, eljátszva „Az utolsó mohikán", a „Winnetou", a „Medveölő" szerepeit. Fent, a gerinc oldalában – fogalmam sincs, hogy még magyar oldalon vagy már a román túloldalon – találtunk egy mély, meredek falú vízmosást. Ennek egy meghatározott pontját jelöltük ki 1. sz. táborhelynek, egyben a találkozó helyének is, ha valaki megugrasztana. Itt dugtuk el szerény elemózsiánkat is, kétszersültet, szalonnát, csokoládét, két kulacs erős feketekávét.

Annyit már eddig is láttam, hogy olyan út, amin a mi ütközetvonatunk lőszer- és konyhakocsijai, a mozgókonyhák és segélyhelykocsik, az eleség- és málhavonat nehézjárművei képesek lennének mozogni, nincs. Valójában csak vízmosásokat találtam, néhol pedig kocsinyom szélességű ösvényeket, csapásokat, melyek azonban nem vezettek fel a gerincen végighúzódó határra, hanem elhajoltak, eltértek egy-egy tisztásra, havasi kaszálóra, ahol – nyilván békeidőben – nyaranta legeltettek is. Olyan meredek, omladékos, gyakran pedig kanyonszerűen mélyen bevágott volt még ez a néhány erdei csapás is, hogy a 80 mm-es aknavető taligáját se lehetett volna feltornászni a határra. Ezt a határszakaszt – nevettük Szepesi Lacival – igazán nem kell védeni a románoknak, hiszen itt, Técső és Visk felől legfeljebb mókusok támadhatják meg őket. Mert mókus az annyi volt, hogy magastrapézon, biztosítóháló nélkül bemutatott légtornászmutatványaikban órák hosszat is elgyönyörködhetett az ember... Csakhogy nekem nem a mókusokat, hanem a románokat kellett figyelni. Egy álló napon át hasaltam csa-

lánban, az erdei szeder vendégmarasztaló, horgas tüskékkel díszített indái között, némán tűrve a vöröshangyák pimasz incselkedéseit. Két „pikét"-fából épült őrház, egyben tornyos erődítmény is volt a gerincen, ezek egyikét figyeltem egy napon át. Jól, tisztán láttam mindent, a kedvetlen, láthatóan demoralizált katonákat, amint kilöttyintik csajkáikból az ételmaradékot, aztán felmarkolnak egy kevés füvet, azzal kitörlik az edényt, és ezzel kész is a mosogatás. Láttam, amint – kétóránként balra, kétóránként jobbra – eligazítja a parancsnok a járőröket, akik vonakodva, jól visszamondogatva, nagy nehezen mégis elballagnak. Sok beszélt magyarul, majd mindegyik keverte a románt a magyarral.

Hasaltam a csalán között, a harapós hangyákkal viaskodva. Volt időm gondolkozni. Gondolkozni azon, hogy ugyan mi a csudát keresek én itt, ebben az isten háta mögötti, elhagyatott erdőben, gyermeteg módon leskelődve emberekre, akik ugyanolyanok, mint én vagy mint Szepesi Laci ott hátrébb a vízmosásban, akiket az anyjuk vár otthon, vagy feleségük, gyerekük, és ahelyett hogy én is, ők is otthon valami okosat, jót, értelmeset csinálnánk – talán még egyikünk-másikunk alkothatna is valami maradandót, értékeset, ami szebbé, könnyebbé tehetné a magunk és tán még az utánunk következők életét is –, mi ehelyett vásott csibészek, útonálló haramiák módjára, ártó szándékkal egymásra vadászunk, egymás vesztére törünk, csupán azért, mert a rajtunk levő kabát kicsit más színű, és az ő kabátjukra varrott gomb más betűt, jelvényt, címert mutat, mint a mi gombunk... Hát nem égbekiáltó ostobaság, kacagni való buta tréfa ez?

Ötödik napon leereszkedtünk a meredek oldalakon, völgyeken. Átcsúsztunk a saját táborőrseink vonalán, és úgy, ahogy voltam, felkerestem Medlicset. Teát

főzött, enni kínált. És – no persze – elém tartotta a dóznit is: „Parancsolj . . . sodorj egyet . . .” Én – talán éppen ezredszer – elhárítottam a cigarettasodrás gyönyörét magamtól, ismét és újra közölve, nem dohányzom . . . Átaludtam néhány órát, aztán elkészítettem a jelentést. Vázlatok, vonalas és méretarányban készített menetvázlatok, bőséges szöveg: azt hiszem, hogy elég jó munka lett végül is belőle. Délután autót kaptam, Bustyaházán átadtam az egészet annak a vezérkarinak, aki a feladattal megbízott.

Ez volt az első eset, amikor úgy éreztem: egészen érdekes ez a katonáskodás, itt néha még értelmes feladatokat is elcsíphet az ember, ha szerencséje van . . .

Utolértek a leveleink – megjött az első tábori posta. Néhányat én is kaptam. „. . . Kisfiam, vigyázz magadra . . . meg ne fázz, hiszen tudod, milyen érzékeny a mandulád . . . Aggódunk miattad és mindnyájunk miatt is . . . de majd csak lesz valahogyan . . .” Anyám ilyesmit írt mindig, féltette a manduláimat, de a sorok között mindnyájunkat is, mivel – mint sok más értelmes ember – talán egy kicsit tovább is tudta gombolyítani az események fonalát, mert oly gyorsan pergett le a vén Európa orsójáról az egész, miután Hitler felrúgta azt . . . Kaptam egy másik levelet is. Miskolcon keltezte, aki írta, mire én Medlicshez mentem, és néhány nap szabadságot kértem. Kicsit csodálkozott, de szó nélkül elengedett. – „Parancsolj . . . bizonyosan komoly okod van erre . . . nem, köszönöm, ne szólj semmit.”

Magánügy, nem illik ilyesmit kiteregetni, de – talán a kor társadalmi szemléletét, polgári erkölcseit jellemző háttérmotívumként – mégis említem és érintem.

Amikor az Akadémia elvégzése után, még 1939. januárban Miskolcra indultam, valaki a családomból

tudni vélte, hogy ott, mármint Miskolcon él egy atyafiunk is, ha ugyan még él, aki ennek meg annak a nagynénikém sógorának a mit tudom én kije, szóval amolyan magyar rokonság, melynek levezetésére, kidolgozására és kibogozására már senki se vállalkozott. Engem – az igazat megvallva – nem is érdekelt, mivel teljes közönyt éreztem a családfa iránt, határozottan antitalentum voltam a rokoni kapcsolatok meghatározása terén, sőt nem átallottam – idősebb nénikéim és bácsikáim nagy megrökönyödésére – olyasmiket is kijelenteni, hogy nekem vagy értékes, szimpatikus ember valaki, vagy nem, és ezt nem a rokoni kapcsolat, hanem az illető tulajdonságai határozhatják csak meg. A rokont az ember készen kapja, a barátot viszont magam választhatom meg, következésképpen az utóbbiak feltétlenül közelebb állnak hozzám. Szentségtörés volt az ilyen beszéd ott, ahol a családot összetartó erő – egy-egy kardos, tradíciók ápolásában megcsontosodott nagyszülő, nagynéni, nagybácsi „parancsnoksága" alatt – uralkodott, de az ember, amikor fiatal, szívesen rúg ki a hámból . . .

Miskolcon már majdnem elfelejtettem az egészet, amikor valakitől meghallottam az állítólagos rokonok nevét. Finoman érdeklődni kezdtem. – „Fenébe is, pajtás! De jó szemed van, de jó ízlésed, hallod-e! Csak néhány napja vagy Miskolcon, és máris kiszúrtad magadnak a két legszebb lányt? De jobb, ha előre megtudod: tégy le róluk, ne fuss utánuk . . . Elsősorban nem »olyanok«, akikkel csak »úgy« . . . tudod . . . szórakozni lehetne . . . Megközelíthetetlen úri família . . . De, és ez a fontos, nincs pénz, nincs vagyon még a közelükben sem, nemhogy nekik maguknak: szóval, pajtás, kaució nélkül lehet egy lány szép, mint Botticelli Madonnája, lehet olyan okos, mint Apponyi Albert, lehet ügyes, házias, mint Arányi Mária mo-

dellje a *Társaság* című folyóirat szerkesztői üzeneteiben, számunkra, tisztek számára elérhetetlen... A harmadik bökkenő pedig az, hogy az egyiknek már vőlegénye is van, a másiknak ugyan még nyilvánosan nincs, de lesz, hamarosan..."

Ezek után, ha már a tiszti étkezdében ennyit megtudtam róluk, „csak azért is" felkerestem őket. Rokonként mentem – puszi jobbról, puszi balról, tegeződés –, hogy elcjét vegyem a rokoni szálak kibogozásának, amibe nyílván egy percen belül belebuktam volna. Kicsit meglepődtek, kicsit nagy szemeket meresztettek rám, de abban a tudatban, hogy az, aki ilyen merészen lép fel, bizonyosan jobban ismeri a családfát, mint ők maguk, megnyugodtak, és igen kedvesen, közvetlenül fogadtak. „Unokahúgaim" rövidesen jó pajtásaim, állandó partnereim, bizalmas barátaim lettek. Nem tagadom: jelentős szerepet játszott ebben az a körülmény, hogy mindkettő menyasszony volt, ami számomra annyit jelentett, hogy felszabadultam attól a bosszantó, feszélyező érzéstől, hogy férjjelöltnek, „nagy" családból származó, partiképes „úrifiú"-nak nézzenek, akit érdemes „megfogni", akit nem szabad „elszalasztani" – és húgaim is fesztelenül, bizalmasan fogadtak el állandó kísérőjüknek, ami megnövelte mozgási szabadságukat. Ehhez tudni kell annyit, hogy – ebben az időben – „úri leány", aki valami keveset ad a hírére, nem jelenhetett meg garde, azaz kísérő nélkül; egy közeli rokonnak tudott tiszt viszont olyan bombabiztos fedezéknek számított, melyet megtámadni, kikezdeni még azok a kincstári dámák, nőegyleti erkölcscsőszök se merészeltek, akik mást se csináltak, mint a patinás Rorárius cukrászdában vagy a két divatos olasz fagylaltozó valamelyikében – Carlo Piva, illetve Ermenengildo Buttingnon – kicsapongásról, botrányos orgiákról, titkos szerelmi kapcsolatok-

ról, férjek felszarvazásáról és lányok, asszonyok könnyelmű kalandjairól sugdolóztak, kéjelegve, csámcsogva, kérődzve a mocskos fantáziájuk által kitalált, apróra kiszínezett részleteken.

Húgom – maradjunk meg ennél a meghatározásnál –, akivel különösen szimpatizáltam, diplomás, komoly, tanult nő volt, tanár, persze állás nélkül. Magántanítványai voltak, időnként helyettesített itt-ott, és szorgalmasan írta a kérvényeket az állami és egyházi hatóságokhoz, szervekhez alkalmaztatása érdekében. Húgom ugyanis – meglehetősen forradalminak számító szándékkal – dolgozó, kenyérkereső, független nő kívánt lenni, holott a társadalom, a szokás, az illem a nő szerepét és feladatát a feleség, a hitves, a gyermekeit nevelő anya, a háztartás zavartalan rendjéről gondoskodó gazdasszony szerepkörében jelölte meg. Ebben a szellemben választotta ki a családi kupaktanács azt a komoly, már nem éppen fiatal, jó állású, jó családból való vőlegényt is, aki biztonságot, társadalmi pozíciót, rangot, jómódot biztosít számára.

A nő számára – akit ha taníttattak is, nem azért tették, hogy kenyérkereső, önálló ember legyen, hanem csupán azért, hogy műveltségét az előkelő társaságban fitogtassa – a házasság volt az egyetlen megélhetési lehetőség, valóságos egzisztenciális kérdés. – Szeretem? Nem szeretem? – mondták szigorúan, keményen a mamák és nagynénik –, mit számít az, lányom! Majd megszereted a házasság folyamán, ha látod, hogyan gondoskodik rólad, eltart, jól bánik veled!... Megjön a szerelem, meglátod... és ha nem? Az se tragédia... Hányan éltük le az életünket a nagybetűs „szerelem" nélkül... és ha mi kibírtuk, kibírod te is...

Jól ismertem a vőlegényt. Megnyerő külsejű, elbűvölő modorú, pompás fickó, elegáns, könnyed, mint

egy angol lord, szellemes, mint egy francia, szilaj és féktelen, mint egy „igazi" magyar dzsentri, aki káprázatos figyelmességekkel halmozta el menyasszonyát – tél közepén mimóza-, rózsa- és szegfűcsokrok az olasz Riviéráról, barna fadobozkában édesség Gerbeaud-tól, parfüm Párizsból –, és aki utánozhatatlan hanyag mozdulattal ejti asztala mellé a pezsgőspoharat, diszkréten rátapos, körülnéz, élvezi a gesztus hatását; már hajlik is füléhez a prímás: „Csak egy kislány van a világon . . ." Ki tudna az ilyesminek ellenállni, ki tudna az ilyen álomlovag ostromának „nem"-et mondani? A Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt és Somogyváry Gyula regényeiből táplálkozó polgári családanyák és nénikék, keresztmamák szemében ő volt az ideális férfiú, akinél jobbat, alkalmasabbat el sem lehetett képzelni a féltett leányzó oldalán . . .

Húgom azonban – erről szólt a Visken kézhez vett levél – fellázadt, megmakacsolta magát. „Felbontottam a jegyességet. A gyűrűt visszaküldtem, bár tudom, hogy mennyi szemrehányást kapok emiatt. Nagyon egyedül vagyok, jó lenne, ha most mellettem lennél."

Bustyaházán elkaptam egy futárgépkocsit, hajnalban már Miskolcon voltam. Búcsúzott a nyár, nappal még hetedmagával sütött a nap, de a Bükk már esténként rosszat álmodott, s reggelre kelve egyre több és több citromsárga, óarany, bronzvörös, cinóber és négerbarna hajszál keveredett zöld hajába.

Lillán töltöttük a napot. A Hámori-tavon – akkor még – úszó strandfürdő volt, hótiszta, fenyőillatú, naptól meleg deszkaalkotmány, körös-körül pedig a smaragdszínű, kristálytiszta tó . . . Feküdtünk a napon, vállunk összeért, órákon át, felesleges ilyenkor a szó, értelmetlen, zavaró minden buta, banális frázis . . . – Ez még barátság . . . vagy talán ez már . . .

szerelem? – ezt kérdeztem önmagamtól, óvatosan, félénken, hogy el ne röppenjen ez az ismeretlen érzés, mint a madár... de felelni nem mertem, nem akartam rá...

Este már egymagam megyek vacsorázni a „Koronáʺ-ba. Az étterem tele van, mint mindig, de oldalt egy asztal még szabad. Valami feszültség, izgalom vibrál a levegőben, mintha várnának valakit vagy valamit. – „Cirkusz ez, kérem alássan, valóságos cirkusz, én mondom, kérem alássanʺ – mondja az ismerős pincér, akinek fogalma sincs, hogy én is tiszt vagyok, mivel mindig civilben járok. Hozzáteszi: – „Itt, kérem, egyeseknek mindent szabad...ʺ

Követem a pillantását. Középen, a főhelyen, ahol mindenki látja, peckesen, elszántan, gőgösen trónol egy nagy asztalnál egyedül... a húgom vőlegénye. Pompásan szabott, vadonatúj egyenruhát visel, tartalékos tüzér főhadnagy – moziszínészhez illő beállítás, kiszámított, hatásvadász minden mozdulata, arcjátéka.

Azt suttogja a főpincér, hogy nemrég érkezett. Magához rendelte a szállodaszolgát, kocsikerék nagyságú piros rózsacsokrot küld valakinek. A parancsra váró, csupa alázat, csupa hajlongás londinerre ráförmed: – „Fiam – bár az apja lehetne –, elviszed a csokrot és a levelet... megmondod a nagyságos kisasszonynak, fiam, hogy tizenöt percet várok a válaszára... És mondd meg azt is, hogy tizenöt perc múlva itt, mindenki szeme láttára... miatta... érted, fiam?... miatta... főbe lövöm magam!ʺ

Érces hangon beszél, a terem minden részében tisztán hallható. Lehanyatlanak a villákat, késeket tartó kezek, lélegzet-visszafojtva figyel mindenki. Koppan az asztal, megtántorodik rajta a finom talpas pohár, amikor rádobja a vőlegény a nagy, fekete, csőre töltött

Steyrt . . . Szisszenés, halk moraj az asztalok között – a hatás tökéletes. De ez a sz . . házi ripacs nem éri be ennyivel. Gőgös, peckes, mint egy hőscincér párzás idején. – „Bort és cigányt!" – parancsol kurtán, hogy ezzel is bizonyítsa elszántságát. Karéjba állnak a megszeppent zenészek, fél szemmel a nagy, fekete fegyvert bűvölik. – „Tudja meg mindenki – harsog barátunk –, hogy szépen haltam meg! . . ."

Egy hajtásra megissza borát, csattanva érkezik a pohár a legnagyobb tükör közepébe . . . „lehullott a rezgőnyárfa ezüst színű levele . . ." – sír a hegedű, az emberek hátán a jeges borzongás futkos . . . „Ha meghalok, csillag leszek, minden éjjel nálad leszek . . ." Még hét perc az élet!

Idegtépő pillanatok . . . Ez a csibész tudja, mit csinál . . . Zsarol, piszkos módon erőszakoskodik . . . Hiszen ha ez a bolond valóban agyondurrantja magát – kitelik tőle, amilyen egzaltált –, tönkreteszi őt, lehetetlenné válik egész életére, amiért hidegen, ridegen halálba küldte vőlegényét . . .

Visszafogadta a jegygyűrűt. Mást nem tehetett. Felpattan a vőlegény, homlokon csókolja a primást, a főpincért . . . „Így kell bánni a szívtelen lányokkal, asszonyokkal . . .!" – mondja diadalmasan. Díszmenetben kivonul, a banda a sarkában . . . kezdődik a szerenád, az éjjelizene, a „Csak egy kislány . . ." – és utána a hajnalig tartó, féktelen, tomboló dorbézolás . . . az a bizonyos „így mulat egy magyar úr" . . .

Csendesen elballagok. Írok néhány sort: „. . . váratlanul és azonnal vissza kell utaznom az ezredhez . . . Köszönöm az együtt töltött napot." – Átöltözöm és kimegyek a hadtesthez. Kapok egy gépkocsit, indulok vissza Viskre. Jobb lesz ez így. Medlics meglepődik, hogy szabadságom lejárta előtt bevonulok. – „Hamar elintézted . . . örülök, hogy megjöttél . . .

gyújts rá, parancsolj, sodorj egyet . . . Ilyenkor, hidd el nekem: ez a legjobb . . ."

Nyomorult hangulatban vagyok, kerülöm az emberekkel való találkozást. Felidegesítene, érzem, az ostoba, üres locsogás, bizonyosan csúnyán megbántanék valakit. Szólok a helyettesemnek, ma ne keressen senki, kimegyek a Tiszára. Ha kell valami, a híd környékén megtalálhatnak. Melegítőbe bújok, lekerekezek a folyóra. A víz áttetsző zöldesszürke. Még a színe is hideg. De most éppen ez a jó. Harap, mardos, amikor beleugrom, de úszni, dolgozni kell, mert a sodorvonalban olyan sebes, örvénylő a folyó, hogy erő, ügyesség kell, hogy oda ússzak, ahová én akarok . . . Megcélozom a két pillér között a rést, gyorsvonati sebességgel suhan el mellettem a karcsú kőoszlop, most kell megbirkózni a tölcsérszerűen bemélyedő, vadul forgó örvényekkel . . . aztán már fel lehet feküdni a víz tetejére, vitetem magam a megszelídült hullámokkal, csendesen mosolygok magamban – hadd higgye ez a cifrálkodó, nagyhangú Tisza, hogy legyőzött . . .

Másnap délelőtt felpezsgett az élet. A segédtisztek buzgón körmölték a távbeszélőn, rádión leadott távmondatokat, motorkerékpáros futárok száguldoztak fel s alá, és a tisztek, szolgálatvezetők fontoskodva ellenőrizték a katonák szerelvényét, a lovak patkóit, a szekerek teherbírását. El sem kellett rendelni a riadót, enélkül is együtt volt, készen volt mindenki az indulásra. A tanító nyitott ablaka előtt emberek csoportosultak, férfiak, asszonyok, gyerekek, a szobában teljes hangerővel bömbölt a budapesti műsort sugárzó rádió. „Elhangzott a szó, zeng az induló . . ." – 1940. szeptember 4-ét írtunk.

Tiszti gyűlés. Eligazítás, parancs a bevonulás megkezdésére, első napi menetcél, általános magatartás. Bevonulás? Nem, azt hiszem: nem. A kiadott intézke-

dések hangneme határozottan a „megszállás" fogalmához állt a legközelebb. Okkupáció – így ment ez át a köztudatba, egy régi, ehhez hasonló akció kapcsán, Bosznia esetében. Megszállás, okkupáció, birtokbavétel, ha kell: erőszak árán is.

– „A VII. hdt. parancsnokság eredeti elhatározását módosítva úgy döntött, hogy . . . – Medlics egy másodpercnyi szünetet tart az intézkedés ismertetésében, rám néz, tekintetében cinkos, huncut fény csillan – a viski hídfőben elhelyezett 13/II. zlj. szeptember 4-én, a sötétség beálltával ürítse ki Visket, vonuljon a Tisza bal partján Técső magasságáig, és ott, szeptember 5-én, a técsői hídon elsőként haladva át a volt országhatáron, a megszállást teljes harckészültségben hajtsa végre, vonuljon be Erdélybe . . ." Egyébként reguláris román erők esetleges ellenállásával számolni lehet, a lakosság egy része ellenséges érzelmű. Fegyelmezett, határozott fellépést kell tanúsítani. Mindenféle helyi beszerzés, rekvirálás, igénybevétel, lefoglalás, legfőképpen pedig a harácsolás, fosztogatás: szigorúan tilos! Az ellene vétőket a hadba vonult seregnél alkalmazandó legszigorúbb, helyszíni büntetéssel kell sújtani.

Éjszaka rendben, szervezetten kiürítjük Visket. Visszavonulunk a Tisza bal partjára, ott keletre fordulva megindulunk a folyásirány ellenében, Técső felé.

Zsúfolt az út, menetoszlopok, járművek torlódnak a bekötő utak torkolatában, besorolásra várva. Ideális célpont lennénk légitámadásra, gondolom, mire, mintha megrendelésre történne, iszonyú detonáció döng, bömböl, hömpölyög végig a folyó szűk völgyén, a környező hegyek felhangosítva hajigálják át egymásnak oda és vissza az óriás dörrenést, kánonban, fáziseltéréssel dörög, zúg, harsog a basszus kórus, mellbe ta-

szít a légnyomás, nyögve hajbókolnak a taláros tölgyek, a vénasszony-fűzfák visongva kapdossák szoknyájukat, melyet fejükre borított a hirtelen támadt széllökés.

Elpukkant a técsői híd, az orrunk előtt. Néhány elkeseredett román – hogy tiltakozásának hangot adjon – hátrahagyta névjegyét. A magam részéről: nem tudok rájuk haragudni, mint ahogyan azt a legtöbben teszik, átkozódva, fenyegető öklöket rázva a túlsó part felé – talán én is ezt vagy valami hasonlót tennék, ha a helyükben lennék.

A robbanás kissé hátráltatta ugyan a partváltást, de nem akadályozta meg. Lerogyott a híd középső mezője, a két mederpillért összekötő főtartók meredeken mutatnak lefelé, habzik-tajtékzik körülöttük a rohanó ár, az acélszerkezet görbült rácsain fennakad a sok ág, törmelék, amit a robbanás ereje lökött a víz sodrába.

Megtorpan a diadalmas bevonulásra indult sereg, tétován álldogálunk egyik lábunkról a másikra, senki se tudja: mi lesz? Parancsnoki gépkocsik száguldoznak, vezérkari tisztek rikácsolva törnek utat maguknak az egyre tömöttebb góccá torlódó átkelőhelyen, leszorulunk az út árkába, szekereink félszegen dideregnek a padkán. – „Helyet, helyet!" – ordít, harsog, parancsol, káromkodik mindenki; jönnek az utászok, reng a föld a nehéz járművek alatt, pontonok kúsznak el mellettünk, döngve, mint óriás svábbogarak, hadihíd-oszlopok, súlyos, vasalt gerendákkal, csörgő horgonyláncokkal, fogait vicsorgató vasmacskákkal.

– „Parancsnokok előre!" – Eligazítás, újabb parancs az átkelésre, a megváltozott helyzetnek megfelelően. Ideiglenes – úszó pontonaljazatra épített – hídmező kerül a lerogyott középrész helyére. Ezen a gyalogság – az eredeti sorrendben – partot vált. Az összes jármű – az ütközetvonat lőszerkocsijai és a moz-

gókonyhák is – Máramarossziget nél kelnek át a folyón, és majd csak ott csatlakoznak hozzánk. Pikáns, felettébb kényes szituáció: hiszen magunk szakítjuk meg ezáltal a lőszerpótlás normális láncát, s ha netán – odaát – barátságtalan lenne a fogadtatás (a híd felrobbantása is erre figyelmeztet), ott állunk azzal a néhány rakasznyi lőszerrel, amit málhás állataink a hátukon cipelnek át a folyón . . . De más megoldás híján meg kell próbálni, hátha szerencsénk lesz.

Több órai késéssel bár, de végül is elérkezik a nagy pillanat. Medlics – ő tudja, miért – az én századomat küldi előosztagként elsőnek át a hídon. Én vagyok az első tiszt, aki a técsői hídon Erdély földjére lép. Nincs himnusz, nincs szónoklat, még az agyoncsépelt, unosuntalan felhangzó „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország" is elmarad, csak néhány borízű, bátortalan „éljen!" – és már döng is a lábunk alatt a hevenyében összekapcsolt hídmező, mely érezhetően ring, himbálódzik, ahogyan a lehorgonyzott pontonaljazatot cibálja, rángatja a folyó rohanó sodra. Lóról szállok, át akarom vezetni Szádellőt, mivel ismerem, hogy milyen ideges, bolond, ha nem érez biztos talajt a lába alatt, ilyenkor hisztérikus rémület fogja el, és teljesen beszámíthatatlanná válik. – „Ülj fel! Ülj fel! – kiált valaki. – Lovon kell átmenned, itt a sajtó, itt a filmhíradó . . ." – Egye meg a fene, bosszankodom, hát jó, felülök, a többi majd elválik. A pontonra állították a filmfelvevőt, ott buzgólkodik a két operatőr, no meg Sugár úr, a gyöngyösi fotográfus, tartalékos honvéd, az ezred házi fényképésze – tohonya, elhízott ember, két csámpás lúdtalppal súlyosbítva. Szádellő nem lelkesedik Erdélynek az anyaországba való visszatéréséért, fújtat, mint a gőzgép, hátracsapja a füleit, szemgolyói kidüllednek, tipeg-topog, inkább a vízbe ugrana oldalt kitörve – ha hagynám –, semmint

szemközt menne az imbolygó deszkákon a félelmetes, ismeretlen filmfelvevő elé... Aprózza a lépést, aztán – az angyalát! – szökken egy hallatlan nagyot, mire Sugár úr az arcához emelt, célzásra tartott Kodak Douval hanyatt vágódik, végigfekszik a ponton fenekén, mintha napfürdőzne... Oda az áhítat, mindenki a hasát fogva kacag, nincs olyan katona, aki ne örvendezne szívesen a pórul járt haditudósító kárára.

A túlsó parton megindultunk Máramarossziget felé. Feszültség, ugrásra, visszacsapásra kész nyugtalanság uralja a hangulatot, nyoma sincs a Felvidéken tapasztalt ünnepélyes, lelkes, elérzékenyült atmoszférának. Amerre haladunk, zárt ajtajú, elfüggönyzött ablakú házak fogadnak, némák és üresek az utcák, csak itt-ott ácsorog néhány ember, ezek is inkább kíváncsiságból nézegetnek minket, mint üdvözlő szándékkal. Csak néhány rövid pihenőt tarthatunk, igyekeznünk kell, hogy ledolgozzunk valamennyit a híd felrobbantása miatt elszenvedett hátrányból. Sírós, szomorú idő kerekedik, apró szemű, sűrű esőszemeteléssel, talán nem is az, csupán párás, nyirkos a köd, mely rátelepszik a Tiszára, kivattázva a kétoldalt húzódó hegyek oldalát.

Sötétedik, mire beérünk Máramarosszigetre. Néhány bizonytalan „éljen!", néhány nemzetiszínű papírcsík a piszkos, tenyérnyi ablakok sarkában. Egyébként: barátságtalan, inkább semmilyen a fogadtatás. El kellene szállásolni, de sehogyan sem jutunk zöld ágra. A lakosság elzárkózik, fél, tiltakozni ugyan nem mer, de oly passzív, hogy a birkatürelmű ember is ingerültté válik tőle. A mozgókonyhánk elkallódott, ki tudja, hogy mikor látjuk, holott a kondérban rotyog a babgulyás, mi meg itt ténfergünk étlen és szomjan. Meleg, fedett helyiség kellene – szobáról álmodni sem érdemes ebben a nyomorúságos sárfészekben –, ahol tisztálkodni, lábbelit, kapcát eligazítani lehetne, és né-

hány órát, ha többet nem is, aludni is talán. Egy mocskos, elhanyagolt csűr, egy düledező raktárféle akad csupán, de minden olyan piszkos, koszos, hogy a katonák csak ímmel-ámmal veszik igénybe. Igaz: a város – ha egyáltalán megérdemli ez a szomorú fészek a város nevet – szélére kerültünk, talán ez a szegénynegyed. Román keveredik a jiddissel, tört magyar a ruszinnal, a zsidók, kereskedők, polgárok megpróbálkoznak a némettel is – de mindenkiből harapófogóval kell kihúzni a szót, mindenki morcos, szófukar, csak a kérdésre válaszol, de még inkább egy megvető vállrándítás a felelet. Ezek – mondjuk egymásnak – nem járnak kánkánt a boldogságtól, hogy magához ölelte őket az anyaország . . .

Éjfélfelé ránk talál a mozgókonyha. Zűrzavar, pokoli torlódás volt az átkelésnél, nem jöhettek előbb. Most mi legyen? Verjük fel az embereket, zavarjuk meg ezt a kevéske pihenőjüket is? De ugyan kinek kellene éjjel a babgulyás, egy sötét, sáros, bűzös, ismeretlen utcasarkon? Forró fekete, rummal, az indulás előtt: igen, talán ez egy kissé helyrepofozná az emberek erejét, hangulatát . . . De a kondér tele babbal, amely már olyan sűrű, mint a beton, és – szagáról ítélve – alaposan le is kozmált. – „Öntsétek ki, kell a kondér!" – szól valaki. – „Várj, kár ezért a gulyássűrítményért!" – Felzörgetjük a lakosokat, hozzanak fazekakat, vödröket: kimérjük közöttük az ételt, vihet mindenki annyit, amennyit csak elbír.

Nekirugaszkodunk a második napi menetcélnak. Atyaisten! Átkelni a Máramarosi havasokon? Felmászni a Priszlop-hágóra ezzel a rozoga ármádiával? Ugyan mi sülhet ki ebből? Hát . . . csak az, hogy ismét beigazolódott: képtelenség a gyalogságra hárítani a legnagyobb feladatot, ugyanakkor a leggyengébb, leghitványabb emberanyaggal – valóságos élő ágyútölte-

lékkel – felhígítani a gyalogság állományát. Egész nap eső – alattomos, hideg, sűrű –, feljebb köd vagy felhő – ki tudja? – és olyan komor szürkeség, hogy nem tudja senki: délután van-e, vagy már éjszaka, napszállta utáni homály, vagy hajnali derengés... Az út – nem is út, csupán kátyúkkal, ferde vízmosásokkal felszabdalt meredek sziklaösvény – egyre feljebb és feljebb vezet, a felhőbe vesző gerincek közé, a népmesében a sárkánykirály birodalmát védik így az üveghegyek; alattunk és felettünk minden nyúlós, nyirkos, átláthatatlan szürkeség, melyből hirtelen ugrik elénk egy-egy fekete fenyőóriás – őrt álló katonának is hihetné az ember –, ritkul a levegő, kihagy a lélegzet, szárad a torok, mint a sivatagban, zihál a tüdő, sebzett madárként ver a szív... Szétszakad a zászlóalj, elfolyik, szétszóródik a hágóra vivő szörnyű úton, eddig keménynek, acélidegzetűnek ismert emberek dőlnek ki, eldobják felszerelésüket, végignyúlnak a hideg sárban... „Lőjön agyon... nem bánom... nem megyek tovább... nem bírom..." – és mindez: ellenséges behatás nélkül, egy teljesen lakhatatlan, kiürített területen... Mi lenne, ha harcolni is kellene ezekkel az emberekkel?

Medliccsel megbeszéljük a helyzetet. Nem erőltetjük a menetet, be kell látni, hogy nem megy... legalábbis így nem megy... Kijelölünk két útkanyart – egyet legfelül, a másikat lentebb –, nagy tüzet, hatalmas máglyát rakatunk, majd ezek köré összegyülekezik a jónép magától is, nagyobb nógatás és káromkodás nélkül. Én – egy golyószórós rajjal – előremegyek Priszlop és Entrádám falvakba, megnézem, hogy mi ott a helyzet. Megpróbálok élőfogatokat szerezni, ezeket visszaindítom, hogy összeszedjék az elhányt szerelvényeket, felvegyék a járóképtelen menet-

betegeket... Ha lehet: szállást, fedett helyet, ivó- és főzővizet készítek elő.

Megbuktunk? Azt hiszem: igen. A gyalogság – a fegyvernemek királynője – ezzel az emberanyaggal, ezzel a felszereléssel, ezzel a lóvontatású menetoszloppal még egy békés sétára, egy bevonulásra sem alkalmas.

„A Sipka-szorosban minden csendes." Verescsagin, ha élne, ha itt lehetne, most bizonyosan megfestené a mi szétvert, lezüllött demoralizált csapatainkat is. „A Prisztlop-hágón minden csendes."

Felkajtatok nyolc-tíz helybéli szekerest. Fura szerzet mind, tágra mered a szemem, amint meglátom őket. Küllemre ortodox rabbi mindegyik, tipikus zsidó arc, hosszú, gyűrűbe csavarodó pajesz, éneklő jiddis beszéd. Mégis: erdőt járó favágó, a nyomorúságos, sovány, hegyoldalnak futó földcsíkokon gazdálkodó szántó-vető paraszt valamennyi. Megrekedt itt a történelem, megállt az idő. A szegénység, a nyomor elképzelhetetlen. Entrádám még ennél is meglepőbb. Derekamig se ér a legtöbb ember, Gullivernek érzem magam közöttük, már olyan bizonytalan érzés is úrrá lesz bennem, hogy talán meghibbantam, nem vagyok egészen eszemnél, elvesztettem arányérzékemet... A falucska „öreg"-je megnyugtat. A lakosság egy része valóban törpe. De ez a szörnyű testi fogyatékosság bizonyos megélhetési lehetőség, olykor a jómód forrása is. Innen kerül ki Európa – talán a világ – legismertebb cirkusztársulatai számára a gnómok, törpék, púpos szörnyszülöttek sokasága – vézna gyermektörzs tetejére illesztett szomorú tekintetű, ráncos, koravén aggastyánfejek –, akiknek aztán tarka bohócruhába, cifra maskarába bújtatva nevetésre kell ingerelniök az egészséges felnőtt embereket. A törpe test, a gnóm alkat: féltett kincs, majdnem találmány, sza-

badalom. Csak egymás között házasodnak, utódaik egyre degeneráltabbak, de így marad a falu előjoga, hogy biztosítsa a cirkuszok törpeutánpótlását.

A szükség – olykor – leleményessé, ötletessé formálja az embert. Mi is kifundáltunk egy olyan módszert, melynek segítségével végül mégis végre tudtuk hajtani az „Erdélyi bevonulás" címszó alatt ismert hadművelet ránk eső porcióját. Nap mint nap előreküldtünk egy csoportot – ezek mozgására összeszedtük a zlj. valamennyi kerékpárját –, hogy élőfogatokat állítsanak ki, hogy aztán ezzel szállítsuk faluról falura beteg, mozgásképtelen embereinket meg azt a szerelvényt, amit leszereltünk az emberek válláról, hátáról, hogy könnyű felszereléssel (puska, kenyérzsák, tölténytáska) jobban bírják a kutyagolást. Nem mondom: a látvány nem volt éppen katonás, de fontosabb volt ennél az, hogy napról napra átrágjuk magunkat a kásahegyen, amit a magas hadvezetés feltornyozott elénk: Entrádám után egy nap alatt elérni Naszódot, onnan Besztercét, tovább Tekét, hogy szeptember 12-re Székelyföld fővárosába, Székelyudvarhelyre érkezhessünk.

Amire odaértünk, már mindnyájan szédelegtünk, lézengtünk a fáradtságtól, az éjjel-nappal egy huzamban tartó gondoskodás, intézkedés, buzdítás, ellenőrzés miatti álmatlanságtól. Nem dicsekvésnek szánom, hanem csupán a helyzet illusztrálására említem meg, hogy én például a técsői hídon ültem egyszer és utoljára lóra, mivel nem vitt rá a lelkiismeret, hogy lóhátról nógassam, buzdítsam a holtra fáradt, kimerült gyaloglókat. Tölténybőröndöket, lőszerrakaszokat, pokrócból kötött hurkákat cipelt szegény Szádellő, mint valami mozgó bazár, de gyakran ültettem nyergébe azt a katonát is, akinek már fogytán volt az ereje.

Székelyudvarhelyen aztán újra „villogni", sziporkázni kellett, szemfényvesztő bűvészmutatványt produkálni, fitogtatni az erőt, a hatalmat, a „magyaros büszkeséget", a katonás fenegyerekséget. Előtte pihenőnapot kaptunk, összeráztuk újra az egységeket, rendbe szedtük a szerelvényt, fegyverzetet, emberibb ábrázatot követeltünk mindenkitől.

Székelyudvarhely. Itt már fogadtak, üdvözöltek, örültek nekünk, de az ünneplléstől, attól a mámoros, könnyes ölelkezéstől, amit Kassán átéltünk, messze elmaradt a lelkesedés hőfoka.

Persze lehet, hogy első benyomásaim hamisak voltak. Lehet, hogy befolyásolta, predesztinálta véleményem kialakítását az a körkép, amit a székelyekről, Erdélyről olvasmányaim – Móricz kitűnő trilógiája, Nyírő, Kós, Bánffy, Kemény, Karácsony, Tamási és az Erdélyi Helikon meg az Erdélyi Szépmíves Céh írói – belém vésték. A tartózkodás, az önérzet, az érzelmek kifejezésében a szemérmesség: azt hiszem, mégis jellemző tulajdonsága ennek a népnek.

Lehet, hogy rosszul, az előítéletek hatása alatt elfogultan csak én láttam meg azt a különbséget, mely éles határvonalat húzott az út mentén, házaik előtt álló, komoly méltósággal ünneplő székelyek, és a díszemelvényen páváskodó, bortól és pálinkától vörös arcú, csillogó tekintetű, darutollas, vitézkötésű, díszmagyaros anyaországiak közé.

Otromba és ízléstelen hivalkodásnak éreztem a tribünön pöffeszkedő díszmagyarok üdvrivalgását, a túl hangos, túl lelkes indulók vásári zenebonáját, a szónokok süket frázisait országgyarapításról, örök igazságról, esküdözésről, fogadkozásról, a kényelmes autókon ideérkező tökfejű törzstisztek ripacskodását, a „Keményen, fiúk! Vágjuk a díszlépést! Nézz a szemembe, dacosan! Most mutasd meg: mit tudsz, ba-

ka!" rikácsolásokat, az öntömjénezéseknek, öndicsérésnek ezt a képmutató parádéját. Ha itt, Székelyföldön és 1940. szeptember 12-én Székelyudvarhelyen dicséret és köszönet illet meg valakit: az a székely nép lehet csupán, mely – dacolva minden nehézséggel – megőrizte nemzeti értékeit, anyanyelve tisztaságát, szabadság utáni vágyát, öntudatát.

Zászlóaljunk – a bevonulást követően – azonnal továbbvonult, hogy elérje Székelyboldogasszonyfalvát, mely a hadműveleti terv szerint utunk végcélja volt. A zlj.-nak igen, de nekem nem. Boldogasszonyfalván ugyanis Medlics magához hívatott, és némi szégyenkezés és mentegetőzés után – „... nézd, János, nagyon sajnálom, hogy megint csak téged kérhetlek erre ..." stb. – a lényegre tért: géppuskás, aknavető és páncéltörő ágyús szakasszal, árkászrajjal, távbeszélőrádiós állomáscsoporttal megerősített lövészszázaddal harccsoportot alakítva, a Küküllő völgyéből keljek át a Homoród völgyébe, ott délnek fordulva szeptember 13-án – a megszállás utolsó mozzanataként – érjem el Homoródoklándot, ott vegyem fel a kapcsolatot az Okland D-en levő román erők parancsnokával, jelöljük meg közösen az ideiglenes országhatárt, állapodjunk meg a határ kölcsönös biztosításának, tiszteletben tartásának módját illetően, várjam be a határvadász alakulat felvonulását, elhelyezkedését, majd adjam át nekik a határszakaszt, és mindezek után vonuljak be a zlj.-hoz Boldogasszonyfalvára.

Medlics részéről ez a kirendelés kényszerűségből adódott – más szóval: nem „kivételezett" velem, nem kitüntetésnek szánta ezt –, mivel valóban, a három lövészszázad parancsnoka közül én voltam az egyetlen hivatásos, a másik kettő néptanítóként bezupált próbaszolgálatos továbbszolgáló tiszt volt. Volt és van annyi önkritikám, hogy tudjam: ez volt annak a ma-

gyarázata, hogy minden kényes, fontos, különleges feladatot kénytelen volt rám bízni. Medlicsen, a segédtisztjén (Pelle Gyurkán), a géppuskás szd.pk.-on (Bánlaky Lacin) kívül csak én voltam hivatásos, a többiek valamennyien tartalékosok vagy tsz. psz.-ek voltak.

Hat napon át önállóan tevékenykedtem. A bevonulást – Homoródszentmártonba és Homoródoklándra én vonultam be elsőnek – igyekeztem a magam szája íze, ízlése és felfogása szerint lebonyolítani, csinnadratta és pufogó frázisok nélkül.

Kerek két hónapig maradtunk Székelyföldön.

A bevonulás borgőzös, mámoros, virág- és zászlódíszes napjai gyorsan tovaszálltak, átadva helyüket a komor, fenyegető kérdésnek: hogyan tovább, urak? Mert – ez volt a székelység első fájdalmas sérelme – anyaországi „urak" terpeszkednek a közhivatalok, tisztségek és közéleti fórumok karosszékeiben, anyaországiak ültek a nyakukra, úrhatnám, hatalomra és cifra, nagyúri életmódra vágyó dzsentriivadékok, akik „uram-bátyám, kérlek alássan" alapon a székely uborkafa ágain trónolva, láblógatva kívántak jól élni a gyarmatnak vélt Erdélyben.

A kettészelt, vasúti összeköttetést nélkülöző országrész gazdasági vérkeringése csak nehezen normalizálódott. A Székelyföldön rekedt termények és bizonyos áruféleségek viszonylagos bősége és ezek eladhatatlansága, illetve a bennszülött kereskedők tájékozatlansága az anyaországi árak és a lej pengőre való átszámítása felől: mindez néhány mozgékony, ügyes, gátlástalan üzér malmára hajtotta a vizet. Rengeteg alma termett ebben az évben, amit azonban eladni, elszállítani, tárolni senki sem tudott. Aztán: hihetetlenül olcsó volt minden fűszer, a bors, a vanília, a fahéj. Csak a honvédség rendelkezett teherautókkal, szállító-

térrel, ingyen munkaerővel, így persze erős volt a csábítás a haszonszerzésre. Volt is olyan, aki nem tudott ennek a csábításnak ellenállni.

Botrányos civakodás, durva hangú veszekedés robbant ki egyszer közöttünk is. Egy idő óta sejtettük, hogy az egyik tartalékos tiszt – meg kell mondanom az igazság kedvéért: zsidó volt az illető – nagy tételekben felvásárolja potom pénzért a fűszereket, melyeket aztán katonai autókon Miskolcra szállít. Amikor erre fény, bizonyosság derült: az egyik hivatásos (ludovikás) társunk nagyon helytelenül, iszonyú durván és gorombán leszidta, leordította csirkefogónak, gazembernek, piszkos üzletelőnek, mindennek – ámde ami a legrosszabb volt: zsidózott is csúnyán, teli szájjal, általánosítva, kiterjesztve a vádaskodást valamennyi zsidó bajtársunkra. Ennek következtében – joggal – halálosan megsértődött az a néhány derék, becsületes zsidó származású fiú is, akinek minden bizonnyal semmi köze nem volt az egészhez. Ettől kezdve nagyon feszült, kínos hangulat uralkodott a zlj.-nál.

Szorongást, kényelmetlenséget ébresztett – legalábbis a józanabb, jobb érzésű emberekben – egy további incidens is. Addig-addig szítottuk a magyarkodást, a melldöngető hazafiaskodást, a velünk együtt és a szomszédságban élő népek ócsárlását, lenézését és kigúnyolását, míg gyilkosság nem lett belőle. Mert – jól emlékezhetnek erre, akik annak idején részt vettek a megszállásban – ilyesmiket énekeltettünk a katonákkal, hogy „Bukarestben ütjük fel a, sej, haj, tábori tanyánkat – oláh király legszebb lánya mossa a gatyánkat . . .” és hogy „. . . . magyar bakák sapkájukra kitűzik az illatozó, fehér gyöngyvirágot . . . s megtanulnak kacagni a csíki székely lányok . . .”

Kaszálni indultak ketten, egy székely meg egy román. Szomszédok voltak, gyerekkori pajtások, jó ba-

rátok. A román – ha az volt – szépen, ízesen beszélt a másik anyanyelvén, emez meg, a székely, most is segíteni készült a román komának, hogy mielőbb végezzen a kaszálással. Egyidősek voltak, közel a hetedik x-hez, együtt, egyszerre vénültek meg, jóban-rosszban. Csak ezek a legutóbbi napok . . . ezek bolygatták fel a szenvedélyeket, melyekről eddig tudomást sem vettek. A székelyben ágaskodott a fenyővíz – szította a hetykeség –, a románt mardosta a keserűség, mely a lépten-nyomon feléje szálló sértésekből fakadt. A székely most is csillogtatta csavaros, nagy eszét, incselkedve ugratta, bosszantotta román cimboráját. – „Elérkezék immár az idő – kacagott fel a székely –, mikoron ti, komám, felfaljátok még a ganéjunkat is, mert nem akartok éhen veszni!" – Ezt hallván, a román tempósan, kimért mozdulatokkal rásújtott a székely fejére a kaszanyéllel, aminek a végén nehéz vasgyűrű, a korona volt, amibe a pengét illesztik. A székely csak eldőlt, és nyikkanás nélkül visszaadta lelkét teremtőjének. Úgy loccsant szét a koponyája, mint a sárgára érett tök, amikor lepottyan a megrakott szekérről a fagyott földre.

Katonai közigazgatás volt, a bíróságok helyett is katonai törvényszékek ítélkeztek, méghozzá gyorsított eljárással. Az ezred jelölte ki azt a hét csapattisztet, aki – a katonai törvényszék tagjaként – ítélkezni jogosult. Én is köztük voltam. A tárgyalás nem hagyott semmi kétséget a cselekmény lefolyása, a vádlott bűnössége tekintetében. Az öreg román – boltozatos koponyájú pátriárka – nyugodt méltósággal, majdnem derűs és elégedett hangulatban vállalta mind a cselekmény elkövetését, mind az érte kiszabandó büntetést. A védelmére kirendelt katonai jogász hasztalan próbálta az öreg szájába rágni a jogos önvédelem, majd az elhangzott sértő kifejezés okozta erős felin-

dulás lehetőségeit, a vádlott konokul egyre csak a fejét rázta.

– Én sújtám agyon . . . én törtem bé a koponyáját. Nem köll nékem könyörület. Büntessenek csak meg a magyar tiszt urak, ahogyan kell. Voltam katona én es: tudom a regulát . . .

Visszavonultunk tanácskozásra. Egymást túlkiabálva, egymást túllicitálva heveskedtek néhányan. – Tanácskozni? Töprengeni? Mérlegelni? Mit és minek? Fogat fogért . . . Életet a kioltott életért . . . Agyon kell lőni és punktum . . . Agyonlőni? Nono, pajtás . . . Azt már nem! Nem érdemli az ilyen bitang a golyót, a becsületes katonahalált. Azt már nem! Fel kell akasztani! Nyilvánosan, a főtér kellős közepén . . Hogy tanuljon belőle ez a hitvány cigánynépség: ez a sorsa minden bitangnak, aki kezet mer emelni ránk, magyarokra!

Undorító volt ez a soviniszta elvakultság, ez a vérszomjas, alantas bosszúvágy. Szerencsére a három szakember, a tárgyalásvezető hadbíró, a katonai ügyész és kirendelt védő nem hajították el a sulykot. Szavaztunk a bűnösség kérdésében, ez nem lehetett vitás. Aztán szavaztunk a kiszabandó büntetés mértékét illetően. A javaslatokat a vezető bíró összesítette, átlagolta. Hét esztendőt kapott az öreg. Ítélethirdetés után kihúzta magát, büszkén, gőgösen. – Hét esztendő? Az is valami? Ki fogom bírni, ettől ne féljenek a magyar tiszt urak!

Neki lett igaza. Nem telt el öt esztendő se, amikor ismét fordult a kerék.

November közepén – végre-valahára – kivontak minket Erdélyből. Búcsúztatás, egyetlen „viszontlátásra" elhangzása nélkül kutyagoltunk át Székelyföldön, keresztül a Mezőségen, Tekét érintve Kolozsvárra, onnan Egeresen, Kalotaszegen át Bánffihu-

nyadra. Itt rakodtunk vasúti szerelvényekre, melyek aztán visszaszállítottak minket Miskolcra. November vége közeledett már, Erzsébet és Katalin felé. Elegünk volt Erdélyből, de még inkább elegük volt az erdélyieknek belőlünk katonákból, anyaországiakból.

Miskolcon, a kirakodást követően, el kellett játszani az „Aidá"-ból a győzelmi bevonulás jelenetét. Semmi kedvünk, semmi okunk nem volt ugyan erre, de a kávéházi szájhősök, a lelkendező honatyák és pruszlikos, csipkefőkötős honleányok szórakoztatása mindennél előbbre való volt.

Ácsorgás, várakozás, oszlopképzés, besorolás. Óriási vargabetű keresztül-kasul a városon, hogy a megfelelő irányból, a kellő időpontban érkezhessünk a „Korona" elé, ahol már összecsődült díszmagyaros főispán, alispán, mágnás és földbirtokos nemes urak, naftalinszagú uniformisba bújt trottyos generálisok, csodaszarvast kergető szószátyár politikusok, szájtáti kíváncsiskodók, nemes és nemzetes magyar úrasszonyok, idős és még ennél is idősebb nőegyleti hölgyek, pántlikát lobogtató lánykák, virággal és virág nélkül, nagy hasú papok, nyakukban lógó vastag aranykereszttel, borvörös abroncs feszül a pocakjukon, hogy szét ne pukkadjanak a jólléttől és a hazafiúi gőz feszítő erejétől, iskolás gyerkőcök, katonák, kutyák és utcaseprők, fontoskodó pofával, készenlétben tartott nyírfaseprővel és nyeles lapáttal, hogy eltakarítsák az illetlenkedő lovak hulladékát, mely bántaná az előkelő urak és hölgyek szaglószervét.

Díszmenet! Balra nézz! – recseg már a sok réztrombita, pufognak a dobok, sivalkodik, ujjong a nagyérdemű közönség, hogy íme: méltó keretet és alkalmat adunk nekik arra, hogy lelkendezhessenek, magyarosan, hazafias alapon. Émelyítő hülyeségek, otromba frázisok röpködnek felénk. „Jön a honvéd,

mint a vihar, millióknak vágyaival . . ." – ezt biztosan Gyula diák találta ki; az ám, ti ostobák: láttatok volna minket a Priszlop-hágón vonaglani, vánszorogni, szánalmasan . . . Itt a tükörsima flaszteron könnyű, itt még csak megy, megyeget valahogy . . . Aztán megint kezdődik a gyöngyvirágos giccs nyekergetése. Még hogy mi tanítottuk meg kacagni a csíki székely lányokat? Az ám! Azt hiszem: inkább sírnak most a szemes bors, fahéj, vanília után, amit hiába keresnek a szatócsnál.

Bájos lányka tipeg felém – a jelmez tökéletes: kurta szoknyácska, sok-sok nemzetiszín szalaggal, fodrocskákkal, blúz, párta, róla selyemszalagok lógnak le, egészen a szattyánbőr csizmácskáig –, úgy mosolyog, mint Nofretete, no . . . ez most virágot fog nekem felnyújtani . . . az ám: Szádellő idegei is felmondják a szolgálatot, megbolondítja a sok libegő pántlika, cafrang – ebből baj lesz –, szökken is akkorát, hogy a honleány majdnem úgy jár, mint Sugár úr, a gyöngyösi lúdtalpkirály a técsői hídon – és eközben, hála istennek, el is masíroztam a dísztribün előtt.

Mikor elégeljük meg már ezt a gyermeteg, népámító, hazug lelkesedést, lelkendezést? Talán soha. Ez senkinek se jó, senkinek se kell, csak a vezetőknek, hogy ezáltal mérjék fel: hogyan paríroz az istenadta nép, milyen hatalmat, fegyelmet ért el az állampolgárrá való idomítás . . .

Szélnek eresztjük a tartalékosokat, visszazökken az élet sekélyes medrébe. Vagy mégis: történt valami változás? Igen, azt hiszem. A tiszti étkezde klubszobájában minden asztalkán ott virít a *Signal*, a német diadalok szócsöve, a germán faj felsőbbrendűségének dokumentuma . . . És ott van a *Der Stürmer* is. Nyíltan folyik a faji izgatás, a zsidógyűlölő propaganda. Származási igazolásról beszélnek, be kell szerezni a papí-

rokat, nagyszülőkig bezárólag. – „Kivetjük magunk közül a salakot – szónokol valamelyik ügyeskedő –, így leszünk egységesek, erősebbek, mint valaha!"

Korbácsot kínálgatnak mindenkinek. Kétujjnyi széles bivalybőr, faragott, díszes famarkolattal. Mark Twain könyvében ilyennel verték a néger rabszolgát. De ez a korbács mások részére készült. A markolaton csigavonalban körülfutó faragott felírás – vehetjük használati utasításnak is – ezt mondja: „Kutyának – asszonynak – zsidónak." Tehát már itt tartunk.

Húgom jegyessége még tart, de csak elvileg. A vőlegény – természetes ez, mint a kétszer kettő – Erdélyben van. Kormánybiztos vagy mi a fene, téglagyárakat igazgat. Erre a feladatra csak egy anyaországi, tőrőlmetszett dzsentri a legalkalmasabb, székely, bennszülött erdélyi szóba se jöhet . . . A dzsentri úr úszik az árral, nem is ügyetlenül. Nemsokára díszgoj, fajtiszta köszönőember lesz egy közismert zsidó vállalkozás elnök-vezérigazgatói bársonyszékében . . .

Shelley szerint: „. . . . Késhet-e a tavasz, ha már itt a tél?" Ha én is ódát írnék a nyugati szélhez, azt kívánnám, hogy csak késsen az a tavasz, ne siessen, legyen jó hosszú a síidény.

Újra csomagolok, egy taxi el se bírja a léceimet, botjaimat, hálózsákomat, pulóvereimet. Megszabadulok az egyenruhától, a kaszárnyától, a tiszti gyűléseken fokozatosan erősödő faji izgatástól, mely mögött Haynal ezredes áll mint spiritus rector.

Jól felpakoltam magam könyvekkel is, hogy okosodjak is, ne csak a csúszkálás töltse ki a téli hónapokat. A hosszú esték, éjszakák, bezárva egy hóba süppedt viskóba, legjobb alkalom arra, hogy átböngészsze az ember az Asztalos–Pethő-történelemkönyvet, összehasonlítva azt a Hóman–Szekfű-félével, alapo-

sabban megismerkedjen Szabó Dezsővel, Kodolányi Jánossal, Németh Lászlóval, Babits Mihállyal, Szabó Pállal, Kosztolányi Dezsővel.

Kárpátalja és Erdély egy részének bekebelezésével nagy fordulat állott elő a sízés, közelebbről pedig a honvédségnél folyó síoktatás területén is. Szükségessé vált, hogy a sízés kinője az exkluzív sport szűkre szabott kereteit, és például a hegyi- és határvadász alakulatoknál a kiképzés egyik fontos, elengedhetetlenül szükséges része legyen. Ennek érdekében minden épkézláb síoktatót, katonát és civilt egyaránt, ennek a feladatnak a megoldására szólítottak fel.

Ezt a telet is – talán már mondanom sem kell – Tassonyival síztem végig. Megszoktuk már kölcsönösen egymás rigolyáit, nagyszerűen tudtuk csipkedni, ugratni egymást – az igazság mégis több ennél, mert Tassonyiban találtam meg azt a társat, barátot, vitapartnert, akivel minden témát meg lehetett beszélni, minden oldalról körüljárni, alaposan megnézegetni, még akkor is, ha ezeknek a beszélgetéseknek a modora, stílusa túlnyomórészt gunyoros, végletekig „kihegyezett", fanyar és különcködésre, illetve a megbotránkoztatásra is alkalmas volt, gyakran pedig egy megvető „köpök rá, hülyeség az egész" megjegyzéssel egyszer és mindenkorra lezárt minden témát.

Rahón és Tiszaborkúton, Volócon és Trebusán oktattunk, szórakoztattuk az újdonsült hegyivadászokat, Edömérrel és még néhány civil versenysízővel, akik közül a BBTE-s Emmánuel Antira emlékezem a legszívesebben, mivel értelmes, kellemes embernek ismertem meg. Egyébként patikus volt, a Csaba utcai gyógyszertárban dolgozott, és később, amikor én is a Városmajor utcában laktam, igen gyakran találkoztam vele, sokáig jó barátok voltunk.

Tassonyi ekkor már újra töltött néhány hónapot az

ejtőernyős ún. „kísérleti keret"-nél, valójában tetszett is neki a dolog, meg nem is, olyan se hideg, se meleg véleménye volt az egészről. Túlságosan Bertalan Árpád őrnagy testre szabott kreatúrája volt ott még minden, ezért kissé komolytalan, távlati szempontból bizonytalan, labilis. Bertalan, akivel én Várpalotán a „Kísérleti Rohamzlj."-nál személyesen is találkoztam, valóban rendkívül bátor, hallatlanul vakmerő, kivételes egyéniség volt, de nyitva maradt az a nagy kérdés, hogy ezek a tulajdonságok elegendők lesznek-e egy – esetleg felállítandó – nagyobb egység békében és harcban való vezetésére is? Vele kapcsolatban nagy vitáim voltak Edömérrel is, mivel én azt állítottam, hogy a vakmerőségnek az a foka, mellyel Bertalan is, Tassonyi is rendelkezik: nem érdem, vonzó példa, a vezetésre való alkalmasság biztos jele, hanem sajátos fogyatékosság, idegrendszeri elváltozás, ha úgy tetszik: defekt, anomália, ami abban nyilvánul meg, hogy a veszélyhelyzet a tudatküszöb alatt marad, így az életösztön nem kap megfelelő jelzést, vagy ha el is jut ilyesmi hozzá, bénult, leblokkolt állapotban szundikál. Én amellett kardoskodtam, hogy az az igazán bátor, akinek ép és egészséges az idegrendszere, érzékeny az életösztöne is, van viszont annyi önuralma, akaratereje, felelősségérzete, önfegyelme, hogy – legyőzve ösztönszerűen fellépő félelemérzetét – képes higgadtan, megfontoltan gondolkozni, intézkedni, cselekedni.

A Pop Iván csúcsán, egy kis menedékházban, vagy talán Borsán vitatkoztunk ezen? – már igazán nem tudnám megmondani. Csak azt tudom, hogy Tassonyi, bár ekkor már hetek óta együtt voltunk, minden bevezetés nélkül ezzel zárta le beszélgetésünket: – „Rövidesen alkalmad lesz mindezt előszóban is kifejteni Árpi előtt. Láttam az áthelyezésedet... Rég

nála lennél már, csak ez az izé . . . ez az erdélyi karnevál beleköpött a káposztába . . . Most meg »nemzeti érdek«, hogy ezek a botlábú hegyimaskarák ne ugassák meg a havat, és én kötök csimbókot az esernyődre – ha itt végzünk –, nehogy már az első ugrásnál palacsinta legyen belőled . . ."

Hát így évődtünk, így kedélyeskedtünk egymással. És ilyen véletlenül – mellékesen – tudtam meg, hogy rövidesen áthelyeznek a légierő legfiatalabb egységéhez.

A nap, mely eddig olyan volt, mint egy penészes, petyhüdt léggömb, melyet valaki – aki a nagy cukorsüvegek mögött rejtőzködik – madzagon felenged ugyan, de menten vissza is cibál, kezdte már a régi, ismert arcát mutogatni. Sugarai megizzasztották a déli lejtők vastag hótakaróját, az izzadság aztán délután kőkemény kéreggé fagyott. Ha még erre a jégpáncélra néhány centis friss porhó hullott: olyan gyors lett a pálya, hogy még a bolond Tassonyi is nyersgumi pántokból fonott bukósisakot nyomott a fejébe. Versenyeket rendeztünk, hogy ki-ki bemutathassa tudományát a csúszkálás terén, lassan pedig mi magunk is elbúcsúztunk a felhőbe nyúló hegycsúcsok, ezüstszínű porral, jégcsapokkal feldíszített fenyveseitől, a szürke sziklafalakon világító havasi gyopároktól, Salten Félix Bambijának ikertestvérétől, melyet félig agyonfagyva találtunk egyszer a járőrnyomon, vállunkon cipeltük haza a táborba, ott gyógyítgattuk, dédelgettük, amíg megerősödött, magához tért, hogy most eliramodjék társai s a nagybetűs szabadság után . . .

A télen kidöntött fenyőóriások legallyazott rönkjei dübörögve robogtak már a meredek oldalakon kiépített facsúszdák vályúiban – kitűnő bobpálya lehetett volna akármelyik –, hogy aztán kilőtt nyílvessző gya-

nánt, könnyed, puha ívben szálljanak át az utolsó sziklatömb felett, csukafejessel érve el a Biala felső tározójának mohazöld víztükrét – gyémántsziporkákra hulló ólomkristály tölcsért fakasztva izmos, karcsú testükkel –, majd a víz alól felbukkanva szelíden simuljanak tutajjá terelt társaik mellé.

A téli vándorcirkusz turnéja véget ért.

Miskolcon már igazi tavasz volt. A színház árkádja alatt toprongyos, éhes arcú asszonyok hóvirágot kínáltak, a Tiszti Vadásztársaság urai vadkanölő golyós puskáikat sörétesre cserélték át, mert – így újságolta valaki – húznak már a snepfek valahol a Leányvár kakukkfűillatú tisztásain, a diákok ujjukon számolták: hányat kell még aludni a húsvéti szünetig, a „Közvélemény" törzsasztal mellett pedig fejcsóválva, egymáshoz hajolva súgtak-búgtak az urak, bele-belelapozgatva Clair Vilmos „Párbajkódex"-ébe, mondván: – „Skandalum, barátom... Hallatlanul kínos... mondhatom: kínos..."

Való igaz: botrány volt elég, a javából. Ölre mentek, rugdalkoztak, összeverekedtek az urak a Korona éjjeli mulatójában, pontosan úgy, ahogyan a Makk Hetesben vagy a városszéli Becsali Csárdában – mindkettő a honvédegyének számára tiltott helyiség volt –, hajba kaptak éjszakánként a részeg kocsisok, hamiskártyások, vásározók, szomjas kubikusok.

Engem az egész nem érdekelt, bár mást se hallottam, amióta lejöttem a hegyek közül. De aztán kénytelen voltam tudni róla, mert egy tisztjelölt – saját zlj.-amból – párbajsegédnek kért fel. Nem azért, mintha én valami krakéler, lovagias ügyekben jártas ember lettem volna – soha még a közelébe se kerültem ennek az idejét múlta, középkori ostobaságnak –, hanem egyszerűen azért, mert már mindenki segéd vagy ellensegéd, esetleg sértett vagy éppen sértő volt. Ma-

gyarul: tömegverekedés tört ki egy ún. „úri muri"-n, magyaros mulatozás közben. Civilek s még hozzá nem is akármilyen rendű, rangú civilek, hanem maga a polgármester és annak díszes, előkelő dzsentri társasága ült a Korona mulatójának egyik felében, egyenruhás tiszt urak a másikon. Cigány viszont csak egy volt, a híres Bordás Jóska és bandája, aki aztán ide lépett, oda hajlongott, ennek a nótáját húzta, mire az ráordított: „Ácsi! az én nótámat!", így ment ez oda-vissza egy darabig, aztán elhangzott az első „civil, kuss!" – és elrepült az első pohár, majd a második és harmadik is, pohár után következtek a tüzérségi lövedékek, a boros- és szódásüvegek – ez ellen már védekezni kellett, sorra bontogatták az asztalokat, barikádok épültek mindkét oldalon, végül aztán – mint Damjanich vörössipkásai a szolnoki sáncoknál –: „Előre! Roham! Hajrá! . . . Üsd-vágd, nem apád!"

Szégyenteljes, utolsó, mocskos kocsmai verekedés – „így mulat egy magyar úr" címszó alatt. A hadtest nagy tanácstermében körülültük a legnagyobb tárgyalóasztalt, de még így se jutott hely mindenkinek, annyian voltunk segédek – csak azt nem tudta senki, hogy ki is a sértett és ki a sértő, hiszen mindenki egyformán hullarészeg volt, mindenki egyformán minősíthetetlenül viselkedett. Lovag Spanilly Oszkár ezredes – a hadtest fő-fő becsületügyi választmányának feje, a lovagias ügyek felkent tudora, a közös tiszti állásbecsület avatott csősze – talán most is azon töri a fejét, ha még él, hogyan is lehetne ezt a botrányos kocsmai tömegverekedést „tiszt urakhoz" méltó mederbe szelídítve, Clair Vilmos és a BÜ–1. sz. szolgálati utasítás szellemében mégis valahogy elkenni, agyonhallgatni.

Spanilly Oszkár ezredes úr nem, de a rohanó történelem napokon belül megtalálta az egyetlen elfogad-

ható megoldást. „Fr." majd részleges „M" – talicskán hurcoltuk a SAS-behívókat a postára, újból fekete, ünneplőbe öltözött falusi anyák, hitvesek, menyasszonyok csoportja ácsorgott a laktanyák kapuja előtt, patyolatfehér kendőben hozva még egy utolsó falat „hazait" a harcba, háborúba induló férjnek, apának, testvérnek, vőlegénynek – újra bolondokháza-hangulat lett úrrá az irodákban, a raktárakban, újra ikreződtünk, most Hegedűs a másik ezred parancsnoka lett (holott az erdélyi megszállást vele, illetve alatta csináltam végig), és Haynal Alajos lett a mienk, aminek nem nagyon örültem, annak viszont annál inkább, hogy Medlics ragaszkodott hozzám, és így ismét az ő zászlóaljában kaptam lövészszázad-parancsnoki beosztást.

Komolyodott, egyre jobban kiéleződött a helyzet, fokról fokra – és ez hallható, látható, kitapintható változást hozott a mozgósítások végrehajtásánál, a felszerelések kiosztásánál, a berakodás előtti utolsó sorakozónál. Hol van a 38-as felvidéki hangulat? Hol van az erdélyi megszállás légköre? Sehol . . . ezúttal a belváros egyik szűk utcájából indultam századommal. A Gazdakörben volt az „M" körlet, itt alakultam meg. Este, sötétedés után kellett kivonulnom a Gömöri pályaudvarra, de már délután megtelt a körletünk körüli utcák minden tenyérnyi helye szorongó arcú, szomorú szemű – és ami leginkább megdöbbentett –, néma, hangtalan emberekkel. Nem lobogtatott senki kendőt, nem rikkantott senki „éljen!"-t, nem próbálkozott senki hazafias, lelkesítő szólampuffancsokat sütögetni . . . nem, csak állt, várt és hallgatott a tömeg. Ha valami, akkor ez valóban megható, torkot fojtogató, döbbenetes búcsú volt.

Elsötétítés. A szürke égboltra feketén rajzolódnak ki a rakodást biztosító légvédelmi ágyúk árnyképei.

Igen – ezt érzi mindenki –, túlságosan belejöttünk az országgyarapításba, túl mélyen belekeveredtünk Hitler őrült háborúiba, túlságosan nagy lesz a keskeny felvidéki sávnak, az életképtelen erdélyi földdarabkának az ára. Most Bácska, de holnap . . . holnapután? Mi lesz, mi lehet ebből? Mibe sodródunk még bele?

Az egyik, szám- és betűjelzéssel megjelölt szállítmánynak én lettem a parancsnoka. Utasítottak, hogy a szerelvény elején és végén – egy-egy pőrekocsi platójára – állítsak fel géppuskákat, légvédelemre előkészítve, teljes tűzkészültségben. A mozdony előtt „előfutó" „I" kocsik voltak, talpfákkal, sínvasakkal megrakottan. A szerbek – nyilvánvaló ez az alig néhány nappal korábban aláírt „magyar–jugoszláv örök barátsági szerződés" hitszegő, minősíthetetlen, egyoldalú felrúgása után – nem virágesővel, zászlódísszel, húsvéti mazsolás kaláccsal fogadnak majd minket . . .

Átvettem az eligazítást. A legszükségesebb tudnivalókat megmondtam a vonatvezetőnek, mikor induljon, mikor legyen ennél meg annál az állomásnál. A pesti fővonalra irányítottak minket, egyelőre Füzesabony a célállomás, ahol további eligazítás vár rám.

Nem, ez már nem bevonulás, nem is megszállás. Háború lenne? Az talán még nem, legalábbis nem az „igazi", de a legénység így is jól érezte, érzékelte a fokozatosan komolyodó, veszélyesebbé váló kalandpolitika kisemberekre, névtelen katonákra nehezedő sötét árnyékát. Dal, énekszó szűrődött ki a marhavagonok rácsos ablakán: „Katonaság: nagy uraság, tiszteli is ország, világ . . . Nincsen gondja sóra, borra – nagy pompára, koporsóra . . ." és az, hogy: „Ma még piros az élet, holnap fehér álom, ne sajnáld a csókot tőlem, rubintos virágom."

Nyílt pályán, elhagyott állomások tolatóvágányán vesztegeltünk minduntalan. Félreállítottak, hogy helyet biztosítsunk más katonai szerelvényeknek, melyek ágyúkat, tarackokat, páncélkocsikat szállítottak. Már világosodott, amikor Füzesabonyt elértük. Jelentkeztem a forgalmista irodájában egy vezérkari tisztnél, akit alig láttam a szobában gomolygó, folytogatóan sűrű cigarettafüsttől. Keresgélt a papírjai között, táblázatokon, térképvázlatokon egyeztette szállítmányom rejtjelét, aztán nagy nehezen kibökte: – „Tiszafüred, Hortobágyon át Debrecen. A nagyállomáson kapod a további eligazítást. Igyekezzetek. Ez a vonal nincs annyira terhelve. Na, szervusz, induljatok . . ."

A hűvös éjszaka után jólesett a meleg napsugár. Felugrottam egy platókocsira, hanyatt fekve bámultam a gyöngyházfényű égbolt félgömbjét, mely olyan kemény és tiszta volt, mint nagyanyám konyhájában a habverő üst. Néztem a szemem sarkában elsuhanó platánok behajló ágainak halványzöld fodrait, a füzek pelyhedző barkáit, a drótszálon billegő fecskék egyensúlygyakorlatait, a foszlányokra szakadozó füstfátylat, melyet a mozdony tömpe kéménye kötött a fejére. Hallgattam a kazán hengeres hasából kiszökő gőz sistergését, a gép gyorsuló szuszogását, a kerekek ütemes csattogását, a halk, apró csilingelést, amit az egymáshoz koccanó és eltávolodó, majd újra koccanó ütközők acéltányérjai hallattak.

Nagyon nyomorultul éreztem magam. Valamit tisztázni kell önmagamban, ami hosszú napok óta bánt, szinte fizikai fájdalmat okoz. Elromlott, eltört valami, amiről csak most kezdem érezni – amikor megtörtént a félreértett, utolsó találkozás –, hogy mennyire fontos nekem. Hogyan is lehettem annyira buta, tapintatlan . . . Miért nincs olyan találmány, csodaszer, feledtető tabletta, mely vissza tudná szívni a

könnyen, meggondolatlanul kimondott félmondatot, mely álomnak, a csapongó képzelet játékának tudná elhitetni azt, ami valóban megtörtént? Nem ... nem így akartam elválni ... és mégis ez történt közöttünk.

A „húgom"-nak – maradok továbbra is ennél a megjelölésnél – sikerült állást kapnia. Évek óta kérvényezett, kilincselt, és most végre katedrához jutott, taníthat. Igaz, nem Miskolcon van a megüresedett állás, de az a kis bányászfalucska, ahol most dolgozik, mégse a világ vége. Az is igaz, hogy a címe, rangja – ideiglenes, helyettes, gyakornok, kisegítő stb. – jóval rosszabb, mint a havi 115 pengő fizetése, de mégis állása van, önálló kenyérkereső, a maga ura, saját sorsának, életének kizárólagos irányítója. Bátran hátat fordított a polgári szemlélet által diktált illendőségnek, mely szerint az „úri" lány legyen az anyja szoknyája mellett mindaddig, míg el nem jön érte az „igazi", a mesebeli királyfi hófehér paripán ... aki megalkuszik a családdal, s létrejön az üzlet, holtomiglan, holtodiglan, ásó, kapa meg a nagyharang választhat el csak minket ... És hogy végleg szakítson az álszent, szemforgató kispolgári illemszabályokkal: felbontotta újra a jegyességét, ezúttal végérvényesen, visszavonhatatlanul. Ha pedig a hoppon maradt férfi újból botránnyal, öngyilkossággal próbálná megzsarolni: lője magát nyugodtan főbe, akár a kötelet is választhatja.

Ketten voltunk, én figyelmesen hallgattam, aztán vártam, tétováztam, éreztem, hogy kellene valami kedveset, elismerőt mondani, olyasmit, hogy menynyire örülök, milyen boldoggá tesz elhatározásod, meg hogy nagyon ...

De – nem tudom, hogyan, nem tudom, miért – kicsúszott egy félmondat a számon. „... Te, ne haragudj ... és ne érts félre ... de meg kell mondanom,

én... rövidesen elmegyek innen... engem ugyanis... áthelyeztek Pápára, az ejtőernyősökhöz..."

Süket, jeges csend telepedett közénk. Szeme kicsit könnyes lett, de gyorsan letörölte, hogy ne vegyem észre. „Megijedtél, ugye, hogy a nyakadba varrom magam? Menekülsz előlem? Kár, hogy ennyire félreismertél. És kár a barátságunkért is."

Így búcsúztunk el egymástól. Megpróbáltam kimagyarázni, kimenteni magam, hogy én most megyek, de már jó fél évvel ezelőtt jelentkeztem az ejtőernyősökhöz, amikor ő még javában menyasszony volt, és amikor – talán – arra is gondolnom kellett, hogy ne álljak az útjába, ne keresztezzem családja okos, bizonyosan jó szándékú, megalapozott házassági terveit. Meg se hallgatott.

Karom elzsibbadt a fejem alatt, kutya kemény egy ilyen vasúti kocsi. Áll a szerelvény, talán már órák óta áll, vagy talán csak most álltunk meg, ki tudja?

Hortobágy. Balmazújváros. Mellékvágányon vesztegelünk, dél is elmúlt már, mire Debrecenbe érünk. Eligazítás: irány Nagyvárad. Sötétedés után, messze, kint a nyílt pályán leállunk. Botladozva keresem a vaksötét, légvédelmi tüzelőállásokkal körültűzdelt állomást. Bejelentkezem. A helyiség zsúfolt, szédítő az elhasznált levegő bűze, dohányfüst, izzadság, karbidlámpa, zöldhagyma, térben és időben koncentrálva, nagy nyomás alatt. Valaki azt mondja: áll már a tánc. Olajos, sötétkék vasutas tölcsért formál tenyerével szőrös füle elé. – „Hogy mondta? Mi van?" – A másik, civil, óvatosan körülnéz, majd megismétli: – „Magam hallottam. Bemondta a rádió. A londoni. Hogy a németek Belgrádot bombázzák. És hogy mi is támadunk." A másik, akinek rest a hallása, olyan arcot vág, mintha epét nyalogatna. – „Akkor hát: elkezdődött, verje meg az isten. Mind a két fiam katona..."

Végre az asztalhoz eresztenek. – „Mik is vagytok? Várj csak... Na, ez az. Megvan. Kezel a gép, utána indulás. Szeged, Rókus pályaudvar. Ez a célállomás. Beérkezés után azonnal kirakodni. Amilyen gyorsan csak lehet. Szervusz, siess vissza a szerelvényhez!"

A vágányok előtt kis csoport áll, összedugják a fejüket, susmutolnak. Ahogy elmegyek mellettük, az üti meg a fülemet, hogy: „...Ki a csoda? Teleki? A Teleki? Ez nagy dolog, barátom, nagyon nagy dolog..."

A második éjszakát töltjük a vagonokban. A nyugtalanító, megdöbbentő hír a miniszterelnök váratlan haláláról villámsebesen elterjed... Nem, ez nem lehet véletlen! Ebben benne van a németek keze! Öngyilkos? Ki mondja? Még hogy Teleki Pál, ez a hivő, vakbuzgó katolikus lett volna öngyilkos? És nem halhat meg valaki agyvérzés vagy szívbénulás következtében? Ki meri azt állítani, hogy a Führer tudtával történt, ami történt? No, ki vele! Ki meri ezt még egyszer állítani?

Így a tisztek, egymás között. Elhallgat a vita, csak itt-ott parázslik a cigaretta. Találgatjuk – persze csak magunkban –, hogy kinek a hangjára emlékeztetett ez a vitazáró, utolsó, fenyegetésnek is beillő kérdés. Csend. Alvást színlelünk, holott senki sem alszik. Hallgatni arany. Meg vagyunk már mi is mételyezve. Zrínyi – ha élne – bizonyosan megírná „az germán áfium ellen való orvosság" mottójú iratát.

1941. április 13., hajnal, Szeged, Rókus pályaudvar. Zsúfolt minden, a vágányokon katonaszerelvények, szorosan egymás mellett, magyarok és németek vegyesen. Behúznak minket két német szerelvény közé, moccanni sem lehet. Embereink megbámulják a szürke sisakos, gőgös, fölényes németeket, mint borjú az új kaput, azok meg könyökkel lökdösve egymást, hu-

nyorgó szemmel, vigyori ábrázattal hívják fel egymás figyelmét a vagonajtókból kikandikáló gyűrött, borostás arcú, kócos magyarokra, zörgő parasztszekereinkre, sovány gebéinkre, melyek oldalán bárki szabad szemmel megszámolhatja a kiálló bordákat. Micsoda ázsiai csőcselék... No, kamerád, ezzel a szövetségessel is jól jártunk – gúnyolódik egy lóarcú, hórihorgas sváb. Kinek is kellenek „ezek"? Elintézzük magunk is Európát! – kérkedik foghegyről egy másik.

Repülőbombák állnak a német vagonokban, katonásan, mint a gyertyaszál tízesével a papírcsomagban, amit a temető kapujában kínálgatnak halottak napján. Átbújok a kocsisor alatt, keresem az eligazító tisztet. – „Eltűnni, komám, eltűnni innen! – dirigál egy vezérkari őrnagy. – Elhagyni a pályaudvar területét, de azonnal. Vidd az embereidet... a járművek, lovak akkor rakodnak ki, amikor felszabadul valamelyik rámpa. Siess, komám, igyekezzetek!"

Vázlatot nyom a kezembe. Ezen néhány ügyes, hozzáértő vonással fel van tüntetve a gyülekezés helye, ahol a zászlóalj rendezheti egységeit.

Bujkálok a vagonok alatt, a vágányok között. Vásári lárma, kiáltozás, mozdonyfütty.

A három jugó gépet – azt hiszem – senki sem veszi észre. Nem hallani motorzúgást, csak a közénk zúduló bombák sivító, vijjogó hangját, a becsapódások eget-földet rengető robaját, a fedélzeti fegyverekből ránk eresztett sorozatok kelepelését, a lövedékek szisszenését, a bombák nyomán feltörő fekete szökőkutakból lomhán visszahulló törmelék koppanását.

Hasalok egy kocsisor alatt, arcomat az olajos talpfára szorítva – rossz ilyen tétlenül, kiszolgáltatottan lesni, várni, hogy mikor szakad cafatokká a testem... Sokan hasalunk egymás mellett, szorosan, mint a gyufaszálak a dobozban... Aztán feltör belőlem valami

váratlan cinikus, keserű kuncogásféle. A vagon, mely alatt menedéket keresek, repülőbombákkal van tele. Ekkora ostobaságot lehet-e nevetés nélkül tudomásul venni?

Egy percig, legfeljebb kettőig tart az egész. Már rég elillantak a támadó gépek a párás, áttetsző égről, amikor felharsan a légiriadót jelző sziréna üvöltő hangja, dörögnek a légvédelmi ágyúk, mérgesen, ingerülten csaholnak a 40 mm-esek. Alaposan elaludtak.

Sebesült nincs az embereim között, de a hangulat ugyancsak nyomott, mondhatnám beijedt. Ha most látnának minket a németek, akik már eltaposták Lengyelországot, Franciaországot, harcoltak a dünkircheni pokolban – joggal kinevethetnének minket. Behúzott nyakkal, fél szemmel az égre sandítva, úgy trappolunk el a kijelölt gyülekezőhelyre, mintha Gavrilo Princip célozgatna ránk minden ablak mögül. Két éjszaka a vagonban, itt meg ez a barátságtalan fogadtatás: idegileg, lélektanilag jól kikészített mindenkit. A harci szellem a támadás küszöbén lelkesnek éppen nem volt mondható.

Nem így Haynal Alajos, az ezredparancsnokunk. Ő bezzeg most jött csak igazán lendületbe, most tündökölt legharsányabban a nemzeti hős szerepében. Nyitott Mercedesen közelített a gyülekezőhelyünkhöz, két motoros előtte, kettő utána, ő maga állva a gépkocsivezető mellett, ökleit a szélvédő acélkeretén pihentette, marcona, elszánt arckifejezéssel, szigorú, amolyan mindent megfigyelő, mindent észrevevő sasszemeket meresztve jobbra és balra. Jól betanulta a „receptkönyv"-et, a *Signal*-t, hiszen pontosan ebben a pózban, ilyen arcjátékkal reklámozza az újság Rommelt, Hitler első számú kedvencét.

Az ezredes, akit magunk között már Miskolcon is „General Grossmaul"-nak becéztünk, már messziről

harsogott, amint megpillantotta a fázósan, hideglelősen megbújó katonákat egy-egy ház falához lapulva álldogálni. „Piros, fehér, zöld: Bácska magyar föld!" – üvöltötte, mondanivalóját egy hamisítatlan vezéri karlendítéssel támasztva alá. „Szabadka, Zenta, Újvidék! Magyar lesz felettünk az ég!" – ezt egy újabb karlendítés követte. „Fel, magyar testvéreim, az ezeréves szent határok visszaszerzésére! Vesszen Trianon! Mindent vissza! Mindent vissza!"

Stukák köröztek felettünk, tört szárnyvonalú dögkeselyűk. Haynal feléjük mutatott, és elkiáltotta magát: – „Ezek csinálják a rácpaprikást! Rajta, fiúk! Mi adjuk hozzá a szegedi paprikát! Szeged volt a bölcsője 19-ben a magyar szabadságnak, Szeged legyen a magyar feltámadás legújabb kiindulópontja is! Katonák! Magyarok! Bors vezér unokái! Előre, és mindig csak előre!"

A Mercedes kacsázva bukdácsolt a kátyús úton, Haynal már a következő sarkon üvöltötte jelmondatait.

Faluhelyen, amikor sátrat ver a vándorcirkusz, így járja be az utcákat a vörös orrú, csörgősipkás, lisztes arcú pojáca, felkérve a nagyérdemű közönséget, hogy látogassa meg az esti előadást, belépés felnőtteknek húsz fillér, gyerekek, katonák, kutyák féláron . . .

Magasan fent járt már a nap, mire parancsot kaptunk az indulásra. Egyelőre Horgos volt az irány, ott fogjuk átlépni a határt. Onnan – a tájékoztatás így szólt – egyenesen dél felé támadunk, mi a balszárnynyal a Tiszára támaszkodva, az ikerezred pedig tőlünk jobbra, Szabadka, Palics-fürdő felé.

Az április 13-i, első napi akciót nem könnyű nevén nevezni. Az biztos, hogy a felvidéki hangulatú „bevonulás", az erdélyi „megszállás" szóba sem jöhet. Támadás sem lehet, mivel támadtunk, támadgattunk

ugyan, csak éppen nem volt mit, nem volt kit megtámadni. A kapott tájékoztatás szerint a spenótzöld egyenruhás határőralakulatok – a granicsárok – halogató harcot folytatnak a határ egész szélességében, hogy lélegzethez, időhöz juttassák a reguláris erőket védőállásaik megerősítése közben, de legalábbis egyelőre, a „jobb félni, mint megijedni" elv alkalmazásával előrenyomulásunk a megadott irányba roppant nehézkesen, csigalassúsággal haladt előre. A területen mezőgazdaságilag sűrűn művelt tanyarendszer volt, a tanyák beláthatatlan gazdasági épületekkel, gyümölcsösökkel körülkerítve. A talaj, a tavaszi hóolvadás és az esőzések következtében, laza lösz, többnyire mélyszántás, a tavaszi vetéshez előkészített állapotban. Eleinte – ez jellemezte az első nap egészét – megpróbáltunk harceljárást alkalmazni, azt, amit a szabályzat minden ilyen esetre előír, és amit a gyakorlótéren – úgy-amennyire – már begyakoroltunk. Elöl, legyezőszerűen, harcjárőröket, terepkutatókat toltunk magunk előtt, ahogyan az ízelt lábú rovarok a csápjukat használják. Oldalt, féljobbra és félbalra előre közelbiztosító harcjárőrök óvtak a meglepetésszerű tűzrajtaütéstől. Ez így – elvileg – rendben is lett volna, a kapott és az általunk kiadott parancsok, intézkedések mintaszerűek, hibátlanok voltak. Aztán néhány kilométer megtétele után kiderült, hogy semmit se ér az egész, s amit a szabályzat mond, amit a gyakorlótéren megtanultunk: itt a valóságban végrehajthatatlan. Embereink, a borzalmas nehéz „menetöltözet" súlya alatt görnyedezve, olyan szánalmas lassúsággal mozogtak a mély talajban, mint a bundásbogár. Azon vettük magunkat észre, hogy lemaradtak, leszakadoztak elöl is, oldalt is a biztonságunkról gondoskodni rendelt harcjárőrök, és mi ott masírozunk az út kellős közepén, pucéron, biztosítás nélkül, mintha vasárnap

délután lenne, és otthon a főutcán, a „bakakorzón" sétálgatnánk. Az itt-ott fellobbanó, szórványos lövöldözés azonban arra kellett figyelmeztessen minket, hogy vészes könnyelműség lenne továbbra is céltáblát csinálni önmagunkból. Megpróbáltuk a főcsapat előrenyomulásának ütemét visszafogni, a harcjárőrök felszerelését – erdélyi mintára – szekerekre rakva szállítani. Az elképzelés nem volt rossz, csak éppen az egész hadművelet tervét állította fejtetőre. A sötétség beálltával ugyanis azt kellett megállapítanunk, hogy alig néhány kilométer mély az a sáv, melybe behatoltunk, messze elmaradva az eredetileg kitűzött feladatainktól.

A katonák halálosan kimerültek, dőltek jobbra-balra, közel álltunk újra a teljes szétzüllés állapotához, amilyent – fél esztendővel korábban – a Priszlop-hágón már volt szerencsénk átélni. Nem és nem: ezzel a kimondhatatlanul gyenge személyzeti állománnyal képtelenség valamit is elérni. Ismét futkosni kezdett a jeges borzongás a hátamon: ugyan mi lenne, ha nemcsak menetelni, masírozni kellene, hanem harcolni is?

Másnap, április 14-én, erre is sor került.

Éjjel egy útszéli kocsmában meghánytuk-vetettük a dolgok állását Medlics alezredessel. Hajnalfelé bebukott Muhoray Öcsi is, a dandár egyik vezérkarija, akivel aztán parázs vitába szálltunk, a korholást, amit az előző napi lemaradás miatt kaptunk, elhárítottuk magunkról. – Mentünk volna fejjel a falnak? Az talán jobb lenne, ha már ennyi meg ennyi hősi halottal tudnánk eldicsekedni? Bánja a fene a terveteket, bánja a fene azt a néhány vacak kilométert. Biztosítás nélkül nem vagyunk hajlandók előremenni holnap se, holnapután se. Hol van a dandár huszárszázada? Hol vannak ilyenkor a nyalka, snájdig lovastisztjeink?

Tessék – hic Rhodus, hic salta! –, ne a korzón meg a házibálokon pengessék a sarkantyúikat, ne a lóversenypályán meg a Hubertus vadászversenyeken fitogtassák lovaglóművészetüket, ne a kártyaasztal mellett, selyempaplan alatt, szépasszonyok oldalán kockáztassanak, hanem itt, ebben a tanyavilágban, ebben a tavaszi szántásban portyázzanak! Mire való a huszár, ha nem erre? A díszbevonuláson, a virágesős, lobogódíszes diadalmenetben bezzeg ott lesznek ezek a monoklis, elegánsan raccsoló, degenerált mágnásficsúrok, de itt még egy lópatkót sem láttunk belőlük!

Persze volt ebben a kifakadásban jókora adag igazságtalanság, rosszmájúság, előítélet, de hát a legjobb védekezés mindig a támadás, ennyit még mi „mezei hadak", pocsolyakerülő bakák is tudtunk. Egyébként ígéretet kaptunk a közelfelderítés és közelbiztosítás lovasokkal való ellátására, csak éppen a huszár urakhoz nem volt szerencsénk másnap se, harmadnap se.

Reggel összeszedtük a népet, és folytattuk az előrenyomulást. Az elővédet Kálnoky főhadnagy százada alkotta, Medlics a zömmel maradt, melynek élén az én katonáim bandukoltak. Így mentünk, mendegéltünk – fejünk felett német harci gépek zúgtak dél felé, halált vivő bombateherrel hasukban –, a két szomszéd egységből meg semmit se láttunk a közöttünk levő sok tanya, az alig észrevehető terephullámok miatt. De hogy valahol megvannak, a szórványos lövöldözések jelezték jobbról is, balról is. Medliccsel a térképet nézegettük éppen, megállapítva, hogy a Kálnokyék előtt elterülő széles, nagy kiterjedésű település már Csantavér. Ekkor elölről jelzést kaptunk, hogy a község bejárata előtt a híd fel van robbantva, árkászok kellenek a helyreállításához. Azt viszont még a sárga csőrű kiskatona is tudja, hogy a műszaki zár, az akadály csak akkor ér valamit, ha azt tűzfegyverek védik,

megnehezítve ezáltal a zár hatástalanítását, az akadály eltávolítását.

Úgy látszik, hogy a szerbek sem feledkeztek meg erről az elemi szabályról. Ebben a percben ugyanis balról, ahonnan az egész főcsapatot kitűnően oldalba lehetett kapni, fergeteges tűzrajtaütést kaptunk. Csak úgy porzott, vijjogott az útról felpattanó, meredek ívben a magasba felcsapó lövedék, az útszéli eperfák gallyait is szorgalmasan nyesték, hegyezgették a golyók. Senkit se kellett biztatni, hogy fedezze magát, senki se várt parancsra. Szétfröccsent az egész század, hasalt, kuporgott, gubbasztott mindenki az út árkában, fa mögött, egérlyukban, no persze magamat is beleértve. Medlics – ahogy mellettem hasalt – csodálatos jópofa volt. Keze fejével letörölte homlokáról a sarat, amit egy lövedék odafrecskelt, aztán ezt hajtogatta néhányszor: – A kuttyafáját... a kuttyafáját.. Aztán nagy nyugalommal előkotorta dózniját, és elém tolta. – Gyújtsunk rá! Parancsolj, sodorj egyet magadnak.

Azt mondják – így hallottam később, évek múlva –, így is halt meg valahol Ukrajnában, a nagy futamodás alkalmával, egy fatönkön ülve, térképpel az ölében, dóznival a kezében – parancsolj, sodorj egyet! –, aztán egy másodperc múlva már csak egy sötét tölcsér volt a fatönk helyén, ahová a 120-as akna becsapódott.

Kipislogtam az útszéli árokból. Ekkor láttam, hogy a falu, az út tengelyével hegyesszöget alkotva, bal felé elnyúlik. Ennek a laza házsornak a vége – nagyon sűrű gyümölcsös, konyhakert, ólak, kazlak sűrűje – nagyjából velünk egy magasságban van. Az út és házsor között mély, tocsogós, vizenyős rét, amolyan igazi falu végi libalegelő. Ennek a közepén, a ferdén hátranyúló házsorral párhuzamosan, frissen kiemelt, sárga

földcsík látszik, mögötte nyilván harckocsiárok, esetleg védőállás készült volna – ha a mi előnyomulásunk ebben meg nem akadályozta volna őket.

A rajtaütést – nyilvánvaló ez – a házsorból kaptuk, a hátsó kert sövényei, a gyümölcsösök, az ólak és más melléképületek jó búvóhely golyószórónak, mesterlövésznek, és eltűnni, elpárologni sem nehéz innen, ha büdössé válik a helyzet. Szó, ami szó: én magam sem tudtam volna alkalmasabb terepet kiválasztani a halogató harcra, ha én lennék most az ő helyükben.

Medlics rádión adatokat közölt a támogatásunkra rendelt üteg parancsnokával, aztán úgy intézkedett, hogy Kálnoky álljon meg, biztosítsa a híd helyreállítását, próbáljon a falu szélső házaiban egy-két harcjárőrrel megkapaszkodni.

Én ugyanakkor – balraátot csinálva – támadjam meg és vegyem birtokba azt a bizonyos ferdén elnyúló házsort, ahonnan a tüzet kaptuk. A saját géppuskáink meg a tüzérség támogat. Ha elértem a házakat, göngyölítsem fel az ellenállást a falu felé. Annak elérését zöld rakétával jelezzem. Erre aztán a leghátrébb levő 6. század áttámad Kálnokyékon – belőlük ezzel tartalék lesz, illetve második lépcső, és a faluban velem egyesülve áttörünk annak déli, túlsó kijáratáig. Ott biztosítunk, harcjárőrökkel felderítünk, bevezetjük az üldözést.

Elgondolni, parancsba önteni, a kapott parancsot lebontani a saját egység feladatkörére: könnyű rutinfeladat hivatásos, hozzáértő tisztek számára. De mindezt végre is hajtani a ma már oly sokszor emlegetett rozoga emberekkel: nehezebb dió. De azért ment valahogy a dolog, ha nem is mindenben úgy, ahogyan kispekuláltuk, s ha nem is olyan simán, mint a gyakorlótéren, de azért – üggyel-bajjal – végül csak sikerült Csantavért birtokba venni.

Este, már újra együtt, úgy értékeltük a mögöttünk levő „csatanapot", hogy alapjában véve itt a jugók „győztek", és mi buktunk meg, eléggé látványosan, annak ellenére, hogy biztosan kézben tartjuk a falut. Néhány mesterlövész, egy, legfeljebb két golyószóró (könnyűgéppuska), szóval csupán egy maroknyi lelkes, jól képzett szerb a halogató harc szabályai szerint szétugrasztott egy egész megerősített zászlóaljat, felfejlődésre, formális támadó alakzat felvételére kényszerített, egy jó fél napon át feltartott, aztán illa berek, nádak, erek! – eltűnt a szemünk elől, felszívódott, mint a köd. Lovon voltak, távcsővel tisztán láttam is őket, vezeték lovaikon golyószóróval. Olyan komótosan, kényelmesen vonultak vissza, hogy szinte irigyeltem a nyugalmukat. Eltrappoltak az orrunk elől, már bizonyosan kinézték maguknak a következő alkalmas helyet, ahonnan holnap újra közénk puskáznak.

Nehézkesek, körülményeskedők, lassúak vagyunk, ez az igazság, jóformán tehetetlenek egy ilyen mozgékony, tűzerős, elszánt maroknyi csoporttal szemben. De ezt a tapasztalatot ekkor – és még sokáig később se – nem vette senki komolyan.

Éjszaka ismét „paláver", azaz haditanácskozás volt Medlics harcálláspontján. Kiderült, hogy mi is csak cammogunk, de a tőlünk balra harcoló zászlóalj meg lehorgonyzott Zenta előtt, nem mer, nem akar a városba – ahol mindenféle kínos meglepetésnek lenne kitéve – szemtől szembe, csak úgy behatolni. Így mi kaptunk parancsot arra, hogy másnap kanyarodjunk Bácstopolya felé, ezáltal kerítsük be Zentát nyugat felől, s ha lehet, nyisszantsuk át a városból délre kivezető utakat is.

A következő napon – ez már 15-e volt, ha jól számolom – ellenállás nélkül hajtottuk végre a feladatot.

Lövöldözés, durrogtatás volt ugyan jócskán – szüreti mulatságon se lődözhetnek különbül –, de ez csupán a katonák idegességét – félelemnek is mondhatnám az idegességnek ezt a fajtáját – bizonyította és nem a szerbek keménységét. Az, úgy láttam, megtört, keserűséggé, a dolgokba való kényszerű beletörődéssé változott. – Ez a menet Hitleré – mondta egy zentai, magyarul is folyékonyan beszélő szerb, és ezen a könnyednek tűnő, odavetett megjegyzésen érdemes volt elgondolkozni. Igen, egy menet még nem döntheti el egy mérkőzés sorsát – de ezt nekünk, magyaroknak is illett volna tudni.

Zenta – a vázlatosan említett mozdulatok hatására – érett gyümölcsként pottyant Haynal Alajos ezredes lábai elé.

A dolog azért mégsem volt ilyen egyszerű. Haynal ugyanis színpompás bevonulást, valóságos diadalmenetet rendezett önmagának, ami a részvételre kényszerített, holtfáradt katonákat legalább annyira boszszantotta, mint ahogyan a lakosságot felingerelte. Így aztán Haynal „apánk" megdicsőülését két esemény is megzavarta. A városháza tornyából ugyanis „kiesett" egy fiatal, fanatikus szerb, állítólag papnövendék volt, akiről azt rebesgették, hogy fegyverrel lopódzott fel a toronyba – nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy onnan lövöldözve pánikot keltsen, megzavarja a bevonulást, ledurrantson néhány tisztet, ki tudja, igaz-e mindez? –, és a toronyba felhatoló járőr elől vagy maga vetette le magát, vagy – ez is elképzelhető – hátulról segített ebben maga a járőr is. A másik sajnálatos körülmény az volt, hogy Haynal, amikor az autójából egyszer kiszállt, eltörte lábközépcsontjait, s ennek következtében egyik lábán fényes csizmát, a másikon kockás posztópapucsot, amolyan igazi nagypapamamuszt viselt, akkora bordó pomponnal, mint egy

bazsarózsa. Ez a jelmez – valljuk be őszintén – meglehetősen lerontotta annak a „nemzeti hősnek" a megjelenését, aki úgy akart pompázni Zenta főterén, a tiszteletére és üdvözlésére erőszakkal összecsődített „lelkes" tömeg előtt, mint Hitler a párizsi Arc de Triomphe előtt.

Másnap kirendeltek egy megerősített lövészszázaddal Zentától délre, erőszakos felderítés címén, Magyarkanizsa irányába. A tájékoztatás szerint ugyanis – állítólag – Magyarkanizsa és Zenta között, egészen közel az előbb említett helységhez, megszilárdult a szerb védelem, melynek magva az ott található granicsárlaktanya, illetve kiképzőtábor. Ezt erősítik a szerbek, ha igaz, és ez lenne az ellenállás keleti, Tiszára támaszkodó pillére. Jól van – mondtam –, lássuk csak a medvét! A nyakunkba sóztak mindenféle vászoncsíkot, jelzőcsíkokat, a lelkünkre kötve, hogy ezeket fektessük ki ennyi óra és ennyi perckor, amikor is a német zuhanóbombázók támadást intéznek a vélt szerb állások ellen, s – ugyebár – nem akarnak véletlenül minket is felaprítani. Már volt némely tapasztalatom a légi „támogatás" kétélű voltáról, így aztán megmondtam a katonáknak, hogy csak módjával – ahogy Széchenyi ajánlotta: fontolva haladva – kutyagolunk, jó tágas térséget hagyva a Stukáknak a beígért légi parádé végrehajtásához. De az igazság az, hogy nem is tudtunk volna előbbre menni. A Tisza folyásával párhuzamosan futó út mindkét oldalán sűrű füzesek, ritkás szálerdő alkotta parcellák voltak, váltogatva, telehintve tanyákkal, vízparti nyaralókkal, gyümölcsösökkel. Az előnyomulás szempontjából rendkívül nehéz, problematikus terület volt ez. Másrészt – volt alkalmam erről távcsövön át személyesen meggyőződni – valóban úgy tűnt, mintha készülnének valamire a szerbek. Három-öt lovasból álló csoportok mozgolód-

tak, a vezeték lovakon géppuska, golyószóró, jó sok lőszer. Belemászni egy ilyen csapdába nagyon könnyű, de abból kivergődni annál nehezebb. Nem olyan sürgős nekünk az a Magyarkanizsa, gondoltam, megvár minket később is. Kiteregettük a fehér és sárga lepedőinket, jól látható helyre, aztán hanyatt vágtuk magunkat, és vártuk a germánokat, dögkeselyűikkel.

A Ju–87-esek menetrendszerű pontossággal meg is jelentek felettünk.

Nem szeretem ugyan az ún. „nagy" szavakat, mégsem tudok mást mondani: egy ilyen Stuka-támadás – holott én csak néző voltam, nem célpont – borzalmas, megrendítő, megsemmisítő volt. Igaz, a saját helyzetünket jelző vászoncsíkok ellenére eléggé közel voltam, bizony úgy rengett, rángatódzott alattam a talaj, mintha viharban evickélő hajó fedélzetén feküdnék, a por, a füst, az égő ruhák, ember- és lótestek bűze az orromba csapott, agyvelőmet pedig hasogatta, fellazította a zsákmányra lecsapó gépek fülsiketítő vijjogása, a robbanások döreje. Láttam – szabad szemmel –, hogyan botlik meg, zuhan a spenótzöld granicsár saját beleinek kibomló göngyölegébe, mely a mellkasától ágyékáig tátongó szörnyű sebből buggyan lábai elé. Láttam szállni, repülni emberdarabkákat, kart, melynek keze markolta még a gyeplőt, csizmát, melyből kiállt a térdben leszakított lábszár, láttam magasba szökkenni vastag törzsű nyárfát, hogy lombkoronáját a föld bombatölcsértől himlőhelyes mélyedéseibe zuhanva törje, tördelje ízekre, láttam száguldó lovakat, három lábon bukdácsolva, kengyelével húzva, vonszolva a fej nélküli lovast, láttam . . .

De nem folytatom, mert érzem: úgysem tudnám ezt a Picasso bizarr fantáziáját magasan felülmúló, apokaliptikus rémséget hűségesen, a valóságot csak kicsit megközelítő módon leírni.

Gáspár őrvezető a törzs hírvivője. Szentistváni, matyó. Kevés szavú, kemény ember. Hasal mellettem, kimeredt szemmel figyeli a pillanatonként változó pokolbeli színjátékot. Szikkadt, csontos arca, mely máskor olyan, mintha körtefából faragták volna, most hamuszürke, nyugtalan. Szája széle remeg, pofacsontján fényesre kifeszül a bőr, ahogy fogait vicsorgatva átkozódik és fohászkodik, vegyesen.

Egy ló rohan a porban, füstben elmerült, tönkrevert, szétrombolt erdőcskéből. A nyereg a hasa alá fordult, a szár, a két kengyel csapongva repdes körülötte. Felénk rohan, magasra felvágott fejjel, rémült, véres szemgolyói segítségért esdekelve. Felbukik, felhemperedik, fekve is felvágja a fejét, tekergeti, nyújtogatja a nyakát, mint a hattyú. Erőre kap, felugrik, de menten visszaroskad. A ló bal első lába helyén véres húscafat fityeg, a ferdén hasadt lábszárcsont kifehérlik.

Gáspár őrvezetőt zokogás, hangos és szégyentelen férfisírás önti el. Üvölt, túlordítva a repülők motorzúgását. – Ezt... ezt nem bírom nézni... Ez... ez... gazság... a legnagyobb aljasság! Verje meg az isten a háborút... verje meg az isten a rohadt embereket! Hogy engedhetik meg, hogy ártatlan állatokat is így kínozzanak? Nem... én ezt nem tudom tovább nézni...

Felugrik, a vergődő, hattyúnyakú ló felé rohan. – Vigyázz! Gáspár! Visszajöhetnek még a Stukák! Gáspár!... Vissza!

Nem hallja, nem figyel rám. Eléri a szerencsétlen állatot, mögéje kerül, hátulról, egészen közelről a ló fejébe lő. Egyszer, kétszer, háromszor... iszonyú, eltorzult arccal, összeharapott, csikorgó foggal.

Gáspár Péter őrvezető, Szentistvánból, nem olvashatta Remarque-ot, nem tudhatta, hogy Tjaden, a tő-

zegbányász és társai vele azonos módon inkább sajnálták a háborúba vitt lovakat, mint önmagukat, társaikat, az embereket, akik esztelenül és gonoszul önmaguk felelősek a rosszak rosszáért, a háborúért.

A Ju–87-esek gyűrűt formálnak fenn, magasan, új célpontra, új prédára éhesen. Kibomlik a gyűrű, libasorba rendeződnek, hogy csírájában megsemmisítsék az ellenállás szándékát, megtörjék a menekülők harckészségét. Magyarkanizsát vagy az attól még délebbre levő célpontokat támadják már, lecsapnak és visszapattannak, újra le és újra fel, merész ívben, a magasba. Zuhan és felpattan a sok apró fekete pontocska – a vásári makimajom ugrál így gumiszalagján, de a dobverő is így pattog a feszes szamárbőrön, lecsap és felpattan, döng, dübörög Haydn „Üstdob" szimfóniája, döng, dübörög a bomba-dobverők kemény staccatója alatt a simára, feszesre kiszegezett Bácska érzékeny bőre.

Jelzést kapunk rádión, a Stukák itt befejezték a támadást, indulhatunk tovább. Az egykori határőrtábor siralmas képet nyújt, füstölgő, kormos, üszkös romhalmaz csupán, hullák, lódögök, szétszórt felszerelés, törmelék, por és pernye mindenütt. Annak és azoknak kellene látni mindezt, érezni az égett emberhús bűzét, beleszagolni a lódögök feltépett hasából kibuggyanó fényes, tekergődző belek melegébe, hallani a leroskadó nyárfák halálos reccsenését, a leomló falak tompa morajlását: akik hidegen kitervelték ezt a nagyüzemi, iparosított, gépesített tömegmészárlást.

Fekete bőrruhás, fekete bőrsisakos motorkerékpáros felderítőkkel találkozunk. Mieink, magyarok, az Újvidék felé előretörő „Gyors"-nak az összekötői. Szürke por, sár fedi mindegyiket, egy fantasztikus regény robotautomatáinak is nézhetné őket az ember. Szétvetett lábbal megáll a parancsnok, halkan duru-

zsol a hatalmas BMW alatta: „Tiszta a levegő, pajtás! Nincs már előttetek senki és semmi, körülnéztünk... mondhatom, pocsék munkát csináltak a Stukák."

Összehajtott térképet húz elő, berajzolja, hogy hol és mikor talált ránk. Szenttamásnál is a mieink vannak. Ejtőernyősök. Beszéltem velük, lóg az orruk. Azt mondják, a vezérgépük lezuhant, sokan meghaltak.

Rongyot kotorászott ki a zsebéből, egyszer valaha zsebkendő lehetett, megtörölte porvédő szemüvegét, melyet belepett vastagon a sár. – Gyerünk, fiúk... Na, isten, isten, sok szerencsét, cimbora! – Sok szerencsét neked is!

Elült a dübörgő motorzaj, messze jártak már a felderítők. Délután felváltottak minket, egy másik, pihent osztag folytatta az előnyomulást. Másnap parancsot kaptam, hogy jelentkezzem az ezrednél, a századomat adjam át a helyettesemnek. – Ez meg milyen új figura? – tűnődtem. – Ugyan, mit akarhatnak velem?

Zentán, míg arra vártam, hogy Haynal fogadjon, mindenfélét hallottam. Egy ilyen harcálláspont olyan, mint a méhkas, innen is, onnan is érkeznek, indulnak a hírvivők, összekötők, futárok, valamennyi fegyvernem képviselve van, mindenki tud valamit, hallott valamit, amit aztán továbbad, kicserél más információkért. A jugóknak vége. Hitler húsdarálójának senki se képes ellenállni. Ante Pavelics meg az usztasái lepaktáltak, behódoltak a németeknek, szétesett, felbomlott a délszlávokból lazán összegyúrt állam. Jugoszlávia: nincs többé, eggyel több azoknak az országoknak a sorában, melyet letörölt a térképről a háború.

– De kérem... kérem... én magyar vagyok, ma-

gyar voltam mindig, az mertem, az tudtam maradni a nehéz időkben is... Kérem, én tiltakozom... én panaszt emelek... Én ezt nem fogom eltűrni.

Idős férfi, jól öltözött, talán orvos, talán ügyvéd. Hangoskodik, izgatottan kiabál, felveri, felingerli az egész ezredparancsnokságot. Háta mögött, a falnak támasztva vastag képkeret, blondel ráma – ez volt a férfi kezében, amikor benyitott. A ráma üres, de a belső szegélyén vékony vászoncsík látható. Valaki, nyilván zsilettel vagy borotvával, kivágta belőle a festményt. – Kérem... kérem... ez hallatlan... magyarokat, tiszt urakat... minthogy én is magyar vagyok... vendégül látok, szállást adok nekik, és akkor kérem, ez történik... Egy értékes festményről van szó. Kérem, kérem, én fel vagyok háborodva...

Haynal hívat. Keserű szájízzel hallgatom az ostoba, fellengzős frázisait: „Magyarok, katonák, testvérek: tartsunk össze! Le a rácokkal, le a zsidókkal, le mindenféle piszkos csőcselékkel, le a bomlasztó, destruktív elemekkel!"

– Mi az? Mit akarsz? – mereszti rám véreres szemeit, mintha csak most venné észre jelenlétemet. – Ja, vagy úgy! Várj csak. Mi is van veled? Valami van, biztosan... – papírokat dobál az asztalán, jobbról balra, balról jobbra – ez az, megvan. Hm. Át kell adnunk téged az ejtőernyősöknek. Azonnali hatállyal. Itt az áthelyezésedről szóló papír. Kár, hogy elmégy.

Újra pózba vágja magát, újra ömlik belőle az önámító, kábító és mámorító nemzetiszínű ömlengés. – Itt vagy ott: mindegy! Földön, vízen, levegőben: kéz a kézben, váll váll mellett – előre a szent, ezeréves határok visszaszerzésére! Piros, fehér, zöld: Bácska magyar föld...

Harsog, ripacskodik, miközben vállon ragad és tol kifelé. – Ki az, aki gyanúsítani merészeli a magyar

katona becsületét? Ki az, aki vádaskodásával bemocskolja a tiszti kardbojt tisztaságát? Maga? Takarodjék innen, mert agyonlövöm, mint a veszett kutyát! Zsidóbérenc, aljas fráter, ki innen!

Az írnok, kihúzott, nagy családi ebédlőasztalon, plakátot, transzparenst rajzol. „Az anyaország keblére ölel, újból magyar Délvidék."

Ez az ember, ez a Haynal – gondolom magamban – még viszi valamire . . . A kisvárdai „csíny" – amikor a kárpátaljai bevonulást provokálni hivatott „Rongyos Gárda" javára „önkéntes" adományokkal üzérkedett, gyűjtött, értsd: zsarolta a zsidó boltosokat – most érdemmé, dicsőséggé fog nőni, lám, máris ezredparancsnokságot, majd meg egy fontos, országos hatóság elnöki bársonyszékét, az Országos Lakáshivatal vezetését eredményezi neki.

Összeszedem a holmimat, elköszönök Medlicstől, akit őszintén tisztelek, szeretek. – „Gyújts rá! Sodorj egyet!" – és én utoljára mentegetőzöm: nem dohányzom, még mindig nem . . .

Teherautók indulnak Szegedre, az egyikre felkapaszkodom. Szerencsém van, elcsípem a Pestre induló gyorsvonatot. Álmos és holtfáradt vagyok, piszkos és ápolatlan, undorodom magamtól. Anyámnál, fogadkozom, egy teljes napig maradok a kádban, forró vízben nyakig elmerülve. Zsúfolt a gyors. Háborúról beszél mindenki, szerbekről, akiket sokan ellenségnek neveznek. Ellenség? Egy nap még örök barát, másnap ellenség. Érti ezt valaki? Nekem is ellenség? Mostantól kezdve – micsoda hülyeség! – ellenségemnek kell tekinteni Jovanovics nénit, a zöldséges kofát a Jégverem utca sarkán, akinél annyi mindent vásároltunk? És – dermed meg bennem a vér – én . . . én . . . ezek után: hogyan mernék mutatkozni Kalászon? Mit mondjak, ha majd szerb származású, régi-régi szom-

szédaink, valósággal családi barátaink azt kérdik tőlem: – „No, Jánoska, voltál-e te is a Délvidéken? Hát te is harcoltál ellenünk? Hát te is ellenségnek tartasz minket?" Mit feleljek a pópa két fiának, Margaritovics Gyénónak és Gyokónak, akikkel annyit játszottam, bicikliztem együtt? És Mihálcsics bácsi, aki minden tavasszal felásta a virágágyásokat, vagy Száfka néni, akitől azt a sok szép paprikát, salátát vettük, ugyan hogyan néznek majd rám ezek után? Egy okkal több, hogy ne mutatkozzam ott, azok előtt, ahol életem egy boldog vagy csupán annak képzelt jelentős szakaszát töltöttem.

Meg-megiramodott a gyorsvonati szerelvény, csattogva vágott magának szabad utat a váltók és kitérők útvesztőjében, döngve, nagy robajjal hagyta faképnél a fehér falú, apró állomásépületeket, melyek ablakán muskátli és fukszia virágzott. A monoton zaj, a ritmikus imbolygás fokról fokra elkábított, elgyengített. Az útitársak fecsegése, a kerekek surrogása, a mozdony erőlködő dohogása egyre halkult, távolodott. Ébren akartam maradni, bár éreztem: ellenállhatatlanul süllyedek valami kellemes, langyosan lágy közegben, emlékek, groteszk és nevetséges figurák emlékfoszlányaiba kapaszkodva, melyek a nyilvánosan, mások előtt alvó embert villantották elém. Iszonyú erőfeszítéssel számoltam az ujjaimon, hogy valójában hány napja is indultam el Miskolcról, hány éjszakát virrasztottam át azóta, mióta nem feküdtem ágyban? Számoltam a napokat, de képtelen voltam felfogni, megérteni, hogy mivel gyötröm az agyamat.

Elalhattam, de szemem nyitva maradt. Tudtam, hogy a kalauz beköszön a fülkébe, kérve az utasokat, mutassák fel kezelésre menetjegyeiket. Tudtam, hogyan veszem elő a térképtáskából a „Nyílt parancs"-ot, láttam is, hogy a kalauz – kezében a csikkantóval

– tisztelettel szalutál. De a kalauz... a kalauz a budakalászi pópa volt, Dusán Margaritovics, ez az élénk, vidám tekintetű, kecskeszakállas, olajbarna arcú, fürge emberke... De... uram isten! hátulról megmarkolják, derékon kapják a Dusán bácsit... hiszen ez a zentai városháza tornya... jaj... kilökik, kitaszítják a magas, keskeny ablakon... Eldől a torony, hátrahőkölnek a lombkoronás, zöld tölgyek, zúgó fenyvesek... az égből vijjogva csapnak alá a fekete kereszttel megjelölt Messerschmittek, por- és füsttölcsérek szökkennek ki a földből, Bloch Hugó – a vörhenyes szakállú, nagy, kövér testű trafikos – holtan, ártatlan zománckék szemmel néz hanyatt fekve a semmibe.

Kattog a sok kerék, harsogva, visszhangosan, talán hídon haladtunk át? – vagy máshonnan származik ez a szörnyű zaj? Bőrnadrágos, fehér térdharisnyás német suhancok lőnek célba, „macht nichts!" – nem számít... ezek csak magyarok, „Hilsfvolk, in dritte Sorte". Kockás papucsban – a papucs orrán akkora bordó pompon, mint egy bazsarózsa – Haynal ezredes áll a vasúti fülke közepén, harsányan kiáltva felénk: „Tartsunk össze, magyar testvérek, vessük le nyakunkból a zsidók, tótok, rácok, oláhok igáját!"

Kedvetlenül, zúgó fejjel szállok ki Pesten. Most már tudom, hogy valami eltört bennem, végérvényesen elromlott abban a gépezetben, ami eddig a körülöttem élő planetáriumot mozgatta. Ki tudja, mire büszkék a magyarkodók; szorgalmas svábok, szerbek, cigányok, zsidók – egy harmonikus egységet alkotó képzeletbeli mozaik darabkái – menthetetlenül lehullottak, porrá törtek... Idegen, ellenséges már számomra az új világ.

Anyám sír örömében. Simogat, végigtapogat, hogy meggyőződjék: nem esett-e bajom.

Megfürdöm, rendbe szedem magam. A civil ruha – melyek közül anyám lakásán is mindig tartottam néhányat – megnyugtat, önbizalmat kölcsönöz. Alvásról persze szó sincs. Anyám körtelefonja nyomán megérkezik nagybátyám, nővérem, sógorom. Ők a Délvidéken történtekre kíváncsiak, én meg mohón szívom magamba a fővárosi híreket. Ekkor hallom – első kézből – Teleki Pál öngyilkosságának körülményeit, részleteit. Döbbenetes, megrendítő esemény ez, még most is, nyolc-tíz nappal a történtek után. Teleki gróf – ha korábbi politikája miatt el is ítélhető – szerződésszegésre, a német fasizmusnak való behódolásra mégsem volt hajlandó. Tiltakozott, élete feláldozásával figyelmeztetvén honfitársait, hogy az út, melyre déli szomszédunk megtámadásával léptünk, a biztos pusztulásba sodorja az országot.

A Teleki-ügy – István bátyám miatt – közelebbről is érintett minket. Hitler magyar kebelbarátai ugyanis mindent elkövettek, hogy a miniszterelnök öngyilkosságát eltitkolják, illetve azt valamely természetes halálozási okként – agyvérzésnek, szívbénulásnak – tüntessék fel. Pista bátyám azonban – híven gazdája szándékához – gyorsan és határozottan megszövegezte és nyilvánosságra hozatal végett továbbadta az öngyilkosság cáfolhatatlan tényét bizonyító kormánynyilatkozatot a Magyar Távirati Irodának. Rengeteg szemrehányás, kellemetlenség, intrika, ellenségeskedés, sőt nyílt fenyegetés zúdult rá emiatt, de ez már mit sem változtatott azon a tényen, hogy a felelős magyar kormányfő – ország és világ előtt – inkább eldobta magától az életet, semmint továbbra is közösséget vállaljon Hitlerrel.

Magunk között, a családon belül csendben kimondtuk: Pista bácsi sokkal „rendesebb", mint azt hittük felőle!

Második fejezet

A szombathelyi gyors lágy ringással vágtázott a ragyogó napsütésben fürdő dunántúli tájon. Nézegettem a kocsi ablaka előtt elsuhanó állomások, megállók furcsán hangzó, ismeretlen neveit, azzal ütve el az időt, hogy emlékezetembe idéztem történelmi, földrajzi ismereteimet, melyek a helységnevek felbukkanása kapcsán úgy kapnak színt, formát, kontúrokat, mint az ezüstszürke film, amikor alámerül az előhívó oldatban. Győr – lám, ezt Vespasianus korában még Arrabonának emlegették –, aztán Ménfőcsanak, ahol Aba Sámuelre meg arra kell gondolni, hogy a belső egyenetlenség, a széthúzás, egymás meg nem értése olyan régi keletű nálunk, hogy talán meg se tudnánk lenni enélkül... Amin pedig mosolyogni kellett: a napóleoni háborúk egy jelentéktelen, számunkra olyannyira dicstelen epizódját – a nemesi inszurgensek szégyenletes megfutamodását – a Franciavágás helységnév úgy örökítette meg, mintha itt arattuk volna Napóleon felett azt a fényes győzelmet, melyről a szekszárdi kocsmában vitéz Johannes Háry számolt be egykoron.

Egyszerre csak rövidülni kezdtek a vágányokat kísérő távírópóznák, a fehér porcelán csigák behajoltak, benéztek az ablakon, az az érzése támadt az utasnak, hogy a berlini magasvasútra szállt át észrevétlenül, a mozdony figyelmeztető füttyöket eregetett jókedvében, a hozzáértő, bennfentes útitársak pedig fölényes hangon közölték: Pápa következik, ez már a repülőtér...

Néztem az elém táruló óriás, zöld biliárdasztalt, a

fémesen csillogó, acélszürke kifutópályát, a szabályos kockákban guggoló, tereptarka hangárokat – ásító, fekete szájuk majd elnyeli a szerény verébként hulladék után csipegető gépmadarakat –, a vasúti töltéshez közeli sárga homoktéglányokat, a fölöttük magasló, piros-fehér-piros csíkozású – számomra merőben ismeretlen célú – gerendakapukat... Ez tehát a pápai reptér, ez tehát katonapályám következő színtere...

Hidegen, tárgyilagosan nézek szét a gyorsvonat ablakából. Most is csupán átsuhan, felbukkan és azonnal el is illan a mondat, amit lent délen, a felderítőmotoros főhadnagytól hallottam. „... Lóg az orruk. Lezuhant – így mondták – a vezérgép... Agyonverte magát a parancsnokuk meg még sokan mások..." Először villan eszembe, hogy – ha igaz ez a kósza hír – nem Bertalan a főnök... és az én gyors áthelyezésemet éppen az elszenvedett veszteség indokolja. Az, hogy velem is történhet valami hasonló – talán igaza lesz a bolond Tassonyinak, s már az első ugrásnál palacsintává lapít ez a smaragdzöld gyepszőnyeg, ez az acélszürke betonszalag –, alig jut eszembe. A dolognak ez a része nem érdekel, nem tud közel férkőzni hozzám. Én láttam jó apámat meghalni; nem volt repülő, nem ugrált ejtőernyővel, vidáman, jókedvűen csevegett, beszélgetett, tréfálkozott velünk, aztán zongorázott – és egy másodperc múlva már messze járt, nagyon messze tőlünk, az egész világtól... Habent sua fata libelli... Minden falevélnek, minden fűszálnak megvan a maga sorsa, a szigorú, gránitba vésett, meg nem másítható, előre meghatározott életútja.

Pápa. Vasútállomás, pontosan olyan, mint bármelyik kisvárosi ikertestvére. Csikorgó kavics a vágányok között, muskátli a „resti", a vasúti vendéglő vi-

rágládáiban, kanári csipegeti a kendermagot aranyketrecben, az állomásfőnök lakása ablakában, kolomp csilingel, szakaszosan, szaggatottan, amint a bakter leereszti a sorompót, egyetlen konflis az utaskijáró előtt, szürke, rühes ló van eléje fogva, a borszagú, vörös képű kocsis egykedvű, fakó hangon kínálja szolgálatát: „... tessék ... tessék ... szabad a kocsi ... Hová parancsolják az uraságok?"

A vörösarcú megcsapkodja a rühes szürkét, az sértődötten felhorkan szundikálásából. Döcög, bukdácsol az ingatag batár a fákkal szegélyezett utcán át a város felé ... Hősi emlékmű, lökdösődő, iskolatáskás diákgyerekek. Kőfal, alacsony talapzaton kopott szobor, arcán végigcsorog a piszok, mintha sírna, lábujjai fényesek a vénasszonyok könyörgő simogatásától, hervadt, száraz virágcsokor. Patika – a filodendron zöld, széttárt ujjú tenyerei betöltik az ablakát –, a patikus pedig – Szép Ernő álmodta pontosan ilyennek – fehér köpenyében az üres, néptelen utcára bámul, kalandos, nagyszerű életre, gyönyörű nőkre, viharos szeretkezésekre gondol, odébb, a cukrászda előtt zsemlyeszínű, fakult bádogasztal mellett ül a pincér – jólesik a tavaszi napsütés –, sakktábla van előtte, s egymagában tologatja, unottan és bágyadtan a csontszínűre érett fehér meg a palaszürkére koptatott fekete bábukat, a „Vendégfogadó az Arany Griffhez" bolthajtásos, kongó kapualjában talán maga Krúdy Gyula álldogál, a bencések templomából Bach d-moll toccatájának hangjai szivárognak ki, a zsongó, leheletfinom orgonamuzsika tömjénfüsttel, a gyertyalángok és a fonnyadó virágok illatával keveredik. A „Központi" vendéglő ajtaja tárva-nyitva, a vastag nyakú, kopasz pincér – hátát az ajtófélfának vetve – behunyt szemmel sütkérezik, félálmában is legyint egyet-egyet a karján fityegő asztalkendővel, elűzve a

láthatatlan legyeket, leveregetve a láthatatlan morzsákat egy nem létező asztalról. Szegényesen aranyozott, apró, fehér gyerekkoporsó kínálja magát a másik ajtón, zizeg a lebbenő májusi szélben a lila papírszalag, a kék, sárga, piros papírvirágokkal felcicomázott vérszegény koszorú. Az ódon kollégium nyitott ablakaiból karének hangfoszlányai szűrődnek a térre, Brahms „Akadémiai ünnepi nyitány"-át próbálgatja a gimnáziumi zenekar is, a ballagásra készülők „Gaudeamus igitur"-ja körültáncolja, körülbillegi az egykori tanítvány, Petőfi Sándor szobrát. A Tókert napfényben tündöklő padjain nagymamák bóbiskolnak, fehér orgonavirág habzik a kerítések fölött, dohogva erőlködik valahol nagyon messze egy mozdony, mint távoli, elhaló szívverés.

Andalítóan unalmas, lehangoló, keservesen szomorú és ostobácska volt ez a századfordulóról ittfelejtett, tengerfenékre süllyedt városka.

Jókai regényébe illett a városparancsnok is, Bocheza Tódornak hívták, a vén katonának abból a fajtájából, aki úgy érzi: tartozik uniformisának, kardjának és csákójának azzal, hogy mindig haragos, marcona, mogorva legyen. Nekem is olyan villogó, fenyegető tekintettel, csikorgó fogakkal mondta el, hogy mit nem szabad tennem, hová nem tehetem be a lábamat, kiktől, miktől kell távol tartanom magam, mintha áldáz ellenségek lennénk. Megnyugtattam a vén méregzsákot, hogy nem fogok kocsmai verekedésbe keveredni, nem fogok közbotrányt előidézni, nem fogom a bordélyházi lánykákat meztelenül az utcára zavarni . . .

Szállásról nem kellett gondoskodnom, mert Tassonyi lakásán nekem is jutott hely, amíg magamnak állandó, megfelelő főbérletet nem találok. A Pozsonyi utcában, egy csinos villa emeletén találtam meg Edömér lakását, ahová azonnal be is fészkeltem magam.

Tassonyival napokon, éjszakákon át vitáztunk a történtekről, szűkebb és tágabb értelemben egyaránt; ő a maga módján, önmarcangoló cinizmussal, torz fintorral, rosszmájú bírálattal fűszerezve mindent és mindenkit. Én elmeséltem, hogy hogyan ölelte keblére az anyaország az aranykalásszal ringó Délvidéket – Edömér meg beavatott az „esernyősöknél" dívó szokásokba, ennek a nagyon furcsa, különc társaságnak a belső életébe.

Árpád – a legrégibb ejtőernyősök ugyanis rendfokozatra, korra való tekintet nélkül keresztnevén szólították, most is csak így emlegették Bertalan őrnagyot – tragikus eltávozása felett, úgy tűnt, senki sem képes napirendre térni. Szó sem volt ugyan vénasszonyos halottsiratásról, melankolikus sajnálkozásról – ennél keményebb fickók gyűltek itt össze –, csupán a „hogyan tovább?" kérdéssel szemben álltak tanácstalanul, tétován. A nagyon fiatal, még csak a kezdeti, kísérleti – talán ezt a kifejezést is megkockáztatom: embrionális – állapotban levő magyar ejtőernyőzés annyira Bertalan személyére, testére volt szabva, hogy most a fej nélkül maradt törzs csak bizonytalanul tántorgott, rogyadozott.

A legtöbb szó persze még mindig akörül forgott, hogy valójában hogyan és mi történt Veszprémben azon a bizonyos április 13-i reggelen? Egyáltalán: miért kellett a pápai alakulatnak Veszprémből rajtolni az első, legelső „igazi", azaz hadialkalmazásnak szánt bevetésen? Igen . . . valami baljós, rossz előérzet lengedezett már akkor is, amikor kiderült, hogy a nehéz, lomha Savoya–Marchetti SM–75 típusú csapatszállítók a felázott, laza pápai repülőtértalajról nem tudnak biztonságosan elstartolni. A sors figyelmeztetése volt ez? A sors akarta késleltetni, meggátolni azt, amit emberi szem előre nem láthat? Lehet. Utólag könnyű

az okost megjátszani, ilyen titokzatos előérzetekről huhogni. Most már mindegy. A veszprémi reptér jöhetett leginkább számításba, annak közelsége, valamint mérete és kellően kemény, szilárd, sziklás talaja miatt. Ellene szólt viszont az, hogy enyhén emelkedett a Bakony felé, a nehéz, hárommotoros szállítógép emiatt – talán – nem érhette el azt az optimális sebességet, mely a biztonságos felemelkedéshez, illetve a start utáni forduló végrehajtásához szükséges lett volna. Azonban ez már csak utólagos, értéktelen elmélkedés, haszontalan köldöknézés volt. A döntés úgy szólt, hogy a Savoyák üresen, terhelés nélkül repüljenek Veszprémbe, a szenttamási híd ép és sértetlen birtokbavételére kijelölt – kb. fél lövészszázadnyi erejű – harccsoport érkezzék ugyanoda tehergépkocsikon. A kötelék rajtjához másnap hajnalban minden készen állt. A harci kedv, a túlbuzgóság, az első nyilvános „fellépés" túlfeszített izgalma – így mesélték azok, akik ott voltak – elterelték a figyelmet valamiről, ami pedig, néhány perc múlva, létkérdéssé vált. A vezérgép rakodásánál, hogy ne lépjen fel lőszerhiány épp akkor, amikor arra a legnagyobb szükség lenne, ez is, az is fellökött a gép fedélzetére egy-egy lőszerládát, egy-egy kézigránátrakaszt, aztán még egy harmadikat, negyediket is . . . Túlsúlyos lett ezáltal a gép? Talán. Lehet. Vagy rosszul, hibásan helyezték el a fedélzeten az ernyőkre szerelt rakományt, talán a legénységet is, és ezáltal vált labilissá, nehezen repülhetővé az amúgy is nagyon kényes, érzékeny Savoya? Lehet, valószínű. Bertalan őrnagy – tereptarka kezeslábasa nyitott nyakában a Mária Terézia Rend aranykeresztjével – utolsónak szállt be a gépbe, melynek feldübörgött három óriás motorja, az emeletmagas csapatszállító pedig nekilendült, futni, rohanni, száguldani kezdett . . . A start hosszúnak, kicsit lassúnak

tűnt... vészesen megközelítette a repülőtér szélét... most: végre-valahára... elemelkedett a földről, a legmagasabb fordulatszámmal üvöltő, erőlködő légcsavarok lassan, nagyon lassan a magasba emelték a gépet.

Ami ezután következett: tized-, talán csak századmásodpercig tartott. A Savoya kettőt billegtetett – vadászrepülők jelzik így a légi győzelmet –, aztán bal szárnyára dőlt, orra bukott, s iszonyú, tompa reccsenéssel lezuhant. A zuhanást – talán – sokan túlélték volna. Az égig felcsapó, borzalmas benzinfáklya lángjából azonban senki nem menekülhetett.

Az akciót leállították. Később – két óra múlva – mégis úgy rendelkeztek, hogy a feladatot, a Szenttamásnál levő híd birtokbavételét a csonka, megfogyatkozott harccsoport próbálja mégis végrehajtani. Kiss Zoltán főhadnagy vette át a parancsnokságot. Két Savoya indult dél felé, megrendült lélekkel, zaklatott idegállapotban – start után elrepülve a szörnyű máglya felett, melynek tüzében még égtek bajtársaik, robbantak a gránátok, sziporkázva pattogtak a lőszerládák lövedékei... Igazi katonai temetés volt ez, olyan dísztűzzel, melyet még magyar ejtőernyős soha nem kapott...

A balszerencse szívós, makacs kísérőnek mutatkozott. Kiss főhadnagy harccsoportját – már a Délvidék felett – újabb baj érte. Az előre kidolgozott, de kellően be nem gyakorolt, megbízhatóan nem ellenőrzött terv az volt, hogy a vezérgépen helyet foglaló kötelékparancsnok ad majd jelzést a kísérő gépeknek az ugráshoz való felkészülésre, majd az ugrás megkezdésére. A jel a vezérgépből működtethető és valamennyi kísérő gépen azonnal megszólaló, rádión továbbított elektromos kürthang volt. Itt meg kell jegyeznem, hogy döntő fontossággal bír bármely ejtőernyős beve-

tés sikere szempontjából az, hogy a szállítógépeket – valamennyit – minden ejtőernyős egyszerre s nagyon rövid idő alatt hagyja el. Így marad ugyanis „együtt" a kötelék, így képez zárt tűzrendszerű sündisznóalakzatot a földet érés pillanatában, de legalábbis azt követően nem sokkal. Ezt az elméletet a valóság, a gyakorlat még az ilyen tökéletes kötelékugrás esetén is megtépázza, hiszen mindig akad egy-két tétovázó, mindig akad néhány „lusta" ernyő, és mindig számolni kell a magassági és talajszél közötti jelentős különbséggel, mely szétszórja, szétzilálja még a legtömöttebben kiugró harccsoportot is. Nos – visszatérve a Délvidék felett szálló ejtőernyőseinkre – az történt velük, hogy az egyik kísérőgép kürtje egyszerre csak megszólalt, sürgetően bőgni, harsogni kezdett. Miután a jel valamennyire hasonlított az ugrás megkezdésére előzetesen megbeszélt jelhez: a gép parancsnoka habozás nélkül felrántotta az ajtót, és parancsot adott az ugrásra. Amikor ezt észrevették a másik gépben ülők: ők is feltépték az ajtót, és sorra kiugráltak, hogy társaiktól ne szakadjanak el, s ne kerüljenek külön-külön elszigetelt, kritikus helyzetbe a földet érés után.

A kötelék pedig ekkor még meglehetősen messze volt a szenttamási hídtól, hiszen alig repültek el Szabadka felett. Sohasem sikerült kideríteni, hogy kinek az idegessége, navigációs, tájékozódási hibája okozta az idő előtti kiugrást, beszéltek persze arról is – mert ez volt a legkényelmesebb –, hogy műszaki üzemzavar, a légköri elektromosság kisülése stb. következtében szólalt meg – magától – a kísérőgép kürtje, melyre aztán mindenki hanyatt-homlok kivetette magát . . .

Meg kell azonban hagyni: az ejtőernyősök, ennyi balszerencse ellenére is, helytálltak. Az ugyan igaz, hogy páncélos ékünk mögött ereszkedtek földre, holott

éppen az lett volna a dolguk, hogy az Újvidék felé előretörő páncélosok áthaladása számára vegyék sértetlenül birtokba a Ferenc József-csatorna ezen fontos hídját, de tehergépkocsira kapaszkodva egészen Újvidékig együtt maradtak a páncélosokkal, értékes és hasznos kísérőfedezetet biztosítva számukra.

Ez az első – és vágjunk a dolgok elébe: egyetlen – ejtőernyős bevetés azonban, magunk között, mindig roppant kényes, iszonyúan érzékeny téma maradt. Bácska nevének puszta említése is alkalmas volt a régi, tapasztalataikra büszke és felettébb féltékeny „kerettagok" felbosszantására, sértegetésére – ha azok közéjük furakodó, jöttment kontároknak, szájhős, botcsinálta „esernyős"-nek titulálták a később Pápára került, sárgacsőrű betolakodókat.

Ha már ennyit elmondtam a kulisszatitkokból, kénytelen vagyok a belső feszültség okairól is néhány magyarázó szót ejteni. A lényeg ezúttal is az a szemlélet, mely csak a rangsortáblázat, a sematizmus idő- és számadataiban képes gondolkozni, ezen a rövidlátó szemüvegen át bandzsít gyanakvóan mindenki személyére, mit sem törődve azzal, hogy ki mennyit ér, ki mire képes, ki hogyan szolgál egy bizonyos közös ügyet – ugyanarról a szűk látókörű gondolkodásmódról van szó, mely hivatalból okosnak, csalhatatlannak és személy szerint is felette állónak kötelezi elismerni a római pápát valamennyi teremtett lélekkel szemben, a mágnást a közemberrel szemben, a nadrágos urat a földet túró paraszttal szemben, városlakót a buta falusival szemben; helyszínünkre alkalmazva: az egy, másfél éve az ejtőernyősöknél szolgálót a később oda áthelyezettel szemben, az ötven ugrással dicsekvőt a tíz, húsz és harminc ugrással rendelkezővel szemben, a tízet ugrottat a kilencet ugróval szemben.

Én – rossz tulajdonságom-e ez, vagy talán éppen

jó?, nem tudom – eleve érzéketlen vagyok minden mechanikus hierarchiával szemben, sőt határozottan tiszteletlen is. Ebben Tassonyival olyan egyformák voltunk, mint két tojás. Amíg azonban én megelégedtem azzal, hogy egyszerűen tudomást sem vettem erről a hűbériség idejéből ránk maradt alá–fölé, úr–szolga, okos–buta, előbb voltam katona, hadnagy, ejtőernyős, te csak utánam lettél ez meg az ésatöbbi rendszerről, addig a barátom a világ minden kincséért nem szalasztott volna el egyetlen alkalmat sem arra, hogy – megrökönyödésre, megbotránkoztatásra késztetve a lépcsőrendszerben gondolkozó szolgalelkűeket – hivalkodva mindenki tudtára ne adja, hogy X degenerált, Y hülye, Z szellemileg impotens, az egészre pedig, ahogy ma van, csak köpni érdemes . . .

Pápán – bocsánat az olcsó szójátékért – a „tagok" játszották a pápa szerepét. A „tag" jelölés olyan tiszteletet, tekintélyt parancsolt, illetve olyan előjogokat biztosított viselőjének, mint egykor a büszke „civis romanus sum" – a római állampolgárság.

Kezdetben ugyanis csupán néhány vakmerőnek, halált megvető bátornak ismert katona (tiszt és altiszt) foglalkozott ejtőernyős ugrással. Szombathelyen alakult meg ez a kísérleti jellegű „kiképző keret", azzal a korlátozott feladattal, hogy a pilóták kiképzési tervezetében szereplő, egy ejtőernyővel végrehajtandó ún. „szoktató" ugrást oktassa, megtanítsa valaki. A kiképző keret tagjai – röviden: a tagok – minden repülőgépvezető-jelöltnek sorra megmutogatták az öreg „Salvator"-ernyőt, elmagyarázták annak működési elvét, aztán – fenekén a „Salvator"-ral – kihajigálták a delikvenst valamelyik iskolagépből. Arra persze, felsőbb utasításra, gondosan vigyáztak, hogy a leendő pilóta meg ne szeresse az ugrándozást, túlságosan meg ne bízzon az ernyőjében, hiszen ha ez be-

következnék, akkor már az első kis motorhibánál, az első bonyodalomnál sorsára bízná a pilóta a drága, nehezen pótolható repülőgépet, és mentené saját irháját az életmentő ernyővel.

A kiképzők persze maguk is gyakran ugráltak, ezáltal meglehetősen nagy gyakorlatra tettek szert, tapasztalatokat gyűjtöttek.

Ez a néhány emberből álló – pilótákat az életmentő ugrásra kiképző – keret lett a magja az önálló ejtőernyős kísérleti csoportnak akkor, amikor a külföldi szakirodalomban, különböző gyakorlati és elméleti beszámolókban feltűnt a „függőleges átkarolás", azaz az ejtőernyős csapat hadműveleti alkalmazásának távoli víziója.

A repülés – az 1930-as évek legvégén is – nálunk még csak igen kevesek foglalkozása, hivatása volt. Úgy is mondhatnám: csak a kiváltságosok zárt körű, exkluzív sportja, vakmerő hóbortja. Ha ezt a különcködő klubot még tovább szűkítjük, és a bátrak közül is csak a legbátrabbakat vesszük tekintetbe: megközelíthetjük a fogalmat, hogy mit is jelentett az, hogy valaki ejtőernyős. Azt a nimbuszt, azt a borzongató csodálatot, dicsfényt és hírhedt bravúrosságot, ami egykor a Lenkey-huszárokat, a limanovai Muhr Ottmárokat, a terített asztal körül ülő társaságot lóháton átugrató Podmaniczky bárókat, a Tolsztoj által oly művészi élethűséggel megrajzolt férfiideált, Vronszkij grófot övezte és jellegzetessé tette: az ma felfokozott, mintegy polarizált mértékben az ejtőernyős mesterséget és személyt emelte mind a katonák, mind pedig a civilek érdeklődésének középpontjába. Bertalan Árpád őrnagy lett ennek az új férfiideálnak a megtestesítője, ő lett a példakép, az eszmény, aki a benzinbűzös, olajtól csepegő, elgépiesedő világban újra megteremtette, helyére állította a személyes rátermettsé-

get, az egyéni bátorságot, a nyugtalan, örök lázadó ember vakmerőségét.

Legendák keltek szárnyra Árpád hőstetteiről, lélekjelenlétéről, szuggesztív, mágikus hatású egyéniségéről, nagy mulatozásairól, országszerte suttogott, nagyszerű „stikli"-jeiről . . . A kísérleti keretből nemsokára szakasz, abból pedig már a hadrendben is szereplő, önálló ejtőernyős század lett, Pápa repülőtér állomáshellyel. Érthető az az óriási ünneplés és lelkendezés, mellyel a társadalom fogadta Kolozsvár főterén ezeket a – Rostand szavaival élve – „gémlábú sasok, csodalények"-et, a Bertalan vezette magyar ejtőernyősöket, akik ezen a díszbevonuláson szerepeltek először a nyilvánosság előtt.

A veszprémi katasztrófa után – érdekes módon – a Bertalan Árpád személye köré font, legendákból, epizódokból ötvözött babérkoszorú új levelekkel, friss hajtásokkal tovább terebélyesedett. Az volt ebben a legsajátosabb, hogy azok variálták, színezték, bővítették leginkább ezt a misztikus legendakört, akik később kerültek Pápára, személyesen nem is ismerhették Bertalant, a kezdeti, hősi korszakról is csupán hallomás útján értesültek. A szájhagyományként terjedő, bővülő, gazdagodó mondakör szabályai szerint egyre merészebb, egyre fantasztikusabb történetek keltek lábra, a magam részéről már azon sem csodálkoztam volna, ha valaki – persze szemtanúként – azt állította volna, hogy Árpád ejtőernyő nélkül is képes volt a felhők közül sértetlenül leereszkedni a földre – miért ne, ha Jézus Krisztus, a csónakból kilépve a Genezáreti tó felszínére, járni tudott a vízen? . . . Frivol lenne ez a hasonlat? Azt hiszem, hogy, bár meglehetősen cinikus, mégis megbocsátható. Azt szeretném ugyanis érzékeltetni, hogy Bertalan személyének, megdicsőült alakjának virágzó kultusza olyan vakító dicsfényt,

olyan misztikus fennköltséget volt hivatva gerjeszteni, melynek palástja ráborul a vallásalapító Bertalan követőire is, az egész ejtőernyős-fogalomra is. Az utódok, a tanítványok oly titokzatos tömjénfüstbe burkolták az ejtőernyőn aláereszkedő halálfejet és a keresztbe rakott lábszárcsontokat bal mellükön viselő gladiátorokat, mely kisajátítja, féltett, sejtelmes okkult tudománnyá magasztalja ezt az egész, halállal cicázó bűvészmutatványt, romantikus hőssé varázsolja annak kiváltságokat élvező, felkent papjait. Valóban: ahhoz a hókuszpókusz látványossághoz, varázserőt feltételező bűvészkedéshez hasonlított az egész, amelyet XII. Ramszesz fáraó korában Mefresz és Menthezufisz főpapok teremtettek – az avatatlanok elbolondítására – a „szent" skarabeus bogár vagy a napfogyatkozás körül.

Azért foglalkozom a Bertalan-korszak jellemzésével és annak továbbgyűrűzésével ilyen részletesen, mert – véleményem szerint – döntő és meghatározó jelentőséggel bírt mindez a magyar ejtőernyős szellem – áttételesen pedig az ejtőernyős zászlóalj, majd ezred – kialakulására, későbbi sorsára.

Ha a következményeket sorrendbe állítom, akkor bizonyos, hogy első helyen áll az utódlás problémája. Bertalan őrnagyot – éppen az előbb elmondottak alapján – senki emberfia nem pótolhatta, még talán a földre szállt kaporszakállú atyaisten se lett volna képes megfelelni a Bertalanhoz méltó utód szerepében. Jött légyen bárki, belülről, a „tagok" közül, vagy kívülről az ejtőernyősök élére: senkit el nem ismertek volna: az új parancsnokkal szemben támasztott követelményeket, persze Bertalan mércéjével, önkényesen felállítva. Az lett volna a kézenfekvő, legjobb megoldás, ha a „tagok" közül kapott volna valaki megbízást a parancsnokság átvételére, aki – mondjuk –

rangban is, tapasztalat dolgában is, vezetési készség terén is a legrátermettebb. De a legrégebbi tagok, akik eddig, az erőskezű, kimagasló egyéniségű vezető alatt testvéri egyetértésben, jól megférték egymással, most sandán, laposan pislogtak egymás felé, kifejezve ezzel azt, hogy sem ezt, sem azt nem ismernék el felettesüknek. És azt, hogy kívülről egy laikust, egy szárazföldi patkányt ültessenek a fejükre? – legtöbben meg sem várták, hanem rezignáltan megállapítva a tényt, hogy Árpád meghalt, oda az ejtőernyőzés, felszedték a horgonyt és odébbálltak. Elment így – a régiek közül – Pataky, Mátray, Szokolay, Makray, nem sokkal később Majthényi és még mások is. A távozásuk alkalmával ki nem mondott vagy éppen keserű iróniával a fejünkhöz vágott nekrológ szerint: a hősi, az „igazi" ejtőernyőzés meghalt Bertalannal, azt feltámasztani, életre kelteni senki se lesz képes; ha ki is alakul – később, valamikor – valami: az más, egészen más lesz, hiszen epigonok, befurakodó stréberek, ugródeszkát kereső törtetők fogják csinálni, formálni.

Labancz Gyuszi – aki körülbelül velem egy időben érkezett Pápára – nem sejthette, hogy micsoda darázsfészek tetejére ült, amikor – vezérkari századosként – elfogadta Bertalan emészthetetlen, hálátlan örökét. Igaz: nagyon rosszul nyúlt a probléma rendezéséhez, egyénisége meglehetősen fölényeskedő, tapintatlan volt, arrogáns modora már az első percben osztatlan ellenszenvet ébresztett új környezetében; de az is igaz, hogy ha nem Labancz, hanem bárki más került volna a parancsnoki posztra: hasonlóan járt volna.

Szóval amilyen „különleges" volt az ejtőernyős szolgálat, éppolyan sajátságos, folyékony, bizonytalan, szeszélyesen örvénylő, szenvedélyek által ide-oda sodródó volt a Bertalan utáni „exlex" állapot.

Ezek után a fogadtatás, amiben nekem és mind-

azoknak, akik velem együtt és akkor vonultak be Pápára, részünk volt, nem volt éppen szívderítő. Bíráló, gunyoros, mustráló tekintetek, félreérthetetlen célzások, megjegyzések a jövetelünk célját illetően: mi a fenének dugtuk ide a képünket? Teherbe ejtettük talán a szobaasszonyunkat, az elől kell menekülnünk? Talán szerelmi csalódás? Lepasszolt a lány, akit szerettünk, és kaució híján férjhez ment egy köpcös déligyümölcs-kereskedőhöz? Gyógyíthatatlan nemi baj? Talán feltűnési viszketegség? Ábrándos, elfojtott sóhajokat, esetleg könnyeket kívánunk kicsalni márványkeblű szüzekből, elefántcsont legyezős szépasszonyokból, hátha megesik rajtunk a szívük, és ágyaikba invitálnak? „Ave Caesar, morituri te salutant!" És – ami a legrosszabb – mániákus szervezők, reformerek vagyunk talán, akik két hét múlva már azt hiszik, hogy mindent mindenkinél jobban ismernek, alaposabban tudnak, aztán ontják a világot megváltó ötleteket, hogy „spéci"-nek, szakértőnek tűnjenek, kifogva magukat végül a tűzhöz telepedjenek, ahol megsüthetik a maguk kis pecsenyéjét, a maguk karrierjét?

Most sem kell mondanom: Tassonyi volt a legpimaszabb, legundokabb, leggúnyosabb az újonnan érkezőkkel szemben. Velem persze más hangon beszélt, hiszen én már kiismertem modorát, nyugtalan, incselkedő természetét, cinikus, anarchiába hajló komiszkodásait, sőt tudtam ezek ellenszerét is. Egyébként is: együtt laktunk, volt időnk civakodni, vitázni, ezek során csoportosítani, szortírozni azt a különleges, sehol másutt meg nem található „színtársulat"-ot, pontosabban állatseregletet, mely – önmagunkat is merő gúnnyal besorolva – ebben a pápai Noé-bárkában, lepratelepen, elmegyógyintézeti zárt osztályon összegyűlt.

Való igaz: csodálatos figurák gyűjteménye volt Pápa, az érzékeny, sérült idegzetű, különcködésbe menekülő, életunt és az élet legolcsóbb, legsilányabb gyönyöreit teli szájjal habzsolók, jövőt építő, hideg számítók, kalandorok találkozója.

A kiképzés is messzemenően alkalmazkodott a kiképzők és a kiképzendők meglehetősen különleges, különcködő természetrajzához. Sőt maga az életmód, a napirend, az időbeosztás is alaposan különbözött attól, amit származási fegyvernemünknél tapasztaltunk. Nekem nemcsak megfelelt, hanem kifejezetten tetszett ez az újfajta életmód.

Volt három vagy négy lengyel riadóautónk, amit oldalfal nélküli autóbusznak kell elképzelni. Ezek meghatározott útvonalon minden hajnalban körbejárták a városka utcáit, hogy felszedjék a repülőket, esernyősöket. Szükség volt erre a saját szállítóeszközre, mert a repülőtér jó messze volt, oda városi autóbusszal kijutni nem lehetett. Otthonról civilben, helyesebben melegítőben és tornacipőben indultunk. A reptéren ugyanis – korra, rangra, beosztásra való tekintet nélkül – egyórai torna, labda- és küzdőjáték következett, akár meleg volt, akár hideg, akár esett a hó, akár sütött a nap. Fürdőnadrág volt a kötelező öltözet, ami egy csapásra lehetetlenné tette a megkülönböztetést a tiszt és a rendfokozat nélküli honvéd vagy a százados és a remoszer (repülőmotor-szerelő) között. Valaki mindig elvállalta az előtornász, a bemutató szerepét – lehetett ez is bárki –, ezután ő diktálta a tempót; vagy megdolgoztatva cudarul a népet, vagy csupán könnyű rugalmassági, állóképességi gyakorlatokat végzett és végeztetett a többiekkel. Mezei futás, séta és légzőgyakorlat, kétkapus kézilabda, rögbi, cselgáncs, önvédelmi fogások (dzsiu-dzsicu) gyors egymásutánban váltogatták egymást. Nem lehetett

unatkozni. Eltért ez a megszokott – mondjuk meg őszintén: megutált, meggyűlöltetett – „csuklógyakorlat"-tól vagy a tagozott és díszmenet vagy a fegyverfogások gyakorlásától. Nyilvánvaló, hogy a kettőt nem is lehet egy napon említeni.

Utána hideg-meleg zuhany, alapos fürdés, majd öltözés. Mindnyájunknak a reptéri öltözőben volt a saját szekrénye, melyben a repülő- (ejtőernyős-) felszerelését, a tereptarka overallt, a gumitalpú, gumistoplis csizmát, repülősapkát, szemüveget stb. tartotta. Azután: futás az étterembe, ahol már várt a bőséges reggeli. Éttermünk a legfinomabb ízlést is kielégítette, nagyon modern, tiszta és világos volt, bármelyik akkori fővárosi szálloda megirigyelhette volna.

Azután jött a „java", a délelőtti főfoglalkozás. Ezt is különleges értelemben kell venni, ugyanis mindennek az volt az alfája és omegája, hogy elriassza, elrémítse a jelentkezőt, megutáltassa vele az ejtőernyős szolgálatot, végső soron pedig megfutamodásra, menekülésre késztesse, hogy aztán mindenütt – beszámolva néhány napos, esetleg néhány hónapos tapasztalatairól – továbbterjedjen országos szinten a borzongató hiedelem arról, hogy az ejtőernyősök csodálatra és köztiszteletre méltó, csodás bátorsággal és vasakarattal, acélidegekkel és emberfeletti adottságokkal rendelkező lények, akiket ezért nem lehet közönséges mércével megítélni, akiknek, minden pillanatban a halál torkában lévén, sok mindent el kell nézni, sok mindent meg kell engedni. Misztifikáció, kuruzslók módszere volt ez, semmi más.

Konkrét példákon szemléltetve mindezt: biztos, hogy be kellett mutatni az aspiránsoknak az ejtőernyővel való ugrást, hogy egyáltalán lássák, tudják, hogy mi fán terem az, hogyan is fest a valóságban. Dohogva, prüszkölve, olajat fröcskölve és tüzet hány-

va – minden esetben ezek a jelenségek kísérték az ásatag, múzeumba illő Caproni CA–101 típusú gyakorló szállítógépeink startját – felkapaszkodott a rémséges láda a fejünk fölé, melyből aztán öt-hat rutinos „tag" – ahányat éppen össze lehetett szedni – Dugonics Titusz módjára a mélységbe vetette magát. Az apró, ember formájú pontocskák bukdácsoltak, bukfenceztek, pörögtek egy jó darabon keresztül, aztán kirobbant az első hófehér gomba, a második, a harmadik is . . . A bemutatót vezető oktató – tapasztalt, vén róka – a földön kommentálta a látványt, elmagyarázva a szájtátva ámuló újoncoknak, hogy hány másodpercet kell szabadesésben zuhanni az ugrónak, hogy kikerüljön az örvénylő légcsavarszélből, meg hogy felgyorsuljon az optimális mértékre, amikor is a légellenállás ereje már robbanásszerűen bontja, nyitja ki ernyőjét. Lépcsőzetesen, sorban fityegett már a nagy semmiben a negyedik, az ötödik hófehér gomba is, de . . . egy pontocska . . . hű, a nemjóját! . . . ennek a fele sem tréfa! – zuhan ám lefelé, mint a veszedelem . . . már messzire alákerült a többieknek, jaj! . . . süvítve közelít a föld felé . . . már alig száz méter a magassága . . . már annyi se . . . Isten irgalmazzon szegény fickónak . . . talán jobb is, ha az ember nem néz oda, ha behunyja önkéntelenül is a szemét . . . Így is rémes hallani a becsapódó test iszonyú, tompa puffanását, a csontok hátborzongató reccsenését, amint ezernyi darabkára törnek . . .

Sikoltva üvölt fel a piros-fehér-piros csíkozású segélykocsi szirénája, csikorog a betonkifutón a szágulda va iramodó mentőautó.

Ez az a pillanat, amikor az oktató hanyagul vállat von, zsebéből cigarettát kapar elő, messze fricskázza a gyufaszálat, és fölényes nyugalommal csak ennyit mond: – „Ja, fiúk, az ilyesmi előfordul itt . . . Aki ná-

lunk akar maradni, annak számolni kell ezzel is... aki félti a bőrét, jobb, ha még ma kiállíttatja a menetlevelét."

Fényképek kerülnek elő az „éppen kéznél levő" aktatáskából. – „Ne nézzétek meg azt a bajtársunkat... illetve »volt« bajtársunkat – int fejével az oktató a szirénázás irányába –, nem kezdőnek való látvány az ilyesmi. Tudjátok... na, nem bánom, van itt néhány fotó... Ezt megnézhetitek... Tessék: ez a múlt heti halottunk. Hurkában maradt az ernyője... hurka, tudjátok, akkor lesz az ernyőből, ha a zsinórok, melyeken az ernyőkupola függ, összesodródnak, valósággal bekötik az ernyő száját... Ez ellen nincs orvosság. Huszonnégy éves volt, ez lett volna az ötvenharmadik ugrása. Ötvenkettő sikerült, az ötvenharmadik nem. Ilyen az élet. Ez meg Pardi Jancsi... Jól nyitott az ernyője, szépen, simán ereszkedett lefelé, aztán itt, éppen ahol most állunk, elkapta egy erős, váratlan széllökés. Kilengett, odavágta a hangár peremához. Koponyaalapi törés, nyakszirt- és többszörös gerinctörés... azonnal végzett vele. Na, igen: ez meg két hete történt, talán még annyi ideje sincs. A rugós segédernyő, ami kihúzza a nagyernyőt a burkolatból, rátekeredett a lábára. Selyembe bugyolálva zuhant le nyolcszázról. Olyan volt, mint egy selyemhernyó, egyetlen csontja, ízülete se maradt a helyén. Ez itt..."

Sikong a sziréna, a felnagyított fotók kézről kézre járnak. Nem valami étvágygerjesztő látvány a sok eltorzult, kicsavarodott, szétszakadt, kihasadt, fasírttá zúzott test. Nekem nem újdonság ez, egy cseppet se rendít meg, eleget voltam már Miskolcon is boncoláson, ahol még különb dolgokat is láthattam. De sok jelölt kezében remeg a fénykép, s remeg a szeme, szája is. Néhányan kiválnak a csoportból, és a hangár

mögött diszkréten viszontlátják a reggelire elfogyasztott sonkás rántottát. Délben Pávay Bandi, a segédtiszt kiállít jó néhány menetlevelet, vissza a csapathoz. – „Ne haragudjatok . . . meggondoltam. Azt hittem, hogy jobban bírom. Sajnálom." Félszeg makogások, szégyenkező, lesütött tekintetek, hideg, futó kézfogások. Napról napra megismétlődő jelenetek ezek. Egyre kevesebben vagyunk a hajnali tornán, egyre kevesebb teríték van az étteremben. Ha egy húszas csoportból három-négy megmarad: azt mondjuk, hogy ezek kemény, belevaló fickók voltak.

Az igazság pedig az, hogy a zuhanás csupán imitáció, hangulatkeltő huncutság. Van egy ember formájú fabábu, a „Marcsa", ezt csempészik be a „tagok" jó előre a gépbe, ezt lökik ki – ügyesen besuszterolva az ugrók közé – az újoncok számára rendezett bemutató gyakorlat alkalmával. De a fotók, sajnos, mind-mind valódi balesetet rögzítenek. A „Marcsa"-trükk nélkül is eléggé riasztó a statisztika: 1941 tavaszán, nyarán, amikor én is az első leckét kaptam az ejtőernyős tudományokból, minden 620 ugrásra esett egy halálos kimenetelű baleset. Persze – amint később éppen mi, okoskodó és kötekedő „második generációsok" bebizonyítottuk – ez nem volt szükségszerű, törvényszerű, természetes és magától értetődő jelenség, mert javítani, változtatni lehetett, kellett is rajta.

De maradjunk még az elriasztásnál, a misztifikációnál. Nem vitás, hogy szükség volt a szoktató- és gyakorlórepülésre, bizonyos meghatározott, levegőben eltöltött, szóval repülőóra tapasztalatára és a továbbiakban is ennek a begyakorlottságnak a fenntartására. Erre a célra – velünk együtt, homogén egységbe szervezve velünk – egy szállító repülőszázad állt rendelkezésünkre. Ennek „hadi" állományát a Savoya–Marchetti–75 típusú, korszerű szállítógépek jelentet-

ték, ám ezek – amire én Pápára értem – már a hangárban unatkoztak, mivel a veszprémi szerencsétlenség vizsgálatának befejezéséig starttilalmat rendeltek el velük kapcsolatban. Később, amikor az olasz gyári berepülő pilóták bemutatták nekünk azt, hogy nem a konstrukció, a gép hibás, hanem bizonyára a túlterhelés, a szabálytalan súlyelosztás, esetleg manőverhiba lehetett a baleset oka, a tilalmat feloldották, és néhányszor például magam is repültem Savoyával. De nem sokkal később végleg, visszavonhatatlanul leállították ezt a típust, mert egy második gép – a veszprémihez hasonló módon – Budaörs közelében zuhant le. Maradt Pápán ezek után hat darab őskori szörnyeteg, otromba, szögletes, nevetséges, öreg láda: CA–101-es gyakorló szállító. Ebben a hárommotoros, rozoga masinában csak igen erős, jó gyomrú embernek volt érdemes repdesni, mivel az égett olaj, a motorok kipufogógáza bevágott a belső térbe, s ott kibírhatatlan, émelyítő büdösséget csinált. Nem is becéztük a vén Capronikat másként, mint „bűzmadár"-nak, Sztravinszkij után szabadon. Az ejtőernyős humor épp ezért azt állította, hogy az ugróállomány létszámát csak ezeknek a bűzmadaraknak lehet köszönni, mert ezekből a vadul kalimpáló, bizonytalanul bukdácsoló gépekből még a leggyávább nyúl is boldog megkönnyebbüléssel veti le magát, hogy megmentse nyomorult életét a bármely pillanatban várható zuhanástól meg az ugyancsak gyilkos szénmonoxid-mérgezéstől. Jobb, kényelmesebb, biztonságosabb szállítógépekből hat ökörrel sem lehetett volna kilökdösni a legények többségét a szédítő, nagy-nagy semmibe . . .

A szoktató- és gyakorlórepülésre az Arado 96/B típusú iskolavadászgépet, a két darab Bücker BÜ–131-es futárgépet, egy öreg Hungáriát és még egy ennél is öregebb HD–22-est használtunk. Eleinte, ami-

kor a jelentkezők kipróbálásáról volt szó, nagyon komiszul, kifejezetten kitolási szándékkal repítettek minket a magasba – igen: repítettek, meredeken felfelé, égbe mutató orral, hogy aztán a gép, elveszítve sebességét, orra bukva zuhanjon lefelé, mint a kő, vagy visszacsúszva a farka irányába, csúnya hátrabukfencet csináljon. Csináltak velünk vezetett orsót, túldöntött fordulózást, amerikai fordulót (fél orsó után looping), szóval mindent, hogy a jelentkező gyomra a torkában legyen, és az égboltot összetévessze az anyafölddel. Gyakran a leszállás után valósággal úgy kellett kikanalazni a szerencsétlen utast a szűk fülkéből, aki aztán – amint visszanyerte eszméletét és egyensúlyát – csendesen bekopogott újra csak Pávay Bandihoz, szégyenkezve kérve: hadd fusson el innen, mentül előbb, minél távolabb.

Az elriasztásnak ez a része engem, miután sízó voltam, meg repültem is már korábban eleget vitorlázón is, motoroson is, inkább élvezettel töltött el, semmint félelemmel. Amikor a francia zsákmányból a németek átengedtek nekünk egy Coudron típusú, favázas, nagy fesztávolságú, kitűnő sportgépet: előszeretettel vállalkoztam ennek kipróbálására. Az igazat megvallva: legtöbbször (Sághy Lacival vagy Hegedüs Nándival) a Balaton fölött repdestünk, kiválasztva azt a csónakot, vitorlást, melynek fedélzetén csupaszon napfürdőző nőt vettünk észre. Ilyenkor aztán leereszkedtünk közvetlenül a csónak fölé, kilebegtettük a gépet, mire az olyan lassan siklott, mintha csak helikopter lenne, és nagyokat nevettünk a sietségen, amivel a napozásban megzavart dáma eltakarni iparkodott féltve őrzött bájait... Délután aztán a segédtiszten volt a sor, hogy eltüntesse a géptávírón érkező feljelentést, amiért az ilyen meg olyan típusú, ilyen meg olyan számú katonai repülőgép – a

tiltó rendelkezés ellenére – 500 méter alatti magasságban szállt el a Balaton fölött.

A pszichológiai gyötrésnek, próbatételnek azonban voltak finomabb, szellemesebb változatai is. Amikor például elérkezett a nagy, a várva várt nap, az első ugrás napja, érthető módon erősebben vert mindnyájunk szíve, halántékunkat szaporán döngették a láthatatlan kalapácsütések, gyomorszájunk összeszorult, aztán: még egy utolsó pillantás a hevederre, még egy tapintás a kioldókábelre, isten neki, most vagy soha! – felkapaszkodunk egymás után a bűzmadár hasába, Gelencsér Feri az elsőpilóta üléséből hátraint: minden stimmel? – jó, indulunk... dübörögnek a motorok, rázkódik a bádogláda és... mi az? mi baj?

Leintik a startot, valaki a gép felé fut, na... ez a bolondos Tassonyi, ugyan mit akarhat? – „Hé! – ordítja túl a harsogó motorzajt –, hé, fickók! Van valakinél ebédjegy? Értitek? Kinél van az ebédjegye? Ma ugyanis rántott máj lesz... És tudjátok, jobb lenne, ha ideadnátok, hogy ne vesszen kárba!"

– „Vigyen el az ördög, te sátán! Megállj, leérünk, kitapossuk belőled még a saját májadat is! Hé, Gelencsér! Semmi... Edömér hülyéskedik, szokása szerint. Induljunk, egye meg a fene." – A kis közjáték feloldotta a feszültséget, prímán működnek érzékszerveink, az előbbi kábult, tompa zsibbadtságnak már nyoma sincs. Látjuk az alattunk száguldó kifutópályát, mely pontosan úgy fest, mintha szürke szalagként húzná ki valaki alólunk, lágyan ring velünk a világ – érdekes: a futómű hatalmas gumikerekei egyre lassabban, lustábban forognak –, a repülőtér haragoszöld gyepszőnyege lelapul, engedelmesen lefekszik, most olyan sima, mintha enyves ecsettel húztak volna hosszú csíkot rajta. Átsuhanunk a vasúti töltés felett – no nézd csak: micsoda mulatságos,

apró játékszer a dűlők között poroszkáló kétlovas kocsi – most meg felbillen az ég, ferdén áll a horizont, le fog csúszni róla a vasútállomás, ha így maradunk – egészen kicsike már Pápa, most szállunk át a Kossuth utca tengelyén. Igen, ez már a Tókert, biz' isten nem látom, hol lakunk – „Magasság hatszáz! – ordít hátra a főpilóta. – Készülhettek, fiúk!" –, na... szent isten... igen, ez már az lesz... nézzük csak: hogyan, merre mutat a hangár sarkán a „buló", a piros-fehér szélzsák? Talán ha tízet számolunk, és itt van már a kifutópálya, olyan innen a magasból, mint egy nyeles bontófésű, egyik a Caproni-, másik a Savoya-hangár elé behajló két szárral... nyolc, kilenc, tíz...

Most vigyázz! Ahogy gyakoroltad az ugróállványon. Leszorított áll, szorosan a mellre, behúzott nyak... összefont karok, könyök maradjon a törzs mellett. Egyenes törzs, nem merev, nem is laza, lábak zárva – aztán nem ugrani, csak nyugodtan, nagyon nyugodtan kidőlni... ráborulni a messze lent, nagyon mélyen alattad vándorló, csodálatos, színes-tarka térképre. Vasmarokkal megragad a légcsavar örvénylő ereje, felhajít, lenyom, pörget, megcsavar... egyszer lent, egy pillanattal később már magasan fent van a smaragdzöld repülőtér – csak elsurranjak a gép vezérsíkja alatt, mert ha a tarkómra verne... áll a mellre, könyök zártan a törzs mellett, lábak zárva – fontos ez, hogy a rugós segédernyő, ha kipattan, rá ne tekeredjen a liba módon kinyúló nyakra, a semmibe kapkodó kézre, a rugdalózó lábra... Enyhül a szörnyű motorzaj... mi lesz? hát sose nyílik már ez a rohadt ernyő? Na, na, csak nyugodtan... most van lent a föld... most éppen fejen állsz... ez a jó testhelyzet... most... igen... most! Azt a... sisteregve, füstölve lő ki a zsákból a segédernyő, surrog már

a selyemözön, habzik, forr ez a lágy, fehér felhő – csak most ne akadjon meg semmiben, csak most ne pörgessen bele! – jaj! . . . leszakítja ez a roppant rántás a lábamat . . . kiszakad a helyéből a vállam, a két karom . . .

Állok. Ez olyan gyönyörű, hogy el sem hiheti az ember. Állok. Szilárdan, biztosan a levegőben, a semmin . . . Sikerült! Hé, fiúk! Si-ke-rült! – ordítani kell, kiáltani, hogy feloldódjék az iszonyú feszültség. Nyitott az ernyő . . . sikerült . . . sikerült! . . .

Egy másodpercig tart csupán ez a mámoros boldogság. Felfelé kell nézni, így . . . ellenőrizni, hogy nem hasadt-e ki valamelyik szektor . . . nem csapódott-e át az ernyőkupolán egy tartózsinór, mert akkor azt le kell rángatni . . . különben . . . Nos, igen, a neheze, a földet érés még hátravan. Fent kacsázik – valahol messze, a vén Caproni, már a hangját se hallani. Csodálatos ez a csend, ez a súlytalan, könnyű repülés, egyedül, ég és föld között. Jó lenne így maradni, mindig így élni, lenni . . . Az ám, csakhogy túlságosan nagy a kilengés, elkapott a szél . . . no, jól nézek ki, ha rásodor a bombaraktár villámhárítójának lándzsáira. Ennél gusztusosabb halált is el tudok képzelni. Be kell húzni . . . így ni . . . az ernyőkupola felét, ezzel az ingás is lelassul, meg csúsztatni is tudom magam a reptér felé. Na, így már más . . . ekkor látom meg, veszem észre, hogy micsoda gyorsan süllyedek, rohan ám felém a föld, de nagyon is . . . Csúsztatni kell még egy utolsót, előre-hátra lengjen velem a hinta . . . ha oldalt kapom ezt a bitang lengést: törik ám a csont, de apróra. Na most: két lábbal egyszerre, tele talppal elkapni a talajt . . . jól van . . . aztán puhán, lágyan tigrisbukfenc előre . . . még egyet . . .

De az ernyőt . . . gyorsan! Hol az az átkozott heveder? Ha belekap az ernyőbe a talajszél, húz, von-

szol, mint a ló a farkához kötött Zách Feliciánt... Na... csakhogy...

Ép – úgy érzem – kezem, lábam... lássuk csak... egy horzsolás, egy hosszú, égett seb – ezt a kirobbanó ernyő csinálhatta... Semmi, hát ennyi volt az egész? Ha úgy vesszük, nem is olyan nagy dolog! Nem ördöngös, titokzatos tudomány ez.

Az alapkiképzés négy ugrásból áll. Hatszáz méterről ugrunk, kétszer kényszer-, kétszer önkioldással. Az első két ugrásnál az ernyőt a gép csővázához kötött kenderkötél működteti, a további ugrásoknál az ugró szabadon hagyja el a gépet, és a megadott zuhanás után maga nyit ernyőt.

Az önkioldásos ugrás jó idegeket, önfegyelmet, bizonyos gyakorlottságot igényel. Ez természetes, hiszen a szállítógép elhagyása után nem automatika hozza működésbe az ernyőt, hanem minden a gravitáció, a szabadesés szabályai szerint gyorsulva zuhanó ugró akaratától, nyugodt ítélőképességétől, kiképzésének fokától függ.

Már több alkalommal említést tettem arról az „elváltozásomról" – rendellenességemről –, mely képessé tesz arra, hogy kívülről, egy távoli „kameraállásból" láttassa önmagát. Ennek most nagy hasznát vettem. Az önkioldásos ugrásoknál a gépből való kidőlés első pillanatától kezdve a légcsavar által keltett örvénylő orkánban való pörgésig, a bukdácsoló zuhanáson át a felgyorsuló és ennek következtében stabilizálódó fejen álló testhelyzet elfoglalásáig mindent olyan tökéletes tisztán, tárgyilagosan és derűs nyugalommal észleltem, láttam, figyeltem, mintha nem én kalimpálnék, pörögnék, bukfenceznék istentelen magasságban, vihartól sodort falevél módjára, hanem csupán másnak, egy idegen, ismeretlen személynek vagy tárgynak figyelném a levegőben kirajzolódó út-

ját, egy kényelmes, biztonságos, semleges nézőpontból. Ez a hűvös, józan ítélőképesség – mint valami precíz távirányító számítóközpont – mindig időben utasított, hogy mikor mit kell tennem, mikor mire kell figyelnem. Őszintén beszélek, ha azt mondom, hogy sohasem éreztem magam bizonytalanul, ismeretlen maradt számomra a pánik, a kapkodás, a kétségbeesett, hibát hibára halmozó – eszméletlenségbe, onnan az ejtőernyőshalálba torkolló – túlfeszített idegállapot. Azt a megjegyzést is meg kell kockáztatnom – bár attól félek, hogy ezt hencegésnek, ostoba kérkedésnek tekintheti valaki –, hogy élvezetet, gyönyörűséget is találtam volna az ejtőernyőzésben, ha azt kizárólag sportnak, méghozzá az egyik legszebb, legférfiasabb sportnak tekinthettem volna. De mert ezt nem tehettem, hiszen nyilvánvaló volt, hogy a honvédségen, a légierőn belül egy ilyen speciális céllal létrehozott hadrendi alakulatnál nem a sportszempont a jellemző, fenntartással, éles kritikával fogadtam el a zuhanó- (késleltetett, önkioldású) ugrások tömegméretű gyakoroltatását, erőltetését, illetve annak a kiképzés céljául való megjelölését.

A késleltetett vagy zuhanóugrás körüli aggályoskodásom nem alaptalan okvetetlenkedés, öncélú kötekedés. Okom volt azt propagálni, hogy a hadseregnek nem ejtőernyős sportugrókra van szüksége, hanem katonákra, akik – jobb megoldás híján – ejtőernyő segítségével jutnak el egy bizonyos területre, harchelyzetbe, ahol a feladatukat el kell végezniök. A feladat nem az akrobatikus légtornászmutatvány, hanem a földet érés utáni harci feladat sikeres megoldása.

Akrobatikus légtornászmutatvány: ezt mondtam az imént. Túlzás lenne ilyesmit állítani a zuhanóugrásról? Ahogy vesszük. Nekem – mint már mondottam – nem okozott semmi nehézséget. Ugyanígy nem jelen-

tett problémát rajtam kívül még sok más ejtőernyősnek se. És mégis . . .

Csak néhány esetet említek, válogatás nélkül, azok közül, melyeknek 1941 tavaszán, nyarán szemtanúja, részese voltam.

A gép elhagyása után legkevesebb négy-öt másodpercen át tilos és nagyon veszélyes az ernyőt működésbe hozni. Kell ennyi idő ahhoz, hogy a gép vízszintes vezérsíkja – köznapi kifejezés szerint a farka – elsuhanjon az ugró felett, meg hogy a száguldó gép törzsét követő aerodinamikai örvény és légcsavarszél veszítsen erejéből, csökkenjen valamelyest a pörgés, keverés, sodrás veszélye, mely egyébként a lágyan kibuggyanó selyembe göngyölné az embert. Volt ugyan stopperkarónk ennek a 4–5 másodpercnek a pontos mérésére, de megbízhatóbbnak látszott az, ha az ember magában számolt, huszonegytől felfelé, huszonhatig. Akinek azonban az idegei felmondták a szolgálatot, elkapkodta a számolást: jóvátehetetlen hibát követett el. Már ekkor gyakorlatvezető voltam, a gép fedélzetéről kellett az ugrás helyét, a kiugrás pillanatát, annak magasságát, előkészítését, szabályos végrehajtását meghatározni és ellenőrizni. Minden jól is ment addig, amíg egy Ruzsa Mihály nevű próbaidős katonára nem került sor. Nem látszott túlságosan idegesnek, nem volt eksztázisban, csak az ugrás előtti roppant koncentrálás feszültsége tükröződött az arcán, melyet soha senki nem láthatott többé . . . Ruzsa Mihály ugyanis még a gép ajtajában megrántotta az ernyőt működtető kioldókilincset. Abban a pillanatban egy iszonyú rántást éreztünk, mintha egy láthatatlan, óriás kéz markolta volna meg a vén Capronit, szinte megtorpantunk, helyben álltunk, 800 méter magasságban. Marosszéky őrnagy – ő volt a szállítók

parancsnoka, tapasztalt repülő – eltorzult, lilára vált arccal hátraordított: – „Ugorjatok! Zuhanunk!"

Feltápászkodtam, hiszen a hirtelen rántás ereje kikapta alólam a fedélzet gumipadlóját. Kidugtam a fejem, hogy lássam, mi a helyzet, és ha darabokra hullott volna szét ez a bádogláda, angolosan távozzak, míg erre van egy kevés esély. Uram isten... hátul minden hernyóselyem... hullámzik, lobog a habkönnyű ernyő, többszörösen elborítva, bebugyolálva a bűzmadár egész farokrészét. És... ez a legszörnyűbb... ez a szerencsétlen fiú háttal a földnek, arccal az ég felé... hátraszegett fejjel... úszik... lóg jó öt-hat méternyire mögöttünk! Mit lehet, mit kell ilyenkor csinálni? A kormányfelület a gép belsejéből elérhetetlen. Ha talán kötélen függve ki tudnék mászni... Nem, ez is elképzelhetetlen, hiszen – látni ezt jól – az ernyő cafatokra hasadozott kupolája rátekeredett, rágubancolódott a vízszintes vezérsík fel-le mozgatható kormányfelületére. Ha három-négyezer méteren lennénk, akkor – talán – lenne erre idő, meg lehetne kockáztatni. De így?

Marosszéky ordít, a másodpilóta, a hajózó szerelő rémült képpel tapogatják a feneküket, ahol az életmentő ernyőjük lapul... Ugratnak naponta hat-hét felszállás alkalmával is, de hogy ők is... huhh!... inkább zuhanjunk le együtt a géppel... Jól van, ha ti maradtok, megpróbáljátok valahogyan siklásba igazgatni ezt a kalimpálva, fáradt falevél módjára zuhanó gépet, akkor én csak nem fogok kiugrani? Különben is... kipillantok, kóválygok, körbe-körbe forog alattunk a repülőtér... egyszer fent bukfencezik a bombaraktár, egy pillanat múlva már oldalt dőlve suhanunk visszafelé... egyre nagyobb minden, egyre tisztább ez a táncoló térkép... már késő... késő is lenne ugrással próbálkozni. Mi lesz a fiúval... ott...

mögöttünk? Ötletek villámlanak át az agyamon. Van rohamkése. De nála van-e? És ha nála is van: eszméletén lehet-e? Talán ... ha földközelbe ér ez a hulló falevél. Levághatná magát ... Iszonyú: nincs ... nincs semmi esélye ...

Sötétlila a pilóta tarkója. Nekifeszíti a lábát, két kézzel rántja magához a botkormányt, mint az evezős. Felrántja otromba orrát a gép. Talán megússzuk. Hacsak át nem vágódunk ... ha ... ki nem gyulladunk ... ha ... istenem: hány „ha" kell még ehhez a vacak, araszny kis élethez?

Nem, nem borultunk lángokba, nem vágódtunk át. Csak ... „csak" a futómű bicsaklott alánk ... harsog, dörömböl a hason csúszó Caproni, mint a megvert kutya ... sunyin, alázatosan ... fájdalmas vonyítással.

Egymás hegyén-hátán, egy kupacban heverünk egy másodpercig, amikor beáll a döbbenetes csönd. Élünk? Igen. Mi – igen. Egyszerre ugrálunk ki a roncsból. Hátrafutunk ...

Nem, az elénk táruló látvány még a szőrösszívű, cinikus, érzéketlen ejtőernyősöknek, edzett repülőknek is szörnyű.

Ruzsa korán nyitott, csak néhány másodpercet tévedett, de ennyi is elég volt ahhoz, hogy a felismerhetetlenségig összezúzza magát. Alig néhány héttel később egy Cseresznyés nevű néhány másodpercet késett, és ez a hiba ugyancsak ...

Nyár volt már, a jelentkezők előkészítése, kipróbálása nagyüzemi méreteket öltött. Labancz vk. százados lelépett, utána az öttusakeretből kaptunk három őrnagyot, ezek próbálták meg a lehetetlent: a legendás Bertalan helyén megállni, és ezt a szeszélyes, érzékeny, kiismerhetetlen társaságot katonai egységgé, szervezetté összefogni. Egyiküknek se sikerült. Ami-

kor zászlóaljjá szerveztek minket, és felvettük az alapító „vitéz Bertalan Árpád 1. honvéd ejtőernyős zászlóalj" nevet, olyan parancsnokot küldtek, aki bírja a fizikai erőpróbát is, de kora, rangja, tapasztalata reményt kelt arra is, hogy személyes tekintélyével némi rendet képes teremteni. Ez volt Szügyi Zoltán, vezérkari alezredes.

Szügyivel egy időben – úgy emlékszem – a Testnevelési Főiskola is elküldte Pápára azokat az önként jelentkező hallgatókat, akik majd az ejtőernyős leventemozgalomban a haderőn kívüli előképzést, előszelektálást irányítják, vagy – ha erre is alkalmasnak látszik egyik-másik – a zászlóalj hivatásos tiszti állományát szaporítják majd.

Cseresznyés Gabit – a TF-ről – fegyelmezett, komoly embernek ismertük, akit – nemhiába nevelte izmait, sárgadinnye nagyságú bicepszeit a főiskolán – fizikai tekintetben is kiválóan alkalmasnak tartottunk az ejtőernyőzésre – ha pedig kedve kerekedne erre is –, az ejtőernyős tiszti szolgálatra.

Zuhanóugrást gyakoroltak, mert ugye ez volt a kiképzési cél. Jó magasról ugrott a csoport, talán 3000-ről. A táblázatot, mely feltüntette, hogyan gyorsul a zuhanó emberi test: mindnyájan ismertük. Mert – ki gondolna erre? – a szabadesés fizikai törvényei mindössze 400 méterig érvényesülnek; az első 100 métert 4,2, a másodikat 3,5, a harmadikat 3,1, a negyediket kerek három és minden ezt követő 100 méter zuhanást már állandó 2,8 másodperc alatt tesz meg az emberi test, 400 méternyi út után ugyanis kiegyenlítődik a gyorsulás és a légellenállás, a súrlódás. Az ilyen magasságú bravúrugrás előtt minden ugrónak a szájába rágtuk: kiugrás után megindítod a stoppert, ezt nézed, ezt figyeled, semmi mással nem törődsz, kizárólag a körbefutó mutatóval. Ennyi meg annyi zu-

hanás után lerántod a válladnál levő kioldókilincset a hasad irányába, anélkül hogy a két könyök eltávolodna a törzstől. No, Cseresznyés barátunk is megkapta az eligazítást, felszállt, aztán szépen, fegyelmezetten kiugrott, ahogy kell. Nagyon fent, nagyon magasan – ahonnan már csak zümmög a három csillagmotor bömbölő zaja – megjelent hat picike pont. – „Mikor nyitnak?" – kérdezi valaki unottan, nézegetve az annyiszor látott, már-már unalmas látványt. – „Talán négyszázon ... talán haton." Utaznak, potyognak az apró pontok lefelé, szépen sorjában. Már nyit az egyik, a második – hófehér, vakító félgömbök robbannak az égen –, a harmadik, negyedik – de szép is ez a gyöngyvirágra emlékeztető, laza, fehér fürt ... Csak ... hányan is ugrottak? ... igen ... egy még zuhan ... Nagy vagány ... „alá" kerül a többieknek, ismerjük ezt a virtuskodást, az a bátrak között is a legbátrabb, aki a legtovább zuhan, aki a földhöz legközelebb nyit. Jön ám a srác, de ... no ... Ez már hülyeség ... megcsúszik az ernyő, és csinál egy lyukat az anyaföldbe. Ez ... bolond. Nem, nem is az, ez már hulla ... péppé maszatolja magát. – „Ordítson valaki a segélykocsinak! Hogy kár? ... Inkább a hullaszállítóknak?"

Szirénázva ugrik ki a hangár mögül a piros-fehér reptéri mentőkocsi. Elkapjuk, rácsimpaszkodunk, ahányan csak ráférünk. Irányítani kell a sofőrt, mi láttuk az esetet, mi sejtjük, hogy hová zuhanhatott az ipse. Ugyan ki lehet? Ez mindig izgalmas, szorongó érzés, bár aki itt van közöttünk, aki velünk együtt vállalja ezt a bolondos szolgálatot, egytől egyig közeli barát, kicsit testvér, kicsit mi magunk.

Uradalmi bükköny, nagy táblás, Gyömöre felé. Itt kell lennie valahol a szerencsétlennek. És íme, itt is van. De mi ez? ... Van ... létezik ilyen? Mert a

pasi, bárki legyen is, ül a bükköny közepén, körülötte minden hófehér, alatta is, mintha kifolyt volna belőle a tej. Nem, a fehér folt, amit messziről tejtócsának néztünk: ejtőernyő. És a mi emberünk ennek a közepén üldögél unottan, mozdulatlanul, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga.

Cseresznyés. Körülálljuk, szólongatjuk, noszogatjuk: álljon fel, vagy legalább mondja meg, van-e valami baja? Üveges, kifejezéstelen tekintettel körülnéz, de nem lát, nem hall. – „Nézzétek, a keze ... a jobb keze ... vérzik, megsérült" – szól valaki. Igen, az ujjaiból csöpög a vér ... Hiányzanak a körmei. A körmök ... ugyan hová lettek? Véres, nyers hús van a jobb kéz körmei helyén ... – „Nézd csak ... a bal vállán ... az overall ..." – megnézzük: tépett, szakadozott. Friss a szakadás, az erős anyagból készült, tereptarka ugróruha szálai rojtokban csüngnek a szakadás szélén.

Hordágyra emeljük – lehet, hogy gerincsérülése van –, kórházba kísérjük. Teljes idegösszeomlás. Nincs eszméleténél. Estére magához tér. – „A kilincs ... a kioldókilincs .. – motyogja maga elé – kisodorta a markomból a légnyomás ... Tudtam, hogy nyitni kellene ... láttam, ahogy a többiek sorra nyitnak ... És én ... nem találtam sehol a kilincset ... A bal vállamról leszakítottam a ruhámat, annyira kerestem ... A föld pedig jött, egyre gyorsabban jött ... Már leszámoltam ... az életemmel ... Magam sem tudom, hogyan és mikor ... átfordított a talajszél ... a hátamra fordított ... És ekkor éreztem, hogy a kilincs előrelendül ... Mást nem tudok ... másra nem emlékszem ... Bocsássatok meg ... El akarok utazni ... még ma ... kérlek titeket, vigyetek el ... innen ...

Elkérjük a parancsnoki kocsit. A doktor azt mond-

ja, más környezetben jobban összeszedi magát, vigyük csak haza.

És olyan is volt – mindez néhány hét alatt –, aki soha nem találta meg a kioldókilincset. Kiugrott és lezuhant, beleszáguldott a földbe, anélkül hogy küzdött, harcolt, viaskodott volna az életéért. Láttam ezt is. A hátán feküdt, kinyújtózkodva, ahogyan az ágyban fekszik az, aki nagyon fáradt, s akinek jól, kimondhatatlanul jólesik a csend, a nyugalom, a pihenés. Feküdt a hátán, csodálkozó, tágra nyitott szemmel nézve a vékonyan elnyúlt, hosszú fátyolfelhőket, a felhők alatt látszó, villogva csapongó fecskéket. Két méterre tőle – jó arasznyi mély – ember formájú gödör, egy emberi test negatívja, pontos mása. Lezuhant, de a rugalmas gyepszőnyeg – bár megőrizte nyomát – feldobta oda, ahonnan jött, majd simán, vigyázva – néhány méterrel odébb – letette a puha fűre. Ott voltam a boncolásán. Egy csont nem sok, annyi se maradt épen benne. Minden ízülete szétszakadt, elmállott. De külső sérülés: egy karcolás se látszott. A halál? Már magasan fenn, a levegőben bekövetkezett. Ez biztos, ezt a szakértő jól állapította meg. Oka: a csecsemőmirigy – kivételes, rendellenes módon – nem fejlődött kellően vissza. Túlfeszített izgalmi állapotban – az ugrást követő másodpercekben, már a zuhanás alatt – ez vérkeringési zavart, halált okozó vérnyomás-ingadozást váltott ki. Legalább szép halála volt, fájdalom nélkül, félelem nélkül, egyedül, csendben, a kék mennybolt közelében. Ez is valami, s nem is kevés.

Amikor zászlóalj lettünk, kreáltak egy ún. „kísérleti" szakaszt. Így próbálta Szügyi, az új parancsnok a sok áldozatot kívánó, esztelen virtuskodást, az értelmetlen veszélykeresést – szervezetileg – bizonyos keretek közé szorítani és korlátozni. A „kísérleti" fic-

kók szabadon, kedvük és ízlésük szerint mutathattak szamárfület a csontfejű kaszásnak, incselkedhettek a vakszerencsével – „tudományos alapon" gyakorolhatták a halálfélelmet mindenféle hajmeresztő körülmények között. De hogy a zuhanó-, késleltetett ugrás mennyire rögeszméje volt a legtöbb régi „tag"-nak, az ún. „fékernyő" kitalálása is bizonyította.

Ez a civil esernyő nagyságú ernyő – amint a nevéből is kitűnik – azt a célt szolgálta volna, hogy a nagy magasságból végrehajtott zuhanóugrásnál fékezze – egy bizonyos elviselhető szinten állandósítsa – a merülés sebességét, stabilizálja a zuhanás irányát, szóval megkönnyítse a célba ugrást. Az ugró mintegy 8–900 km/óra sebességgel merült álló testhelyzetben, ami a tájékozódást, a célpont megfigyelését elősegítette, így ért a fékernyőn függve talajközelbe, ott aztán működésbe hozta a nagy ernyőt, amivel biztonságosan landolhatott. A gyakorlatban azonban egy olyan kísérőjelenség volt tapasztalható, mely a fékernyő használata ellen szólt. A fékernyővel való leereszkedés ugyanis úgyszólván sohasem volt függőleges és nyugodt mozgás, hanem inkább hasonlított ez a kúppaláston – persze egy képzeletbeli kúpnak a palástjáról van szó – való nagyon gyors körözéshez. Ez a lengő-merülő körözés egyre gyorsult, végül pedig eszeveszett pörgéssé fajult. Ezt a pörgést alig vagy talán egyáltalán nem lehetett lelassítani, megszelídíteni, kivédeni. Miután a föld eközben 80–100 km/óra sebességgel rohant az ugró felé: pörgés ide, pörgés oda – előbb-utóbb csak ki kellett nyitni a nagy ernyőt, ha nem kívánt nyakig elmerülni a saját teste által ütött lyukban. Csakhogy a pörgő-forgó mozgás ezáltal sem csillapodott, melynek következményeként a nagy ernyő zsinórjai – mint a több szálból készülő sodrott fonal a fonodai gépeken – pillanatok alatt vastag kö-

téllé sodródtak össze. Az ernyő szája összezárult, a kupola nem volt képes szétterülni, magyarul: az ernyő „hurkában" libegett-lobogott az ugró fölött. Láttam több ilyen balesetet: az embernek a hurkában égnek meredő hófehér ernyő – végén a libegő-lobogó kis fékernyővel – az égő templomi gyertyát juttatta eszébe, mondjuk a ravatal körül, amihez már csak a temetési szertartás biztató szavai kellett, joggal, hozzáképzelni. „Et lux perpetua luceat ei . . . és az örök világosság fényeskedjék neki . . ." Az ilyen hurkában maradt ernyővel való földet érés – talán mondanom sem kell – felettébb egészségtelen.

Esténként – amíg Tassonyinál laktam – újfajta társasjátékot játszottunk. Azt próbáltuk kitalálni, hogy legközelebb ki fog búcsút mondani és szépen elpárologni közülünk. Meg azt, hogy legközelebb ki veri magát agyon.

– Te meddig bírod nyállal? Menj már a fenébe, míg magad mehetsz, és nem visznek tragacson a „vigyorgó"-ba . . .

A „vigyorgó" – az ejtőernyős szakszótár szerint – a kórház alagsorában levő hullakamrát és a mellette levő boncolóműtőt jelentette. Habozás nélkül kész voltam a válasszal.

– Nem megyek. Még nem. Meg szeretném ugyanis várni, amíg kiköpdösöd az egész vacak pejslidet, azzal a sátáni, fekete lelkeddel együtt . . . Egyébként: képzeld el, érdekel, hogy mi sül ki ebből a bolond bandából . . .

Bármennyire is gonosz és kíméletlen voltam a tüdejére tett célzást illetően – tudtára akartam valahogy adni, hogy ne restelkedjen, ne bujkáljon előlem. Már jó ideje észrevettem, hogy lázmérőt dugdos a szájába, meg – sajnos – időnként vért köp. Egy zuhanóugrás – a hirtelen légnyomásváltozás, esetleg a nyitás alkal-

mával fellépő iszonyú rántás, ki tudja? – leszakíthatott, megrepeszthetett valamit a tüdejében. Orvoshoz persze nem ment, egyszer azért, mert konok fatalista volt – ha ebben a nyavalyában kell megdögleni: hát tessék, állok elébe... Különben is szószátyár sarlatánnak, süket közhelyeket szajkózó hülyének tartott minden orvost. Utóbbi véleményében – sajátos módon – éppen Farkas Pali, ugróállományú orvosunk erősítette meg leginkább, aki szüntelenül hangoztatta: az emberi szervezet annyira bonyolult, finom, csodálatos és tökéletes műszer, melyet tönkretesz, elfuserál minden orvosi belekontárkodás. Elképzelhető ezek után, hogy milyen kabaréjelenetek játszódtak le nap mint nap Pali reptéri rendelőjében. Úgy mellékesen megjegyezve: miután mindenki olvasta, falta, kézről kézre adta mint kötelező olvasmányt a P. Howard-„szabályzatokat" – Rejtő Jenő kitűnő írásairól van szó –, Farkas Pali vagy „Kvasztics, a részeges körorvos", vagy röviden „a doki" néven volt ismeretes. Kvasztics mellett, persze, gazdára talált a többi regényfigura is, Piszkos Fred, a kapitány, Wagner úr a létrával, Hopkins, az elegáns, a Báró meg a többi idegenlégiós hasonmása.

Tulajdonképpen nagyon találó volt ez az idegenlégiós hasonlat. Ennyi különleges, különc, lelki sérült, világ elől menekülő, betegesen hiú, erdei remete, élvhajhász, aszkéta és szoknyavadász – egyszóval defektes – fickót valóban csak az idegenlégió állatsereglete mutathat be, amilyen társaság itt összeverődött. Itt volt a „Rongyos Gárda" színe-virága, mi örököltük Mannerheim apótól a finn önkénteseket; kalandra, veszélyre vágyó fiatalok, a repülés szerelmesei találkoztak itt.

A zászlóaljjá való duzzasztás – önálló csapattestről lévén szó – az állandó állomány felhígítását követelte.

Az imént használt „állandó állomány" kifejezéssel – szembeállítva azt a szokványos „béke", illetve „hadi-", „mozgósított-ikreződött" stb. állománnyal – azt kívántam mondani, hogy mi, ejtőernyősök békében is hadilétszámon voltunk, és fordítva: a hadiállomány is azonos volt a békeidők létszámával. Nem voltak tehát tartalékosaink, nem volt SAS-behívó, nem ismertük a bevonulás, a leszerelés ceremóniáját, itt mindenki egyformán egyenlő jogú és rendű ejtőernyős volt. Rövidesen mindenki ismert mindenkit, névről, nemcsak arcról, látásból; a mesterség jellegéből adódó állandó, közvetlen, mindenkire egyképpen vonatkozó életveszély szoros kapcsolatot, szóval ki nem fejezhető közösségi szellemet – nevezhetném így: „a közös veszély demokráciáját" – alakított ki.

A mozgósítás – mint minden más, tekintélyt megkövetelő, ún. nagybetűs fogalom – nálunk nevetség tárgya, a komoly dolgok profanizálásának egyik lehetősége volt. A VMK („Visszamaradó Különítmény", mely fedőnév alatt működött minden alakulatnál a felriasztást, mozgósítást, állomány-nyilvántartást stb. előkészítő hivatal), Petneházy Imre – ő volt az egyik öttusázó, aki nálunk szolgált – íróasztala fölött, a csupasz, fehérre meszelt falon egy ceruzával felírt pesti telefonszám volt olvasható. Amikor „büdös" lett a levegő – a katonai zsargon így határozza meg a háborús feszültség, a válságos külpolitikai fordulatok előestéjét –, és elrendelték minden alakulat számára a mozgósítást: valaki felhívta ezt a telefonszámot, és ezzel a magunk részéről már eleget is tettünk a hátborzongatóan komoly parancsnak. Volt ugyanis egy – egyetlenegy – „Tartalékosunk". Sacelláry Gyurka – akit kreol bőre, érdekes arcéle miatt mindenki csak így ismert: a „Görög" – erre a telefonhívásra Pápára utazott, hogy átvegye „hadibeosztását", mely – általá-

ban – a repülőtéri étkezde és a városban levő Arany Griff ejtőernyősök által bérelt hátulsó különterme között oszlott meg, igazságos, fele-fele arányban.

A kiképzésre, kipróbálásra, végleges áthelyezésre jelentkező tisztek, tisztjelöltek, altisztek elhelyezése 41 nyarán megoldhatatlannak látszott. Kicsi volt ehhez Pápa, nem abszolút, hanem relatív értelemben. A puritán, álszent, szemforgató polgári réteg – mely befogadhatta volna ideiglenesen a kiképzésre, próbaidőre jelentkező ejtőernyős-jelölteket – inkább lemondott a beszállásolással járó anyagi előnyről, mint hogy kitegye házát, nevét, családját a szóbeszédnek a „szobaúr" esetleges kicsapongásai, botrányt okozó mulatozásai, hírhedt utcalányokkal való kapcsolatai stb. miatt.

Ezek a kispolgárok hideglelős rettegéssel féltek attól, hogy megváltozzék az életük, a napirendjük, szokásaik, bárki belelásson életükbe, gondolataikba, bárki megzavarja azt a langyos, mozdulatlan vizet, mely ellepte Pápát, ezt a nyálkás moszattal benőtt, alvó akváriumot.

A falánk és kíméletlenül komisz ragadozókat – a gyorsan elszaporodó ejtőernyősöket – azonban valahol csak el kellett helyezni. Nem tudom, hogy kinek jutott eszébe a nagytemplom oldalán álló Hungária Szálló igénybevétele, illetve bérlet formájában való elfoglalása. Nem szépítem a tényeket: még különkülön, szétszórt, egyenkénti elhelyezésben is rengeteg problémát, fejtörést, fejcsóválást, megbotránkozást okozott a szilaj, szertelen, italozó, élvhajhász ejtőernyősök frivol, kihívó magatartása, de így együtt, egy kupacban . . . mi tagadás? – valóban elképesztő méreteket öltött a jó ízlésnek, erkölcsnek, tisztességnek, emberi méltóságnak a leplezetlen, provokatív megcsúfolása, meggyalázása. Az is igaz, hogy „kettőn áll

a vásár", azaz akadt partner – pontosabban partnernő – a tivornyákhoz, botrányos kilengésekhez, orgiákhoz oly bőséggel, hogy az ember szeme-szája elállt a megütközéstől: hát ilyen vékony, ennyire töredezett, hitvány az a külső máz ennek a „keresztény"-nek, „európai"-nak és „művelt"-nek mondott magyar polgári társadalomnak a felszínén?

A Hungária kopár, szomorú szállodaszobái ugyanis csak úgy hemzsegtek a hivatásos, profi kéjelgők válogatott csapatától, a lelkes amatőröktől, a „privát"-októl, akikkel – üzletrontás címén – gyakran ölre mentek, hajba kaptak a tisztes iparral rendelkező, céhbe tömörült bárcás utcalányok.

Szánthó Györgynek, a *„Viipari, a csavargó asszony* című kitűnő regény szerzőjének kár volt a témáért a 16. századi Itáliáig visszanyúlnia, talált volna itt, kéznyújtásnyi közelben is hasonló, ha nem jobb témát.

Dante „Infernó"-ja elevenedett itt meg, elkárhozottak és kárhozatra várók szomorú gyülekezetet alkottak – a bibliai Szodoma lakói, az élet hajótöröttei, az érzéki örömök rabjai. Tisztes „úri" famíliák féltett lánykái leskelődtek mohó kíváncsisággal a szeretkezés titkai után; buta, félszeg diáklányok izgultak verítékezve, csak homályos, alig sejtett ismeretek birtokában mindarról, amire most könnyelműen vállalkoztak, amiből most „vizsgára" jelentkeztek; a gyönyör néhány percnyi kábulatába, szédítő mámorába menekülő nők, akik feledni szeretnék a bennük lappangó, gyógyíthatatlan betegség kriptaleheletét; anyáskodó, oktató modorú, tapasztalt szeretők, akik – Ovidius Naso „Ars Amandi" példáján felbuzdulva – a művészet egyik elismert ágának tekintik és művelik a testi kapcsolatot, már-már tudományos szinten, komolyan, megadva minden mozdulat módját, rendjét; szomorú arcú polgárasszonyok, akiknek bőrén átüt a

házimunka, a konyha nehéz szaga, elnyomva az olcsó illatszerek, a szagos szappan felszínes, hiábavaló erőlködését, akik lopva surrannak fel a nyikorgó ágyakba, próbát téve egyszer – igazán csak egyszer, egyetlenegyszer –, hogy hátha jobb mással, hátha jobb másként annál az egyoldalú, megalázó, unalmas és gépies kényszernél, amit a házasélet nyújtott; fonnyadó, férfiszem által észre nem vett, szürke és reménytelenül magukra maradt hajadonok, akik lehunyt szemmel, iszonyú elszántsággal, hidegen és mereven fekszenek hanyatt – Johanna hevert így a börtön priccsén, a máglya előtti utolsó éjszakán, a gyalázkodó, trágár katonák között –, hogy keserű bosszút álljanak önmagukon, amiért jók voltak, erkölcsösek és hozzáférhetetlenek, míg feszes, kemény volt a mellük, lapos a hasuk, rugalmas a bőrük: míg megszerethette, megkívánhatta volna őket valaki, és ebben a savanyú erkölcsösségben eltűnt ifjúságuk, elillant az életük . . .

A halálfejjelvényesek, a szájhős műkatonák, akik készakarva terjesztették, híresztelték önmagukról, hogy a pusztulást, az élet tagadását vállalták önként, a haza dicsőségéért cserébe: maguk se tudtak eligazodni ennyi meztelen, félig vagy egészen részeg, szemérmetlenül felkínálkozó nember között. Ekkor fejlődött ki a nemzetközi jelrendszer, melyet minden repülő, így mi is jól ismertük, az ún. Qu-kódex mintájára, az a speciális (ezt már így helyesebb írni) Kukódex, mellyel a fekete hajú nőt Feku-nak, a másikat, aki intim helyzetben előre vigyorgott, Viku-nak, a harmadikat, aki szüntelenül mosott valamit, Mokunak, a negyediket, aki az igazmondás terén nem bizonyult megbízhatónak, más szóval kissé hazudós volt, Haku-nak és így tovább, lehetett elnevezni.

Aki a Hungária-beli botrányos orgiákat – mint én is – csak kívülről ismerte, futólag látta: el kellett gondolkoznia valamin.

Nagyon valószínű, hogy mint mindennek, a sorozatos erkölcsi botrányoknak, duhajkodásoknak is van egy másik oldala is. Arra gondolok, hogy mindez törvényszerű kísérőjelensége, tünete a csontja velejéig romlott, hazug, propagandafogásokkal manipulált társadalomnak. Madách a „Tragédia" római jelenetében utolérhetetlen művészi erővel bizonyította ezt, Rómáról beszélve, de későbbi korok valamennyi korhadó, elavult társadalmára értve. Az epikuroszi „carpe diem" lényegét hirdeti az az édeskés, giccses dalocska, melynek refrénje bízvást lehetett volna az 1941/42. évek pápai kavalkádjának szignálja is: „... az élet úgyis tovaszáll, a sír magába zár... szeressük egymást, gyerekek, hisz minden percért kár!"

Azt persze nem merem állítani, hogy pozitív, haladó jelenség lett volna a féktelen szabadosság, az emberi méltóság állati ösztönéletre való lesüllyesztése. De hogy ez valamiféle – igaz: drasztikus és brutális – tiltakozásnak is beillett a polgári társadalom álszent, hazug, önámító szemlélete ellen, az is bizonyos. Az erkölcsnek, törvényeknek, szokásoknak, illemnek ez a pimasz, kihívó megtagadása, semmibe vevése leleplezte, feltárta a polgári társadalom roskatag, gyenge állapotát – egyben pedig ízelítőt adott arról a morális és etikai csődtömegről, melynek be kell következnie akkor, ha majd a háború szele arcunkba vágja, szemünk elé sodorja a germán nagyravágyás által szított európai tűzvész fojtogató füstjét, a romok alá temetett, tömegsírokban rothadó hullák édeskés dögszagát.

Az ejtőernyősök életmódja: komisz és szemtelen fricska volt a tunya, bódult nyárspolgárság orrán. A tudatos bosszantás, a kitervelt nyilvános botrányokozás egyik jellemző példája volt a vidéki esküvők,

illetve a külsőségekben tobzódó egyházi ceremónia csattanós kigúnyolása. Pápán is, mint ahogyan ez mindenütt máshol is szokás, divat, szinte már kötelező érvényű szabály volt: valamely család származását, anyagi erejét, feddhetetlen hírét, a kötendő házasság tisztaságát stb. az a fény, pompa, hivalkodó látványosság volt hivatva bizonyítani ország-világ előtt, mely a templomi szertartást körülvette. Versengés, vetélkedés folyt a családok között, hogy ki hány papot vonultatott fel a szertartás végrehajtására, milyen a papok rangja, sarzsija, hány gyertya ég a főoltáron, hány csokor virág ontja majd illatát, s hogy hány méter hosszú a vörös kókuszszőnyeg a járda szélétől végig a templomon az oltárig. Amikor aztán néhány olyan lányka is mirtuszkoszorúval fején, liliommal a kezében, tízméternyi fátyolt vonszolva maga után végigtipegett – száz és száz bámészkodó kíváncsi tekintete közepette – azon a bizonyos járdáig kihúzott kókuszszőnyegen, akik még nemrég a Hungáriában törzsvendégek voltak – betelt a pohár.

Egy vasárnap – ilyenkor mindnyájan az Arany Griff-ben ebédeltünk – erre az ostoba, külsőségekben kulmináló, látszat-életszemléletre terelődött a szó. Csakhamar kipattant valamelyik bölcs kobakjából az isteni ötlet szikrája: meg kell leckéztetni ezt a buta kisvárost. Nosza, lázas szervezés kezdődött. Egyikünk Gyula bácsit, a hajlott hátú, részeges templomszolgát környékezte meg, hogy – némi tütüke ellenében – készítse elő a nagytemplomot a lehető legfényesebb esküvőre: pénz nem számít, amilyen hosszú szőnyeg csak létezik, ahány hordó pálma- meg babérfája csak van, ahány gyertya, csillár csak akad, mindent szedjen elő, mert nagy esküvő lesz, nagyon finom, úri család rendezi, akinek az az egyetlen kíván-

sága, hogy neve maradjon titokban. Mások a taxikat foglalták le, felcicomázva mindegyiket ízléstelen virágfüzérrel, papírrózsával, cifraággal. Délután, amikor telve volt ünneplőbe öltözött jámbor nyárspolgárral a Fő tér, felsorakoztak a sötétkék társaságiban feszítő repülő- és ejtőernyős tisztek a templom bejáratának két oldalán, hogy sorfalat álljanak a taxikon érkező násznépnek. Jöttek is a felvirágzott taxik – ekkor már egy gombostűt se lehetett volna a sűrű tömegben elejteni –, és a bámész, szájtáti kíváncsiskodók közé kipattant előbb a vőlegény, Sanna főhadnagy, graciőz, elegáns mozdulattal segítve ki a kocsiból bájos menyasszonyát: a mirtuszkoszorús, sleppes, hófehér menyasszonyi ruhába bújtatott – Majthényi századost, akit hegyesre pödört, koromfekete bajusza miatt mindenki csak Tüskének becézett... Villogtak a fényképészek magnéziumlámpái, kattogtak a masinák – teljes és tökéletes volt a botrány.

Aki ezeket az epizódokat nem ismeri, az – szerintem – nem értheti meg az ejtőernyősök későbbi magatartását, illetve annak rugóit sem. Ennek a társaságnak éltető eleme volt a különcködés, az átlagemberek nyilvános megbotránkoztatása, minden nagybetűvel írandó fogalom kigúnyolása, a törvény, a parancs, a szokás és az illendőség szándékos semmibevevése.

Magamról is el kell egyet s mást mondanom. Amikor letöltöttem a próbaidőt, és már bizonyossá vált, hogy ejtőernyős maradok, állandó lakást kerestem. Találtam is, igaz, kicsit nagyra sikerült, de még mindig ez látszott a legalkalmasabbnak. A Fő téren béreltem ki egy régi műemlék ház egész emeletét, négy szoba és minden mellékhelyiség volt benne. Egyedül persze nem tarthattam fenn ekkora lakást, vagy ahogyan elneveztem: fedeles lovardát. Így fuzionáltam Székely

Pistával, aki szintén főbérletet keresett magának. Székely kellemes társbérlőnek bizonyult, a lakás elég nagy is volt ahhoz, hogy kölcsönösen ne zavarjuk egymást, ha éppen olvasni, pihenni, egyedül maradni akart valaki. Szerződést – amolyan „gentlemen's agreement"-et – kötöttünk, megfogadva, hogy egymás belügyeibe nem avatkozunk be, egymást nem zavarjuk, nem dohányzunk, nem tűrjük el látogatóink mértéktelen italozását, hangoskodását, és egyikünk sem fogad hölgylátogatót. Miskolcról lehozattam a bútoromat, más holmimat, Pista ugyancsak saját bútorával rendezte be a szobáját. Bejárónőt fogadtunk, berendezkedtünk – ahogyan katonáéknál mondják: „tartós védelemre" –, próbáltunk kényelmes, kulturált körülményeket teremteni önmagunk számára, s értelmes, tartalmas életet élni. Rengeteg könyvet vásároltam, volt egy jó rádióm, lemezjátszóm, sok-sok szép Beethoven-, Mozart-, Bach-, Schubert- és Puccini-hanglemezzel. Őszinte, zavartalan baráti viszony alakult ki közöttünk, ami nem zárta ki azt, hogy sok tekintetben más volt a nézetünk, s másképp is gondolkoztunk. Kicsiség, de mégis igen jellemző például az, hogy az én Pista barátom sorszámmal látta el valamennyi érkező, illetve általa írott levelét – azaz szabályosan iktatta azokat –, és hogy még a legszemélyesebb természetű levelét is másolattal, két példányban készítette. Azután még valami, ami ugyancsak gondolkodásra késztetett: nagyon gyakran meghallgatta, újra meg újra élvezte, valósággal átélte Gounod *Faust*-jából Mefisto szerenádját. Fjodor Saljapin énekelte, olyan keserű gúnnyal, kegyetlen diadallal, hogy az ember szinte megborzadt. A barátom meg éppen ezt élvezte. Keskenyre beretvált bajuszkájának csücskét ilyenkor szájába kapta, és kéjesen harapdálta saját

szőrzetét... Érdekes, elgondolkodtató apróság ez, később – sok év után – gyakran eszembe jutott, amikor neki sok gondja, baja, kellemetlensége támadt.

Igen – ha már a levelezés szóba került –, én is gyakran írtam és ugyanilyen gyakran kaptam leveleket. A félreértés, mely húgom és közöttem támadt az ejtőernyősség miatt, tisztázódni látszott. Bizalmas jó barátok voltunk, azok is maradtunk, ha ugyan még barátságnak nevezhető, és nem többnek, sokkal erősebb vonzalomnak az, ami most, a távolság gyújtólencséjének fókuszában napvilágra került. Úgy állapodtunk meg, hogy összeegyeztetjük szabadságunkat, és élőszóban, személyesen beszéljük meg életünk további útját.

Anyám születésnapja június végén van. Ilyenkor összejön nála a szűkebb és tágabb család meg néhány hűséges, kipróbált jó barát, abból a jó időből valók, amikor még apám élt. Auguszt, a krisztinavárosi régi cukrász ilyen alkalomra parfét, mindenféle finom süteményt készített anyám megrendelésére – még ez is a jobb időkből őrzött hagyomány volt, bár anyagi körülményeink egyre érzékenyebben reagáltak az ilyen költséges tradíciók ápolására.

Háború. Hitler vasárnap hajnalban megtámadta a Szovjetuniót. Jó, jó: de velünk mi lesz? Túlságosan közel került hozzánk a háború. Horthy túlságosan lekötelezte magát Hitlernek az utóbbi évek országgyarapításai miatt. A németek most újra benyújtják a számlát: adós, fizess! És sajnos kényszer és erőltetés nélkül is sok forrófejű, hírnévre, hatalomra vágyó hitvány van közöttünk, akik belesodornak a háborúba minket, mondván: érdemeket kell szereznünk, be kell bizonyítanunk a világ – értsd itt: a németek – előtt, hogy a Duna-medencében egyedül a magyar volt, van

és lesz az a sziklaszilárd bástya, mely a kultúra bölcsőjét és fellegvárát: Európát keletről és délről megvédheti minden támadással szemben. Sok az ilyen magyarkodó, melldöngető, kardcsörgető magyar – és még csak nem is nevezhető mindegyik lepénzelt németbérencnek, a III. Birodalom új határait feltüntető térképeken „Südostgau" néven megjelölt német tartomány szállascsinálójának. Zavaros elképzelések, bizonytalan, cseppfolyós igazságok és féligazságok. Bizonytalanság és félelem. Magyaros, szókimondó, zamatos szólások, közmondások fűszerezik a trécselést, mintha transzponálnánk az időpontot, a helyszínt egy század eleji esztendőbe, valamelyik felvidéki nemesi kúria faburkolatos ebédlőjébe, vadászat után és a kártyacsata közötti pipafüstös politizálásra. – „Ezt úgyse mi döntjük el..." „Meg se kérdeznek, barátom. Dróton rángatnak már itt minket, a saját ősi szülőföldünkön, mint a bazári majmot!" „Az erősebb kutya... Nem lesz ennek jó vége. Meglátjátok: ahol a bikák viaskodnak, ott a fű szenved!"

Pista bácsi, igen, Pista bácsi újra jól vizsgázott. „Te! Gondoltad róla, hogy ekkora bátorság, ekkora erő lakozik benne? Áprilisban a Teleki-ügy nyilvánosságra hozásával már megmutatta, hogy nem az a beretvált arcú udvaronc, nem alázatoskodó fejbólintó János, hanem jó hazafi, akinek van elgondolása, de van bátorsága is, hogy ne csak papoljon, hanem tegyen is valamit! És most?"

Pista bácsi, bármennyire el szerették volna süllyeszteni a kassai repülőtér parancsnokának, Krúdy Ádámnak a jelentését, megszerezte azt, és meggyőződött arról, hogy Kassát nem bombázták, nem bombázhatták az oroszok. Provokatív, beugrató trükk volt ez Hitler utasítására, de a Szovjetunió biztosan

nem lehetett a támadó. Minisztertanács, Koronatanács. Pista bátyám, tudomásom volt róla, két alkalommal kért magánkihallgatást Horthynál. Beszélt, bizonyított, érvelt, vitatkozott. Feltárta a Szovjetunió nagykövetétől kapott üzenet tartalmát is, hogy amennyiben most kinyilvánítjuk semlegességünket, tehát ha távol tartjuk magunkat a Szovjetunió ellen indított háborútól: teljes mértékben számíthatunk a Szovjet támogatására az országhatáraink újbóli megállapítása tárgyában összehívandó nemzetközi konferencián... Hiába minden, az ország urai háborúzni akartak.

Volt még a Ludovikán egy kótyagos, irredenta tanárunk, Frank nevezetű. Ez, valahányszor belépett a terembe, reánk ordított: „Mit akartok, akadémikusok?" – Erre mi kemény „Vigyázz!"-ba merevedtünk, és kórusban, harsányan visszaüvöltöttük: „Magyar feltámadást!" – Ez járt az eszemben anyám születésnapján, amikor első kézből, megdöbbenten, megtudtam háborúba lépésünk drámai előzményeit. Belejöttünk a feltámadásba. Bele, a kutyafáját, annyira, hogy most már meg nem állhatunk a pusztulásig. Visszacsatoltuk az anyaországhoz a Felvidéket, Erdélyt, a Bácskát... íme, most itt az ideje, hogy visszacsatoljuk ősi jussunkat, az Urál és Káma vidéket, a Volga mellékét, ahol Juliánus barát járt egykor. Magyarországhoz csatoljuk a Szovjetuniót... Egy meghibbant, beszámíthatatlan öregember országgyarapító rögeszméjének vagyunk áldozatai? Vagy inkább: ezt a gondolkozásra, döntésre képtelen bábot minden ostobaságra könnyűszerrel rá lehet venni? Fenyegette, kényszerítette volna Hitler, hogy lépjen be a háborúba? Ugyan minek? Rászorult a mi „segítségünkre" az a Wehrmacht, mely néhány hét alatt le-

söpörte a térképről Nyugat-Európa valamennyi országát? Ha valaki, úgy a német nagyvezérkar tudja, ismeri legjobban a mi harcértékünket, helyesebben: értéktelenségünket... Mit harsogott rekedt üvöltéssel ez az elmebeteg mázoló a Glasspalastban rólunk? Igen, szó szerint így említett minket, magyarokat: „Hilfsvolk, in dritte Sorte..." Segédnép, annak is csupán harmadrendű. Auxiliarii. Mezei had. Ágyútöltelék. Segédcsapat. Jó lesz arra, hogy ráhajtsanak minket az aknamezőre, ez – német szemszögből nézve – a műszaki zárak legolcsóbb hatástalanítása. „HILSFVOLK, in dritte Sorte."

István bátyám kimerült, mélységesen lehangolt volt. – Meg van kötve a kezünk. Hiába... a vesztünkbe rohanunk. Szálltak volna meg minket is ezek... ezek a németek, mint ahogyan megszállták egész Európát... Lehet, elhurcoltak volna... Mit számít ez? Mennyivel többen fognak így elpusztulni... és elvész vele a becsületünk, a jövőnk is.

Súlyos, szörnyű megállapítások voltak ezek. A legszörnyűbb pedig az volt, hogy – mintha mindenki vak és süket lenne ebben az átkozott országban – senki se tudott, senki se mert tovább nézni az orra hegyénél, tiltakozni, tüntetni, megtagadni az engedelmességet, elégetni a SAS-behívókat, passzivitást tanúsítani vagy bármi más módon kifejezésre juttatni, hogy iszonyú irányban botladozunk, annak a sírnak a szélén tántorgunk, „... hol nemzet sülyed el".

Anyám nagyon féltett, azt hiszem, hogy szüntelenül értem aggódott. – Nem gondoltad meg, hogy milyen bánatot okoznál nekem, ha... Nem tudok belenyugodni, hogy ejtőernyős lettél, fiam... Látod, most már nyakig benne vagyunk a háborúban... mi lesz veletek?

Megölelgettem, megszorongattam drága jó anyá-

mat, így nyugtatva meg, hogy nincs semmi ok az aggodalmaskodására. Elmeséltem neki azt a paradox helyzetet, hogy az az ejtőernyős mesterség, melyet az emberek a legveszélyesebb foglalkozásnak hisznek, valójában életbiztosítás, a hátországban való „dekkolás", lógás... Biztonságban vagyunk – sokkal nagyobb biztonságban, mint az a sok-sok ezer szerencsétlen bajtárs, barát, rokon, aki most indul a frontra –, hiszen nincs egyetlen használható szállítógépünk, de a harckiképzésünk is minimális, felszerelésünk, fegyverzetünk pedig még csak most van kialakulóban. Halálfej, lábszárcsont a jelvényünk? Ez csak ízléstelen dísz, otromba reklám, és a halál inkább leselkedik azokra a földi fegyvernembeli katonákra, akiket belezavarnak, belekergetnek az orosz háborúba...

Otthon, Pápán ugyancsak szenvedélyes viták folytak alkalmazásunk, pontosabban alkalmazhatóságunk lehetőségeiről.

Az új parancsnok, Szügyi vk. alezredes eleinte – bátran mondhatom ezt – jól, ügyesen, diplomatikusan próbált beilleszkedni az ejtőernyős zászlóalj szellemébe. Feltételezem, hogy előzetesen tájékozódott Labancznál a helyzet és a kilátások felől, és éppen az ő csúfos kudarcán okulva csak óvatosan, fokról fokra avatkozott bele a dolgokba. Iparkodott jó képet vágni a mindenütt és mindenben megnyilvánuló – vérbeli katona szemének elrettentő, példa nélküli – fegyelmezetlenséghez, lezserséghez, mely – mint ahogyan ez később bebizonyosodott – minden látszata ellenére erősebb, biztosabb kapocs volt annál a „katonás" fegyelemnél, amit a véget nem érő díszlépéssel, „Feküdj!" „Fel!" vezényszóval csikartak ki a megfélemlített, durvasággal, fizikai kényszerrel dresszírozott katonákból.

Szügyinek volt annyi esze, hogy ne keltse senkiben azt a látszatot, mintha féltékeny lenne Bertalan népszerűségére, mintha Bertalantól féltené parancsnoki tekintélyét. Szép csendben megvárta, hogy a Bertalan-legendakör kifussa magát, majd ellaposodjon önmagától. A zászlóalj névválasztása, majd a repülőtéren a két hangár közötti virágágyban felállított Bertalan-emlékmű, felszólalásaiban Bertalan úttörő érdemeinek hangsúlyozása nem csorbította, hanem gyorsan megalapozta saját népszerűségét.

Ezek mellett az okos, diplomatikus húzások mellett kétségtelenül rokonszenvet ébresztett az ejtőernyőzéshez való személyes, aktív hozzáállása is. Már nem volt éppen fiatal, a sport terén sem jeleskedett, jócskán rövidlátó is lehetett, mivel szemét összehúzta, erőltette – titokban, lopva pedig pápaszemmel olvasott, ha azt hitte, nem látja senki –, szóval ilyen hátrányok ellenére is – szerényen, észrevétlenül – beállt reggelenként közénk egy szál tornagatyeszban futni, ugrálni, birkózni, bokszolni, kézilabdázni. Kivételezés és feltűnés nélkül végigcsinálta az ugróképzés előkészítő, majd alapfokát, nem szégyenkezett ügyetlenségén, ha az „akasztófa" olykor becsapta, és fenékre vagy hasra ejtette, és nem hallgatta el azt sem, hogy bizony reszketett minden porcikája, amikor első ízben ugrott ki a „bűzmadár"-ból . . . És – annak ellenére, hogy jó negyvenes volt már, aztán mégiscsak vezérkari törzstiszt, alezredes, nem is valami élsportoló – mégis derekasan helytállt, nem különcködött, nem kívánt magának kivételes bánásmódot, előjogokat, nem szégyellte emberi gyarlóságait sem – éppen így szerzett személyének tekintélyt, rokonszenvet.

Egy epizód különösen alkalmas volt arra, hogy megalapozza Szügyi tekintélyét, megszilárdítsa parancsnoki beosztását.

Előzményként talán elég annyit mondani, hogy ekkor már gyakran tartott olyan tiszti gyűléseket – de ezeken a kerettagok, tiszthelyettesek, legénységiek, általában az érdeklődők is részt vehettek; ma bizonyosan „termelési értekezlet"-nek neveznénk –, melyeken mindenki szabadon kifejthette véleményét, vitázhatott, tiltakozhatott, ellenkezhetett, ha volt kellő érve, veleje, értelme annak, amit mondani akart. Az alapvető problémánk, a visszatérő vitatémánk a szállítógéppark elégtelensége körül folyt. A CA–101-esek még gyakorlógépnek is alkalmatlanok voltak, kizárólag azért kerülték el eddig a kiselejtezést, mert semmi más szállítónk nem volt. A Savoyák a hangárban porosodnak, a rájuk kimondott starttilalom végleges. Bombázógépeink – a régi Ju–86 és az újabban rendszeresített Caproni CA–135 – csak nagy átalakítás árán lennének alkalmasak – ha ugyan alkalmassá lehetne tenni? –, ugyanez vonatkozik a távolfelderítő Heinkel HE–70-re is; maradnának már csak ezek után azok a Junkers Ju–52-esek – hét darab –, melyek a polgári légiforgalmat bonyolítják le, más szóval a MALÉRT állományát képezik. Ilyen típusú gépet használtak – és még sokáig használtak később is – a németek, ez volt a teher-, a sebesült- és csapatszállító gépparkjuk alaptípusa. A „Tante Ju" – ahogyan mindenki csúfolta a kedves, öreg Ju néniket – jó lett volna nekünk is, csakhogy ahhoz a MALÉRT nem engedett hozzányúlni. (Később, néhány hónap múlva már azért sem lehetett erről a megoldásról szó, mert ezek a JU–52-esek bonyolították le a futárszolgálatot a főváros és a hadra kelt 2. hadsereg parancsnoksága között, illetve, ugyanebben a viszonylatban, ezek látták el a sebesültszállítást.)

Ilyen viták kellős közepén, egy nyári délután, én az ernyőmet hajtogattam éppen, amikor látom, hogy

indul ki a garázsból a segélykocsink. Mi az? Mi történhetett? Ugrás már nincs . . . Nem hiányzik egy gép se a hangárból . . . akkor valaki más jutott – úgy látszik – bajba.

Leintettem a kocsit, és felkapaszkodtam rá. A segédtiszt és Szügyi kuporgott már fent, ők mesélték, egymás szavába vágva, hogy egy német „vontatmány"-ról leszakadt egy vitorlázó csapatszállító, meredek siklórepüléssel kényszerleszállást hajtott végre valahol Kéttornyúlak közelében . . . Vitorlázógépek vonultak el ekkor korábban is felettünk, egy öreg JU–52 dohogva, prüszkölve vontatott két-három vitorlázót, délre, le a Balkánra – ez már nyilván a nagy krétai ejtőernyős vállalkozáshoz tartozott. Nos most egy ilyen vitorlázó csapatszállító – valóban az égből pottyant ajándékként – a kezünkbe kerülhet. Nyilván Szügyi is erre gondolt, emiatt volt olyan izgatott. Útközben felvettük még Szíjjártó Ferit is, mérnök századosunkat és azután száguldoztunk Kéttornyúlak felé.

A nagy vitorlázó – könnyedén egyik szárnyvégére billenve – sértetlenül állt egy lóheretábla közepén. Jól választották meg a kényszerleszállás helyét a német pilóták – úgy látszik –, olyan simán, puhán ültették le a gépet, mintha csak a hazai repülőtérre érkeztek volna meg. Két repülőruhás német cigarettázott a gép mellett, csekély érdeklődést sem mutatva érkezésünk iránt. Lekezeltünk velük, s volt annyi eszünk, hogy nem azt kérdeztük: honnan jöttek, hová indultak, mit visznek, hanem azt, hogy nem sérültek-e meg, nincs-e szükségük orvosi ellátásra, más egyébre, például akarnak-e telefonálni Pestre, ahol ekkor már Heribert Fütterer repülő tábornok felállította volt külön légügyi hivatalát. A csel – mellyel el akartuk távolítani a németeket a gép mellől – eleinte sehogyan

sem, végül mégis fényesen sikerült. A két germán kezdetben hallani se akart arról, hogy a gépet elhagyják. – Nem, nem „wir müssen hier bleiben" ... nem, nem mehetünk el, nekünk itt kell maradni, ez a parancs, a „streng Befehl". Beszéltünk, barátkoztunk, hogy így, kamerád, meg úgy, kamerád ... bízzátok csak ránk, majd mi vigyázunk a gépre ... különben is: itt az autó, beszaladtok a repülőtérre, onnan közvetlen géptávíróvonal van Pestig, ott beszéltek, akivel akartok, s már hoz is vissza az autó ... Ha siettek: Wienerneustadtból még a sötétség beállta előtt értetek jöhet egy másik vontató ... Na, végre-valahára ... Betuszkoltuk a két svábot a jodoformtól büdös mentőkocsiba, Pávay Bandinak a lelkére kötöttük, hogy vigye be őket az étkezdébe, töltsön beléjük annyi barackpálinkát, amennyi csak van – egy másik kocsi pedig rohanvást hozzon ide magnéziumvillanókat és fényképészeket ...

Szügyi olyan gyermeteg lelkesedéssel szorgoskodott, ügyeskedett, amilyennek még sosem láttuk. Futott ide, futott oda, vitte a mérőszalag végét erre, arra, hogy Szíjjártó Franci pontosan „méretet vegyen" a valóban ritka trófeáról. Igen: nekünk már régóta fájt ilyesmire a fogunk, de – eddig – minden felterjesztésünk válasz nélkül maradt, sőt – finoman, tapintatosan – figyelmeztettek, hogy ne bolygassuk ezt az ügyet, ez a németek egyik „nagy" hadititka, ezt még nekünk se adhatják ki ... És most, íme, itt van már a „titok" a Franci noteszában, a fényképezőgépek kazettájában ... A gothai vagongyár csinálta egyébként a gépet, mely egy ejtőernyős – légi úton szállított – lövészraj, illetve két oldalkocsis motorkerékpár vagy egy Volkswagen parancsnoki kocsi befogadására volt alkalmas. Szárnya hosszú, keskeny, hegyben végződő – kicsit hasonló a műegyetemisták

M–22 jelű, nagy teljesítményű sportvitorlázójához. A gépnek hasas, kövérkés törzse volt, ez biztosította a hasznos rakomány befogadását, a hátsó része pedig felhajtható, ezáltal a ki- és berakodás a hatalmas ajtón át könnyű és biztonságos volt. A törzs két oldalán, éppúgy, mint a Focke-Wulff–189 típusú közelfelderítő gépeinknél, a törzstől elváló nyúlványok tartják a farokrészt – a felhajtható hátsó ajtónál magasabban elhelyezkedő vízszintes vezérsíkot és az osztott, kettős függőleges síkot. A gép alatt jól rugózott szán-, inkább csúszótalp van, melynek két oldalán tengelycsonkokat találtunk, ami arra utalt, hogy a felszállás kerék segítségével történik, melyek a levegőben leválnak és visszahullanak a földre. Mindent megtudtunk a gépről, amit akartunk.

Szügyi „rámenőssége", „vagánysága" futótűzként terjedt el az ejtőernyősök között. – Ez igen ... ez „belevaló srác". Mert éppen az ilyesmi imponál, éppen az ilyesmi tetszik az esernyősöknek! Fütyülni tekintélyre, utasításra – fügét (a valóságban mást) mutatni a vízfejű, trottyos generálisoknak, túljárni az eszén még ezeknek a nagypofájú, pöffeszkedő sváboknak is ... Robert Burnst – persze – nem ismerhették a mi esernyőseink, de én mégis úgy éreztem, hogy semmi sem jellemezhetné jobban őket, mint Burns e néhány sora:

„Köpj a bíró oltalmára!
Törj, szabadság, ég felé!
A törvény a gyöngék vára,
A templom a papoké!"

No de ezt csak úgy, közbevetőleg, a zászlóalj hangulatának, szemléletének jobb megvilágítása kedvéért idéztem.

Visszatérve a parázs hangú tiszti gyűlésekre: más, a szállítógépek kérdésénél is fogósabb problémák előtt állunk. A kérdésnek már a puszta felvetése is nagy vihart kavart. Arról volt szó, hogy néhányan – főleg Tassonyi és én – a Cato-féle „ceterum censeo Carthaginem esse delendam" makacsságával, szüntelen ismételgettük azt a véleményünket, hogy mielőtt bármi is történne velünk, ejtőernyősökkel a továbbiakban: előbb tisztázni kell két alapvető dolgot. Az egyik ezek közül az, hogy egészséges, normális arányt kell teremteni az ugró, illetve a földi harckiképzés között. Mert – szerintünk – teljességgel tarthatatlan a mai helyzet, melyben az ugrókiképzés dominál, mintha nem harcolni tudó katonákat, hanem cirkuszi légtornászokat, akrobatákat, trapézművészeket kellene kiképeznünk. Meg kell fordítani a földi, illetve ugrókiképzés arányát, tekintélyt kell teremtenünk a földi harckiképzésnek, az ugrókiképzést pedig – mint szükségszerű, kényszerű rossz megoldást – a „technikai minimum" szintjére kell redukálni. Ez azonban hallatlan ellenállásba ütközött, hiszen ezzel profanizáltuk volna az ejtőernyőzést, megtépáztuk volna azt a mitikus ködöt, a halálfej és lábszárcsontok borzongató romantikáját, melyet oly gonddal gerjesztett a legtöbb ejtőernyős maga köré. De – már mindegy – kimondtuk, és ki is tartottunk nézetünk mellett.

A másik probléma kapcsolódott az előbbihez. Azt követeltük, hogy tisztázni kell az alkalmazás elvét, az ejtőernyősök hadialkalmazásának alapvető koncepcióját. Mert – ugye – lehet az ejtőernyősöket úgy is alkalmazni, hogy csak néhány embert – hatot, nyolcat, amennyi egy gépbe elfér – ledobunk nagy magasságból, főleg éjszaka, messze az ellenség mögé, esetleg annak hátországában. Ezek feladata a hírszer-

zés, a zavarkeltés, bizonyos hadászati szempontból fontos objektumok (hidak, alagutak, átjárók, termelőberendezések, rádióállomások stb.) felrobbantása, szabotázscselekmények előkészítése, szabotázscsoportok beszervezése, a velünk rokonszenvező elemek bátorítása, szervezése.

Lehet azonban az ejtőernyősöket nagy kötelékben, igen alacsony magasságból – lehetőleg meglepetésszerűen, a harci és zuhanógépek támadó hullámai közé beékelve – leugratni, mozgóharcban átkelőhelyek elfoglalására, hídfőállások birtokbavételére, makacsul ellenálló gócok megsemmisítésére – egészen nagy viszonylatban: függőleges átkarolásra, az ellenség hátba támadására, utánpótlási vonalaik vagy visszavonulási utak elvágására.

Ez is lehet – az is lehet. Csak egy nem lehet: az, hogy a kétféle alkalmazási elvet összekeverjük, tetszés szerint variáljuk. A kétféle alkalmazás ugyanis kétféle – egymástól merőben különböző tulajdonságokkal rendelkező – ejtőernyőt kíván. Amikor Hesch Ákos barátunk – a székesfehérvári repülőjavító-műhely mérnöke – a H–40 M. néven ismert „csapaternyő"-t – megkülönböztetve nevével is az eddigi életmentő ernyőktől – megkonstruálta nekünk: még senki se gondolt az ejtőernyősök tömeges alkalmazásának lehetőségére. Ez az ernyő kifejezetten zuhanóernyő, tehát arra szolgál, hogy a már említett hatnyolc fős csoportokat nagy magasságból, éjjel kihelyezzük messze az ellenség hátába, esetleg hátországába.

Antagonisztikus, ki nem békíthető ellentétbe került a H–40 M. ernyő konstrukciójából eredő alkalmazási jelleg már a zászlóaljjá való szervezés puszta tényével is, még inkább pedig a zászlóalj felépítésének belső szervezésével is. Ez ugyanis, a szervezési sémának

megfelelően, a csapattest hatáskörű önálló hadműveleti egység képét mutatta – közelebbről: a törzs, a három ejtőernyős lövészszázad és a közvetlen nehézfegyverszázad (géppuskások, 80 mm aknavetősök, 50 mm gránátvetősök, 20 mm nehézpuskások), a híradós szakasz, az utászszakasz és a felderítő szakasz (nem részletezem az egészségügyi és hadtáp-, ellátó egységeket) –, azt a nyilvánvaló szándékot tükrözte, hogy alkalmazásunkat a hadvezetőség zászlóalj kötelékben képzelte el, illetve tervezi beállítani a hadműveleti tervébe.

A kontraszt akkor válik nyilvánvalóvá, ha – a laikusok kedvéért – még azt is hozzáteszem, hogy nagy, zárt köteléket (a mi esetünkben: az egész zászlóaljat, egyszerre) lehetetlen nagy magasságból, zuhanóugrásra konstruált ernyővel a kijelölt hadműveleti területre juttatni. A technikai, gyakorlati nehézségekre nem térve ki, csupán azt említem meg indoklásként, hogy már az 1940-es évek elején is 350–400 km/óra sebességgel repültek a csapatszállító gépek, azaz másodpercenként 70–80 m-es utat tettek meg. Ha figyelembe vesszük, hogy a célponton uralkodó időjárási viszonyokról – főleg pedig a réteg- és talajszél irányáról, erősségéről – adott esetben semmiféle adattal nem számolhatunk: a kötelék úgy szétszóródik, hogy a földre érő ejtőernyősöket külön-külön, egyenként, apró csoportokra elszigetelten könnyűszerrel felszámolja még a felkészületlen ellenség is.

Tudni kell azonban azt is, hogy a mi ernyőnk semmiképpen sem alkalmas – a kötelék hadműveleti alkalmazása szempontjából egyedül számításba jövő – alacsony (80–120 m-ről történő) ugrás végrehajtására. Hesch Ákos jó, sőt nagyon jó ernyőt csinált, de ezzel mégsem lehet egészen leereszkedve földközelbe az ellenség nyakába ugrani. Az ernyő – ahogyan ta-

pasztaltuk mindnyájan – lusta volt. Viszonylag körülményesen, több, egymást követő fázis után érvényesült az ernyő légellenállásának fékező hatása. Akár kényszer-, akár önkioldással működtettük is az ernyőt, idő, értékes másodpercek kellettek ahhoz, míg a három kioldótű felszabadította a levélboríték-szerűen összeboruló vászonborítót, azt a ráerősített gumipántok lerántották, mire kipattant a zsebkendőnyi rugós segédernyő, mely azután kihúzta az ernyőkupolát, az alján lecsüngő zsinórzattal együtt – idő kellett ahhoz is, hogy a kupola szája szétterüljön, és hogy az oldalfekvésű, leginkább pedig fejjel lefelé zuhanó test, egy igen erőteljes lengőmozgás által, álló helyzetbe kerüljön. További probléma volt – az alacsony ugrás szempontjából – az ernyő felfüggesztési rendszere. A H–40 M. ernyő vállfelfüggesztésre épült, azaz a két tartóheveder a vállak síkjában helyezkedett el, miáltal az ugró – az ideális szél- és lengésmentes esetet feltételezve – talppal a föld középpontja felé, valósággal „állt" a levegőben. Ha a talajszél szembe vagy hátba fújt: nem volt különösebb baj, hiszen ezt az egyszerű előre-hátra hintalengést – előre tigrisbukfenccel, hátrafelé ugyancsak közönséges bukfenccel – ki lehetett parírozni. Ám a szél csak ritkán tett ekkora szívességet, és inkább ferde vagy oldalirányból fújt, amit tovább komplikált a nyitáskor mindig fellépő erős, szeszélyes irányú lengés; és ezt az összetett, több faktor által kialakított kellemetlen ferde lengést – éppen az ernyő vállfelfüggesztése miatt – csak úgy lehetett kivédeni, ha az ugró csúsztatással – a fél ernyőkupola behúzásával – megpróbálja magát előre-hátra, azaz hintalengésbe átmozgatni; magától értetődik, hogy ezekre a manipulációkra alacsony ugrás esetén semmi mód és lehetőség nincs. A Szenttamásra induló, végül pedig „Szabadka dél"-re leereszkedő harccsoport-

nak – éppen az előbb vázolt körülmények következtében – már a földet érés pillanatában két súlyos sebesültje lett, az egyik például nyílt combcsonttöréssel végleg harcképtelenné, illetve ejtőernyős szolgálatra végleg alkalmatlanná vált – éppen a vállfelfüggesztés hátrányos volta miatt.

Élére állítva a problémát: döntést követeltünk – a többes számmal azt kívánom érzékeltetni, hogy Tassonyin és rajtam kívül mások is hasonlóan vélekedtek –: ismerjék el, fogadják el azt a tényt, hogy amíg a H–40 M. a rendszeresített csapaternyőnk, csak kis csoportoknak nagy magasságból való kihelyezésére kerülhet sor, vagy: ha tovább erőltetnék a hadműveleti célú tömeges – zászlóaljkötelékben való – alkalmazást, úgy erre csak akkor kerülhet sor, ha a célnak megfelelő ernyővel látnak el minket. Az öszvérmegoldás, a mi esetünkben, életveszélyes, felesleges áldozatot követelő puszta próbálkozás.

Ez volt az a perc, amikor – Szügyi szándékait illetően – hátracsaptam a fülemet, és kezdtem figyelni, kicsit gyanakodni is. Mert mindaddig, amíg csak a szállítógépek beszerzésének sürgősségéről, valamint a földi harckiképzés előnyhöz juttatásáról volt szó az öncélú ugrókiképzéssel szemben: Szügyi a szívünk szerint beszélt, agitált, buzgólkodott. Ámde abban a pillanatban, ahogy néhányan az alkalmazás elvi kérdését is vitatni kezdtük: parancsnokunk láthatóan megmerevedett, ellenünk fordult, letorkolni, elhallgattatni igyekezett. Azok előtt, akik csak figyelték ezt a pálfordulást, s akik kicsit is gondolkoztak annak lehető okait kutatva, mindjárt kilógott a lóláb – no nem a sátán patájára gondolok, hanem a vezérkari tisztek kíméletlenül törtető, rangsortáblázatban, előnyben, érdemekben számítgató jellemvonására. Amikor azt is tudni vélte a suttogó propaganda, hogy

a „Főnök" nem „igazi" vezérkari, hanem csak a törzstiszti tanfolyam után került a vk. testületbe, de onnan máris kifelé áll a rúdja, mert egy közbeeső – a vk. ezredesi előléptetéshez szükséges – vizsgája nem sikerült: még inkább arra kellett gondolni, hogy ez az ember ugródeszkának néz minket, az egész ejtőernyős micsodát, hogy „nagy" dolgokat produkálva itt, és főleg velünk, érdemeket szerezzen, megmarkolva ezáltal a „kiskapu" kilincsét, melyen át tovább gördítheti karrierje szekerét az érvényesülés útján, kapaszkodva felfelé az imádott rangsorban, egyre feljebb és feljebb! Ha pedig ebből csak valami kevés is igaz lenne – szövögettem tovább az elindított elmélet fonalát –, akkor ez a Szügyi nagyon veszélyes ember! Veszélyes, mert gondosan, ügyesen – testi tortúrákat, az ugrálással járó veszélyt stb. is elvállalva – megalapozta népszerűségét, miáltal úgy érzi: a zászlóalj mögötte áll, jogosan szól mindnyájunk nevében. Veszélyes azért is, mert – katonás fellépése, jó „svádája", ügyesen adagolt propagandája lehetővé tehette volna ezt – ha nagydobra veri a zászlóalj harckészültségét, felnagyítja izzó harci szellemét: bármikor ránk tehetik a kezüket a németek, mondván, ha valóban olyan kiváló ez a magyar ejtőernyős társaság, nosza, adjunk alkalmat, hogy német bajtársaikkal vállvetve bebizonyítsák bátorságukat, felkészültségüket. Ebben az esetben – nagyon lehetségesnek látszott ez – nem okozott volna egy percnyi gondot se Göringnek vagy Kesselringnek, hogy órákon belül elküldjön értünk 40–50 darab JU–52-est. Veszélyes volt Szügyi harmadszor azért is, mert egyre nyugtalanabb, ingerültebb lett, attól félve, hogy „kimarad a buliból", szóval: itt kell kuksolnia a hátországban, egy unalomban fuldokló ejtőernyős bázison, amikor mások, a rangsor, a sematizmus szamár-

létráján alatta állók már valahol Ukrajnában vitézkednek, hőstetteket visznek végbe, érdemeket szereznek, fényes csecsebecséket kapnak – és a végén még ezek is eléje kerülnek, megelőzik . . . Hofrichterre kell ilyenkor gondolni, meg az arzénnal kezelt csokoládédesszertre . . . Ezek a vezérkariak (tisztelet a kivételnek) nem ismernek tréfát, ha az érvényesülésükről van szó!

Rossz sejtelmeim csak tovább motoszkáltak bennem akkor, amikor Szügyi – betekintésre – néhányunk rendelkezésére bocsátotta a német nagyvezérkar „titkos" jelzésű beszámolóit és kiértékeléseit azokról az ejtőernyősök által végrehajtott vállalkozásokról és önálló ejtőernyős hadműveletekről, melyeket a háború kezdetétől hajtott végre a Luftwaffe. Szügyi – talán azért, mert én különös érdeklődést tanúsítottam ezek iránt (valóban érdekeltek a németek által kiértékelt haditapasztalatok) – engem bízott meg azzal, hogy készítsek az anyagból három előadásra való összefoglaló ismertetést, és a soron következő három tiszti gyűlésen („termelési értekezleten", nyilvános vitán) adjam elő. Ez mind hagyján is lett volna, sőt nagyon okos és helyes intézkedés volt ez. Azt már azonban, hogy Szügyi minden alkalmat megragadott a hangulatkeltésre olyan irányban, hogy . . . no lám: a németek meg tudják csinálni? Csak mi nem? Ezt mi is megcsinálnánk! Mi még jobban is tudnánk! stb. – miközben teljesen figyelmen kívül hagyta – szerintem: tudatosan – azt a döntő tényt, hogy a német ejtőernyősöknél rendszeresített csapaternyő már eleve az alacsony magasságból, földközelből végrehajtandó tömeges, zárt köteléki bevetésre volt konstruálva.

De – számomra legalábbis – nagyon hasznos és érdekes volt a német tapasztalatok megismerése, példá-

ul a Maginot-vonal kulcsfontosságú pontjainak függőleges átkarolása – a francia hadjárat lendületének biztosítása és fenntartása a fő irányokban fekvő természetes akadályok átkelőhelyeinek ejtőernyősök által való birtokbavételével –, Kréta mint a hadtörténelem első önálló ejtőernyős hadműveletének részletes és hiteles leírása.

Az alkalmazás koncepciója körül kifejlődött nemcsak elvi, hanem személyes vita híre eljutott a Légierők Parancsnokságára is, mivel – hivatalból – néhány alkalommal képviseltette magát közvetlen irányító szervünk. Talán ezek beszámolójára figyeltek fel a repülő vezérkariak arra a problémára, amire aligha gondolt valaki is odafenn. Valószínű, hogy ez adta az ötletet arra, hogy jó lenne egy hozzáértő, komoly ejtőernyőst kéznél tartani Budapesten, aki pontos és megbízható felvilágosítással szolgál minden speciális szakkérdésben, és általában: intézi, viszi, adminisztrálja az ejtőernyős ügyet. Ilyen meggondolások alapján teremtett a Légierők Parancsnoksága egy „Önálló ejtőernyős előadó" státust az I. Vezérkari Osztályon. Az első, aki ezt a beosztást elfoglalta, igen nagy örömömre, Tassonyi Edömér százados lett. Azért örültem Edömér áthelyezésének, mert jól ismertem a szóban levő kérdésekben elfoglalt szilárd nézetét – mely azonos volt a sajátommal –, bár tudtam azt is, hogy bolondozásaival, szüntelen gúnyolódásával, kíméletlen és sokszor kifejezetten sértő, személyeskedő szókimondásával sok bonyodalmat, boszszúságot fog okozni. És – miután egyedül én tudtam, hogy milyen vacak állapotban van a sérült tüdeje – megnyugtatott, hogy az új beosztásában, ha tetszik, ha nem, pihenésre lesz kényszerítve.

Egy további intézkedés már engem érintett. Miután én rendelkeztem a legmagasabb, legkorszerűbb

rohamkiképzéssel, Szügyi személy szerint azzal bízott meg, hogy a földi harckiképzést – megfelelő kiképzési tervezetek, kiképzési segédletek elkészítése útján – próbáljam a rohamkiképzés felé közelíteni, szóval a harckészség intenzitását magas szintre emelni.

A kapott feladat érdekesnek és könnyűnek bizonyult. Érdekes volt abból a szempontból, hogy – a gyalogságnál tapasztaltakkal szemben – bőségesen, szinte korlátlanul állt rendelkezésünkre éles lőszer, éles kézigránát, valódi tányérakna stb., szóval mindaz, ami iránt ezek a virtuskodó fenegyerekek érdeklődtek, és ami izgalmassá, színessé, változatossá tehette a kiképzést. Két-három napos – ejtőernyős ugrással kezdődő – harcgyakorlatokat szerveztünk Vaszar vagy Marcaltő, Tevel vagy Farkasgyepű, Tapolcafő vagy Homokbödöge környékén – megismerkedve a Bakony erdeivel éppúgy, mint a Rába mentén elterülő, jobbára sík, de sűrűn fedett vidékkel –, amikor a harccsoportoknak teljesen magukra hagyva, saját leleményességük, rátermettségük, ügyességük, felkészültségük alapján kellett bizonyos – fokozatosan emelkedő szintű – feladatot megoldani. Jó és hasznos együttműködést alakítottunk ki a „Kísérleti csoport"-tal is, akikkel együtt kísérleteztük ki például a nehézfegyverek (géppuskák, aknavetők, nehézpuskák) ejtőernyővel való földre juttatását, olyan hullámbádog tartályokban – az ún. dobóhüvelyekben –, melyekben a fegyver már tűzkész állapotban van, s a kezelőszemélyzettel lehetőleg egyszerre, annak közvetlen közelében ér földre. Ugyanilyen dobóhüvelyben ereszkedett le a lőszer, a kényes R–7/e rádió adóvevő és a még ennél is kényesebb robbantó- és robbanóanyag, a tányér-, taposó- és érintőaknák, de még a kerékpárjaink is (talán kevesen tudják, hogy nekünk már 1941-ben olyan középen kettéhajtható, könnyű,

szilárd kerékpárjaink voltak, melyeket ma „camping"-biciklinek hívunk). Miután az ejtőernyősöknek Achilles-sarka a tüzérségi támogatás kényszerű nélkülözése: kísérleteket folytattunk a hajmáskéri Közp. Tüzér Lőiskolával karöltve egy 75 mm-es hegyiágyú ejtőernyős változatának kidolgozására. Ez a hegyiágyú ugyanis – málhásállatok hátára, hét egységre szétszerelve – alkalmasnak látszott, hogy egységenként, tehát hét külön ernyővel földre juttatva megoldja a tüzérségi tűztámogatás, sőt – esetlegesen – közvetlen irányzással a páncélelhárítás feladatát is. Kísérletek folytak az ernyő selymének befestésére is. A parancsnok, a nehézfegyverek, a rádiók, a kerékpárok, a lőszer, a segélyhely – kötszer, gyógyszer –, a műszaki felszerelés helyének gyors megállapítása és megtalálása – közvetlenül a kötelék földre érése után – elsőrendű fontosságú megoldandó kérdésnek látszott. Erre a célra szolgált volna az ernyő – egyébként sárgásfehér hernyóselymének – megfestése. Az elképzelés szerint a parancsnokok kék, a fegyverek piros, a lőszer piros-fehér csíkos, a kerékpárok piros karikákkal tarkított stb. stb. ernyővel ereszkedtek volna földre. A baj csak az volt, hogy egyrészt a különböző színű ernyőkre felfigyelt volna az ellenség is, és például éppen a kék ernyőn ereszkedő parancsnokokra összpontosították volna az elhárító tüzet. Ennek a következménye – a példánál maradva – veszélybe sodorhatta volna az egész vállalkozást. Másrészt – és ez volt a döntő érv, mely az ötlet elvetésére kényszerített minket – a selyem károsan reagált a festésre, vesztett megbízhatóságából, szétmállt, nyitáskor hosszú csíkokra hasadozott. Nekem is volt „szerencsém" – valóban szerencsém volt – egy ilyen gyönyörű, berlini kékre pingált parancsnoki ernyővel ugrani, mely azután – amikor jókora hasadás keletkezett rajta – átalakult gyorsliftté.

A hadgyakorlatok, a kísérletek – azt hiszem, jól érzékelteti ezt az eddig elmondott néhány példa is –, sajnos, mind-mind a zászlóalj egységes – hadműveleti egységként való – alkalmazását készítették elő. Kétségtelen tény – nem lehet ebben a vonatkozásban Szügyi érdemeit elhallgatni –, hogy 1941 végén már egészen más volt a zászlóalj ahhoz képest, ami Bertalan Árpád hősi, pionír korszakában volt, illetve ahhoz képest, amit magam is itt találtam az „interregnum" alatt, majd a rosszul sikerült Labancz-érában. Nyugtalanító volt viszont Szügyi szemmel látható érvényesülési vágya, aminek az élét csak az vette el, hogy csapatszállító géppel változatlanul nem rendelkeztünk, Tassonyi pedig beültette a bogarat az illetékesek fülébe, miszerint nincs minden rendben az ernyőink körül.

Őszre fordult az esztendő. A repülőtérről jövet egyenesen hazamentem, és másnap reggelig ki se mozdultam. Ha valahová mentem, az a bencések rendháza volt – alig néhány házzal mellettünk –, ahol egy nagy múltságú tudós paptanár élt, akivel igen jó baráti viszonyba kerültem. Szerettem csendesen elbeszélgetni vele, szerettem a mennyezetig érő könyvespolcain kedvemre való olvasmány után böngészni, szerettem hallgatni a kolostor kápolnájából kiszűrődő orgonajáték zümmögő énekét, leggyakrabban a „Tannhäuser" nyitányát és a „Zarándokok karáné"-t próbálgatta, pötyögtette ez idő tájt valaki. Menedékhely, a nyugalom és a derűs bölcsesség szigete volt számomra dr. K. V. barátom könyvekkel agyonzsúfolt szobája, és még inkább az lett számomra 44 végén, 45 elején, amikor itt éreztem magam a legnagyobb biztonságban, itt éreztem újra embernek magam a körülöttünk tomboló, tébolyult világban.

„Muszkaföldön lassan jár a posta... halványzöld

szín tábori levél . . .” És: „Majd ha visszajöttök megint . . .” Igen, most már ezek a dalok járták. És néhány régi is feltámadt, a „nagyháború” idejéből. „Ott, ahol a Dnyeszter muzsikál . . .” És egy másik. „. . . Túl a kéklő hegyeken, fekszik holtan, véresen . . falevél, falevél: az egész élet ennyit ér!”

Ködtől csepegő, sötétes őszi reggeleken, összeverődve néhányan a Griff előtt, míg a reptérre vivő járatra várunk, megszokottá válik, hogy az első kérdésünk ez: „Hallottad? Balázs elesett. – Igen. A kis Mucsányi meg lezuhant . . . És két távolfelderítőnk nem tért vissza . . .”

Számolgatunk. Hány évfolyamtárs, jó barát, rokon, ismerős ment már el, végleg. És még alig hogy elkezdődött a cécó.

Nem nézünk ilyenkor egymás arcába, szemébe. Igen, érezzük mindnyájan, ha nem is beszélünk erről hangosan, hogy szégyenkezünk. Halálfejes jelvénnyel a mellünkön itthon dekkolunk, mialatt a cimborák – hivalkodó reklámcédula nélkül is – vásárra viszik a bőrüket.

Ideges, feszült a légkör, ingerült és indulatos az is, akiről úgy tudtuk, hogy kifelejtődött a szervezetéből az idegrendszer. Néma Tibi – rutinos, vén esernyős róka – a Tókert családi házaira, kerítéseire, villanypóznáira ugrat egy egész köteléket. Lógnak, csimpaszkodnak, himbálóznak a katonák, fennakadva kéményen, villámhárítón, diófán, mint megvadult majomcsorda. Nincs komolyabb sérülés, az okozott kár viszont jelentős. Stiffter Duke, a mindig kedélyes gazdászunk is átkozódik, rázza az öklét. „Szétrongyoltátok az összes ernyőt . . . Kapcának se lehet felhasználni egyiket se. Ugráltok, mint a bolond szöcske, én meg gyártsam rakásra a kiselejtítési jegyzőkönyvet!” Néma Tibi csak rángatja a vállát. Nem modor-

talanság ez nála, hanem az idegfeszültség jele. A rángás a szeme sarkából indul ki, átvonaglik a fél arcán, a szája is elferdül, megindul a válla felé, ugyanakkor meg a válla felugrik a füle irányába. „Elnéztem. Mit csináljak? Megtörtént, hát megtörtént. Nem tudom: magam sem tudom . . ." Végigfut a rángás, mintha áramütés érné. Akik ott voltak 44. júliusban Vezérszálláson, azt mondják, hogy pontosan így is halt meg. Rángott egy-kettőt a szemhéja, szája elferdült, válla felugrott – nyakán ilyenkor kimeredt egy kemény ín mint az acéldrót –, azután szó nélkül eldőlt, mint aki alól kirántották a szőnyeget. A babszem nagyságú szilánk úgy surrant be a nyúltagyába, hogy észre se vette. Meghalt? Ha ezt mondtam volna az imént: tévedtem. Mert nálunk az ilyesmit így volt stílszerű kifejezni: áthelyezték Bertalan Árpi zászlóaljába.

Expressz levelem van, mondja a segédtiszt, ugorjak fel érte a parancsnokságra. Heinrich János egyetemi tanár a feladó. Ugyan mit akar tőlem a drága jó „Galamb"? Hófehér a haja, ezért becézzük – családi körben – így. Szelíd és jóságos, mint egy valódi fehér galamb. És szellemes, rendkívül művelt, nagyszerű ember, apámként szeretem és tisztelem. Úgy járok hozzájuk – hány éve is? istenem, ki se lehet talán számítani, hiszen Fricivel, a fiával elemitől kezdve együtt jártam, nyolc évig a piaristáknál, négy évet a Ludovikán –, mintha hazamennék. Fricivel baj van, súlyosan megsebesült. A Mária utcai szemklinikán van, ha lehet, mielőbb keressem fel, próbáljak egy kis lelket verni bele. Utóirat: az állapotáról ne érdeklődjek. Mindkét szemét elvesztette, ez már végleges.

A „grund" helyén, a Pál utca sarkán, ahol a kis Nemecsek oly bátran helytállt, hogy nevét csupa

nagybetűvel írta be Molnár Ferenc minden fiatal szívébe, ma már szürke bérház áll. És ez itt a Szemklinika. Kit tetszik? ... Nincs látogatás ... Ja, vagy úgy. A harctérről? Sebesülteket lehet, bármikor, természetesen ... kérem tisztelettel ... a katonáké az elsőség, ugyebár, kérem alássan ... második emelet, férfiosztály, a lépcsőháztól balra. Kapaszkodók, fogódzók a fal mentén. Igen ... kell ez ide ... Úristen, de keserves lehet ... Behunyom a szemem, megpróbálom. Nem megy. Rémes lehet. Szegény Frici. Mit kell, mit illik ilyenkor mondani? Akármit mondok, tudom, hülyeség, ízléstelen marhaság. Ez a második emelet. A lépcsőház széles, tágas, túlméretezett. Ha lenéz az ember fentről, látja az egész előteret, a főportás pultját, a bejárati ajtó előtti elegáns lépcsőfeljárót. – Bocsánat! Kérem, legyen szíves, hol fekszik? ... Szappanszagú, fehér köpenyes, fehér bóbitás ápolónő. Apáca, szelídséggel, a tehetetlen, beteg embertársak gondozásával tölti el életét. Szolgálat ez, az istentisztelet legszebb fajtája. – A 48-asban van. Jobbra az első kórterem. Kérem, ne maradjon sokáig ...

Itt a műtő, az előtte levő ajtó az előkészítő! Ez a kötöző. Nagy lengőajtó. Tágas folyosó, világos, az ablakok előtt virág. Sötét májszínű a kőpadló, hatszögletű elemekből áll, mint a méhsejt. Balra, a Mária utca felé is kórtermek nyílnak. Jobbra van az ebédlő – azután két nagy ablak, és igen: ez a 48-as. Különszoba. A nagy pénzű, jól fizető betegeket fektetik ide, külön fürdőszobája is van. Háromágyas, most mindegyik ágyat sebesült tisztek foglalják el. Bekötött szemű, bepólyált fejű mind a három. Melyik lehet Frici? Talán ... igen, ez lesz, állok sután, rémülten, nem merem megszólítani. A szám tátog, hápog, mint a partra vetett halé, de nem tudom, nem hallom, hogy mit beszélek. – Itt vagyok ... És na-

gyon sajnálom... Ha eszedbe jutna valami, amiben segíthetnék... Telefonáltass az anyámnak. Néhány órán belül, bármikor itt lehetek. És, Fric, nagyon szeretném, ha majd... ha majd kicsit jobban leszel... sokat, nagyon sokat zongoráznál nekem és nekünk, ne felejtsd el, hogy mindig mennyire szerettünk hallgatni... Tudod még a Sors-szimfóniát? Tudod az Ötödiket? Vagy a Csajkovszkij d-moll zongoraversenyt? Játszol majd nekünk, Fric?...

Csak jönne már az a kis apáca, és szólna, hogy menjek a fenébe! Azt hiszem: nem tudok többet idejönni. Azután – persze – minden héten elmegyek Fricihez, legalább egyszer. És... jaj... nem tudom, miért... mindig jól körülnézek, apróra megfigyelek mindent. Létezik mégis hatodik érzék? Lenne valóban előérzet, jövőbe látás? Nem tudom. Talán csak a sors szeszélyes játéka, puszta véletlenek sorozata. Ha azt olvasnám egy regényben, hogy két jó barát – akik közel állnak egymáshoz, mint testvér a testvérhez – egymástól távol, egymástól függetlenül ugyanúgy megsebesül, ugyanúgy vesztik el látásukat, de még ugyanabba a kórházi ágyba is veti őket a sors: elhajítom a könyvet, és azt mondom: ez erőltetett, kitalált mese, ilyen nincs, csak az író hatásvadász fantáziájában lehet. Párhuzamos sorsok, azonos ívelésű életpályák, csak a cselekmény idősíkja tolódott el egy évtizeddel, ahogyan azt Pirandello csinálja a drámáiban. De erről nem érdemes többet mondani.

Sebesült pajtásom miatt gyakran voltam otthon. Anyám, nővérem, sógorom mindig elújságolták, hogy legújabban kik utaztak el Svájcba, Svédországba társaságbeli ismerőseik közül. Úgy tudják: néhány megbízható jó barát István bátyámat is kérte: menjen, amíg mehet, hiszen – a Teleki-ügy, majd a kassai bombázás, a hadbalépés és más históriák, például az

üldözöttek iránt nyíltan kimutatott rokonszenve miatt – vörös posztó a személye a dühös német bika szemében. – Maradok – volt a válasz –, én itthon vagyok, itt a helyem. – Maradt és maradtunk mindnyájan, most is, később is. Mi: itthon vagyunk, meglehetősen régóta . . .

István bátyám elhatározásában – még a háború korai, első szakaszában biztosan nem, később azonban annál biztosabban – szerepet játszhatott a nagyhatalmak képviselőivel folytatott titkos diplomáciai tárgyalásokon az az elképzelés, mely mind a szovjet, mind a nyugati szövetségesek részéről őt fogadta el – személyében, szemléletében és magatartásában alkalmasnak találva őt erre – az átmeneti designált kormány elnökeként.

Pápán befejeződtek a tanfolyamok, melyek révén a legalkalmasabbak áthelyezésre kerültek a zászlóaljhoz, az alkalmatlanok pedig – há még eddig nem tették ezt – most elindultak vissza származási fegyver-, illetve csapattestükhöz. Enyhült a túlzsúfolt városkában a nyüzsgés, hangtompítóval, szolidabb keretek között zajlott az éjszakai élet is. Mert azért zajlott, de már legalább nem tombolt. Egy igen kínos, meglehetősen kényes botrány azonban ismét felkavarta, ellenünk hangolta a jó érzésű emberek kedélyét. A „kényes" és „kínos" kifejezéseket az ejtőernyősök későbbi, felszabadulás utáni – bántóan és igazságtalanul általánosító, nagymértékben elfogult – megítélése miatt használom. Az történt ugyanis, hogy egy leittasodott, garázdálkodó és randalírozó társaság – melynek tagjait, illetve a résztvevők személyazonosságát nem sikerült, pontosabban nem is szándékoztak komolyan megállapítani – néhány kézigránátot hajított a zsinagógára. Nem vitás, hogy ez a merénylet – melynek sérültje nem volt, késő éjsza-

ka lévén üres volt minden utca, csupán néhány tenyérnyi vakolathiány bizonyította, hogy a hitközség panasza nem alaptalan – rossz fényt vetett az ejtőernyősökre, de nem vitás az sem, hogy a fő bűnösöket, a felbújtókat kell elsősorban meglátni, akik – német irányítás és recept alapján – arcátlan nyíltsággal uszítottak a zsidóság ellen, fajgyűlöletre, önbíráskodásra, pogromokra izgatva az embereket. Ennek az uszító, izgató kisebbségnek a Nagy-cukrászda volt a főhadiszállása, azé a Nagyé, aki – ha igaz – Szálasi sógora vagy más retyerutyája volt. Igazság szerint még az sem volt bizonyítható, hogy ezt az otromba dobálózást valóban ejtőernyősök követték el, avagy éppen ez a nyilaskeresztes csoport próbálgatta oroszlánkörmeit, és – ez volt a kényelmesebb a hatóság számára – egyszerűen az ejtőernyősök számlájára írták ezt is – „írja a többihez, főúr!" –, tudva azt, hogy a honvédség jó gyakorlattal rendelkezik már a botrányok elsüllyesztése terén.

Egy nap, már december közepe táján jártunk, a géptávírószobába hívtak. Hughes-gépünk volt – melyet itt mindenki, kivétel nélkül, betű szerint Hughesnek mondott –, melyen közvetlenül is lehetett „beszélgetni", persze kissé nehézkesebben az élőbeszédnél, mivel itt a keskeny távírószalag kígyózott ki az ember elé, ezen olvasta a kérdést, és amikor a „választ" szót látta, akkor a kezelő átkapcsolt „adásra", és lebillentyűzte a bemondott szöveget, mely abban a pillanatban a másik gépből – Budapesten, Újvidéken, Ungváron vagy Szamosújváron, bárhol, ahol csak repülőterünk volt – tolta ki magából a szalagra írt választ.

Tassonyi közölte, hogy a VKF. 5. Kiképzési Osztály és a Légierők Parancsnoksága az ejtőernyősök téli felkészülését, edzésben tartását turnusos sítáborok-

kal kívánja biztosítani. A sítábor helye Gyergyóditró. Az első turnus azonnal indul, amint sportolásra alkalmas hótakarót jelent a gyergyóhollói hegyivadászszászlóalj. Egész télen én leszek a sítábor parancsnoka és főoktatója, ő – mármint Tassonyi – beosztásában kell maradjon, még csak nemrég vette át, be kell tanulnia. Fog ugyan sízni, ha ideje engedi, indul majd az országos bajnokságon, a BBTE színeiben. Készüljek fel, mert néhány nap múlva már indulni kell Ditróra, előkészíteni a szállást, megszervezni az ellátást, leginkább pedig alaposan tájékozódni a helyszínen, a környéken, hogy hol, merre van oktatásra, lesiklásra, túrasízésre, járőrözésre, versenyre alkalmas síterep. Amíg lesz hó: Ditrón sízhetsz, ha meg nem unod ...

Néhány nap múlva írásban is megkaptam a pontos és részletes intézkedést. Alig volt időm, hogy elköszönjek anyámtól, családomtól, mert el kellett érnem egy bizonyos gyorsvonatot, amelynek végállomásán, Szeretfalván, a kolozsvári IX. hadtest által rendelkezésemre bocsátott Ford V–8 parancsnoki kocsi várt.

Visszatértem tehát egy év múlva Erdélybe. Goromba fogadtatásban részesültem. Szeretfalváról – bár sötét éjszaka volt – egy szuszra akartunk Gyergyóba menni, a sofőr erősködött legfőképp, hogy ő így ismeri az utat, úgy tudja itt a dörgést, csinált már nagyobb éjszakai utat is. Jól van, fene bánja, menjünk! Előbb csak az isten hidege rázta ki belőlünk a lelket – ez az átkozott Ford olyan széllelbélelt bádogdoboz volt, hogy még a hó sem olvadt el benne –, mert elkapott egy hóvihar, a vadabbik fajtából. Hegyek között kanyargó, keskeny szerpentinen kapaszkodtunk – se megállni, se megfordulni nem lehetett –, a fényszórók is csak a kavargó, sűrű fehérséget mutatták. – Nem tudok továbbmenni – mondta a gépkocsivezető. Néhány perc múlva rájöttünk, hogy tovább kell

menni, ha törik, ha szakad. Ha álló motorral veszteglünk: teljesen ellep minket a hó, és mi rövidesen megfagyunk. Azt mondják: szép a fagyhalál, az ember előbb csak fáradtnak, azután álmosnak érzi magát, végül hallucinációk jelentkeznek... fátyolos, összefüggéstelen képsorok, azután távoli harangzúgás... azután semmi... Nagyon csábító: de – ha lehet – még nem kérek belőle. – Járassuk a motort, hogy a fűtés működjön. Jó... Pár perc múlva kiderült, hogy megfagyni már nem fogunk, de megfulladni a motor által termelt szénmonoxidban annál inkább. Nincs más választás. – Van lapátunk? – Van. – Akkor most én kimegyek, és ellapátolom a kocsi elől a havat. Jöjjön azonnal utánam, mert olyan erős a szél, hogy azonnal befújja az utat.

A hernyó halad így, araszolva, centiméterről centiméterre. Én lapátoltam negyven-ötven métert, azután a sofőr lapátolt, és én nyomtam a kocsit előre, a sarkában maradva. De legalább nem fáztunk. – Menynyi üzemanyagunk van? – Hát... – húzta fel a fiú a vállát. – Már nem lehet valami sok.

Palotailván, a Bánffy-erdőbirtok fűrésztelepén végre megpihentünk, kaptunk egy kanna benzint is, kölcsön. Délben enyhült a vihar. Maroshévíz, azután be újra a hegyek közé. Vasláb, Ditró. Közel van ide már a határ, csak Holló van előttünk, ahol egy hegyivadász-őrs állomásozik.

A községházán nem lelkesednek. Katonaság? Ide? Megint? Házaknál kell beszállásolnunk, más megoldás nincs. Senki se örül, hogy újra „anyaországi" katonákkal kell megosztani szűkös, szegényes otthonát. Fogadkozom, ígérgetek, hogy ezek nem is igazi katonák, hanem sokkal inkább sízők, sportolók, akikkel könnyebb szót érteni. A községháza emeletes, fent van a hivatal, a földszint meg nyilvános kocsma, olyan

funkciót hivatott betölteni, mint az agóra, a piac a görög városokban. Megegyezünk a kocsmárossal, nála főzhetünk, étkezhetünk, melegedhetünk. Fellendül legalább a fogyasztás, mely a „visszatérés" óta – van némi irónia, gúnyos él, ahogyan ezt a „visszatérés"-t ejti – meghalt, elsorvadt itt minden.

A jegyző – mondanom sem kell: anyaországi – hív, hogy legyek a vendége, szálljak meg nála. Köszönöm . . . isten ments, elegem van a vidéki notabilitásokból! Évekkel ezelőtt megfogadtam, okulva az emlékezetes kacsavacsora tanulságain, hogy csak egyszerű parasztember szállását veszem igénybe, lehet írástudatlan is, ha tiszta az otthona és szívesen lát. Találok is egy öregasszonyt, özvegy, a fia a katonaidejét tölti, háza olyan alacsony, hogy meg kell hajolnom, ha belépek, de rend és tisztaság, sült alma és a friss tűzifa nyers, kesernyés illata tölt be mindent. Mária néni nagy szegénységben éldegél, így neki is előnyös az ajánlatom. Ellátom télen át sóval, cukorral, gyufával, petróleummal, mindennel, amire szüksége van, helyébe csak annyit kérek, hogy esténként egy jó nagy fazék meleg vizet adjon. Szépen, ízesen beszéli Mária néni a székely tájnyelvet, gyakran elcsodálkozom természetes, józan észjárásának üdítő tisztaságán, derűs bizakodásán, melynek segítségével meglepő biztonsággal képes eligazodni ebben a bonyolult, zavaros életben.

Maradt néhány napom az első turnus megérkezéséig. Tudom, hogy veszélyes könnyelműség egyedül bemerészkedni a hegyek közé, de én a sízésnek ezt a formáját szeretem legjobban. A terep – a sióktató szemével nézve – kitűnő, a szelíd gyakorlólejtők már a falu szélső házainál megtalálhatók, de nincs távol a hosszú, nagy szintkülönbséggel rendelkező lesikló- és a hurok alaprajzú járőrpálya sem. Felmászom a Piricz-

kére meg a környéken őrt álló többi hókucsmás határhegyre, elcsúszkálok Hollóra, hogy megmondjam a hegyivadászoknak: kik vagyunk, mik vagyunk, mit csinálunk a körzetükben. Ott mondják, hogy a Hoverlán – újabban (csak az anyaországiak) Horthy-csúcsnak mondják – súlyos lavinaszerencsétlenség történt. Ózdi leventék akartak feljutni a csúcsra, magashegyi, alpesi tapasztalat, felkészültség nélkül, csak úgy – „hol az a hegy, hadd másszuk meg!" jelszóval –, mintha otthon, a Bakatetőn lennének. Elkövették azt a durva műhibát, hogy egy nyomon tapostak felfelé a rendkívül meredek déli oldalon, úgy rézsútozva, hogy a sízők a fekvő V alakú nyomon egymás alá kerültek. Amikor a felső sorban taposók lába nyomán megindult a hatalmas görgeteg: elsodorta, maga alá temette az alsó sorban haladókat. Hegyi mentőfelszerelés vagy ilyesmi persze nem volt kéznél, így azután a több méter vastagságúra összetorlódott hó tizenegy sportolót ölt meg. Na, gondoltam, jó lesz vigyázni nekem is, ha majd – a kurzusok befejező szakaszában – hosszabb lélegzetű, nehéz és változatos terepen vezetett túrára indulok az enyéimmel.

A baj azonban így is megtörtént. Kijelöltem egy nagyszerű járőrpályát, melyen mindenki bizonyíthatta, hogy milyen az erőnléte, bátorsága, lélekjelenléte, állóképessége, nem utolsósorban pedig a sízőtudománya. A pályának volt egy szakasza – a Piricske meredek, Vasláb felőli oldalán –, mely különösen „technikás" volt, ahogyan ezt a sízők mondani szokták. A lejtő felső felét ugyanis jól érte a déli napsütés, így itt a magas és laza porhó felszínén egy keményre fagyott kéreg képződött, melyet „Bruchharsch"-nak nevez a szakzsargon. Ezen a fagyott kérgen igen nagy elővigyázatosságot követel a lesiklás. Aki a síléc teljes felületén – szóval „lapon" – siklik végig rajta: semmi

baja nem eshet, csak éppen felgyorsul a mozgása akár 90–100 km/óra sebességig is. Ha azonban akár ettől a sebességtől, akár a lejtőn elszórtan található csenevész borókabokroktól, sziklaszirtektől csak egyszer is megijed és fékezni, azaz: élezni, kantnizni próbál, betöri maga alatt a jégkérget, az elkapja bokában a lábát, a száguldó test pedig fejjel előrezuhan. Ez történt Szente szakaszvezetővel is. Elragadta a léce, iszonyú iramban siklott le az észvesztő meredeken; ettől nyilván megrémült, és minden kioktatás, gyakorlás ellenére fékezni próbált. Hallani kellett, amikor mindkét lábszárcsontja – mintha kifeszített drótkötélnek ütközött volna – szörnyű reccsenéssel eltörött. Nyílt törés, a legcsúnyább, amit valaha is láttam. A fickó – talán szerencséjére – eszméletét vesztette, nyilván agyrázkódást is szenvedett. Mindez 1600–1700 méter magasságban történt, olyan meredek hegyoldalon, ahol se közel, se távol nem volt se ház, se kunyhó, útról, ösvényről nem is beszélve. Most azután mit kezdünk szegény fiúval?

Sílécekből szánkót fabrikáltunk, erre kötöztük sálakkal, nadrágszíjakkal a sérültet. Ezen lecsúsztattuk – nagy keservesen – egy szélvédett, lentebb fekvő völgybe. Itt hatalmas máglyát raktunk – a borókafenyő pattogva, jól égett –, ennek közelébe fektettük, illetve toltuk a szánkót. Én magam mellé vettem a legjobb sízőt, és ketten – ahogyan csak erőnkből telett – száguldottunk le Vaslábra segítségért. Ott találtunk is egy derék székelyt, aki aprócska szánján, melyet két bozontos, kutyánál alig valamivel nagyobb lovacska húzott, azonnal elindult a velem érkező katonával, hogy az a sérülthöz vezesse. Én azonban tovább síztem, le Szentdomonkosra, ahol tudtam, hogy mentőautó, illetve mentőállomás is van – és ha szerencsém is lesz: az autót az állomáson találom. Így is lett. El-

kaptam a mentőt, ezekkel feljöttem Vaslábig, ahova addigra leszállította a székely a barátunkat. Még így is sötét este lett, amire szegény Szente felkerült a csíkszeredai kórház műtőasztalára.

Mária néni házikójában jó sok könyvet halmoztam fel, mint a hörcsög, hogy legyen elegendő szellemi táplálékom, szórakozásom a hosszú téli estékre. Ott volt a kis telepes rádióm is, mely ágyamba szállította a nagyvilág, a háború legfrissebb eseményeit. Szegény Liszt Ferenc – gondoltam – bizonyosan szégyenkezik haló poraiban is amiatt, hogy az ő „Les Préludes"-jéből állították össze a „Sondermeldung" szignálját, a nagy német hadisikereket, győzelmeket, a letiport népek megszégyenítését harsonázó különjelentés kísérőzenéjét. De hiába álltak Hitler seregei Moszkva alatt, hiába lengett a horogkeresztes hadilobogó az Akropolisz csúcsán, a párizsi Diadalkapu tetején, a krakkói Wawel tornyán: mást is megtudtam a rádióból. Mást, mely egy új korszak friss, éltető levegőjéről hozott – igaz: nagyon távoli – ízelítőt. 42. január elején Roosevelt, Churchill és Molotov aláírták annak az okmánynak a szövegét, mely szövetségbe forrasztott minden szabadságszerető népet Hitler és a fasizmus teljes megsemmisítésére. A szerződéshez rövidesen további tizenkilenc ország csatlakozott, ami az antifasiszta koalíció világméretű nagyságát és egységét jelentette. Hitler esélye a katonai döntés kicsikarása tekintetében – ha még korábban lett is volna valaki, aki bizonytalankodott ebben – a nullára csökkent.

Sokat olvastam Ditrón. Két könyv különösen felkeltette – kapcsolódva az előbb mondottakhoz – érdeklődésemet. Cserépfalvi gondozásában ekkor jelent meg Solohov *Csendes Don*-ja. Megdöbbentő, sodró erejű – számomra pedig időszerű – remekmű. Az emberek, általában, hajlottak afelé, hogy Solohov művé-

ben csak az elmaradottságot, a brutalitást, a könyörtelen gyilkolást, az embertelenséget lássák meg – ezért is került a *Csendes Don* éppen a Szovjettel vívott háború idején a magyar olvasó kezébe, szinte kimondva szóval és betűvel: íme, lássátok, ez ellen a vad, istentelen ázsiai horda ellen vívjuk a mi keresztes háborúnkat, hogy eszébe se jusson ránk törni, európaiakra . . . De másképp is lehetett olvasni, érteni a regényt. Ez a regény a szovjet nép rendíthetetlen, kimeríthetetlen erejének, egységének és nagyságának bizonyítéka, az új társadalom ügye melletti kiállás hőskölteménye. Azt a Szovjetet, mely ennyit szenvedett, vérzett, míg megszülte saját maga és az emberiség számára a szocializmust: nem győzheti le senki és semmi . . .

A másik könyv – mondjam így: ellenpólus? – Aldous Huxley *Szép új világ*-ja volt. Olvasmánynak jó, érdekes, szórakoztató. És talán . . . obulusnak is jó lehet egyszer, nemsokára ez a két könyv . . . Obulusnak, amit a rómaiak a halott nyelve alá csúsztattak, hogy ne álljon üres kézzel a Hádész kapujában, Kháronra, az alvilági révészre várva, aki majd átevez vele a Styxen . . .

Egyszer – talán nem is sokára – mi is ott álldogálunk – szívszorongva, zúgó halántékkal – a magunk Styxének partján. Kell a jó könyv, az okos barát, az alkotó vita; kell, hogy legyen egy vékonyka pénzdarab, amit fel tudok mutatni: tanár úr! én készültem . . . isten bizony, készültem!

Nemcsak olvastam, írtam is. Leveleket, Miskolcra. Alea iacta est. Elvileg már augusztusban, amikor együtt voltunk, megállapodtunk, ha akkor erről még nem is beszéltünk. Most, hogy főhadnagy lettem – ami egyébként semmi izgalmat, örömöt nem keltett bennem, egyébként is legfeljebb a síbotomra ragaszthat-

tam volna fel a második arany csillagot, ha gondoltam volna előre a főhadnagyságra –, értelmetlennek látszott tovább halogatni a döntést: Igaz: háború van, rettentő bizonytalan, veszedelmes világot élünk, a jövő meg még ennél is bizonytalanabb. De éppen ezért kell a társ, kell a biztos barát, én neki, nekem ő, hogy ketten, egymást segítve, egymásba kapaszkodva, emberként vészeljük át a vihart, mely a nyakunkba szakadt. A kaució: nem érdekes. Biztosítani tudom bármely percben, hiszen családi házunk rám eső része elég biztosítékot nyújt erre.

Megírtam, hogy rosszul áll a szénánk, szörnyű nehéz idők következnek ránk. Most még katona vagyok, de – amióta világ a világ, így volt és lesz is ez – vesztett háború után a tiszt kell legyen a bűnbak, minden baj oka és kútfője. Ha egy lány ma arra gondol, hogy jómódban élő, megbecsült, dédelgetett katonafeleség lesz: nagyon téved, mert holnap vagy holnapután a nélkülözés, a megalázás, az állástalanság keserű kenyere lesz osztályrésze. De ha mindezzel számol, és mégis . . .

A válasz amilyen rövid volt, annyira világos is. – Nagy szamár vagy, Janikám, fütyülök az uniformisodra . . .

Márciusban esik legjobban a sízés. Ilyenkor már melegen süt a nap, délben meztelen felsőtesttel élvezzük a vakító hótakaróról visszaverődő napsugarat. Hosszabbak a nappalok, hosszabbodnak a túrák is. Gyakran elkalandozunk Palotailva felé, azután fel a Nagyhagymásra, Egyeskőre.

Azután egyik napról a másikra vége ennek is. Táviratot kapok, hogy haladéktalanul vonuljak be a Légierők Parancsnokságára. Csomagolok; hosszú, kínos utazás. Pesten jelentkezem a Zsigmond utcában a Légierők Parancsnokságánál. Keresem Tassonyit, arra

gondolva, hogy biztosan tőle származik a berendelésem ötlete.

– Tassonyi? Hát nem tudod? – néznek rám csodálkozva.

– Mi az? Mit kellene tudnom?

Rövidesen megtudok mindent. Újra edzésbe kezdett. A múlt héten, az országos bajnokságon, baleset érte. Csúnyán bukott, alaposan megsérült. Tüdővérzése van, sok vért vesztett, állapota nem valami rózsás. Budakeszin van, a honvédszanatóriumban, talán műtét is szükségessé válhat. Nem fog többé szolgálni, de ha valaha össze is szedi magát, az nagyon sokára lesz.

– Na és? . . . Mit tudok én tenni? Miért mondjátok el ezt nekem?

– Mert – vedd, hogy ez már kész tény – mostantól te vagy Tassonyi utódja, a Légierők Parancsnokságának önálló ejtőernyős előadója. Ez már fix, le van tárgyalva Szügyivel, Tassonyival, te amúgy is tősgyökeres fővárosi vagy, téged meg se kérdeztünk, hiszen úgyis örömmel beleegyeztél volna. Na, szervusz, holnap nyolckor légy szíves munkába állni.

A Zsigmond utcai Hotel Esplanad – átellenben a Lukács fürdővel – úgy élt a pestiek tudatában, mint átmenet a középfinom szálloda és a nyilvánosház között. Közismert találkahely hírében állt, ahol a portás diszkréten eltekint a bejelentőlap kitöltésétől azoknál vendégeknél, akik párosával érkeznek, busás borravalót adnak és csupán egy-két órára veszik igénybe a szobákat.

A romantikus, nagy szerelmekről, kiábrándulást és undort keltő olcsó kalandokról tanúskodó nyikorgó ágyak helyét most redőnyös íróasztalok, vasalt iratszekrények, tekintélyes írógépek foglalták el, a ház homlokzatán pedig fekete betűs fehér tábla hirdette,

hogy itt működik a m. kir. honvéd légierő agytrösztje.

A Vezérkari Osztály, ahová szervezetszerűen tartoztam, az épület Rózsadombra néző szárnyában, annak II. emeletén volt elhelyezve. Külön szobám volt, igaz, nem valami elegáns, reprezentatív lakosztály, hanem olyan olcsó búvóhely, kicsit sötét, kicsit szűk, ami a szálloda korábbi funkcióját idézte.

Nagyon gyorsan tájékozódtam, hogy minél előbb be tudjak illeszkedni új munkakörömbe. A legjobb megoldásnak azt találtam, hogy felkértem a szobámba az irattári anyagot, ami csak az ejtőernyőzéssel kapcsolatos volt, és ezeket igen figyelmesen áttanulmányoztam. Meglátogattam Tassonyit is, hogy megtudjam: nincs-e olyan folyamatban levő ügy, melyben ő már állást foglalt, véleményt adott. – Áh, hülyeség – vigyorgott a barátom –, nem kell nagy feneket keríteni a dolgoknak. Aktázás, irkafirka, öncélú pepecselés az egész... Csinálj, amit akarsz, nekem mindegy, örülök, hogy megszabadultam attól, hogy végül pápaszemes, lüszter könyökvédős iratkukac váljon belőlem... Nem nekem való az ilyesmi...

Elég rozzant állapotban volt. Szorgalmasan köpdöste leszakadt tüdeje darabkáit, mindegyiktől kacskaringós, inkább szellemes, mint durva hangú káromkodással búcsúzott. Orvosait sikerült már az első héten annyira kigúnyolni, megsérteni, semmibe venni, hogy azok nemcsak a tüdeje, hanem elmebeli képességei alapján is betegnek tekintették. Műtétet ajánlottak, amit – persze – Edömér kereken megtagadott. – Tanuljanak ezek a sintérek fehér egereken, de ne rajtam... – Vagy fél esztendeig froclizta, bosszantotta orvosait, majd – saját felelősségére – elhagyta a budakeszi szanatóriumot, és visszatért Pápára, szolgálatra jelentkezett. Aranyjelvényes vitorlázórepülő is volt

– úgy mellesleg –, így azután a teher- és csapatszállító vitorlázók (vontatmányok) problémája lett az övé.

Nekem is viaskodnom kellett Tassonyival, nemcsak az orvosoknak. Igaz, hogy ez más területen, más vonatkozásban folyt le. Elődöm volt a Légierők Parancsnokságán, sőt a legelső, egyetlen ejtőernyős, aki magasabb parancsnokságon szolgált. Nem azt mondom, mintha nem kedvelték, nem becsülték volna – erről szó sem volt –, csak éppen: egy kicsit egzaltáltnak, félnótásnak, bolondosnak tartották, alkalmas volt ez egy olyan nemkívánatos általánosító vélemény kialakítására, mintha valamennyi ejtőernyős kelekótya, botrányosan cinikus, sértő módon gunyoros lenne. Jó ideig tartott, míg ezt a Tassonyi által keltett hiedelmet eloszlattam, hogy úgy ismerjenek meg feletteseim, munkatársaim, ahogy vagyok és amit dolgozni, csinálni tudok.

Azt hiszem, hogy könnyen és gyorsan belejöttem az önálló előadói feladatkörömbe. Persze az inasidőszakban sok új fogalommal kellett megismerkednem, de – hízelgés nélkül meg kell mondanom – olyan önzetlen, figyelmes, segítőkész kolléganőket ismertem meg a Légierők Vezérkari Osztályán, akik nemcsak nagyon csinosak, szellemesek, közvetlenek és fiatalok voltak, hanem hivatali munkaerőnek is elsőrangúak. Ők avattak be a „minisztériumi előadóív"-en való fogalmazás, szövegezés titkaiba, ők magyarázták meg, hogy mikor kell fehér, mikor kék és mikor zöld színű előadóívre írni, mit jelent a sokféle „Lássa jóváhagyás előtt", „Lássa elhelyezés előtt", hogyan kell az „elosztó"-ból kitölteni a „Kapják" rovatot stb. Külön tanulmányt igényelt a ceruzák színének felismerése, a színek jelentőségének fontossága. A repülők, ejtőernyősök és légvédelmi tüzérek (mert akkor még a lgv. is a légierőkhöz tartozott) legfőbb ura, Rákosy al-

tábornagy például kobaltkék színű ceruzával törölt vagy egészített ki olyan rendelettervezeteket, melyeket azután egy lendületes nagy K betűvel és egy még ennél is lendületesebb felkiáltójellel hagyott jóvá, szentesített, szaknyelven szólva: kiadványozott. Cinóberpiros szín illette meg a légierők vezérkari főnökét, név szerint András Sándor vk. ezredest. Az én közvetlen felettesemnek, Balássy Miklós rep. vk. őrnagynak rozsdabarna volt a színe, az Anyagosztályé zöld, a hadbiztosságé májszín stb. Nem volt mindez puszta formalitás, nevetséges rítus, hanem nagyon is hasznos, praktikus és logikus gyakorlat. Ha bárki, bármikor – talán évek, évtizedek múltán is – kézbe vett egy előadóívet, egy szempillantás alatt megállapíthatta, hogy – név szerint – ki kezdeményezte ennek vagy annak a rendeletnek, hadműveleti intézkedésnek, döntő fontosságú magatartásnak stb. a szövegét, gondolatát – és továbbmenően: név szerint kik voltak azok, akik töröltek abból bizonyos szakaszokat, kifejezéseket, avagy beszúrással, pótlással kiélezték, kihangsúlyozták annak ilyen vagy olyan irányát. Roppant érdekes, izgalmas – valóságos politikai szondázás – volt számomra is figyelemmel kísérni, szemmel tartani azt, hogy például egy jó, hasznos, nemzeti szempontból pozitív ötlet, gondolat, intézkedési terv hogyan jár kézről kézre, „Lássa jóváhagyás előtt", és minden érintett szerv, osztály, személy (saját színű ceruzájával) a saját politikai meggyőződése szerint törölni vagy kiegészíteni javasol pro és kontra bizonyos dolgokat; miként változik, torzul, formálódik addig, míg végül is (tegyük fel) számunkra hátrányos, a német érdekeket kiszolgáló rendeletként lát napvilágot. Aki azt mondja, hogy idegőrlő egyformaság és szürke unalom jellemzi – az adott 1942–44. években – akár a Honvédelmi Minisztérium, akár a Vezérkari Főnök-

ség egy olyan aprócska – de önálló – előadójának a munkáját, amilyen magam is voltam: az nagyon téved.

Igen jelentős tényező volt, hogy olyan feletteseim, főnökeim, közvetlen munkatársaim voltak – azt hiszem, nem véletlenül –, akiknek komoly, felelősségteljes gondolkozásához, magyarpárti és németellenes szemléletéhez, az „átélni és átmenteni, akit és amit csak lehet" elv jó szándékú megvalósításához nemigen férhet kétség. Már említettem néhány nevet, de mondhatok még többet is: Balássy Miklós rep. vk. őrnagyot – aki a 42–44-es években, három esztendőn át közvetlen felettesem, munkatársam, barátom volt; 1944 novemberében Kiss Jánossal, Nagy Jenővel, Tarcsay Vilmossal, mint a katonai ellenállási mozgalom vezetőinek egyike, letartóztatásba, majd Sopronkőhidára került. A Le. Vk. Oszt. további munkatársai közül Timár Gyula például rep. vezérőrnagyként a felszabadulás után a HM szárnysegédje lett. Valgóczy István és Szemes István rep. vk. ezredesek a párizsi béketárgyaláson részt vevő magyar delegáció katonai szakértői lettek. Említhetném még Győrffy Gyulát, akit a nyilasok agyonlőttek, mert megtagadta a hungarista eskü letételét, vagy Krudy Ádámot, akinek a jelentése leleplezte a kassai bombázás provokáció jellegét – de elég ennyi is annak bizonyítására, hogy milyen egészséges és egységes szellem uralkodott azon az osztályon, ahol dolgoztam. A későbbi átszervezések – lényegében – nem érintettek minket, mivel nagyjából együtt maradtunk akkor is, amikor a Hunyadi János út 6., 8., 10. számú épületbe hurcolkodtunk át, és a nevünk VKF. 5. rep. osztály lett, még később pedig a Hunyadi János út 13-ban, ahol már HM Légügyi Főcsoport Főnökség V. Csfség. névre kereszteltek át minket.

1942 májusában – hogy magánügyeimről is tegyek néhány említést – összeszedtem a házassági kérvényhez szükséges papírjainkat. Ahogyan ma két kezes kell ahhoz, hogy valaki porszívót, centrifugát, automata mosógépet részletre vásároljon, úgy a tiszt urak házassága is csak akkor jöhetett létre, ha a kötendő házasságot két komoly, szavahihető tiszt úr előzetesen kivizsgálta – szeplőtlen hírnévnek örvend-e az ara, van-e állásszerű kelengyéje, bútora, evőeszköze, ágyneműje, konyhatörlője? – és ajánlotta. Az ajánlás azonban még nem volt elég az üdvösséghez. Pénz is kellett, szakkifejezéssel élve kaució, magyarosan: házassági óvadék, mely hivatott volt megakadályozni azt, hogy a nélkülöző, szorult helyzetben levő tiszt ne válhasson a kémek és kémnők könnyű prédájává, akik mindig ott leskelődnek a sarkunkban, kivárva a percet, amikor jó pénzért eladjuk a hazánkat. Félretéve a tréfálkozást: a kaució – melytől annyira rettegett legtöbb bajtársam, és ami miatt annyi igazi vonzalom, nagy szerelem esett kútba – nekem nem jelentett problémát. A kérvény elintézésének – olykor évekig tartó – izgalma nem érintett, mivel – magam is minisztériumi előadó lévén – néhány hét alatt ki tudtam eszközölni az engedély megadását. Júliusban – minden feltűnés, proccolás, járdaszegélyig kihúzott szőnyeg, bámész kíváncsiak sorfala nélkül – a pesti piaristák kápolnájában megtartottuk az esküvőnket. A piaristáknál, annak elismeréseként, hogy szüleim és családom mellett tőlük kaptam a legtöbbet abból, ami az embernek az életben szükséges.

A Városmajorban rendeztük be otthonunkat, parkra néző, tágas, kényelmes lakásban. Feleségemet sikerült áthelyeztetni egy állami iskolához, igaz, hogy ennek fejében Újpestre kellett kijárnia tanítani. Ez meglehetősen sok időt és fáradságot igényelt – különösen

később, a légiriadók, bombázások, közlekedési zavarok nehéz időszakában –, de feleségem ragaszkodott állásához, önállóságához, függetlenségéhez, nem annak anyagi előnye, hanem a modernül gondolkozó, diplomás, dolgozó nő öntudatának kihangsúlyozása miatt. Érdemes ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy szűkebb és tágabb családomban – nemcsak 1942-ben, hanem még később is – feleségem volt az egyetlen diplomával rendelkező, kereső asszony, és mi voltunk az első és egyetlen olyan házaspár, akik mindig és mindenben egyenlőnek, azonos jogú és rangú partnernek tekintettük egymást. Én voltam az egyetlen ejtőernyős és repülő barátaim között, akinek a felesége hivatásszerűen dolgozott. De az én feleségem volt egyike azon keveseknek is, akik rendületlenül kitartottak férjük és esküjük mellett akkor is, amikor megbélyegző, veszélyes hátrányt jelentett a „ludovikás" és a „horthysta tiszt" általánosító jelző.

Azért a – nem valóságos, csupán vélt, képzelt – sérelemért, ami a gyalogsághoz való beosztásommal, majd meg Miskolcra való helyezésemmel ért, most teljes és fényes kárpótlásban részesültem. A fővárosban éltem újra, Budán volt az önálló lakásom, a Várban volt a munkahelyem, olyan beosztásom volt a HM és a VKF osztályain, mely teljes mértékben kielégítette minden korábbi elképzelésemet. Értelmes, hozzám hasonló gondolkozású, érdekes és értékes bajtársak, kollégák és kolléganők társaságában voltam, a feladatok pedig, melyekkel megbíztak feletteseim, kitűnő alkalmat kínáltak nekem arra, hogy felmérjem saját képességeim határát, rendszeresen tágítsam ismereteim, tájékozódásom, tapasztalataim körét. Az állandó munkahelyem ugyan – elvileg – egy meghatározott épület egyik irodája volt, de mégsem lettem szürke hivatalnok, tintanyaló kis fogalmazócska. Mint

önálló előadó már eleve nagy mozgási szabadságot élveztem, a különböző – legtöbbször bizalmas jellegű – megbízások végrehajtása rendkívül változatossá, mozgalmassá tette napjaimat. Sokat repültem, gyakran vettem igénybe a Budaörsön állomásozó ún. „Törzs Repülő század" mindig készültségben levő futárgépeit, olykor pedig alkalmam volt a kékre zománcozott Messerschmitt 108 „Tayfun"-t, a főparancsnoki gépet is használni. Útjaim, természetesen, nem öncélú szórakoztató repülések voltak, hanem munkámmal, kapott megbízásaimmal függtek össze. Az ejtőernyősökkel – Szügyi vk. alezredessel, illetve a kísérleti csoport vezetőivel – rendszeresen konzultálnom kellett az általam előterjesztendő, kidolgozásra váró kérdéseket. A székesfehérvári és szegedi rep. tanulóiskolák látogatásán kívül például állandó tagja voltam mint ejtőernyős szakértő, a Légierők Központi Balesetvizsgáló Bizottságának is. Ez annyit jelentett, hogy minden halálos kimenetelű repülőbalesetet a helyszínen kellett kivizsgálnunk a lehető legrövidebb időn belül.

Ha azt mondom, hogy roppant érdekes, változatos, mozgalmas beosztásban dolgoztam: a valóságnak csupán a halvány árnyékát fejezhetem ki. Említettem már egyszer – korábban, valahol –, hogy a légierőn belül bizonyos fenntartással, hátsó szándékú óvatossággal oktatták a pilóták, illetve az ún. hajózó személyzet (navigátorok, megfigyelők, távírászok, szerelők, lövészek) részére az életmentő ernyő használatát. A hajózóknak becsületbeli kötelességük volt ugyanis a gépet – legyen az bármennyire sérült, motorhibás, esetleg égő állapotban – kényszerleszállással lehozni a földre. A gépet a levegőben elhagyni, fent a magasban sorsára bízni csak végső esetben szabad, és az ejtőernyő – mint „ultima ratio" – csak ilyen kivételes, ritka esetben használható. Magyar nyelvre így lehetne ezt

a rendelkezést lefordítani: nem kell a hajózók ejtőernyős kiképzésével túlságos gonddal, részletességgel bíbelődni... Jobb, ha a pilóta fél az ejtőernyőtől, nem bízik annak működésében, és ezért, ha két rossz, életveszélyes megoldás között kell választania – azaz: kiugorjon-e a gépből, vagy megkísérelje-e a kényszerleszállást? –, az utóbbit választja.

Valami értekezleten üldögéltem egyszer a VKF-en – mivel megbeszélés, meghallgatás, szóbeli jelentéstétel annyi volt, hogy időtartamuk „kilógott" a nap 24 órájából –, amikor telefonálnak utánam: kapjam össze magam, mert azonnal indulni kell egy baleset kivizsgálására. Kocsival ki Budaörsre, onnan egy tragacs Focke-Wulff „Weiche"-vel kiszállunk a helyszínre, jó messzire. Ungvár felé. Útközben tudom meg, hogy egy „Sípoló koporsó" – a Heinkel HE–70 típusú távolfelderítőnket becéztük így, mert repülés közben éles, kellemetlen, idegesítő fütyülő, sivító hangot adott – a levegőben kigyulladt, felrobbant, darabokra szakadva lezuhant. Kétfőnyi személyzete még időben kiugrott – ebben az időben még nem volt katapultrendszerű automatikus kidobószerkezet ezekben a gyakorlógépekben –, de ejtőernyőjük nem nyílt ki; földet éréskor szörnyethaltak. A gép roncsait könnyű megtalálni, mert azok egy része még mindig ég, izzik, füstöl. Nehezebb a holttesteket felkutatni, de – még érkezésünk előtt – ez is megtörtént. Hát... mi tagadás... csúnya látvány az ilyesmi! Nézegetem, ami megmaradt a szegény kollégákból, de nem nagyon tudok a titok nyitjára rájönni... Azt vallják a szemtanúk, hogy a két pilóta még a gép felrobbanása előtt hagyta el az akkor már erősen égő, lángokban álló masinát. Ha ez így történt, akkor ki kell zárni annak a lehetőségét, hogy a személyzet nem ugrott, hanem csak kizuhant a gépből, illetve hogy őket a robbanás ereje dob-

ta ki a levegőbe, mondjuk: a füstgázmérgezéstől már eszméletlen, esetleg élettelen állapotban. Ha ez nem áll, és mégis önszántukból, ítélőképességük birtokában ugrottak ki: miért nem nyílt ki az ernyőjük? Nézegetem, forgatom a holttesteket. Rajtuk van az ernyő, szabályosan fel volt csatolva rájuk. De hol a? . . . Na, itt van! Ide gyertek! Hol a fotós? Itt . . . erről csináljatok felvételt . . . Még ilyen ostobaságot . . . Az oktatójukat kellene kihajítani vagy háromezerről ilyen ernyővel . . . Szegény fiúk . . . a kioldó kötél, ami az ernyőt működésbe hozza, jó erősen, biztosított takácscsomóval az overalljuk övéhez volt kötve; az így felcsatolt ernyő – nyilvánvaló ez – sohasem nyílhat ki! Ha a kioldó kötelet – úgy, ahogyan kell – az ülés megfelelően kiképzett részéhez – vagy a gépen található bármely más fix ponthoz – rögzítik: az a kiugrás után szabályosan kinyitja az ernyőt, és a két fiatalember szép simán leereszkedhetett volna.

Lehet-e, szabad-e az ilyesmire könnyedén legyinteni, felelőtlenül sorskérdésnek tekinteni? – Hogy ez volt a „Nagy Könyv"-ben megírva számukra – időtlen idők óta –, eddig győzték nyállal ezt a rothadt életet, leégett a gyertyájuk, ez van, nem kell sokat töprengeni, hiszen, tegyük fel, ha a vacak ernyő jól van felcsatolva, az igaz, hogy ép bőrrel megúszták volna ezt a kalamajkát, de ugyan jobb lett volna nekik zsúfolt és büdös kórteremben, hónapokon át tartó keserves, emberhez méltatlan kínlódás után például májzsugor vagy tüdőrák következtében elpatkolni? Ugyan, pajtás! Emberek vagyunk, te is, én is, a harmadik, a negyedik is eltávozik egyszer ebből a zűrzavaros, értelmetlen életből, és beáll az üdvözült lelkek közé, valami bájos, kecses körtáncot lejteni . . .

Ez a hányaveti, olcsó filozofálgatás nagy divat volt ez idő tájt. Háború dúlt körülöttünk – repülőknél

meg még békében is elég olcsón mérik az életet –, olyan reménytelen és bizonytalan volt minden, mintha süppedő, lágyan ölelő ingoványba tévedt volna az egész ország, mely most még csak cuppogva ízlelgeti lábikránkat, de – tudjuk, érezzük jól – nemsokára már kötésig, azután mellig, torkig ellep, megfojt, megöl . . .

Albert Schweitzer. Doktor, teológus, muzsikus, bölcselő, zenetörténész, a XX. század legnagyobb Bach-kutatója és interpretátora. Albert Schweitzer, a „Homo universalis", a sokoldalú, tökéletes ember. Forog a lemezjátszó korongján a d-moll toccata, azt hallgatjuk vak barátommal, Fricivel. Sokat vagyunk együtt, amióta elbocsátották a kórházból. Nem elég az, hogy látását elvesztette, eljegyzett, gyűrűs menyasszonya is finoman odébbállt, halkan elosont mellőle . . . Igaz, hogy Fric maga adta vissza a leány szabadságát, adott szavát, mert nem akarta annak életét a saját szerencsétlen sorsához láncolni. De talán mégsem kellett volna a menyasszonynak ilyen gyorsan ilyen könnyen kimutatni a gyávaságát . . . Vagy éppen így volt jó? Éppen ez a radikális, műtéti megoldás volt a humánusabb?

Fricivel sokat beszélünk Schweitzerről. Ha több ilyen ember lenne a földön . . . Eljön egyszer ez az idő?

Fordítást vállalok, Fricivel közösen, kettőnk nevében. A VKF 4. Osztály, a szabályzatszerkesztők, szívesen szerződnek velünk. Német hadfelszerelés árad a honvédséghez, standardizálni igyekeznek a fegyverzetünket, felszerelésünket. Az olasz eredetű Pavesi lövegvontatók helyét a Hansa-Lloydok váltják fel, az Isotta-Frascini tehergépkocsik helyett kölni Fordok pöfögnek már országszerte, az öreg CR-32 és az újabb Romeo RO-2000 típusú vadászgépek lassan már a

hangárokban sem foglalhatják el a helyet, helyükbe megjelennek a diadalmas, legyőzhetetlennek hirdetett Messerek, a 109-ek és a Junkersek, Dornierek, Focke-Wulffok kiszorítják a Capronikat, Fiatokat, Savoyákat. Germanizálódunk, egyre gyorsabb ütemben. A hadfelszerelés mellé mázsatételben kapjuk a használati utasításokat, haditapasztalatok összefoglalóit, a karbantartásra, kezelésre, javításra vonatkozó leírásokat. Ezek közül fordítunk néhányat a barátommal. Otthon dolgozunk, nálunk. Frici anyanyelvi szinten beszél németül is, olaszul is, és nekem se árt a gyakorlat, a nyelv csiszolgatása, tökéletesítése. Én olvasom a szöveget, közösen megegyezünk a magyar megfelelőben, azután én leírom. Simán, hiba nélkül, tíz ujjal gépelek, a hivatalban is magam írom az előadóíveket, jobban fogalmazok, jobban koncentrálok így, írás közben, mintha gyorsírásba diktálnám valakinek.

Pápával, az esernyősökkel – lévén mégiscsak ez a főfoglalkozásom – folyamatosan, megszakítás nélkül kapcsolatban állok. Intézkedéseket, újfajta kiképzési terveket, ajánlásokat dolgozok ki, amivel megpróbáljuk kiszorítani az ugrókiképzésből az értelmetlen veszélykeresést, a buta virtuskodást. A statisztika javul, javulgat is valamicskét, az egy halálos balesetre eső ugrások számát a korábbi 620-ról feltornázzuk előbb 900, majd 1400 fölé. Azután jön egy nap, amikor agyoncsapunk, illetve Szügyi akarnoksága agyoncsap mindent.

Egy évvel ezelőtt szerveztek át minket önálló zászlóaljjá. Egy éve vette át Szügyi a parancsnokságot. Most, 1942 nyarán nagy, fényes katonai parádéra készülődik mindenki lent Pápán. Csapatzászlót ajánlott fel nekünk Pápa lakossága – főleg a helyi textilgyár, a Perutz –, ezt fogjuk átvenni, ünnepélyesen felavatni.

Néhány mondat erejéig – úgy érzem – érdemes el-

időzni a csapatzászló felajánlása, a zászlóanya személyének kijelölése körül. Nem kívánok túlzó, fellengzős és elhamarkodott véleményt fabrikálni – alakítsa azt ki mindenki önmagában –, csupán a száraz, el nem hallgatható, le nem tagadható tényeket szeretném rögzíteni. *Értelmetlen próbálkozás lenne azt állítani, hogy annak, amit el akarok mondani, politikai jelentősége lenne, s hogy a puszta tényekből messzemenő következtetéseket szabadna levonni.* Azt hiszem, hogy akkor közelítem meg leginkább a józan, elfogultságtól mentes igazságot, ha a csapatzászló felavatása, átadása körüli – nem mindennapi – jelenségekkel kapcsolatban nem is a politikát, hanem inkább az ejtőernyősök sajátos, különcködő, excentrikus, a társadalmi renddel, hagyománnyal, szokásokkal mindig kihívóan, vakmerően szembehelyezkedő fenegyerekségét hangsúlyozom ki.

Tény és való, hogy a csapatzászlót a helybeli textilüzem, a Perutz ajándékozta és ajánlotta fel a zászlóaljnak. Továbbmenve: azt nem valamelyik pesti, belvárosi, elegáns és divatos kézimunkaszalon készítette el (ahogyan ez általában szokásos volt), hanem a pápai gyári munkásnők, szövőnők szabták, varrták, hímezték saját kezűleg, feláldozva szabad idejük jókora részét. Azt nem kérdeztem, nem kutattam ugyan, hogy milyen „szervezés" – értsd: félreérthetetlen ráhatás, enyhén szólva erőszak, parancs – volt ennek az elindítója, kiváltója, de a magam részéről hajlok arra, hogy nem is volt semmiféle erőltetésre szükség. A kisvárosi, prűd, illik, nem illik modorosságban megsavanyodott nyárspolgárok ugyan fejcsóválva, rosszallóan kérődztek az esernyősök csípős tréfáin, bizarr ötletein, szűnni nem akaró mókáin, de a munkásság, a sok névtelen kisemmizett, hatalomból, szólásjogból kirekesztett kisember annál szívesebben, elégedetteb-

ben örült a fricskának, amit az esernyősök a megkövesedett, változhatatlannak hirdetett társadalom dölyfös magasságban hordott orrára pattintott. Azt is meg merem kockáztatni, hogy az elnyomott, kíméletlen robotban elfáradt emberek őszintén kedvelték a tekintélyelvre, kasztrendszerre, tradíciókra és konvenciókra nyíltan és szemtelenül nyelvet öltő, szamárfület mutató ejtőernyősöket.

A konvenciók felrúgása, a nyelvöltögető incselkedés megnyilvánult a zászlóanya személyének kiválasztásában is. A szokás és az illendőség – „ó, az etikett, az etikett", ahogyan a méltóságos asszony énekli Hubay–Vas–Ránki *Egy szerelem három éjszakája* című kitűnő, megrázó erejű korrajzában – azt diktálta, hogy az elit alakulat, az ejtőernyősök csapatzászlójának a legmagasabb társadalmi körből kell zászlóanyát választani. Mivel előzetesen ismeretessé vált, hogy a zászló avatásán Horthy István kormányzóhelyettes, a kormány, a politikai, társadalmi élet és a diplomáciai kar színe-java részt vesz, kézenfekvő, hogy a zászlóanyai tisztségre magát a fiatal Horthynét, de legalább egy élvonalbeli politikus, magas rangú katona, arisztokrata feleségét illik felkérni. Az ejtőernyősök azonban azt a Perutz-beli gyári munkásnőt választották, aki a zászló hímzésén, kivarrásán a legtöbbet fáradt. Egyedülálló, példátlan eset volt ez akkor, hiszen – ne feledjük – 1942-et írtunk!

Szügyi – javára írandó ez az elnéző, megértő magatartás – igyekezett jó képet vágni a zászlóalj döntéséhez. Sőt talán még örült is annak a várható feltűnésnek, enyhe megbotránkozásnak, amit a szövőnő jelenléte fel fog idézni, amikor Horthy István jobb oldalán megjelenik a díszpáholy első sorában – hiszen ez is alkalom lehet arra, hogy érdeklődést, feltűnést keltsen a maga személye iránt.

Szügyi óriás vehemenciával, óriás energiával tervezte, szervezte, irányította azt a színpompásnak ígérkező, látványos és lelkesítő légi és ejtőernyős parádét, amivel a zászló felavatását köríteni szándékozott. Szügyi „bizonyítani" akart, mint az a focista, aki hosszú és méltánytalan mellőzés után végre újra magára öltheti a címeres trikót. Szemfényvesztő bemutató gyakorlatot tervezett, parázs tűzijátékot, lélegzetállító izgalmat, iszonyú pufogtatást, motorzúgást, köddel, jelzőrakétákkal, hadd ámuljon-bámuljon a dísztribün közönsége, tisztelettel és elismeréssel mondogatva: ez igen... ez már valami! Kicsoda is? Hogy is hívják? Á... persze... Szügyi... Bámulatos, hogy milyen eredményt produkált egy év, egyetlen rövid esztendő alatt... amióta kézbe vette a magyar ejtőernyős csapat sorsát! Á... igen... nagyszerű ember, jó szervező... kemény katona... Áh, igen, még hallani fogunk róla, bizonnyal nagy jövő áll előtte!

Ilyesmiről ábrándozott Szügyi Zoltán. Vizsgaelőadásra készült, a saját jutalomjátékára – nem a miénkre, ejtőernyősökére. A nagy erőlködésnek – nem akarom szó szerint idézni az ismert, kissé szókimondó közmondást, népi igazságot – csúf vége szokott lenni...

Javában folytak a próbák, a bemutató gyakorlat előkészületei. A meghívókat már kiküldtük – a prominens vendégeknek Szügyivel ketten, személyesen, nyújtottuk át –, úgy tűnt, hogy minden a helyén van a nagy „Vakulj, magyar, ne láss, tót!" produkcióhoz. Már csupán két nap volt hátra, amikor a főpróbára sor került.

Prodám Guidó, kedves jó barát volt a hírközpont ügyeletes tisztje. Ő szólt telefonon nekem, hogy hagyjak csapot-papot, azonnal fussak le hozzá, a géptávíróterembe, valaki nagyon izgatottan keres Pápá-

ról. A hírközpont épp a Vk. Osztály alatt van, egy emelettel lejjebb – néhány másodperc múlva már ott kuporgok a távírász mellett. „Jelentkezem! Közlendő jöhet!" Kopog a gép, kígyózik belőle kifelé a keskeny papírcsík. Uramisten! „Főpróbán baleset történt. Két ejtőernyős életét vesztette. Kivizsgálás folyamatban. Vége. Vége."

Felszaladok Balássyhoz, vele együtt trappolunk a VKF-hez. – Mit javasolsz? Megtarthatjátok holnapután a zászlószentelést?

Én már hallottam, amikor néhány napja Pápán voltam, hogy fene rossz a hangulat, iszonyú éles viták robbantak ki a tisztikaron belül a Szügyi által erőltetett bemutató miatt. De nem, egyelőre nem érdemes erről szólni. – Mit javaslok? Azt, hogy azonnal le kell tiltani, le kell állítani a balesetek helyi kivizsgálását. És haladéktalanul le kell tiltani a főpróba folytatását. Erről majd a helyszínen, a baleset okának ismeretében kell dönteni. És egyelőre ne fújjuk még le a zászlóavatást.

Rendben van. Villámgyorsan intézkedem a géptávírón minden „Le. VKF." jelzéssel megy ki. Egy órán belül Pápán lesz a Közp. Balesetvizsgáló Bizottság, addig senki semmihez nem nyúlhat, a kihallgatásokat is azonnal fel kell függeszteni. Telefon Budaörsre: startra előkészíteni a főparancsnoki „Tayfun"-t.

Szirénázva száguldunk át Budán, ki Budaörsre. A csodaszép, karcsú, kecses Messerschmitt már a startnál, a kifutópálya elején vár. Aztán – lent, mélyen alattunk – Biatorbágy, a Matuska-féle viadukt, árnyéka markáns, fekete M betű . . . Felsőgalla, az már ott a bánhidai centrálé, icipici gyufaszál az óriás hűtőtorony, aprócska vattatampon a kéményekből felszálló füst. Azután erdő, mindenütt csak üde, zöld erdő, mint meleg, puha zöld bársony, amikor a segéd

„úr" kínálva hengeríti le a kedves vevő elé a pultra a súlyos végről . . . Göngyöleg szövet lenne valóban? Nem, ez már a Bakony – fehér út tekergődzik át rajta mint ottfelejtett cérnaszál –, üdvözlésünkre felemeli fejét a Kőris-hegy csúcsa, azután már pattog a dobhártyánk, meredeken ereszkedünk le, megkapjuk az engedélyt a leszállásra, sivítva száguldunk át az ismerős repülőtéren, végül elegánsan, pontosan megállunk a Caproni-hangár előtt.

Incze vk. ezredes, VKF, Schwáger ezredes, sorban kiszállunk, én nagyon kisfiú vagyok ebben a díszes társaságban. Szügyi elénk jön, jelentkezik. Arcszíne különben is szürke, most még inkább szembeötlő ez. Szemhéja, szemgödre sötétkék, ajka is kék, szája széle idegesen remeg, tekintete kapkodó, nyugtalan. Első szavával támad, adja a sértődöttet. A jelenlevők rangés beosztási viszonyát felismerve engem támad, hiszen ez a legolcsóbb, legveszélytelenebb: „A lányomnak mondom, de a menyem értsen belőle." „Micsoda bizalmatlanság ez, főhadnagy úr? Ezt kikérem magamnak! Miért állíttatta le a sajnálatos balesetek kivizsgálását?"

Incze nyugodt, őt nem lehet kihozni a sodrából. Helyettem válaszol, él nélkül, higgadtan, csendesen. Ő rendelkezett így. És nem érdemes mindjárt megsértődni, bizalmatlanságot emlegetni. Két fiatalember meghalt, erről van szó. Megérdemlik, hogy legalább kivizsgáljuk a körülményeket. Őket már ez ugyan nem támasztja fel, de – reméljük – sikerül elejét venni a további halálos baleseteknek.

Munkához láttunk. Megtekintettük a holttesteket, a helyszínt – bár ezektől semmit se vártunk, amitől tisztábban látnánk, okosabbak lettünk volna. A két ernyő alapos, szakszerű, részletekre is kiterjedő vizsgálata viszont már sokat elárult. Azt például, hogy az

egyik ernyő zsinórzata – igen nagy szakítási szilárdságú, speciális selyem- és kenderfonatról van szó – egyetlen vastag kötélbe sodródott össze. Ha kizárjuk annak lehetőségét, hogy az ernyő gondatlanul, hibásan volt hajtogatva – (minden ernyőnek nyilvántartási száma, kemény kötésű, hitelesített nyilvántartási könyve volt, melybe dátum szerint be kellett vezetni, hogy az ernyőt ki és mikor hajtogatta, ki és mikor ugrott vele; ebből például kétségtelenül az volt kiolvasható, hogy a halálos zuhanásnál használt ernyőt minden alkalommal az hajtogatta és használta, aki most halálra zúzta magát vele, azaz: nyilván szabályosan és gondosan elő volt készítve az ernyő most is az ugrásra, hiszen olyan bolond nincs, még az ejtőernyősök között sem, aki a saját ernyőjét hebehurgyán, felelőtlen könnyelműséggel gyűrné össze a tasakjában) – szóval ha ezt a valószínűtlen variációt elejtjük, akkor csak az marad, hogy az ernyő a nyitás után sodródott kötélszerűen össze egyetlen fonatba. Ennek valószínű oka az lehetett, hogy az ugró – előre nem látható, előre ki nem számítható tényező ez – a légcsavarok által keltett örvénylés hatására hossztengelye körüli, orsózó, pörgő mozgásba került – elég ennek megindítására, felgyorsítására mindössze annyi, hogy az ugró karja, könyöke eltávolodik a törzsétől, amelybe azután belekap a roppant erejű légcsavarszél –, és ez a gyors pörgés valósággal feszes kötéllé fonja a huszonnégy zsinórt, szorosan összezárva tartva ezáltal az ernyőkupola száját. Ha nem is gyakori, de nem is ritka jelenség ez; általában bajt mégsem okoz, mert – ha van az ugrónak erre „luft"-ja, kellő magassága, ideje – a pörgés iránya megfordul, a fonás magától kibomlik, a zsinórok szabaddá válnak, a légellenállás pedig kifeszíti, szétteríti a kupolát. De ehhez – mint mondottam – idő és magasság kell. Azonban ennek a szeren-

csétlennek – Szügyi utasítására – földközelből, kivételesen alacsony magasságból kellett ugrania, amikor is minden századmásodpercnyi késedelem, elcsúszás menthetetlenül halálos zuhanást eredményez.

A másik ernyő – amivel a második ugró verte agyon magát – egyáltalában nem működött. Nem működhetett, mert a nyitás mechanizmusának legelső mozzanata – a rugós segédernyő kipattanása – megszakadt, véget ért, következésképpen a nyitás láncszerűen összekapcsolódó, egymással feltételes kapcsolatban álló mozzanatai be sem következhettek. A rugós segédernyő ugyanis ráhurkolódott az ugró vállán átvetett, mellhez szorított géppisztoly csövére, illetve annak torkolattűz-rejtőjére. Ismét azt kellett megállapítani, hogy a halál közvetett oka az, hogy az ugrónak nem állt rendelkezésére annyi idő – mindig méterben is kifejezhető magasságot kell érteni idő alatt –, amennyi az önmagában jelentéktelen, szintén nem rendkívüli hiba elhárításához szükséges lett volna. A géppisztoly ugyanis az ugró arca előtt, melléhez szorított helyzetben volt, tehát látnia kellett, hogy a segédernyő elkapta a fegyverét. Ha – ismét azt kell mondani – lett volna az ugrónak ideje: nyilván le tudja oldani a segédernyőt, ha meg ezzel nem boldogult volna: le tudta volna dobni a géppisztolyt is. Gyakorlott, tapasztalt, jó idegekkel rendelkező ugró – mint az áldozat is – képes ilyen, de még ennél bonyolultabb hibákat is elhárítani, ha – újra és újra csak ezt mondhatom – van erre módja, ideje, magassága.

Marosszéky őrnagy, a szállító kötelék parancsnoka, megerősítette megállapításainkat. A kötelék – a gyakorlatvezető, szóval Szügyi utasításának megfelelően – a harcgyakorlat helyét kivételes, eddig még soha nem kockáztatott 100–120 méteres magasságban közelítette meg. Ebből a magasságból történt a bemutató gyakor-

latot végrehajtó ejtőernyős harccsoport ugrása. Az is elképzelhető – ezt utólag megállapítani már nem lehetséges –, hogy ha a vezérgép, melyen Marosszéky repült, tartani is tudta az előírt 100–120 métert, valamelyik kötelékben repülő kísérő ettől a magasságtól 10–10 méternyit eltért. Történhetett így az ugrás – akármelyik kísérőgépből – 70–80 méteres földközelből is.

A harccsoport parancsnoka ugyanaz a Kiss százados volt, aki – Bertalan lezuhanása után – parancsnoka volt a bácskai ejtőernyős vállalkozást végrehajtó századnak. Alig találtuk meg; amikor végre rábukkantunk – zaklatott idegállapotára hivatkozva –, megtagadta jegyzőkönyvi kihallgatását. Zoli barátunk egyébként is túl érzékeny, szangvinikus, kirobbanó temperamentumú, túlfűtött – talán egzaltáltnak is mondhatnám –, szóval nagyon kényes, nagyon nehéz természetű ember volt – most azonban valósággal tombolt, őrjöngött, fogát csikorgatta, öklét rázta. Ahogyan Szügyiről, az általa erőszakolt alacsonyugrásról nyilatkozott: kimerítette a polgári jog szerinti becsületsértés, a Szolgálati Szabályzat szerinti bujtogatás, lázadás és zendülés együttes, halmozott fogalmát. Kiss százados véleménye egyébként csupán a használt kifejezések érzelmi töltése és hőfoka tekintetében tért el a többi kihallgatott ejtőernyős megállapításaitól. Felbolydult méhkas, támadásra induló megveszekedett farkascsorda volt az egész zászlóalj. Ha Szügyi most közéjük megy: agyonverik, széttépik, de legalábbis világgá zavarják. Ezek a fickók, ha egyszer „begerjednek", nem ismernek se istent, se embert, lehet valaki pléhgalléros alezredes, dupla parolis vezérkari, akár maga a kaporszakállas öregisten is: úgy kiosztják, mint annak a rendje, tekintet nélkül lázadó magatartásuk következményeire!

A régi, jól ismert, ezerszer megvitatott nótát fújta mindenki. Azt, hogy a Hesch Ákos által konstruált csapaternyő kifejezetten zuhanóugrásra való, azzal alacsonyról, földközelből ugrálni tiszta őrültség. Az igaz ugyan, hogy a német ejtőernyős bevetések tapasztalatai azt bizonyították, hogy részint a szétszóródás, részint az ellenséges elhárítás elkerülése érdekében korszerűnek már csak az alacsonyról végrehajtott, tömeges bevetés tekinthető – de ehhez megfelelő, erre a speciális célra szerkesztett ernyő is kell. Csak Szügyi törtetése, nagyravágyása, akarnoksága erőszakolta azt az öszvérmegoldást, melyben korszerű bevetési módot kapcsolt össze a mód alakalmazására kifejezetten használhatatlan ernyővel.

A tisztek és a legénység – nyíltan, szemtől szembe – közölték a légierő vezérkari főnökével: megtagadják a parancs végrehajtását, ha Szügyi továbbra is ragaszkodik eredeti parancsához. – De – kérdeztük sorra az embereket – miért ugortatok mégis 80–100 méterről, amikor mindenki tudta, hogy ez milyen veszélyes? Miért nem tagadtátok meg a parancs végrehajtását akkor, és miért csak most, két bajtársatok péppé zúzott holtteste láttán? Nem lett volna jobb előre gondolkozni?

– Igaz . . . igaz . . . De könnyű így beszélni az íróasztal meg a kiszagosított gépírónő kurta szoknyája mellől . . . De ha te vagy itt, a mi helyünkben, és ha téged is olyan gúnyos, csipkelődő évődéssel ingerel Szügyi, hogy életéért vinnyogó gyáva fráter az, aki nem bízik az ernyőjében, s nem mer azzal 100 méterről leugrani: te is hátadra kaptad volna az esernyőt, és ugrottál volna . . . Mert minket senki . . . értitek? senki ne merészeljen gyávának nevezni!

Hát: valahogy így festett emberközelből az ejtőernyősszellem. Tulajdonképpen azért mondtam el

– ilyen részletességgel – ezt a balesetet, hogy felvillantsak valamit a zászlóalj belső életéből, hangulatából, miután ezek ismerete nélkül nehéz – vagy talán lehetetlen – lenne megközelíteni, megérteni a későbbi, 1944-es eseményeket.

Összeültünk a parancsnoki irodában, feszült, kínos légkörben. Szügyi sértődött és ellenséges volt, mint egy hiú vénkisasszony, de Inczével szemben mégse feszíthette a végletekig a húrt, le kellett nyelnie a békát, ha mégoly nehezére is esett. A zászlóavatást már nem lehetett lefújni. Kimentek a meghívók, a protokoll percnyi pontossággal ki van dolgozva kormányzóhelyettes és a többi katonai és polgári előkelőség fogadására. Ezt felrúgni, más időpontra halasztani – nyilván – nem lehetséges. Abban egyeztünk meg, hogy változatlanul, a kiadott program szerint le kell bonyolítani mindent, egy kivétellel. És ez a bemutató harcgyakorlat ugrómagassága. Megtiltjuk – így, kereken: megtiltjuk – a H–40 M. ernyővel való minden további kísérletezést alacsony vagy földközeli magasságból. Szigorúan be kell tartani az ernyő konstrukciós sajátossága által diktált 600 méteres alsó magassági határt a gyakorlóugrásoknál, a kivételes, külön, eseti engedélyhez kötött, harcszerű gyakorlatoknál sem lehet azonban 300 méternél alacsonyabb az ugrómagasság. Kivételesen, a zászlóavatás kiadott műsorát is tekintetbe véve, holnapután szintén 300 méterről ugorva lehet a harccsoport gyakorlatát bemutatni. (Engem pedig külön azzal bízott meg Incze, hogy Marosszékyvel közöljem: inkább legyen ez a 300 közelebb a 400-hoz, mint egy centivel is alacsonyabb 300-nál. És nyugtassam meg valahogyan Kiss Zolit, hogy ne legyen botrány, ne legyen további baj a már meglévőből. Szügyi megkapta a magáét, 100-ról senki se fog ugrani többé, míg ez az ernyőnk marad.)

Másnap – már újra az Esplanadban – Bánfalvy rep. vezérőrnagynál szűk körű, bizalmas megbeszélés folyt le. Incze tárgyilagosan, száraz, kimért hangon ismertette a baleset lefolyását, körülményeit, feltehető okait. Kertelés nélkül utalt a leplezetlen, éles feszültségre, mely Szügyi és az ejtőernyősök között – talán nem is most, hanem már régebben – keletkezett, melyet azonban ez a sajnálatos incidens most a végletekig kiélezett.

Én, bár csak főhadnagy voltam, mint önálló előadó minden értekezleten, bizalmas megbeszélésen – a résztvevők rendfokozatától és beosztásától függetlenül – mindig egyenlő jogú és rangú jelenlevőként vettem részt. Ez nemcsak akkor volt így, amikor kifejezetten ejtőernyős téma került a szőnyegre, hanem olyan – igen gyakori – esetben is, amikor jelenlétem, meghívásom azzal a céllal, feladattal történt, hogy a megbeszélésen elhangzó véleményeket, a megbeszélés határozatait, ajánlásait – igen bizalmas, sokszor „titkos" jelzéssel – foglaljam össze „Emlékeztető" vagy „Feljegyzés" stb. formában. Ezeket a légierők parancsnoka vagy vezérkari főnöke megbízásából, kizárólag számukra készítettem minden olyan tárgyalásról és megbeszélésről, melyen – érthető okból – még gyorsíró, jegyzőkönyvvezető sem vehetett részt. Hozzászoktattam, bedresszíroztam agyam megfigyelő- és rögzítő képességét arra, hogy egy sornyi írás, feljegyzés nélkül is, a gyakran órákon át folyó megbeszélések anyagát, lényegét, a vélemények és ellenvetések magvát, a végső konklúziót önmagában rendezzem és rendszerezzem, hogy néhány órán belül egy világosan fogalmazott, áttekinthető szerkezetű, tömör „Feljegyzés"-ben megbízóm kezébe adjam.

Ezúttal is ilyen bizalmas feladatot kaptam. Készítsek egy átfogó, mindenre kiterjedő összeállítást az

ejtőernyőzés pillanatnyi helyzetéről, az alkalmazás lehetőségeinek hadászati, harcászati követelményeiről, a csapaternyő konstrukciós adottságairól, a földi és ugróképzés helyzetéről, és nem utolsósorban arról az éles személyi ellentétről, mely a zászlóalj egységét megbontja. Tegyek konkrét javaslatokat, nem szabad ennél semmire és senkire tekintettel lenni. A feljegyzés megállapításait – ha én fogalmazom is meg – az fogja magáévá tenni, sajátjaként továbbvinni, védelmezni, aki majd legalul, utolsónak aláírja, jóváhagyja.

Két nap múlva lezajlott a zászlóavatás. Bánfalvy Pista bácsi – le. pk. – közvetlen kíséretébe osztott be, így a dísztribün kellős közepéről, Horthy István mögött ülve néztem végig a nagy dérrel-dúrral beharangozott légi parádét. Szemfényvesztés, szemérmetlen önbecsapás, csalás és ámítás volt az egész, Szügyi hazafias ömlengéseiről nem is szólva. Képtelen voltam – és vagyok ma is – megérteni, hogy mire jó az, ha ostoba, üres szólamokkal, preparált imitációkkal nagyobbnak, többnek, erősebbnek hazudjuk önmagunkat, eufóriás örömmámorba merítve a szemlélőket? Kinek, kinek használ ez a buta, illúziókeltő ábrándozás?

Lám, itt is: durrogott, szikrázott, ködöt fejlesztett, pufogott minden, ami csak létezett; a hangszóró bömbölve ismertette az ejtőernyősök által végrehajtott nagyszerű harcmozzanatok katonai meghatározását, s végül, persze, minden ellenséget harcképtelenné tettünk, mindenkit megöltünk, elfogtunk, megsütöttünk, megettünk – akárcsak a mesében!

Néztem a szemfényvesztő vásári mutatványt, hallgattam Szügyi „maestro" ódai fennköltségű frázisait – közben pedig arra koncentráltam, amin másfél napja dolgozom. Arra hogy nincs világos döntés, elhatározás, koncepció az ejtőernyősök alkalmazását illetően;

arra, hogy nincs a korszerű alacsonyugrás végrehajtásához alkalmas csapaternyőnk; arra, hogy nincs egyetlen hadi, használható csapatszállító gépünk; arra, hogy még mindig túlteng a kiképzésünkben az öncélú, virtuskodó, értelmetlen ugrókiképzés, s elhanyagoljuk, ostoba hiúsági okokból, a földi harckiképzést; arra, hogy könnyű, de iszonyú veszélyes játékszer lehet ez a zászlóalj annak a markában, aki – saját céljai számára – ügyesen felingerli bátorságukat; megcsipkedi gyávaságukat... Ez a társaság mint ejtőernyősök: impotenciára vannak kényszerítve, de mint erőtényező: nagy disznóságokra is képes zsoldossereg.

Horthy István tartalékos repülő főhadnagy volt, és így gyakran volt repülőtisztek körében – repülőként is halt meg –, majd mindenki személyesen ismerte a légierőnél, és mindenki szívélyes, közvetlen, szerény repülőbajtársnak tudta. Néhány hét múlva, amikor 1942. augusztus 20-án lezuhant Szabó Mátyás rep. őrnagy vadászszázadának beosztott pilótájaként, nemcsak személyének elvesztését sajnáltuk, hanem reményeink elhamvadását is, hiszen – talán – másképp alakult volna 1944 októberében a sorsunk – és még előbb, 44 márciusában is –, ha az akkor már tehetetlen, akaratgyenge, szenilis kormányzó helyén Horthy István állt volna. De ez, ma már, nem több haszontalan elmefuttatásnál, hiszen nem egy, egyetlenegy személy, hanem a történelmi és katonapolitikai mágneses tér markáns erővonalai voltak hivatva sorsunkat meghatározni, a kijelölt irányban megtartani.

Az általam elkészített ejtőernyős memorandum, persze nem saját szerzeményként, hanem mint a Le. Ság. hivatalos előterjesztése, sorra járta a magas és legmagasabb fórumokat. Egy csomó megbeszélésen, értekezleten vettem részt mint a kérdés szakértő referense, az általános helyeslésen és egyetértésen túl

azonban vajmi kevés konkrét intézkedés született. Az volt a határozott érzésem, mintha nem is törekednének az illetékesek – Bánfalvyra, Inczére és Balássyra gondolok elsősorban – az ügyet túlzott lendülettel előbbre vinni, hanem inkább a szakszerűségbe burkolt „objektív nehézségek" hangsúlyozásával csak a megoldás keresésének látszatát keltik, a valóságban azonban a „túlélni, átmenteni akit és amit csak lehet" elvet gyakorlatilag alkalmazva – erős kifejezéssel élve – szabotálták a dolgot. Ezt később, 1943–44-ben, már futószalagon, szériában alkalmaztuk Balássy osztályán, természetesen nemcsak az ejtőernyősök, hanem általában a légierő repülő egységeinek átfegyverzése, átképzése, műszaki ellátásának szervezése stb. terén is.

Egy és más azért mégis történt.

A csapatszállító géppark korszerűsítése és általában megteremtése érdekében az olasz kormánnyal kezdődtek meg a tárgyalások, miután a németek lábát is hasonló csizma szorította. Szóval: tőlük egy öreg Tante-Ju-ra se számíthattunk. Az olaszok ekkor megvételre ajánlották a Caproni CA–309 típusú gépüket, azt a típust, melyet – amikor még jól futott a csikó – a Róma és Addis-Abeba közötti postajáratra használtak. Most, hogy Salamon király oroszlánokkal díszített aranytrónján ismét a borzas szakállú, aprócska Négus ült, a CA–309 eladó lett. A gép meg is érkezett Budaörsre, s ott egy népes bizottság – köztük én is – kipróbálta, megnézte, véleményezte. Már az első látásra nyilvánvaló volt, hogy Bus–Fekete dalának van igaza: „. . . anyám, én nem ilyen lovat akartam . . ." Kétmotoros, szép vonalú, gyors gép volt, de a belső tere olyan szűk, hogy jó, ha hat-nyolc felszerelt ejtő-

ernyős elfér benne. Nagyon kis méretű, egészen szűk volt az ajtaja is, s mi több: a törzs hátsó harmadában volt elhelyezve, közvetlenül a vízszintes vezérsík előtt. Aki kiugrik – kiugrik? erről szó sem lehetett, legfeljebb kipréseli, kitornássza magát a tenyérnyi lyukon –, menten szétveri a kobakját a gép farkán. Igaz, hogy az RKI – a Repülő Kísérleti Intézet – mérnökei, Dóczy Lóránt és Hadnagy Domonkos szívesen ajánlkoztak, hogy elvállalják az ajtónyílás áthelyezését, a gép belső terének átalakítását, de erről lebeszéltünk mindenkit. Dóczy Lolónak és Hadnagy Dömének ugyanis – sok élc, csípős tréfa is született erről – az volt a mániája, hogy ha egy új géptípust vettünk nagy nehezen a németektől vagy az olaszoktól, az előbb bekerült az RKI műhelyeibe, laboratóriumába, ahol mindent leszereltek, átszereltek, felszereltek, átalakítottak rajta – öncélú, tudálékos játszadozás volt ez –, míg végül a jó gépből – ami a németeknél, olaszoknál bevált – egy rossz, veszélyes magyar gép lett.

Hogy a CA–309-re nem haraptunk rá: az olaszok egy másik gépet kínáltak megvételre. Ez volt a torinói Fiat Művek egyik büszkesége, a Fiat G–12 típusú, nagy teljesítményű, korszerű csapatszállító. Óriási monstrum volt, az általunk nagynak tartott Savoya-Marchetti SM–75 szinte elbújt az új masinájuk hóna alatt. Ez már tetszett, megfelelt mindnyájunknak – létre is jött az üzlet –, és megkezdődött a Fiat G–12-esek átrepülése Torinóból Pápára. Ez a legelső manőver nem valami szerencsésen kezdődött, mert az egyik gépünk – már a miénk volt, mivel az átvételnek Torinóban kellett megtörténnie – útközben, Trieszt térségében lezuhant, személyzete – valamennyi közeli, kedves jó cimborám Pápáról – életét vesztette. De a megmaradó négy gép megérkezett az eje. bázisra. Gépünk így már lett volna.

Bonyolultabb kérdés volt az ernyő és még előbb az alkalmazás elvének, koncepciójának egyértelmű, végleges eldöntése.

A különböző szinten megtartott értekezletek, megbeszélések – nem kis fejtörés, érvelés és vitatkozás után – egy meglehetősen rugalmas, bizonytalan és kétértelmű döntést eredményeztek. Ennek lényege az volt, hogy – német mintára, a Luftwaffe kötelékébe tartozó német ejtőernyős hadosztály (hadosztályok) hadi sikereinek tapasztalatai alapján – elvileg az ejtőernyősök csapattestként (alsó határként önálló zászlóaljban) való alkalmazását szorgalmaztuk – fenntartva azonban a néhány főből álló kis csoportok kihelyezésének lehetőségét is.

A csapattestként való alkalmazás néhány feltétel megteremtését tette szükségessé. Első volt ezek között az alacsony magasságból (földközelből) végrehajtandó tömeges ugrás céljára alkalmas ernyőtípus kikísérletezése, gyártása, rendszeresítése. A második követelmény a kiképzés belső arányának további, az eddigieknél is erőteljesebb eltolódása a földi harckiképzés javára, most már azzal a konkrét feladattal, hogy ki kell alakítani, meg kell teremteni azt a különleges harceljárást, mely az elszigetelt (tüzérségi és páncélos, illetve páncélelhárító és légvédelmi támogatást nélkülöző) ejtőernyős harccsoportok korlátolt célú – általában 12–72 óra tartamú – feladatainak megoldását a siker reményében lehetővé teszi. Harmadik követelményként az a kívánalom merült fel, hogy – távlatilag – a személyi utánpótlás biztosítása érdekében a zászlóalj kereteit ezreddé, esetleg hadosztállyá kellene kiszélesíteni.

Az ejtőernyőtípus kérdését – elvi síkon – eldöntötte a zászlóavatás főpróbáján történt kettős baleset. Szügyi bizonyos tiltakozása ellenére – hiszen ő mást

nem is tehetett az adott esetben, mint azt, hogy verte a vasat, mondván: nem az ernyő, nem az általa elrendelt ugrómagasság volt a szerencsétlenségnek az oka, hanem az ejtőernyőzés jellegéből adódó életveszély – a H–40 M. csapaternyőt újjal, korszerűvel kell felváltani. Egyhamar kiderült, hogy ha most kezdenénk az új ernyővel szemben támasztandó technikai, harcászati, biztonsági stb. követelmények szövegezésén töprengeni, hogy ennek alapján megbízzunk bárkit is az ernyő megszerkesztésével, a prototípus elkészítésével, majd belefogjunk ennek kipróbálásába: esztendőket venne igénybe ez a pepecselés, figyelemmel az egyre érezhetőbb nyersanyag-, gyártási kapacitás- és munkaerőhiányra. Ezért úgy látszott, hogy az egyetlen olcsó és jó megoldás az, ha a német csapaternyő közvetlen megvétele avagy annak gyártási joga érdekében tárgyalást kezdeményezünk. Ez így is történt. Előbb csupán néhány ernyőt szereztünk a németektől, hogy azokat magunk is kipróbálhassuk, kitapasztalhassuk jó és rossz tulajdonságait. Az ún. Kísérleti Csoport – Solymos, Néma, Ajtay főhadnagyok, bár egyiket sem lehetett germánimádattal, elfogultsággal gyanúsítani – igen pozitív véleményt adott; ami valóban jó, az jó, még akkor is, ha azt a pöffeszkedő, önelégült, fölényeskedő németek csinálták is. Többször ugrottam magam is ezekkel a kísérleti ernyőkkel, különböző magasságból, mindenféle időjárási és szélerősségi viszonyok között. A német ernyő gyors, robbanékony volt, nyitása talán még biztosabb is a mienknél. Maga a nyitás – a zuhanás sebességének a lebegés, merülés sebességére való lefékezése – nem viselte meg túlságosan az ugró szervezetét, így csak elvétve jelentkezett káros és eléggé kellemetlen vérnyomászavar (átmeneti és helyi agyvérszegénység, illetve túlnyomás, erős szédülés, rövid eszméletvesz-

tés). Fizikai értelemben is elviselhetőbb volt a nyitáskor fellépő rántás ereje. A mi, Hesch-féle ernyőnkkel való ugrásnál például olyan roppant erejű ostorozó lengést végzett az ugró – amikor a fejjel lefelé zuhanó test a vállak mint sarkpont körül villámgyorsan álló helyzetbe fordult át –, hogy az ugrócsizma, ugrócipő, ha nem volt nagyon erősen, nagyon feszesen befűzve, a puskagolyó sebességével és erejével surrant le az ember lábfejéről, hogy azután – külön utakon száguldva – végleg eltűnjön egy kukoricás zöld rengetegében. Ez a sok kellemetlen kísérőjelenség vagy elmaradt, vagy csak szelíd formában mutatkozott a német ernyőnél, miután ennek nem vállfelfüggesztéses, hanem derékfelfüggesztéses volt a rendszere. Az ugró – a nyitott ernyővel való merülés közben – nem állt a levegőben, mint a gyertyaszál, hanem olyan helyzetben utazott az anyaföld felé, mint a kismacska, amikor a cicamama óvatosan fogai közé csippenti a kölyök hátán a bőrt. Ez a lógó fejű, lógó kezű-lábú testtartás ha nem is nevezhető éppen katonásnak, tetszetősnek, de amilyen groteszk, éppannyira hasznos. Az ugró tökéletes tisztán látja – így jól, apróra meg is figyelheti – a leszállás helyét, s persze már fentről tájékozódni képes az ellenséges elhárítás mozdulatairól, a várható „fogadtatás"-ról. Óriási előny volt a gömbcsukló alkalmazása a deréköv és a tartóhevederek között, mely egyetlen kar- vagy lábmozdulatra körbekörbe forgatta az ugrót. Ezáltal vált lehetővé a szörnyű kellemetlen és veszélyes ferde és oldalirányú lengés kivédése, a földre érés pillanatában a legkedvezőbb előre-hátra hintalengés helyzetének elfoglalása.

A német ernyő – a kedvező tapasztalatok és vélemények után – mégis nagyon távoli, szinte elérhetetlen maradt számunkra. Hosszú tárgyalások után jutott el odáig a dolog, hogy a németek hajlandóknak

mutatkoztak – első mozzanatként – egy magyar ejtőernyős csoportot fogadni a wittstocki bázisukon, hogy ott átképzést nyerve, majd visszatérve Pápára, az átképzőkeret megalakulhasson.

A földi harckiképzés korszerűsítése érdekében olyan döntés született, hogy néhány kulcsbeosztásban levő ejtőernyős tisztet – származási fegyvernemre való tekintet nélkül – a keleti frontra kell küldeni haditapasztalat-szerzés céljából, lehetőleg olyan harccsoporthoz, mely az ejtőernyősök várható feladataihoz hasonló harchelyzetben van, illetve került.

Nem beszéltünk erről nyíltan, de ennek az intézkedésnek első – és pillanatnyilag a legfontosabb – célja az volt, hogy viszonylagos nyugalmat teremtsünk a zászlóaljnál, mégpedig Szügyi átmeneti eltávolításával. A hangulat ugyanis nagyon megromlott az emlékezetes balesetek óta Szügyi és a tisztek egy csoportja, illetve Szügyi és a felettes légierő illetékes vezetői között. Ez a haditapasztalat-história sem ment azonban egyik napról a másikra, sok mindent el kellett rendezni a VKF. 1. hdm. osztállyal, valamint a fronton harcoló 2. hads.pság.-gal. Így történt, hogy Szügyi végül is csak 42 őszén indult a frontra, s így csöppent bele a téli, számunkra végzetes kimenetelű hadműveletekbe.

A tél – 42/43 teléről van szó – engem ismét sítáborban talált. A légierő – főleg pedig az ejtőernyősök – síkiképzését vezettem, ezúttal Marosfő székhelyről.

Marosfő, a komoly, tekintélyt parancsoló Fekete Rez oldalán, égig érő, hókristállyal és jégcsapdíszekkel teleaggatott óriás karácsonyfák között megbújó apró, alpesi mintára épült, kékre, barnára, bordóra és mézsárgára pingált, szétszórt faházak – fenyőrönkből ácsolt menedékházak – laza csoportja.

Egy kék, földig tetős házikót választottam magamnak, jó messzire a vasúttól, bent a fenyvesek között.

Egymagam laktam itt, magam gyűjtöttem a rőzsét, gyújtósnak való fenyőgallyat, magam raktam tüzet délutánonként a szürke sziklakövekből épített kandallóban, melynek tetején vizet lehetett forralni teának, melegíteni hóléből a mosdáshoz, a fehérnemű mosásához. Nem voltak háziak sem ebben, sem a környező házakban. A vasút túloldalán álló emeletes, szintén fenyőgerendákból épített vendéglőben, a Kraussban – ahol napjában egyszer meleg ételt kaptunk – azt mesélte Petru, a román szakács, pincér, bérlő egy személyben, hogy nagyon gazdag, főleg bukaresti és regáti urak építették maguknak a színes, nagyon ízléses – kívülről egész egyszerűnek, belül azonban annál kényelmesebbnek, barátságosnak bizonyult –, pompás villákat, hogy nyáron ide meneküljenek a nagyvárosok forró gőzkazánjából, őszfelé innen induljanak medvére, farkasra vadászni, télen pedig itt hódoljanak a téli sport örömeinek.

Aznap én is jobban körülnéztem a házban, amely most otthonom lesz, míg csak kitart a hó. Valóban: rafináltan egyszerű, de nagyon finom, ízléses itt minden, a vörösréz szamovár, melyben duruzsol már a teavíz, a szürke kandalló, a széles heverő, rajta medvebőr, a falakat népi szőttesek, csergék, a Bartók által gyűjtött, közkinccsé tett román kolindák világát megelevenítő szőnyegek borítják.

Jócskán volt nálam olvasnivaló: Lyka–Baráth: *Művészettörténet*, Léderer: *A művelődés története* és más hasonló okos könyvek, mivel úgy éreztem, hogy ez irányú tájékozódásom felszínes is, hézagos is. Csodálatos volt a méteres porhó, gyönyörű volt a környék, nagyszerű túrákat tettem Gyimes-Felsőlok, Balánbánya, onnan át a Nagyhagymáson, le a Gyilkos-tó felé, a meredek Szohárdra, mégsem éreztem jól magam. Bántott valami, amit nem tudtam eltitkolni,

letagadni, csak éppen megfogalmazni, megnevezni se tudtam.

Esténként, éjszakákon át hallgattam a kis rádiómat, füleltem a nagyvilágba, mit mond az „Oberkommando", mit London, mit Moszkva, és hogyan reagál mindezekre Kállay, ez az ügyeskedő kókler, ez a kötéltáncosnak álcázott vásári mutatványos? Ekkor ismerkedtem meg azokkal a fogalmakkal, melyek később makacsul végigkísérték a háború hátralevő éveit, melyek belénk akadtak, mint a bogáncs ezernyi horgas tüskéje, bőrünk alá furakodtak, mint a kullancs. Rugalmas arcvonal-korrekció. Tervszerű elszakadó mozdulat. A károsan megnyúlt utánszállítási vonalak célszerű megrövidítése. Hősies és eredményes területvédelem. Az előre kiépített, megerősített téli szállások elfoglalása. Felszakad a kilencszáz napos ostromgyűrű Leningrád körül. Sztálingrád és újra Sztálingrád. Paulus és harmadszor is Sztálingrád. És nekünk: Don-kanyar és Voronyezs.

És Pest? Mi lehet most Pesten? . . . A főméltóságú asszony megnyitja a karácsonyi szeretetcsomag-akciót . . . Villanygyertyákkal kivilágított fenyőfa a Gellérthegy lábánál, a Keleti főbejárata előtt. Auguszta főhercegnő kesztyűt, meleg sálat, érmelegítőt köt a téli háború szenvedő hősei számára. A taxik, személyautók tetején ezüstös gázpalackok, csomagtartójuk helyén hasas mosófazekak: ez már az olasz Ferragutti találmánya a benzinhiánnyal veszkődő fasiszta tábor számára, a fagázmeghajtású robbanómotor.

Kerülgetem önmagamat, mint macska a forró kását. Már tudom, hogy mi bánt, mi vájkál bennem, mégis nehéz, nagyon visszás kimondani érzéseim okát. Szégyellem magam. Szégyellem magam, hogy itt heverészek a pompás kis meleg fészekben – ahová csak távoli orgonamuzsika búgásaként hallatszik be a hó

és a szél terhe alatt nyögő, zúgó fenyvesek morajlása, ahová csak elhaló sikolyként hatol be a hágón három mozdonnyal felvonszolt hosszú, végtelen hosszú olajszerelvények kerekeinek csikorgása, vonyítása –, szégyellem, hogy sízek, csúszkálok álló nap, mint a vakációzó kisdiák, gondtalanul, a hátország biztonságában, senkitől nem zavartatva, a magam uraként . . . – amikor ugyanebben az órában, éppen ebben a percben és a következőkben is valahol a Don és a Dnyeper között rokonaim, barátaim, jó cimboráim kőkeményre fagyva, kéken, felhúzott ínnyel fekszenek, nyitott szemrésükben, a porcelánra fagyott szaruhártyáikon jégvirág akantuszágai nőnek, mások nehéz, botladozó, botorkáló lábbal bukdácsolnak még, tántorgó, jéggé dermedő lelkek, az élet és halál mezsgyéjén . . . Én a legnagyobb bűnnek, a legdurvább ostobaságnak tartom a háborút, hiába vagyok katona, ha ugyan az vagyok. És tudom azt is, hogy ez a háború, melybe ilyen bután beletaszítottak minket – sokan beleszédültek maguktól is –, értelmetlen, ellene szól a józan észnek, nemzeti érdekeinknek . . . Tudom, hogy bele fogunk, bele kell buknunk, és mi újra veszteségként, bűnösként, gyilkosként fogunk keresztre feszíttetni, sziklasírba temettetni . . . És mégis: szégyelltem magam, hogy itt kell lennem, és nem ott, kint, barátaimmal, bajtársaimmal együtt, szemtől szembe az esztelen, céltalan pusztulással . . .

Néhány nap múlva hosszú, egész napos túrát kell vezetnem. Éjjel újból havazott, a kunyhóm ajtaját meg sem tudom moccantani reggelre. Kimászom az ablakon, és kintről lapátolom, szabadítom fel a bejáratot. Nagy, laza, apró szemű az új hóréteg, fújja, hordja a szél, alig ismerem meg az ösvényt, melyen házamtól a gyülekezőhelyig sízek reggelenként. Ólomszürke, gyorsan változó felhők kergetik egymást, a

szél ereje – ha csak egy kis térhez jut, ahol megiramolhat – repít, pehelyként sodor. Cudar, istentelen időjárás, ilyenkor még a farkasok is a házak közelébe húzódnak, meglapulnak a szélvédett oldalon, megérezve a házból elillanó kevéske meleget is. Ilyen zord, komisz időben nagyon veszélyes a lakatlan, ember nem járta Fekete Rez csúcsának nekivágni. Nem tenném meg máskor magam se, de most... úgy érzem: tartozunk ennyivel – ezzel a semmiséggel – barátainknak, akik ugyanilyen hóviharban nemcsak a hóval, téllel, fagyhalállal küzdenek az életükért...

Másnak is van rádiója, más is hallgatja Londont, Moszkvát. Nem titok senki előtt az, ami most folyik a fronton. Elég az emberekre nézni, elég látni, tudni, érezni, hogy a szégyenkezés nemcsak engem sebzett meg... Induljunk, emberek... szorosan mögöttem... mindenki figyeli az előtte haladó nyomát... a nyomot elveszíteni, a nyomot elhagyni nem szabad... Jelzést kérek előre, amint észreveszi valaki, hogy a mögötte jövő lemaradt, leszakadt... Induljunk, emberek...

Petru kifut az étkezőből, kezét sietve törli mocskos köténye be, arca kétségbeesést árul el. – Tiszt úr... Domnule... maradni... maradni... Nem menni fel Rezre... Rez nem engedi aztat...

Irgalmatlan nehéz elöl taposni a nyomot, viaskodni a bömbölő széllel... Csak azért is... mert menni kell... előre... és mindig csak felfelé... Te, rohadt... gyalázatos Rez! Hallod? Azért is legyőzünk.... Legyőzünk... ha beledöglünk is... Érted? Ez is szél? Ez is hóvihar? Ez is hideg? Mi ez ahhoz... ahhoz az „igazi" szélhez, hóhoz, viharhoz képest! Ha ott kibírják... mert ki kell bírni... akkor mi csak nem fogunk meghátrálni... megfutamodni? Emberek! Megvagyunk?... Megállni? Pihenni?... Azt

nem: nem lehet... Aki lemarad: már el is veszett...

A Rez csúcsán ránk szakadt a pokol. Dermesztő orkán korbácsolta a csoportokban guggoló, félénken összebújó borókafenyőket, a tűhegyes jégkristályok – vízszintesen és mindig szemközt süvítve – átláthatatlan és áthatolhatatlan falat alkottak, azt az érzést keltve, hogy valamely mélyhűtőrekeszbe vagyunk zárva, mely egyszersmind szélcsatorna is, ahol a légörvények aerodinamikai törvényeit szokták tanulmányozni.

Néhányan a kimerültség következtében – meg azért is, hogy az orkán erejének kisebb testfelületet mutassanak – térdre rogytak, leültek, elfeküdtek. Pillanatok múlva már csak féloldalas hóbucka jelezte helyüket. Nem maradhattunk itt, bármilyen fáradtak is voltunk. Ellenőriztem a létszámot, megvolt mindenki. A botokból hosszú, mozgékony kígyót fűztünk – a hótányéron át kellett bújtatni a bot felső végét, ahol a csuklószíj van –, és ezt megmarkolva, vándorló korlátként használva, jelt adtam az indulásra. Lassú, óvatos íveléssel ereszkedtünk lefelé, egyetlen libasorban, a botok által alkotott kapaszkodót fogva. Az irány nem volt fontos, arra siklottunk – én elöl, a többiek utánam –, amerre a vihar sodort, lefelé, egyre figyelve csupán, hogy szakadékba, omlásba, lavinaveszélyes meredekre ne tévedjünk. Tízpercenként megálltunk, ellenőriztük, hogy mindenki itt van-e...

Többször vezettem már ezt a Rezre vezető túrát, így valamennyire tájékozódni tudtam még ebben a rettenetes hóviharban is. Tudtam, hogy egészen rossz irányba tévedtünk, így, amerre most ereszkedünk, egyre távolabb kerülünk Marosfőtől. Lefelé megyünk – gondoltam –, a havasokban ez az örök szabály, ha valaki végképp eltéved; mert az egyik völgy a másikba torkollik, ez egy harmadikba, és végül el kell érni

az Olt folyását, a Rez túlsó, Marosfővel éppen ellentétes oldalán. A vihar ereje alábbhagyott, amint egyre lejjjebb és lejjebb ereszkedtünk, és fejünk felett zúgott, harsonázott a természet csodálatos, százezer tagú szimfonikus zenekara, egyszer Mendelssohn *Hebridák*-nyitányát, másszor Wagner *Ring*-jének Vihar-jelenetét variálva, tüneményes improvizációkkal gazdagítva.

Ez már nem sport, nem síkiképzés volt, hanem gyötrelem, kín, keserves szenvedés. Arcunkat hiába bugyoláltuk be sálakba, kendőkbe, az éles jégforgácsok felsebezték. Dermedt volt minden porcikánk, kihűlt a testünk, úgy éreztük, hogy ruhátlanul, anyaszült meztelen viaskodunk a csontunk üregeibe is befurakodott iszonyú viharral. A grafitszürke hófelhők sötétségbe borították a tájat, elvesztettük időérzékünket, mozgásunk gépies, értelmetlen rángásokká szakadozott. Kisiklott tudatunkból a tér érzékelése, már nem lehetett biztosan tudni, hogy a végtelen, szeszélyesen kanyargó szűk völgy – melyben lassan kígyóztunk, egymást lépéstávolságra követve – vízszintes-e vagy talán meredek, s hogy léceink sziklákon vagy csupán jéggé kérgesedett havon döccennek-e át . . .

Egy azonban bizonyos volt. Az, hogy ezek az ejtőernyősök megérezték, megsejtették, hogy miről van szó, s azért követnek zúgolódás, egyetlen bíráló megjegyzés, panasz nélkül. Pedig ezek a nagyszájú vagányok – tekintet nélkül rangra, korra, beosztásra – gátlástalanul, merész szókimondással a szemébe vágtak mindenkinek mindent, ami nem volt ínyükre, amit ők másként képzeltek el.

Késő este lett, amire Balánbányán át elértük Gyimes-Alsólokot. Itt, a nagy völgyív előtt, a Ploieşti felől dohogva, szuszogva felkapaszkodó petróleumvonatok egészen lassan, csak lépésben döcögnek. Megtettük már másszor is, hogy felcsimpaszkodtunk a tartályko-

csik ütközőire, keskeny járókáira – a német vasútkísérő őrség legnagyobb bosszúságára –, és felvitettük magunkat Marosfőre. Most is ezt tettük. Amikor a Krauss előtt utoljára tartottam népszámlálást, valaki a sötétben ezt mondta: – Nálunk fiúk, tudjátok, az a szokás, hogy halálos zuhanás után, ahányan csak kint vagyunk a reptéren, szó és minden utasítás nélkül mindenki azonnal beöltözik, ernyőt csatol, és ahány üzemképes gépünk van: mind felszáll, hogy egy tiszteletkörrel, egy ugrással megadjuk a halott cimborának a végtisztességet... Most, tudjátok, sok barát, rokon, bajtárs halt meg kint Voronyezsnél. Ezek emlékének tisztelegtünk a mai túrával...

Önmagában nem érdekes, nem is jelentős, amit egy hóviharban végrehajtott sítúráról ilyen részletességgel mondtam. Azért tettem mégis, hogy megmutassam: van ezeknek a virtuskodó, az esztelen veszélykeresésben egymással rivalizáló, komisz és kíméletlen ejtőernyősöknek... szívük, érzésük is, tudnak önsanyargató áldozatot is vállalni egy elvont, eszmei cél szolgálatában.

Már nagyon vártam a márciust, az utolsó turnus utolsó lesiklóversenyét, vártam a tavaszt, pedig ezelőtt mindig azt kívántam, bárcsak tartana ki a hó jó sokáig.

Visszatérve beosztásomba, egyik első dolgom az volt, hogy megkérjem feletteseimet: tegyék lehetővé, hogy haditapasztalatok gyűjtésére frontszolgálatot teljesíthessek. Nyitott kapukat döngettem, mert – kívánságom nélkül is – szükségesnek látszott a 102. rep. dandár bázisait ért rendkívül súlyos veszteségek okát a helyszínen megnézni, kitapasztalni, és ezek alapján valamilyen, nagyobb biztonságot nyújtó földi harckiképzést, szervezetet, harceljárást kidolgozni a repülőterek, szervizállomások, javítóműhelyek stb. védel-

mére. Ehhez a legnyomósabb érvet a Ilovszkoje közelében levő bázisunk szovjet lövész- és páncélos erők által való lerohanása szolgáltatta. Itt esett el Csukás rep. vk. alezredes s még sokan mások, nem is szólva az anyagi veszteségekről.

Szügyi – feketére fagyva és lesoványodva bár – a téli háború egyik „hőse"-ként tért vissza Pápára. Magatartása, bátor helytállása – melyhez valóban nem fér kétség – visszaadta önbizalmát, tovább táplálta nagyratörő terveit egyéni érvényesülésére, de visszaszerezte elöljáróinak korábban megingott bizalmát is.

Miután az ejtőernyő alkalmazása körüli huzavona, a gép, az ernyő, a bevetési mód és a harceljárás körüli viták a végtelenbe nyúlni látszottak, szükségszerűen, önmagától alakult ki az a helyzet, melyben az ejtőernyősöket a fővezérség közvetlen, hadműveleti tartalékaként kezdték emlegetni. A keleti front összeomlása, a tengelyhatalmak demoralizált seregeinek lassan folyamatossá váló visszahömpölygése indokolttá tette egy kiválóan kiképzett, korszerű fegyverzettel rendelkező, intakt, harcos szellemű elit alakulatnak tartalékként való kezelését. Azt nem tudom, hogy 1943-ban is felmerült-e már az ejtőernyősök politikai célú belső felhasználásának a gondolata, de bizonyos, hogy 1944-ben ez volt a szándék.

Ilyen gondolat, távolabbi tervek és lehetőségek jegyében született meg az a nagyszabású harcgyakorlat, melyet 1943 májusában játszottunk le. Érdemes a gyakorlat „feltevés"-ének – szóval a harchelyzet kiindulópontjának – figyelmet szentelni. Bár a front még valahol Brjanszk és a brjanszki erdő körül volt, a „feltevés" szerint mi mégis azt a feladatot kaptuk, hogy villámgyorsan vegyük birtokba a Bakony átjáróit, és tartsuk szilárdan kézben azokat egy túlerővel, sok páncélossal, gépkocsizó lövésszel kelet felől támadó ellenséggel

szemben, a nyugatról várható – és minket leváltó – saját főerők beérkeztéig. A terep, a beállított helyzet stb. kísértetiesen hasonlított arra az esetre, ami egy évvel később, 1944 nyarán a Keleti-Kárpátok térségében a valóságban bekövetkezett, illetve 45 kora tavaszán itt, ugyanezen a helyszínen is lezajlott.

A gyakorlat jelentőségét eléggé bizonyítja az, hogy a zárómozzanatokat a helyszínen a Honvéd Vezérkar főnöke, Szombathelyi vezérezredes is megtekintette. Ezen a napon, kora reggel, a Színház utcában kellett jelentkeznem Szombathelyinél, hogy – a kapott utasítás értelmében – a szemle egész tartama alatt közvetlen közelében legyek.

Szombathelyinek ezúttal is elég volt egyetlen pillantás arra, hogy felismerjen, néven szólítson, megelőzve az én szabályos jelentkezésemet. – Jó reggelt! . . . Várj csak . . . Te vagy a Bárczy, no . . . kitaláltam? Jól van . . . Szervusz, fiam . . . Persze – mosolygott a szeme rám –, van ebben egy kis csalás . . . Én ugyanis már hallottam, tudtam arról, hogy te képviseled az ejtőernyősöket itt nálunk . . .

Maga mellé ültetett, és az egész úton beszélgetett velem. Apróra kikérdezett, hogyan és miért lettem ejtőernyős, mik a további elképzeléseim, meg hogy miből lett a magyar ejtőernyősség, hol áll szerintem most, és mi a távlat, mi a perspektíva a magyar ejtőernyős csapat fejlődése előtt. Veszprém elhagyása után előszedte a gyakorlat térképvázlatait, szövegrészét, ezeket tanulmányozta hosszasan, elmerülten. – Lám, gondoltam, még egy vkf. se teheti meg, hogy „készületlenül", tájékozatlanul szemléljen meg egy harcgyakorlatot! Városlődnél nekivágtunk a Bakonyt átszelő szerpentinnek. A kijelölt harcállásponton – Farkasgyepű magasságában, a Tüdőszanatórium mögött, ahonnan jó kilátás nyílt a gyakorlat színhelyére – Szügyi és a gya-

korlaton részt vevő ejtőernyősök parancsnokai jelentkeztek.

Ötszáz év óta valamennyi háborúnkat elvesztettük, de – kárpótlásul, hogy önmagunkat megvigasztaljuk – mindig hatalmas diadalokat aratunk, ha gyakorlatról, játékról, ólomkatonásdiról van szó, tehát: amikor az ellenség nem lő vissza. Hát ez is valami, amivel fel lehet birizgálni saját önbizalmunkat... Az viszont, hogy ebből bárki is messzemenő, hangzatos következtetéseket vonjon le, meglehetősen primitív dolog. Primitív ez még „nagy" békében is, most azonban, Voronyezs után, az elpusztult 2. hadsereg veresége után: bántó és ízléstelen, ostoba hősködés.

A gyakorlat megbeszélésén Szombathelyi közvetlen közelében, balra hátra lépcsőzve, ahogyan illik, hallgattam Szügyi Zoltánt, amint ismertette, értékelte a látottakat. Vastag sugárban dőlt, zúdult belőle az irreális nagyzolás, a fellengzős hencegés, a füleket bántó felelőtlen fogadkozás. – ... itt állunk egy emberként, mi, hős magyar ejtőernyősök, várva és kérve a mi legfőbb Hadurunk harcba hívó parancsát, hogy a pokol fenekére küldjük az ellenséget, mely szent hazánk, ősi szülőföldünk, a magyarok istenétől származó szabadságunk vesztére tör... Ott leszünk a Kárpátok apáink vére által megszentelt bércein... le az Al-Dunáig, a kék Adriáig...

Figyelnem kellett valamire, erősen koncentrálva, amit kipécézek magamnak, hogy el ne vigyorogjam magam, így, szemtől szembe Szügyivel. Mögötte, velem éppen szemközt, Tassonyi áll, aki olyan arcjátékkal, fintorokkal kíséri a fráziszuhatagot, hogy lehetetlen megőrizni komolyságomat. Hová bámuljak, hogy ne lássam ennek a hülye Edömérnek a pofáját? Talán ez a kéz, ezek a száraz, vékony, hosszú ujjak... talán ez jó lesz... Táncot jár az öt ujj, mint amikor a zon-

gorista bemelegít, ujjgyakorlatokat folytat, skála fel, le két oktávon át, vigyázni az ujjrendre; – Fingersatz, Jánoska! – istenem, Almássy néni, a kedves öreg zongoratanárnőm, ilyen is volt valaha... és egyáltalán: velem történt? vagy csupán filmen láttam, könyvben, regényben, elbeszélésben olvastam egyszer?... nem, nem tudnám már megmondani... eine-di, zweitedi... rossz, fals, nem jó a hármashangzat, tessék szép akkordokat fogni, Jánoska, te nem figyelsz... – Vége a zongoraórának. Megáll az öt ujj, megragadja, erősen markolja a zubbony alját, úgy, hogy az összegyűrődik, ronggyá sodródik... azután kienged a marok szorítása, reszketve simít végig az öt ujj, a kifeszített tenyér a ruha szélén, csak a reszketés marad meg, szüntelenül...

Szombathelyi áll, féljobbra előre. Az ő kezét, az ő ujjainak ideges, ingerült játékát látom. Most már ő beszél. Hangsúlya kissé bizonytalan, keresgéli a szavakat, a kifejezéseket, vigyázva arra, hogy ne sértse meg Szügyit, de mégis világos, közérthető legyen, amit mondani akar. Örül annak – mondja –, hogy ebben a válságos, nehéz időben is van parancsnok, felelős beosztású vezérkari törzstiszt, akinek optimizmusa, győzelembe vetett hite, saját erőnkbe vetett bizakodása töretlen. Irigyli Szügyitől ezt a derűs, fiatalos – majdhogy ki nem mondja: gyermeteg – lelkesedést, ami sok mindent pótolni képes abból, ami a tárgyilagos szemlélő szerint hiányzik. – Én, sajnos – mondja Szombathelyi maga elé, a földre meredve, szája szegletében kesernyés, kicsit gunyoros mosollyal –, én, sajnos... nem járhatok a fellegek között, mint ti, ejtőernyős barátaim, és legkevésbé se repülhetek a fantázia szárnyain a rózsaszínű, boldog, győzelmes képzeletvilágba... Földi ember vagyok, gyarló ember, akit földre húznak, földre kényszerítenek a súlyos, emésztő – és

megmondom, ahogyan van: a megoldhatatlan – gondok . . . Lábaim előtt a földet, a realitások száraz talaját kell figyelnem, hogy ne hibázzak túlságosan sokat, túlságosan nagyot . . . Mégis, akárhogy figyelek, gyakran bizonytalan a lépés, amit tennem kell . . .

Szomorú, végtelenül keserű, kiábrándult ember benyomását kelti bennem. Nem Szügyinek, nem is hozzánk beszélt. Magában, önmagának fogalmazott, hangosan, hogy hallja is azt, amit gondol, ami nyugtalanítja, foglalkoztatja. Feleszmél – talán csak most látja, hol és kik előtt tárta fel gondolatait –, keményen összeszorítja keskeny ajkát – ilyenkor kiugrik erős pofacsontja –, kicsit ingerülten, zavartan sorra kezet fog. – A kocsimat . . . Induljunk . . . Szálljatok be, urak . . . ahogyan jöttünk . . .

Előttünk motorosok nyitnak utat, mögöttünk a kíséret, a többiek gépkocsin jönnek. Szombathelyi feszesen ül, szemét lehunyja, lehangolt, rosszkedvű. A Színház utcáig egyetlen szó se esik közöttünk. – „Isten áldjon! Köszönöm a kíséretet! Kívánok neked katonaszerencsét, fiam, ezen a mi irgalmatlanul nehéz pályánkon! Szervusz, kedves fiam . . ."

Szombathelyi keserű hangulatát, szavainak igazi értelmét csak néhány hét múlva értettem meg. Helyőrségi tiszti gyűlésre voltunk kirendelve, amelyen önálló előadó lévén, nekem is részt kellett vennem. Nem sok kedvem volt az egészhez, mert ezek a tiszti gyűlések – általában – unalmas, ezerszer ismétlődő fejmosásból, lelkifröccsből, dörgedelemből álltak. Az is bosszantott az ilyen „hegyi beszéd"-en, hogy amikor – okulásul és elrettentési szándékból – valamely hadbírósági vagy fegyelmi határozatot hoztak tudomásunkra, az elmarasztalt kolléga nevét csak a nála rangban idősebbeknek mondták meg, a rangban fiatalabbaknak a név említése előtt el kellett hagyni a helyiséget. Mivel pe-

dig a HM-ben, VKF-en, Le. Pság-on rajtam kívül csak igen kevés főhadnagy dolgozott: mindig én kezdtem a kivonulást, barátaim elfojtott nevetése, kuncogása által kísérve. Voltak azonban érdekes esetek is, ezeken azután hetekig derültünk. Emlékszem egy olyan fegyelmi eljárásra, amelynek ez volt a hivatalos tárgykivonata, címe: „Kéjnő meglovagoltatása." Arról volt szó, hogy egy bizonyos G. K. százados – éppen a légierő állományából –, mint a tüzérséggel együttműködő légi megfigyelő, hosszabb időt töltött a hajmáskéri Központi Tüzérségi Lőiskolán. Egy alkalommal hatalmas mulatozást csaptak, és alaposan leitták magukat. Borgőzös fejjel azt találták ki, hogy a társaságukban levő kéjnőt – aki szintén a pohár fenekére nézett – anyaszült meztelenül felültetik az egyik tüzértiszt nyergeletlen lovára, hisz igazán jól festene mint harcos amazon a vakító fehér bőrű, vörös hajzatú fiatal nőszemély a koromfekete csődör hátán . . . A csodálatos ötletet hamarosan tett követte, és a visongó, kacarászó örömlány máris ott ficánkolt a harci mén hátán. Ebből azonban még nem lett volna országos botrány. A botrány akkor kezdődött, amikor megszólalt a tábori misére hívó trombitajel. A csődör – jó katonaló lévén, ismerte a jelet – felkapta a fejét, és árkon-bokron át elvágtatott a tábor főterére, ahol már együtt volt mindenki, tisztek, családtagjaikkal, legénység, a környékbeli lakosok, hogy részt vegyenek a látványos, megkapóan szép szabadtéri katonamisén. A büdös dög – mintha élvezte volna, hogy mekkora botrányt kavar ezzel – körbe-körbe vágtatott, hátán a fehér bőrű, vörös hajú, csupasz kéjnővel . . . Mondanom sem kell: odavolt az áhítat, a komoly szertartás általános (bocsánat, de katonákról lévén szó, csak ez a kifejezés az idevaló) röhögésbe fulladt. Ebből kere-

kedett a „Kéjnő meglovagoltatása" címet viselő ügydarab, fegyelmi eljárás.

Végül már magam sem tudom, hogy miért is mentem el a meghirdetett helyőrségi tiszti gyűlésre. Alighanem volt valami privát elintéznivalóm a Belvárosban, mivel pedig a gyűlést a Tiszti Kaszinó Váci utcai székházában rendezték, benéztem előbb oda is, hogy neve legyen a belvárosi komissiózásnak.

Már a zsúfolt előcsarnokban észrevettem a titkolódzó, fontoskodó arcokon, a suttogva továbbadott „... csak neked, pajtás ..." sejtelmes félmondatokon, hogy valami rendkívüli bejelentés lóg a levegőben. Amikor azután az előadói emelvényre Szombathelyi lépett fel, az izgalom, a várakozás a tetőfokára hágott.

A „főnök" - ahogyan „házon belül" a VKF. dolgozói Szombathelyit nevezték - rendkívül felindult, feldúlt idegállapotban volt. Több volt ez annál, amit az „überspannt", túlfeszitett kifejezéssel szoktak jellemezni, hiszen amint megszólalt, már néhány mondat után valósággal eksztázisba esett.

Kezdetben, míg egykori parancsnokom arckifejezésére, mozdulataira figyeltem csupán, nem egészen értettem, hogy tulajdonképpen miről van szó, mi lehet ennek az irtózatos felindultságnak az oka. Őszintén megmondom: én - a magam részéről - nem hallottam semmit az újvidéki fertelmekről, de ha fülembe jutott is a hírük, nem tulajdonítottam nekik fontosságot, mivel senki sem tudott konkrétumot mondani az eset valóságos lefolyása, annak jellege és mérete tekintetében. Sajnos - minek is szépíteném saját közönyömet? -, annyi tömeggyilkosság, embertelenség, vér és mocsok vett körül - csak Lidice, Oradour, Krasznodar és a koncentrációs táborok nevét kell említenem -, hogy belefáradt, elfásult az ember.

Amit Szombathelyi mondott – és leginkább ahogyan mondta –, mégis felháborodással és borzongással töltött el. Rettenetes érzés volt megbizonyosodni arról, hogy valójában kik és mik is vagyunk mi magyarok, mi katonák, mi magyar katonatisztek... Mert a nagyvilág közvéleménye nem fogja megjegyezni Feketehalmi-Czeidner, Grassy, Deák és Zöldi nevét, hanem a magyarokat, minket, mindnyájunkat fog elítélni, megvetni, megbélyegezni az elkövetett szörnyűségek miatt. A tükör, mely az újvidéki „hideg napok" történetének felgöngyölítésekor előttünk állt: kíméletlenül tárta föl arcvonásainkat.

A „főnök" sovány aszkétaarca verítékben ázott. Ingerültségében lelökte, lesodorta papírlapjait, melyekről a bűnösök kiátkozását, tiszti rendfokozatuktól, rangjuktól, beosztásuktól való megfosztását, a honvédség kötelékéből való végleges kizárását kellett volna felolvasnia. Fáradtan billegtek, lebegtek a fehér lapok a földre, de senki sem mert megmoccanni, hogy egyet is felvegyen közülük. Szombathelyi üvöltött, ordított. A felháborodás szépséghibája azonban éppen az volt, hogy ekkor már Czeidner, Grassy, Deák és Zöldi biztonságban volt, horogkeresztes német elvbarátaik vendégszeretetét élvezve.

– ... Undort, gyűlöletet, megvetést érzek azok iránt, akik gyalázatba sodorták, bemocskolták, meggyalázták magyar hazánkat, katonai becsületünket. Alig hihető, hogy ezt valaha is elfelejtheti, megbocsáthatja nekünk a józan, becsületes, művelt népek közössége!

Halottfehéren, elszánt mozdulattal lecsatolta kardját, és az asztalra dobta. Hangja rekedtté vált, szája sarka legörbült. „Elhatárolom magam attól a tisztikartól, melynek tagjai ekkora aljasságra képesek... Eldobom magamtól a kardot, melynek becsületére,

tisztaságára felesküdtem, és melyet most bemocskolt, meggyalázott néhány gazember . . ."

Ennek a gesztusnak a súlyát, jelentőségét – azt hiszem – a mai ember, a mai civil képtelen a maga valóságában felmérni, megérteni. A kard, a „porte-épée", az arany kardbojt: szimbólum volt, a tiszti becsület, a feddhetetlenség, a katonai erények jelképe. Döbbenetes volt, ahogyan a vezérezredes – kardjának elhajításával – elhatárolta magát az újvidéki gyilkosságoktól.

A második „szépséghibát" csak utólag tudtam meg. Hogy Szombathelyi némileg késve, két év elmúltával háborodott föl. Pedig neki valószínűleg lehetősége lett volna megakadályozni, idejében leállítani azt, ami Újvidéken történt. A tiszti gyűlés hát nyilvános vezeklés lehetett a számára, bűntudatának elhallgattatása. De ezt akkor még nem tudtam.

Rohamosan közeledett a július, amikor meg kellett kezdenem a haditapasztalat-szerző frontszolgálatomat. Tassonyi, amikor megtudta, hogy „vendégszereplésre" Ukrajnába indulok, addig ügyeskedett, erőszakoskodott, amíg ő is megkapta a hadibeosztásáról szóló papírt. Na – mondogattuk egymásnak, amikor összetalálkoztunk nála, lent Pápán, gyakrabban pedig nálam, Budán –, jó hecc lesz, majd jó sokat fogunk nevetni . . . Nem maradhatunk ki – mint régi sportemberek, vérbeli sízők – a nagy „mezei futóversenyből", melynek távja – már ekkor így nevetgéltünk erről – Voronyezstől Hegyeshalomig tart . . .

Edömér barátomat nem törte meg a betegsége. Ugyanolyan pimasz és gátlástalan, gúnyolódó és megbotránkoztató volt minden megnyilvánulása, mint azelőtt. Emlékezem, hogy egyszer a minisztérium fene magas rangú főcsoport-, csoport- és osztályvezetőit is

valósággal kétségbeejtette, megütközésre késztette egyik – mentalitására jellemző – mókázásával.

Újfajta, speciális ejtőernyős ruhát – harci mezt – kreált számunkra valami honvédségi divattervező, dús fantáziájú katonai szabó vagy ki tudja, kicsoda. Vízhatlan, könnyű, erős anyagból készült, tereptarka, combközépig érő, villámzárral nyitható kabátféle volt ez, hatalmas zsebekkel, kapucnival, ujjai végén szélfogóval – ma az ilyen felsőrészt legjobban az „anorák"-hoz lehetne hasonlítani. A nadrág is tele volt hatalmas, mély zsebekkel, egyébként olyan volt, mint egy jól szabott, feszes sínadrág. Gumitalpú, gumistoplis, bokapánttal felmagasított ugrócipő, no meg karima nélküli, vastag nyersgumival kibélelt, könnyű acélsisak egészítette ki az új öltözékünket. Amikor elkészült a mintakollekció – minden méretből egy-egy –, levittem Pápára, hogy ott próbálják ki, adjanak róla véleményt. Rövidesen azonban utasítást kaptam, hogy a HM illetékes vezetői előtt is mutassam be az új egyenruhánkat. Leszóltam Pápára, hogy néhányan öltözzenek be, és repüljenek fel Pestre, mert divatbemutatót kell tartanom. Az egyik manöken Tassonyi volt. Ő – mert azt is tudni kell róla, hogy az egyetlen ember, akit őszintén szeretett, akihez ragaszkodott, az édesanyja volt – mindig szívesen jött Pestre, meglátogatni a „kedves mamát". Nos, bevonult a divatbemutató nagyérdemű közönsége, csupa lampaszos tábornok, dupla hajtókás vezérkari, pohos hadbiztos – szemben velük pedig a félelmetes külsejű, marcona ejtőernyősök egy kis csoportja. Tassonyi, úgy látszik, megunta a tétlenséget, mert egyszerre csak iszonyú, eltorzult pofát vágott, kiforgatta szemeit, kivicsorította fogait, és harsány hangon elordította magát: Hore ruki . . . „Fel a kezekkel."

Saját felszólításának engedve feldobta, égnek emel-

te karjait. A díszes közönség kővé dermedten, rémülten nézte féleszű barátom alakítását. És hogy teljes legyen a megbotránkoztatás, Tassonyi – kajánul vigyorogva – ezt a magyarázó szöveget fűzte a „Hore ruki"-hoz: „magyar katonáknak ugyanis – mostanság – a legfontosabb az, hogy gyorsan, késedelem és tétovázás nélkül fel tudja tartani a pracliját, ehhez azonban megfelelően szabott, jó nagy hónaljkivágással készült, bő zubbony kell . . ."

Ezek után a divatbemutatót nagyon gyorsan be kellett rekeszteni. Az eset – a harci szellem megromlására, a kishitűségre, az ellenség demoralizáló aknamunkájára való megjegyzések és példálódzások, no meg sűrű és jelentős fejcsóválás alakjában – sokáig visszatérő téma volt a kényelmes fotelokban, pompásan berendezett irodákban oly hősiesen helytálló miniszteriális urak között.

A „Szabadságos-vonat" – ismertebben: az „S. F. Zug" (Schnellfronturlauberzug) – indulása a Keleti 1. indulóvágányáról: szomorú, tragikus színfolt volt a háborús Budapest életében. A katonazenekar a himnuszt intonálja, dübörögnek a dobok – „. . . balsors, akit régen tép, hozz reá víg esztendőt . . . Megbűnhődte már e nép . . ." –, a családtagok a bandát túlharsogva éneklik a nemzeti imát . . . lobognak a kendők, elhangzik az utolsó „Várlak . . .", „Vigyázz magadra . . ." – mindez oly szívdöglesztő, végtelen érzelgős és mégis életszerű.

Állok a fülke lehúzott ablakában, de biztosan tudom, érzem, hogy az, aki alatt lassan megindulnak a kerekek, lágyan himbálódzni kezd a hosszú kocsisor: nem én vagyok . . . Filmrészlet az egész, amit láttam már, igen . . . igen . . . bizonyosan láttam már egyszer, talán többször is . . . Vagy könyv, mely most megelevenedik előttem . . .

Az előírt protokoll szerint zajlik le minden. Feleségem elfordul, egy oszlopnak dőlve eltakarja szemét, arcát. Anyám és nagybátyám még néhány tétova, ügyetlen lépést tesznek a meglóduló szerelvény felé, valamit kiáltanak felém, de szavukat már elnyeli a hangszórókból áradó Rákóczi-induló, a kerekek csattogása . . .

Csak Tassonyi hű önmagához. Kaján, gúnyos rikkantással ordít a cifra vezénylőpálcáját emelgető ezreddobos felé: „Gyászindulót muzsikálj! Az való az ilyen I. osztályú dísztemetésre!" „Indul a nagy mezei futóverseny! Voronyezstől Hegyeshalomig!"

Szuszog, nagyokat füttyög a mozdony, szerencsére nem hallja senki Edömér „szellemességeit". Bolondozik, mókázik, úgy megjátssza magát, mintha farsangi bálba indulna.

Félfülkét foglaltunk, ketten vagyunk. Ő az alsó ágyon, én felette. Egész éjszaka beszélgetünk, egyikünk se tud aludni. Betegsége alatt, Budakeszin, rendszeresen látogattam. Amikor már jobban lett, ő járt ki hozzánk. Ismerjük egymást, nincs helye közöttünk a színészkedésnek. Halálra szánt, keserű ember, aki tudja: élete egy huncut krajcárt se ér. Nem várja meg, hogy rongyos tüdeje újra felszakadjon: inkább ő megy a halál elé, megkeresi, meg is fogja találni . . .

Júliusban korán világosodik. Két mozdony is erőlködik, hogy feljussunk az egyre kanyargósabb, egyre meredekebb pályán. Hegyek, magas hegyek között járunk. Távolból feltűnik Volóc, a nagy ugrósánc, odébb a keskeny ösvény, amely a csúcsra vezet, ahol olyan jókat síztünk. Edömér is, az alsó ágyról, a tájat nézi. Arca megvonaglik, ha most látná valaki, azt is hihetné, hogy sírás környékezi. De nem. Durván, iszonyú csúnyán káromkodik. „Rohadt, rohadt élet . . .!

Dögöljön meg a világ! Dögöljünk meg mind, egy rakásra . . .!"

Hát igen. E nélkül a „dögöljünk meg mind, egy rakásra" mentalitás nélkül nem lehet megérteni a későbbi Tassonyit sem. Érdemes megjegyezni: „Dögöljünk meg mind, egy rakásra . . ."

Sokat álldogálunk, várakozunk. Tehervonatok haladnak el mellettünk, sebesültszállító vöröskeresztes szerelvények velünk szemközt. Délfelé Lavocsne, Kolomea. Végállomás, kiszállni! A kényelmes, civil utazásnak befellegzett. A túlsó sínpáron ütött-kopott szerelvény, vízözön előtti német vagonok, mindegyik fülkének külön ajtaja van, a kocsi hosszában végigfut a lépcső. Azt mondják, hogy a partizánok gyakran megtámadják a személyvonatokat. Ilyenkor könnyebb, gyorsabb kiugrálni ezekből a sok ajtós vagonokból – még mielőtt szitává lövik az embert. A mozdony előtt négy-öt „pőre", ha robban az akna, azok alatt robbanjon. A szerelvény végén lapos „I" kocsira szerelt légvédelmi gépágyú. Úgy látszik: itt már háború van.

Álldogálunk, várakozunk a magas deszkakarámban. Döccenve halad előre a hosszú emberkígyó, melynek mi magunk is része vagyunk. Egyre közelebbről halljuk a „dögész" meg-megismétlődő kiáltását. – Mindenki tegye szabaddá a bal mellét! Zubbonyt, inget kigombolni!

Oltást kapunk, újabb védőoltást. Ki tudja, hányadikat. A deszkapalánkon szakadt papírfoszlányokat lógáz a szél. Tassonyival felolvasást tartunk, hogy okuljon a jónép. Nagy sikerünk van. „Felkínálkozó nőnek nincs hazája!" Nana . . . Hazája, lehet, hogy nincs . . . szóval: izéje viszont van! Tovább, egy újabb bölcs tanács. „Ürülékedet macskaszerűen takarítsd el magad után, különben te leszel az, aki az első légitámadáskor beletenyerelsz!" Edömér hátrafelé rug-

dal, kaparászik a lábával, próbálgatja, hogy jó frontkatona válik-e belőle, képes lesz-e a macskaszerű ürülékhantolásra? Van-e még? Van, már hogyne volna! Aranyköpések terén máris győztünk! „Gyanús az, aki elöljáróid bizalmával kérkedik." Gyorsan kinyilatkoztatjuk, hogy ezentúl kölcsönösen nem ismerjük egymást, nem fogunk kérkedni senki előtt sem azzal, hogy barátok vagyunk, így talán elkerüljük, hogy gyanússá váljunk . . .

Már jó ideje figyel minket egy öreg őrnagy. Karszalagos, alighanem valami helyi nagyság. Csodálatosan szép orra van, göröngyös, tűzpiros, kunkori fekete szőrszálak teszik változatossá, ritkán látni ilyen gyönyörűen fejlett borvirágokat. Vagy inkább: földi eperre hasonlít, a nemes ananászfajta ilyen. Merően bámul ránk az őrnagy, szája sarka időnként megrándul, bal szeme huncutul kacsint ilyenkor. – Oda süss! – bök oldalba Tassonyi. – Kokettál velünk az a pléhgalléros! Biztos buzi . . . Tetszem neki! Micsoda sikerem van!

Belénk döfik az oltást, mehetünk. Megtudjuk, hogy csak délután indulunk tovább. Valami zűr van a vonalon. Az állomás közelében meglátunk egy hegyet, tetején pravoszláv kápolna vagy szentképféle. No, ezt megnézzük! Átbújunk az állomást körülvevő szögesdróton, és nekivágunk a kapaszkodónak. Szép a kilátás innen, megállunk, és találgatjuk, hogy melyik csúcsnak mi lehet a neve. Lentről rekedt ordibálás kapaszkodik utánunk a hegyre. – Nini, a mi kedvencünk, a Borvirág őrnagy rongálja a hangszálait! Mi több: alighanem számunkra van sürgős közölnivalója . . . Na, nekünk nem sürgős a dolog. Megnézzük a szentet, még egyszer a kilátást. Borvirág barátunk már csak hápog, hörög, amint visszaérünk az állomásra. – Mit képzelünk? Már régóta figyel, így meg

úgy... Ez harctér, nem vurstli... Micsoda disznóság... haditörvényszék elé állít!

Ezt – a haditörvényszéket – kár volt emlegetni. Mert Edömér is kinyitja a száját. Hogy ne izetlenkedjen az őrnagy úr, azért még senkit sem lehet hadbíróság elé állítani, mert vidáman megy megdögölni. Egyébként: áll az alku, inkább jöjjön a Margit körút, mint a front... Kérdezzen csak bárkit: akár visszaindíthatja az egész szerelvényt Pestre.

Gyűrűben állnak már körülöttünk, mindenki teli szájjal röhög, helyesel Edömérnek. Borvirág lemondóan legyint, eloldalog a kantin felé.

Döcög velünk ez a sínen rángatódzó delizsánsz. Tegnap még ágyban feküdtünk, mégse aludtunk. De nagy bolondok is voltunk... Ma már jó lenne aludni, de ebben a nyikorgó deszkabódéban jóformán ülni sem lehet. Állomásokon ácsorgunk, talán a nyílt pályán, ki tudja. Tök sötét van. Reggel – talán Kazatyinban? – szakállasan, mocskosan, álmosan sorban állunk az ablak előtt, mely felett ez a tábla lóg: „Marschverpflegung." Savanyú feketekávét, marmeládot, egy darabka margarint, egy tekercs C-vitamin cukorkát, tizenöt deka kenyeret osztanak. Olaszok, románok, magyarok vagyunk a sorban. Jön négy vagy öt német, pofátlanul félrelöki az olaszt, aki már nyúlna a csomagjáért. „Hohó! Hát ez mi? Nektek talán nem kell sorba állni? Menjetek a..."

Német nyelvtudásunk kiállja a próbát. Olyan válogatott gorombaságokat vágunk a svábok fejéhez, hogy azok menten kaparászni kezdik a pisztolytáskájukat. – „Lassan a testtel, atyafi..." Összeállunk, ejtőernyősök, hamarjában vagy öten, körülfogjuk a svábokat. A tereptarka ejtőernyős jelmez, a halálfejes jelvény mindjárt észre téríti őket. Az olasz megkapja a csomagját, mi is átvesszük a magunkét. A néme-

tek, ha tehetnék, megölnének minket. Ha ezek ilyen rondák, jó lesz vigyázni! Berdicsev, azután éjszaka Kijev. Átdöcögünk a magas betonlábakra fektetett vasúti pályán. Alattunk a „Ruine Bezirk", a hold sejtelmes fényében. Rémlátás. A pályaudvaron elég tiszta a váróterem.

Aludnánk, ha lehetne. De nem lehet, mert a barakk egész éjszaka olyan, mint a felbolygatott hangyaboly. A betonfolyosón csattog, dübörög a sok csizmás, bakancsos láb, részeg németek kurjongatnak, a szomszédban meg olaszok zsibonganak, percenként váltogatva az érzelgős csókolódzást az ölre, ökölre menő civakodással. Bolondokháza ez, nem átvonuló szállás.

Reggel körülnézünk a városban. Keressük a 2. hds. pságot, ahol jelentkeznünk kell, de túlságosan nem sietjük el a dolgot. Háborúban mindenre van idő. Kell hogy idő jusson. Tassonyi hangosan zúgolódik, hogy micsoda disznóság: nem adnak a turistáknak Bädeckert, nincs idegenvezető, az embernek mindent magának kell kitalálni, hol mi van, mit érdemes megnézni? Egy ilyen „külföldi társasutazást" – így nevezzük magunk között a háborút – bizony jobban is megszervezhettek volna! De – amint alaposabban körülnézünk – elpárolog a jókedvünk. A hatalmas, gyönyörű szürke gránitlapokkal burkolt épületet – az ukrán szakszervezetek központi palotája ez – még megcsodáljuk, de a szemközt levő árnyas, ápolt park bejáratánál olvasható tábla már őszintén felbosszant. „Nur für Wehrmachtangehörigen" és utána egyre gyakrabban a szemünkbe ötlik „Nur für Deutschen", „Eintritt verboten" ... Mi az isten? Itt már lélegzeni is csak a németeknek szabad? Teljesen úgy fest a dolog, mintha minket, „segédnépeket", olaszokat, románokat, magyarokat, Tiso páter szlovákjait egy kalap alá vennének ezek a peckes, öntelt, répafejű

germánok a leigázott ukránokkal . . . – Majd eljön annak is az ideje – ugratjuk egymást Edömérrel –, nem árt egy kis edzés, alapozó gyakorlat . . . kerülünk még mi is abba a sorba, ahol most az ukránok lézengenek az éhségtől, szégyenkezéstől, megalázástól . . .

A 2. hds. pság. személyügyi osztályán ismerősre akadok. Az a Bibithy Horváth alezredes igazít el, aki ezredtársam volt Miskolcon. Megörülünk egymásnak – lám, lám, Kijevbe kellett utaznunk, hogy barátságos, közvetlen, emberi hang váltsa fel a „szolgálati" zsargon csikorgó sablonszövegét. Tapsifül – neki vannak azok a rojtos szélű szürke bőrlebenyei – most olyan jóságos, amilyennek még sohase láttam. Szállást biztosít a szent Istvánról elnevezett Magyar Házban, ebédjegyet ugyanoda. A beosztást holnap kapjuk meg, ma jelent, referál, konzultál stb., hogy hová is küldhetnének minket. – Kis zűr van . . . odaát, a Dnyeper túlsó oldalán – súgja bizalmasan. – Megnyomták őket alaposan . . .

Mihez kezdjünk? Na, jó . . . Nézzük meg a Lavrakolostor romjait, állítólag még így, lebombázva is mutat valamit egykori szépségéből. A Lavra mellől valóban gyönyörű a kilátás. Kicsit otthon érzem magam, olyan itt, mintha a Várból néznénk le a Dunára. Csak persze mégis más. Jobbra a cölöphíd, a „Reichenau-Brücke", körülötte rengeteg légvédelmi ütegállás, itt is, a túloldalon is. És a Lavra . . . istenkém, szegény Lavra! Beszakadt hagymakupolák, kettétört csúcsívek – mint segítségért kiáltó karok –, és alattuk és körülöttük fekete egyenruhás német páncélosok, szürke Wehrmachtosok, karszalagos SS-ek – zümmögő döglégy-csapatnak nézné az ember őket – kotorják, lapátolják a törmeléket, guberálják az ikonmaradványok aranycirádáit, a kegytárgyak drágaköveit. Megfigyelünk egy hadnagyot – alapos, szakszerű munkát végez,

faji sajátosságait csillogtatja –, alacsony lépcsőcsonkon ül, térdén az egyik kötömb, azon egy freskótöredék, aszkétaarcú szent, széles aranyglóriával. A hadnagy a glória aranyfüstlemezét fejti le a kőről, vékony, hosszú zsebkéssel dolgozik – száját összecsücsöríti, annyira figyel munkájára –, a lefejtett lemezkéket lapos margarinos dobozba rakja, szépen, német pedantériával egymásra fektetve, katonásan, pontosan, tüchtig und vorschriftsmässig... Hányinger környékezi az embert, le kellene lökni ezt a hullarablót, társaival együtt, a meredek hegyoldalon, a Dnyeper fenekére...

Másnap elosztanak minket. Sajnos, Tassonyi Csernyigovba megy, az 1. ho.-hoz, én meg a Ny. Megszállókhoz; egyelőre Zsitomirban kell jelentkeznem. – No, isten, isten – hátba verdessük egymást Edömérrel. – Hals und Beinbruch, törd ki nyakad, lábad! Ennyi a búcsú, azután mehetünk is a magunk dolga után, így a természetes, így a jó...

Egy újabb napba telik, amíg elvergődöm Zsitomirig. Vonattal, a végén azonban felkéredzkedek egy autóra. Csak konvojban szabad közlekedni, legkevesebb tíz kocsi, amit elindíthatnak egyik helységből a másikba. Minden település be- és kijáratát több soros, derékvastagságú fatörzsekből épített járműterelő védi, amin csak egyenként és lépésben lehet, cikcakkozva áthaladni. Őrség mindenütt, igazoltatás; a csomagtér és az utasok ellenőrzése még ennél is gyakoribb. Az az érzése az embernek, hogy jóval több a tábori csendőr – vastag láncon fémtábla lóg a nyakukban, mint a kutyák nyakörvén az ebadó befizetését igazoló blaska –, mint a valódi katona.

Zsitomirban a VII. hdt. vkf.-nél jelentkezem, nem emlékezem pontosan a nevére, de lehet, hogy Vasváry. Erősen kopaszodó, magas, elegáns, udvarias, kitűnő

modorú ember, aki szívesen, barátságosan fogad. Csak azt nem tudja, hogy mit is kezdhetne velem. Szerencsémre betoppan Sónyi Kurt vk. szds., akivel Miskolcon egy ezrednél, egy zlj.-nál szolgáltam, sőt egy házban is laktam. Na, óriási az öröm, ki hitte volna, hogy – Kijev után – itt is régi barátra bukkanok. Sónyi mindjárt kész megoldással fordul a vkf. felé: osszanak be ahhoz a hadosztályhoz, ahol ő az I. c, azaz az anyagi vk. tiszt. Áll az alku, percek alatt elkészülnek a papírok, már indulhatunk is Kurt kocsiján Ovrucsba, hogy még a sötétedés előtt odaérjünk. Mert sötétedéstől virradatig minden közlekedés – még konvojban is – életveszélyes, ezért szigorúan tilos. Ezen igen jót nevetünk Kurttal, hiszen ez annyit jelent, hogy a megszállók és a partizánok között valamiféle „gentlemen's agreement" van érvényben, mely szerint a nap egyik felében ez a fél, a másikban meg a másik fél jogosult használni az úthálózatot. Az áldóját! Ez azután furcsa háború, inkább illene rá a „nemzetközi barátságos mérkőzés". Kurt maga vezet, nincs más a kocsiban, így fesztelenül cseveghetünk. Valóban – vallja be – eléggé barátságos a magyar katonák és a lakosság viszonya. Lakosságot mond, mert nincs az az isten, aki határvonalat tudna vonni a lakosság és a a partizánok közé. Aki nappal békés, együgyűséget és a legyőzetésbe való beletörődést mutató paraszt – az éjszaka vakmerő, furfangos és mindenre elszánt szabadcsapatos, beszervezett partizán. De a magyarokkal szemben határozottan kíméletesebbek, szemlátomást az a célja a partizánakcióknak, hogy a németeket aprítsák. A mi megszállási módszerünk – a tintapettytaktika – lényegében alig korlátozza a partizánok mozgását, szervezkedését, de még harci tevékenységét se, hiszen gyér, sündisznóállásba zárkózott támpontjaink képtelenek preventív, megelőző beavatko-

zással meghiúsítani egy-egy rajtaütésszerű támadást, híd vagy más műtárgy felrobbantását. Mi csak – post festam – megállapítjuk, órákkal, félnapokkal később, hogy nini: ez az áteresz a levegőbe repült, az a magtár meg leégett. A preventív jellegű tisztogatási műveleteket, szerencsénkre – irtózatos kíméletlenséggel és tömeges, megfélemlítő célzatú öldöklessel – mindig a németek rendelik el, ők tervezik és maguk is hajtják végre, nekünk, magyaroknak csak valami másodlagos, alárendelt részfeladatot kell végrehajtani, vagy a végrehajtást – tessék-lássék – mímelni.

Ezt a majdnem idillikus akváriumi csendéletet azonban – olykor és helyileg – erősen megzavarja néhány honfitársunk (rendfokozatra való tekintet nélkül), akinek ez a megszálló szolgálat kínálja azt az egyetlen lehetőséget, hogy személyes bátorságát fitogtassa, magára vonja elöljárói és a németek figyelmét, szóval akit személyes, meghatározható érdek ösztönöz. Ilyen motívum serkenti a büntetőszázadban szolgáló közbűntényes elítéltet a lakossággal szembeni kegyetlenkedésre, miután ezáltal válik méltóvá és érdemessé arra, hogy amnesztiában részesüljön, büntetését eltöröljék. Emiatt játssza meg a vérengző fenevad szerepét a falusi tanítóból lett tartalékos tiszt, arra spekulálva, hogy most „megcsinálhatja a szerencséjét", megalapozhatja nevének országos hírét, végre kitörhet a faluja, az iskolája, szürke és kilátástalan élete kalitkájából. A törzstiszti és ezredesi előléptetés lehetősége csillan fel a „jelvényszerzők" előtt, hogy elhagyva pókhálós irodáik, tintafoltos íróasztalaik homályát, a lüszter könyökvédőt géppisztolyra, kutyakorbácsra cseréljék át, megkísérelve a fronton kiköszörülni azt a csorbát, amelyet a „fejtágítón" elszenvedett bukás, a marasztaló minősítés karrierjükön okozott.

Erdők, elhanyagolt, parlagon heverő szántóföldek

között vezet a széles kövesút, melyről mintha elfelejtették volna a felső, zúzottkő és burkoló réteget. Hatalmas terméskövek vannak jól-rosszul összeillesztve, a homokos, laza földre fektetve: ez az, amit a térkép műútnak jelez. A sűrű, szinte áthatolhatatlan vegyes lombos, főleg nyírfákból álló erdő gyakran szegélyezi az út mindkét oldalát. Ezeken a szakaszokon, biztonsági okból, 30–60 m széles friss irtás, letarolt, rejtőzésre alkalmatlanná tett mezsgye, ha úgy tetszik: gyepű húzódik. De ettől alig válik biztonságosabbá a közlekedés. A sűrű, bozótos-aljfás erdő széléről úgy puskázhatna belénk akárki – még csak bátorságot, különösebb merészséget se igényel az ilyen tűzrajtaütés –, hogy képtelenek lennénk megvédeni magunkat.

Az út bal oldalán földbe süppedt, megszeppent házikók csoportba verődve bújnak össze, mint a félénk, esőtől csapzott bundájú birkanyáj. Jobb kézre vakolatlan, vörös téglás, egyforma épületek állnak. Szovhoz- vagy kolhozközpont, gépállomás vagy katonai tábor lehetett? Ki tudja? Ez Ovrucs, a m. kir. 25. hadosztály parancsnokságának központja. Balra kanyarodunk, a vörös téglás skatulyák a mieink – jobbra van a tulajdonképpeni község, de ide honvédegyénnek belépni szigorúan tilos. Biztonsági okok diktálják ezt így, de a kölcsönös ingerkedést, az összetűzés lehetőségét is kizárja ez a bölcs intézkedés. Sónyi egyedül lakik, magához invitál, míg jobbat nem találok, illetve míg el nem rendeződik a beosztásom. Így azután eléggé otthonosan érzem magam, mintha csak újra Miskolcon lennénk, a Széchenyi utcában.

Reggel jelentkezem a hadosztálynál. A segédtiszt helyén egy nyegle zsúrfiút találok. Hanyagul nézeget, fél fenékkel az asztal sarkán ülve, ölében szíjból font korbács, azzal játszogat. Tartalékos hadnagy, persze

huszár, mi más lehetne? Panaszkodik, fölényét érezteti: ő, a tapasztalt harctéri róka, akinek a kisujjában van az egész háborúsdi, én meg a riadt szemű nyuszi, az újonc, aki teli nadrággal, áhítattal hallgatja az atyai intelmeket. Ujján hatalmas pecsétgyűrű, nyilván ezt akarja mutogatni, amint a korbáccsal játszik. Annak nyele szakállas, dugóhúzós rabbifejben végződik, alatta körbe fut a faragott jelmondat „Kutyának-Asszonynak-Zsidónak." A „Báró" – a nevét értem, nem is vagyok kíváncsi rá, de a bárót úgy hangsúlyozza, hogy kénytelen vagyok meghallani – raccsol is, selypít is, ajkai között pedig nyúlós nyál, mely apró gömböcskéket formál, s ezek vidáman bokáznak az alsó és felső ajka között. Az ilyen fráterek jellemzésére rendszeresítette a honvédségi szaknyelv a „hímringyó" kifejezést.

Egy hét alatt rá kell jönnöm, hogy a hadosztálynál az történik, amit a báró mond. Ő tárgyal a németekkel, ő fogadja a haditudósítókat, tőle származnak a hajmeresztő hőstettek, a hasból kitalált rablómesék, az ő zsidóviccein röhög a tisztikar az étkezdében, az ő politikai és katonai kommentárjaira úgy figyel mindenki, mint az isteni kinyilatkoztatásra, hiszen a Báró „jól értesült", a Báró „bennfentes", a Báró mindent „a legfelsőbb, bizalmas helyről" tud . . .

Nem véletlen, hogy Kálmán Imre vezérőrnagy hadosztályparancsnokról csak a Báró után írok. A felsorolás sorrendje: egyben értékelés is. Mert a tábornok is – láthatóan – úgy táncol, ahogyan a Báró fütyül, őt is elbűvöli a főúri rang, a hétágú korona, ennek az arisztokratának pimaszul könnyed, fölényeskedő modora. Kálmán Imre – közepes, inkább alacsony, tömzsi ember, túlméretezett fejjel, nyak nélkül, széles békaszájjal – annak a típusnak jeles képviselője, ahová Haynal Alajost és Szügyi Zoltánt is sorol-

tam. Megjátssza a roppant fontos, elfoglalt, mindent tudó és mindenható parancsnokot, szüntelen pattog, felugrik, leül, intézkedik, dirigál, úgy kap a telefonkagyló után, mintha Horthy vagy Hitler személyes hívását várná, hogy kikérjék tőle a csalhatatlan varázsigét, mellyel egy csapásra legyőzzük a világot... És hogy valójában milyen kiskaliberű nyárspolgár, milyen epigon ez a figura? Néhány nap múlva újra valami dolgom akadt a hop-nál. Kálmán szobájából – a félig nyitott ajtón át – fura szófoszlányokra figyelek fel. A Báró tagolva, hangosan, szájba rágva mondja előre, Kálmán meg bizonytalanul, izzadságos iparkodással ismétli: „Ich... melde gehorsam... General Emerich Kálmán, ein Edler von Kisóc..." Azután még egyszer, újra meg újra. Kisóci Kálmán Imre vezérőrnagy, alázatosan jelentkezem... A Báró az oktató, a német nyelvmester, a tábornok a vasszorgalmú nebuló. Hogy jól sikerüljön a vizsga, megdicsérje Imre pajtást a tanító bácsi... A Báró hangjából kiérződik a diadal, arra gondolva, mekkora sikere lesz Pesten, az „úri társaságban", ha majd előadja, hogy úgy idomította a parancsnokát, mint ahogyan a vadászkutyáját szokta dresszírozni...

Nem csinálok semmit. Nincs beosztásom, nem szól hozzám senki. – Nézz körül, egyelőre tájékozódj. Maradj itt, a törzsnél. Először vagy a fronton, hozzá kell szoknod az itteni dolgokhoz – ajánlja a ho. vkf., akinek a nevére nem emlékszem. Német tábori színház érkezik, három előadást tartanak. Ez az egyetlen esemény. Herta, a primadonna már az első este kiszemeli magának Sónyit. A „Zsemlyefejű" – szőke haja, kerek, mosolygós arca miatt így hívom Kurtot – kapva kap az alkalmon, hiszen... nőtlen fiatalember, elég régóta van már kint. Rendben van, tudom a kötelességemet. Szedem a sátorfámat, szép csendben elköltö-

zöm Kurttól. Áldásom rátok! De mégsem olyan sima az ügy. Herta vonzódik Kurthoz, szívesen megajándékozná őt is, magát is néhány forró, viharos éjszakával. De fél, húzódozik, mert a színház direktora, egy száraz, sótlan, kedélytelen náci fennen hirdeti a germán faj felsőbbrendűségét, s szigorúan tiltja, egyenesen a német nép ellen elkövetett bűnös merényletnek tartja német nő és nem-német fél viszonyát. A színtársulat nőnemű tagjai feküdjenek le német tisztekkel, megérdemlik a hősök ezt a szerény ajándékot a német honleányoktól, de ne aljasodjanak le annyira, hogy mindenféle cigánynépséggel összeszűrjék a levet . . . Herta, ez a büszke tartású, dúskeblű, vakítóan szőke amazon (a müncheni Bavaria hasonmása) erős lelkitusa után mégis megszegi a náci „Herrenvolk" elméletet. Talán csak cirkusz az egész kelletés, a honorárium felsrófolásának egy jól bevált módszere. Talán igaz, akkor meg bocsássa meg „bűnét" a germán öregisten, hiszen akivel lefeküdt, félig német – Scholartzok voltak a Sónyik –, meg azután Kurt is . . .

Nem lenne méltó a megemlítésre ez a Herta-ügy, ha nem lett volna folytatása. Mert barátom lázba jött. Addig telefonált, üzengetett ide-oda, míg megtudta, hogy a tábori színház Berdicsevben lép fel. Hű . . . de jó lenne . . . – sóhajtozott, mint egy fülig szerelmes víziló. Kitalálta, hogy nekem – valóban szó volt erről – tulajdonképpen a 102. rep. dd. támaszpontjainak a földi biztosítását, harckészültségét is meg kellene néznem. (Okulva az Ilovszkojén történt veszteségen, Csukás rep. vk. alezredes tragikus halálán stb.) Nosza, mi sem egyszerűbb: menjünk együtt Berdicsevbe, én ott meglátogatom a 102. Tf. Rep. Oszt.-t – Kurt meg a Bavariát. Nyílt parancs, Marschbefehl, pecsét elöl-hátul – mehetünk. Várakoznunk kell, míg

összeáll a konvoj, azután igazoltatás, bizalmatlanság, fontoskodás mindenütt. Végre Berdicsev. Megvan a repülőtér is, a színház is. A világjáró cimborák – Keksz és Telbisz után Mersics Adorján a távolfelderítők főnöke – örömmel fogadnak. Már Ju–88-assal repülnek, amilyenek a bombázók gépei is. Éppen ez okoz gondot. Az étkezdéjükben vagyunk, nyíltan, jó hangosan beszélnek erről. Hogy az egyféle géptípus nem valami kellemes nekik. Mert az oroszok a lelőtt, fogságba ejtett felderítővel, vadásszal normál hadifogolyként bánnak. De a bombázókkal csúnyán kitolnak, a lakosság is fel van ingerelve ellenük. Igen ám: amíg a tf.-ek a „Sípoló Koporsó"-val, a He–70-nel repültek, könnyű volt bizonyítani, hogy nem bombáztak, nem döntöttek romba hidakat, városokat, kórházakat. De most, amikor ezek is Ju–88-asokkal vannak felszerelve, a lelőtt felderítőket is ugyanaz a fogadtatás várja, mint a bombázókat. Súlyosbítja a dolgot, hogy a tf. gépeket is felszerelik minden bevetés előtt két darab bombával, hogy – ha hálás célpont kínálkozik – dobják le rá. Valaki méltatlankodva jegyzi meg, hogy bezzeg a közelfederítők, ők mennyivel előnyösebb helyzetben vannak. Az ő kéttörzsű, kecses „Bel Ami"-jukat (ez a Focke-Wulff 189 beceneve) senki se nézheti bombázónak! Egy másik – követendő jó tanácsként – mondja: engem biztosan nem kapnak el . . . Én . . . ésszel éljen az ember! – ezért oldom ki a bombáimat már a senki földjén, csak úgy vaktában, hogy megszabaduljak tőlük . . .

A többi helyesel. Azzal a két rongyos bombával amúgy sem megy jobban ez a háborúsdi!

Még egy adalék az 1943-as harci szellem érzékeltetésére. Német repülők ülnek a többi asztalnál. Kiejtésük elárulja, hogy főleg osztrákok és bajorok. Jóban vannak a magyar repülőkkel, az azonos feladattal járó

veszély összehozza az embereket. Sört isznak, nem is keveset. Azután valamelyik az ajtóban álldogáló repülő felé kiált. Az óvatosan körülnéz, majd visszaint. – Los! . . . Akkor rázendít az egész asztaltársaság; kart karba öltve, ringanak, dülöngélnek a dal ütemére. – Es geht alles vorüber, – es geht alles vorbei, – erst geht der Führer, – dann die Partei! . . . Amikor az ajtóban őrködő (mifelénk „cikkelő"-nek mondták ezt a biztosítót) hátrakiált: Achtung! Parteimann! – a kamerádok gyorsan átváltanak az „Englandlied"-re. – Wenn wir fahren . . . gegen Engelland . . .

Bácskay Feri – évfolyam- és osztálytársam – most a 102. Tf.-nél megfigyelő, még különb dolgokat is mesél. Hogy a volgai, doni átjárókat irtó kemény légvédelmi gyűrű védi. Bolond, aki odarepül, még akkor is, ha éppen ennek az állandó szemmel tartása a feladat. A jó „Bacsek" – így becéztük – mégsem repült elég biztonságos helyre. Mert, hogy eljöttem tőlük, az egyik bevetéséről nem tért vissza.

Kurt is megtudott néhány érdekes hírt. Azt, hogy Kurszk környékén nagy páncéloscsata dúl, a németek – állítólag – itt akarnak visszavágni Sztálingrádért, itt próbálnak döntést kicsikarni. Azt mondják a repülők, hogy csúnya tánc folyik ott, valóságos pokol.

Ovrucsban is felélénkül az élet. A partizánok jól szervezett, összehangolt támadást intéznek a vasúti vonalak ellen, hogy meggátolják a kurszki csatában részt vevő német seregtestek utánpótlását, ellátását. Két ellenintézkedés születik a mi részünkről. Az egyik az, hogy P-y András alezredes parancsnoksága alatt megalakul a 25. ho. egy harccsoportja, s ezt a 21. ho. alá rendelik azzal a feladattal, hogy a Luck–Rovno, illetve Dubno–Rovno vasútvonalakat biztosítsa. A másik – ennél ijesztőbb – intézkedés az, hogy az SS, „Wotan" fedőnévvel, tisztogató, elrettentő had-

műveleteket hajt végre területünkön, melyben bizonyos másodlagos, részfeladat a mienk. A „Wotan"-t valami igen magas SS-tábornok – ha jól tudom: von Brenner – személyesen irányítja a helyszínen, páncélvonatát a következő napokban várják. Ezért tanulta tehát Kálmán Imre... azaz vitéz nemes Emerich von Kálmán, ein Edler von Kisóc a „vorschriftmässig" jelentkezést!

Szerencsémre a „Wotan"-ban nem kellett részt vennem. A P-y csoport 1. segédtisztje leszek; most teljesen leköt a kijelölt, szedett-vedett egységek összegyűjtése, századokba való szervezése, egységes felszerelése, a szükséges vasúti szállítás megbeszélése, a szerelvények menetrendjének összeállítása. Körülbelül 300 fő az egész harccsoport, nehézfegyverek nélkül. A csoport parancsnoka, P-y alezredes is előkerül. Domború, sokdioptriás szemüveget visel, vastag szemöldökét ráncos homloka közepére húzza fel, ettől érdekes, állandóan csodálkozó kifejezést kap a hamuszürke, élettelennek tűnő arc. Alacsony emberke, nekem még a vállamig se ér. Magasba szökkenő, kamaszos, mutáló hangja van, a mondatok végén nem le, hanem felviszi a hangját. Beszédje így – bármennyire kiabál – bizonytalanná, határozatlanná, kérdő értelművé válik. Ügyetlen, szerencsétlen figura. Jelvényszerző, eddig egy irodában kuksolt, ősidők óta alezredes, az is marad örökre, ha nem jön ez a jó kis háború. Jelentkezett, önként, hogy hátha „nyer" egy plecsnit, amitől ezredes lesz, a felesége pedig méltóságos asszony. Méltóságos ezredes uram... méltóságos asszonyom...; nem kis dolog ez, meg kell reszkírozni a nagy mutatványt: bátran beledugni a fejet az oroszlán szájába. Ám nagy nekibuzdulása a méltóságosság felé: hamar lekókad. Szánni való, hogy mennyire gyámoltalan, mennyire ügyefogyott ez az

öregember. A kijelölt helyettese, Botos Imre őrnagy viszont annál strammabb, magabiztosabb, határozottabb. Napbarnított arc, atlétatermet, jól szabott, legénységi anyagból készült ruha. Kék, tiszta szemek, szívesen, barátságosan nevetésre nyíló száj. Mert Botos őrnagy szívesen nevet – minden apróságon, még akkor is, ha bosszankodik –, és ilyenkor nem rejti el, nem titkolja vidám természetét, úgy kacag, hogy még a brjanszki erdőben is meghallhatják. Elég Botossal néhány percen át beszélgetni, nem mondjuk ki, csak tudjuk mindketten, hogy P-y alezredesre nem lehet számítani, nem is szabad rábízni semmit. Bármiről van szó, tördeli a kezét, harapdálja vértelen, kék ajkait, szemöldökét a feje búbjára tornázza fel... hiába: semmi se jut az eszébe... Néhány nap múlva már nem kiabál, meg sem kísérli, hogy hangerővel pótolja azt, amivel nem rendelkezik. Kér, könyörög, rimánkodik, fiúk, az istenért, csináljatok valamit, bánom is én, mit, csak jól süljön el a dolog... Botos a szállítás lebonyolítására az „öreg" mellett marad, én meg előreutazom a 21. ho.-hoz, Rovnóba. Az ám... csak minden vonat most a front felé árad, özönlik – visszafelé alig lehet szerelvényt látni. Végre elkapok egy hosszú tehervonatot, magas oldalfalú G kocsikból áll, tele van ömlesztett árpával. Hanyatt fekve heverészek az illatos gabonaágyon, bámulom a kék eget, találgatom, hogy a sok madár közül – melyek csapatostul lopkodják a szállítmányt – melyik micsoda lehet. Csak azt nem tudom, hogy egyáltalában miért és hogyan kerültem ide, a vagon árpa tetejére, egy ismeretlen, idegen országba, valahonnan valahová döcögve?... Ostoba, érthetetlen história ez az egész, olyan távolinak érzem, olyan rajtam kívülinek, hogy talán nem is igaz, hanem csak álmodom mindezt...

De nem. Nem álom, nagyon is vad, komisz valóság vesz körül. Rovnóban kiderül, hogy a 21. ho.-t nem itt – itt csak egy része van a törzsnek –, hanem Sepetovkán találhatom meg. Egy „Rangierlok" – tolatómozdony – arra tart, ugorjak fel gyorsan a masiniszta mellé. A mozdonyvezető is, a fűtő is ukrán, semmit se értek a beszédükből. Nem valami barátságosak. Na – gondolom –, ha most a fejemre üt valamelyikük a szeneslapáttal: eltűnök.

Hogy megelőzzem a kellemetlen fejleményeket – mármint hogy a köves szénnel együtt engem is belapátoljanak a mozdony tűzterébe –, cigarettát keresgélek, hogy békés szándékaimat valami módon kifejezhessem. A jó szándék azonban kis híján rosszra fordul. Mert az az egy-két doboz cigaretta, amit kínálgatásra, ajándékozásra magamnál tartok (magam ugyanis nem dohányzom), a pisztolytáskámban van. Amikor odanyúlok: a két orosz szeme összevillan, ütésre készen feszül markuk a lapát nyelén. Annál őszintébb, harsányabb a kacagásuk, amikor... pisztoly helyett... a drága kincsnek is beillő tiszti cigaretta bújik elő táskámból. Hátba verdesik egymást, öklükkel törölgetik szemükből a könnyet, úgy mulatnak... Nekem is nevethetnékem támad, csak most veszem észre, hogy valóban: úgy indultam ki a frontra, hogy még egy ócska mordályom sincs. Otthon, töltőtollal és írógéppel dolgozó hivatalnok lévén, eszemben se volt, hogy nincs fegyverem – minek is lett volna? –, azután itt is természetesnek vettem, hogy a pisztolytáskámban – amit még az akadémián adtak – a cigarettaadagomat tárolom.

Sepetovkában barátságtalan, rettentő látvány fogad. Az állomás előtti tágas téren – persze a ledöntött, összetört Lenin-szobron kívül, ez ugyanis állandó, visszatérő „díszlet" Ukrajna valamennyi helysé-

gében – hosszú gerendaállvány, azon pedig meztelen hullák lógnak, nyakuknál fogva felakasztva. Napok óta bokázhatnak a szerencsétlenek a szélben, napsütésben, esőben, mert színük zöldesbarna, az oszlásnak induló test bűzét pedig szabadon hordja a meleg, nyári szél. A porolóhoz hasonló állvány előtt és mögött négy-négy milicista strázsál – a Vlaszov-féle Ukrán Felszabadító Hadsereg tagjai –, unott pofával kérődzve a markukban szorongatott makukát, és a vállukon olyan ósdi flintával, amilyent legutoljára az Akadémia múzeumában láttam. Úgy látszik – mondom magamban –, itt már folyik a SS terrorakciója, a „Wotan" vagy valami ehhez hasonló.

Ehrlichéknél, a 21. ho.-nál, lejelentkeztem; bediktálom a létszámot, fegyverzetet, felszerelést, járműveinket stb. Megkapom a kirakóállomás nevét Olika – és annak kb. idejét. Előkerülnek a térképek, melyeken a ho. I/A meghatározza a P-y csoport feladatát. Vasútbiztosítás a korábban gyenge, jelenleg azonban fokozódó s várhatóan igen élénk partizánakciókkal szemben.

Két vonalról van szó, melyek V betűt képeznek, s egy Zdolbunov nevű vasúti csomópontban futnak össze. Az egyik szára ennek a nagy V-nek Lucktól (Rovnót is érintve) Zdolbunovig tart, a másik ugyaninnen Ny–Dny irányban Dubnóig. Már majdnem végzünk, amikor jön egy libanyakú, monoklis, parfümillatú német vk. őrnagy. Helyeslően biccent, amikor megmondják neki, hogy én vagyok az erősítés előfutára. Száraz, tanáros, embertelenül szakszerű és érzéketlen. – Mindenkit... érti, főhadnagy?... mindenkit azonnal lelőni kérdezés, igazoltatás, vacakolás nélkül; azonnal, mint a veszett kutyát: lelőni, aki a vasútvonalat száz méterre megközelíti... Ez a parancs, a Führer külön parancsa... Életbevágóan

fontos, hogy fennakadás, percnyi zavar nélkül, szakadatlanul özönöljön az utánpótlás, a hadi- és üzemanyag a kurszki – s várhatóan – végső, döntő győzelem kivívása érdekében . . .

Ehrlichék a mi beérkezésünkkel egy időben visszavonják a megjelölt vonalon nagyon csekély erőiket, és azokat a Zdolbunovtól, Sepetovkától K-re, valamint a Zviachel felé vezető szárnyvonal védelmében alkalmazzák.

Van dolgom elég, mindent ki kell kunyerálni, ha meg így nem megy, veszekszem, mint egy cigány. Pocsék állapot ez az ideiglenes alárendeltség, az albérletben levő alakulattól mindent sajnálnak, bármit kérek, az rá a válasz, hogy miért nem látott el jobban az útba indító 25. ho. Egy árkászszakasz van ugyan a P-y csoportban, de itt annyi rönkfából építendő támpontot kell, méghozzá igen gyorsan, elkészíteni, hogy kevés a fakitermelő szerszámunk, láncfűrészt kell szerezni meg ácsbárdot, gallyazó fejszéket. Bizonytalan az összeköttetés is. A vonal olyan hosszú, hogy azt csapattávbeszélő felszereléssel átfogni nem leszünk képesek, híradó alakulatra meg ne is gondoljunk. Mi marad? A meglevő vasúti távbeszélő- és biztonsági jelzőhálózatra kapcsolunk rá – rengeteg utánjárás, vita, civakodás árán sikerül ez is –, azzal a megszorítással, hogy naponta, meghatározott időpontban használhatjuk a szolgálati érintkezés fenntartására, illetve csak akkor, ha a támpontot közvetlen támadás éri, erősítést igényel vagy sürgős ellátásra szoruló sebesültje van. A személyes összeköttetésre – a saját Ford V/8 pk.-i gépkocsinkon túl – szerzek egy motoros járgányt, vasutas nyelven drezinát, ukrán milicista személyzettel: Zdolbunov vasúti állomásán rendelkezésünkre áll. Nehézséget okoz a lőszer- és élelemellátás megszervezése is. Két mozgó-

konyháról, amit magunkkal hoztunk, nem lehet ellátni ekkora területet. Főzőládák kellenek, minden támpontra egy, a nyersanyagot majd a drezinával szállítjuk ki, naponta végigszaladva a két hosszú vonalon. Nekünk az egész csop. részére Rovnóban kell felvételezni mindent, erre egy tehergépkocsival megfejelik a járműveinket. Bizonytalan az eü. ellátás. Állapodjak meg – javasolja a ho. vezető orvosa – a területen levő német egységekkel. Ezek meg hol vannak? Ki tudja? Senki. – Majd a helyszínen – vonogatja a vállát az I/A – megoldod, ügyes fiúnak látszol. Köszönöm, de bók helyett inkább készítették volna elő becsületesen ezt az egész feladatot. Ez nem békegyakorlat, itt élessel lődöznek. És robbantanak, főleg. Két nap alatt, míg ezeket intézem, vagy 15–20 helyen szakítják meg a két vonalat a partizánok.

Még mielőtt a szállítmány beérkezik, jut annyi időm, hogy a Radzivill hercegek híres olikai kastélyát felkeressem. A hatalmas park kihalt, nem találok egy lelket se a gyönyörű kastély körül. Végül egy hátsó épületből előbújik egy öreg pópa, bár lehet, hogy a gondozatlan szakáll, az elhanyagolt öltözet mutatja öregebbnek valódi koránál. Bizalmatlan, ellenséges, gyanakvó – bizonyosan oka van erre a magatartásra. De a pisztolytáskából kikotort cigaretta feloldja a feszült hangulatot itt is. Tud valamennyit németül, ha elakad, a latin kisegít minket. Kapkodja a lábát, hozza a kulcsokat, ő a legboldogabb – mondja –, ha valakinek, aki értékelni tudja a szépet, eldicsekedhet a kastéllyal, a kápolnával. – Tudja – súgja bizalmasan –, ide a legtöbben „zabrálni" jönnek, főleg németek, visznek mindent, ami csak a kezük ügyébe akad. Rémes kapzsi népség...

Olika, a község és a Radzivill-kastély jó 6–8 kmre van Olika vasútállomástól, ahol viszont néhány

nyomorúságos viskón kívül semmi sincs. Olika tehát nem alkalmas harcálláspont nekünk. Körülnézek, és azt gondolom, hogy egy Klevan nevű település – úgy sejtem, valaha csinos, nagyon kellemes üdülőhely lehetett, most persze elhanyagolt és feldúlt – jó lesz. Ez a Klevan majdnem a V betű csúcsán van, elég közel már Rovnóhoz, így mind a Luck, mind a Dubno felé nyúló vonal, a drezinánkkal, könnyen elérhető. Megérkeznek P-y-ék; előbb szétszortírozzuk az embereket, aztán eligazítás stb. – három napot még Olika vasútállomásán töltünk (egy lerombolt, kiégett raktárépületben, amelyen se ablak, se ajtó), azután átköltözünk Klevanba.

Szegény jó P-y, Bandi bácsi, mintha nem is lenne jelen. Ügyefogyottan csetlik-botlik, időnként ordít egyet, de még ez is olyan suta, félszeg – hangja kisiklik, felfelé ível, így még a káromkodásai végére is kérdőjel kerül –, hogy már csak szánni, sajnálni lehet. Egy hét múlva meg beüt Bandi bácsinál az ukránka, ez a rettentő ronda, szégyenteljes heveny bélhurut, mely nyomorúságos, megalázó egy harccsoport-parancsnok számára, de le is gyengíti, ki is meríti fizikailag és idegileg egyaránt a szerencsétlen öreg irodamolyt. Felugrik, aprózza lépteit, szorít, hogy elérje időben a latrinát; nemsokára már többet tartózkodik ott, mint közöttünk, azután már annyi ereje sincs, hogy kivonszolja magát. Letolt gatyával üldögél egy horpadt vedren – a bűz szinte kibírhatatlan körülötte –, szemüvege a földre pottyan, ilyenkor olyan, mint egy nagyon öreg, nagyon beteg teknősbéka, lassan, ritkán pislog, alsó szemhéja felkúszik, felkapaszkodik vaksi, rövidlátó szemén, hogy hogyan csinálja ezt: nem tudom... Alszik-e, vagy elájult, él-e még, vagy már a túlvilágon ábrándozik a méltóságos címről, arról az átkozott harmadik csil-

lagról . . . ki mondhatná meg? Kérleljük: menjen orvoshoz, vitesse be magát Rovnóba, a ho. eü. oszlophoz. Nem, csak azt ne kívánjuk tőle . . . Csináljunk Botossal, amit akarunk, amit jónak látunk, de megtiltja, hogy bejelentsük betegségét. – Minek jöttem akkor ide, erre a nyomorult frontra? Nem értitek meg, hogy nekem frontszolgálat kell ahhoz, hogy előlépjek? – Sír, vinnyog, nyüszít szegény öreg – bizony isten piszokság, ha ennyi kín, ennyi megalázás után se nyálazzák a gallérjára azt a rohadt ezredesi sarzsit! . . .

Épülnek közben a támpontjaink. A lucki vonalon Luck, Kiverce, Olika, Klevan, Rovno – a V betű csúcsában levő Zdo, Bunov, valamint Rovno főpályaudvara részben a németeké, részben a 21. ho.-é –, a dubnói ágon további három. A földbe ásott rönkök kétsorosan zárt falat formálnak, a sorok közötti űrt homokkal töltjük ki, az így kiképzett karám közepén ugyanilyen módszerrel bunker épül, aminek a tetejét is kétsoros rönk és homok fedi. Itt-ott lőrések, figyelőhelyek; a támpont előtere körkörösen letarolva. „Az utolsó mohikán" és Kenneth Roberts: *Északnyugati átjáró*-ja elenevenedik meg itt, 1943-ban, Európában, semmi sem hiányzik már, csak az, hogy a toll fejdíszes rézbőrűek ránk pattintsák mérgezett nyílvesszőiket a környező bozót sűrűjéből. Kicsit szánalmas, kicsit nevetséges az a mód, ahogyan mi a vasútforgalmat biztosítani igyekezünk. Mert azzal, hogy így önmagunkat bezárjuk a cölöpkarámba, ahonnan se szóval, se kiabálással ki nem lehet csalogatni senkit, megint csak megosztjuk, megfelezzük a terepet a partizánokkal, békésen, barátságosan: itt üldögélünk mi, itt nem illik nektek ügyködni – aki robbantani akar, az, kérünk szépen, menjen bármelyik két cölöpkarám közé, ahol csinálhattok tőlünk, amit akartok. Csak

látszatra vagyunk félelmetesek és marconák – a lőrésen kidugjuk a golyószórónk csövét –, de különben a légynek se ártunk. Olyasmi ez, mint Matyi, az utolsó európai bölény az állatkert vastag vaskorlátja mögött, annak is vérben forog a szeme, csorog a nyála a szakálláról, még dobog, kapál a patáival is, de egyébként jámbor és szánalomra méltó, tehetetlen rab. De jól van ez így – ott egye a fene a vasutat, a forgalmat –, talpfa, sín, kalapácsfejű sínszeg van elég, ha kell, ezt lehet pótolni könnyen, de melyikünk ad számot az édesanyáknak, feleségeknek, gyerekeknek akkor, ha a Nagy Istvánok, Kiss Józsefek, Szabó Mihályok, Balog Pálok közül csak egy is a fűbe harap? Az embereket nem kell erre kioktatni, csinálják maguktól is ezt a színlelt háborút; mi, Botossal, úgy teszünk, mintha nem vennénk észre; de még a partizánok is „veszik a lapot", amíg én ott voltam, egyszer sem támadták meg támpontjainkat, de a sínt – a támpontok között – majd minden éjjel levegőbe repítették.

Ehrlichékkel nincs bajunk, nekik se velünk. A németekkel már más a helyzet. Valamelyik éjszaka – Olika és Klevan között – egy páncélosokat szállító szerelvény alatt pukkant el a pálya. A mozdony, maga előtt taszigálva az előfutó pőrekocsikat, leszaladt a töltésről, és a dús, selymes fűben hátára fordulva elterült, mint egy döglött cserebogár. Oldalán a fennhéjázó jelmondat: „Erst siegen, dann reisen!" – nagyon gúnyosan hatott ebben a helyzetben. A szerelvényből is az első négy-öt vagon – Tigrisekkel megrakodva – jobbra-balra lefordult a sínről, a többi – leszakadva a szerelvény elejétől – sértetlenül a helyén maradt. De ennek meg a személyzetét puskázták meg alaposan az oroszok, jó néhányszor végiglőtték golyószóróval az egész szerelvényt. No, nem nagy

ügy, ezer és ezer ilyesmi lejátszódott már korábban is, akkor is, később is. De a németek, valahogyan, nagyon a szívükre vették ezt a dolgot. Pedig, alapjában véve, ügyesen, gyorsan – elismeréssel kell szólni erről –, szakszerűen helyreállították két órán belül a forgalmat, igaz, előbb csak egy sínpáron, nyolc óra múlva viszont már újra mindkettőn. Mentőszerelvények robogtak elő Luckból is, Zdolbunovból is; darus kocsikkal lelökték a pályáról a sérült kocsikat, az épen maradtakat meg visszaemelték a sínre. Néhány megrongálódott sínszálat kicseréltek, vibrátorral aládöngöltek – kész is az egész, alig történt valami. Ám jött egy dühös őrnagy, s kezdett volna minket oktatni, sőt mi több, felelősségre vonni. Hogy hol voltak az embereink, minek vagyunk itt, miegymás... Megbeszéltük a dolgot, hogy kevesen vagyunk, mit tehetünk mi arról, hogy amikor mi jobbra járőrözünk (pedig: dehogy járőröztünk, pláne éjszaka nem!), akkor balra löknek a sín alá egy aknát, ha balra megyünk, akkor meg jobb felől sül el a vágány... Valóban: a homokos, laza talaj, amiből a töltés is állt, nem okozott semmi nehézséget a partizánoknak, egy perc is elég volt ahhoz, hogy – akár tenyérrel – fészket kaparjanak az előre elkészített, élesre szerelt robbanószerkezet sín alá helyezésére.

Klevan közelében volt egy fatelep, fafeldolgozó fűrésztelep vagy ilyesmi. Ez háromsoros szögesdróttal volt körülkerítve, a kerítést magas őrtornyok erősítették, amelyekben állandóan távcsöves, géppisztolyos őrök álltak. Az egész fűrésztelep meg zengett a kutyaugatástól, szüntelen vonyítástól, nyüszítéstől. Ez volt a „kutyások", a leggonoszabb, legkegyetlenebb SS-embervadászok egyik fő fészke. Volt ezeknek a kutyásoknak bent Klevanban is egy kiseröddé átalakított, kis létszámú őrállásuk, nem is túlságosan

messze tőlünk. Egyik éjszaka éktelen nagy lövöldözésre, tűzijátékra riadunk fel. Lövik ám a germánok a piros-fehér rakátékat felénk, ami – megállapodásunk szerint – a kölcsönös segélykérelem jele volt, közvetlen támadás esetén. Rendben van, összeszedek néhány embert, és óvatosan elsétálunk a „kutyásokhoz". Gyönyörű éjszaka van, igazi augusztusi telehold, ezüst fényben tündöklik a sok szép favázas, tiroli stílusú nyaraló, a fenyőfák, a sok-sok fehér és lila flox (sehol se láttam annyi floxot, mint itt, Klevanban). Sehol egy lélek, támadásnak nyoma sincs. Csak a kutyások lövöldöznek, mint szüreti mulatságon a hegyőr. Bejutunk az állomásra, ahol mindenki tökrészeg, árad a rumszag, bömböl egy tölcséres gramofon, „Stern von Rio . . .". Egy sebesültjük valóban van, sima comblövés, de a nadrágon világosan látszik a pörkölés, szóval: a lövést közvetlen közelből adták le. Részegek között megszokott civódás, dulakodás közben sült el a fegyver? Talán véletlen baleset? Vagy öncsonkítás? Lehet ez is, az is. Már hazafelé tartunk, amikor jön a fűrészteleprő̈l a kutyások riadóautója. Nyilván ők is észrevették a segélyt kérő rakétajelzéseket. Megáll a kocsi, a Sturmbannführer érdeklődik, mi van? – Ezeken most csak a gyomormosás segít! – mondom jó csípősen. A főkutyás igen csúnyán néz rám, azután köszönés nélkül továbbindulnak.

Két nap múlva a főkutyás „törleszt". Feljelent a Rovnóban székelő Vollmächtige Befehlshaber Ukrainénál, az meg leadja kivizsgálásra a 21. ho.-nak, ahová telefonon berendelnek. P-y guggol a vedren, Botos kijelenti: „Köpök rájuk . . ." – így én indulhatok Canossába. Sepetovka ingyencirkusszal kedveskedik érkezésemkor. Éktelenül sivalkodó, irgalmatlanul cifrázott trombitaszó ütemére fel-alá masíroz egy

csapat Vlaszov-fiú. Leírhatatlan ocsmány, spenótszínű zubbony feszül rajtuk, azon alul azután kinek mi jutott. Fekete csíkos zsakettnadrág éppúgy megteszi, mint a kikericssárga vászonbugyogó, a kockás térdnadrág, vörös lampaszos reitpantalló. Legtöbbje mezítláb paskolja a port, a tornacipő, lakk cúgos topán, ormótlan bakancs és ganajtúró parasztcsizma egyként megjárja. Elérkeznek a zászlódíszbe öltöztetett házhoz, mely előtt az Ukrán Felszabadító Hadsereg őrsége áll. Kiabálás jobbra-balra, cifrázza cudarul a trombitás a nótáját. Őrségváltás. Őrségváltás? Inkább: cipő- és flintaváltás... Mert a leváltott őrség lerugdalja a rövid német csizmát, amit azon melegében felkap a lábára az új őrség, de átadják az őskori Werndl-puskákat is. Így fest a Vlaszovcsapat.

Hosszú várakozás után végre foglalkoznak velem. Azért jelentettek fel minket a „kutyások", mert az ételmaradékot naponta szétosztottuk a klevani ukránok, lengyelek között. Ez az igazság: meg se próbálom tagadni vagy szépíteni. Hát azután? Csak nem öntjük ki azt, ami marad, akkor, amikor gyerekek, tehetetlen öregek, betegek majd felfordulnak az éhezéstől?... Az ám. Balszerencsémre megjön a libanyakú, monoklis, parfümös germán. – Micsoda eljárás! Micsoda botrányos, megengedhetetlen mentalitás! Hogy akkor, amikor a hős német nép évek óta vállalja a legsúlyosabb nélkülözéseket, akkor mi a Reich, a Birodalom élelmiszerkészletéből az ellenséget etetjük, azokat hizlaljuk, akik a pusztulásunkra törnek... Úgy látszik – sziszegi ellenségesen felém –, túlságosan gavallér, túlságosan bőkezű a Birodalom velünk szemben, mivel annyi élelemmel lát el minket, hogy azt nem tudjuk elfogyasztani... Majd utánanéz, majd gondja lesz rá stb. ...

– Vessz meg . . .! – kívánom a libanyakúnak búcsúzóul, le van izélve a Reich. Az ételt, ami a kondérokban megmarad, továbbra is ki fogjuk osztani. Legfeljebb a hosszú emberkígyót, mely a konyhánk előtt türelmesen várakozik naphosszat, betereljük a környező házak udvarára. Így nem lesz feltűnő.

A svábok azonban tovább kellemetlenkednek. Egyik nap felkeres egy Goldfasan, azaz: a Kreisslandwirt, akinek kanárisárga vászonruhája valóban oly pompás, mint a fácánkakas tollazata. Hosszú lóarcú ember, az orra hegyén gyöngyházfényű csepp himbálódzik, mint a trapézművész, amikor a nagy mutatvány előtt lendületet vesz. És . . . hopp! – a gyöngyszem elérkezettnek látja a pillanatot, s merészen leveti magát a Goldfasan uborkaorráról, le a papírra, amelyen ez a számkukac titokzatos dolgokat művel. Az eredmény – újabb gyöngyszem az uborka végén és egy kész, részletezett számla. Számla, igen: számla. A Kreisslandwirt úr ugyanis bejárta és felmérte az általunk telepített támpontokat. Megállapította, hogy azok építéséhez ennyi meg ennyi köbméter I. osztályú gömbfát, fűrészárut és homokot használtunk fel. Ezenkívül: használjuk a villanyt, sőt – uram bocsá'! – rákapcsoltunk a vasút telefonhálózatára is. És – persze – házbért kell fizetnünk azon épületek használatáért is, melyeket lefoglaltunk. A víz . . . a víz . . . az még kérdéses, sóhajtja bánatosan, de reméli, hogy a vízfogyasztás terén is rövidesen rendet tud csinálni. A rend. A német rend, az a híres német Ordnung . . . Megkérdezem, hogy a levegőt, a levegőben levő igen értékes és hasznos oxigént teljesen ingyen, térítésmentesen bocsátja rendelkezésünkre a Birodalom? Nekünk is szabad lélegzeni, harmadrangú segédnépeknek? Nem érti a tréfát, nem érzi a gúnyt. Hülye halszemével csak bámul,

mint a tükörponty a Tisza István utcai Zimmermann-féle halasbolt kirakat-akváriumában. Elkészül a számla: isten tudja, hány ezer Kreditkassenscheinről szól. Sok, még kimondani is, nemhogy kifizetni. Ha nem fizetünk, jegyzőkönyvet kell felvennie. Jól van azt lehet. Tovább firkál, majd aláírom a jegyzőkönyvet. Azóta is várom, hogy mikor jön valaki a pénzért.

Szeptember közepén visszarendelnek Ovrucsba. A P-y csop. még marad, egyedül nekem kell jelentkeznem a közben 25-ről 19-re átszámozott ho.-nál. Elkapok egy SF-Zugot, úgy számítom, hogy ezzel utazom egész Kijevig. A vonat tele van páncélos tiszttel, altiszttel. „Azonnal" jelzéssel szakították meg szabadságukat, van olyan is közöttük, aki még haza se ért, útközben fordították vissza a frontra. Rosszkedvűek, nagyon nyomott a hangulat. Aki eljutott haláig, szomorú dolgokat mesél. Azt, hogy rendszeresen, nagy kötelékkel bombázzák az angolok, amerikaiak a német városokat. Hamburg romokban hever, több város, gyártelep kiégett, lakhatatlan. Megcsikordul itt is, ott is egy-egy szívből fakadó átkozódás. Nem, nem így képzeltük, amikor elkezdtük az egészet... Nem ezt ígérték nekünk...

Hová lett az egykori német hetykeség, bizakodás? Ez már nem az a Wehrmacht, amelyik hetek alatt térdre kényszerítette Európát.

Rekkenő, fülledt, nyár végi hőség. Délután van. Sokáig állunk egy állomáson. Jelentéktelen hely, az állomásépület is egyszerű, földszintes. Oszlopokon nyugvó, a peron fölé kinyúló, tornácos tető – elöl víztorony, mozdonyitató. Van-e megérzés? Létezik-e ama bizonyos hatodik érzékszerv? Nem tudom. És mégis: most, éppen most érzem parancsoló szükségességét annak, hogy előszedjem a mosdószappano-

mat, törülközőmet, leszálljak, hogy előremenve a mozdonyitató kúthoz, a csábítóan csordogáló, finoman permetező vízsugárban megmosakodjak. Közben megtudom, hogy az előttünk haladó tehervonat utolsó három kocsija kigyulladt – csapágyolvadás, azt várjuk, hogy a tolatómozdony, mely már kifutott a három égő kocsiért, visszahúzza ide az állomásra. vagy tapadóaknát nyomtak valamelyik kocsi alá? –, A mi szerelvényünk, az SF-Zug az első vágányon áll, közvetlenül a tornácos peron alatt. A második vágány szabad, a harmadikra most húz be velünk azonos irányból érkező, tartálykocsikból álló hosszú szerelvény. Mosakodom, jólesik a permetező hideg víz. Elölről füstszag, izzó vas sajátos szaga árad. Sűrű füstfelhőben, magas lánggal ég a három kocsi, melyet most húz vissza a tolatómozdony, be az állomásra. De hová? Nincs más szabad vágány: csak a másodikra állhat be, az SF-Zug és a repülőbenzinnel, nyersolajjal teli tartálykocsik közé. Mi lesz ebből, uramisten?! Nincs időm végiggondolni mindezt, máris valami iszonyú erő kirántja lábam alól a talajt, és kirepít, mint egy papírgalacsint, a síneken túl elterülő füves rétre ... Robbanás robbanást követ, a detonáció okozta légnyomás a földre lapít, égő deszka és izzó vasdarabok süvítenek el fejem fölött, szétszaggatott emberi testrészek huppannak le mellém, a peron sóhajtva omlik alá az oldalára dőlt SF-Zug égő roncsaira, égig érő tűzcsóva lángol a tartálykocsik helyén. Tábla penderül elém az állomás tetejéről, rajta a felírás: Browki ...

Késő este van, de az égő szerelvények lángja nappali fénybe borítja a földig lerombolt, kiégett állomást. Segélyvonat érkezik, megkezdődik a romok eltakarítása. A hullákat – szénné égett, megcsonkított alvilági rém valamennyi – a vasúttal párhuzamosan futó

út túloldalán szép sorban kifektetik, a német pedantéria itt is első fontosságú, a hullák igazodása, takarása, tízes csoportokba fektetése szinte tökéletes. Folyik az agnoszkálás, a nyakban lógó dögcédulák – talán – valami támpontot nyújtanak erre. Reggelig – amit tudok – segítek a sebesültek körül, de alig van kötszer, gyógyszer meg éppen semmi, sebesült, összeégett, csonkolt ember meg rengeteg. Hogy én hogyan úsztam meg karcolás nélkül? Máig sem értem!

Könnyű poggyásszal – egy törülköző és egy félig elhasznált szappan – érkeztem vissza Ovrucsba. Nem izgat a holmim; legalább nincs vele gondom. Amire szükségem lesz, Sónyi majd kisegít. Kurt rendes fiú. Szállást kapok nála, s mindenről tájékoztat. Ovrucsban nagyot változott a helyzet. A „Wotan" olyan következménnyel járt, mint amikor valaki égő cigarettacsutkát fricskáz egy darázsfészek közepébe. Brenner hóhérai gyilkoltak, gyújtogattak, falvakat égettek fel, azután diadalittasan továbbvonult a büntetőexpedíció, mi meg nem győztük kapkodni a fejünket. De egyébként is: a front egyre közelebb kerül, Kijev napjai meg vannak számlálva. A Dnyeperen és a folyót szegélyező mocsaras, áttekinthetetlen vidéken reguláris kötelékek szivárognak a Prjipet-mocsárba, ott egyesülnek a partizánokkal. A Berdicsev–Zsitomir–Ovrucs–Jelks–Mozir út és vasútvonal elsőrendű fontosságú, stratégiai jelleget kapott. A németeknek, ha el akarják kerülni, hogy szétszakadjon a Bjelorusz és az Ukrán front: foggal-körömmel biztosítani kell ezt az egyetlen, É–D irányú közlekedési vonalat – az oroszoknak meg ugyanezt, természetesen, ugyanilyen fontos megakadályozni.

A ho.-nál is történtek változások. A 19. ho.-val való fúzió egybeesett a szörnyű, ostoba „Wotan"-nal. A Báró mellett új csillag tűnt fel, egy Rechtzügel nevű (tsz.psz.-ből avanzsált) főhadnagy, aki egy csapás-

ra Kálmán vőrgy. I. számú kedvencévé lép elő. „Ordas Vadász" néven csoportot szerveznek, ennek élén vitézkedik Rechtzügel – más szóval: magunk is termeljük, gyártjuk a partizánokat, hiszen a fölégetett falvak lakói kényszerülnek puszta életük megmentése végett az erdőbe, mocsárvidékre menekülni, s beállni a partizánok közé. A helyzet valóban nagyon elmérgesedett, hogy sportnyelvre lefordítsam: eldurvult a játék. Két nappal Ovrucsba való visszaérkezésem után például hajnalban irtó dörrenésekre, robajra riadunk. Omlik a fal, dől a fejünkre ez a tégladoboz... De nem. Mindössze az történt, hogy a partizánok – vagy ezek már beszivárgott reguláris csapatrészek? – ágyútűzzel árasztják el a ho. ság. elhelyezésére szolgáló épületeket. Az ágyúzás, amilyen váratlanul tört ránk, olyan hirtelen be is fejeződik. Rövidesen megállapítják az „okosok", hogy két „csinnbumm" lőhette az épületet, erre utal az, hogy a becsapódások nem meredek, hanem lapos röppályáról tanúskodnak. Néhány óra múlva rá is bukkan az „Ordas" különítmény arra a vízmosásra, mely az erdőből Ovrucs alá húzódik, s ahol kerék- és lábnyomok láthatók.

Ovrucsot elhagyva az út Jelks, Mozir felé egyhamar süppedékes, lápos területre ér. Körös-körül sűrű, beláthatatlan és áthatolhatatlan nyírfaerdő, megszakítva fenyőcsoportokkal és zöldes, nyálkás, békanyálas pocsolyákkal. A terméskövekkel lazán burkolt széles út ezeken a részeken magas töltésre, a Dammra épült, a rajta közlekedő járművek kitűnő, könnyű célpontot kínálnak a mindkét oldalról jövő tűzrajtaütésnek. Ovrucs után sokáig nincs település, a legközelebbi falu Kozinki. A kettő között eddig egy biztosító támpontunk volt, „Csáktornya". Ez, mint másnap tapasztaltam, ugyanolyan bölénykarám, mint amilyen mögé magunkat is zártuk a Luck–Rovno vo-

nalon. Ez a Csáktornya csak annyival különb, hogy a karám közepén levő építmény toronyszerű, magas, három szinten vannak lőrései. Nos: én lettem ennek a Csáktornyának a várura. Azt a feladatot kaptam, hogy Csáktornya és Kozinki között építsek további támpontokat, lehetőség szerint Csáktornyához hasonlókat, hogy egy olyan összefüggő támpontlánc biztosítsa a stratégiai fontosságú út ezen szakaszát, melyben a támpontok között – azok magas felépítménye révén – megbízható látó-összeköttetés van. Az építéshez két árkászszakaszt kaptam; sajnos, valamennyi közbűnténves, aki „érdemeket" kényszerül szerezni büntetésük elengedésének reményében. Bátorságot, helytállást, fegyelmet aljasabb módon nem lehet emberből kicsikarni, ráerőszakolni, mint így, meglebegtetve az amnesztia, a bűnbocsánat illatát a sikkasztó pénztáros, a besurranó tolvaj, a kasszafúró, a hitvesgyilkos előtt. Az embertársaira uszított börtöntöltelék dirigálása – mit szépítsem? – ronda dolog volt. Állandó feszültség, meghatározhatatlan zavar töltötte el a hangulatot, mivel az emberek maguk is jól tudták, hogy cirkuszi mutatvány, életre-halálra menő állatviadal résztvevői, akiknek vitézkedni, gyilkolni, kegyetlenkedni illik, hogy szabadságukat visszanyerjék. Engem annyira zavart, bosszantott ez a kényszergladiátorság, hogy csak arra ügyeltem: alkalom se kínálkozzék az összetűzésre, „érdem"-szerzésre.

Eleinte ment is a dolog. Előbb Csáktornyát erősítettük meg, azután kiszemeltem az első alkalmas helyet – Csáktornya és Kozinki között –, ahol új támpontot építhettünk. Ez egy éles, majdnem derékszögű kanyarban volt, alig 1,5 km-re Csáktornyától. Az út hol a magas töltésen, hol meg az erdőben kanyargott, egy-egy belátható szakasza alig volt hosz-

szabb 100–200 m-nél. Beláthatatlan, padkáig sűrű bozóttal fedett volt a kanyar is, ahol egy új támpont létesítését szükségesnek láttam. Ide vonultunk fel, egy szakasszal és egy árkászrajjal, amint végeztünk Csáktornyán a munkával. Barátságtalan, szinte félelmetes környék volt ez: a fehér törzsű nyírfák zárt falat alkottak mindkét oldalon, a közbe-közbe szétnyíló erdő zsombékos, békanyálas lápvidéket mutatott. A kanyar külső csúcsán kissé emelkedett a terep, itt valamivel szárazabb volt a talaj. Ide szántam a rönkből, földből emelt bölénykarámunkat felépíteni, jó rálátással és kilövéssel az út mindkét irányában. Két-három napig vágtuk, irtottuk, kaszaboltuk a bozótot, a nyírfákat, hogy legalább némi biztonságban érezhessük magunkat. Földbe vájt lyukakban húztuk meg magunkat éjszakára, felrezzenve minden ágreccsenésre, felriadtunk a mocsár szortyogó, böfögő hangjára. Méterről méterre tágítottuk táborunk körül a lápvidék buja növényzetét, de biztonságérzetünket nem növelte, hanem inkább gyengítette a felismerés, hogy a letarolt kör közepén olyan gyámoltalan, kiszolgáltatott, mulatságos figurák lehetünk, mint a bohóc a cirkuszporondon. A kitermelt rönkfából előbb mellvédet, majd kétsoros palánkot építettünk, a közt homokkal töltve ki. Akkor hozzáláttunk egy bunker építéséhez, hogy végre elhagyhassuk a földbe vájt vermeket, melyek alig nyújtottak védelmet az októberi hideg, a süvöltő szél, a szüntelenül permetező, csontig ható eső ellen. A karámon túl, a letarolt, csupasz kör külső peremén – már 10–15 m-re az erdőben – érintőakna-sávot telepítettünk, hogy a meglepetésszerű támadástól – úgy-amennyire – védve legyünk. Mégis állandóan az az érzés szorongatott bennünket, hogy valamelyik nyírfa mögül minden mozdulatunkat figyeli valaki, minden bokor mögül kö-

zénk vághatnak néhány kézigránátot, elárasztathatnak golyószóró- és géppisztolytűzzel bármikor; ha meg kimozdulunk a karámon túlra: akár bottal, puszta kézzel is agyonüthetnek. Mert arról nap mint nap meggyőződhettünk, hogy itt ólálkodnak az oroszok a közvetlen közelünkben, s valóban szemmel tartanak minket. Harcmodoruk – a vasútrobbantókhoz viszonyítva – lényegesen aktívabb, agresszívabb volt. A vasútvonalat aláaknázni, felrobbantani lehet ugyan bármely helyen, ez azonban közvetlen összecsapásra, tűz- vagy közelharcra alig, sőt csak a legritkább esetben vezet. Ám itt az akadály jellegű akció szükségképpen abból állt, hogy az úton közlekedő járműveket, azok utasait, illetve gyalogos járőreinket kellett közvetlenül megtámadni, megsemmisíteni. Ennek a széles, lapos terméskövekkel lazán burkolt útnak ugyanis meg se kottyant az, ha itt-ott felrobbantották volna, hiszen egy kátyúval, gödörrel több vagy kevesebb – nem befolyásolta az út átbocsátó képességét. Műtárgy alig volt itt, a terepadottságok miatt. Ami kevés híd, áteresz akadt, azt már rég felrobbantották a partizánok, de semmit sem értek el ezzel, mivel a hidakat, áteresz eket nem állítottuk helyre, hanem helyüket terméskővel, homokkal, gömbfával tömörítettük, betöltöttük. A járművek, illetve járműoszlopok elleni támadás eleinte szórványos, később azonban már mindennapos lett. Jelenlétünk – úgy tűnt – nem korlátozta, hanem inkább vonzotta, koncentrálta ezeket a támadásokat. Hiába volt Csáktornya, hiába létesült a mi „Könyök" támpontunk; az út aláaknázásának, a tűzrajtaütéseknek tág és zavartalan teret biztosított a két támpont közötti, illetve tőlünk Kozinki felé húzódó, beláthatatlan hosszú, hosszú útszakasz, ahol a sűrű erdő közrefogta az utat, csábító helyet kínálva a lesállásra, kényelmes figyelésre, a sikeres tá-

madás utáni visszavonulásra. Tehetetlenek voltunk, ez az igazság.

Valójában az, ami velem 1943. október 14-én történt, csak annyiból érdekes, hogy már jóval korábban nem történt meg. Bármikor, tetszésük és ízlésük szerint lepuffanthattak volna eddig is, nem is tudom, hogy miért kellett erre majd egy hónapig várniuk. Céltáblák voltunk valamennyien, könnyű és tálcán kínált préda, melyet a legsilányabb kezdő céllövő is biztosan, veszélytelenül eltalálhatott. Néhány nappal korábban Ovrucsban, a ho.-nál arról tájékoztattak, hogy változik a sáv, melyben működünk, mivel annak egy részét németek veszik át tőlünk. Október 14-re jelezték, hogy Sónyi és a német ho. egy vezérkari tisztje értem jön, akikkel a helyszínen pontosan rögzítjük az új „Abschnittgränzé"-t. Őszi eső permetezett, sötét és szürke, kopár és barátságtalan volt a táj, ködben, a mocsárból felszálló sűrű párában fuldoklott a Prjipet. A konvoj – mert akkor már biztosítás, védőkíséret nélkül nem lehetett még rövid távra sem közlekedni – délfelé meg is érkezett, Kurt maga vezette a ho. egyik Opeljét, előtte is, utána is egy-egy, lövészekkel megrakott teherautó haladt. Csak rövid időre álltak meg nálam, éppen csak körülnéztek. Beszálltunk, sietnünk kellett, mivel már korán sötétedett. Kurt továbbra is a volán mögé ült, Waldhauser Major i.G. melléje. Én a hátsó ülésen foglaltam helyet, Kurt mögött, míg a gépkocsivezető, egy tizedes, akit nem ismertem, mellém ült, a német vk. őrgy. mögött. Kurt jelzett a kürttel a két kísérő kocsinak, hogy indulhatunk. De az, amelyiknek elöl kellett volna biztosítani, sehogyan sem tudott megindulni. A gyújtásával lehetett valami, a motor minduntalan leállt. A német eközben, felém fordulva, igen barátságosan kérdezősködött, nemcsak a hely-

zetről, hanem arról is, hogy mit keresek itt ejtőernyős létemre. Beszélgettünk, míg Sónyi közbe nem szólt: – No, nem várunk tovább. Előremegyek . . . – Indított, majd elkerülve az előttünk levő teherkocsit, rátért az útra, Kozinki felé. A másik teherautót bizonyosan váratlanul érte indulásunk, a megbeszélt sorrend ilyen megváltoztatása, s ezért csak jóval később, erősen lemaradva tőlünk jött utánunk. Gyorsan haladtunk, az út közepén. Waldhauser felém fordulva éppen arról beszélt, hogy aggódik a családjáért, akik Wuppertalban laknak, mivel azt hallotta, hogy súlyos légitámadás érte a várost. Fényképet vett elő, ezt nyújtotta felém. – Nézze csak . . . a feleségem meg a két gyerek . . . a nagyobb, a fiú, ötéves, a kicsi, a kedvenc, a kislány . . .

Nem tudtam meg soha, hogy hány éves az őrnagy kislánya. Tulajdonképpen előbb, jóval előbb láttam meg azt a szabályos, kerek lyukat Waldhauser két szeme között, mely azonnali halálát okozta. Azután valami hatalmas ütést éreztem a bal csuklóm táján, kezemből messze repült a családi fotó. Gyors egymásutánban roppant erős rúgást éreztem bal, majd a jobb felső combomon, magasan, a medencecsont körül. A dörrenések, a kézigránátok robbanásának döreje, üvegcsörömpölés, a tizedes segélykiáltása: már alig ért el a tudatomig, csak halványan, foszlányokban jutott el az agyamig. Azt például egyáltalában nem tudom, hogy a kézigránátszilánk a lövések előtt vagy utána fúródott a fejembe, a jobb halánték fölött, alaposan beékelődve a koponyacsont varratai közé. Amikor feleszméltem, éreztem, hogy a kocsi egy helyben áll, a lövések pedig – közvetlen közelből – záporoznak, zúdulnak ránk, a puskapor kesernyés szaga betódul a törött ablakokon, szélvédőn át. Én, ahogy a fényképért előrehajoltam, a két első ülés kö-

zé buktam. Sónyi kényelmesen rám dőlt, nyakából sugárban fröcskölt rám a vére, a német, mellére csukló fejjel, már mozdulatlan volt. A hosszú sorozatban leadott lövések változatlan hevességgel tépték, szaggatták, forgácsolták a kocsi karosszériáját, másodperceken belül szitává lőnek minket is, ha így maradunk... Átnyúltam a halott őrnagyon, és kinyitottam az ajtót. Egy, másfél méterre voltunk az út szélétől, ott kezdődött a „Damm", a magas töltés meredek lejtője. Vállammal kilöktem szegény Waldhauser hulláját, fejjel előre, az útra. Utána kikecmeregtem Kurt alól, s magam is kivonszoltam magam a hulla mellé, testét fedezéknek használva. Ekkor következett a nehezebb része a dolognak. Felnyúltam Sónyiért, és cibáltam, rángattam, ahogy csak ép jobb kezem erejéből telt. Ő is fejjel előre huppant le mellém, de azonnal továbblöktem őt, le a töltés oldalára. Utolsó erőmmel felrántottam végül a hátsó ajtót, mire – magától – kizuhant a tizedes, aki két lövéssel a fejében halottnak látszott. Megragadtam Kurt lábát, hogy lerángassam a töltés aljába. Olyat üvöltött erre, hogy még a tüzelés dörejét is túlharsogta. Nem csoda, hiszen a lövések eltörték a combcsontját, amit viszont én nem tudhattam. Fél szemmel hátrasandítva láttam, hogy a minket lemaradva kísérő teherautó – szétlőtt szélvédővel, agyonlyuggatott vezetőfülkével – a töltés alján, a lágy, puha, süppedékes talajban féloldalára dőlve hever, körülötte szétszórtan vérző sebesültek, fekvő emberek. Ezek is megkapták a magukét... Így hát segítségre – egy ideig – nem számíthatunk... Csupa vér voltam, nem tudtam, hol, mimet kössem be. Térképtáskámban volt két sebkötöző csomag, ezt próbáltam előkotorászni... Sónyi nyaklövése látszott a legsürgősebbnek. Csak azt nem tudtam eldönteni – és ez később is rej-

tély maradt előttem –, hogy mivel tegyek jót neki: hagyjam, hogy elvérezzen, vagy fojtsam meg a szorítókötéssel? Szerencséjére csak fél kézzel dolgozhattam, így nem lett a kötés olyan szoros, amitől megfulladhatott volna ... Sem az ő, sem a saját comblövésemet nem tudtam elkötni, bár nagyon erősen véreztünk. Oly magasan voltak a lövések, hogy sehogy sem lehetett megfelelő kötést alkalmazni. Még kevésbé tudtam, hogy mit kell csinálni a tizedes átlőtt fejével, amelyik nagyon hasonlított egy széttört virágcseréphez. Az én fejemből is szaporán csordogált a vér, bal kezemből, mindkét lábamból is, combomból is. Nem tudom, hogy meddig heverésztünk így a töltés aljában, s hogy mennyit voltam ebből magamnál. Egy teherautón eszméltem fel újra, amelynek aljában úgy feküdtünk szép sorjában, mint a lisztes zsák. Egy szemközt, Kozinki felől érkező német konvoj vette észre a támadás helyét, ők szedték össze azokat, akiket még érdemes volt. Az eü. oszlop, ahová bekerültünk, csak amolyan elsősegélyfélében részesített, mást nem tudott velünk kezdeni. Sónyi nyaklövése, combcsonttörése és az én lebénult lábam indokolttá tette, hogy továbbküldjenek. Kértem a doktort, hogy telefonáljon Berdicsevbe, a 102. távolfelderítőkhöz, hátha tudnak küldeni értünk egy Storchot. Délután fel is raktak minket egy sebesültszállítóra, hogy kivigyenek az Ovrucs mellett fekvő hadi – szükség – reptérre. Ez egy pucér rét volt, a szélén néhány futóárokkal, hogy legyen hová elbújni, ha baj van. Igen ám: csakhogy a hordágy nem fér be az ilyen keskeny árokba. A baj meg itt volt a nyakunkon. Nagy berregéssel, lármás kattogással megérkezett az „ügyeletes" orosz felderítőgép – a „Kukuruza" –, és mindjárt kiszúrt magának minket. A dögészek lelapultak a futóárokba, annak is a legaljára,

minket meg szépen kint felejtettek a rét közepén, tehetetlenül, a hordágyainkon. Néztük, figyeltük, hogy a „Kukuruza" mit bámészkodik rajtunk, s mikor fog egy kis kosárnyi apró repeszbombafélét lehajigálni ránk. Sokáig gusztált, célozgatott minket, azután a nagy készülődésnek mégis az lett a vége, hogy jóval messzebb robbantak a pukkantói. Ez után a kis halálfélelmi gyakorlat után újra visszavittek minket Ovrucsba, mondván: erős a légitevékenység, ma már nem jön értünk a megígért Storch. De másnap már valóban levitt kettőnket egy futárgép Berdicsevbe. Ideje volt, mert Kurt is, de én magam is elég hervadt állapotban voltunk. Berdicsevben őszintén jólesett a repülőcimborák kedvessége, amikor saját „fedélzeti csomag"-jukból nekünk adták a legjobb holmikat, konyakot, csokoládét, teasüteményt, és maguk segítették felcipelni hordágyainkat a Ju–52 sebesültszállítóba. Késő délután értünk Budaörsre, ezt a repülést azonban végképp nem élveztem. Elég nyíltan megmondták már Ovrucsban az orvosok, hogy az egyik lövés combtőben a csonthártyát érintve elszakította a bal láb érző- és mozgatóidegeit, lábam ezért bénult meg, s lassan üszkösödik, elhal, a legjobb, ha még idejében amputálják. Huszonhét éves voltam, tizenöt hónapja nős.

Budaörsön Sónyi Hugó várta már Kurtot, őt előre tájékoztatta érkezésünkről a HM. Beszállítottak az 1. sz. helyőrségi kórházba, ahol heteken át feküdtem Kurttal együtt egy kétágyas szobában. Hugó bácsi, a Sónyi család valamelyik tagja úgyszólván reggeltől estig velünk volt.

Nagyüzem volt ez idő tájt ez a kórház is. En gros alapon ment a diagnózis megállapítása is, a kezelés is. A koponyámban levő szilánkra csak legyintettek. – Nem bolygatjuk. A látóidegen van, késsel nem le-

het hozzáférni, ha meg mágnessel próbálkozunk: lapjára fordul és szétroncsolja az ideget. Majd betokosodik. Reméljük. Ha szerencséd van ... A lábam? Azt bizony legjobb lenne levágni ... A kezelésre nem reagál, amputálni kell, tőből. No nem ... csak az egyiket. Egyelőre. Majd még meglátjuk ...

Ennyi éppen elég is volt nekem. Megtagadtam az amputáláshoz való hozzájárulásomat, nagy sértődés és veszekedés árán saját felelősségemre hazavitettem magam. Anyám háziorvosa, családunk régi barátja, Schimmert Gusztáv egyetemi tanár vett kezelésbe, illetve a fia, aki ma Szentágothay néven kiváló tudósaink egyike. Eddig sem voltam németbarát, ezután még kevésbé leszek. Az egész háborúsdiról meg: legjobb, ha nem is beszélek.

Hivatali kollégáim sűrűn látogattak. Főleg Balássy Micu volt az, aki minden apróságra felfigyelt, akit minden észrevételem, tapasztalatom, megjegyzésem érdekelt. Most már egész nyíltan és nagyon őszintén beszéltünk arról, hogy meg kellene szabadulni valami módon a német „szövetséges"-től, különben magával ránt minket is a teljes pusztulásba. Számításba vettük a kormányzó próbálkozásait, melyekkel közeledni igyekezett (eleinte és főleg a nyugati tábor felé), e tárgyalások hírének kisziárogtatásával ellensúlyozva az egyre erősödő, egyre gorombább német befolyás tényét. Az sem hagyhatott kétséget azonban, hogy az angolszász hatalmakkal való kacérkodás előbb vagy utóbb kikényszeríti Hitler preventív beavatkozását, azt, hogy Magyarország nyílt katonai megszállásával tisztázza a stratégiai szempontból igen fontos Dunamedence helyzetét a maga javára. Úgy gondoltuk, hogy egy ilyen nyílt, erőszakos katonai megszállás – a későbbi időben, politikai szempontból – még mindig előnyösebb számunkra, mintha továbbra is azt a

látszatot keltenénk magunkról, hogy önként, szívesen, kényszer nélkül állnánk a németek – teljesen reménytelen – ügye mellett. Ha viszont a német megszállás bekövetkezik – alapjában véve Horthy számára is ez volt a legkényelmesebb megoldás –, akkor a mi feladatunk már csak az lehet, hogy megmentsük, ami még menthető, emberéletet, anyagot, műemlékeket, kultúránkat egyaránt. A családi kupaktanács véleménye teljesen egyezett azzal, amit – nagy vonalakban – itt leírtam. Egy pillantás Európa térképére és a hadihelyzetre elég volt ahhoz, hogy mindenki belássa: földrajzi helyzetünk illuzórikussá süllyeszti azok hiú ábrándjait, akik abban reménykednek, hogy az angolszász hatalmak valahol a Balkánon (talán éppen Szalonikinél, ahol már az I. világháborúban is próbálkoztak) képezik ki a Szovjet által annyira sürgetett arcvonalat, majd innen É felé előretörve éppen a Duna mentén, rajtunk keresztül nyomulnak Németország ellen. A kormányzó – ez volt környezetének is bizalmas véleménye – maga sem hisz abban, hogy a nyugati hatalmaktól bármiféle segítséget kap, a velük való kacérkodása viszont Hitlerből kikényszeríti a katonai megszállást, melynek bekövetkezése után már minden felelősség – a nyugtalan, labilis közhangulat előtt éppúgy, mint a történelem későbbi ítélőszéke előtt – a hatalmat gyakorló, megszálló németeket s nem őt terhelné.

A felelősségnek ilyen gyermeteg trükkel való áthárítása szinte szükségesnek mutatkozott akkor, amikor a „HHH" avagy „A 3 H" („Hozzuk haza honvédeinket!") egyre hangosabb jelszóvá vált, és amikor a zsidótörvény már százezrek élethalálkérdésévé vált. Sok barát, ismerős – az ország vezető értelmiségének jelentős hányada – szerzett ebben az időben (nem csekély számban azok, akik nagybátyám közbenjárá-

sát vették igénybe) svéd és svájci útlevelet, állampolgárságot, menlevelet, védettséget, ám épp a legártatlanabb százezrek a pusztulás felé sodródtak. Feleségem, akinek az újpesti iskolában sok zsidó tanítványa volt, gyakran gyötrődött éjszakákon át, hogy mit kellene tenni, hogyan lehetne megmenteni ezeket a riadt tekintetű, szerencsétlen embereket. Olyan jó érzésű, összetartó, bizalmas osztályközösséget teremtett, mely soha egyetlen szóval, gúnyos tekintettel, megvető megjegyzéssel sem sértette meg a zsidó osztálytársak amúgy is érzékeny, szomorú önérzetét. Elérte és megcsinálta azt, hogy amikor már kötelező volt a megszégyenítő sárga csillag viselése, a saját osztályában megtiltotta, hogy zsidó tanítványai ezt a megkülönböztetést viseljék, a csillagos kabátokat, ruhákat maga cserélte át a keresztény gyerekek által önként felajánlott ruházattal, amint valamelyik zsidó gyerek osztályába belépett. A házban, ahol laktunk, szintén volt két zsidó család, akikhez különös szívélyességgel közeledtünk azóta, hogy őket a megszégyenítő csillag viselésére kötelezték. A dolgokon, sajnos, mindez semmit sem változtatott, inkább csak azt jelezte – de ezt is csak jelezte –, hogy szeretnénk valahogyan önmagunk háborgó, emésztő lelkiismeretén könnyíteni.

Közben értesültem arról, hogy egy újabb átszervezés folytán áthelyeztek a VKF. 5. rep. oszt.-ról a HM Lü. Főcs. úgynevezett „V. Csfség." osztályára, a Hunyadi János út 13. sz. épületbe. Ez az osztály a Légügyi Főcsoporton belül amolyan titkárság vagy (bár ezt a kifejezést nem használták) vezérkari osztály lett volna. Vezetője Balássy Miklós rep. vk. (úgy emlékszem, ekkor már) őrnagy lett, szóval ő vitt magával új beosztásába is. Ez a V. Fcsfség, foglalta össze a különböző osztályok munkáját, ez készítette elő a különféle elvi jelentőségű szervezési, hadműveleti, ellá-

tási, személyzeti stb. stb. rendelkezések és utasítások lényegét. A magam részéről itt is Balássy közvetlen munkatársa voltam, mint az elvi csoport egyik tagja. Igen változatos témákkal foglalkoztam, és – ha ilyen felmerült – továbbra is hozzám tartoztak az ejtőernyős problémák. Ezen a téren – ejtőernyős referensi minőségben – változatlanul elláttam a VKF. osztályok részéről felmerült feladatokat is.

Ez az 1943/44-i volt hosszú évek után az első tél, melyen mindvégig szobába kényszerültem. Sebesülésem miatt nem sízni, de még lábra állni, járni se tudtam. Fájt a szívem a hófödte hegyóriások után, hiányzott a nagy, lélekemelő csend, amely annyira megható volt számomra fenn Gyimesen, Kelemen havasán, Gyergyóban.

Annak a roppant viharnak a vészjósló, nyomasztó hangulata azonban, mely elkerülhetetlenül közeledett felénk, elhallgattatta bennem ezeket a nosztalgikus érzéseket a sízés, a nagy hegyek, a tiszta, csillogó hómezők iránt.

A karácsonyestét családi körben töltöttük. Nővérem látta vendégül a rokonságot. Engem – hogy még mindig csak fél lábon ugráltam, mint egy sánta veréb – Koós Miklós, a szárnysegéd vitt, s Gregersen, a norvég követ – a másik sógor – hozott. Zsuzsi nővérem kitett magáért, hogy a beszerzési és ellátási nehézségek ellenére is mindent előteremtsen ahhoz, ami a hamisítatlan, „békebeli" karácsonyi hangulathoz szükséges. Friss, hamvas volt a plafonig érő ezüstfenyő, kifogástalanul csillogtak rajta a díszek, üveggömbök, lobogtak a gyertyák, ajándékot is kapott mindenki, a felvidéki származást idéző hagyományos vacsorai fogások közül se hiányzott a káposztaleves, a rántott hal, a mákos bobájka. Nyomott volt mégis az

egész este hangulata, a közösen énekelt „„Mennyből az angyal" különösen bizonytalanul és hamisan sikerült, talán ezáltal is kifejezve mardosó szorongásunkat és kétségeinket az iránt, hogy a szimbólum, az angyal, akitől szeretetet, egymás megértését, békét és nyugalmat remélünk: messze elkerülte a mi szerencsétlen hazánkat.

Ez a 43-as már a harmadik háborús karácsony volt. A kormányzóné felhívására, melyben adakozásra szólított fel mindenkit, a papok kenetteljes karácsonyi szólamaira, a fronton levő katonák számára sugárzott kívánságműsorra senki se figyelt. Nevek hangzottak el – rokonok, családtagok, barátok, akik nem élték meg a család és a szeretet ünnepét, s akik jeltelen tömegsírokban – vagy temetetlenül – hevernek a végtelenbe vesző orosz síkságon, Voronyezs, Uriv, Sztari-Oszkol, Kamenka táján. Ha nem is mondtuk ki hangosan, mégis mindnyájan tudtuk, éreztük, hogy ez az utolsó – a legutolsó – karácsony, amikor így, ennyien, ilyen körülmények között még együtt lehetünk.

Hiába volt ez a szeretet és a béke ünnepe: a szó mégis minduntalan a háborúra, annak várható kimenetelére fordult. Senkinek sem volt semmi kétsége az iránt, hogy Hitler és a III. Birodalom belepusztul a számára egyre előnytelenebb, egyenlőtlenebb küzdelembe. És persze elpusztul az is, aki a németek mellett, oldalán harcol, tekintet nélkül arra, hogy önként avagy kényszer hatása alatt... És az is bizonyos, hogy a háború most következő, befejező szakasza keményebb, komiszabb lesz minden eddiginél. Mert Hitlernek – különösen, ha időt engednek neki erre – még vannak erős ütőkártyái, melyek kijátszásával meg fog próbálkozni, nem törődve a következményekkel. Az állat is, ha sarokba szorítják, nem az eszére, hanem az életösztönére hallgat, és megmar mindenkit, bárki le-

gyen is az. A „Wunderwaffe", a csodafegyver, sajnos, nem a „Doktor", Göbbels dús fantáziájának szüleménye, nem olcsó reklámtrükk, otromba blöff, hanem távlatilag elérhető, megvalósítható realitás. Otto Hahn felfedezése, kísérletei és számításai – sok más fizikus eredményével együtt – vagy a mesebeli „Aetas Aurea" kapuját tárja ki az emberiség előtt, vagy a nukleáris öngyilkosság szakadékába taszít mindnyájunkat. A deuterium, az atombomba előállításához nélkülözhetetlen nehézvíz, amit Norvégiában csak az utolsó percben sikerült kiütni Hitler kezéből, és von Braun figyelemre méltó sikerei a hordozórakéták családjának kifejlesztésében – gondoljunk csak a Londont, Coventryt stb. sújtó ún. megtorló támadásokra, melyek eszköze a félelmetes „Vergeltungswaffe", a V–2 volt – iszonyú lehetőségek rémképét vetíti elénk. A háborút nemcsak meg kell nyerni a szövetségeseknek, hanem gyorsan, minél előbb be kell fejezni. Ebben a megvilágításban a német pórázra fűzött középeurópai csatlósállamok kiugrása – a kiugrás végrehajtásának időzítése – döntő jelentőségűvé emelkedik, a német ellenállás összeomlásának siettetése érdekében.

Itt, ezen a karácsonyestén hallottam első ízben arról, hogy – ha a háborúból való kiugrásunk ideje elérkezik – István bátyám veszi át az ideiglenes kormányfői teendők ellátását, miután – állítólag – az ő személyét fogadták el garanciának keleten éppúgy, mint nyugaton.

Elsötétítéssel, félelemmel, a légiveszélyt jelző szirénák üvöltésével köszöntött ránk az 1944. esztendő.

Rossz, reménytelen, vészjósló volt minden. A karácsonyesti családi beszélgetés minden szavát, minden betűjét újra meg újra átgondoltam, megrágtam. Bárhogyan forgattam a lehetőségeket, egyre erősebb lett az az érzésem, hogy a háborúból való kiugrás – föld-

rajzi helyzetünk és a nácizmus mellett elkötelezett, erősen kompromittált emberek jelentős száma, ereje, befolyása miatt – roppant nehéz művelet lesz. A ránk jellemző széthúzás, pártoskodás, szűk látókörű személyeskedés – történelmünk száz és száz példát mutat fel erre – elgáncsol minden józan, becsületes szándékot, mely az egyetlen lehetséges kibontakozás: a németek és a nácizmus elleni nyílt fellépés felé irányul.

A lábam is aggasztott. A bénulás sehogyan sem akart oldódni, felengedni.

A füvek, gyökerek és bogyók, melyeket labdacsok és zavaros, rossz ízű főzetek alakjában megetetett, megitatott velem a homeopata „pápa", Schimmert doktor, olyan ideggyulladást keltett, hogy kínomban vagy civakodtam azzal, aki a közelembe került, vagy szótlan lettem, mint a sült hal. Nem voltam valami ideális, szórakoztató. figyelmes férj, fiú, rokon ebben a kritikus időben.

Fél lábon az ablakhoz ugráltam, ahonnan a hóval borított Svábhegyre, a hegynek kapaszkodó fogaskerekűre, a kocsik tetején halomban álló sílécekre, botokra láttam. Nyomorultul éreztem magam.

Amikor már annyit olvastam, hogy idegesített, ingerültté tett a betű, festeni kezdtem. Elég tűrhető rajzkészségem, kézügyességem – a „tehetség" kifejezést nem merem megkockáztatni – volt, s – azt hiszem – elviselhető dolgokat mázoltam, főleg pasztellkrétával és temperával. Az idegeim azonban – a szüntelen, zsábaszerű villámcsapások következtében – hitvány állapotban voltak. Schimmert „eredményesnek" mondta a fejleményeket, arra számítva, hogy a mesterségesen felidézett gyulladás életre kelti, összehegeszti a lövedékek által szétszakadt, egymástól eltávolodott idegvégződéseket. De – főleg környezetem érdekében – azt javasolta, hogy próbáljak valamelyik

honvédségi tiszti üdülőbe beutalót szerezni, ott kikapcsolódni, lehiggadni. Főnököm és egyben barátom, Balássy Miklós minden tőle telhetőt el is követett, hogy megkaparintson egy hévízi vagy mátraházi beutalót a részemre – elvégre harctéri sebesült voltam. Fáradozása azonban hiábavalónak bizonyult. Az ugyan igaz, hogy a harctéren sebesültem meg, de még ez sem volt elég ahhoz, hogy a vidéki, elegáns, kitűnően felszerelt tiszti üdülőkbe betelepedett – a pesti légiriadók és élelmezési nehézségek elől elmenekülő – magas rangú tisztek méltóságos és nemzetes asszonyait, lánykáit, csemetéit ki lehessen piszkálni a kényelmükből.

Ezeknek a keserves hónapoknak egyetlen színfoltja és derűje az volt, amikor pesti és pápai ejtőernyős és repülőbajtársaim meglátogattak. Tassonyi – akinek édesanyja a közelünkben, a Böszörményi út elején lakott – minden alkalommal meglátogatott, valahányszor Pestre jött. Epés, csípős modorát – szavainak megbotránkoztató szándékát – akkor se titkolta, ha rajta kívül más látogatóm is volt. Ezek megrökönyödése, sértődöttsége, menekülésszerű távozása annyira mulattató volt, hogy még a komisz ideggyulladásomat is elfelejtettem. Egy alkalommal Edömér egy hatalmas döglött vadnyúllal állított be. Akkor is vendégek ülték körül az ágyamat, ám az én bolond barátomat cseppet sem zavarták abban, hogy hozzá ne lásson a zsákmány bőrének lenyúzásához. Ott, a lakás kellős közepén, a két szobát elválasztó, hófehérre zománcozott ajtó kilincsére akasztva az állat két, összekötözött hátsó lábát... Fesztelenül tett-vett, egy erélyes rúgással felgyűrte a perzsaszőnyegeket, farzsebéből vadászkést húzott elő, annak pengéjét felkattintva, hunyorgó szemmel, szakszerűen ellenőrizte hüvelykujjával annak élét. És közben elmesélte a nyúl elejté-

sének történetét. Ejtőernyősök és néhány helybeli notabilitás – patikus, orvos, közjegyző – vadásztársaságot alapítottak. Kocavadász valamennyi, vérbeli műkedvelő. Egész délelőtt kutyagoltak, míg erre a vén kan nyúlra rábukkantak. Ahányan voltak, mind rápuskáztak, de ez a rafinált, ravasz bestia olyan ügyesen dobálta magát jobbra-balra, hogy egyetlen sörét se érte. Csak éppen az irányt tévesztette el fejveszett ugrabugrálása közben. Nekifutott egy rőzsekazalnak, s jobb megoldás híján aláfúrta magát. A vadászok kört formáltak a rőzsekupac körül, egyikük meg kezdte szétdobálni a száraz gallyakat. A nyúl idegei felmondták a szolgálatot, és szélsebesen kiugrott a kazal alól. Újból óriási tűzijáték kezdődött, mindenki lőtt mindenkire – de a nyúl ezútal is sértetlen maradt. Pavelkovics, a bűvész és mágikus – ez volt a tanult mestersége, foglalkozása, mielőtt ejtőernyősnek bevonult – ekkor hajította dühében a puskáját a szökevény után. Ettől a nyúl úgy megrémült, hogy menten szívbénulást kapott, kettőt még bukfencezett, azután megdöglött. Az is lehet, hogy a kalimpálva, bumerángként feléje zúduló fegyver tusája ütötte tarkón, de ez részletkérdés, nem lényeges. Pavelkovics, a szakállas mágikus őrmester lett. De nem a nyúl bravúros elejtése volt előléptetése fő indoka, hanem utolérhetetlen kézügyessége, mellyel minden üveget, legyen az sörös, boros vagy pálinkás, szerszám nélkül, tíz ujjával volt képes kinyitni.

– A nyúl – mondta Tassonyi könnyedén – büdösebb lesz, mint szokott, lévén döglött állatról szó... A hasüreg felnyitása előtt ezért ajánlatos lenne, ha a gyengébb idegzetűek, finnyáskodók, szagokra érzékenyek eltávoznának...

E felszólítás nélkül is pánikszerűen szedelődzködtek látogatóim. Edömér a hátukba nevetett: – na,

végre, elkotródtak, egyedül maradtunk ... – mondta, a nyulat pedig leakasztotta az ajtóról, kivitte a konyhába, és ott tisztán, mocsok és büdösség nélkül megnyúzta.

Az esetleges tévedések elkerülése végett meg kell mondanom, hogy a társadalmi konvenciók semmibe vevése, az illik, nem illik játékszabályaira való nyílt nyelvöltögetés nemcsak Tassonyi modorára volt jellemző, hanem a többi ejtőernyősre is. Egy alkalommal például édesanyámmal és egy nagynénémmel (egyébként ismert egyetemi tanár felesége, meglehetősen prűd és „előkelő" idős hölgy) kellemesen, csendben társalogtunk – őszintébb fogalmazásban: kölcsönösen unatkoztunk –, ahogyan ezt az íratlan illemszabály az ilyen langyos beteglátogatás alkalmára előírja. Egyszerre csak betoppan két pápai cimbora közénk: Molnár őrnagy, ismertebb nevén „Maki", és Hegedüs Nándi a szállítóktól.

Felélénkül a társaság, félmondatonként témát váltunk, elég egy-egy ironikus célzás, egy-egy naturalista jelző, hogy kölcsönösen tudjuk, miről van szó, kölcsönösen megértsük egymást. Jó anyám és a nénikém meg se kísérli, hogy belekapcsolódjanak a beszélgetésünkbe, de erre módot, alkalmat se ad az égből pottyant, két repülőruhás csodabogár agresszív modora. Maki erős dohányos, cigaretta után nyúlkál, rágyújt, szemét lehunyja, fejét hátrahajtva, mélyet sóhajt, a füstöt lassan, egyenletesen engedi az orrán. Élvezi a nikotin okozta pillanatnyi kábultságot, azt hiszem, hogy ilyenkor nem egészen tudja, hol van, kivel van, mit csinál. Ujjai között sodorgatja a kormos fejű gyufaszálat, cigarettája végén is gyűlik a szürke hamu. Felocsúdik, körülnéz. Anyám kartávolságnyira ül mellette, fején fekete kalapka, a korabeli divatnak megfelelő. Maki

– se szó, se beszéd – határozott mozdulattal kapja le anyám fejéről a kalapkát, felfordítva térdére nyomja, beledobja a gyufát, beleveri a cigarettája hamuját. – Bocsánat – mondja könnyedén –, tetszik tudni, méltóságos asszony, ezt az izét mégiscsak könnyebb kirázni, mint ezeket az ezüst hamutartókat – mutat a dohányzóasztalkára – újra fényesre csuszkolni . . .

Figyelmeztetőn jó anyámra hunyorítok – ez közöttünk annyit jelent: hagyd, ne sértődj meg, hiszen látod, hogy milyen kedves, bolondos fickó –, jó hangosan nevetek is, mire – jobb megoldás híján – nevetni kezdenek a többiek is. – Nahát – mondja a nénikém –, maguk azután igazán eredeti emberek . . . Igazi ejtőernyősök . . .

Egy más alkalommal Cseke Bandi, Horvay Jani – ha jól emlékezem – nálunk ragadtak vacsorára. Feleségem nagyon büszkén tálalta eléjük a füstölt marhanyelvet – büszkén, hiszen az ilyesmi beszerzése, megkaparintása 1944-ben Budapesten rendkívüli leleményességet, ügyességet, szerencsét és fáradhatatlan munkabírást bizonyított. Letelepedtünk az asztal köré, melynek közepén ott díszelgett a ritkaságnak számító ínyencfalat, szépen feldíszített tálon, katonás sorban és rendben – egymást félig fedve, mint háztetőn a zsindely – a sok finom hússzelet.

„Marhanyelv? . . . Igazi, valódi? . . . – hitetlenkedtek barátaim, vágyakozva pislogva a várható gasztronómiai gyönyörök elé. – Ez olyan szép, hogy nem is lehet igaz . . . Nem, nem . . . ez nem is lehet marhanyelv, hiszen már valamennyi marhánkat felfalták a németek . . . Amelyik pedig még életben maradt, tolakodik, tülekedik, hogy érvényesülhessen . . . az érvényesüléshez meg éppenséggel a legfőbb kellék a nyelv, a nyalizás . . .”

Ismertem a katonalélektannak azt a „vadhajtását", mely arra irányul, hogy hogyan lehet – bizonyos esetekben hogyan kell – elvenni mások étvágyát annak érdekében, hogy több jusson a legedzettebb idegzetű, legerősebb gyomrú asztaltársnak. Most is ez következett. – „Jó hús, lóhús . . . a lónyelv meg különösen finom falat . . . És szép is . . . Csak éppen a zabla helyét kell éles késsel kikanyarítani . . . Mivel a zabla . . . szürke helyet nyom a nyelven . . . Amilyen ez itt, például . . . És gyakran ki is fekélyesedik a zabla által irritált helyen a nyelv . . . Úgy látom: ez is ilyesmi . . . Kényszervágás . . . Szegény gebe . . . Még húzhatta volna egy ideig a szemeteskocsit . . ."

Mondanom se kell, már csak mi ettünk, hárman, esernyősök. – Érdekes ember . . . – Ez közérthető nyelvre lefordítva annyit jelent, hogy különc, modortalan, féleszű, neveletlen, más kifejezéssel élve: olyan goromba fráter, aki abban leli gyönyörűségét, hogy másokat megbotránkoztat. Ejtőernyős . . .

A bénulás kezdett lassan oldódni, az élet kezdett visszatérni bal lábamba. Lám: a jó öreg varázslónak mégis igaza lett! De ahogyan javult a lábam, úgy nőtt a nyugtalanságom. Képtelen voltam tovább ülni a fenekemen, tétlenül ténferegni a bezárt lakásban. Beszéltem Balássyval, megmondtam, hogy dolgozni szeretnék. Március elején szolgálatra jelentkeztem. Sántítottam, húztam a lábam, de nem sokat törődtem ezzel a szépséghibával. Nagyon „kis fiú" voltam a HM-ben ahhoz, hogy autót küldjenek értem. De a szürke Mercedes, mely reggelente Eperjessy Pufit és Balássyt szállította a hivatalba, mégis csinált egy vargabetűt a kedvemért, hogy szívesen befogadott potyautasként addig, míg a lábam, „bejáródik", elvigyen a Városmajorból a Várba s onnan délutánonként vissza.

Az, hogy milyen rondán húzom a lábamat – 1944 tavaszán –, azt hiszem, alig tűnt fel bárkinek is. De a házunk előtt várakozó minisztériumi rendszámú szürke Mercedes – nos, ez annál inkább szemet szúrt egyeseknek.

Harmadik fejezet

A bennszülött várbelieknek, de másoknak is kedvelt szokása volt az, hogy vasárnap délben, amikor véget ér a Mátyás-templomban az istentisztelet, egyszer-kétszer végigsétálnak a Bástya-sétány platánfái alatt. Gyerek- és ifjúkorom éveihez annyira hozzátartozott a Mátyás-templomi nagymisék mindig élményt jelentő egyházzenei hangversenye, a Szentháromság tér galambjai, a Russwurm csengős ajtaján kiáramló vaníliás sütemény édes, bódító illata, a Bástya-sétányról kitáruló széles, csodálatos panoráma – hogy most, amikor már a Vártól kissé távolabb, a Városmajorban laktam, gyakran tértem vissza ide. Ez annál is természetesebb volt, mivel valamennyi családtagom, rokonom itt lakott, anyám és nővérem a Hunyadi János úton, bátyám a hegynek futó, meredek Apor utcában, nagybátyám az Úri utca, Lant utca sarkán, apám két további testvére a Toldy Ferenc utcában, sógorom bátyja pedig – aki a kormányzó 1. szárnysegédje volt – a királyi palota Szent György téri szárnyában. Jó és kellemes alkalmat kínált mindez arra, hogy a vasárnap délelőtti sétákat rövid rokonlátogatással, családi beszélgetésekkel kössük össze.

Ezen a vasárnap délelőttön azonban, 1944. március 19-én, mindebből semmi se lett. Német repülők zúgtak el a város felett, közöttük több Gigant típusú óriásszállító is, Ferihegy és Mátyásföld felé. Telefonálni próbáltam, de a készülék süket volt. Lakásomhoz legközelebb, a Ráth György utcában az a nagynéném lakott, aki a norvég követ felesége volt. Fel-

siettem hozzá, s megtudtam tőlük, hogy Budapest német megszállása bekövetkezett.

Nyelvünk, a magyar nyelv a szavak, kifejezések gazdag választékát kínálja a lényeg, a tartalom, a szín és árnyalat legjobb, leginkább odaillő meghatározására. A „bekövetkezett" ige iménti használatát azért találtam jónak, hogy megéreztessem az 1944. március 19-i német megszállás nemcsak előre látott, várható, hanem egyenesen szükségszerű voltát. Amikor délután egy rögtönzött családi beszélgetésre összeültünk, egyöntetű volt az a vélemény, hogy Hitler húzása senkit sem érhetett váratlanul. Annyira nyilvánvaló és közeli lehetőség volt a formális német megszállás – hiszen a német befolyás, hatalmi elnyomás jóval március 19. előtt is egyértelmű volt –, hogy a látványos formalitás mögött inkább valami mást, összetettebb kombinációt kellett sejteni. Mi sem jellemzőbb arra, hogy a megszállás mennyire a levegőben lógott, mint az, hogy a kormányzó kíséretében Hitlerhez utazó Ghiczy külügyminiszter már az indulás előtt megbeszélte nagybátyámmal, B. István miniszterelnökségi államtitkárral, hogy milyen – teljesen közömbösen hangzó – mondattal fogja közölni Hitlernek a megszállás végrehajtására vonatkozó döntését.

Hízelgő volt Horthy számára a megszállás időpontjának, a végrehajtás módjának a megválasztása és lefolyása is. Az, hogy a németek akkor törtek az országra, amikor a kormányzó, a külügyminiszter és a vezérkar főnöke Hitler főhadiszállásának kétértelmű „vendégszeretetét" élvezték, továbbá, hogy a vasútvonalak megrongálásával, megszakításával megakadályozta, késleltette a Führer a magyar államfő visszatérését mindaddig, amíg a megszállás kész tény, befejezett helyzet nem lett: sok emberben kelthette azt a látszatot, hogy Horthy németellenes berzenkedése ez-

úttal túlnőtt a műfelháborodás méretén, s bezzeg minden másképp történt volna, ha itthon lett volna, ha ő áll a német invázió kivédésére irányuló katonai akciók élére.

Annyi azonban bizonyos – erről magam is meggyőződhettem –, hogy a Várban március 19-én délután és este a kormányépületek védelmére minden intézkedés megtörtént. A Várba vezető legfontosabb útvonalakat, úm. a Dísz térre torkolló Lovas út, illetve a Hunyadi János út felső szakaszát, valamint a Bécsi kapu előtt a Roham és Ostrom utcákat tányéraknazárral, páncéltörő lövegállásokkal, kézi páncéltörő fegyverekkel felszerelt megbízható testőr- és testőrlövész egységek tartották kézben.

Másnap, március 20-án hiába vártam azt a gépkocsit, mellyel munkahelyemre, a Hunyadi János út 13. sz. alatt levő Légügyi Főcsoport Főnökségre szoktam menni. Átvágtam a Vérmezőn, hogy gyalog menjek fel a Várba. Hiába próbálkoztam azonban az Attila utca felől valamennyi Várba vezető lépcsővel és utcácskával: mindegyik bejáratát géppisztolyos, géppuskás német őrség zárta el, fenyegető-figyelmeztető kiáltással tartva távol mindenkit magától is, a Vártól is. Engem se engedtek tovább, bár ezúttal egyenruhában voltam, mivel munkahelyemre igyekeztem.

Az Attila utcán benyitottam egy gyógyszertárba, hogy onnan megpróbáljak telefonon érintkezésbe kerülni közvetlen főnökömmel, Balássy Miklós rep. vk. őrnaggyal.

Az igazság az, hogy bármennyire is várható volt a német megszállás, mégis most, ahogyan sisakosan, lövésre készen tartott fegyverrel, pöffeszkedve, pimaszul csattogtatták csizmáikat a mi fővárosunk kellős közepén: elkeserítő, szomorú érzés lett úrrá rajtam. Ezt – nyilvánvalóan – az is szította, hogy bár a né-

metekkel „szövetséges" hadsereg egyenruhás tisztje voltam, engem a rohadt sváb éppúgy távol kényszerített a Várba vezető lépcsőtől, mint a többi járókelőt.

A gyógyszertárban egy idősebb, vörös hajú, fehérköpenyes patikust találtam. Udvariasan megkértem, engedje meg, hogy telefonálhassak. Erre úgy támadt rám, mint a hörcsög, pápaszemén át izzó gyűlölet, megvetés szikrázott felém. – Mit képzel? – sziszegte felháborodottan. – Ez gyógyszertár, érti? Bárki, rászoruló, beteg ember, kérhet segítséget, gyógyszert... „Ilyen" időkben... különösen... Nem, nem engedem, hogy lefoglalja a telefonomat...

Ekkor pillantottam meg a fehér köpenyén a sárga csillagot. Nagyon, nagyon megértettem ennek az embernek a lelkiállapotát, keserűségét. És nagyon imponált nekem a bátorsága is, ahogyan kidobott a patikájából. – Bocsásson meg. Önnek, gyógyszerész úr – mondtam barátságosan –, teljesen igaza van! Bár mindnyájan olyan bátrak lennénk, mint ön...

Őszintén elszégyelltem magam. Lám, ez az öreg zsidó, fél lábbal a gettó vagy talán a krematórium szélén, ellent mert állni... És bizonyosan látta a patika üvegfalán át, hogy én – a magyar katonatiszt „úr" – hogyan oldalogtam el az imént annak a lópofájú, rezes orrú germán betolakodónak egyetlen ingerült intésére...

(Később, már a felszabadulás után, sokáig kerestem az én vörös fejű patikusomat, hogy tudtára adjam: sértés még senkinek sem esett olyan jól, mint nekem, amikor 1944. március 20-án reggel fél 9 körül oly dühösen rám ripakodott. Sajnos, soha többé nem került elő, vagy nem kerültünk össze.)

Budát, a Vár környékét úgy ismertem, mint a tenyeremet. Lementem a Széll Kálmán, majd a Széna téren át a Batthyány utcába. Ismertem ott egy régi,

nagy házat, hátranyúló telekkel, melynek a Hunfalvy utca felé is volt kijárata. Ezt most is nyitva találtam. Innen már könnyű volt felmenni a Toldy Ferenc utcán át a Hunyadi János útra. Ahogy feljebb értem, a Donáthy lépcső, illetve Donáthy utca felső részén egyre sűrűsödtek a szürke sisakos német őrségek. Az egyik ház előtt, a ház falának döntve, sok puskát láttam, bent a széles, zárt kapualjban pedig – három német őrizete alatt – észrevettem a csúfosan lefegyverzett magyar katonákat is. Ám a Hunyadi János útra már – ebből az irányból – engem se engedtek ki. A sarkon, ahol ekkor az Ürge-féle vegyeskereskedés volt, erős német „Igelstelle" – sündisznóállás – zárta le minden irányban a közlekedést, illetve a gyalogosforgalmat is. A Jezsuita lépcső alján, ahol a meredek út felhintésére szánt homokot tárolták, most két „Tigris" meresztette csövét az útkanyarra. Visszamentem a Ponty lépcsőhöz, melyen elértem (a Kapucinus és a Jégverem utcácskákon át) a Lü. Főcs. Szőnyeg utcai hátsó bejáratát.

Az osztályon (ennek HM V. Fcsfség. volt a hivatalos neve), melyen dolgoztam, alig találtam valakit. De Balássy a helyén volt, érte már hajnalban gépkocsit küldtek. Ez az osztály volt a Légügyi Főcsoport amolyan „agyközpont"-féléje, titkárság is, vezérkari osztály is, itt születtek az elvi döntések, itt állították össze az átfogó rendeletek, szervezési és hadműveleti javaslatok és intézkedések végső jóváhagyásra kerülő szövegét. Én ekkor az osztály ún. „Elvi csoport"-jában dolgoztam Balássy közvetlen munkatársaként, egyben bizalmas jó barátjaként. Közben irodatisztünk, a szüntelen alázatoskodásban korán kopaszodó Koczkás Lajos egyre-másra hozta a géptávíróközpontból a repülőtér-parancsnokok helyzetjelentéseit. Az utoljára érkező táviratok közül – szó nélkül – elém tett egyet.

Ebben Pápa – mármint a pápai reptér parancsnoka – azt közölte, hogy a repülőtér bejáratánál felállított őrség, továbbá a repülőtéren elhelyezett 3. ejtőernyős század – parancsnoka Kiss Zoltán eje. szds. – egy kisebb német lövészegységnek a repülőtérre való behatolását és annak birtokba vételét megakadályozta. Tűzharc, lövöldözés fejlődött ki, majd a németek – az ellenálás erejét és elszántságát érezve – újra gépkocsira szálltak és eltávoztak.

Balássyval lesiettünk a géptávíróhoz, és Pápán géphez kértük a parancsnokot, hogy további részleteket kapjunk. Hosszú várakozás után Szügyi ezredes jelentkezett. Közölte, hogy „sajnálatos félreértés" miatt támadt a lövöldözés, melynek – az általános helyzetre való tekintettel – ne tulajdonítsunk fontosságot. A kivizsgálás folyamatban van, sebesülés egyik részről sem történt.

Szügyit nyilvánvalóan kínosan érintette, hogy éppen az ő parancsnoksága alatt álló ejtőernyős zlj. állt ellen a reptér elfoglalását megkísérlő német behatolásnak. Sikerült is neki ezt a nem lényegtelen ellenállási epizódot akkor eltussolni, bagatell és sajnálatos „tévedés"-nek beállítani. Később, mikor már nyíltan lehetett a németekkel szembeni bátor és határozott fellépéseket számba venni: az ejtőernyősökről kialakult előítélet, hátrányos megkülönböztetés hallgattatta el ezt az esetet. Magam, mikor néhány nap múlva (más ügyben) Pápára repültem, alaposan kikérdeztem azokat a barátaimat, akikről tudtam, hogy hogyan vélekednek a német megszállásról. Tassonyi (aki hosszú, súlyos betegsége után felgyógyulva velem egyszerre indult 1943 júliusában a frontra, ahonnan – nem úgy, mint én – ép bőrrel hazakerült), Kiss Zoli, továbbá Hegedüs Nándi rep. fhdgy. egyöntetűen úgy adta elő a történteket, mint kitűnően sikerült, a sajátos ejtő-

ernyős szemszögből ítélve igen mulatságos, tréfás „stikli"-t, amikor is ejtőernyőseink „pucolásra" kényszerítették a „nagypofájú" svábokat...

Az hiszem, hogy a fent jelzett magatartás – hazánk egyik tragikus, szomorú időszakában – némi magyarázatra szorul. Az ejtőernyős mesterség – akárhogy is vesszük – veszélyes dolog. Az állandó, közvetlen életveszély megváltoztatja, ha úgy tetszik: eltorzítja olyan fogalmak értékrendjét, mint például mi a fontos és mi a lényegtelen, elhanyagolható, mi az, ami lelkesítő, fennkölt, magasztos, illetve közömbös, semmitmondó, érdektelen. Azután: az ejtőernyős ugrás – sokan vallják ezt ma is – a legszebb, legférfiasabb sport. Legtöbbünket a sportban már korábban elért teljesítmény, siker vonzott ehhez a nagy bátorságot, kiváló testi adottságokat kívánó sporthoz. Ez éppúgy vonatkozik a tisztekre, mint a legénységre – ez a „kategorizálás" egyébként is semmivé olvadt közöttünk, hiszen a száguldó gépből való elugrás pillanatában, a levegőben vagy a földet érés kritikus mozzanatában igazán nem számít, hogy kinek milyen színű és hány darab stráf, csillag, paszomány van a karjára varrva. Ez az abszolút sportszellem – azt hiszem – döntő, uralkodó tényezője mind az ejtőernyős, mind pedig az ejtőernyős csapat szellemének, magatartásának. Kétségtelen: annak, amit eddig elmondottam, vannak olyan „melléktermékei", oldalhajtásai is – hogy ne mondjam: vadhajtásai –, mint például a nagyon nagyfokú cinizmus, a „minden mindegy" és a „csak egy nap a világ" szemlélet. Azt is mondhatnám, hogy közel áll mindez a fizetett, kívülállók érdekeit szolgáló egykori zsoldosok gátlástalanságához, virtuskodásból és nem meggyőződésből való verekedéséhez, a halállal való komázásához. Ezekben az emberekben érdekesebb, fontosabb volt a veszélyhelyzet idegfeszültsége, izgalma

– sajátos narkotikumnak is nevezhetném ezt –, mint a cél, a feladat, melynek eléréséhez magát a veszélyt vállalták.

Ezért kacagtak szívből, őszintén a kitűnő „stikli"-n, hogy elzavarták a németeket, s ezért nem tulajdonítottak ennek semmi fontosságot. Teljesen kielégítette őket a merész fellépés, a verekedésben elért siker – ennek további következménye: a nagy, történelmi eseményekbe való beillesztés, az összefüggések problémája egyáltalán nem érdekelte őket. Ezért is merült már-már feledésbe az egész história. Ez az eset némi magyarázatot ad ejtőernyőseink további magatartására is. Volt ennek az abszolút sprotszellemnek igen sok pozitív oldala is. Csak egyet említek: a példátlan, önfeláldozásig menő bajtársiasságot. Ismeretes, hogy amikor a legelső ejtőernyős bevetésre induló kötelék vezérgépe, egy Savoya–Marchetti 75 típusú szállító 1941. április 12-én közvetlenül a start után lezuhant és kigyulladt: egyetlenegy ejtőernyősnek sikerült az égő gép roncsai közül kimenekülni. És ez az egy is visszarohant a lángokban álló géproncsok közé, hogy kiszabadítsa társait. Nos: ez a halálfélelmet nem ismerő bajtársiasság élt minden emberben, legyen az tiszt, altiszt, közlegény. Óriási erő, ki nem fejezhető pszichológiai plusz volt ez mindnyájunk számára, biztos tudat, hogy ahogyan én nem fogom soha cserbenhagyni a másik „esernyős"-t, úgy én is holtbiztosan számíthatok az ő segítségére. Az összetartásnak, kölcsönös felelősségnek magasiskolája volt ez, melynek morális kényszerítő ereje engem is hozzájuk kötött, még akkor és ott is, amikor – ha csak magánéletemet, egyéni érdekeimet nézem – könnyen változtathattam volna sorsomon, szerencsémen.

A március 19-i események nemcsak politikai, hanem katonai téren is katasztrofális változást zúdítottak

ránk. A német megszállás ténye szabad kezet biztosított az angolszász légierőnek, hogy hazánkra is kiterjessze a német hadi- és gazdasági gépezet „nonstop" rombolását és bénítását, melyet – egyébként, jóval korábban – egész Európában folytatott. Az amerikai Liberator bombázók rendszeresen, kísérteties pontossággal repültek be ezután az ország légterébe, s mértek iszonyú csapást a kulcsfontosságú hadiipari, közlekedési és katonai célpontokra. A bombázókat védő és kísérő stratégiai vadászkötelékek – az Aircobrák és Mustangok – ugyanakkor mélyrepülésben végigpásztázták főbb vasútvonalainkat, s kilőtték, megsemmisítették valamennyi mozdonyunkat és üzemanyagtartálykocsinkat, katonai szerelvényeket.

Az új magyar Quisling-kormány – engedve az erőteljes német követelésnek – fokozni igyekezett a reménytelen, vesztett háborúban való aktív részvételünket.

Ez a helyzet meghatározta az V. Fcsfség feladatát éppen úgy, mint a mi magatartásunkat. Ezekről azonban – a feladatokról is, magatartásunkról is – bővebben kell szólnom.

A Légügyi Főcsoport – tudomásom és emlékezetem szerint – döntő módon két nagy, átfogó feladatkör megoldásával foglalkozott. Az egyik a Huba–III. hadrend legújabb – isten tudja, hányadik – kidolgozása – hajózó-, kiszolgáló-, műszaki, földi, kiképző- stb. egységek szervezése, ezek felállításának felgyorsítása. A hangsúly az 1944. március 19-ét követő időszakban a program felgyorsításán volt. Ez nyílt és félreérthetetlen kritikája, sőt leleplezése volt annak a magatartásnak, ami a H–III. hadrendi feladataink eddigi végrehajtását jellemezte. A Főcsoport ugyanis – és a jogelődjének tekinthető Légierők Parancsnoksága I. Vezérkari Osztálya – teljes mértékben magáénak

vallotta a Kállay-kormány lavírozó játékát, mely hangos csinnadrattával helyeselte Hitler tényekedéseit, ugyanakkor azonban az aktív részvételt pedig igyekezett redukálni. Ennek a halogató, visszahúzó taktikának szellemében dolgoztak azok a repülőtisztek (jórészt rep. vk.-k), akik alatt és mellett alkalmam volt három esztendőn át dolgozni (és bizalmaskodás nélkül mondhatom: nemcsak munkatársukká, hanem barátjukká is fogadtak); jól értettek ahhoz, hogyan lehet a felelősség, a csalhatatlan hozzáértés és szakszerűség álarca mögött olyan „objektív" tényezőket, feltételeket, műszaki, kiképzési, anyagi és egyéb követelményeket felsorakoztatni egy-egy repülő- (hajózó) egység szervezése, feltöltése, felszerelése kiszolgálása, alkalmazása, hadihasználhatósága stb. ürügyén, melyek teljesítése lehetetlen vagy hosszú időt vesz igénybe, s így addig relatív biztonságban marad ember is, anyag is. Ez a tevékenység alig volt ellenőrizhető, s a laikusok részéről kifogásolható, támadható. Egy harci gép – 1942–44 táján is – rendkívül bonyolult, precíz, hallatlanul drága dolog volt. Mindenki elismerte – inkább így: bárkivel el lehetett hitetni –, hogy csak hosszú és alapos, minden aprólékos mozzanatra kiterjedő, abszolút biztos ismeretre és tapasztalatra támaszkodó kiképzés és előkészítés után lehet és szabad egy új géptípust, új harceljárást, új személyzetet stb. hadra foghatónak tekinteni és a hadvezetés rendelkezésére bocsátani. Továbbmenően: aki mellőzi a kötelező gondosságot, fölényesen, felelőtlenül kezeli a szervezés, felszerelés, kiképzés, anyagi-műszaki ellátás kérdéseit: az repülőbajtársai életét kockáztatja, de hanyagul, bűnös felelőtlenséggel kezeli az alig pótolható, rettentő drága hadianyagot is. Annyira igaznak és őszintének hatott ez az érvelés, hogy mindenki – még a németek is – kénytelen-kelletlen tudomásul vette,

hogy a légierőnél hosszú az intézkedések végrehajtásának átfutási ideje. Ezzel a tudatosan bonyolultnak álcázott, hosszadalmas folyamatlánccal sikerült a légierő tetemes részét kivonni a hadvezetés rendelkezése alól, s biztonságban, hátországi repülőbázison tartani, ezzel egyenes arányban gyengítve a német érdeket kiszolgáló háborús potenciánkat.

Azt hiszem, hogy nem férhet kétség ahhoz, hogy ez a tevékenység is a „katonai ellenállás" fogalomkörébe tartozik, még akkor is, ha nem látványos és a hivatásos, képzett katonák mindegyike előtt sem feltűnő.

Feltételezhető, hogy valaki kétségbe vonja ennek a halogató, visszahúzó tevékenységnek a tudatosságát, és azt mondja, hogy csupán fontoskodás, aggályoskodás, kötekedés, bürokratizmus, hivatalnokokra jellemző nehézkesség volt a késedelmeskedés legfőbb oka. A tudatosságot azonban elég azzal bizonyítani, hogy azok, akik a jelzett osztályon dolgoztak (vagy velünk közvetlen kapcsolatban álltak), a felszabadulás érdekében és azután is bebizonyították, hogy miért, kikért vállalták ezt a kockázatos tevékenységet. Ismeretes például, hogy közvetlen felettesemet, Balássy rep. vk. őrgy.-ot a Katonai Ellenállási Mozgalom felgöngyölítése során letartóztatták, de az is tény, hogy András Sándor a debreceni kormánynál magas beosztást kapott, Timár Gyula rep. vőrgy. a későbbi HM szárnysegédje lett, Szemes István és Valgóczy István rep. vk. ezr.-ek a fegyverszünetet, illetve békekötést előkészítő katonai bizottság vezető tagjai voltak stb. (és ne tekintse az olvasó szerénytelenségnek, ha magamról is megemlítek annyit, hogy a németek ellen felállítandó 7. ho., később pedig a 4. honvédkerület hadműveleti, anyagi, illetve katonai osztályait vezettem).

Azt mondottam korábban, hogy a Lü. Fcsfség

– ahogy én láttam – két nagy feladatkörrel foglalkozott ez idő tájt. Ezek közül egyet, a H–III. hadrend felállításának meggyorsítását – avagy, mint ahogyan munkánkat jellemeztem, inkább lelassítását – már érintettem. A másik nagy témakör a meginduló, majd fokozódó angolszász légi tevékenység kivédését célzó aktív és passzív légvédelem, illetve légoltalom sürgős átszervezése és kiegészítése volt. Embertársaink, a milliós Budapest lakosainak életéről, saját hazánk értékeinek biztosításáról volt szó – és ez már nem lehetett közömbös feladat.

Jól emlékszem bizonyos szervezési és hadműveleti intézkedéseket megelőző, majd követő éles, szenvedélyes hangú vitákra, melyek a főváros aktív vadászvédelmének megerősítését célozták. A 101. vadászrepülő-ezred – a felségjelként használt vicsorgó állatfej után Pumának vagy „pumás ezred"-nek nevezett egység – felduzzasztása, a harcképtelenné vált hajózó személyzet és a géppark folyamatos pótlása, a műszaki ellátás zavartalanságának biztosítása – szóval az a követelmény, hogy Budapest ne váljon az amerikai Liberatorok bombáinak szabad prédájává – csak úgy volt elérhető, ha arányosan gyengítjük a szovjet fronton bevetett 102. vadászrepülő-ezred harcértékét. Rendkívül heves vitát – majd az első szerencsétlen bevetések után szenvedélyes tiltakozást – váltott ki az a további intézkedés, mely a Ferihegyen állomásozó ME–210 (több feladatos, romboló-, illetve csata- vagy éjjelivadász) típusú gépekkel felszerelt rep. osztályt is Budapest légterének közvetlen vadászvédelmére, a Pumák megerősítésére rendelte. A 210-esek azonban már az első összecsapások során rendre alulmaradtak az amerikai bombázókötelékeket kísérő nagy hatótávolságú, nagy tűzerejű Mustangokkal és Aircobrákal szemben. Néhány közismert, kiváló repülő – pél-

dául Boskovics rep. szds. – értelmetlen halála, a 210-esek veszteségei, az osztály gyors pusztulása szinte válságos hangulatot keltett, melynek hatására például több gép személyzete kereken megtagadta a bevetési parancs teljesítését, vagy – ha fel is szállt – kitérni igyekezett az egyenlőtlen légi harc elől.

Kétségtelen, hogy a vezetés roppant dilemma előtt állt. Az ütőképes – alapjában véve csekély – vadász- és csapatrepülő egységek Budapest védelmében való alkalmazása mind lélektani, mind hadászati szempontból szükségesnek látszott, feloldani próbálva azt a pszichológiai sokkot, amit az amerikai B–42 légierődök megjelenése kiváltott, és védelmezni, amennyire lehet, kulcsfontosságú ipari létesítményeinket (például a nyersolaj-finomítókat, vasúti javítóműhelyeket és fűtőházakat stb.). Másrészt: a légierő felhasználása honi légvédelmi feladatra kétségtelenül hozzájárult a keleti arcvonal ellenálló erejének további hanyatlásához.

Igen érdekes volt megfigyelni azt a hangulatváltozást, amit az angolszász légitámadások szakszerű, kíméletlen és könyörtelen végrehajtása okozott. A hivatalos propaganda közel öt éven át, 1939 óta azt harsogta – nem is eredménytelenül –, hogy Magyarország részvételét az indokolja a háborúban, hogy távol tartsa, megmentse országunkat a háborús pusztítás borzalmaitól – és persze a kommunizmus rémétől. Így alakult ki az átlagpolgár képzeletében a rettegés, hogy a Sztálingrád óta tartó „rugalmas elszakadó mozdulatok", „sikeres arcvonal-rövidítések", „új, kedvezőbb állások győzelmes birtokbavétele" rövidesen elérik hazánk területét; másrészt a naiv reménykedés a háború szenvedéseitől, nélkülözéseitől megmentő, csodatévő, dúsgazdag Amerikában, a csillagos-sávos-cilinderes jó öreg Uncle Samben, akinek csokoládé, való-

di babkávé és angol bélszín tükörtojással potyog a markából. És most? . . . Az álmodozók, a nyugatimádó, a notórius angolkórosok csalódottan, sértődötten, keserű szájízzel ocsúdtak fel – fogvacogva, hideglelős reszketéssel lapultak a nyirkos, emberi kigőzölgéstől izzadó óvóhelyek hámló falához –, hogy Uncle Sam mégis háztömbromboló, késleltetett bombákkal, mindent lángra lobbantó termitlapocskákkal, égbe szökkenő törmeléktölcsérekkel és porig ledöntött házsorokkal „kedveskedik" a benne vakon bízó magyar híveinek. Fordult a kocka: az eddig megmentőnek hitt Amerika lett az 1. sz. Ellenség, melynek pusztító légitámadásaitól már csak az a Vörös Hadsereg menthet meg, melynek közeledése libabőrössé tette még a legedzettebb átlagpolgár hátát is . . . Ennek a gyors hangulatváltozásnak csalhatatlan jele volt például az a majd mindennapos „bizalmas" jelzésű jelentés (közülük jó néhány a kezembe került, amikor a vk. ügyeleti szolgálat sora rám esett), mely szerint itt meg ott a lelőtt, leszállásra kényszerített amerikai bombázók ejtőernyővel menekülő személyzetét a feldühödött s a pusztítások hatására végsőkig elkeseredett polgári lakosság meglincselte, agyonverte.

És a mi ejtőernyőseink? Ők – már szinte magától értetődően – ismét homlokegyenest másképp viszonyultak ezekhez az eseményekhez. A botránkoztatás, különcködés, virtuskodás gátlástalan viszketegsége ismét arra ösztökélte őket, hogy fittyet hányjanak minden parancsnak, közhangulatnak. 44 nyarán erélyes hangú, felháborodott átiratot kaptunk Fütterer törzsétől, melyben a németek magyarázatot kérnek arra: Pápán hogyan fajulhattak odáig a dolgok, hogy a magyar ejtőernyősök szívélyes, bajtársi kapcsolatot alakítottak ki a lelőtt amerikai és angol repülőkkel?

Rám szignálta főnököm az aktát, szélére – szokás

szerint – cédulát kapcsolva, melyen ez a saját kézzel írt utasítás állt: „Nézz körül! Gép biztosítva. Még ma jelentést kérek." Pár perc múlva már Budaörsön jelentkeztem, kérve a startengedélyt. Egy alezredes volt a pilótám, aki a repülő pótdíj folyósításához szükséges minimális repülőóra „ledolgozására" vállalta velem a fuvart. A legújabb típusú Bückerrel, a Weltmeisterrel repültünk, kellemes, sima út ígérkezett. Felsőgalla, Bánhida körül azonban koromfekete, földig lógó viharzónát vettünk észre. Sebaj – fölényeskedett az alezredes, fölé megyünk, és kész a kocsi! . . . Azután . . . nemcsak a „kocsi", hanem mi magunk is kis híján kikészültünk . . . Előbb felmásztunk az égbe, a szikrázó, vakító napfénybe. Alattunk hömpölygő, összefüggő esőfelhő, amerre csak a szem ellát, és sűrű, mint a babfőzelék. Mi meg csak repülünk, repülünk, az isten se tudja, merre, hová . . . Ahol egy tenyérnyi lyuk, világos folt nyílik a szélhajtotta, villámszaggatta felhőtakarón: barátom menten orra buktatja gépünket, és – akár a vércse – lecsapunk földközelbe, hogy valahogyan tájékozódjunk . . . De akárhányszor ismételjük meg ezt a műrepülő figurát: sehol egy vasútállomás, sehol egy jellegzetes tereptárgy, épület, ami útbaigazíthatna. A kabinban iszonyú a hőség, fejünk fölött a forró plexikupola szinte olvadozik az égető, perzselő napsugárban. Megjelenik a „sofőr" halántékán az első verítékcsepp, utána a többi, s az elegáns, frissen vasalt pilótaing gallérját sötétre festik a mögötte eltűnő patakocskák. Körmömmel rákoppintok a műszerfal egyik mutatójára, ám ez makacsul vissza-visszatáncol a piros mezőbe, egyre mélyebbre mártogatva az orrát. Alig van benzinünk. Le kell szállni, nem vitás, a legközelebbi felhőlyukon átbújva. Az eső vastagon zuhog lent, a talaj átázott, puha. – A szentségit . . . A szentségit! –

hajtogatja az alezredes – így még nem jártam! Most először: félek. – Ez a pancser, mert már régóta tudom, látom, hogy ez a pótdíj-repülő rémes pancser, biztosan úgy teszi le a gépet, hogy átvágódunk, hetet bukfencezünk. De kigyulladni nem fogunk, az biztos, mert üzemanyag annyi sincs a tankban, amennyi egy öngyújtóhoz kellene ... Na, most már teljesen mindegy. „Ez az utolsó pohár ... azután ... agyő!" Félek, ez az igazság. Erőt kell venni magamon, hogy ne kapjak a kilincs felé, mely ledobja a kabintetőt ... Van ernyőnk, az ülés alá van szerelve ... Még talán ... megmenekülhetnék ... Zuhanunk lefelé, meredeken ... Ilyenkor amúgy sem lehetne ugrani ... a légnyomás visszaprésel az ülésbe ... Ha a hátára fordítaná ez az őrült a gépet ... akkor igen ... akkor talán ... De már késő ... alacsonyan vagyunk ... És ... egyébként is ... ronda, utolsó dolog ilyen ostoba hiba miatt gyáván magára hagyni, összetörni ezt a jó kis masinát ...

Nem. Ez nem igaz. Nem lehet ... Vagy mégis? Ekkora állati, irtózatos mázlink lenne? Egy repülőtér záportól csillogó, smaragdzöld gyepszőnyege. – Hiszen ez Pápa! Az igaz, hogy éppen keresztbe, a Savoya-hangárral szemközt repülünk, de fene bánja, majd csak sikerül megállni valahogy a hangár behemót acélkapuja előtt ... Előbb még felszúrjuk magunkat a bombaraktár villámhárítójára. Úgy festünk majd ott, mint cserebogár a gombostű hegyén ... nem, mégis sikerül átemelni a gépet. Az emeléstől kipottyanunk a siklószögből, előbb a farkára ül a szegény Bücker, mint a cirkuszi kutya, amikor pacsit ad, azután mérgesen lecsapja az orrát, hogy csak úgy nyekken. – Kár volt izgulni ... – makogja az alezredes, hamuszürke arcán archaikus vigyor, inkább az idegrohamot jelző sírógörcs fintora. Jól zár a Welt-

meister kabinja, mégis csuromvizesek vagyunk. Úgy megizzasztott ez a pancser, mintha Budaörstől idáig futottunk volna. Az, ha gyorsabb nem is, biztosabb lett volna.

A szállítók – régi jó cimbora valamennyi – körülállnak, fogják a hasukat, úgy nevetnek. – Ezzel jöttél? – mutogatnak görnyedezve a mosdó felé távozó alezredes felé. – Hát nem tudtad? Ez a m. kir. honvéd Légierő legpocsékabb pilótája. Ezzel öngyilkosság egy gépbe ülni . . . Csak annyit repül, pontosan órára, percre kiszámítva, amennyi a pótdíjához kell. Annál többet: soha, egy percet se . . . Mondják, hogy egyszer, a pécsi reptéren szolgált akkor, a levegőben kapott a fejéhez: Úristen . . . erre az évre már eleget repültem a pótdíjhoz! Mit gondolsz, mit csinált? Kiugrott a gépből, barátom, hogy egy perccel se töltsön többet a levegőben a kelleténél . . .

Amikor alaposan kiröhögjük magunkat, kérdezem: mi van az „amik"-kal? Le szeretnék én is vizitelni náluk – mondom tréfásan. Nevetnek, csak a szemükben villan valami gyanakvás. – Na, jól van. Becsületesen megmondom: beköpte valaki a sváboknak, hogy túl jól bántok a lelőtt fickókkal . . . – Á, nem igaz, nem kell mindent elhinni . . . És egyébként: harcképtelenek, fegyverük nincs, már a genfi konvenció szerint sem tekinthetők ellenségnek . . . És: légijárók, repülők, bajtársak . . . Katonák, akik nem a maguk jószántából repültek ide . . .

Kocsiba ülünk, hogy behajtsunk a városba, mivel a foglyokat a volt huszárlaktanyában helyezték el. Biztosan tudtam, hogy a repülőtérről már telefonon jelezték látogatásomat. Így – természetesen – valóban nem észleltem semmi különöset. Az „amik" – úgy emlékszem, heten voltak – az őrszoba folyosójáról nyíló fogdahelyiségekben voltak. Ellátásuk a le-

génységi konyháról történt, a Fütterer-féle átiratban foglalt megkülönböztető bánásmódnak – látszólag – nyoma sem volt. Lehozattam az egyik irodából egy írógépet, és ott helyben ilyen értelmű jegyzőkönyvben rögzítettem a tényeket. Ahogy készen lettem a papírmunkával, amely éles cáfolat volt a német vádaskodással szemben, feloldódott ejtőernyős barátaim hangulata. Előbb csak az amerikai ernyőket vizsgáltuk meg, a szakértő szemével. Egyszerű, praktikus, üzembiztos – és elsőrendű, kitűnő minőségű anyag. Azután előkerült néhány nyersszínű hernyóselyem kendő, amit valamennyi amerikai repülő a nyakára kötve viselt. Aki ezt a finom selyemholmit meglátta, joggal gondolhatta, hogy milyen nagy majmok ezek az amerikaiak, hogy ilyen cifra, nőies vackot viselnek. Ha azonban a kendőt a világosság felé tartotta az ember, kiderült, hogy az nemcsak nyaksál, hanem pontos, kitűnően rajzolt és szerkesztett térkép is, mely a mindenkori bevetés területét és annak környékét, illetve az ahhoz legközelebb fekvő saját vagy semleges határszakasz megközelítési lehetőségét is feltünteti.

És a beszélgetés közben sok más is kiderült. Az, hogy az angol nyelven beszélő tisztjeink valóban gyakran meglátogatják a foglyokat, cigarettával, itallal, jobb falatokkal látják el őket. Írattak velük levelet is, életjelt magukról az aggódó családtagok megnyugtatására, s lesz mód arra, hogy ezeket Ausztrián át eljuttassák a berni amerikai misszióhoz. – Repülők, sorstársak – mondták –, kidurrantották alóluk a gépet... bármelyikünkkel megtörténhetik az ilyen gikszer... – Már elmenőben voltam, amikor valamelyikük elém állt. – És azt, remélem, tudod, hogy nem adjuk át őket a sváboknak? Fütterer pedig, ha sokat piszkál minket, tehet egy szívességet...

Egészen nyíltan beszéltünk arról, hogy a hét repü-

lő egy szép napon el fog tűnni Pápáról, amolyan „volt, nincs" bűvészmutatvány segítségével. Volt, aki Ausztrián át Svájcba szerette volna áttenni őket, mások meg úgy gondolták, hogy le kell őket vinni a Muraközbe, ahonnan azután a jugó partizánok elkísérhetik Tito hadseregéhez. A legmerészebb terv szerint repülőgépet kellene szerezni nekik, hogy ezzel egyenesen visszajussanak Olaszország déli, már angol–amerikai megszállás alatt levő támaszpontjára. Az ötletet nyilvánvalóan egy bátor, derék repülőbajtárs, Odeschalci Miki herceg példája sugallta, aki – fontos diplomáciai megbízatással – csak nemrég próbálta ki ezt az utat. Neki nem volt szerencséje. A Me–210, melylyel repült, végig igen erős ellenszelet kapott, ez jóval több üzemanyagot igényelt. Már közel járt az angol 8. hadsereg éléhez, amikor kényszerleszállást hajtott végre. A németek, akik már figyelték, bemérték a szökött gép útját, azonnal agyonlőtték.

Végeredményben: nem tudom, hogy mi lett a Pápán fogva tartott amerikai repülőkkel. Felgyorsultak az események, teljesen lefoglalta figyelmünket a magunk dolga – egy idő múltán el is felejtettem, hogy pontosan megtudjam, ejtőernyőseink hogyan tüntették el a hét repülőt. Talán elmesélték, talán valaki meg is írta vagy majd még megírja regényes menekülésük történetét, mely méltó párja lehetne a *Jó széllel francia partra* című könyvsikernek.

Jelentésem, melyet már délután átadtam Bánfalvy rep. vezérőrnagynak, mindenesetre kivédte Fütterer vádaskodását.

A főváros vadászvédelmének megerősítésén túl a másik – fontosság tekintetében egyenrangú – feladatunk lett a Légierő könnyen sebezhető anyagi bázisának gyors decentralizálása, annak a légitámadások alóli kivonása. Ezt a Soroksári út szőnyegbombázása

– az ott települt üzemanyagipari üzemek megsemmisítése – azonnal megoldandó, elsőrendű feladattá emelte. Várható volt ugyanis, hogy már a legközelebbi támadás célpontja Buda déli területe lesz, ahol – a Daróczi úton – a Légierő Központi Anyagraktárai álltak. A kitelepítés felső szintű szervezése, a decentralizálásra figyelembe vehető országrész kijelölése ekkor már az újonnan felállított Kitelepítési Kormánybiztosság hatáskörébe tartozott. Engem bíztak meg azzal a feladattal, hogy azonnal, haladék nélkül vegyem fel a közvetlen kapcsolatot a Kormánybiztossággal, kieszközölve, hogy a Daróczi úton tárolt készleteink elhelyezésére megfelelő területet jelöljenek ki. Az Úri utcában nagy sebtében felállított hivatalban a kormánybiztos személyi titkára régi ismerős, Frank Feri volt, aki annak idején a „Műszaki oktatás nem műszaki csapatok számára" hosszú címet viselő tantárgy előadója volt. Ennek a cölöptermetű, vaskos, tömzsi embernek az volt a szokása, hogy köszönés, üdvözlés helyett mindenkire rárivallt: „Mit akartok, akadémikusok?" – amire a kötelező, ugyancsak harsány hangon üvöltendő válasz ez volt: „Magyar feltámadást!" Több se kellett Frank Ferinek, amint megpillantott a titkári szoba közepén – és felismert –, újra rázendített, hogy: „Mit akartok? . . ." Én se vagyok rest, ha ez a vén bohóc így ordít még most is, ordítok akkor én is: – „Raktárakat a Légierő számára!" – s ez a válasz meglehetősen távol volt a hajdani, lelkesítő „Magyar feltámadás" tartalmától is, hangulatától is. Frank értette a tréfát, nevetve kezet ráztunk, azután intett, hogy üljek le, míg rám kerül a sor Farkas kormánybiztosnál.

Csak ekkor vettem észre, hogy belépésemmel egy már folyamatban levő tárgyalást szakítottam meg. Három – bizonyosan magas rangú – katolikus pap ült az íróasztal elé félkaréjban elhelyezett fotelekben.

Nem tudom, hogy milyen hangnemben folyt korábban a tárgyalás, nevezetesen: komiszkodott-e Frank a papokkal már érkezésem előtt is, vagy csak most produkálta magát, hatalmát és helyzeti előnyét fitogtatva. Ez a kerek fejű, vastag szemöldökű, furcsa éneklő hangsúllyal beszélő ember – miközben széles, indulatos kézmozgással dirigálta magánszámát – már a katonaságnál sem ismert tekintélytiszteletet, a „civil népséget" még inkább lenézte, no és a papokat – szinte nem is tekintette embernek. Most, hogy egy igazi kormánybiztos előszobájában trónolt és három pappal állt szemben: elemében volt.

– Nomármost . . . – dörzsölte szőrös medvemancsait, szemével hamiskásan hunyorogva – a püspöki palotát és kapcsolt részeit igénybe vesszük, ezen ne is vitázzunk, tisztelendő urak! Háború van, ha ezt eddig nem méltóztattak volna észrevenni a nagy ájtatoskodás közben . . . De ez nem a mi dolgunk – tessenek csak imádkozni tovább, amennyit csak kedvük tartja . . . Mi csak egy kis kényelmetlenséget követelünk, és ez – beláthatják – édeskevés ahhoz az áldozathoz képest, amit az ország vállalni kényszerül . . . Húzódjanak összébb, kedves tisztelendő atyák! Nem kell a kanonok, prépost, püspök meg isten tudja még miféle uraknak három-, négyszobás lakosztályban élniök! A jó emberek kis helyen is elférnek, nemde? Összeköltöznek szépen, egy épületben el is férnek, legfeljebb a sok csinos, fiatal szakácsnő és gazdasszony ezúttal hoppon marad . . .

– Ezt a hangot visszautasítom! Titkár úr, ön püspökkel beszél! Az egyházi épületek igénybevételét katonai célra a törvény tiltja; ezek kultúrtörténeti értékű műemlékek, nemzeti kincseink! Nem engedjük, hogy – mint katonai létesítmények – célpontul szolgáljanak az ellenségnek és elpusztuljanak . . .

Nyílt az ajtó, és nekem be kellett mennem a kormánybiztoshoz, hogy átvegyem tőle a számunkra kijelölt terület térképeit.

Még ugyanezen a napon útbaindítottak a Kitelepítési Kormánybiztosság által megjelölt terület szemrevételezésére. Három napon át keresgéltem olyan épületeket a Mátra és részben a Bükk, illetve a 3. sz. főközlekedési út által körülhatárolt területen, mely minden szempontból alkalmasnak látszott raktáraink anyagkészleteinek befogadására. Ám a követelményeknek – hogy az ideiglenes tárolóhelyek legyenek szilárdak és szárazak, jól zárhatóak és kis létszámú őrséggel biztosíthatóak, könnyen megközelíthetőek, de ugyanakkor rejtettek is a légi felderítés elől, rendelkezzenek olyan belső térrel, mely a ki- és berakodást, illetve a kézi és gépi anyagmozgatást megkönnyíti – csak elenyészően kevés hely felelt meg. Sok időmet elvette az is, hogy a területre vonatkozó ún. „hadműveleti" (vk.) térképek adatait, például az út- és vasútvonalak áteresztő kapacitását, a rajtuk levő műtárgyak teherbíróképességét és műszaki állapotát stb. egyeztetni kellett a helyszínen észlelt pillanatnyi helyzettel. Figyelemmel kellett lenni arra is, hogy a területen levő, állandó jellegű nagy honvédségi lőszer-, bomba- és üzemanyagraktárak (Ibolyás-tető, Pingyom-tető, Tarnaszentmária, Feldebrő) szállítási vonalait ne terhelje meg túlságosan a mi kitelepítendő raktáraink anyagmozgásával szükségszerűen várható vasúti és közúti forgalomnövekedés. Végül is a Pásztó, Apc területén általam kijelölt, főleg a gróf Degenfeld-birtokhoz tartozó gazdasági épületeket, majorságokat, tanyákat stb. javasoltam anyagraktáraink részére lefoglalni. A jelentésem – azt hiszem – tartalmilag is, küllem és áttekinthetőség, valamint használhatóság szempontjából is megfelelt a kívánt

célnak. Magam is kedvemet leltem ennek az érdekes és meglehetősen fontos feladatnak a jó végrehajtásában.

Feladat, munka volt bőven a Lü. Fcsf.-en is. Előbb a 102. rep. dd. részére állítottunk fel – a most már folyamatos, olykor menekülésre jellemző visszavonuláshoz alkalmazkodó, vasúti szerelvényre berendezett, mozgó – repülőjavító műhelyt. Nagyon sok bonyodalmat kellett áthidalni, amíg ez a különleges, egyedülálló vasúti szerelvény működőképes lett. Különösen nekem okozott sok fejtörést ez a megoldás, mivel korábban nem foglalkoztam ilyesmivel, nem is értettem hozzá. A javítóműhely felszereléséhez tartozó szerszámgépek vasúti kocsikra szerelése, a működtetésükhöz szükséges erőgépek elhelyezése, ezek energiahordozóval – gőz, olaj, villany – való ellátása: szóval egy komplett rep. javítóműhely kerekekre szerelése pedig mindenki számára új feladat volt.

Folyt a „leharcolt", kiöregedett, lassan korszerűtlenné váló Messerschmitt-vadászok helyébe lépő Focke-Wulff–190 egységek szervezése, felállítása is. A Me–109 típusból sorra fogytak el az Emil, a Fritz s végül a Gustav (E, F, G) változatok is, – az új FW–190-re való áttérés azonban nem ment egyik napról a másikra. Nos: erre . . . nekünk is volt gondunk. Mert – hogy csak a rám eső részfeladat nehézségeit érzékeltessem – valóban hosszú és igen gondos előkészítés, szervezés és kiképzés, illetve előképzés után lehet biztosítani azt a földi műszaki szervizrendszert, mely nélkül semmit se ér a leggyorsabb, legkorszerűbb, nagy tűzerejű vadászbombázó sem. De a földi kiszolgálószemélyzetet, annak felszerelését, szerszámait, munkagépeit stb. és mindezek folyamatos pótlását nem lehet a bűvészkalapból varázspálcával előteremteni. Az már más kérdés, hogy ha az ember –

a gondosság, szakszerűség és lelkiismeretesség hangoztatásával – még önmagának is mesterségesen kieszelt, logikusnak tetsző követelményeket és feltételeket állít: a harcegység felállításának időszükséglete – az általunk létrehozott „objektív" tényezők miatt – egyre nyúlik, s végül az egység lekésik a bevetésről.

A légitámadások menetrendszerű pontossággal és olyan rendíthetetlen következetességgel ismétlődtek meg mindennap – a pesti polgárt jellemző fanyar humor szerint a légitámadást jelző üvöltő szirénabúgás pótolta a rádió pontosidő-szolgálatát –, hogy egyre elhatalmasodott az emberekben a tehetetlenség, a teljes kiszolgáltatottság nyomasztó érzése, a háború ordító értelmetlenségének, a németek melletti ostoba kitartás életveszélyességének biztos tudata.

A Clausewitztől származó klasszikus meghatározás szerint a háború nem más, mint a politika folytatása más eszközökkel annak érdekében, hogy akaratunkat másokra kényszerítsük – mégsem a légitámadások által okozott anyagi kár (az gyakran izzó gyűlöletet, dacos ellenállást szított), hanem inkább az a könyörtelen, óraműre emlékeztető precizitás bizonyította, hogy a támadás megakadályozására, kivédésére képtelenek vagyunk, s a háború, amibe belesodródtunk, reménytelenül egyenlőtlen túlerővel állított szembe minket.

Egész gyermekkoromat a Várban éltem le. A Dunára néző, Városoldalra ragasztott családi fészkünk – egykor püspöki palota – pincéje is mély, kőboltozatos volt, s belőle rejtelmes, félig vagy egészen bedőlt föld alatti folyosók nyíltak. Iskolatársaim – egyik a Szentháromság utcában, másik a Balta közben lakott – jól ismerték az ódon házak és a szomszédos épületek hasonló titkait. De tudtunk egy ősöreg jázminbokorról is – az ún. Elipsz-sétány meredekjén –, mely egy hosz-

szú barlangjárat száját rejtette el a gyanútlan járókelők elől. Most azután hasznát vehettem ezeknek a gyermekkori tapasztalatoknak. A Légügyi Főcsoport részére kijelölt óvóhely ugyanis ennek a Vár alatti természetes barlangrendszernek a Duna (a Víziváros) felé eső részében volt. Egyik bejárata a Szalag utca egyik műemlékházacskájának hátsó udvarára nyílt – éppen szemközt egykori elemi iskolámmal. Persze most – hogy óvóhellyé lépett elő ez a kanyargós, meredek, egyszer alacsony, keskeny sziklahasadékká szűkülő, másszor meg tágas, cseppkőoszlopokkal díszes terem – a történelmi csend egykori kalandjait, cselszövéseit, híres szökéseit, nagy szerelmeit felidéző hangulatát a fogvacogtató félelem, a vijjogva lezúduló légiaknák tompa dobbanására felszakadó sóhajok váltották fel.

A magam részéről csak eleinte bújtam a föld alá, akkor is inkább a kíváncsiság hajtott, hogy megnézzem, bejárjam ezt az érdekes folyosórendszert, ellenőrizzem, hogy mi maradt érintetlen a gyermekkori „nagy kalandok" helyszínéből. Zavart, határozottan idegesített az óvóhelyen való tartózkodás, itt éppúgy, mint városmajori lakásom pincéjében. A szűk, levegőtlen, sötét sziklaodúban, hámló pincefalak közé szorult, félelemtől reszkető emberek láttán mindig elfogott a tehetetlenség, a kiszolgáltatottság kínzó, nyugtalanító érzése. Ezért – valahányszor felbőgött a légitámadást jelző vészjel – felsiettem a Jezsuita lépcsőn, és leültem a Halászbástyára, ahonnan beláthattam egész Pestet, kitárult előttem az a panoráma, melyet jobban ismertem a tenyeremnél. Nyugalom fogott el ilyenkor, ami a hirtelen támadt mély csendben még bensőségesebbé vált. Innen elláttam Újpestig is, ahol – nagyjából azt is sejtettem, merre – feleségem iskolája volt. Még ez is, hogy arra nézhetek, amerre őt

sejtem – megnyugtatott. Tavasztól késő őszig innen néztem mindennap azt a „légi parádé"-t, melyet éles, egyenes, ezüst kondenzcsíkok jeleztek fent a kék égbolton, koromfekete füstoszlopok és narancsvörös lángtölcsérek pedig az én gyönyörű Budapestem arcán, itt lent... Libbenve úszott, ereszkedett az elém táruló képbe – mint színjátszó, könnyű színházi előfüggöny – a kísérő vadászok által leszórt sztaniolfelhő, mellyel kikapcsolták, megbolondították a légvédelem és a vadászirányítás Würzburg típusú lokátorait, azután lassan, méltóságteljesen, feltartóztathatatlanul előkúsztak a gyöngyházfényű messzeségből az ezüsthasú bombázórajok, szoros, zárt, fegyelmezett rendben, mint a végzet, az elkerülhetetlen, kegyetlen sors, a leküzdhetetlen halál élő szimbólumai. A száz és száz motor tompa döreje rezgésbe hozta a levegőt, a Duna fodrait, a fák, a bokrok leveleit, a dobhártyát, halántékot, agyvelőnk sejtjeit. Irtózatos látvány, rettenetes élmény, lázas álom, a valóság és a képzelet gyilkos ölelkezése. Pokoli színjáték. Előadás: mindennap.

A „túlélni", „átvészelni" filozófia egyre határozottabban, követelődzőbben jelentkezett bennem, munkámban. Az életösztön hangja lett volna ez csupán? Lehet, sőt bizonyosan az. De – ezen túl – elválaszthatatlanul éreztem a kötelességet, felelősséget, hogy másokat is átmentsek vagy ehhez hozzásegítsek, s óvjam, védjem a pusztulástól – amennyire tőlem telik – a nemzeti vagyont, kulturális és történeti műemlékeinket és mindent, ami még menthető.

Sokáig úgy tűnt, hogy – „főfoglalkozásommal", az ejtőernyős előadói beosztással járó feladataimat tekintve – sikerül is ez a manövrírozás. A nyugati szövetségesek által beharangozott „második front" megnyitása már annyira a levegőben lógott, hogy realitás-

ként lehetett számolni vele. Kétségtelen eredményként kell elkönyvelni azt a tényt is, hogy az ejtőernyős egységeket háborúba lépésünk óta nem vetették be, sőt ennek még az elképzelése, koncepciója sem kristályosodott ki, továbbá: kisütöttük, hogy a rendelkezésünkre álló ernyő nem felel meg a korszerű követelményeknek. A német csapaternyők átvétele, beszerzése pedig oly lassú és nehézkes, hogy a magunk szempontjából biztonságos „van is, nincs is" állapotban lebegett.

Az oknyomozó történészekre vár annak kibogozása, hogy végül is mi és ki borította fel ezt az „idillikus" állapotot. Ha nekem kellene erre a kérdésre választ adni, három variációt említenék. Az első az, hogy magam is részt vettem egy megbeszélésen, mely a Fütterer-törzs és a mi vk. tisztjeink között folyt le, és amelyen a németek kifejezésre juttatták azon „kívánságukat", hogy a magyar 1. eje. zlj. – vállvetve a német ejtőernyős-vadász bajtársakkal – vegyen részt Európa védelmében, és Ramke eje. vőrgy. Cherbourg térségében bevetett eje. ho.-hoz csatlakozva szállja meg az Atlanti Fal egyik védelmi szekcióját. A németek szerint sem Ramke, sem más német parancsnok nem szorul rá erre a segítségre, de Magyarország jövője érdekében igen hasznos lenne, ha mi, ha csak jelképesen is, részt vállalnánk a „kultúra bölcsője", Európa és az európai szellem védelmében. Ha a Kárpátokban való gyors és váratlan bevetésünk ezt a német „megtisztelő ajánlatot" kívánta, finoman, a nyílt visszautasítás látszata nélkül, kicselezni: el kell fogadnunk olyan kényszerű szükségmegoldásnak, mely a két rossz lehetőség közül a kevésbé rossznak látszót választotta. Nem lehet ugyanis senkinek se kétsége az iránt, hogy az Atlanti Fal poklában, annak legexponáltabb védelmi szektorában a német

hadvezetés rendelkezésére átengedett magyar ejtőernyősökből egyetlen szál sem maradt volna életben.

A második variáció bizonyítására nincs semmi – az előzőhöz hasonló – emlékem. Pusztán önmagamban gondoltam arra, hogy talán Szügyi ezredes, az 1. eje. zlj., később már ezred parancsnoka, áll a bevetés hátterében.

Elég jól ismertem Szügyit, hogy elképzeljem és feltételezzem: maga tett – hazafias felbuzdulásból – olyan javaslatot, hogy ejtőernyőseivel megvédi a szülőföld történelmi, ezeréves határait. Gyakran hallottam tőle – nemcsak a katonáihoz intézett lelkesítő, harcra buzdító beszédeiben, hanem komoly és fontos tárgyalásokon is – olyan közhelynek számító, a két háború közötti időben játszott irredenta, soviniszta és végtelenül naiv színművek darutollas, vitézkötéses, hetyke magyarkodását idéző, lelkendező kijelentéseket, mint „győzelem vagy halál", „életünk feláldozásával, vérünk hullásával állj!-t parancsolunk az ellenségnek a Kárpátok ősi, szent bércein . . ." stb.

Könnyen lehet azonban az is, hogy egy harmadik variáció áll legközelebb az igazsághoz. Az, hogy a Vörös Hadsereg 1944. június végén elérte az Északkeleti-Kárpátokat, és ezzel a háború bármely pillanatban hazai földre terelődhetett át. Ezt elkerülendő, vagy inkább csak elodázandó, a legfőbb hadvezetés kénytelen volt valamennyi tartalékát – így az eddig be nem vetett ejtőernyősöket is – a veszélyeztetett térségbe irányítani, hogy megkísérelje a lehetetlent: távol tartani határainktól a nagy lendülettel mind előbbre törő Vörös Hadsereget. Az ilyen irreális hadászati célkitűzés – talán mondanom se kell – minden épeszű, normálisan gondolkodni tudó embert az esztelen és céltalan vérontás elleni tiltakozásra késztetett.

Ebben a lelkiállapotban indult 1944. június utolsó napjaiban – egyelőre Máramarosszigetre – az 1. eje. zlj. Külön szerencsétlenségnek tartom azt a Szügyitől eredő döntést, mely Pokornyi László őrnagyot állította a zlj. élére. Még mielőtt bármit mondanék, igen őszintén előre kell bocsátanom, hogy Pokornyitól mindig személyes ellenszenv tartott távol, kölcsönösen nem bírtuk egymás észjárását, modorát, és bizonyos vagyok abban, hogy emiatt nem tudok tárgyilagos maradni viselt dolgainak elbeszélésénél sem. Beállítottsága, szemlélete Szügyiéhez volt közel, ezért is esett rá a választás, de amíg Szügyi – ezt el kell ismerni – képzett vezérkari törzstiszt volt, addig Pokornyi képzettsége, képessége az átlagosnál is alacsonyabb szintű volt.

Méltánytalan lenne bárkit megróni gyenge képessége, elégtelen képzettsége miatt. Az egyik születési adottság, a másik meg a körülmények függvénye, illetve: egy relatív kapcsolat, melyet a feladat nagysága és a beosztás, hatáskör viszonya szab meg. Nem az a baj tehát, hogy az őrnagy képességeit, illetve képzettségét tekintve nem tartozott az élvonalba, hanem az, hogy ilyen adottságok mellett parancsnoki megbízást kaphatott, hatalmat és hatáskört arra, hogy – bizonyos esetben – emberek élete felett dönthessen. De talán még ez is hagyján lenne, ha a szerény képességű parancsnok tevékenységét a jó szándék, a lelkiismeretesség, az emberség, a felelősség irányította volna. Megbocsáthatatlan és visszataszító viszont az, amikor teljesen úrrá lesz valakin a történtés, a kíméletlen érvényesülési és feltűnési vágy, a kitüntetés, a látható elismerés hajhászása, s mindehhez a tetejében úgyszólván állandó alkoholos befolyásoltság is társul, melynek gátlástalansága irreális helyzetmegítéléshez, iszonyú emberáldozatot követelő elhatározásokhoz s

zavaros, értelmetlen, végrehajthatatlan parancsokhoz vezet.

Ez az írás: visszaemlékezés, a személyesen átélt emlékek, élmények írásba foglalása. Joggal vethetné most bárki a szememre: miért foglalkozom ennyit az 1. eje. zlj. 1944. július–augusztusi harcainak előzményeivel, amikor azokban magam nem is vettem részt? Ez így igaz, és az ellenvetés jogosságát – elvben – elismerem. Csakhogy: azok a hallatlan súlyos – főleg tiszti – veszteségek, melyeket ejtőernyőseink a Vezérszállás, illetve a Mizunkavölgy birtokáért folyó harcokban elszenvedtek, mind katonai, mind pedig pszichológiai vonatkozásban olyan hatásúak voltak, olyan következményekkel jártak, melyek sok tekintetben meghatározták az ejtőernyősök magatartását akkor is, amikor már én magam is újra közöttük voltam. Lássuk – világosabban szólva –, hogy mire gondolok!

Ott kell kezdenem, hogy senkit se tévesszen meg, ha az ejtőernyősök első hadialkalmazását magam is „bevetés"-ként említem. Valójában fel sem merült annak a gondolata, lehetősége, hogy ejtőernyőseinket – e csapatnem jellegének, szervezetének, felszerelésének és kiképzésének megfelelő – ejtőernyős feladattal bízzuk meg. Földi alkalmazásról volt szó, kétoldali kötelékben, szervezetszerű beosztás és parancsnoklási viszonyok között, más szóval közönséges gyalogos (vagy finomabban mondva ugyanezt: lövész) egységként. Ejtőernyőseink számára – leginkább a parancsnoki beosztásban levő tisztek számára – ez a szituáció új volt és szokatlan, elsősorban kiképzési vonatkozásban, hiszen – minden erre irányuló törekvésünk ellenére – a földi harckiképzés mindvégig mostohagyerek maradt az ejtőernyőzés mellett. Hiányzott a földi kiképzésből a többi fegyvernemmel való együttműködés gyakorlása is, mivel – elvileg – az ejtőer-

nyősök a légierő támogatásán kívül más fegyvernem segítségére nem számíthattak. De – talán – ezeket a kiképzési hiányosságokat valahogyan pótolni lehetett volna, ha például előzetes, kellő időben adott tájékoztatás utalt volna arra, hogy az ejtőernyősöknek számolniuk kell azzal, hogy szükség esetén közönséges gyalogos egységként kívánja alkalmazni őket a hadvezetés, illetve ha nem olyan fellengzős, hevülékeny, hősködésre vágyó emberek kerültek volna fontos parancsnoki beosztásba, mint például Szügyi és Pokornyi. A súlyosabb baj – szerintem – a pszichológiai nevelés, a szemlélet kialakítása terén volt. A kitűnni vágyás, a fenegyerekeskedés, a többi fegyvernem – főleg éppen a gyalogság – lenézése egy tipikusan ejtőernyős feladat megoldásánál jó szolgálatot tehetett volna, de most – ebben a gyalogsági alkalmazásban – súlyos véráldozatot követelt, miután Pokornyi, ahelyett hogy fegyelmezte, letompította volna az oktalan könnyelműsködők hősködéseit, a maga alkoholmámoros bódulatában csak tovább szította, fokozta azt. Ennek tudható be az a súlyos veszteség, melyet nem tudott kiheverni az ejtőernyős zlj., később még kevésbé az eje. ezred. Nem tudok teljes névsort adni a mizunkavölgyi vállalkozás, illetve a Vezérszállás körüli harcok során elesett ejtőernyős bajtársaimról, így csak néhányat említek közülük: Molnár Lajos őrnagy, Néma Tibor, Csutkay Ernő, Bőr József, Szentkirályi Ottó főhadnagyok, Marjay hadnagy nevét (akinek a valódi keresztnevét talán senki se ismerte, hiszen az egész Légierő csak becenevén szólította, ő életében is, halála után is mindenki számára „a Gonosz" volt és maradt).

Az ejtőernyősök további magatartására nézve a legsúlyosabb következmény azonban mégis az volt, hogy az ellenfél, a szovjet hadvezetés éppúgy, mint az

egyszerű szovjet katona megismerte ejtőernyőseink – fentiekben körvonalazott – virtuskodó, az egykori zsoldoskatonák vakmerőségét és gátlástalanságát utánzó harcmodorát. Megismerte az ellenfél ejtőernyőseink nevét, s jól az eszébe véste azt. És – mit is tagadjuk? – adott alkalommal kímélet nélkül „törlesztett" velünk szemben.

A háború befejező szakaszában, teljesen reménytelen katonai helyzetben, amikor a rogyadozó harctéri és politikai erőlködések napjai meg voltak számlálva, ez a kihívó Szügyi–Pokornyi-féle vezetési stílus mind a közvetlen következményt jelentő véráldozat, mind a távolabbi, közvetett visszahatást tekintve több volt ostobaságnál, ez már bűn volt. Sajnálom, de nem tudok – és nem tudtam akkor sem – tapintatosabban fogalmazni.

Az előbb, egy helyen, azt mondtam, hogy fel sem merült annak a gondolata – és lehetősége –, hogy valódi ejtőernyős feladatot kapjunk. Nos, jobban utánagondolva, két ilyen eseményt mégis meg kell említenem. De – mint látni fogjuk – az egyik ezek közül amolyan légi hadtápszolgálat-féle volt, a másik pedig – ami már komolynak és jelentősnek ígérkezett – még a tervezés-előkészítés stádiumában hamvába halt.

1944. július legvégén – talán éppen július utolsó vagy augusztus első napján – a 24. ho. és a 2. hegyi dd.-ból Delatin térségében képzett harccsoport féligmeddig körülzárva igen nehéz helyzetbe került. Az utánpótlási vonalaktól elvágott csoport lőszer-, eü. felszerelés- és lótáphiánnyal küzdött, ám földi úton ezek utánszállítására nem volt lehetőség. Ekkor fordult a VKF. hozzánk, a Lü. FcsFség.-hez, hogy amilyen gyorsan csak lehet, szervezzük meg a harccsoport légi úton való egyszeri ellátását. A feladat technikai kidolgozására, előkészítésére és irányítására én kap-

tam parancsot, mint a Légierő ejtőernyős referense. Nagyon rövid idő állt rendelkezésünkre, igen gyorsan és határozottan kellett intézkednünk. Pápáról, géptávírón, a szállítóosztályunk három üzemképes Fiat G–12 gépét Debrecenbe irányítottuk, itt ezalatt – anyagnemenként – összegyűjtötték, csoportosították, kiválasztották a delatini harccsoport által kívánt lőszerféleségeket, eü. anyagot, lótápot. A G–12-esekkel gépenként 3–3, összesen 9 jól képzett, nagy gyakorlattal rendelkező ejtőernyős tiszthelyettest és tisztest (teljes ugró- és hadfelszereléssel), valamint a szállítók hasznos terhelésének megfelelő befogadóképességű – más-más színű ernyővel felszerelt – ejtőhüvelyt is Debrecenbe repültettünk. Mindez néhány órán belül történt, rövidesen magam is az akció bázisára repültem. Itt részleteiben kidolgoztuk a bevetés végrehajtásának időrendjét, megjelöltük a dobás helyét, az ejtőhüvelyekkel egyszerre leugró ejtőernyősök biztosító, illetve az ejtőfelszerelés összegyűjtésére, visszaszállítására (szükség esetén megsemmisítésére) vonatkozó feladatait, s végül a kötelék védelmét ellátó Me–210-es rombolók csatlakozásának időpontját, légterét, repülési magasságát, a kísérőfeladat végrehajtásának részleteit.

A vezérgép nehézkesen eltotyogott a kifutópálya végére, feldübörgött a három szállítógép kilenc motorja: én meg azt hittem, hogy mindenre gondoltam, mindent a legjobban, legpontosabban előkészítettem az akció sikere érdekében. Valamivel azonban mégsem számoltam. Avval, hogy a derék híradósaink addig kulcsolták, rejtjelezték a bekerített harccsoportnak szóló tájékoztató szövegét, hogy végül is előbb értek gépeink a kijelölt ledobóhely fölé, mint az előzetesnek szánt rádiótávirat. A harccsoport szovjet légitámadásnak, majd szovjet ejtőernyős támadásnak vél-

te a dolgot. Szerencsére – lám: néha még ez is szerencse a háborúban! – valóban kevés volt már a lőszerük, de ami még volt: azt derekasan rápufogtatták a G–12-ekből alászálló ejtőernyősökre, színes ernyős dobóhüvelyekre. A vad lövöldözés, vakrémület csak akkor hagyott alább, amikor a toronymagas fenyőfákon kalimpáló ejtőernyőseink válogatott szitkozódásaiból világossá vált, hogy megérkezett a várva várt segítség. A híradás késedelmessége által okozott bonyodalmat és izgalmakat leszámítva – egyébként – a kötelék sikeresen, veszteség nélkül teljesítette a rábízott feladatot.

A másik történet időpontja is, tervezett helyszíne is, főleg azonban a jellege, egészen más volt. Az 1944. augusztus 23-án végrehajtott román „antifasiszta fegyveres felkelés" átütő sikere veszélyes helyzetet teremtett a keleti hadszíntér déli szárnyán. Miután a románok és most már a velük együtt, sőt a rajtuk áthaladó 4. Ukrán Front egységei a Déli-Kárpátok átjáróin behatolnak Erdélybe, s onnan kijutnak az Alföldre: nemcsak az Árpád-vonal által védett Északkeleti- és Keleti-Kárpátok veszítik el hadműveleti akadály jellegüket, hanem hátába kerülnek az ott harcoló és gyülekező jelentős német és magyar seregtesteknek is. Az 1944. szeptember 5-én Torda, illetve szeptember 12-én Arad irányába megindított támadásnak az volt a célja, hogy áttörve és megsemmisítve az erdélyi határszakaszt, megközelíti a román erőket, eléri és lezárja a Déli-Kárpátok átjáróit, még a szovjet főerő megérkezése előtt.

A támadás a tordai sávban eleinte jól haladt, a 2. hds. csapatai előbb a Maros, majd az Aranyos vonalát érték el. A kezdeti lendület azonban szeptember 10. és 11. táján lankadni látszott, és a támadás kifulladásával fenyegetett. Az idő viszont sürgetett, a légi fel-

derítés egyre jiesztőbb adatokat közölt Tolbuhinék erejéről, közeledéséről. Ekkor született meg az az elhatározás, hogy a tordai támadást újra mozgásba hozandó: a még rendelkezésre álló ejtőernyősökből harccsoportot kell alakítani, s a megakadt arcvonal előtt, a kb. 30–32 km-re fekvő Tövis közlekedési csomópontot ejtőernyős bevetéssel, meglepetésszerű rajtaütéssel birtokba kell venni.

Tövis – a hadműveleti térképek és a legfrissebb, alig néhány órás légi fényképek szerint – valóban kulcspontja lehetett volna egy további előretörés végrehajtásának. A vasútállomás, a hatalmas fűtőház, a vasúti javítóműhelyek, a közlekedésbiztonsági és forgalmi központ stb. mind igen jól, teljes részletességgel felismerhetők voltak a legfrissebb légifelvételeken, – jól éreztették, hogy Tövis a Brassó–Arad fővonal szíve, s az a fél, mely ennek birtokába jut: magáénak tekintheti a Déli-Kárpátok előtt elterülő – hadműveletek, csapatmozgások végrehajtására egyedül alkalmas – medencesort is. Az elképzelés – Tövis ejtőernyős vállalkozással való gyors birtokbavétele – logikusnak, sőt az elakadt támadás megújítása szempontjából szükségesnek is tűnt.

A terv, bármily korszerűnek és tetszetősnek is látszott, a realitás oldaláról nézve nagyon labilis, nagyon veszélyes – mondhatnám úgy is: kivihetetlen volt. Miután én voltam ebben is a „spéci", a szakértő, én kaptam megbízást arra, hogy véleményezzem ejtőernyős szempontból a tervet, illetve kidolgozzam a végrehajtást elrendelő hadműveleti intézkedés rám eső, ejtőernyős szakaszának vázlatát.

A harcfeladat – Tövis közlekedési csomópont ejtőernyős vállalkozással való birtokbavétele és birtokban tartása a Torda felől előnyomuló saját erők beérkezéséig – önmagában, az általános helyzettől különvá-

lasztva talán megoldható lett volna. Ha így véleményezem a tervet, minden bizonnyal annak végrehajtása sem marad el. Én azonban abból az általános katonai és politikai helyzetből indultam ki, melynek csak egy nagyon csekélyke epizódja, villanásnyi filmkockája lett volna a tövisi vállalkozás, s ebből a szempontból értelmetlen, céltalan és bűnös áldozatvállalásnak tartottam az egész elgondolást, hiszen nyilvánvaló, hogy az a 180–200 ejtőernyős, akiknek élete vagy biztos pusztulása felett dönteni kellett, nem fogja visszafordítani, megállítani, de még csak meglassítani se annak a Vörös Hadseregnek az előnyomulását, mely Sztálingrád óta – egyre gyorsuló ütemben – csapást csapás után mért a németekre, és – világos ez is – üldözni, hajszolni fogja a Wehrmachtot a teljes megsemmisítésig. De a VKF-nél dolgozó bizalmas barátaimtól, velem hasonló érzésű munkatársaimtól megtudtam azt is, hogy a tordai támadás esetében már nem arról van szó, hogy az lendületét vesztette, lelassult, hanem arról, hogy kifulladt, összeomlott. Ilyen megvilágításban viszont lelkiismeretlen, gyilkos könnyelműség lett volna az ejtőernyős harccsoportot Tövisre ledobni, amikor azt felmenteni, felváltani – a tordai támadás kezdeti sikerei folytán éppen e térségbe begyűrődött s óráról órára erősödő román erők áttörésével – a 2. hds. egységei sohasem lesznek képesek. Ha pedig a tövisi csomópontot nem épségben birtokba venni és tartani kell a saját támadás felgyorsítása érdekében, hanem elpusztítani, felrobbantani a szovjet–román ellentámadás megakadályozására, lefékezésére: ez nem ejtőernyős, hanem egyszerű bombázófeladat.

Ezt – persze – így, ilyen nyíltan nem mondhattam ki, nem fektethettem írásba annak a „Titkos" jelzésű, zöld színű előadóívnek a „Lássa jóváhagyás előtt" rovatába, mely „ügykörszerű hozzászólásra" előttem

feküdt. Ezúttal is azt a módszert választottam, melyben már nagy gyakorlatom volt – Balássy vk. őrgy. mellett dolgozva –, és amelyet eddig is sikeresen alkalmaztunk minden más, hasonlóan kényes és fontos ügynél. Abból állt ez, hogy – a legteljesebb szakszerűséggel, megtámadhatatlan logikával és határozottsággal – olyan feltételek, követelmények közé ágyaztam a vállalkozás teljesíthetőségét, melyekről előre tudtam, hogy nem teljesíthetők. Nagyon röviden például: a célterület négyzetkilométer/tonnában megadott előzetes rombolása és a légi fényképeken általam megjelölt román körkörös sündisznó- és légvédelmi lövegállások stb. bénítása bombázórepülők által; a bevetés időtartama alatt a célterület légterének légi uralma; a vállalkozással egy időben több korlátolt célú és színlelt támadás megindítása a román védelem széthúzása érdekében; a 2. hds. támadó élének olyan támadási parancs kiadása – és e támadás sikerének biztosítása –, hogy a célterületen levő ejtőernyős harccsoportot a bevetés megindulásától számított hat, de legfeljebb nyolc órán belül elérje és leváltsa úgy, hogy az eje. harccsoport erre az időpontra kivonható legyen stb. stb.

Miután ezeknek a feltételeknek és követelményeknek nem hogy felét, de még egytizedét se tudta a VKF. biztosítani: a Tövis birtokbavételét célzó ejtőernyős vállalkozás tervét kénytelen volt a legfőbb hadvezetés – néhány izgalmas, nagyon feszült óra múlva – végleg elvetni. Távol áll tőlem, hogy ezt magamnak tulajdonítsam, de – talán – volt valami csekély részem ebben.

Most, hogy a háború államhatárainkon belül dúlt és a katonai helyzet napról napra feszültebb, reménytelenebb lett: ez a feszültség robbanásig kiélezte a belpolitikai és társadalmi közhangulatot is. Nem kívá-

nom ezt részletezni, hiszen ez már mindenki előtt ismert. Lehet, hogy – hozzánk hasonlóan – nagyon sok magyar család érezte, élte át ennek a nehéz korszaknak megpróbáltatásait, szenvedéseit. Én – ezzel kapcsolatban – csak két, egészen rövid epizódot szeretnék megemlíteni, mindkettőt a legszűkebb családi körből.

Bátyám – B. István miniszterelnökségi államtitkár – már régóta szálka volt a németek szemében. Magatartásával, például Teleki Pál tiltakozó, figyelmeztető jellegű öngyilkosságának nyilvánosságra hozásával, a kassai bombázás provokáció jellegének leleplezésével, az üldözöttek részére menlevelek, svéd és svájci útlevelek szerzésével tisztában volt mindenki.

A magam részéről ilyen előzmények és körülmények után nem kételkedem abban, hogy a német titkosszolgálat keze volt annak a gyilkos merényletnek a megszervezésében, melyet bátyám ellen megkíséreltek. Az eszközként felhasznált Láng nevű zászlós és két további társa ha fanatikus fasiszták voltak is, semmiféleképpen sem cselekedhettek öntevékenyen, biztatás és támogatás nélkül. Nem Láng zászlóson múlott, hogy a gondosan kitervelt politikai gyilkosság – Leányfalun, a Goldberger villa bejárata előtt – végül mégsem sikerült. A gépkocsivezető ugyanis, amikor észrevette a villa bejáratának két oldalán lesben álló fegyvereseket, a legnagyobb sebességre kapcsolt, és ráhajtott, valósággal eltaposni készült a kocsihoz legközelebb álló, géppisztolyát lövésre emelő merénylőt. Ez – Láng zászlós – ettől annyira megzavarodott, hogy a sorozattal, amit fegyveréből leadott, elvétette a kocsiban helyet foglaló István bátyámat, és helyette – az út másik oldalán leskelődő, vele rézsútosan szemközt álló merénylőtársát lőtte agyon. Azt – talán – mondanom sem kell, hogy akkor, 1944 június–júliusában nem kerülhetett sor a merénylők felelősségre vo-

nására, és így Láng csak jóval a felszabadulás után nyerte el méltó büntetését.

A másik, ugyancsak családon belül lejátszódó epizód már tragikus végű volt. Október elején – ha jól emlékszem, 2-án – agyonlőtte magát sógorom édestestvére, Koós Miklós altábornagy, a kormányzó 1. szárnysegédje, a Horthy család bizalmas, belső embere. Régi vágású katona volt, aki még úgy tudta, hogy a becsületes tiszt a halántékához emelt revolverrel megoldhatja azt, amit már maga is megoldhatatlannak, reménytelennek és becstelennek tart. Idegei felmondták a szolgálatot, nem bírta elviselni a kormányzó kiábrándító, tekintélyromboló bizonytalankodását, határozatlanságát, kapkodását. A királyi palota Szent György téri szárnyában eldörrent lövés nyílt és félreérthetetlen elítélése volt egy korszak végzetesen elhibázott szemléletének, mulasztásainak s annak a káosznak, ami végvonaglását jellemezte. Mindenesetre: ezúttal a szárnysegéd becsületesebbnek, bátrabbnak bizonyult gazdájánál. Egyébként a Farkasréti temető ravatalozójában, majd a sírgödör mellett családom körében itt láttam utoljára ifj. Horthy Miklóst, aki „gyengélkedő" apját, a kormányzót képviselte. Tíz nappal később azután, amikor Otto Skorzeny és ejtőernyősei megtámadták az Eskü téren, s kiráncigálták a kocsijából, ő is végleg letűnt a közélet színpadáról.

És ezzel el is érkeztünk nemzeti tragédiánk csúcspontjához, 1944. október 15-éhez.

1944. október 15-e, ez a napfényes őszi vasárnap érdekes módon úgyszólván csak magánjellegű emlékeket hagyott bennem, s a nap történelmi sorsforduló ízét sem akkor nem éreztem, sem most – utólag. Nem kétséges, hogy ebben a cinikusnak tűnő szemléletben döntő szerepet játszott az a meggyőződésem, hogy a mi sorsunk nem 44. október 15-én siklott a teljes pusz-

tulás és gyalázat felé vezető irányba, hanem már jóval korábban. Ezen a napon – úgy érzem – csupán az történt, hogy felszakadt az a hártyavékony bőr, mely a testünkben már régóta hordott, egyre nagyobbodó, undorító daganatot fedte, s a belőle kitóduló genny és mocsok végigcsorgott mindnyájunk életén.

Feleségem húga – akinek férje valamelyik páncélos hadosztály híradóalakulatánál szolgált századosi rendfokozatban – egy idő óta velünk, nálunk lakott másfél éves kisfiával. Kelenföldön, az Etele téren levő lakásuk az egyik légitámadás következtében elpusztult, a ház, melyben laktak, teljesen kiégett. Sógornőm október közepére várta második gyermekét. A szülés komplikáltnak ígérkezett, az orvos, aki sógornőmet kezelte, saját kórházában, a Reáltanoda utcai Bábaképző Intézetben biztosított ágyat neki.

Melegen sütött a nap, olyan aranyló, bársonyos csillogással, ahogyan csak nálunk képes erre, így, a vénasszonyok nyara utóján. A városmajori park – ablakainkból nézve – valamennyi meleg színt magára öltötte, a fák, bokrok grafitszürke, okker, cinóber, borvörös és mohazöld ágain gyöngyházfényű ökörnyál lebegett mint foszlányokra tépett, leheletkönnyű muszlinsál.

A proklamáció, mely ekkor hangzott el a rádióban, úgy beleillett ebbe a meseszépségű, giccsesen színes, irreálisan boldognak hazudott hangulatba, hogy egyikünket se lepett meg.

– Kitört a béke? Mi a fene! Hülyeség, ez nem lehet igaz.

Eddig csak apró gyermekeknél láttam bizonyos kilátástalan, reménytelen, fenyegető helyzet – például fogócska közben, amikor a gyorsabb, ügyesebb fogó már-már utoléri gyenge és ügyetlen társát – megoldá-

sára azt a magatartást, hogy a menekülő, segélykérő szánalmas hangon ezt kiáltja: nem ér a nevem!

Felfoghatatlan volt számomra, hogy valaki komoly szándéknak álcázott trükkel – megpróbáljon egy háborút ugyanezzel a gyermeteg „nem ér a nevem" és „guggolás a ház" fogással befejezni. Annyira képtelennek éreztem ezt a bukaresti receptre megkísérelt antifasiszta felkelést (magyar módra, *antifasiszták* kizárásával), amelyről csak a németek tudtak, mi, magyarok viszont nem, hogy nem tudtam különösebb fontosságot tulajdonítani az egésznek. Felkerekedtünk, és engedve az őszi napsütés csábításának, lementünk a parkba. Ott két lakótársunk – középkorú, nagy műveltségű házaspár – csatlakozott hozzánk. Sz. J.-éket – a férj is, a feleség is kitűnő zenetanár, hegedűművész – most láttam először a március 19-i megszállás óta felszabadultnak, bizakodónak. A férfi, aki eddig kerülte a találkozást, hogy megkíméljen minket a ránk nézve kellemetlen és kínos köszönéstől (egy ízben nyíltan arra kért. hogy ne látogassuk őket, ne is köszönjünk nekik, mert jól tudja, hogy ez milyen következményekkel járhat ránk nézve), most nyílt tekintettel sietett felénk, könnyes szemmel átölelt, köszönetet mondva nyíltan és bátran vallott barátságunkért, kiállásunkért. Mert – ezek után talán mondanom sem kellene – Sz.-ék zsidók voltak.

Ha 1944. október 15-e eszembe jut, mindig egy kép jelenik meg előttem. Egy kép, mely sűrítve bemutatja e nap kérészéltű reményeit s egy egész korszak iszonyú gyötrelmeit.

A pad, ahol a férj és feleség ült, napfényben fürdött, mintha aranypor lebegett volna körülötte. Az asszony apró, csillogó körömollóval fejtette le az imént férje kabátjáról a sárga csillagot. Most aprólékos gonddal a szálakat távolítja el, férjére néz, mind-

kettő meggyötört, szenvedő arcán átsuhan a megkönnyebbülés halvány, bátortalan mosolya. A kabáton világosan kirajzolódik a csillag figurája, és mögöttünk, az Olasz fasor fái alatt dübörögve vonulnak a német páncélosok, hogy elfoglalják a város stratégiai fontosságú pontjait.

Iszonyú félelem fojtogatott. Mit mondjak akkor, ha Sz.-ék is felfigyelnek a szürke acélpikkelyes kígyóra, amint őrjítő és könyörtelen következetességgel tekerődzik az életképtelen, halva született illúziójuk nyaka köré, és hozzám, a katonához fordulnak magyarázatért? Nem . . . képtelen lennék letépni e szerencsétlen halálra ítéltek arcáról a reménykedés ébredező színeit, képtelen lennék megölni a tekintetükben felragyogó szabadság fényét . . .

Gyorsan, váratlanul elköszöntünk. Talán ott követtük el a hibát, hogy ez a búcsúzás – akaratunk ellenére – túlságosan bensőségesre sikerült. Megöleltük, megcsókoltuk egymást, sorra mind, ahányan voltunk. És eközben, a vállam felett átnézve, ki az Olasz fasorra, megpillantotta Sz. J. – hogy a német páncélosok nem távoznak a városból, mint hitte, hanem épp ellenkezően: a város szíve felé tartanak . . . Mindent megértett. Ez volt az utolsó, a legutolsó találkozásom szomszédunkkal, a jónevű zenetanárral és hegedűművésszel.

Felmentünk a lakásba. Ebéd ideje volt, talán már el is múlt, de enni egyikünk sem tudott. A rádió szüntelenül kereste Beregfi (Berger) Károlyt, a proklamáció kiegészítése pedig világossá tette mindenki számára, hogy a fegyverletételre vonatkozó korábbi parancs semmis, a harc a németek oldalán tovább folyik, a végső győzelemig . . .

Kora délután – nyilván a kiállott izgalmak hatására – sógornőmnél megindult a szülés. Tudtam, hogy

műtétre lesz szükség, s hogy életveszélyben forog, ha nem kerül rövidesen kórházba. A telefon süket, mentőket vagy valakit, akinek autója van, nem hívhatok. Elrohantam a János Szanatóriumba – ez közel volt hozzánk –, de ott, embertelen ridegséggel, közölték, hogy nincs üres ágyuk, a telefon náluk se működik, egyébként: valamennyi kórházat lefoglalták a németek. Átszaladtam az Alma utca sarkán levő iskolába telepített „Légó mentőállomás"-ra. Itt sem kaptam segítséget. Taxit nem találtam, a magánautók is egyszerre eltűntek a budai utcákról. Mit csináljak? Láttam, hogy az Olasz fasorban még járnak a villamosok. Nincs más megoldás. Hazarohantam, felöltöztettük vajúdó, fájdalmas görcsökben kínlódó sógornőmet. Feleségemmel kétoldalról átkaroltuk, cipeltük, vonszoltuk végig a parkon, végig a Szamos utcán, fel a villamosig. Kiálltam a sínre, és leintettem egy Széll Kálmán tér felé haladó 44-est. A vezető megállt, felvett minket. Felismerte a helyzetet, nem kérette magát ez a nagyszerű, derék ember. Utas, felszálló alig akadt, így azután úgy hajtott, mint a gyorsvonat. A Déli pályaudvart erős német sündisznóállás vette körül, a forgalmat alkalmi úttorlasz akadályozta minden irányban. Megállítottak minket is. Két géppisztolyos, sisakos, ingerült és ellenségesen viselkedő német szállt fel hozzánk. Megmondtam, miről van szó. Mogorván, szitkokat morzsolva felénk leszálltak, majd továbbengedtek. Krisztina körút, Döbrentei tér, át az Erzsébet-hídon, Kossuth Lajos utca... A kocsivezetővel leemeltem sógornőmet. Magam sem tudom, hogyan cipeltük el őt a Bábaképzőig. Vérátömlesztés, műtét. Jókor érkeztünk, még jókor. Feleségemet a húga mellett hagytam, én meg igyekeztem vissza a lakásunkba, hiszen sógornőm rám bízta másfél éves fiát, akit most a szomszéd lakásban hagytunk. Nehezen,

üggyel-bajjal vergődtem csak haza. A Népszínház utca torkolatánál elsodort egy tüntető csoport, halálosan elkeseredett, mindenre elszánt zsidók, akik a fegyverletételt, a harcok beszüntetését, a proklamáció érvényesítését követelték. Mint mindig, ekkor is civilben voltam, és szívesen, önként vegyültem közéjük. De néhány perc múlva (a Teréz körút felől) német SS-lövészeket szállító teherautók, mögöttünk pedig (a Mosonyi úti rendőrlaktanya felől) karhatalmi Ansaldók csörömpöltek felénk. A tömeg szétoszlott, ki merre látott. A Duna felé igyekeztem, gyalogosan, mivel ekkor már nem jártak a villamosok se. Ötven-száz lépésenként igazoltattak. Budán, amint közeledtem Városmajor utcai lakásom felé, egyre élénkebb forgalmat tapasztaltam. Taxik, igénybe vett magánautók és katonai járművek száguldoztak a Pasarét felé, mindegyiken Árpád-sávos, nyilaskeresztes zászló és szalag... A városmajori parkban, ablakaink alatt, rekedt, részeg ordítozással próbálták csoportokba, bandákba szervezni a város minden részéből odasereglő nyilas csőcseléket. Az egész éjszaka így folyt, tarkítva vad, összevissza lövöldözéssel, futkosással.

Zavaros, kusza, lázálomszerű emlékeim maradtak meg az ezt követő napokról. Az eseményeknél (hiszen jóformán semmit se csináltunk a hivatalban, csak őgyelegtünk, kelletlenül mímeltük, hogy dolgozunk) erősebb, maradandóbb emléket hagyott bennem a hangulat gyors változása. Mintha dermesztő, jeges szél süvített volna közénk. Nem tudom megmondani, miért, de egyszerre ránk nehezedett a bizalmatlanság, a gyanakvás, az óvatoskodás. Mi, akik évek óta dolgoztunk együtt, egyszerre idegenek lettünk. Igaz: sokat, túlságosan is sokat tudtunk egymás ténykedéséről, gondolkozásáról. Nem lesz-e közöttünk valaki... vagy talán már van is?... aki most elérkezettnek látja az időt,

hogy megkaparintsa a hatalmat, rangot, gyors, soron kívüli előmenetelt? Mert mindig akad cezaromániás őrült, aki a hatalomért – ha tudja is, hogy az csak hetekig, ideig-óráig tarthat – minden aljasságra képes... És ahogyan mi szép csendben, feltűnés nélkül, hosszú idő óta szabotáltuk a németek oldalán való háborúskodást: egy órán belül agyonpuffanthat az, aki – a megérdemelt jutalom reményében – beköpi... És ez a Keksz Edgár, ez a megszállott őrült, ez nem fog kukoricázni egyikünkkel sem... Szürke, jéghideg szemét ha valakire ráemeli, annak biztosan hideg borzongás fut át a gerincén... Lám, a kedves jó barátot, Győrffy alezredest is milyen kíméletlenül lövette agyon...

Helyzetem, úgy éreztem, különösen kényes, bár – jól tudom – más is ugyanezt érezhette. Már korábban, még a nyilas hatalomátvétel előtt parancsot kaptunk (a nős, családok vk. és vk. beosztású tisztek), hogy kötelesek vagyunk családtagjainkat nyugatra, közelebbről az ausztriai Pockingba kitelepíteni és ott elhelyezni. Én ezt a parancsot sem akkor, sem később nem voltam hajlandó végrehajtani. Szerettem ugyan a magam fejével gondolkozni, de ezúttal magaménak vallottam családom merev, talán makacsnak és konoknak is nevezhető közös hitvallását, mely szerint magyarok vagyunk, Magyarország a hazánk, otthonunk, itt éltünk, és itt fogunk élni mindaddig, amíg élni engednek. István bátyám, mint a rendszerváltozás esetén kijelölt hivatalnokkormány feje természetesen a helyén maradt, de ugyanígy helyén maradt anyám, testvéreim, rokonaim és mi magunk is. Most, ismételten, igen határozottan utasítottak, hogy hajtsam végre a családtagok áttelepítésére vonatkozó parancsot. Ezt azonban – az elvi állásfoglaláson kívül – már csak műtét után levő sógornőm s az ő újszülött gyermeke

miatt is el kellett valahogyan szabotálnom. Túlságosan kiélezni a kérdést nem volt tanácsos, hiszen hiba lett volna a Keksz-féle vadállatok figyelmét magamra irányítani, ami nemcsak személy szerint rám hozott volna életveszélyt, hanem – ha valaki jobban utánanéz magam és feletteseim, kollégáim tevékenységének – másokra is bajt hoz. Közvetlen főnököm, Balássy Miklós is úgy látta jónak, ha csendben, feltűnés nélkül elpárolgok valamerre. A Lü. Fcsf. amúgy is egyre kényesebb, veszélyesebb lett számunkra. Szobánkon nap mint nap átjárt – elegáns német egyenruhában – az a Feketehalmi-Czeidner, néhányszor Grassy, Deák és Zöldi is, akiknek újvidéki tényked-ése nem hagyott kétséget az iránt, hogy egy lapra tettek fel mindent.

Kézenfekvő megoldásként kínálkozott számomra az, hogy visszahelyeztetem magam az 1. eje. e.-hez, mely ekkor Budán, a Budaörsi úti laktanyában volt elhelyezve, és így továbbra is Pesten maradhatok. E megoldás ellen szólt az, hogy Szügyi, aki ekkor már a „Szent László" hadosztály parancsnoka volt, nagyon jól tudta, hogyan gondolkozom, vélekedek róla és általában mindenről. De – mint már korábban is mondtam – az eje. epk.-ká előugrott Pokornyi őrnaggyal se szíveltük egymást. Ennek ellenére, amikor régi sporttársamtól, Tassonyi Edömértől megtudtam, hogy a ho. vkf. az a Lajtos vk. őrgy., aki Balássy jó barátja, és hogy áthelyezésem esetén vagy Tassonyi, vagy Lajtos mellett számíthatok beosztásra: gyorsan és észrevétlenül visszatértem származási fegyvernememhez, azaz az ejtőernyősökhöz.

Mielőtt azonban az 1. eje. ezredben betöltött beosztásaimról szólnék, néhány mondattal vissza kell térnem ejtőernyőseink szereplésére, s jelenlegi, 1944. októberi helyzetére. Szükségesnek látom ezt azért is,

mert 1944. október 15-ének hiteles történetéhez hozzátartozik az ejtőernyősök szerepének igen alapos elemzése is.

Utoljára 1944. július–augusztusban beszéltem a Pokornyi eje. őrgy. parancsnoksága alatt álló 1. eje. zlj.-ról, amikor is Kárpátalján igen súlyos veszteség árán megízlelték közelről is a háborút. A zlj.-at – talán éppen az általam részletesen ismertetett (és Tövis birtokbavételére irányuló) ejtőernyős vállalkozás terve miatt – kivonták, és feltöltésre a hátországba irányították vissza. Szeptember legvégén és október elején mindössze egy kb. eje. szd. erejű harccsoport volt már harcban, Tiszafüred térségében, az ottani hídfő biztosítására, illetve a debrecen–füzesabonyi út és vasútvonal lezárása érdekében. A harccsoport parancsnoka, Cseke százados – évfolyamtársam és barátom – itt, ezekben a harcokban vesztette életét.

Közben megszületett a döntés a „Szent László" ho. felállítására, aminek időpontja a nyilas hatalomátvétel előtt volt. A ho. tehát – sok ilyen mendemonda és hiedelem ellenére – nem nyilas kreatúra, hanem épp ellenkezőleg: a Horthy-proklamáció érvényre juttatásának, biztosításának feladatával (illetve csak ennek szándékával) jött vagy jöhetett létre. Erre utal a ho. összetétele, melyben (nem önkéntes jelentkezés, hanem hadrendi beosztás révén) az első lövészezredet az ejtőernyősök adták, a másodikat a légierő állományába tartozó személyzet, akik részére a rohamosan szűkülő magyar felségterület se repülőteret, se repülőgépet biztosítani már nem volt képes, a harmadik pedig a testőrökből és a jutasi altisztképző kiképzőkeretéből állt, illetve a budapesti őrzászlóaljból. A harcértéket az ejtőernyősök, a kormányzó iránti feltétlen hűséget és lojalitást a testőrök biztosították, míg – őszintén meg kell mondanom – a légierő „kényszer-

leszállt" személyzetéről ezt sem, azt sem állíthatom.

Nem az ejtőernyősök iránti elfogultság szól belőlem, amikor azt mondom, hogy a ho. gerincét, igazi értékét tulajdonképpen az ejtőernyősök jelentették. És éppen itt kell visszatérni a kárpátaljai bevetés súlyos következményeire, a Pokornyi-féle vezetési stílus végzetes hibájára, mely az ejtőernyősök ellen ingerelte az oroszokat, illetve – a már sokat emlegetett sportszellem és gátlástalan zsoldosmorál íratlan törvényei alapján – visszavágásra, „törlesztés"-re biztatta az ejtőernyősöket az oroszokkal szemben. Ezt a – szinte személyeskedésig menő – szembenállást, kiélezett ellenségeskedést talán legsúlyosabb akadályaként kell megemlítenem azon törekvésünknek, hogy a hadosztályt (és ennek gerincét alkotó 1. eje. e.-t) a létrejött (és általunk, illetve általam érvényesnek elismert) fegyverszüneti megállapodásnak megfelelő magatartásra bírjuk.

Döntő fontosságú hibának – és nem lehet ezt az előrelátás és szervezés hiányosságának minősíteni – tartom az 1. eje. zlj.-at – melynek feladata lett volna a proklamációt megelőző órákban a főváros stratégiai pontjait a németek és nyilas elvbarátaik előtt birtokba venni (egy Pokornyi-zsánerű ember parancsnoksága alatt!) – a Vörös Hadsereg feltartóztatására bevetni. Meggyőződésem, hogy azok, akik a kormányzót a proklamáció kibocsátására rábírták, maguk sem bíztak annak sikerében, és pusztán porhintésnek, Horthy „hazafiságát", „jó szándékát" bizonyító gesztusnak, politikai manővernek szánták az egész próbálkozást. Ha ugyanis komoly lett volna a – szavakban szépen megfogalmazott – elhatározás, akkor nem a németeknek elkötelezett Szügyi vezérőrnagyra, a parancsnoksága alatt álló „Szent László" ho.-ra, s főleg nem

azokra az ejtőernyősökre bízták volna a legkényesebb feladatot az átállás biztosításában, akik nemrég heves harcban álltak a Vörös Hadsereggel. Talán egészen más fordulatot vehetett volna a háború utolsó fél esztendeje a mi számunkra is, ha egy olyan ejtőernyős ezred szerezhetett volna érvényt a fővárosban a fegyverszüneti megállapodásoknak, mely nem harcolt volna korábban a szovjet erőkkel szemben. Lett volna esélye ebben az esetben annak, hogy zavart keltünk a németek és nyilasok soraiban, s ezt a zavart, rövidzárlatot kihasználva, csatlakozhattak volna a manőverhez a fegyverhez juttatott munkástömegek, megvalósítva ezáltal a valóságos „antifasiszta fegyveres felkelést", melynek – a bukaresti példából ítélve – sikere sem maradhatott volna el. Az ilyen antifasiszta, német- és nyilasellenes felkelés kezdeti szakaszát – szerintem – jól oldotta volna meg a Szügyitől és a Pokornyi-féle tisztektől előre megtisztított ejtőernyős ezred. Néhány korábbi tapasztalat a németekkel szembeni magatartást illetően biztató jel lehetett erre. [Visszaidézve néhány epizódot ezek közül: a) a politika, pártpolitika nem érdekelte az ejtőernyősöket, nyilas – tudtommal – nem volt közöttünk, b) a kalandvágy, a veszélykeresés, a bátor és hetyke kiállás, a kihívó, különcködő szemlélet – megfelelő irányítás hatására – éppenséggel alkalmassá tette volna ezt az alakulatot a legkényesebb feladat végrehajtására, c) az ejtőernyős legénység nagyvárosi, főként budapesti iparimunkás- vagy ehhez hasonló származású, előképzettségű volt: motorszerelő, gépkocsivezető, lakatos stb., szóval megfelelő összetételű erre a célra, d) ez az alakulat – fittyet hányva a korabeli szokásoknak – egy textilipari munkásnőt választott zászlóanyának a szóba került magas rangú katonatisztek, politikusok, földbirtokosok, arisztokraták feleségével

szemben, e) ez a nehezen kezelhető és még nehezebben fegyelmezhető alakulat büszkébb, rátartibb volt annál, semmint elismerje maga fölött a németek uralmát, f) ez az alakulat 44. március 19-én tüzet nyitott a bevonuló németekre, g) ismeretes az a magatartásuk is, melyet a lelőtt angol, amerikai repülőkkel szemben tanúsítottak.]

Mindez ma már – jól tudom – puszta elmélet, feltételezések láncolata. De akkor, amikor a nyilas hatalomátvétel után egy héttel lejelentkeztem a Károly király-laktanyában Szügyinél, és beosztásomat kértem: nagyon is eleven, emésztő és izgató valóság volt. Természetesen csak abban a szűk baráti körben, amely leggyakrabban nálam, az én lakásomon ült össze esténként, saját helyzetünk és az általános helyzet kiértékelésére. Úgy éreztük, hogy iszonyú nagy, történelmi felelősségű feladat állt előttünk, melyet nem vettünk észre, melyre nem voltunk képesek felfigyelni, és amely – üstökösként – csak felvillant egy órára, fél napra, hogy eltűnjön, soha vissza ne térhessen többé. Vitatkoztunk, szidtuk, átkoztuk egymást, amiért ilyen után, ölbe tett kézzel elszalasztottuk az egyetlen alkalmat, amivel még – úgy-ahogy – megmenthettük volna nemzeti becsületünket, s valamivel kedvezőbb helyzetből nézhettük volna jövőnket. Keserű, éles szemrehányással illettek társaim, mondván: én voltam „közel a tűzhöz", én voltam exponált, központi beosztásban, nekem kellett volna kiszimatolnom, hogy mire készül a kormányzó, és mikor, milyen feladat vár a „Szent László" ho.-ra, főleg pedig ránk, ejtőernyősökre! Én azonban, bár fél füllel, nagyjából tudtam arról, hogy Budapesten bizonyos csapatösszevonás történik, s természetesen tudtam arról is, hogy ejtőernyős bajtársaimat a Károly király-laktanyában helyezték el, semmit sem tudtam az átállás időpontjá-

ról, módjáról, a Budapestre rendelt ejtőernyősök várható feladatáról pedig még ennyit se. De – ezzel meg én vádoltam barátaimat – ők itt voltak a helyszínen, együtt a legjobban kiképzett, legjobban felfegyverzett, legbátrabb és legmerészebb – (így talán még találóbb: legvagányabb) – ejtőernyősökkel, akik senki másra, csak rájuk, saját tisztjeikre hallgatnak; volt fülük, hallották a proklamációt, tudhatták, hogy nem díszfelvonulásra rendelték Pestre őket, mire vártak bambán, tátott szájjal, miért nem ragadták magukhoz a kezdeményezést, öntevékenyen, önállóan, ha már Szügyi elmulasztotta, és talán ez a kifejezés sem erős: elszabotálta ezt?

Vitatkoztunk, vágtuk, martuk egymást és önmagunkat, de – hogy az események ilyen alakulása ilyen „kész helyzetet" teremtett – mindennek már semmi gyakorlati haszna nem volt. Az igazság az, hogy – bármennyit is töprengtünk, tépelődtünk – egyikünk sem volt képes tisztán, tárgyilagosan, bizonyítható módon rekonstruálni a történteket. Szügyi Zoltán szerepe, magatartása is tisztázatlan maradt. Többet mondott erről az, hogy a Szálasi-rendszerben érte el azt, ami után annyira törtetett korábban is: a vezérőrnagyi előléptetést, sőt – és ez talán még ennél is súlyosabb bizonyíték – nyakába akasztották a németek a „Ritterkreutz"-ot, a Német Vaskereszt Lovagkeresztjét, amit csak kivételes, ritka, értékes haditettért, teljesítményért, szolgálatért nyerhetett el a nem német, azaz idegen állampolgár.

Ezeknek az éjszakába nyúló, szenvedélyes beszélgetéseknek mégis volt annyi értelme, hogy valamennyien jobban láttuk – inkább csak látni véltük – követendő céljainkat s a „hogyan tovább?"-ot illető magatartásunkat. De – sajnos – egységes, határozott állásfoglalás – még akkor – nem alakulhatott ki kö-

zöttünk. De valami – szerintem: figyelemre méltó és jelentős – dolog, vagy inkább: tragikus kísérlet, mégis történt.

Egy október végi, esős, szomorú napon – ha jól emlékszem, 25-e vagy 26-a lehetett – riadóztattak minket. Kék, pesti autóbuszok hosszú sora állt a Károly király-laktanya elé, ezekbe szállt be a harckészültségbe helyezett 1./I. eje. zlj. Futótűzként terjedt el a hír, hogy Kecskemétnél szétverték az oroszok az ellenállásra szinte csak jelképesen alkalmas magyar alakulatokat (azt hiszem, hogy az 1. lov. ho. és más csapattestek szétzilált maradékának kevert egységeiről volt szó), és nagy lendülettel törnek az 5. sz. műúton Pest felé. Már azt is tudtuk, hogy Soroksár–Dunaharaszti vonalában kell felfognunk a rendezetlenül visszaözönlő saját erőink maradványát, illetve megállítani az előretörő szovjet páncélos éket.

A ho. hdm. sgt.-je egy ejtőernyős százados. Börzsöny Laci volt, állandó résztvevője azoknak a bizalmas, baráti megbeszéléseknek, melyekről az előbb szóltam. Érdekes, nehezen megközelíthető és még nehezebben kezelhető ember volt ez a Börzsöny. Zárkózott, érzékeny, sértődékeny, aki nyíltan kimutatta: okosabb, képzettebb, több másoknál, még azoknál is, akiket – nagyon keveset – barátságába fogadott. Velem – érdekes módon – mégis bizalmas jó viszonyban volt. Talán szerepet játszott ebben az, hogy évek óta vk. psz.-ként, vk. beosztásban dolgoztam, még inkább azonban az, hogy – anélkül hogy leskelődtem volna magánélete után – ismertem a nagy, halálosan komoly titkát, problémáját. Volt ugyanis egy félzsidó orvostanhallgató-nő, akit én még 39/40-ből jól ismertem, amikor Miskolcon szolgáltam. A véletlen folytán – később – ez a S. V. lett az én Laci barátom ideálja, szerelme, barátnője – a megjelölés nem pontos, de nem

is érdekes –, a menyasszony kifejezést mégis tudatosan kerülöm, mert a konfliktus magja éppen az volt, hogy – a zsidótörvény után – házasságra gondolni sem lehetett, de még a nyílt kapcsolat is veszélyes lett. Én jól ismertem mindezt, és ezért különös érdeklődéssel figyeltem Börzsöny egyre izzóbb, szenvedélyesebb megnyilvánulásait egymás közötti beszélgetéseink során. Éreztem, hogy valóságos kataklizma megy végbe szemléletében, mégis az, ami történt, meglepett és megdöbbentett.

Börzsöny – mint hadműveleti segédtiszt – a bevetési parancs vétele után, a kapott eligazítás alapján, haladéktalanul kocsiba ült, és a csapat felvonulását előkészítendő: a Soroksár–Dunaharaszti térségbe robogott. Egy vajszínű Adler Junior volt ekkor az I./A-nál, melyet egy testőr őrmester – a nevére már nem emlékszem – vezetett. Bár erről „nem illett" a későbbiek során beszélni, bizonyos, hogy Börzsönynek számos, a fővárosi déli peremének védelmi, légvédelmi és páncélelhárítási berendezésére, illetve ezek tervére vonatkozó térkép, vázlat volt a birtokában, beosztásának megfelelően.

Én – valamivel később – Tassonyival együtt mentem Soroksárra. Itt még láttuk Börzsönyt, beszéltünk is vele. Közvetlenül ezután Börzsöny – mint mondotta – átment Dunaharasztira, illetve csak oda indult, ha igaz. Kissé furcsának tartottam, hogy Börzsöny nem a biztonságos utat választotta (visszamenve a Soroksári úton a csepeli elágazásig, s ott a HÉV mentén Harasztira), hanem előre, Ócsa felé – más szóval a teljesen tisztázatlan „senki földjén" át – igyekezett a Határ útig előrehajtani, majd a kis akácerdőn átvezető összekötő úton jobbra letérve elérni Dunaharasztit.

Miután a helyzet teljesen nyugodtnak látszott – és

én, amikor lakásomról elindultam, a laktanyába készültem és nem az első arcvonalba –, azzal a Wandererrel, amivel jöttem, hazamentem. Egyébként sem volt még – érdekes módon – beosztásom. Amikor Szügyinek jelentettem bevonulásomat, meglehetősen savanyú képpel fogadott, és közölte, hogy majd gondolkozik, hogy hol, milyen beosztásban kíván alkalmazni. Így – magamtól, baráti alapon – Tassonyihoz csatlakoztam, elvégre jól elviseltük egymás társaságát, korábban is jól kijöttünk egymással.

Hogy egyik óráról a másikra ilyen bizonytalanná vált Pesten a helyzet, másnap – élve az alkalommal, hogy hivatali kocsim van – először kihoztam a kórházból a sógornőmet, hogy el ne szakadjon tőlünk.

Délfelé értem ki Soroksárra, jobban mondva annak a déli kijáratánál telepített harcálláspontunkra. Itt Tassonyi kaján vigyorgással közölte, hogy Börzsöny átment, avagy – ahogyan ezt ő mondta: „lelécelt" – eltűnt, autóstul, testőröstül, térképestül... Tegnap nem érkezett meg Dunaharasztira, ám lehet, hogy járt ott, és visszafelé történt vele valami. Mert teljesen bizonytalan volt, hogy valóban átállt-e, avagy átállási kísérlete közben kilőtték a kocsiját, esetleg nem állt át, nem is akart átállni, csak épp egy orosz felderítő járőr elkapta, foglyul ejtette... Valóban: minden variáció lehetséges volt. Ámde a következő nap reggelén, amikor egy erős harcjárőrt küldtünk a dunaharaszti védőkörlettel való összeköttetés felvételére, megtaláltuk Soroksár és Dunaharaszti között kb. félúton a vajszínű Adlert, beállítva a sűrű bokrok közé. A kocsi nem látszott sérültnek, golyó ütötte lyuk, vér- vagy dulakodási nyom – a járőr szerint – nem volt felfedezhető. De a kocsi ajtaja sarkig nyitva, ülései felforgatva, a térképzsebek, a kesztyűtartó teljesen kiürítve. Valaki – lehetett esetleg éppen Bör-

zsöny maga? – vagy valakik, akik a kocsit átkutatták, mindent fontosnak tartottak, és mindent elvittek. De a felfedezés után is nyitott kérdés maradt, hogy önszántából ment-e át Börzsöny, avagy fogságba esett. A magam részéről teljesen biztos voltam abban, hogy átgondolt, kitervelt átpártolásról lehet csak szó, és Börzsöny önként jelentkezett az oroszoknál, s ő maga közölte velük – mintegy bizonyságul, hogy igazat mond – az erdőben hagyott kocsija rejtekhelyét is. Azt pedig ugyancsak ellenőrzésképpen – az oroszok az éjszaka folyamán meg is keresték. Ezt végiggondolva és Tassonyival, illetve más bizalmas barátunkkal is megbeszélve, izgatottan vártuk a fejleményeket. Mert – már korábban – valóban volt szó köztünk arról, hogy bárcsak a proklamáció órájában lettek volna szovjet páncélos ékek ilyen közel Pesthez, másrészt: hogy nem kellene-e átengedni a szovjet csapatokat, hogy azok – essünk túl minél előbb, amin egyszer úgyis túl kell esnünk! felkiáltással – meglepetésszerűen minél nagyobb területet foglalhassanak el a fővárosból.

Ami tőlünk telt: megtettük a szükségesnek kívánkozó intézkedéseket. Pokornyinak – természetesen – egy szót se szóltunk, őt egyébként is elfoglalták a pesti kerületek nyilas pártszervezeteinek sorra érkező delegációi, akikkel mind lelkendező hangú, ostoba hungarista frázisoktól hemzsegő szónoklatokat kellett váltania, s no persze: minden delegációval, minden szónoklat előtt és után óriásikat kortyolni, koccingatni az ajándékba hozott – a pesti kifosztott csemegeboltokból származó – konyakkal, pálinkával. Így ő – jó szokása szerint – annyira elázott, hogy gyakorlatilag nem kellett vele számolni. Úgy egyeztünk meg, hogy Tassonyi az 5. sz. főút két oldalán kiképzett fészekrendszer első vonalába megy, én meg átsietek a

dunaharaszti védőkörletbe, mindketten azzal a céllal, hogyha – Börzsöny maga, vagy az ő befolyására – bármilyen csekély formában is átállási lehetőség kínálkozna: elrendeljük a „tüzet szüntess!"-t.

A dolgok azonban – tragikus módon – egészen másképpen alakultak. A hevenyészett – csupán laza fészekrendszerből álló – védőállás előtt két harcelőőrsünk volt. Az egyik balra elöl, az ún. Gyáli-tanyán volt, melyet Búza zászlós tartott kézben egy erős harccsoporttal. A másik, Ócsa déli kijáratánál nem is előőrs, hanem inkább „Panzerriegel" – magyarul páncélos retesz lett volna. Négy 75 mm-es lövegből álló páncéltörő ágyús csoportunk állt itt, Sebestyén Endre eje. főhadnagy parancsnoksága alatt. (Tüzértámogatással nem számolhattunk, ekkor még csak a csepeli elágazás területén a Pest D légvédelmét ellátó Billnitzer-csoport 88 mm-es lgv. ágyúi voltak mögöttünk, melyeket földi célpont leküzdéséhez buktatott csőállásba helyeztek. Ezen kívül csak saját, 80 mm-es aknavetőink támogatására számíthattunk.) A magam részéről meg voltam győződve arról, hogy Tassonyi tájékoztatni fogja a követendő magatartásról Sebestyént is, Búzát is. Ez azonban valamilyen előre nem látható bonyodalom következtében késedelmet szenvedett, ami érthető is, hiszen a terv életveszélyesen kényes és bizalmas volt. (Annyira, hogy ekkor már a német SS, a Nemzeti Számonkérő Székkel karöltve, légmentes záróvonalat létesített mögöttünk, a Boráros tér torkolatában, ahol minden teketória nélkül agyonlőtték az arcvonalból hátraszivárgókat.)

Amíg a Gyáli-tanya táján csend és nyugalom honolt, addig Ócsa D-en – szinte észrevétlenül, villámgyorsan – rettenetes dolgok történtek. A szovjet harckocsikat kísérő és biztosító lövészek, még mielőtt Sebestyének védekezhettek vagy megadhatták volna ma-

gukat, a lövegállásokat rajtaütéssel elfoglalták. Mindössze két emberünk menekült meg, ezek is csak a szerencsének köszönhették életüket, mivel hátrább egy házban a lőszer elhelyezésével bíbelődtek a rajtaütés pillanatában. A hír – Sebestyén főhadnagyot mindenki szerette – a visszájára fordította korábbi elképzeléseinket. Ha az oroszok a velük szembekerülő ejtőernyősöket ilyen rövid úton „elintézik" – mondták embereink –, akkor kötözni való bolond, aki megkísérli az átállást. Persze senki nem gondolt arra, hogy a rohamozó szovjet katonák csak azt tették, amit tenniük kellett.

Ilyen előzmények után, amikor – úgy emlékezem, okt. 9-én – harcérintkezésbe kerültünk a szovjet páncélosokkal: revánstól fűtött embereink iszonyú, kemény csapást mértek az első hullám T–34-eseire. Ez a közvetlen közelből, kézi páncéltörő fegyverekkel végrehajtott tűzrajtaütés, melynél négy vagy öt harckocsi pusztult el, több pedig megsérült, tulajdonképpen elég is volt ahhoz, hogy ezen a keskeny frontszakaszon megállítsa a szovjet támadás lendületét.

„Poki" – ahogyan Pokornyi őrnagyot mindenki nevezte – az első támadás visszaverésének sikerén felbuzdulva, ittas és diadalittas állapotában felháborító ostobaságra ragadtatta magát.

Már előző nap hozzánk csapódott alárendelés vagy vezénylés formájában két Nimród típusú páncélvadász, teljes kezelőszemélyzettel. Ezek a Nimródok már akkor sem értek semmit, amikor rendszeresítették őket, most meg – mivel közben rohamosan fejlődött a harckocsik páncélzata, gyorsasága, mozgékonysága és főleg tűzereje – teljesen hasznavehetetlen, a harckocsikra nézve ártalmatlan ócskavasnak számítottak. A hernyótalpra szerelt 40 mm-es gépágyú, melyet alacsony (nem is acél, hanem silány lemezből készült)

mellvéd vett körül, semmi veszélyt nem jelentett a harckocsik számára, a nyitott bádog mosóteknőben levő kezelők viszont szinte védtelenek voltak. Az egyik Nimród éppen csak eltotyogott Soroksárig, s itt mindjárt be is döglött, de a másikat – a szerencsétlent – most Poki magához rendelte. Amikor az éktelen robajjal és csattogással közlekedő – fekete és bűzös olajfelhőben imbolygó – „csodafegyver" előállt, Poki nagy üggyel-bajjal, egyik kezében egy üveg konyakkal, felkapaszkodott rá . . . Jócskán szédülhetett fent, a mosóteknőben állva, mert szabad karjával átkarolta a löveget, míg a konyakot a magasba emelve, valamilyen bizonytalan irányba legyintett vele. Megrugdosta a vezetőfülke hátát, majd – néhány csuklással tarkítva – eldadogta a hadtörténelem legtömörebb támadási parancsát: – „Indíts, te gyáva disznó! Irány: előre! . . . Meg ne merj állni a kecskeméti »Beretvás«-ig! Fiúk, utánam! A »Beretvás«-ban vacsorázunk ma . . . Mindent én fizetek . . .!"

A megszeppent pilóta meg is lódította a Nimródot, mely bukdácsolt is néhány métert az oroszok felé. Ezek rövidesen felocsúdtak azonban – hiszen nem mindennapi látvány az önjáró mosóteknő sem, hát még ha annak tetején flaskát szorongató, tökrészeg figura tántorog –, és hamarosan pusztító aknatüzet zúdítottak rá. Poki elejtette az üveget, fejéhez kapott, és úgy bukott ki a kocsiból, mint egy krumpliszsák.

A legközelebb levő ejtőernyősök becsületére váljék, hogy – bajtársról lévén szó – saját életük kockáztatásával kimentették, sátorlapba göngyölve visszacibálták Pokornyit, holott önmaga ellensége volt, amikor ittas fővel ostoba, értelmetlen, ön- és közveszélyes magatartást tanúsított. Pokornyit, aki súlyosan megsebesült, az égig magasztalta a nyilas sajtó, valósággal nemzeti hőst fabrikáltak belőle, zsidó villát kapott a

Rózsadombon ajándékba, Szálasitól pedig a Tiszti Arany Vitézségi Érmet. Ő fürödhetett a dicsőség fényében, mi pedig megszabadultunk egy súlyos tehertételtől, szóval mindenki jól járt. Tassonyi Edömér vette át a parancsnokságot, de – az igazat megvallva – magam sem tudom, hogy minek nevezzem az egységet, mely most Pokornyi után Tassonyira szállt. Hivatalosan ezred lett volna, de ennek – ekkor – még csak az az egy zlj.-a létezett, mely Soroksár–Dunaharaszti térségében harcban állt. A II. zlj. – Ugron szds. psága alatt – csak hetekkel később érte el a hadrafoghatóság minimális, szükségszerű fokát, mivel ennek zömét a nyilasok által falragaszokon meghirdetett általános mozgósítás keretében Pápára bevonult kiképzetlen, fiatal gyerkőcök, az ejtőernyős leventék alkották. Ezek kerültek december elején előbb Csepelre, onnan Fót, Mogyoród után az Ipoly és Garam térségébe, ahol fel is morzsolódtak. Valójában az ejtőernyősök sohasem kerültek ezredként egységesen, egy időben, azonos térségben bevetésre, hanem mindvégig zlj.-ként, jó távol egymástól, szoros kétoldali német kötelékben, mondhatnám: német felügyelet és ellenőrzés mellett. Véletlen lett volna ez? Aligha.

A következő néhány nap – úgyszólván – csendben, esemény nélkül telt el. A szovjet páncélosok nem erőltették a támadást, mi meg örültünk, hogy nyugton hagynak minket. A meg-megismétlődő lövöldözés sem kárt, sem veszélyt nem jelentett az egyik oldalon sem. Olyan sajátos jelbeszéd volt ez csupán, melyben az oroszok tudtunkra adták: hahó! itt vagyunk!... – mire is kieresztettünk egy sorozatot a nagy semmibe: jól van, mi sem mentünk el!...

Egy – akkor még mulatságosnak vélt – epizódot akkor is meg kell említenem, ha erre nem Csepelen, de máshol sem szívesen emlékeznek vissza. Szó volt

már korábban is arról, hogy a légvédelmi Billnitzer-csoporton kívül nem kaptunk tűztámogatást. Ezen az ejtőernyős leleményesség úgy segített, hogy egy – az állásainkba behatolt, de ott kilőtt – szovjet harckocsit, illetve annak lövegét használtuk. Volt hozzáértő kezelőszemélyzetünk, hiszen nem volt probléma összeszedni azokat az ejtőernyősöket, akiknek eredeti fegyverneme a tüzérség volt. Ezek átfordították a lövegtornyot, és máról holnapra használható 105 mm-es ágyúnk lett, méghozzá biztos acélpajzs mögött. De ez – nyilván – nem lehetett elég. Erről szerezhettek tudomást a csepeli Weiss Manfrédban. Egy napon ugyanis – azt hiszem, okt. 30-án vagy 31-én – három tehergépkocsi állt elénk. Esőköpenyes fickók valamilyen eddig soha nem látott masinát raktak le a kocsikról. Ez a WM Művek nyilas pártszervezetének az „ajándéka" volt, ezt nagy büszkeséggel közölték. Szónoklat is volt, melyben a két komplett példányban kapott szerkezetet „Fau Szálasi"-nak becézték, a Londonra zúdított „Vergeltungs-Waffe" (megtorló fegyver) közismert rövidítése után. Ez a szerkezet talplemezre szerelt, azon fogas kor-, illetve fogas félkörívvel forgatható és emelhető cső volt, melyből az úton-útfélen található páncélöklöt ki lehetett lőni. Célozni csak úgy találomra lehetett vele, de a „panzerfaust" – mint valami részeg buzogány – jó messzire elkalimpált, és pokoli nagyot pukkant. Ijesztgetésre alkalmas volt ez a csodafegyver, másra azonban nem. Csak az volt a baj, hogy a háború ötödik évében a pukkanástól már a fogatlan nénikék, a pelenkás csecsemők sem ijedtek meg. Az esőkopenyes csepeli „testvérek" egy darabig eljátszogattak találmányukkal, az ejtőernyősök szüntelen csipkelődései és gúnyolódásai közepette, azután ők is eloldalogtak, a rozsdára bízva az út árkába lökött tákolmányukat.

1944. november 1-én eligazításra, fontos parancs átvételére berendeltek a Károly király-laktanyába. Bár senki – Pokornyi vagy Tassonyi – se bízott meg hivatalosan a segédtiszti teendőkkel, valahogyan rám maradt minden olyan feladat, ami egy kevés szervezést, adminisztrációt, rendszerezést igényelt. Amikor Tassonyi átvette az ezredparancsnokságot (mely csak elviekben, papíron létezett), kialakult egy olyan harmonikus, súrlódásmentes, összeszokott vezetési stílus közöttünk, amit csak a régi Róma consuljai valósítottak meg előttünk. Tassonyi – akit sohasem lehetett megtalálni, mert bejelentés nélkül elkószált, zsebre dugott kézzel, legtöbbször fegyvertelenül, legfeljebb egy kézigránáttal a zsebében – tudta, hogy nyugodtan mászkálhat, tereferélhet, heccelődhet, virtuskodhat embereivel a legelső vonalban, de inkább még az előtt is, mert engem a parancsnokság harcálláspontján úgyis elér Szügyi, Lajtos, a Gyáli-tanyánál hozzánk csatlakozó szomszédos német alakulat összekötője, a Billnitzerek figyelőtisztje, az eü. szolgálat vezetője, az étkezés, a lőszerellátás vezetője, a híradósok stb., és ha kell: majd én intézkedem. Ő az ilyesmikkel sohasem bíbelődött, mindez nem érdekelte. Csak egyvalami izgatta már évek óta: tüdővérzése, amit még 41/42 telén szerzett be egy síverseny közben, amikor csúnyán bukott. Azóta – lényegében – csak a becsületes, férfihoz és vérbeli sportemberhez méltó, bátor halált kereste, ami – ahogyan ez már lenni szokott – kaján vigyorgással megkímélte a brjanszki erdőben, a Mizunka-völgyben, Vezérszállásnál s itt is, magával ragadva másokat, akik még szerették, féltették az életüket. Ha valaha emberre ráillett a mondás: „nem fogja a golyó" vagy „naponta szemközt köpi a halált" – akkor ez Tassonyi volt. Utóbb, amikor újra leromlott, tüdeje felszakadt (ilyen állapotban volt például

1945. január 1–10. között), őt bosszantotta, ingerelte legjobban az, hogy bármilyen őrült dolgot művel, nem képes elérni, hogy eltalálják . . .

A Károly király-laktanyában ekkor ismertem meg közelebbről a ho. vkf.-ét, Lajtos őrnagyot. Halk, csendes, nyugodt beszédű ember volt, világosan, határozottan, mégis végtelenül udvariasan, választékosan fejezte ki magát – kellemes benyomást keltett bennem már az első percben. Arról, hogy Balássy felhívta a figyelmét rám, illetve hogy én is tudok arról, hogy minden tekintetben bizalommal lehetek iránta, egyikünk sem tett említést. A feladat, amit közölni kívánt, világos volt. November 2-án, a szürkület beálltával kivonnak minket Soroksár és Dunaharaszti térségéből. Ettől kezdve a „Feldherrenhalle" ho. alárendeltségébe tartozunk. Megbeszéltük a kivonás, a leváltás ütemeit, részleteit. A védőkörletet tőlünk a 22. SS lov. ho. veszi át. Megbeszéltük, hogy hol, hány autóbusz legyen készen elszállításunkra, s hogyan biztosítsuk a rakodást, a szállítást. Az új alkalmazási terület: Gödöllő, Kistarcsa, Isaszeg. Minden további utasítást már a „Feldherrenhallé"-tól kapok, amelynek I./A-jánál holnap, azaz november 2-án déli 12 óráig eligazítás végett jelentkeznem kell a gödöllői kastélyban. Amikor kezet fogtunk, hangsúly nélkül, könnyedén ezzel bocsátott el: – „Ne heveskedjetek. Már csak egy a fontos: az, hogy minél többen, ha lehet, mindnyájan túléljük azt, ami még előttünk áll. Mindent pótolni lehet, csak az elveszett életeket nem . . ."

Hazaugrottam, megnéztem a családot. Igen: családot, hiszen feleségemen kívül velünk volt a húga s annak két apró gyermeke is. Soroksáron tájékoztattam Tassonyit, megbeszéltük a teendőket.

Összeállítottam a „Kampfstärkemeldung"-ot (harc-

értékjelelentést), melyet – tudtam – követelni fog a „Feldherrenhalle". Kora reggel elindultam Gödöllőre, hogy – lehetőleg – még nappal, igen alaposan tájékozódhassak a helyszínen mindenről, bár a térképen jól megnéztem, memorizáltam előre azt, amit a síkrajz és domborzat elárul a valóságos terepről. Kisebb karavánnak is beillett oszlopunk, hiszen magammal vittem valamennyi jelentősebb motorosunkat, a század- és önálló szakaszparancsnokokat (vagy azok helyettesét) a hadtáp- és eü. szolgálat vezetőjét, és – fedezetül és biztosításunkra – az egész eje. kerékpáros szakaszt, ezúttal tehergépkocsikon szállítva.

A 3. sz. főúton csak igen nehezen, körülményesen tudtam Gödöllő felé haladni, valósággal át kellett furakodni a rendezetlenül visszaözönlő, az út egész szélességét elfoglaló visszavonuló katonai menetoszlopok és pánikszerűen menekülő polgári lakosok között. Az utóbbiak – szívet szorító, megdöbbentő kép volt ez – a legkülönfélébb járműveken, bútorral és ingóságokkal, mindenféle limlommal feltornyozott rozoga teherautókon, lovas kocsin, múzeumba való hintókon, lőcsös parasztszekéren, kétkerekű kordélyon, gyalogosan, taligát vagy gyerekkocsit tolva-húzva özönlöttek, zúdultak, nyomakodtak – mint feltartóztathatatlan áradat – nyugat felé. Egy-egy harckocsi vagy tüzérségi menetoszlop kíméletlenül árokba taszítva – ha nem legázolva – mindent és mindenkit, csak ott és addig vágott magának rést, ahol és amíg éppen elhaladt – s mögöttük a hömpölygő, sűrű közeg újra összezárult. Itt – állapítottam meg – a mi testes, széles autóbuszaink képtelenek lesznek áthatolni. Előszedtem a térképeimet, és kijelöltem azt a terelő útvonalat, melyen – úgy gondoltam – nagyobb torlódás nélkül haladhatnak járműveink. Ennek szemrevételezésére és megjelölésére a felderítők parancsnokát azonnal elirányítottam.

Gödöllőn – ha ugyan fokozni lehet az úton tapasztalt káoszt – még nagyobb volt a felfordulás, fejetlenség. Itt tajtékzott, örvénylett a fővárosba igyekvő menekülők, illetve a védelemhez felvonuló katonai oszlopok hullámzása. Hálás célpont lett volna a csatarepülők számára, de felettünk – szerencsénkre – csak német Messereket és sivítva, vijjogva le-lecsapó Ju–87-es Stukákat láttunk. A tompa, szüntelen moraj – ahogyan tovább haladtunk kelet felé – lassan fejfájdító dörgéssé, dübörgéssé fokozódott.

A kastélyban – bár már korábban is jártam ott, igaz, merőben más, békésebb körülmények között – a'g 'smertem ki magam. Felbolygatott, menekülőben lev' 'atonai táborra, útra készülődő vándorcirkuszra emlékeztetett minden. A féltett, gondosan ápolt virágágyak, ritka díszcserjék, rózsalugasok feltúrva, széttaposva – üvegcserép, üres konzervdoboz, lőszeres ládák és üzemanyagtartályok roncsai, olajfolt és emberi ürülék mindenfelé. A márvány főlépcső előtt szurtos, olajos szerelők egy hosszan kiterített hernyólánccal bíbelődnek, mely mint döglött kígyó hever a teraszon. Bent az előcsarnokban zsong, nyüzsög a sisakos, bőrruhás motoros futár, füttyög a forgalmi sávra hangolt rádió, a vétel gyenge, mert a teleszkópantenna beleakadt a nehéz, mézsárga brokátfüggönybe. A katona felnéz, átkokat morzsol foga között, s egyetlen rántással tépi le a magyar címerpajzzsal hímzett függönyt... Odébb – hatalmas olajtócsában – motorkerékpárt szerelnek, a kormos alkatrészeket – szép sorjában, egymás mellé kirakják a halványlila, arannyal átszőtt kanapéra... A fal mentén, hatalmas fotelban – mely trónnak is beillik – páncélos katona terpeszkedik, nadrágja térdig visszatűrve, s angyali nyugalommal lábat áztat egy vagyont érő, műkincsnek számító Zsolnay-tálban... A túlsó oldalon

vérző, égett és tépett testű sebesültek, közöttük unottan, egykedvűen orvosok, ápolók mozognak. Bűz és mocsok, zaj és ingerültség mindenütt. Gödöllő, királyi kastély, 1944. november 2., halottak napja.

Fásultan, gépiesen tudomásul veszik, hogy nekik leszünk alárendelve. A vk. tiszt, akihez tartozom, halálosan fáradt, feje le-lecsuklik, szeme véres, alig képes nyitva tartani. Ismerteti a helyzetet, a ránk váró feladatot. A Gyertyános-tömb védelmét bízzák ránk – kulcsfontosságú, az egész környék felett uralkodó magaslat. A sáv, melyben védekeznünk kell, ismét túlméretezett, ezt azonnal közlöm. Az őrnagy vállat von, kezével jelzi: tudja ezt ő maga is, de nincs más megoldás, ember alig jut máshová is. Még tüzérség van a legtöbb, egy magyar és egy német tarackos osztály, s egy további 120 mm-es aknavető üteg támogatásával számolhatunk, a magunk vetőin kívül. A terep adottságai miatt harckocsitámadással nem kell számolni, a páncélelhárítás súlya a 3. sz. főút mentén, illetve annak térségében lesz. Tisztázzuk még a szükséges rutindolgokat, a vezetékes és rádiós összeköttetés forgalmi adatait, a fedőneveket, a jelentéseket, a lőszer- és élelemellátást, egészségügyi kérdéseket. Forró fekete helyett cikóriás, savanyú pótkávét iszik – bal kezével szájához emeli a dúsan aranyozott, koronával és királyi címerrel díszített csészét (meisseni), jobbjával gyors, gyakorlott vonásokkal térképembe rajzolja a fő ellenállás vonalát, a csatlakozó- és vonatkozási pontokat.

Mennék már Isaszegre, fel a Gyertyánosra, de kíséretem szétszéledt, bámészkodnak, álmélkodnak a mesés gazdagság, a fejedelmi pompa ma még fellelhető maradványain. Holnap, holnapután: már belep, bemocskol, elpusztít mindent a háború, eltűnik a törté-

nelem feneketlen süllyesztőjében egy korszak, egy társadalom s vele együtt ez a királyi kastély is . . .

Isaszeg. A „Hangyá"-ban ideiglenes harcálláspontot létesítek, innen irányítjuk majd a kirakodást, a védőkörletbe való felvonulást. Megkeresem a „Feldherrenhalle" eligazítóját, aki részletesen tájékoztat a pillanatnyi helyzetről. Már nagyon várnak, sürgetnek minket. Alig egy gyenge, leharcolt lövész szd.-ra való emberük van elöl, inkább csak megfigyelők, mint védők. Polgári lakosok – műszaki irányítás mellett – nagyjából elvégzik fészkeink földmunkáját, mire ejtőernyőseink beérkeznek.

„Tigris"-ek dübörögnek át a községen – vastag acélkábellel kiégett harckocsit vontat az egyik. A löveg csöve félrebillent, a kacsa sandít így az esőre, fél szemmel, felfelé. A motorházon két hullát fektettek keresztbe, fekete bőrruhás német páncélosok. Hanyatt fekszenek, tátott szájjal, mély, fekete szemgödrük arra a füstös halra emlékeztet, mely – régen, gyermekkoromban – a kis budai fűszerbolt ajtaján himbálódzva mindig megrémített.

– „Van itt orvos?" – tetejéig sáros rádióskocsiból kiált valaki felénk, igenlő válaszunkra sátorlapba göngyölt emberalakot cipelnek be. Zászlós a sebesült, sötétbarna, kocsonyás kötés tapad jobb csípőjére. Még él, ajka és szeme rezdül, hangot azonban már nem tud adni. Farkas Pali – ugró orvosunk – megnézi sebét, pulzusát, szemreflexét. – „Már nem lehet megmenteni" – fordul a zászlós kísérőihez. Az egyik, akinek bakancsáról levált a talp, a haldokló zászlós csizmájához méri lábát. – „Ha jól nézem – motyogja – éppen passzolnia kell . . ." A másik hidegen, tárgyilagosan kioktatja: – „Akkor meg ne gatyázz . . . addig húzd le róla, míg be nem áll a hullamerevség."

Motorberregés. Beérkezik Tassonyi, aki éppoly jól

és merészen motorozik, mint amilyen jól sízik, vitorlázórepül vagy ejtőernyőzik. Tájékoztatom, de megzavarnak. Tolakodón, erőszakosan áll, topog, köhécsel a nyakunkon egy alak, hogy észrevegyük, szóhoz juttassuk. Savanyú, hosszúra nyúlt, lófejű ember, kancsi, közel álló, apró disznószemek. Civil, de nyakában géppisztoly lóg, és persze karján Árpád-sávos karszalag. – „Testvérek – mondja –, elfogtam egy szökevényt, katonaszökevényt..." – Mellette valóban halálsápadtan, lehorgasztott fővel, spárgával összekötözött kezekkel fiatal katona áll, alig túl a leventekoron. – „Mit csináljak vele, testvérek?" – Tassonyi a térképpel foglalatoskodik, oda se figyel. Zavarja a lópofájú tolakodó közelsége, így hát rárivall: – „Mit áll itt? Menjen a fenébe, érti? Csináljon, amit akar!" – A nyilas – hideg tekintete van – vállat rándít, s az ajtó felé lökdösi foglyát. – „Na, hallotta? Akkor most tudja, mi következik?" – a géppisztoly csövét a fiú lapockájába döfi, és taszigálja hátra, az épület végébe. Feleszmélünk, hiszen ez a rohadt nyilas képes ledurrantani ezt a beijedt kölyköt! Néhány gyors, kurta parancs. Hátrafut két ejtőernyős, még épp jókor. A fiú már a fal mellett állt, arccal a falusi kocsma kátrányos, bűzös vizeldéjének. A „testvér"-t leszerelik, feléken billentik embereink. A fiú hunyorogva dörzsölgeti csuklóin a spárga helyét, még képtelen felfogni helyzetét.

Tassonyi barátságosan mellbe vágja a megszeppent legénykét, és így összegzi a történtek tanulságát. – „A katona ne végezzen félmunkát! Ha szökésre szánja magát: szökjön meg úgy, hogy ne találhassanak rá!"

Berúgja az 500-as BMW-t, felkuporodok mögéje, s jól belecsimpaszkodom a vállába, mert ismerem, hogy Edömér olyan „gavallérstarttal" indul, hogy az ember lába közül kiugrik a motor. Még hátraordít a

fiúnak: „Te! Ha nincs jó papírod, maradj inkább közöttünk, itt biztonságban lehetsz!" –, aztán csonttörő, agyvelőt rázó száguldással megcélozzuk a Gyertyánost. Olyasmi ez a hegytömb, mint egy nagy kenyér. Ahol megszelték: járhatatlan sűrű, bokros, bozótos meredekkel ad helyet a Tápiónak, hogy alatta folydogálhasson. A pék, hogy a kenyér hasonlatánál maradjunk, hüvelykujját belenyomta a lágy tésztába az egyik hosszanti oldalon. Itt széles talpú, egyenletesen emelkedő teknő keletkezett. Ennek középvonalán vezet fel a földút Isaszegről a hegy tetejére. A község alatt több a szőlő, gyümölcsös, feljebb lábon felejtett, szárazan csörgő-zörgő kukoricatáblák, szabálytalan, szeszélyes alakú akác- és vegyes lombos erdőparcellákkal tarkítva. Fenn a tetőn – kétoldalt ezt is erdő szegélyezi – kopasz lucernás. Ha nem november lenne és ha nem gyülekezne kékesszürke köd a Tápió völgyében: nagy távolságú kilátás nyílna innen. Még talán szép is lenne – máskor, más körülmények között – ez a gyertyánosi idill. Körülnézünk, megkeressük a fészkeket, melyeket el kell foglalnunk. Gyatra, kezdetleges a földmunka, csak arra jó, hogy felhívja ránk a szovjet repülők, tüzérségi figyelők, felderítők figyelmét. Isaszeg felől tompa motorzúgás mormolását sodorja fel hozzánk a szél, lassan be is sötétedik. Megjöttek a mieinket szállító pesti kék autóbuszok. Az eligazítók, felvezetők mindenütt a helyükön, egymás után mindenki elfoglalja a védőállást. Előkerül egy német százados, és azt mondja, ő az összekötő is meg a „Feldherrenhalle" ArKo (Artillierre Kommandeur, tüzérparancsnok) alatt összevont hadosztályt támogató német és magyar tüzérség 1. sz. főfigyelője is. Közvetlen, vezetékes és rádiós összeköttetést épít az ArKóhoz, így a tűzösszpontosítás, a zárótűz kiváltása stb. kiválóan biztosítható. Bevált recept – kedélyes-

kedik a germán. A főfigyelő lesz a mi harcálláspontunk is. A Tápió felőli meredek szélén, a védőállás közepén, annak töréspontjában, mondhatnám könyökén rendezkedünk be. Egy fészek vagyunk mi magunk is, a Tápióra meredeken lejtő agyagos vízmosás felső peremén. A lyuk, ahová a német meg a mi rádiósunk és három hírvivő – egyben személyi biztonságunkért felelős testőr – betelepednek: még nekik is szűk. Tassonyi kószál, cserkészik – neki nem kell helyet biztosítani. Szemerkél az eső vagy köd, csontig ható hideg, nyirkos itt fent a tetőn. A tejeskávészínű párán sűrű, jóformán szüntelen narancssárga villanások ütnek át balkézre, amelyre a 3. sz. főút nyúlik előre Aszód felé, előre és jobbra is, a Tápió völgyén végig. Ez már a front, a morajlás fokozatos erősödése és gyengülése a kapkodó, változó irányú szél szeszélyétől függ. Kattogva, hörögve szovjet repülők húznak fölénk. Potyog az áldás, sivítva érkeznek a szeretetcsomagok. Felnyög a Gyertyános minden becsapódás nyomán. Az egyik bomba a közelünkben hull le, éppen a vízmosás peremét kapja el. A légnyomás egy rakásra hajít minket, köpdöshetjük a sarat, a földet. De – mint mindenből: ebből is fakadt valami jó – fáradság nélkül ölünkbe pottyant egy összkomfortos támpont, kitérő harcálláspont. A testőrséget áttelepítem a bombatölcsérbe, kicsit fazonra igazítják kívül-belül, és íme, rövid idő alatt különb a mienknél! Gyorsan, jól dolgoznak híradósaink, megépül a vezeték valamennyi fészekhez, a vezetőálláshoz, a segélyhelyhez, az ellátókhoz. Van dolgom, észre sem veszem, hogy éjszaka van, nemsokára hajnal. Sorra végigjárom a fészkeket, köd is van, sötét is van, a terepet is csak a térkép utáni emlék alapján ismerem, de még ki lehet jelölni a fészkek kölcsönös tűz- és egyéb támogatásának módját, irányát, a vonatko-

zási pontokat, a lőszer- és élelemellátás módját, útvonalát. Balra a „Feldherrenhalle" véd, óvatos fickók, a 3. sz. főút mindkét oldalát maguk tartják kézben, ezt nem bízzák ránk, magyarokra. Jó okuk van erre. Mert amikor a bal szélső fészkünk elhagyása után kapcsolatot próbálok teremteni a szomszédos – tájékoztatás szerint – magyar ezreddel, senkit se találok. Hosszas botladozás és hahózás után két magyarra bukkanok. Baktatnak komótosan, tempósan lefelé a hegyről, be Isaszegre. Puskájuk a vállukon, tusával felfelé, mint gyakorlaton, ezzel jelezve, hogy ők már „harcon kívül" helyezték önmagukat. – „Hová, hová, öregem?" – mondom barátságosan. – „Hát amoda, la..." – billent állával az öregebb a falu felé. – „Hogyhogy?" – kérdem, miközben csiklandoz a nevetés a pazar figurák láttán. – „Hát, instállom – szippant nagyot az orrán a magyar –, ahogy elcsendesedik... visszük az irhánkat! Tessen mán megengedni, tiszt úr, ugyan miért hagynánk magunkat éppen itt, e helyt agyonveretni? Így is mink lennénk már az utolsók... mivel a komám csak lassan halad, az ukránka végett..."

A koma valóban a kukoricát trágyázza most is. Ballag újra a két magyar. Győr megyeiek, van mit kutyagolniok hazáig. Az éjszakai kaland egészen mulatságos lenne, de a jobbszárnyunk – ezek szerint – a levegőben lóg. Hátrakanyarítjuk a szélső fészkeket, így csatlakozik a vonal a tartalékkal. Zárt, sündisznóállást képezünk, körkörös védelmet.

Légitámadást kapunk, nem is egyet. De ezeknek a szele ér minket, a 3. sz. műút zsúfolt forgalma a valódi célpont. Tapogatózva megszólal a szovjet tüzérség is, előbb egy 15-ös taracküteg lődözi körül állásainkat. Másnap délután már sorra jelentkeznek a 105-ös, a 12-es aknavetők, sorozatvetők. Ennyi löveg-

gel akár a Siegfried-vonalat is át lehetne törni, mondogatjuk, igazán kár ez a nagy felhajtás, amikor mi csak néhány – gyatrán kiásott – sáros gödörben üldögélünk. Szürkület után már két harcjárőr is felbukkan, körüljárnak, szimatolnak, gusztálnak minket, de néhány, szórványos lövésváltás után azonnal visszahúzódnak. Esik az eső, ázunk és fázunk, s nincs fedél a fejünk felett, még egy ócska csőszkunyhó sem akad erre. Sátorlapot feszítünk a gödör fölé, ezt paskolja a meg-megújuló hideg zuhany. Kibírhatatlan ez az őrjítő, monoton kopogás, csobogás, a levegő is fülledtté válik a sátorlap alatt, kábító az összezsúfolt, mosdatlan testek bűze, az átázott posztóruhák fojtogató, nehéz szaga. A német kapitányt mindez egy cseppet se zavarja. Kinyújtott lábbal ül, kényelmesen nekiveti hátát a nyers földnek, fülén a hallgató, ujja a rádiótávbeszélő gombján, orrán, arcán végigcsorog a sátorlap öbléről lefolyó híg sár – és alszik édesdeden, még horkol is hozzá. Időnként, gépiesen, bekapcsolja készülékét – talán maga sem tud erről –, és megszólal: – „Giesskanne, Giesskanne . . .! Hier Titelbild, hier Titelbild. Alles in Ordnung, ende, ende . . .” Tassonyival egész éjjel mászkálunk. Végigjárjuk a fészkeket, megpróbáljuk elviselhetőbbé tenni a helyzetet. A bombák által kitört, kidöntött fákat ráborítjuk a lövészgödrökre, erre kukoricaszár kerül, majd egy réteg sátorlap és újra a kukoricaszár. A magunkét is így alakítjuk át.

A mozgókonyháról való étkeztetés, az adagolás és kiosztás megszokott módja kivihetetlen volt. A „rituális” katonamenü: babgulyás, rizses hús, pörkölt burgonyával stb. ehetetlen volt, mire eljutott az emberekhez. Mást kellett kitalálni. A felvételezésnél „száraz” élelmiszert igényeltünk, kolbászt, téliszalámit, vajat, sajtot, szalonnát, a nyers sertéshúst pedig

– amennyiben ezt kaptunk – lesüttettük. Joach segítségével ezután annyi főzőládát szereztünk, ahány fészek volt a védőállásban. Ezekben – naponta kétszer – forró rumos teát és forró rumos feketekávét hoztak fel a hegyre német oldalkocsis, terepjáró BMW-k, a csomagolt hideg élelemmel együtt. A motorkerékpárok se merészkedtek – persze – átlépni a peremvonalat, hiszen menten kilőtték volna azokat a szemközt felállított csinn-bummok, de a peremvonal mögött bomba- és gránáttölcsérekből már kötéllel be lehetett húzni a fészkekbe a főzőládákat. Így ment a lőszer és egyéb szükséges holmi utánpótlása is.

A fokozatosan erősödő tüzérségi tűz gyakran szakította el vezetékes összeköttetéseinket. A vonalvizsgáló járőrök áldozatkész munkát végeztek, de elég komoly veszteségeink is származtak ebből. Ha egy tápvonal megszakadt: azonnal nyugtalanság, idegesség, feszültség keletkezett, ami meg felesleges lövöldözéshez, bonyodalmakhoz vezetett. A sűrű ködben, átláthatatlan őszi esőben, éjjeli sötétségben – volt erre néhány példa - egymásra lövöldöztünk, jól megdobáltuk egymást kézigránáttal is, amikor az összekötő, vagy vonalvizsgáló járőrt támadó, beszivárgó oroszoknak néztük. Joach erre kábeldobokat szerzett, s a viszonylag csendesebb időszakokban más-más nyomvonalon vezetett, párhuzamos vezetékrendszert építettünk ki.

Lorentz százados derült, hangulatos ember volt. Hogy teljen az idő, emlékezetből elmondta az egész árjegyzéket, amivel a civil életben dolgozott. – „Uraim! Ekekapáink utolérhetetlenek! Állítható sortávolság, szabályozható mélység! Kapható ló- és traktorvontatásos kivitelben, rozsdamentes, tetszetős fedőfestéssel, három garnitúra kapával, pótalkatrészekkel! Uraim! Tekintsék meg erőgépeinket, melyeket gyá-

runk speciálisan az afrikai klíma- és talajviszonyokra konstruált . . ."

Jó játék volt ez, és Joach Lorentz mesterien tudott színészkedni, komédiázni. Az ő segítségével tudtam például én mindvégig megőrizni nyugalmamat, biztonságérzetemet. Kikapcsolódtunk, elvontuk figyelmünket a valóságos helyzetről, pihentettük, megnyugtattuk idegeinket. Mókáztunk. Joach is olvasta Franz Werfel *A Musa Dagh negyven napja* című regényét, helyzetünket azonosítottuk Bagradjan örményeinek harcával. Persze: a Musa Dagh és a Gyertyános, az örmények és mi két különböző szituáció, két különböző világ volt. Azoknak a tenger fölé magasló Mózes-hegyen – volt miért harcolni. De nekünk? . . . Miért is csináljuk az egészet? Nincs olyan csorgó nyálú hülye, aki elhinné azt, hogy ez a szétszórt, demoralizált német–magyar sereg, mely megfutott Moszkva alól, melyet kivertek Sztálingrádból, Kijevből, egész Ukrajnából, Erdélyből: itt, éppen itt, a köpésnyi Tápió partján veti meg a lábát, és fordítja vissza a hadiszerencse kerekét! De akkor miért csináljuk, amit csinálunk?

Akit a sáros, sekély lövészgödörbe szorít az életösztön, az hamar belátja, hogy olyan jelentéktelen, név és jelleg nélküli porszem, hogy abszolúte semmi befolyása sincs a nagy dolgok, a lényegi összefüggések kimenetelére, irányítására. Ilyenkor – az önérzet, az önbecsülés utolsó morzsáinak mentésére – elméletek, magyarázatok születnek az ember agyában, azt bizonyítandó, hogy az ember látja a célját, értelmét annak, amibe – egyébként – pehelyként sodorta a történelem megvadult vihara. Mi – akkor úgy gondoltuk, hogy a mi drága, szép Budapestünket úgy és akkor mentesítjük a pusztulás elől, ha az oroszokat tisztes távolban megállásra kényszerítjük tőle. Azt gondol-

tuk, hogy ha egyszer a szovjet támadó itt vagy ott behatol a városba: elkerülhetetlenül kezdetét veszi a helységharc, a legádázabb, legkomiszabb, háztól házig menő küzdelem. Abban reménykedtünk – olykor egészen komolyan hittük is ezt –, hogy Budapest „nyílt város" státust kap a hadviselő felek mindegyikétől, ám ennek az lett volna az előfeltétele, hogy a háborút a város határain kívül tartsuk. Ezért vállaltuk a védőgyűrű ránk eső szakaszát Soroksárnál, Dunaharasztinál, s most itt Isaszegnél, és – talán – ha Steinmetz és Osztapenko életben marad: elgondolásunk valósággá válik... De ezt – mármint a szovjet parlamenterek gyalázatos meggyilkolását – ott és akkor nem tudhattuk előre.

A negyedik vagy ötödik napon lerendeltek a 3. sz. főút egy meghatározott pontjára. Erősítést kapunk, közölték, s azt kell felvezetnem, elosztanom a védőállásban. A megadott helyen meg is találtam a már ismert pesti autóbusz-karavánt. Kb. kétszáz-kétszázötven ember érkezett, egy hangoskodó, handabandázó törzstiszt – őrnagy vagy alezredes lehetett, a sötétben nem láttam – vezetésével. Életüket és vérüket feláldozásra ajánlotta a hungarizmus oltárán, a Kárpátok megszentelt bércei... borzasztó hallgatni az ilyen hangzatos frázisokat, különösen 1944. novemberben, a gödöllői országúton... Közöltem, hogy pillanatokon belül cafattá lövi az orosz közepes tüzérség az egész hungarista toborzógyűlést, ha nem iszkolunk el innen. Erre – mit tesz isten? – a nagyszájú tiszt pánikszerűen felmászik az első autóbuszra, és úgy elszáguld Pest felé, hogy még annyit se mond: bikmakk...

Elmennek a buszok, én meg ott maradok a vaksötétben, a csendben döbbenten álldogáló csoporttal. No, most mit kezdjek velük? Kérdem, van-e tiszt közöttük. Mozgolódás, jelentkezik két árnyék. Az egyik

tartalékos hadnagy, járásbíró Szekszárdon, ötvenéves. A másik zászlós, valamelyik sütőoszlopnál szolgál. Remek! Egy járásbíró és egy pék: pont ők hiányoznak nekünk! És a többiek: számkukacok, irodamolyok, hullamosók, pocsolyacsőszök – még a torpedószázadtól is van egy főmatróz vagy micsoda, ez tehát a földkerekség legtarkább, legmulatságosabb színtársulata. Kiderül, hogy szabadságolták őket csapatjaiknál, és mind ma érkeztek Pestre, ki innen, ki onnan. A pályaudvaron elkapták őket, bekísérték valamennyit az Állomáspság-ra, s amikor 200–250 összegyűlt: kihozták őket'ide. Van puskájuk is, az autóbusz lépcsőjén felszállás közben mindegyik markába nyomtak egy ősrégi mannlichert, tíz tölténnyel, az csak úgy, zsebben. Van-e papírjuk, kérdem a járásbírót. Valami van, kaparászik a zsebében, de ő meg se nézte. No, mondom, ne is keresse tovább. Térképtáskám hátán kiállítok egy nyílt parancsot, s útbaindítom az egész társaságot vissza Pestre. Bizalmasan ajánlom, hogy kerüljék az ismételt találkozást az alezredessel. És: jó szabadságot mindenkinek!

Elkelne pedig az erősítés, még inkább a kivonás, leváltás. Alapjában véve a helyzet nem vészes, inkább csak felettébb kényelmetlen. Az oroszok közvetlenül nem támadnak – mit is keresnének a hegy tetején? –, csak harcvállalkozásokkal ellenőrzik, hogy bírjuk-e még a gödörben ülést, ázást-fázást, koplalást. Mert attól nem kell tartanunk, hogy egyhamar kihízzuk ruháinkat... Mégis felőrlődnek az idegek. Magunkon is észrevesszük, hogy érzékszervünk hallucinációk, csalódások formájában rossz tréfákat űz velünk. Egy éjszaka iszonyú kézigránátozás robban ki, jó mélyen mögöttünk. Tassonyi ment le a segélyhelyre, csak vele történhetett valami kalamajka. Összeszedek néhány embert, nagy óvatosan ereszkedünk le a teknőn. Edö-

mér áll a földút közepén, vigyorogva, ezúttal a saját hülyesége miatt. A magas, lábon álló kukorica között öt vagy hat napraforgóra mutat. Ezeket himbálja, hajlítgatja a szél: valóban olyanok, mint a közeledő emberalakok. Már legalább ötvenszer elment a napraforgók mellett, s most az acélidegzetű Tassonyi hajigálja rá valamennyi gránátját... De hogy magamat se hagyjam ki, velem is történik hasonló. Másodmagammal baktatunk a vetőállás felé. Ekkor már erősen lőtték géppuskával is a vonulatot, a 120-as és 80-as aknák meg úgy potyogtak, mint hajnalban a cserebogarak, ha az ember megrázza a fát. Figyelni kell mindenre, ha az ember nem akar idő előtt fűbe harapni. Hallom, hogy surrog az akna – ilyen a hangja, amikor a röppálya leszálló, meredek ágán felgyorsul. – „Akna!" – mondom társamnak, és hasra vágódunk. Ha a hátunkra esik: jó, mert vége az egész cirkusznak, ha meg mellénk esik: a hajunk szála se görbül meg, szóval még jobb. Nem robban. Van ilyen: a lágy talajban elmerül az akna, nem gyújt a robbanófej. Megyünk tovább. Újból surrog az akna. Hasalunk, várunk. Ez se robban. Megyünk tovább. Surrog a harmadik, a negyedik akna, mi meg rendre gyakoroljuk a fekvőtámaszokat, már kiver az izzadság, sajog a karunk, vállunk... Véletlenül elém kerül a társam. Esik az eső, sátorlap van csuklyaszerűen a fején, vállán. De a koma alacsony, a sátorlap csücske meg lelóg a földre, s ahogyan lép, húzza maga után a kemény vásznat: ez adja a surrogó hangot. De ez még hagyján. Néhány emberünk – pedig ejtőernyősök! – sírógörcsöt, teljes idegkimerültséget kapott a szüntelen készenlét, bizonytalanság, ébrenlét, életveszély, a tüzérségi- és aknatűz következtében. Soroksárral együtt ez már a harmadik hét, ha jól számolom, pihenő nélkül.

Objektív katonai helyzetünk is rohamosan súlyosbodik. A szovjet vezetés felismerte, hogy veszélyes lehet számukra a 3. sz. főút mentén a támadás erőltetése mindaddig, amíg a Gyertyános-tömb – melyről oldalozni lehet mind a 3. sz. főutat, mind a Tápió völgyét – nincs a birtokukban. A „Feldherrenhalle" viszont – ugyanilyen meggondolások alapján – megadott nekünk minden támogatást, ami az adott pillanatban a rendelkezésükre állt, csak tartsuk a hátunkat, így kaparva ki a parázsból számukra a gesztenyét.

A zavaró és bénító jellegű tűzcsapások intenzitása is, gyakorisága és időtartama is érezhetően fokozódott, helyenként megsemmisítő erejűvé vált. Elrendeltük, hogy a golyószórókat és a német „Villám" géppuskákat – mi már nem harcoltunk „Schwartzlosé"-kkel – a lövészgödrökben kell elhelyezni, hogy a tűz kárt ne tehessen bennünk, és csak közeltámadás elhárítása céljából szabad nyílt tüzelőállást elfoglalni velük. Ezzel meggátoltuk a – sokszor idegesség miatt keletkezett – felesleges lövöldözést is. A lőszerrel is okosabban kellett gazdálkodnunk, hiszen ahogyan a tüzérségi és aknatűz erősödött, úgy akadozott az ellátás is. A helyzet további romlását jelentette az is, hogy felélénkült a harc- és rohamjárőr-tevékenység is, mely – kihasználva a rossz látási viszonyokat, esőt, ködöt, éjszakai sötétséget – behálózta, valósággal körülzsongta, átkarolta az egész Gyertyánost. A beszivárgó szovjet járőrök felbukkanásával most már mindenütt és mindenkor számolni kellett. Farkas Pali, orvosunk, az egyik reggel például méltatlankodva közölte velem telefonon, hogy a segélyhelyen orosz „gyengélkedők" jelentkeztek, de szótár és tolmács hiányában nem képes ellátni őket . . . Más alkalommal Nagy Árpi (eje. fhdgy., a nehézfegyver szd. pk.-a) újságolta –

ugyancsak távbeszélőn –, hogy a vetőállás körül van véve, ne küldjünk több oroszt a nyakára, elég neki annyi, amennyi ott van. Ennek a két epizódnak a megemlítésével csak azt kívánom érzékeltetni, hogy – bár fáradtak és kimerültek voltunk – az ejtőernyősöket annyira jellemző akasztófahumor és sportszellem nem vesztett éléből, és egyikünk sem esett pánikba annak a köztudott ténynek az ismeretében, hogy valójában be vagyunk kerítve. A köd, a sötétség, a magas növényzettel sűrűn fedett terep éppúgy kedvezett a szovjet csapatoknak, mint nekünk. Mindig ezt magyaráztuk mindenkinek, valósággal szuggerálva beléjük, hogy a gyors, határozott fellépés, ordítozás, kézigránátozás minden esetben kiváltja a pszichológiai sokkot, a kezdeményező fölényét.

Joach nagy elismeréssel figyelte magatartásunkat. Ő is átvette stílusunkat, amely a „Lagemeldung" (helyzetjelentés) szövegének megváltozásában is megnyilvánult: a korábbi „Alles in Ordnung" szöveget „Der Lage ist ziemlich schwer, aber nicht hoffnunglos" (a helyzet némileg súlyos, de nem reménytelen) szöveggel váltotta fel. Mostában az jelentette szórakozásunkat, szellemi felüdülésünket, hogy sorra nevet adtunk – a térképen látható alaprajz formája, figurája után – az erdőparcelláknak, tisztásoknak, domborzati elemeknek. Ezt a sajátos fedőnévtáblázatot átvette a drót másik végén az ArKo is, tehát a tűztámogatás hivatalos szaknyelve lett. Volt így „Fingerwald"-unk, „Pistolenwald"-unk, „Brusthalter"-ünk és más (egyértelműen pikáns jelentése miatt itt mellőzhető) célpontunk. Egy délelőtt – már november 10. felé tartottunk – Joach kiült egy kicsit a fedezék elé. Bágyadtan sütött a nap, dohos, átázott ruháját próbálta szárítgatni. Hegyes, sovány térdén lapos, kerek doboz, ebben tartotta margarinját. Hosszú, vékony

pengéjű zsebkésével kenyeret vágott, orrához emelte és megszaglászta, azután nagy szakértelemmel rákente a margarint. Úgy tűnt, jól érzi magát. Felkapta a telefont, és beszólt: – „Giesskanne! Giesskanne...! Hier Titelbild, Titelbild... Uraim! Kitűnő ajánlatom van az önök számára! Önköltségi áron tudnék adni önöknek néhány vetőgépet, kultivátort! Világszínvonal, reklámár, kedvező fizetési feltételek! Uraim! Érdekli ez önöket?..."

Amikor újra rápillantottam, a hosszú pengéjű zsebkés már kihullt ujjai közül. Mereven ült, mint egy szobor, tágra nyílt, csodálkozó szemmel. Egy másodpercig így maradt. Akkor rekedt, állati üvöltés tört fel melléből, két tenyerét arcára szorította, majd simán, puhán előrebukott. Ujjai között – mint ahogy a vízierőművek zsilipjén zúdul le a víz a turbinák lapátkerekére – vastag, erős sugárban fröccsent ki a vér. Akkor láttam, hogy milyen sok, iszonyú sok vére van az embernek. Pedig Joachim Lorentz gépészmérnök Berlinből, kereskedelmi utazó a mezőgazdaságigépszakmában – sovány, szikár ember volt.

Az ArKo – nem utasított, csak megkért erre – rám bízta az 1. sz. főfigyelő teendőinek további ellátását. Én már korábban is gyakran helyettesítettem Joachot, meg aztán... ugyan melyik német tüzértisztnek lett volna gusztusa felmászni ide, a félig-meddig már körülzárt Gyertyánosra?

Másnap elesett Kökény főhadnagy, egyik szd. pk.-unk is. Csöves kukoricát sütött parázson, ebből akart hozni nekünk kóstolót. Felénk tartva a „Fingerwald" széléről tűzrajtaütés érte, de ekkor még sértetlen maradt. Ilyenkor mindenki hasra vágja magát, Jóska meg abba az irányba indult a gyúródeszkasimaságú lucernáson keresztül, ahonnan rálőttek. A következő sorozat derékon, a gyomra magasságá-

ban kapta el. Teljes tárat eresztettek bele, szinte kettéfűrészelte a sorozat. Könnyelmű volt, meggondolatlan, mondtuk embereinknek. Én azonban tudtam, hogy ez is a végső idegkimerültség, a koncentrációkészség hiánya, a józan ítélőképesség rövidzárlatának biztos jele.

November közepén – nem emlékszem biztosan, hogy 13-án, 14-én vagy hányadikán lehetett, mivel időérzékem eltompult, úgy tűnt, mintha már hónapok óta guggoltunk volna fenn a hegyen, ahol összemosódott nappal és éjszaka, kedd és péntek – feladtuk a Gyertyánost.

A „Feldherrenhallé"-nak rendszeresen küldött jelentéseimben – az eseményeken kívül – mindig közöltem a fizikai- és idegállapotunk állandó romlását is, majd határozottan kértem kivonásunkat. Ezeknek a jelentéseknek másolatait rendre eljuttattam Lajtos vk. őrgy.-hoz, szervezetszerű anyahadosztályunk vkf.-hez is. Mint ahogyan ezt később megtudtam, Lajtos mindent elkövetett, megkísérelt – a gorombaságig menő határozottsággal követelve –, hogy a „Szent László" ho. visszakapja az egyetlen ütőképes ezredét – mármint minket, ejtőernyősöket –, és ezzel egyben elérje kivonásunkat, felváltásunkat is. Végül mégis csak „pia fraus" – kegyes csalás – révén sikerült minket ellopni, kicsempészni a német alárendeltség alól, miután a „Feldherrenhalle" – Pape vezérőrnaggyal az élen – körömszakadtáig ragaszkodott hozzánk, égig magasztalva a magyar alakulatnál még soha nem látott és tapasztalt hidegvért, fölényes és magabiztos magatartást.

Engem, amikor eligazításra lerendeltek Gödöllőre, ismét a királyi kastélyba, arról tájékoztattak a németek, hogy rugalmas elszakadást, arcvonal-rövidítést, kedvezőbb állások elfoglalását fogjuk a következő

éjszaka végrehajtani. Ennek a tervét közölték, a ránk vonatkozó részleteket megbeszéltük, a végrehajtást egyébként is teljes egészében ránk bízták. Az új fő ellátási vonal – a mi sávunkban – valahol az ún. „Baromfitelep" környékén lett volna. Pape őrgy. kegyesen és leereszkedően verdeste a vállamat, a német vezérkariak is feltűnően előzékeny, baráti hangon tárgyaltak velem. Én iparkodtam erősen szorítani csőrömmel a sajtot, hogy a hízelgő róka fel ne falhassa.

Visszakapaszkodtam a Gyertyánosra, ahol Tassonyival intézkedtünk az előkészületekről. Úgy határoztunk, hogy nem Isaszeg felé, illetve nem Isaszegre vonulunk, mivel az a lapos teknő, mely bevezet a faluba, túlságosan „belőtt", igen erős, most már szinte állandó tüzérségi, akna-, sőt gyalogsági tűz alatt áll, arról nem is szólva, hogy a Kökény-féle eset tanulsága szerint is a mögénk szivárgott orosz harcjárőrök ezt a megoldást a kimenetel szempontjából bizonytalanná tennék. Meglepő irányt választottunk: a legrövidebb, egyenesen a 3. sz. főútra vezető meredek gyalogösvényt, egy igen keskeny folyosót, melyen nyomasztó lokális túlerővel rendelkeztünk. Még világosban szemrevételeztük a kitörés színhelyéül kiszemelt folyosót, eligazítókat, jelzéseket hagytunk hátra annak nyomvonalán. Sötétedéskor én indultam le elsőnek egy géppisztolyos csoporttal, melyet Juhász eje. fhdgy. parancsnoksága alatt a zöm, a bunkó, két lövész szd. védelme alatt a nehézfegyverek, a segédhely, a híradók stb. követtek, míg Tassonyi – Kovács Franci századával – 23 óráig fenn maradt, széthúzódva a védőállásban, annak változatlan megszállását álcázva. Szerencsénk volt – és talán ebben mindig része van a merész, meglepő elhatározásnak, jó, gondos előkészítésnek, illetve a fölényességig határozott, magabiztos

végrehajtásnak is –, hogy ellenállás és veszteség nélkül ürítettük ki a Gyertyánost. A meglepetés akkor ért minket, amikor – a 3. sz. főúton – hosszú tehergépkocsi-oszlop élén Lajtossal akadtam össze. – „Megváltozott a helyzet – közölte hamiskásan –, a németektől kapott parancs érvénytelen, túlhaladott. Visszatérünk a »Szent László« szervezetszerű alárendeltségbe, további utasításig a Budaörsi úti laktanyában helyeznek el minket." – Végre mindenki mosakodhat, ehet, ihat, alhat. Elindítottuk az oszlopot, Lajtossal megvártuk Tassonyit, aki az utolsók között is utolsóként hagyta el a védőállást. Hajnalodott, amikor Lajtos kocsijából kimásztam lakásom előtt. Útközben – azt hiszem – aludtam. Fürdőkádról, tiszta fehérneműről, paplanos ágyról álmodtam.

Miután Lajtos illegálisan lopott ki minket a német alárendeltség alól: tanácsosnak látszott az ejtőernyősöket eltüntetni Pestről. A főváros köré fonódó egyre szorosabb ostromgyűrű egyébként is azzal a veszéllyel járt, hogy ismét felhasználnak bennünket valamelyik tátongó rés betömésére, ha akár a német, akár a nyilas vezetés tudomást szerez jelenlétunkről. Így – amint embereink valamennyire kipihenték, kialudták, összeszedték magukat – tehergépkocsikon eredeti bázisunkra, Pápára tértünk vissza.

Ezt az intézkedést indokolta az a törekvés is, hogy – miután erre Budapest veszélyeztetettsége miatt ott nem kerülhetett sor – a hadosztály tényleges megalakulását Pápa térségében végrehajtsuk. Ekkor – 1944. november közepén, végén – ide gyülekezett a Heinrich János rep. ezredes psága alatt szervezkedő „Légierő lövészezred", valamint a Stefán Valér ezredes psága alá rendelt „Gránátos ezred" is, melynek testőrökből és testőrlövészekből álló zlj.-ait kevéssel 1944. október 15-e után előbb lefegyverezték, majd „átkép-

zés" címén a Szálasiék számára biztonságos, Budapesttől távol eső Pápára szállították.

Szügyi irántam érzett bizalmatlansága, nyilván a „Feldherrenhallé"-tól kapott elismerések hatására, feloldódott. Bár ő ismét szorgalmazta, hogy feleségemet és közvetlen családtagjaimat haladéktalanul irányítsam Ausztriába, de legalább Pápára – én éppen ez elől tértem ki akkor, amikor a Lü. Fcsfség.-től az 1. eje. e.-hez való azonnali áthelyezésemet kieszközöltem –, ám ez a nagy felfordulás, zűrzavar közepette elsikkadt. Szügyi ekkor bízott meg a hadműveleti segédtiszti teendők ellátásával, betöltve velem a titokzatos körülmények között eltűnt Börzsöny szds. megüresedett helyét. Már ebben a minőségben indultam le Pápára, hogy ott előkészítsem a hop. berendezkedését, segítséget nyújtva szállásmesterünknek, Ruttkay Jenő rep. vk. szds.-nak, akit már előzőleg is jól ismertem, mivel együtt szolgáltunk a VKF 5. rep. kik. oszt.-on is. Apránként, meglehetősen vontatott ütemben leköltözött az egész hop. is, s a Budaörsi úti laktanyában december elejétől már csak Ferenczy ezredes, a póthadosztály pk. és törzse maradt.

Pápa zsúfolva volt menekültekkel, a légitámadások miatt kitelepített katonai és polgári, közigazgatási hatóságokkal, intézményekkel és intézetekkel. Az egykori álmos, ábrándozó, romantikus Krúdy-hangulatú vidéki kisvárosnak nyoma se maradt. Idegen, ideges, zajos és zaklatott volt minden, minden lakásban, családi házban négy-öt, véletlenül összesodródott menekült család szorongott, a középületek minden helyiségében más és más szerv, hatóság tehetetlenkedett, a boltok, vendéglők bezártak, hiszen nem is volt áru, nem volt élelmiszer.

A hop. végül is a városi strandfürdő utcára néző főépületében, a földszintes irodákban helyezkedett el.

A kapualjból jobb kézre eső épületrészt az I. b. és I. c. osztályok kapták – szóval Bodor alezredes a hírszerzés és kémelhárítás vezetője és Ruttkay vk. szds., a szállásmester és anyagi vk. tiszt –, míg balra Szügyi irodája és – az előtte levő két szobában – Lajtos mint vkf., illetve Győry vk. szds. I. c. és jómagam mint hdm. sgt. ültünk.

A ho. felállása, konkrét, megfogható valósággá szervezése – amint itt világossá válik – csak papíron létezett, a valóságban – ismét az egyetlen ejtőernyősökön kívül – a nullával volt egyenlő. Olyan Penelopé vászna avagy Luca széke alapon folydogált a szervezés, amit a szólásmondás jellemezhetne leginkább: „nemakarásnak nyögés a vége". Ezt úgy értem, hogy – sajnos – hamar megismétlődött a cseppenkénti alkalmazás átka, aminek súlyát ki más viselhette volna, mint újra mi, ejtőernyősök, lévén változatlanul a ho. egyetlen ütőképes egysége. Ezúttal egy teljesen újsütetű, többségében csak szükségszerű kiképzésen átesett ejtőernyős leventékből álló. I./II. zlj.-at kellett kiadni „albérletbe", hogy betömjék vele a Csepelnél, Fótnál, Mogyoródnál tátongó rést. A zlj. pság.-gal Szügyi Ugron szds.-t bízta meg, holott ennek származási fegyverneme is, beosztása is híradós volt.

Talán ugyanazon a napon – ez vagy november utolsó napján vagy december első napján lehetett – Ferenczy ezredes váratlan látogatóval lepett meg engem. Megérkezett feleségem, akinek örültem ugyan, de tudtam, hogy valami rendkívüli, fontos közölnivalója is van, ha – megbeszélésünk ellenére – elhagyta otthonunkat, magára merte hagyni húgát és annak két apró gyermekét. Sejtésem – sajnos – nem volt alaptalan. Feleségem közölte, hogy Pesten elszabadult a pokol, a nyilas csőcselék gátlástalanul gyilkol, fosztogat. Konkrétan: István bátyám a Dísz téri vatikáni

nagykövetségen kért és kapott menedéket, és a hírek szerint letartóztatták Balássy Miklós vk. őrnagyot, s vele együtt másokat is. Egy további vészjel is súlyos volt számunkra. Volt feleségemnek egy tanárkollégája, akivel közeli, igen bensőséges, baráti viszonyban voltunk. Jól ismertük egymás gondolkodását, politikai állásfoglalását, gyakran tájékoztattuk egymást kölcsönösen, ők engem arról, hogy hogyan áll, hol tart a baloldali, antifasiszta szervezkedés ügye. Nos, ezt a barátunkat Enyedi utcai lakásán – letartóztatása közben? – megölték, lakását felgyújtották. A házfelügyelő utólag azt híresztelte, hogy a tanár öngyilkos lett, a tüzet is saját maga okozta, s hogy előzőleg senki se járt nála . . . Ez a három, hozzánk igen közeli vészjelzés késztette azon elhatározásra feleségemet, hogy figyelmeztessen: legyek óvatos, mindenre el kell készülnünk a történtek után. Én hasonló óvatosságra kértem őt, majd másnap Ferenczyvel visszament Budára. Szügyi, amikor értesült arról, hogy feleségem Pápán volt, de visszatért a fővárosba, újra merev és gyanakvó lett velem szemben. Lajtos viszont, akivel közöltem, hogy Balássyt és másokat lefogtak, épp ezek után fogadott végleg bizalmas barátságába. Ő nőtlen ember volt, és (akárcsak Tassonyi) megható szeretettel ragaszkodott az édesanyjához. Azt már korábban is tudtam, hogy Tassonyi is a Böszörményi úton hagyta édesanyját, s most ugyanezt mondta Lajtos is. Ez – úgy érzem – mindennél többet árult el közös szándékainkról, s mindennél erősebb szállal fűzött össze minket.

A bizalmatlanság azonban – úgy vélem – az én személyemen túl az ejtőernyősökkel szemben is megnyilvánult. Nem tartom véletlennek, hogy az ejtőernyős ezredet mindig csak zlj. erőben, egymástól távol, elkülönítve vetették harcba. Ez a nagyon nehezen ke-

zelhető, kizárólag saját tisztjeire hallgató, kiszámíthatatlanul szeszélyes társaság – valóban – bármikor és bárhol fejtetőre állíthatott volna egy fontos frontszakaszt egyetlen bolondos ötlet, cinikus megbotránkoztatási vágy vagy valamely valóságos, illetve vélt sérelem azonnali megtorlása címén. Fótnál például ejtőernyőseink könyörtelenül és minden teketória nélkül kilőttek páncélököllel egy német lángszórós harckocsit, mivel az véletlenül, a biztonsági oldaltávolság betartása nélkül közéjük lángszórózott.

Ennek a szétforgácsolt, elaprózott alkalmazásnak 1944. december 4-én egy – ránk nézve ismét igen súlyos – bevetés lett a következménye. Az 1. eje. e. – ami ezúttal is a Tassonyi által vezetett, Soroksárnál és Isaszegnél már jól összeszokott harccsoportból állt (hisz a II. zlj. akkor éppen Csepelnél harcolt) – a Dél-Dunántúl, közelebbről Nagykanizsa, Marcali, Balatonszentgyörgy, Keszthely út- és vasútvonal felmentését, illetve e térség gyors, meglepetésszerű visszafoglalását kapta feladatul. A hop. utasított, hogy – ho. hd. sgt. minőségben – Hévíz-fürdőn vegyem fel az érintkezést a térségben levő erők pk.-ával, akitől a helyzet és a feladat felől további, részletes tájékoztatást kapok. Várjam be ott Tassonyiék beérkezését, s lássam el azt a feladatot, amit – a polgári életben, a tervező és kivitelező vállalat viszonylatában – a „helyszíni művezetés" kifejezéssel lehet a legjobban meghatározni. A feladat két okból is kapóra jött nekem. Amióta feleségemtől megtudtam, hogy Balássy vk. őrgy.-ot, akinek éveken át közvetlen, bizalmas munkatársa és beosztottja voltam, letartóztatták, számolnom kellett azzal, hogy – talán – a katonai ellenállási mozgalmat felgöngyölítő elhárító szervek a „sűrű háló" módszerét alkalmazzák, melyen előbb vagy utóbb én is fennakadok. Ejtőernyős bajtársaim között

– ebből a szempontból is – a lehetőség szerinti legjobb, legbiztonságosabb helyen érezhettem magam. A másik az volt, hogy ajánlatosnak látszott Tassonyi mellé állítani valakit, aki ki tudja egyensúlyozni az ő „dögöljünk meg szépen" életfilozófiáját, mely súlyos tüdőbajának következtében egyre jobban eluralkodott szemléletén, vezetési stílusában is. A magam részéről pozitív előjellel láttam el isaszegi bevetésünket, ahol sikerült elkerülni az oroszokkal való közvetlen harcérintkezést, és sikerült valamennyire tompítani, feledtetni az ellentétet, mely a Mizunka-vállalkozás óta szemtől szembe állította a Vörös Hadsereg katonáit és a mi ejtőernyőseinket. Amikor Lajtos a Dél-Dunántúlra útba indított végső, közös célunk, a hadosztály átmentése és átállítása érdekében – abban reménykedett, hogy én, aki magam is régi eje. vagyok, s így hallgatnak rám, hangulatilag közelebb tudom hozni őket a fegyverszünet végrehajtásához. Becsületes őszinteséggel – már itt, elöljáróban – megmondom, hogy képtelen voltam megfelelni a várakozásnak, s itt, ezen a bevetésen az általam annyira kívánt békéltető akció egyszerűen csődöt mondott.

December 5-re virradó éjszaka elindultam Hévízre. Négy oldalkocsis BMW-ből állt ez az előrevetett, mozgó harcálláspont, nagy teljesítményű (nálunk rendszeresített) R–7 eje. rádiósokkal, illetve a személyi biztonságot biztosító néhány ügyes esernyőssel. Miután olyan közlést kaptam, hogy Keszthely környékén bizonytalan, tisztázatlan a helyzet, s így az Tapolca felől nem érhető el, Ny–DNy felől, Zalán áthaladva közelítettük meg Hévízt. Zalaegerszeg, Zalaszentgrót, Páhok felől jövet egyre kihaltabb, elhagyatottabb lett az út. Csak polgári lakosokat, idős parasztemberekből álló csoportokat láttam, akik ásóval, kapával mímelték, hogy a hajnali derengésben valami

árokrendszeren, védővonalon dolgoznak. Találtam is egy magyar utász hadnagyot, aki az embereket – minden meggyőződés nélkül – noszogatta. Térképét, vázlatait készségesen elém tárta, mondván, hogy végre van valaki, akinek átadhatja a „Margarethen-Linie" (Margit-vonal) elkészült szakaszát, ő meg szedheti a sátorfáját, és társait követve odébbállhat. Megmondtam neki, hogy tőlem ugyan elmehet, ahová akar, de fel kell világosítanom, hogy nem én vagyok az az ember, akire vár, s akinek a védővonalat át kell adnia. Ez a „Margit-vonal" a Balaton déli csücskétől Zalaegerszegen át a Dráváig húzódott volna, ám a nyílt, dimbes-dombos zalai tájra karcolt hitvány árkocska semmiféle akadályt nem jelentett a Vörös Hadseregnek.

Hévíz-fürdőn olyan jól elbújt az általam keresett parancsnok, hogy alig találtam rá. Végül az egyik – valamilyen főherceg vagy főhercegnő nevét viselő – szanatóriumból mégis előkerült néhány tiszt. Rövidesen kiderült, hogy innen már mindenki elpucolt, ők maradtak csak itt, ami láthatóan nyugtalanította is őket. A pk., akit keresek, már tegnap este áttelepíttette háp.-ját, miközben óvatosan kerülték a rosszízű „kiürítés" vagy „visszavonulás" kifejezéseket, nem tudva, hogy én ki vagyok, s mit akarok, milyen szándékkal okvetetlenkedem náluk. No, ezekkel nem sokra mentem. Annyit azonban mégis sikerült megtudnom, hogy Keszthelyen valóban tisztázatlan a helyzet, bár Fenékpuszta, illetve a Zala vonalában kell lennie valamiféle csekély, szétugrasztott magyar erőnek, mely majd fokozatosan visszahúzódik, és megszállja a már előkészített, műszakilag megerősített Margit-vonalat. Elváltunk, én meg úgy gondoltam, hogy megnézem magam, mi igaz, mi nem a keszthelyi tisztázatlanságból. Gyorsan, ahogyan csak motorjaink bírták, egy futtában berohantunk egyenesen a Fő tér-

re, hiszen jobb, ha mi ijesztünk meg mást, mintha mi ijednénk meg mástól. A trükk ezúttal bevált, bár – őszintén mondom – nem hiszem, hogy Keszthelyen valóban olyan kritikus lett volna a helyzet, bár a Festetich-kastély tetőszerkezetén jókora lyukat ütött egy vagy több becsapódás, meg a város széléről, körülbelül a Halász-csárda tájékáról szórványos lövöldözés hallatszott, a szovjet géppisztolyok sajátos, szapora dadogása. Bementünk a kastélyba, ahol – a főkomornyik megrökönyödésére, aki mindenáron a társalgóba akart vezetni – az alagsori személyzeti ebédlőben ütöttük fel ideiglenes háp.-unkat. Rádión beszéltem Edömérrel, ajánlottam a zalai menetvonalat, s megmondtam, hogy itt várom.

Amíg Tassonyiékra vártam, szétnéztem a kastélyban. Megtehettem ezt, mert a főkomornyik, aki Csortos Gyula „Hippolit, a lakáj" maszkjának hasonmása volt külsőleg és modorra egyaránt, kenetteljesen tudtomra adta a herceg úr őkegyelmességének határozott kérelmét, mely szerint tekintsem magaménak otthonát, és érezzem magam jól. Hippolit halálos komoly, szinte ájtatos képpel mentegetőzött, hogy attól tart: nem fog tudni úgy ellátni, ahogyan azt szeretné, de az élelembeszerzés körülményes, a személyzet pedig elmenekült. – „És ön? – kérdeztem a méltóságteljes múzeumi ritkaságot – ön meddig marad?" – Hippolit ártatlan kék, porcelán szemei csodálkozva tekintettek rám: „Én? Elmenni; elhagyni a kastélyt? De uram, hiszen az lehetetlen!"

Német felderítő húzott el alacsonyan szállva a város felett. Hippolit hunyorgó tekintettel követte a gép útját. Háta meghajolt, ősz feje aprókat rezdült. Fáradt, megtört öregembernek látszott.

– „Nálunk a vendégek, uram, gyakran cserélőd-

nek. Én azonban maradok, amíg ez a ház áll. Nekem, uram, már a szépapám is itt szolgált . . ."

Amilyen komikusnak tűnt eleinte Hippolit merev szertartásossága, most őszinte tiszteletet és megbecsülést tudtam csak érezni iránta. Kölcsönösen megkedveltük egymást, valósággal barátok lettünk.

Visszaérkeztek motorjaink. Kecskés, a minden hájjal megkent motorvezető üzemanyagot vásárolt (varázsolt) valahonnan, tele volt újra mind a négy járgányunk tankja. Felszedelőzködtünk, hogy körülnézzünk, mi újság a korábbi lövöldözés színterén. Ha úgy tetszik: felderítő feladatot vállaltunk, hogy valamit mondani tudjak Tassonyinak a helyzetről, amint megérkezik. Ezúttal már kissé óvatosabban robogtunk a Balatonszentgyörgy felé vezető úton. Két motor előretört a legközelebbi kilátópontig, terepszakaszig, a másik kettő figyelt, biztosított. Akkor aztán váltás, a hátulsók lettek az előőrsök. Ment minden simán, mint a karikacsapás.

Helikon, Halász-csárda, kint vagyunk a városból: sehol semmi. Elmerészkedtünk így Fenékpusztáig. Végül a Zala-hídnál – ha Pirandello lennék, és merészen játszhatnék az idősíkokkal, azt mondanám: Bem apót látom a piski hídnál – Zirczy Tóni áll, éppen csak a fehér kakastoll hiányzik a csákója mellől. Zirczy alezredes, kardvívó bajnokunk, akivel jó csatákat vívtam valaha a páston, áll szomorúan, csüggedten, elkészülve a legrosszabbra. Nem hisz a szemének, amikor meglát minket, amikor eljut a tudatáig, hogy megérkeztünk, itt a felmentés, az erősítés. Nekem emlékezetes, hogy Zirczy Antallal vívtam a HTVK-ban, a magyar bajnokkal, olyan időszakban, amikor a magyar kard világhegemóniáját csak olyan klasszisok, mint az olasz Marzi, Pinton és Gaudini veszélyeztethették. Zirczy – nyilvánvalóan nem emlékezhetett rám, amikor túláradó örömmel ölelgetett –

nem egykori sporttársát üdvözölte, hanem azt a katonát, aki megmenti a már-már reménytelennek tetsző helyzetből. Mert Zirczyék valóban komiszul álltak. Emberei, akiket sebtében söpörtek kupacba a szétvert, demoralizált, leharcolt alakulatok törmelékéből, a szélrózsa valamennyi irányába szétszéledtek az első puskalövésre, később pedig már az oroszok közeledtének puszta hírére. Maroknyi csoport maradt csak körülötte, ezekkel próbálta tartani a Zala vonalát, azt azonban megakadályozni nem volt képes, hogy egy – ismeretlen erejű – szovjet felderítőosztag túl ne jusson rajtuk, a hátuk mögé ne kerüljön. Ennek éle tapogathatta körül Keszthelyt, de – abból, amit idejövet tapasztaltunk, erre lehetett következtetni – a szovjet felderítőosztag, amint elérte a Balaton csücskét, inkább a somogyi part, főleg pedig Szentgyörgy, Keresztúr, esetleg Fonyód felé terjesztette ki tevékenységét. Ez a feltevésem annyira logikusnak látszott, hogy Zirczyvel megállapodtunk: tartja a Zala vonalát, amíg mi felváltjuk.

Visszatérve a Festetich-kastélyba, kisvártatva találkoztam ott Tassonyival, aki egy motorkerékpáros csoporttal versenytempóban száguldott ide. Intézkedtünk, hogy az oszlop élén szállított előosztag századot, Juhász fhdgy. psága alatt, megállás nélkül átirányítjuk Fenékpuszta, a Zala-híd, illetve a Zala vonalának biztosítására, az ott levő Zirczy-csoport felváltására. A harccsoport zömét és annak ütközetvonalát – ideiglenesen – Keszthelyen belül helyeztük el. Mindezt így, tervszerűen, igen határozottan és gyorsan végre is hajtottuk.

Decemberben korán sötétedik, így azután délután is, este is lehetett, amikor megtalált annak a német hadosztálynak (ez volt a Wehrmacht egyetlen lovas seregteste, amely megtartotta lovas jellegét) az I/A-

ja, akitől végre részletesen, pontosan megtudtuk, hogy mi készül itt, mi vár ránk. A feladat lényege – egyezően a Lajtostól kapott előzetessel – az volt, hogy vissza kell nyomni valamiféle úton-módon az oroszokat Balatonszentgyörgy, Kéthely, Gomba, Marcali, Nagykanizsa vonala mögé, lehetővé téve ezzel ennek a nagy fontosságú út- és vasútvonalnak a használatát, s összeköttetést teremtve a Marcali térségében védekező vegyes német–magyar erőkkel. A legfontosabbnak látszott a közlekedési csomópont jellegű B.-Szentgyörgy saját ellenőrzés alá vétele. Ezt jelöltük meg a támadás első elérendő céljának, s annak végrehajtását másnapra terveztük. Az ejtőernyős harccsoport megerősítésére a német lovasok két kocsiból álló páncélozott felderítőt (nyolc tömlős kereke, lapos felépítménye miatt ezt becéztük „bádoghernyó"-nak) és egy rohamlövegüteget, négy rolg.-gel rendeltek alánk. Kilátásba helyezték, hogy – amennyiben ezt a helyzet megkívánja – csatarepülő-támogatásban is részesülünk. A felderítés és hírszerzés tudomása szerint velünk szemben csak lövészezredek állnak, melyek harckocsival nincsenek ellátva. Ez magyarázza azt, hogy a páncélelhárítást – viszonylag – figyelmen kívül hagytuk.

December 6-án megszálltuk B.-Szentgyörgyöt. Az erős felderítés nyomására a csekély orosz egység – szórványos lövöldözés után – visszahúzódott a K-re eső, erdővel fedett magaslatokra. A felderítést a Kéthely felé vezető út- és vasútvonal mentén – egyelőre – csak B.-Szentgyörgy birtoklása, illetve a saját biztonságunk érdekében folytattuk. Megállapítottuk, hogy a B.-Szentgyörgy és Kéthely között elterülő erdős magaslaton, melyen a műút is átvezet, jócskán vannak oroszok. Bizonyította ezt az aknatűz is, mely – bár csak zavaró jellegű volt – a község kijáratait támadta.

December 8-án délutánra, amikor beszaladtam B.-Szentgyörgyre, bármily furcsán hangzik: heves tűzharc zaja, lövedékek, kézigránátok robbanó döreje fogadott. Mi történt?

Az, hogy a mi ejtőernyőseink – összemarakodtak annak a német rohamlövegütegnek a személyzetével, amelyiket a támogatásunkra alánk rendeltek. Az iskolaépület birtoklásáért folyt, előbb csak szóval, szitokkal, majd ököllel, végül már géppisztollyal, kézigránáttal a harc: melyet mi is, a németek is szállásnak akartunk igénybe venni.

Keszthelyen a német lovas hop.-ra éppen akkor toppantam be, amikor a kárvallott rohamtüzérek parancsnoka – egy színészkülsejű, pózoló majom, aki fekete bőrruhája alatt fehér angóra garbót viselt, melyen nagyszerűen csillogott a Ritterkreutz mit Eichenlaub – felháborodottan és szenvedélyesen vádaskodott, mert mi felrúgtuk a fegyverbarátságot, haramiák módjára rájuk támadtunk, és kidobáltuk őket szállásukról . . . : Verfluchte Teufeln . . . Ezek nem bajtársak, hanem átkozott, megveszekedett ördögök . . . – panaszolta keservesen.

Tévedés lenne azt hinni, hogy mi, ejtőernyősök mindig egyetértésben és barátságban éltünk. Erről szó sem volt. Amíg a fegyverek dörögtek, addig valóban fenntartás és feltétel nélkül, önfeláldozóan segített egyik ejtőernyős a másiknak, cserben-bajban soha senkit nem hagytak. De ha vége lett a csetepaténak: talán még szenvedélyesebb, még keserűbb vita támadt közöttük. Kiss Zoli – a kéthelyi harccsoport pk. – gyűlölködve és átkozva okolt mindent és mindenkit a veszteség miatt. Közel volt ahhoz, hogy a torkunknak ugorjon, leüssön, vagy szitává lőjön engem, Tassonyit és másokat, azzal vádolva minket, hogy hagytuk, engedtük sodortatni magunkat az események láncolata

által. Mi meg éppen őt, Kiss szds.-t okoltuk ugyanezért. Mardosott minket a lelkiismeret, mit, hol, mikor hibáztunk el? Annyira elvadult közöttünk a hangulat, hogy kölcsönösen, nyíltan, embereink füle hallatára hozzá nem értéssel, kontárkodással, gyávasággal vádoltuk egymást körbe-körbe, sőt Kiss szds. – aki mindannyiunk között a legérzékenyebb, legszeszélyesebb volt – napokon át úgy trónolt kint Sáripusztán, a Hunyadi-kastélyban, hogy vaskos káromkodással utasította vissza Tassonyi telefon- és rádióhívásait, -utasításait.

Azt mondtam, hogy ezek a viták szenvedélyesek, késhegyig menők voltak. De – bolond ejtőernyősökről lévén szó – nem hiányozhatott azokból a maró gúny és öngúny, a keserű akasztófahumor sem. Ezek céltáblája – leginkább – a harccsoport pk.-a, Tassonyi őrgy. volt. Ő – vezetési stílusának megfelelően – mindenütt az első vonalban volt, s eközben december 10-én elég alaposan meg is sebesült. Szabályosan knock-out érte, kiütötte egy aknaszilánk, akár rá is számolhattunk volna tízet, ha – ott és akkor – lett volna valakinek erre ideje. A szilánk pontosan az álla hegyét kapta el, majd a kemény állcsonton megszelídülve, egyenes vonalú, határozott, mély vágást szántva két egyenlő részre vágta tokáját – ha lett volna tokája ennek a csontból és izomból felépített sportembernek –, s megállt az ádámcsutkáján. Farkas Pali értett a sebekhez is, a tréfához is. Ő is részt vett a köztünk dúló belháborúban, amelyikben Tassonyit hangerőben, gorombaságig menő őszinteségben senki sem érhette utol. Erre fel: fültől fülig letapasztotta Tassonyi arcát, jó szorosan, mint a sisak állszíja, ha úgy megszorítják, hogy az ember résre se képes kinyitni a száját. Edömér így „harcon kívül" volt helyezve . . . a szüntelen veszekedés terén. Borostás ar-

cán olyan jól megtapadt a tenyérnyi széles ragtapasz, hogy csak a szemeit düllesztette, mint a birka, de egy szó nem sok, annyit se volt képes kipréselni a száján. Napokon át így kínlódott – sebláza is gyötörte, fájt is komiszul gégefő-, illetve kannaporcsérülése –, de mi legalább jót nevettünk a „főnök" nyavalygásán ... Jóízűt nevetni a parancsnokon: ebben a reménytelen, keserű helyzetben mégis több a semminél!

A helyzet ugyanis valóban reménytelen volt.

Már említettem a Hunyadi-kastélyt. Nem volt még azonban alkalmam szót ejteni arról, hogy a kastély nagyobb részét a gróf felajánlotta, átengedte a budapesti „Szent László"-kórház gyermekgyógyászati osztályának, melyet – a fővárost sújtó légitámadások elől – ide telepítettek át. Az arcvonal közeledtével azután a gyermekgyógyászati osztály innen is tovább vándorolt, valamerre nyugatra. A kastély egy szárnya – a kórház befogadásának következményeként – valóságos képtárrá, múzeummá, remekbe készült műkincsek zsúfolt kiállításává alakult át. Amit egy arisztokrata család évszázadokon keresztül össze tudott gyűjteni, vásárolni, harácsolni: az mind itt volt. Egy napon – ez december 18–19-én lehetett – három hatalmas, szürke ponyvával letakart német teherautó állt meg a kastély főbejárata előtt. A pápaszemes, kissé pocakos, középkorú német őrnagy a parancsnokot kereste. Amikor megtalálta Kiss szds.-t, úgy mutatkozott be neki, mint a Führer közvetlen irányítása alatt működő „Sondergruppe" egyik művészettörténész szakértője. Azzal a feladattal érkezett, hogy megmentse és a birodalom területére szállítsa azokat a felbecsülhetetlen értékű kulturális és művészettörténeti szempontból pótolhatatlan műkincseket, melyek – az ő tevékenységük nélkül – menthetetlenül elpusztulnának a katonai események következtében,

illetve jogtalanul illetéktelen kezekbe kerülnének. A pocakos muzeológus vaskos iratcsomót emelt ki a táskájából, s ezek közül gyorsan kikereste a Hunyadi-kastélyban levő műkincsek pontos katalógusát. A német alaposság – úgy látszik – megnyilvánul még a műkincsrablásban is. Kiss szds. éktelen dühbe gurult. Leginkább az dühítette fel, hogy ez a germán „illetéktelennek" tartotta a magyarokat azoknak a műkincseknek a birtoklására, melynek minden darabja a mienk, magyaroké, a mi nemzeti vagyonunk, tulajdonunk. Nem tudom, hogy mennyit értett meg Kiss Zoli tiltakozásából a német harácsbrigád vezetője, de a géppisztoly csöve, melyet Kiss szds. az oldalához szorított, bizonyosan egyértelmű véleményt fejezett ki. A többi németet is ilyen „diszkrét" erőszakossággal ültették fel a teherautóra, s hogy gyorsabb távozásra biztassák őket: néhány sorozatot utánuk is eresztettek.

(Ezzel kapcsolatban érdemes emlékezni azokra a leleplező riportokra, melyek hírül adták, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban hány volt német – gyakran magas rangú – tiszt nyitott műkincseket értékesítő üzletet, gyorsan meggazdagodva azoknak a képeknek, szobroknak, szőnyegeknek stb. eladásából, melyeket a megszállás és átvonulás idején – a többi között – Magyarországon lopkodtak össze.)

Egyébként: a kastély külön szárnyában talált értékeket két nappal a történtek után mi magunk raktuk teherautókra, pontos jegyzék szerint, s ennek egy másolati példányával átadtunk mindent megőrzésre a kéthelyi papnak, aki az uradalmi kórházat is igazgatta. A műkincseket – magam láttam – a zárda, illetve a hozzá tartozó kápolna alagsorában helyezték el. További sorsukat már nem ismerem.

A felbomlásnak más, kevésbé fontos, mégis jellem-

ző tünetei is megmutatkoztak. Elterjedt például a szakállviselet. A példát Tassonyi produkálta, akaratlanul. Sebesülése következtében ugyanis nem borotválhatta állát, így azon hegyes, hetyke és merész szőrpamacs nőtt. A „divat" járványszerűen terjedt, s nemsokára csupa Petőfivel és Kossuthtal voltunk körülvéve. Ugyanilyen gyorsan elharapózott az egyenruhát felváltó egyéni, különc öltözködés. A tábori sapkákra ellenzőt varrtak, sok ember nyakában színes selyem- vagy gyapjúsál virított, a tereptarka, combközépig érő, villámzáras ejtőernyős zubbony mellett feltűntek a páncélosok által viselt fekete bőrzekék, a gépkocsizó lövészek felszerelését képező posztóujjú bőrkabátok, a szürke paplanruhák stb. Lassan úgy festett a társaság, mint a hajdani Rongyos Gárda, mint valamilyen szabadcsapat . . .

Sötét, barátságtalan napok következnek. Köd, eső, havas eső, csontig ható szél. Karácsony hete. Karácsony? A béke, a szeretet, a család ünnepe. Agyunkban a szó mögött riasztó üresség kong. Értelmetlen betűkombináció, a fogalom – melyet valaha kifejezett – eltűnt a ködben, a sűrűn hulló ónos esőben, belefulladt a sárba, a háború mocskába, önmagunk kilátástalan sorsába.

December 23-án agyonfagyott, fülig sáros motoros futár érkezik. Fellélegzünk. Kivonnak, leváltanak minket – gondoljuk. Mégis lenne értelme, tartalma a karácsony szónak? Felvillan a remény, mint a vaksötétben a gyufa, s ki is huny menten. Itt a parancs kivonásunkra, mely szerint 24-én 0 órától kilépünk az eddigi hadosztály alárendeltségéből, s az eredeti, szervezés szerinti harcrend lép életbe. A Szügyi által aláírt, Nádasladányban kelt parancs mégsem kivonásunkat, hanem csak egy más, rendkívül nehéz arcvonalszakaszon történő új bevetésünket rendelte el.

A Székesfehérvár körül folyó, közelebbről: a város visszafoglalását célzó hadműveletekben kaptunk feladatot. A parancs értelmében haladéktalanul át kell adnunk a terepünket a németeknek, ezt követően pedig Keszthely vá.-on berakodni, s onnan vasúti szállítással Veszprém-külsőt elérni, ahol további eligazítás vár minket.

Motorra kaptam, hogy megbeszéljem a német lovasokkal a leváltás ütemeit, részletes lebonyolítását, valamint intézkedjem a vasúti szerelvények előteremtéséről. Elrendezve dolgaimat, beugrottam a Festetich-kastélyba, hogy elköszönjek a jó öreg Hipolittól, ahogyan őt önkényesen magamban neveztem. Az öreg szomorúan, elérzékenyedve vette tudomásul távozásunkat. Rövid töprengés után arra kért, hogy fogadjam el szívesen azt az ajándékot, amit a herceg utasítása értelmében annak a magyar csapatnak kell átadnia, mely utolsóként hagyja el a várost. Karon fogott, és levezetett a kastély pincéjébe. Annak mélyén egy beszögellést elzáró falhoz vezetett. Csákányt vett elő, és bedöntötte a vékony, ideiglenes téglafalat. Elém tárult a borpince, melyben hordók, dugóra állított pezsgőspalackok hosszú sora, ládákban selyempapírba csomagolt konyakosüvegek álltak. Megköszöntem az ajándékot. Így történt, hogy amikor aznap este ejtőernyőseink befejezték a rakodást, valamennyi vasúti kocsiba felrakattunk egy-egy láda italkülönlegességet, meglepetésként.

Karácsony éjszakája volt, mindnyájunk számára a legszomorúbb és a legreménytelenebb . . .

A rakodás és a szállítmányok összeállításának befejezése után Tassonyival és néhány jelentőmotorossal előrekerekeztünk Veszprémbe. Keserves, komisz út volt, minduntalan meg kellett állni, mert a síkos, eljegesedett úton hol a dübörgő német „Tigris"-ek

akartak széttaposni minket, hol meg egy-egy árokba borult tehergépkocsi jelentett alkalmi torlaszt. Mire elkecmeregtünk Veszprémig, teljesen összefagytunk. Mondanom sem kell, hogy sehol sem találtuk a „Szent László"-sok eligazítóját, aki a további teendőkről tájékoztatott volna. Ekkor jutott Tassonyi eszébe, hogy – ha igaz – valahol Veszprém közelében kell lennie a fővárosból kitelepített „Danuvia" gyár egyik részlegének, ahol Álmos nevű öccse gépészmérnökként dolgozik. Meg is találtuk a gyárat, ahol a fiatalabb Tassonyi segítségével valamennyire felmelegedhettünk, s barátunk hivatali szobájának padlóján aludtunk is néhány órát.

December 25-én, délfelé végre összeakadtunk a futárral. A papírtól, melyet átvettünk, nem lettünk sokkal okosabbak. Annyit mégis megtudtunk, hogy az előző helyzettájékoztatásban vázolt feladat – tehát: támadás Székesfehérvár visszafoglalására – hatályát veszti, miután az itt lezajlott események már túlhaladták azt. A Pápáról előrevont (és részben még mozgásban levő) hadosztály újabb feladat ellátására átcsoportosul, lényegében felzárkózva az ipolyi hídfőkben már harcban álló II. eje. zlj., valamint a Légierő lövészezred mögé. A mi szerelvényeink – futás közben – irányt változtatnak, s Veszprém helyett Komáromban, esetleg Ógyalla, Érsekújvár térségében rakodnak ki.

Megpróbáltuk a vasúti szállításvezetőség telefonhálózata segítségével felderíteni szerelvényeink pillanatnyi helyzetét. Ez azonban szinte lehetetlen feladat volt, elfogadható tájékoztatást alig sikerült szerezni a Dunántúlon uralkodó teljes összevisszaság miatt. Annyit mégis sejtettünk, hogy a vasútvonalak zsúfoltsága, mozdonyok hiánya és a meglevők elhanyagolt műszaki állapota, a meg-megújuló légitámadások kö-

vetkeztében az ejtőernyős szállítmány még valahol Keszthely és Tapolca közelében vesztegel. Miután az általános katonai helyzet teljesen bizonytalannak látszott, jóformán óráról órára változott: erősen nyugtalanított az, hogy – talán napokra – így elszakadtunk a harccsoporttól. Attól tartottunk, hogy bármely német vagy magyar parancsnok – túlbuzgóságból – leparancsolja a szerelvényről embereinket, és harcba veti őket tudtunk nélkül ott, ahol ezt a helyi és pillanatnyi szükség megkívánja. Úgy határoztunk ezért, hogy Tassonyi (néhány motoros futárral) visszaindul, megkeresi a szállítmányt, csatlakozik, és tűzön-vízen keresztül is feltornázza azt Ógyalla, Érsekújvár körzetébe. Ugyanakkor én – a rendelkezésemre álló oldalkocsis BMW-vel – összeköttetést keresek a hop.-gal Nádasladány, Komárom, illetve az Ipoly és Garam között, ahol éppen megtalálom. Úgy beszéltük meg, hogy Tassonyi Komárom vá.-on kap tőlem eligazítást 26-án 16 órától.

A „Szent László" ho. csapat- és vonatrészei szétpotyogtatva zötyögtek Pápától Nádasladányig, Komáromtól Kelebiáig, Érsekújvártól Letkésig. Így azután – figyelve a járművek felségjelét – nem is volt túlságosan nehéz dolog követni a vonulási irányt, s végül Ógyallán rábukkanni Lajtos vk. őrgy.-ra. Tőle tudtam meg, hogy – a cseppenkénti alkalmazás átkos következményeként egymást követően, külön-külön elvérzett, megsemmisült, szétszéledt a letkési Ipolyhídfőben, illetve a Kéménd, Kicsind körüli partváltás közben lovas testőrökből álló felderítőosztályunk, majd a Sanna eje. szds. által vezetett (Fót–Mogyoródról autóbuszokkal ide dobott) II. eje. zlj. és a Heinrich rep. ezredes vezette rep. lövészezred. Ezekből már csak leharcolt törmelék maradt, mire mi, a Tassonyi-féle 1. eje. ezred, újabb cseppként, a hely-

színre érkezhetünk. Szó volt továbbá a gránátos ezredről is, melynek Stefán Valér ezredes volt a parancsnoka, de – hogy egészen őszinte legyek – hadihasználhatóság, harci érték tekintetében ez sem volt sokkal különb a légierő lövészeinél, s így nem valami sok vizet zavartak, nem is figyeltem meg, hogy hol vannak, mit csinálnak. Számomra a legfontosabb az volt, hogy Ógyallán szállást biztosítsak (már amennyire ez néhány óra leforgása alatt lehetséges) Tassonyiéknak, s eligazítást juttassak Komáromba arról, hogy kirakodás után azonnal vonulnak Ógyallára.

Lajtost, akivel most hosszasabban tudtam beszélni, nagyon őszintén tájékoztattam. Elmondtam, hogy – a háború végső szakaszában lévén – rettenetes válságot kavar minden támadó művelet, melyben ezért a továbbiakban nem akarunk részt venni. Az ejtőernyősök általános szemlélete, magatartása – mint mindig – apolitikus, a nagy összefüggések, a háború végső kimenetele, valamint a háborút követő kibontakozás kérdésében közönyös, cinikus (melyet ismét csak a profi sportolók vagy az egykori zsoldosok felfogásához tudok hasonlítani). De él bizonyos németellenesség is, melyet nem nehéz izzásba hozni, robbanásig felszítani. Roppant gátlásokkal néz azonban minden ejtőernyős a szovjetekhez való átállás mint egyetlen megoldás, lehetőség felé. Sokan megmondták őszintén: nem mernek átállni, még mindig jobb a bizonytalanság . . .

Már ezen a megbeszélésen is kirajzolódott annak szükségessége, hogy – lényegében – három feladatunk lehet, melyet a körülményeknek megfelelően alkalmazva meg kell valahogyan valósítani. Az első ezek közül az, hogy életben kell tartanunk embereinket, kerülve a harcot, még inkább a kemény, adok-kapok stílusú összecsapásokat, hogy átmentsük azokat, aki-

ket – egy alkalmas helyzetben és időben – átállíthatunk, érvényt szerezve az október 15-i fegyverszüneti határozatnak. A másik feladatunk, hogy ébren tartsuk, felszítsuk a németellenes hangulatot, hogy – ha lehet – az átállást a németekkel való szembefordulással egybekötve hajthassuk végre, kizárva, de legalábbis korlátozva az oroszok részéről az ejtőernyősökkel szemben tapasztalható indokolt előítéletet. A harmadik feladat – kapcsolva az előző gondolathoz – az átállás gondos előkészítése kell hogy legyen, a személyes érintkezés felvétele a szovjet csapatokkal, közölve velük az átállási szándékot, egyben kérve a végrehajtás elősegítését és biztosítását, az átállók személyi biztonságának szavatolását.

Lajtos kitűnő modorú, fegyelmezett, nyugodt ember volt, ő maga is felháborodottan, végtelen keserűséggel és gyűlölettel beszélt a németek minősíthetetlen, aljas magatartásáról, amikor – saját bőrük mentése érdekében – lebontották Kicsindnél a hadihidat, elvágva ezzel a hídfőállásban harcoló II. eje. zlj. és rep. lövészek visszavonulásának egyetlen útját. Bajtársaink közül legtöbben ezen német árulás következtében pusztultak el, s csak azok menekültek meg, akik a dermesztő vízben úszva, illetve a mozgó jégtáblákon ugrálva, nagy szerencsével érték el az Ipoly nyugati partját.

Számomra a következő négy-öt nap feladata éppen ehhez a tragikus epizódhoz kapcsolódott. Lajtos ugyanis igen bizalmasan utasítást adott arra, hogy teljes részletességgel szemrevételezzem Nyitrát, készítsek térképvázlatot a folyón átvezető összes állandó átkelőhelyről, azok teherbírásáról és áteresztő kapacitásáról, derítsem fel továbbá a szükséghidak (hadihidak, rohambürük) verésére alkalmas part- és mederszakaszokat, a gázlókat, azok mélységét és megközelítési lehetőségeit.

A feladat világosan bizonyította, hogy Lajtos el akarta kerülni, meg akarta előzni azt a szerencsétlenséget, ami – a németek aljassága következtében – az elmúlt napokban Heinrichéket és Sannáékat sújtotta. De az is nyilvánvaló volt, hogy a vkf. nem a Garamvonal védelmét és tartását látta fontos feladatának, hanem azt, hogy véráldozat, veszteség nélkül, azonnal és rugalmasan kitérjen a várható támadás elől, szervezetten, gyorsan és torlódás nélkül vonulva vissza Nyitra mögé.

A kapott feladat kedvemre való volt, annyira, hogy ha nem éreztem volna lépten-nyomon az ostoba, értelmetlen háború kézzelfogható jelenlétét, még talán örültem is volna annak, hogy szabadon, saját elképzelésem és tervem szerint nézelődhetek a barátságos Nyitra folyócska partján, bujkálhatok a füzesekben, a törékeny nád között, felriasztva a megbúvó rókát, félénk őzeket, léket vághatok a folyó jégpáncélján, méricskélve a jég vastagságát és az alatta futó kristálytiszta víz mélységét.

A háború azonban mindenütt a sarkamban járt, mindenhol utolért. A szemem előtt rakodott ki Komárom vá.-on a „Totenkopf", az egyik hírhedt SS elit hadosztály. Nem mondom: szép teljesítmény volt maga a kirakodás, a bámulatos szervezettség, gyakorlottság, fegyelem, amint a mozgó szerelvény pőrekocsijait hídlással felszerelve, a járművek kerekeit rögzítő féktuskókat eltávolítva, a harckocsik és gépjárművek motorjait beindítva feszülten várta a szerelvény azt a pillanatot, amikor az első pőre ütközője a homlokrakodóhoz csattan. Erre a jelre egyszerre taposott a gázpedálra valamennyi jármű vezetője, s a száztengelyes szerelvényről úgy siklott le a félelmes, szürke acélkígyó, mintha a sok-sok jármű egyetlen összefüggő, hajlékony kábel lenne. Megnéztem az órá-

mat: egy száztengelyes szerelvény homlokrakodóhoz tolatása, kirakása, az üres szerelvény kihúzása mindössze kétszáz-kétszázötven másodpercet igényelt.

Láttam egy másik elit hadosztályt (talán a „Wiking" lehetett?) átkelni a zajló Dunán Nyergesújfalu alatt, megdöbbentő rövid idő alatt, félelmet keltő szervezettséggel, rutinnal hajtva végre ezt az elismerten legnehezebb műveletet.

Hallottam a fejem felett susogó, surranó lövedékek eget-földet döngető robbanásait, amikor – a két német SS-ho. meginduló támadását támogatva – Esztergomot lőtték. Találkoztam egykori ejtőernyős cimborámmal, Majthényi őrnaggyal, aki Helembától hátrált a szétvert, leharcolt 6. gk. lövészeivel. És . . . tőle tudtam meg azt is, hogy december 24-én bezárult a gyűrű Budapest körül, melyet hiába próbál felszakítani, áttörni a német – ezúttal itt, a Duna vonalát követve, erőltetve a támadást a legjobb hadosztályai bevonásával.

Végeztem a feladatomat, mértem, méricskéltem Nyitrát, pedig már tudtam, hogy iszonyú butaságot követtem el. A könyörtelen, a halált fölényes szakszerűséggel és rideg tervszerűséggel osztogató SS-ek, az esztergomi bazilika lebegő, zöld patinás kupolájára célzó német nehézütegek láttán már tudtam, hogy Budapest birtokáért borzalmas, ádáz harc indult meg, melyben pusztulás, mérhetetlen szenvedés, éhezés, rettegés vár mindenkire. Feleségem, anyám, rokonaim vannak a körülzárt, ostromlott fővárosban, melyről azt hittem, hogy nyílt város lesz, mert csak ez lehet, ha van egy szemernyi emberség, józanság, becsület az emberekben. Tévedtem, és ennek következtében szakadtam el szeretteimtől. Nem az fájt, hogy ők bent vannak, hanem az, hogy én kibújtam onnan, s nem lehetek velük, nem lehetek mellettük, amikor a

legnagyobb segítségre, védelemre, támogatásra szorulnak. Gyötörtem magam, amiért már novemberben, a Gyertyánosról lejövet nem maradtam otthon, nem váltottam ruhát és papírokat . . .

Szilveszter éjszakája volt, a bolond németek teljes tárat lőttek a koromfekete ég felé, ezzel köszöntve az új esztendő jövetelét, vagy inkább: így bátorítva önmagukat, mint a gyerek, aki harsogva, hamisan énekel, amikor útja a sötét erdőn át vezet.

Január 2-án aztán minden felborul és vadul összegabalyodik bennem. Érsekújvárt elhagyva motoroztunk fel, Nyitra irányába. Egy magyar ellátóoszlopot előzünk, csupa megrakott teherautó. Elöl kopott, bevonultatott személyautó. Amikor ezt is elhagyjuk, valaki a nevemet kiáltja. Hátranézek. Hadbiztos szds., valaha ezredtársak voltunk, még Miskolcon. Ölelgetjük egymást, ahogyan ez már ilyenkor szokás. Egyszer csak ezt mondja: – „Képzeld, találkoztam Klárival . . . tegnap láttam . . . Épp olyan szép most is, mint lánykorában . . . Sopronba küldted, ugye?"

Klári? Uramisten . . . Ez az A. Bandi a feleségemről fecseg? De hiszen . . . megbeszéltük . . . megállapodtunk abban, hogy nem moccan Budáról . . . ott vár meg engem, ha a fene fenét eszik is . . . Nem értem. Vállon ragadom a hadbiztost, hogy az majd kiesik a köpenyéből. – „Mit beszélsz? Hol láttad Klárit? Álmodban, te szerencsétlen . . ." – „Nem . . . – makogja ügyetlenül – én igazán . . . őt láttam. Hol is? Várj . . . Szencen, igen . . . Szencen . . . Én is előztem egy oszlopot, menekülők utaztak nyugatra . . . Meg is kérdeztem, hogy hová igyekeznek . . . Akkor mondta valaki, hogy egyelőre Sopron az úticél, Győrön át . . . És a feleséged . . . csak ő lehetett a vadmacska bundában . . ."

Klárinak is vadmacska bundája van. Ez a pasi jól

ismeri őt, aligha tévedhetett. Felnőtt, komoly ember, háború van, itt minden megtörténhet... Igaz, hogy nem fecseghet felelőtlenül a levegőbe... Elvégre: megegyeztünk Klárival, hogy otthon marad... De ezer és egy oka lehet, hogy mást tegyen... Kitelepítették a nyilasok... Elszakadunk egymástól – borzong át rajtam a félelem – évekre, talán örökre...

Száguldok vissza Ógyallára. Mondom Lajtosnak, hogy mi a helyzet. Azonnal megért, hiszen az ő anyja, nővére is a gyűrűben van a Biblia utcában. Aláírja a nyílt parancsot, s már rohanunk is Szenc felé, ahogyan csak a BMW motorja bírja. Katonai oszlopok, németek, magyarok. Azután menekülők, ezrével, tízezrével. A rangkülönbség közöttük is szembeötlő. A nincstelenek, a földönfutók, a kibombázottak, akik feje fölött leégett, beomlott a biztonságot ígérő hajlék – itt is az út szélén ülnek, fáradtan, elgyötörten, megalázottan. Öklömnyi batyu, kopott kézitáska, horpadt hátizsák hever mellettük, ez minden vagyonkájuk. De vannak másfajta menekülők is. Földbirtokosok, akik maguk előtt hajtják féltett tenyészállataikat, akik púposra rakott teherautókkal, nyikorgó, nehéz társzekerekkel szállítják maguknak a lisztet, cukrot, zsírt, szalonnát, még a bútoraikat is. Hát még a gazdagok, az előkelők, a törzstiszti családok! Katonai rendszámú teherautó-karavánokat hagyok el, melyek mindegyike üvegablakos, csipkefüggönyös, fűtött lakókocsivá van átalakítva. Akad közöttük ismerős is. Megállunk, beinvitálnak a kocsiba. Kellemes meleg, a padlón 8–10 rétegben perzsaszőnyeg, pompás, kényelmes fekhelyek. Ezüstszamovárból öntik csészémbe a forró rumos teát, az ezredesné őméltósága pedig aggodalmasan, teátrális pátosszal ismételgeti a költői kérdést: – „Mondja, kedves fiam, mi lesz velünk?"

Motorozunk, fröcsköljük a sarat, míg habarcsot, s

ordítva kérdezgetjük mindenkitől, van-e közöttük budai, ki jött a Városmajorból? Nem tudják, hogy hol vannak a budaiak?

Be kell látnom, hogy céltalan és értelmetlen, amit csinálok. A kitelepítettek, menekülők milliós áradatában képtelenség megtalálni valakit. (1945 márciusában találkoztam a feleségemmel, kiderült, hogy az egész csak vaklárma volt, A. szds.-nak káprázott a szeme, amikor látni vélte őt Szencen.)

Éppen jókor jelentkeztem a hop.-on. Január 4-e volt, s jó száraz téli hideg. Hideg volt a Konkoly-Thege-kastélyban is, ahol – a régi, híres csillagvizsgáló tőszomszédságában – harcálláspontunk volt. Feszült, jobban mondva felháborodott volt a hangulat, így azután senki se vett tudomást a hidegről, a fűtetlen, kopár szobákról.

A történteket – miután magam nem voltam jelen – Győry vk. szds. (lehet, hogy már őrgy. volt ekkor), az I/A-ak beszámolója alapján mesélem el. Az a német SS-hadtest (nem akarok találomra számot írni, de azt hiszem, hogy a VII. SS-hdt.-ről van szó), melynek alárendeltségében volt a mi ho.-unk, sürgős eligazítás átvételére magához rendelte Győryt, az I/A-nkat. Itt egy vk. alezredes – aki a hdt. vkf.-e vagy I/A-ja lehetett – tájékoztatta Győryt a helyzetről. Azt mondta, hogy a Börzsönyből kibontakozó orosz támadás kifulladt, leállt, az itt korábban észlelt páncélos erők zömét a Budapest körüli harcokhoz csoportosítják át, mely a jelenlegi hadműveletek súlyponti területe. A német SS-hdt. is csatlakozik a főváros felmentését célzó támadáshoz, illetve újabb felmentési kísérlethez, mely rövidesen megindul a Dunántúl északi részén. Miután a Dunántúlon É-ra semmiféle komoly orosz kezdeményezés nem várható – az arcvonal a Garam vonalában megmerevedett, s teljesen

nyugodt –, a „Szent László" ho. azt a feladatot kapja, hogy – általában a Garam vonalában – széles sávban védekezésre rendezkedjen be. Az alezredes ismét hangsúlyozta, hogy a kérdéses arcvonalon a helyzet teljesen nyugodt, biztonságos, támadás s kezdeményezés lehetősége kizárt. Pihenhetnek az ejtőernyősök, rájuk is fér ez a lazítás, hiszen derekasan helytálltak eddig . . .

Amikor idáig ért, bejött a német hdt. I/C-je (ami a német szervezés, illetve számozás szerint a mi I/B-nkek, azaz: hírszerző és elhárító osztály vezetőjének felel meg), és térképeket, friss légi fényképeket tett az alezredes asztalára, mondván: ez a legfrissebb kiértékelés a szemben álló oroszokkal kapcsolatban. Az alezredes ráförmedt saját I/C-jére: – „Vigye ezt el innen, s kérem, ne zavarjon most minket!"

Ám ez a néhány másodperc is elég volt Győri Lajosnak arra, hogy belepillantson a térképekbe. Látta, hogy azokon a Garam és Ipoly közötti területeken óriási szovjet harckocsi-összevonást, készenléti helyeket, hadihídanyagot állapított meg a felderítés. Megragadta erre a térkép sarkát, s nem engedte, hogy azt a német tárgyalópartner kivitesse, eltüntesse. Indulatosan felugrott, és felháborodott, erős hangon közölte: a parancs átvételét megtagadja, miután a helyzettájékoztatás hamis, tudatosan félrevezető és hazug!

Faképnél hagyta az SS alezredest. De még vissza sem ért a hop.-ra, amikor telefonon ezúttal Szügyi és Lajtos azonnali jelentkezését kérte a német hdt. Győry – szerencsére – még indulás közben elcsípte őket, és – rettentő dühösen – elmondta, hogy milyen útszéli, aljas trükkel akarnak becsapni minket. Így azután már Lajtos is (aki kitűnően, folyékonyan beszélt németül, míg Szügyi csak értette valamennyire, de beszélni nemigen tudott) azzal kezdte a tárgyalást, ami-

vel Győry félbeszakította, szóval a széles és védhetetlen sáv átvételére vonatkozó parancs végrehajtását kereken megtagadja, s visszautasítja a német alezredes ártó szándékát és aljas módszerét, mert eltitkolta, lehazudta, meghamisította a valóságos helyzetet. Lajtos, akinek az SS-társaság már a begyében volt az Ipoly-hídfőkben harcoló saját egységek cserbenhagyása miatt, és így – alaptermészetével ellentétesen – ezúttal hangos és goromba volt, lehordta mindennek a csirkefogó, pimasz svábot.

Ez az elkeseredett, rendkívül éles összecsapás azonban már sokat nem változtatott a tényeken. Az SS-hdt. ugyanis – ez volt a németek további, újabb gazsága – időközben már kivonult a Garam menti állásokból, és kapkodva, menekülve gyülekezett Komárom és Dunaszerdahely térségében. Kész helyzet elé voltunk állítva, hiszen egyedül maradtunk a Garam nyugati partján, szemtől szembe az ugrásra készen álló, hatalmas szovjet páncélos bunkóval.

Még 4-én délután terepjáróra ültünk Lajtossal, hogy a helyszínen szemrevételezzük a helyzetet, lehetőségeinket. Keserűen állapította meg, hogy ezúttal is „jó orra" volt, amikor a Nyitra átkelőhelyeit felderíttette velem. Én azt az ellenvetést tettem, hogy – amennyiben a szovjet támadás valóban bekövetkezik – nekünk már semmi hasznunk nem lesz a hidakról, gázlókról készült vázlataimból. A kapott széles sávban a magunk erejéből még laza, lepelszerű folyammegfigyeléshez is kevesen vagyunk. Nyilvánvaló, hogy már a legelső támadó hullám lesöpör, elfúj minket a Garamot szegélyező erdővel, szőlővel borított magaslatokról. E mögött teljesen sík, nyílt terület húzódik Komárom, Ógyalla, Érsekújvár műút vonaláig, amelyen át visszavonulni, menekülni, szaladni a szovjet páncélosok előtt és között biztosabb módja az öngyilkos-

ságnak még a ciánkálinál is. Ha vékonyan felkenjük magunkat a Garam vonalán: aligha látjuk meg Nyitrát.

Őszintén megvitattuk a ho. átállításának lehetőségét. A helyzet – úgy tűnt – alkalmas, csábító. Ellene szólt azonban egyrészt az, hogy nincs idő tudatosítani az emberekben a legújabb német aljasság tényét, másrészt: olyan szovjet erővel állunk szemben, melynek egészét, de túlnyomó többségét bizonyosan harckocsizó egységek alkotják, melyek jellegük és feladatuk szerint nem bíbelődhetnek az átállók lefegyverzésével, kísérgetésével, őrzésével.

E meggondolásokból következett, hogy a megadott fő ellenállási vonalat – illetve mélységben tagolt övet – úgy szálltuk meg, hogy a szovjet páncélos támadás várható irányában – a Garamkövesd, Ógyalla Érsekújvár, továbbá Bátorkeszi, Muzsla, Komárom támadási irányokra gondoltunk – csak figyelő jellegű, kis létszámú, laza fészekláncot helyeztünk el, míg a ho. zöme (melynek magja ismét csak az ejtőernyős ezred volt) a szőlővel, erdővel borított magaslatokra került, szóval olyan területre, mely eleve biztonságot nyújtott a páncélos támadással szemben. Az általunk szabadon hagyott nyílt és sík területen foglaltak helyet, mélységben tagolva, a páncélelhárító reteszállások. A hop. két harcálláspontot jelölt ki a maga számára. A Bélán levő Ullmann-kastélyban rendezkedett be a „főhadiszállás", Szügyivel, Lajtossal az élen – az ún. előrevetett kiegészítő háp. a Garamkövesd fölött emelkedő Kékítő-hegyre került, mely az én tartózkodási helyem lett. A két háp. között nehézkábelen biztosítottuk az összeköttetést. Háp.-omról, mely a meglehetősen meredek oldalú Kékítő-hegyen épült présházban volt, szőlők és gyümölcsösök között, igen jó kilátás nyílt mind a Garam völgyére, mind pedig az

arra merőleges Garamkövesd, Bátorkeszi, Muzsla, Komárom felé, illetve a Muzslánál elágazó Ógyalla. Érsekújvár felé vivő műutakra.

A csapatok még ugyanezen éjjel felvonultak, és elfoglalták állásaikat. Lajtos elgondolásának megfelelően a Garam, valamint a már említett műutak mentén – amerre a szovjet támadás lehetséges, illetve várható volt – csak ritka szövésű, megfigyelő feladattal megbízott fészekrendszert telepítettünk. Csak Garamkövesd térségében hagyott Tassonyi egy aránylag nagyobb harccsoportot. Ezek mögött, már a Kékítő-hegy lábánál volt Nagy Árpád fhdgy. pság.-a alatt az összevont vetőállás, míg a maroknyi tartalék, a hírvivők, a segélyhely és a hasonló vegyes társaság, magamat is közéjük számítva, a Kékítő-hegy Garamra néző meredek oldalán, illetve a tömb már erdővel borított, széles hátán.

Január 5-én olyan süket csend volt, mely egyelőre igazolni látszott a német előrejelzést. Ez a csend azonban, melyet Dorog, Pilisvörösvár felől szüntelenül morajló, tompa ágyúdörgés festett alá, így nyugtalanítóbb, idegesítőbb volt mindennél.

Délután Tassonyival lementünk a vetőállásba, majd onnan végig a Garam mentén levő állásainkba. Részletesen, a helyszínen, a lehető legnagyobb védelmet biztosító menetvonalak pontos kijelölésével utasítást adtam a visszavonulásra, amint a várható támadás megindul, gondolva arra, hogy a támpontokkal, fészkekkel a szovjet támadás megindulása után már nem lesz alkalmam összeköttetésben állni. A megadott visszavonulási irány szerint valamennyi támpont és fészek legénysége a Kékítő-hegy tömbje köré kanyarodott volna, már a szovjet folyamátkelés első üteme alatt, ha lehetséges, a támadókkal szembeni harcérintkezés elkerülésével.

Január 6-án aztán bemutatta a Vörös Hadsereg, hogyan is kell a korszerű folyamátkelést, támadást és megsemmisítő frontáttörést előkészíteni, megszervezni és végrehajtani. Annyira érdekes, lenyűgöző – a hivatásos katona bátran megkockáztathatja ezt a kifejezést is: szép – volt ez a hadművelet innen felülről, a Kékítő-hegyről nézve, hogy hajlandó volt az ember elfelejteni: a támadás ellene irányul, s élete közvetlen veszélyben forog. Katonai szempontból: a támadás maga nem volt számunkra se meglepő, se váratlan. Világos volt, hogy a szovjet hadvezetőség – egyensúlyozásául a Budát körülzáró egységek ellen irányuló, kívülről jövő roppant nyomásnak – tehermentesítő támadást fog indítani valahol. Az SS-hdt. által végzett légi felderítés pontosan jelezte, hogy ez itt, a Kisalföld Dunától É-ra fekvő területén következik be. Azzal is tisztában voltunk, hogy a szovjet hadvezetés jelentős páncélos erővel fog olyan helyi súlypontot képezni, mely képes lesz igen érzékeny, mély rést nyitni – talán Pozsonyt is megközelítve – a német védelmen. Ezt az erőteljes súlypontképzést és résképzést szinte kínálta a terület, amelyen a támadó ék szárnyait, oldalait olyan természetes akadályok védelmezték, mint D-ről a Duna, É-ról pedig a magas hegységek (bár az is igaz, hogy a támadás irányát éppen a hegységekből a Duna felé folyó Ipoly, Garam, Nyitra és Vág keresztezték). De ha ennyire látni, tudni lehetett előre a támadás bekövetkezését: mégis mi volt abban annyira új, annyira meglepő, hogy a siker minden várakozást felülmúlt? A hatalmas siker titka az volt, hogy a Vörös Hadsereg – legjobb tudomásom szerint – most először hajtott végre harckocsitömegtámadást éjjel, vaksötét téli éjszaka. A támadás első mozzanata a viszonylag rövid, de annál keményebb, hatásosabb tüzérségi előkészítés volt. Egyszer-

re, egy és ugyanazon másodpercen belül dördült el a túloldalon az ezernyi löveg, aknavető, sorozatvető – melynek létéről, helyéről semmit nem árult el a megelőző néhány nap süket csendje. A becsapódások iszonyú döreje, süvöltése egyetlen, pokoli hangorkánba folyt össze. Találat érte előbb a személygépkocsinkat, majd a segélyhely mentőautóit is. Zuhogtak, záporoztak a lövedékek, míg – jóformán az orrunk előtt, pillanatok alatt – hadihidak épültek a Garamon, a falu felett is, alatt is. Bár Tassonyival mindvégig a présház nyitott tornácáról figyeltük az eseményeket, és percről percre jelentettem mindent a nehézkábelen a bélai háp.-nak – a sok-sok száz harckocsimotor dübörgéséből semmit sem hallottunk, amint ezek a készenléti helyről előrekúsztak az átkelőhelyekhez. Harckocsit ekkora tömegben még sohasem láttam. Oly hirtelen bukkantak elő a sötétségből, amint a tüzérség hátrább helyezte át tüzét, mintha a földből bújt volna elő valamennyi. Sűrű, végeláthatatlan sorban, a minimális követési távolság tartásával, mondhatni azt is: a díszelgésnél szokásos feszes, szoros rendben és fegyelemben zúdult, özönlött ellenállhatatlanul a tömérdek acélkolosszus, egyetlen, hézagtól mentes, szilárd éket alkotva. Rendkívüli volt az is, ahogyan kivédte, egyszerűen kikapcsolta, megelőzte a szovjet hadvezetés a mi – főleg a német lgv. ütegek közvetlen irányzásra beállított lövegeiből álló – páncélelhárításunkat. A támadó harckocsikon fürtökben kuporgó kísérő és biztosító lövészek, valahány ágyúnk torkolattüze elárulta hollétét, leugrálva a harckocsiról megközelítették a páncélreteszt a lövegek előtt, azok fő lőirányában óriás fényerejű világító bombát (ún. Sztálin-gyertyát) dobtak, illetve gyújtottak. Ennek fénye teljesen elvakította a páncélelhárító lövegek kezelőit, a fényfüggöny pedig teljes biztonságot nyújtott a harckocsik

gyors előnyomulására. Erre a gyorsaságra, a támadás hirtelen és gyors lendületére, folyamatosságára igen jellemző az, hogy én, miközben állandóan „helyszíni közvetítést" adtam Szügyi, Lajtos és Győry számára (mikor ki volt éppen a vonal túlsó végén), jól hallottam Ruttkay vk. szds. kétségbeesett, drámai helyzetközlését, mely szerint Érsekújvárnál, a ho. vonatkörzetében szinte megszámlálhatatlan T–34-et észlelnek, amikor még nálam, a Garam partján szakadatlanul tart a páncélosok átkelése.

Megdöbbentő élmény, hátborzongatóan érdekes volt, illetve maradt számomra ennek a nagyszerű katonai teljesítménynek figyelemmel kísérése, az események helyszínén, közvetlen közelből. Bár képtelenek voltunk összeköttetésben maradni a védőállással – az utasítás szellemében nem fejtettünk ki ellenállást, hanem kitértünk a támadó páncélos ék elől, felkanyarítva szárnyainkat a Kékítő-hegy köré. Ezt a műveletet fegyelmezetten, tervszerűen, jól hajtották végre ejtőernyőseink, az egy vetőállás kivételével. Az egyik részleg – négy vetővel, ki tudja, miért és hogyan? – pánikba esett, s az emberek úgy viselkedtek, mint a nyúl, melyet elkábít az óriáskígyó látványa, a rámeredő tekintet halálsugara. Ennek a szakasznak valamennyi kezelője elpusztult, vetőinket pedig a földbe taposták a tüzelőállásra támadó harckocsik. Sajnos, volt egy további, ugyancsak megmagyarázhatatlan esetünk is. Annak ellenére, hogy mindenkivel előre tudattuk, megmagyaráztuk, hogy a várható nagy támadás esetén csak a fedett, harckocsival nem járható magaslatok nyújthatnak viszonylagos biztonságot, Szakács fhdgy. és három társa mégis megpróbált gépkocsin kimenekülni a páncélosok szorításából. Amikor maguk is felismerték, hogy ez képtelenség, az autóból kiugrálva, gyalog próbáltak távolabb kerülni a páncé-

losoktól hemzsegő úton. Az ilyen kétségbeesett kísérlet azonban csak nagyon ritkán sikerül, ezúttal is mindnyájukat lekaszálta egynéhány utánuk eresztett sorozat.

Ez azonban már másnap, január 7-én reggel történt, amikor kivilágosodott. Mi – szoros gyűrűt vonva ejtőernyőseinkkel a Kékítő köré – helyünkön kitartva várakoztunk. Érdemes talán megemlíteni – annak jellemzéséül, hogy milyen volt az éjszakai támadás ereje –, hogy a bélai háp. előbb kényszerült bontani a hozzám kiépített vonalát, s feladni az Ullmann-kastélyt, mint én. Lajtos, amikor közölte, hogy Szügyivel és Győryvel egy terepjárón megpróbál kisurranni a kutyaszorítóból, melybe a ho. törzs került, felhatalmazott, hogy rendelkezzek a továbbiakban a legjobb belátásom szerint, melyhez utasítást, tanácsot – a teljesen zavaros és bizonytalan helyzetben – a maga részéről nem adhat. Ha lehet - kérte –, kíséreljem meg azt megszervezni, végrehajtani, hogy eljussunk Dunaszerdahelyre, ahol talán gyülekeztetni lehet a ho. szétugrasztott, összevissza keveredett alakulatait.

A magam részéről – Tassonyival egyetértésben – azért tartottam ki a Kékítőn a végletekig, hogy kivárjam, kilessem a legalkalmasabb időpontot és főleg irányt a biztonságos elvonulásra. Megvártam, hogy kialakuljon a helyzet, s hogy én – a meglehetősen népes, nagy létszámú csoporttal – ne vaktában, találomra, a jó szerencsére bízva sorsunkat ürítsem ki (mind ez idáig fel nem fedezett) állásainkat, hanem ha megindulunk, akkor bizonytalankodás nélkül, határozottan haladjunk a legjobb irányba. Sikerült is reggel kiszimatolni azt, hogy ha É felé tartunk, a Garam folyásával párhuzamosan futó, erdővel fedett hegyháton, akkor az elvonuláshoz szabad utat találhatunk.

Jócskán benne volt már az idő a délelőttben, ami-

kor a jelzett (a szovjet áttörés irányára pontosan merőlegesen, É-i) irányban megkezdtük a fedett magaslatokra való átszivárgást. Kezdetben ez észrevétlenül, zavartalanul ment, talán azt is mondhatnám: kényelmesen, kedélyesen, jó hangulatban – később azonban már sietőssé vált. Jól láttuk ugyanis, hogy miként tér le a műútról egy hosszú gépkocsioszlop – csupa csapatszállító, zsúfolva gépkocsizó lövészekkel –, s tart egyenesen a Kékítő-hegy felé. Az sem kerülte el figyelmünket, hogy egy másik, hasonló erejű és összetételű gk. lövészegység ugyanakkor Béla felől, egy széles, jól belátható horpadáson át igyekszik a hátunkba kerülni. Nyilvánvaló volt, hogy – amint azt a haditudományok „nagy könyvében" megírták – most érkezett el a korszerű áttörésnek az a mozzanata, amikor a lövészalakulatok katlanokba zárják, majd felmorzsolják a páncélosok által szétugrasztott és túlhaladott ellenséget.

Miután mi sem estünk a fejünk lágyára: megtettük a helyzetnek megfelelő ellenintézkedéseket. Felgyorsítottuk a Kékítőn levő állásaink kiürítését, ugyanakkor pedig – Tassonyi, Godó és Kemenes parancsnoksága alatt – három fedező-leplező csoportot képeztünk, melyek széles sávban, a hegytömb egész felületén mozogva iszonyú lármát csaptak. Lövöldöztek összevissza, s dobálták a kézigránátokat a szélrózsa minden irányába, olykor még harsány hajrázásba is kezdtek, azt a látszatot keltve, mintha a Kékítő-hegy minden szilvafája alatt legalábbis egy géppuskafészek lenne (holott ennek a hangoskodó, leplező csoportnak a létszáma mindössze 12–15 fő volt). A leplezés sikeréhez hozzájárult az is, hogy elég sűrű, egyszer felszakadozó, másszor meg leszálló köd vagy pára keletkezett. Ez megkönnyítette azt is, hogy a fedező csoportok – az utolsó pillanatban – leváljanak a módszere-

sen, kissé nehézkesen, a „nagy fogás" biztos tudatában felfejlődő szovjet gk. lövészekről, s a zömhöz, hozzánk csatlakozzanak. Mi, két magaslattal odébb, szinte páholyból néztük, hogy miként fogják körös-körül a Kékítő-hegyet, melyen ekkor már csak ott hagyott állásaink, kiégett mentőautóink és néhány madárijesztő volt.

Számolgatni kezdtünk. Időbe telik, míg a támadó csapatok – a rossz látási viszonyok között – átvizsgálva a sok présházat, sűrű szőlő- és gyümölcskertek zegét-zugát, maguk is rájönnek, hogy „luftot rúgtak". Gk. lövészkatonákról lévén szó, az is valószínű, hogy szállító járműveiktől nem távolodnak el túlságosan, s főleg nem fognak kockázatos erdei kalandozásba, kergetőzésbe kezdeni – egyébként sem sejtik, hogy merre szívódtunk fel a ködben. Az erdő, a köd utóvégre számukra éppúgy átláthatatlan, mint nekünk. Összegezve: jó három-, esetleg négyórányi előnyünk van. Ha ezt a továbbiakban tartani, esetleg okos taktikával és szerencsével még növelni is tudjuk: harcérintkezés nélkül eltávolodhatunk az éjszakai áttörés mély, de viszonylag keskeny területétől.

A térkép szerint volt egy Libád nevű kis falucska, melyet mindenütt D-ről egyenesen É-felé haladva, nagyjából a Garammal párhuzamosan, a folyásiránnyal szemben, észrevétlenül elérhettünk az erdős magaslatokon át. Egy erős, ügyes, talpraesett fickókból álló csoporttal azonnal előreindultam Libádra, a zöm Kovács fhdgy. vezetésével nyomon követett minket, míg Tassonyi ismét elmaradva, hátrébb a fedezés és leplezés feladatát vállalta el. Puskalövés nélkül, majdnem kényelmesen sétáltunk így be Libádra, ahová a kora délutáni szürkület beálltáig veszteség nélkül mindenki beérkezett. A község kihalt és üres volt, katonaságnak sehol semmi nyoma, a lakosság is – nagy ijed-

tében – elbújt a pincék mélyén. Az aprócska faluban egyetlen jobb épület volt, a „Hangya" vegyeskereskedés, kocsma, minden együtt – itt tartottuk a pihenővel egybekötött kupaktanácsot. Maga a falu – katonai szempontból – barátságtalan, veszélyes fekvésű volt. Szűk, mély lyukban zsúfolódtak egymás hegyénhátán a szegényes házacskák, körös-körül viszonylag magas, erdővel borított hegyek, igazi egérfogó. Libádot a külvilággal egyetlen kövesút kötötte össze, mely Ny felé, egy szűk völgyön keresztül vezetett ki a Nagysurány–Nyitra közötti műútra. Nekem sehogyan sem tetszett ez a hely. Roppant kockázatosnak és veszélyesnek tartottam ekkora tömeget – mert elég sokan voltunk – ezen a tenyérnyi helyen összezsúfolni, ahonnan csak egy szűk, könnyűszerrel lezárható úton lehet kivonulni.

Én azonnal továbbmentem, Tassonyi viszont maradni, kitartani akart. Hiába erősködtem, hogy ha így tétovázunk, késlekedünk, elpotyázzuk előnyünket, amit térben is, időben is nyertünk, s ha a nyakunkba hull az „áldás" – egyetlen tömegsír lesz Libádból. Tassonyi azonban megmakacsolta magát, azt mondta: itt a jó alkalom, dögöljünk meg rakásra, becsülettel, hiszen ez, csak ez lehet mindnyájunk sorsa, végzete.

Vitatkoztunk, érveltünk, aztán már élesen, kíméletlenül martuk egymást. Újra felhánytorgattuk a régi sérelmeket, egymás szemére vetettük korábbi, fájó veszteségeinket. Múlt az idő, teltek az órák, közben teljesen ránk esteledett. Embereink – érthető módon – fáradtak, álmosak voltak, s ha igazat is adtak nekem, mégis mágneses erő vonzotta testüket a fekvésre, alvásra.

Ismertem Tassonyit, s jól láttam, tudtam, hogy ő ismét abban a hangulatban van, amikor keresi a halált, hívja, kínálja magát a Csontfejű Kaszásnak,

mintha ez lenne az egyetlen megoldás, mely méltó a férfihoz, katonához, sportemberhez. Veszekedés közben ezt is megmondtam neki. Ha ő életunt: ám legyen, csinálhat a maga elfuserált életével azt, amit akar, de nincs joga ahhoz, hogy másokra, sok-sok épelméjű, egészséges gondolkozású fiatalemberre ráerőszakolja a „dögöljünk rakásra"-elméletet . . .

Még civakodtunk volna tovább is, ha közben be nem következik, amitől tartottam. Előbb csak tapogatózva susogott el a falu fölött néhány tüzérségi lövedék, később azonban egyre jobban és jobban céloztak a minket kereső ütegek. Elkéstünk. Gulyássá apríttatjuk magunkat itt, helyben – ez a Tassonyi-féle javaslat –, vagy megpróbálunk kisurranni, de most már ez is csak tűzben, veszteségek árán hajtható végre.

A falut foszforral kezdték lőni, közepes akna- és sorozatvetővel. Tassonyi is belátta, hogy hülyeség lenne tovább makacskodnia. Hidegen, keserű elszántsággal közölte, hogy a maga részéről marad, én azonban – a magas „hadosztály" nevében – csináljak azt, amit akarok. Kiment, ránk csapta az ajtót. Négyen, mind régi, hűséges ejtőernyős, Tassonyi után mentek, hogy ha már bolondságot csinál, legalább ne maradjon teljesen magára.

Tizenegyen voltunk tisztek. Ennyi csoportot szerveztem gyorsan, hiszen az idő sürgetett, zuhogtak a lövedékek, a falu már több ponton égett, a keserű füst a foszfor sajátos szagával keveredett. A csoportoknak nyílt parancsokat állítottam ki, mely szerint el kell érniök a ho. gyülekezőhelyét: Dunaszerdahelyt, és ebben senki meg nem akadályozhatja, fel nem tarthatja őket. Azután – hogy csak nálam volt térkép – villámgyorsan útvonalvázlatokat készítettem, megjelölve azokat a pontokat, ahol naponta felvesszük egy-

mással az összeköttetést. Libádról együtt, egyszerre törünk ki, de utána tizenegy csoportra oszlunk, s a lakott területeket gondosan elkerülve, hatalmas félkörívben. É–ÉNy–Ny irányban elhajolva, Surány, Nyitra érintésével próbáljuk elérni Dunaszerdahelyt.

Tassonyi – miután lehiggadt és visszasomfordált – fitymálva nézegette a vázlatokat, szó nélkül hallgatva intézkedéseimet, végül mégis mondott annyit, hogy – ha már így áll a dolog – ő lesz a tizenkettedik csoport, mely önként vállalja az utóvéd feladatát. Hátba vágtuk egymást, mintha újra csak síversenyen lennénk, mint annyiszor régen, és ezzel szent volt a béke köztünk.

Már szürkülni kezdett, amikor legyülekeztünk a kitörés végrehajtásához a faluvölgybe torkolló, elszűkülő út végére. Ekkor – a Libádra vezető úton – két páncélos felderítőkocsi közeledett. Mi tőlük féltünk – ők nem kevésbé tőlünk. Egy Wehrmacht pc. hdt. felderítői voltak, azzal a feladattal, hogy kitapossák a január 6-i nagy áttörés szélességét, szabad szárnyait, esetleges réseit. Teljesen elámultak azon, hogy mi – szervezetten és fegyelmezetten, nyugodt és magabiztos hangulatban – még mindig itt vagyunk, a Garam közelében. Ők is azt tanácsolták, hogy még ma – szóval egynapi menetnek megfelelő távolságra – egyenesen É irányba tartsunk, s majd csak később próbálkozzunk Ny-ra tartani, jókora ívben kikerülve így a hatalmas rést, melyet a szovjet támadás ütött.

A kitörést a két páncélos nyomában hajtottuk végre, ha már így összehozott minket a véletlen. Amikor mi – az első hullámban – már kiértünk a faluból, pokoli aknatűzbe kerültünk. Leborultunk a kövesútra, szorosan tapadva a habarcsos, híg sárba, mivel a sűrűn becsapódó repesz- és gyújtógránátok még annyi időt se engedtek, hogy az út árkába vessük magunkat.

Itt esett el Sipos szakaszvezető a géppuskásoktól. Hasra vetette magát ő is, amikor meghallottuk a lövedékek suhogását. Egy foszforos így találta telibe, combtőből leszakítva mindkét lábát. Az égő emberi test bűze, a foszfor zöldessárga sziporkája, a fiú tágra meredt, csodálkozó tekintete, amivel a magasra felcsapódó, messzire repülő lábszárait nézte: mindenkit meg kellett győzzön arról, hogy a háború, ez a nagyüzemi módszerekkel alkalmazott gyilkosság a legundorítóbb, a legostobább, leginkább szégyellni való valamennyi emberi gyarlóság között.

Egy másik emberünk is megsebesült, Cimbalmos őrmester, aki azonban szállítható volt, s később fel is gyógyult. De annak, aki az ejtőernyősök szellemét valaha is elemezni fogja, érdemes elmondani, hogy Cimbalmos őrmestert négy napon át cipelték, vonszolták, támogatták bajtársai, egyetlen kérés, utasítás nélkül, önként váltogatva egymást, és „Cimbi" is jobban bízott az ejtőernyősökben, Farkas orvos százados kezelésében, mint a nyitrai kórházban vagy valamelyik német kötözőhelyben, ahová – ide is, oda is – leadhattuk volna.

A „nagy menet" egyébként veszteség s egyetlen puskalövés nélkül, tervszerűen – a napi eligazítás és menetvázlatok alapján –, sikeresen fejeződött be (szegény Sipost még indulásunkkor veszítettük el, elvonulásunk több áldozatot nem követelt). Január 10-én este, illetve 11-én délig valamennyi csoport jelentkezett Dunaszerdahelyen. Én – megállás nélkül – most már a ho. törzs gépkocsiján azonnal visszamentem Pápára, hogy a tehergépkocsikon utánam érkező csoportok fogadását, elszállásolását stb. előkészítsem.

A Pápára visszatérő ejtőernyősök elszállásolása nem ment minden nehézség nélkül. A Levente Otthon „birtoklásért" például ugyanolyan tűzharc robbant ki

a mieink és a németek között, mint amilyen már Balatonszentgyörgyön is lezajlott. A különbség mindössze az volt, hogy itt a kárvallottak nem erőszakos és öntelt német repülők, hanem rohamtüzérek voltak.

Győry vk. őrgy.-ot – amint visszaértünk – áthelyezték, valószínűleg a HM valamelyik osztályára. A távozásával megürült ho. I/A beosztás betöltésére én kaptam megbízást. Így került az általam elhagyott hdm. sgt.-i helyre egy tartalékos, de igen értelmes, gyors felfogású, Karvaly nevű fhdgy., aki – s ez volt Lajtos kiválasztásának talán döntő szempontja – józanul gondolkodó, komoly ember lévén, maga is kereste az utat, mely ebből a szánalmas vergődésből kifelé vezet. Sajnos, történt más személyi változás is a ho. törzsben. Bodor alezredes, az I/B helyére – felsőbb utasításra – Pálffy-Daun gróf, tábori pilóta és tartalékos rep. őrgy. került.

Amikor imént azt írtam, hogy „sajnos" Pálffy-Daun került Bodor Józsi bácsi helyére – igazam is volt, nem is. Kár, hogy Bodor más beosztásba került, mert távozásával elmaradt a gondosan lezárt boríték, melyet minden reggel eljuttatott hozzánk, benne a moszkvai, londoni hadijelentéseken s az új magyar „Szabadság" adó közleményein alapuló helyzettájékoztatással. Másfelől azonban szerencsénk volt ezzel a gróffal, mert annak kell tartani, ha a véletlen olyan nevetséges, szórakoztató vén bohócot sodor az ember környezetébe, aki képes elvonni az ember figyelmét a komor idők lehangoló és riasztó jelenségeiről.

Katonaéletem egyik legmulatságosabb színfoltja maradt már az új I/B bevonulása is. Két elegáns Mercedes suhant egyik nap a strandfürdő elé, ahol a törzs irodái helyet kaptak. Az első kocsit egy ötven év körüli, hajlott tartású (amolyan csimpánzféle) rep. őr-

nagyi egyenruhát viselő férfi vezette. Ez volt Pálffy-Daun. Kocsijának kissé meglepő, mondhatnám furcsának mondható „rakománya" volt. Három, feltűnően csinos, fiatal nő mászott elő a Merciből, az egyik koromfekete, a másik platinaszőke, a harmadik – mi más is lehetett volna? – tizianvörös. Viselkedésük, kihívó tekintetük, felkínálkozó, jól begyakorolt üzleti mosolyuk azonnal elárulta hivatásukat, mert *azok* voltak, a legdrágább fajtából. Hamarosan kiderült, hogy mindhárman – nem is olyan rég – a Nagymező utca méregdrága mulatóinak, az Arizonának, a Parisien Grillnek meg a Moulin Rouge-nak jól ismert táncosnői voltak. A díszes társaság mögött haladó kocsit egy kékre borotvált, sima modorú, roppant ellenszenves és undorító fickó, a gróf inasa, lakája vagy micsodája vezette. Ebben a kocsiban már nem voltak újabb kéjnők, hanem pontosan tizenhét (!) egyforma, fekete lakkbőrönd, fehér zománcfestékkel sorszámozva 1–17-ig.

A repülő csimpánz átviharzott az írnokok, távbeszélők, rádiósok, futárok szobáján, és berontott hozzánk, ahol – két, egymással szembefordított íróasztal mögött – Lajtossal „ügyködtünk".

Asztalunkhoz állt, mélyen fejébe nyomott sapkáját megigazítva, ravasz, rövidlátó szemeit végigjártatta rajtunk, miközben hatalmas, erős alsó állkapcsával kérődző mozgást végzett, így rendszabályozva meg rakoncátlanul csúszkáló, meglazult protézisét. Mellkasa – ahogyan így, görnyedten előrehajolva állt előttünk – óriásinak tűnt, de ezt a hatást csak annak köszönhette, hogy zubbonya felső zsebeit vaskos előjegyzési naptárakkal – s egy finom bőrrel borított, ezüstlakattal lezárt jegyzettömbbel tömködte ki. Mindkét zsebe szélére – sorban, egymás mellett – aranykupakos, monogrammal és a kilencágú grófi koronával díszített

töltőtollak, csavaros ceruzák, térképmérők voltak felaggatva dekorációként, mintha valamilyen különleges rendjelsorozat lenne. Csodálatos látvány volt, még a kitűnő modorú, fegyelmezett Lajtosnak is fennakadt a szeme, s arca is vörösre gyúlt a visszafojtott, kirobbanásra készülő nevetéstől, mintha rubeolás lett volna.

A csimpánz bemutatkozott. Ujjnyi közel hajolt, borzalmas kellemetlen szokása volt ez. Apró disznószemét az ember tekintetébe döfte, s a műfogsor fenyegető csattogtatása mellett döbbenetes dolgokat hozott a tudomásunkra. Közölte, hogy ő egyenes és közvetlen leszármazottja annak a Daun grófnak, aki Mária Terézia hadvezére volt, és aki Leuthennél legyőzte még Nagy Frigyest is. Miután ez a bejelentés nem volt ránk különösebb hatással, újabb kérődzés után, miheztartás végett szinte ránk förmedt. Ezek szerint ő a Richthoffen Bajtársak egyike, tábori pilóta, aki Hermann Göringgel együtt szolgált, Boelke és Immelmann társaságában. És hogy őt most személyesen, közvetlenül a barátja és bajtársa, a nagy Hermann kérte meg arra, hogy csináljon rendet közöttünk, magyarok között, hogy méltók legyünk a szövetséges Német Birodalomhoz, s hogy jövőnk érdekében részt vállaljunk az „Új Rend", a zsidóktól és ateista bolsevikoktól megtisztított nemzetiszocialista Európa megteremtésére irányuló feladatokból . . . Végül a zsebében duzzadó jegyzettömbjére ütve, figyelmeztető, atyai jóindulattal tudomásunkra hozta: ő mindent lát, hall, mindent megfigyel és észrevesz, naplójában rögzít mindent, melyet Göring, a nagy Hermann, a barát és bajtárs betűről betűre ismer, felhasznál, s aszerint emel ki valakit a névtelenségből a dicsőségbe, vagy sújt a porba . . . A napló egyébként – hogy erről is tudjunk – az egyik napon németül, a másikon angolul,

a harmadikon franciául, a negyediken magyarul íródik, naponta más és más színű töltőtollal. A német szöveg természetesen zölddel . . .

Amikor Lajtos enyhe célzást tett arra, hogy kissé „bajos" lesz a hölgyek jelenléte, a gróf erőteljes, ellentmondást nem tűrő kérődzések kíséretében közölte, hogy jelenlétükről nem mond le, joga van ragaszkodni ehhez. Három házassága bomlott fel eddig, valamennyit történelmi nevű arisztokrata családok feddhetetlen hírű leányaival kötötte, de mindhárom hercegi és grófi rangot és címet viselő nejét házasságtörés közben tetten érte. Az egyik a barátjával csalta meg, másik a tenisztrénerrel feküdt le, a harmadik meg – kimondani is szörnyű! – saját inasával folytatott szerelmi viszonyt, s a történtek után a női nem elleni jogos bosszúvágytól hajtva határozta el, hogy ezentúl három hivatásos kéjnővel osztja meg ágyát és asztalát, akikkel kapcsolatban nem táplál illúziókat a házastársi hűséggel, a házasság előtti szűzi ártatlansággal kapcsolatosan.

Hát: ezt a bolond grófot küldte a nyakunkra a sors. Érdekes volt megfigyelni, hogy Szügyi mennyire „leblokkolt", gátlásokkal küzdött, majdnem alázatossá vált Pálffy-Daun közelében. Talán a született arisztokrácia tagja iránt érzett örökölt meghunyászkodás okozta ezt, de az sem lehetetlen, hogy elhitte a Göring-féle baráti kapcsolat meséjét, s tartott az új I/B befolyásától, hosszúra nyúló kezétől. Én sem akkor, sem utólag nem tudtam eldönteni, hogy veszélyes-e a gróf, vagy csak bolond?

Újdonsült hírszerző és kémelhárító főnökünk képességét és szándékát magam tettem próbára, bár egyáltalán nem ez volt a célom.

Lajtossal, aki közvetlen felettesem lett, én meg neki a közvetlen munkatársa, alaposan megbeszéltük, ki-

értékeltük helyzetünket. Úgy találtuk, hogy a hadosztály – fennállása óta első ízben – most lesz egységes egész, pontosabban fogalmazva: tulajdonképpen most lesz vagy lehet az eddig névleges hadosztályból valóságos seregtest. Ennek feltétele az, hogy a jelenleg dezorganizált, részecskéire széthullott egységeket – elejétől kezdve – újra szervezzük, összerázzuk. Új szervezési sémát kellett ehhez alkalmaznunk, hiszen ekkor rendelték el az ún. „Volksgrenadier Divison" – népi gránátos hadosztály – szervezésére való áttérést. A hitleri III. Birodalom katonai veresége és teljes megsemmisülése – különösen az utolsó nagy erőlködés, az Ardennekben megkísérelt ellentámadás összeomlása, valamint a német–lengyel síkságon Küstrin és az Odera-hídfők elvesztése után – már csak hetek, legfeljebb hónapok kérdése volt. Ebben a helyzetben szinte bizonyosnak látszott, hogy – még a „Volksgrenadier"-szervezés befejezése előtt – ismét nyers, félkész állapotban be fognak vetni minket, egységesen, vagy cseppenként, elaprózva. A mi feladatunk csak az lehet, hogy az átszervezést elnyújtsuk, lelassítsuk, szabotáljuk, ameddig csak lehetséges ez, hogy ezzel is gyengítsük a német és magyar nácik erejét. És ezen idő alatt feltétlenül szükségesnek látszik annak az átállásnak a gondos előkészítése, melyet az egész hadosztállyal végrehajthatunk a legelső adandó alkalommal, a legelső bevetés idején.

Az átállási előkészítés legfontosabb láncszemének azt tartottuk, hogy személyes, közvetlen érintkezést keressünk akár a Vörös Hadsereg, akár a debreceni új magyar kormány illetékeseivel, közölve szilárd elhatározásunkat, s egyben kérve az átállás végrehajtásának gyakorlati elősegítését, biztosítását. Azt mi magunk is jól tudtuk, hogy – a háború jelenlegi stádiumában – nem mi diktáljuk a feltételeket, sőt arra is

számítottunk, hogy szóba se állnak majd velünk. Mégis meg kellett kísérelni ezt, hogy a Vörös Hadseregben a mi ejtőernyőseinkkel szemben érzett ellenszenvet semlegesítsük, de legalábbis enyhítsük. Egy erre vonatkozó – mégoly halvány – biztosíték nélkül merné-e valaki is vállalni az átállás kockázatát?

Pápán, mely ekkor még meglehetősen távol volt az arcvonaltól, kizárt volt annak lehetősége, hogy közülünk bárki is közvetlen érintkezésbe lépjen a „túloldallal". Emlékezetem szerint két kísérlet mégis történt ilyen célzattal, ezek végrehajtását testőrtisztek vállalták magukra, névvel meg is tudom említeni például Pálffy Sándor testőr szds.-t, de ezek kudarcba fulladtak. Az egyik kísérlet terve az volt, hogy Pálffynak felfújható gumicsónakon le kellett volna csorognia a Duna oroszok birtokában levő szakaszára. A „Schlauchboot"-ot azonban a németek észrevették és kihalászták. Még meg is kellett köszönni nekik a sikeres „mentést" . . . Másodszor a budai ostromgyűrű Bicske–Biatorbágy szakaszát kívülről támadó németek közé próbált néhány emberünk befurakodni, ám az arcvonal mindenütt megmerevedett, s az átszivárgás – mely a harc mozgó, ide-oda hullámzó fázisában még elképzelhető – ezúttal is meghiúsult.

Miután szárazon és vízen felsültünk, utolsó lehetőség az érintkezés felvételére a légi út maradt. Ennek ötletét valójában Szálasi VKF. 2. osztálya szolgáltatta. Hétpecsétes titokként kezelt megkeresést kaptunk tőlük, melyben néhány ejtőernyős kiképzőt igényeltek. Arról volt szó, hogy felállítják a „Fehér Partizán" szervezetet, melynek tagjait – hírszerzői és szabotázsfeladatokkal – ejtőernyővel a szovjet csapatok hátába, az általuk már elfoglalt magyar területre dobják át. A VKF. 2. által kiválasztott embereket Pápán a mi ejtőernyőseinknek kellett volna szükségszerű

ejtőernyős kiképzésben részesíteni. A rendelet elosztója – azaz a „kapják" rovat – szerint a pápai reptéren települt s Conrad német rep. tábornok parancsnoksága alatt álló német szállító rep. ho. – mely Pápa és Buda között légihidat létesített és folyamatosan üzemeltetett – szintén tudott a dologról. Conradéknak kellett ugyanis mind a kiképzéshez, mind pedig az ügynökök átdobásához a repülőgépeket biztosítani, szóval egyszer-egyszer néhány órára kivonni a légihídból egy-egy Tante Jut, Ju–52-t.

Amikor ez a papír a kezembe került, mindjárt felötlött bennem az a gondolat, hogy nem is lenne butaság átrepülni a fronton, ott ejtőernyővel leszállni, s valami úton-módon eljutni valaki elé, aki hajlandónak mutatkozik arra, hogy meghallgasson. Nemcsak azért látszottam alkalmasnak erre a szerepre, mert ejtőernyős voltam, hanem korábbi és jelenlegi beosztásom is alátámasztotta ezt. Tudtam, illetve reméltem, ha Pesten, a Pozsonyi úti lelkészi hivatalban megkeresem és megtalálom Tildy Zoltánt: tőle a továbbiakra nézve mindenben segítséget és közvetítést remélhetek.

Elgondolásomat csak Lajtossal tudattam. Megállapodtunk bizonyos – több variációs – kapcsolatkeresésben, illetve kapcsolatfelvételben, melyek segítségével 15 napon belül – ha még akkor is élek és akcióképes vagyok – hírt adok arról, hogy mit sikerült elérnem. Kudarc esetén – ezt tudtam anélkül is, hogy Lajtos mondta volna – semmiféle segítségre ne számítsak. Mindezek tudatában láttam hozzá tervem végrehajtásához.

Rövidesen kiszimatoltam annyit – hogy ejtőernyősök, régi cimborák irányították a „Fehér"-ek kiképzését –, hogy a kiképzés és az átdobás roppant titokban, majdnem észrevétlenül folyik. Azt is hallottam,

hogy Conrad az egész dolgot felesleges hülyeségnek minősítette, és valósággal dühroham környékezi, valahányszor ki kell emelnie egy gépet a légihídból a kiképzés céljára. Ennek engedélyezését magának tartotta fenn, az ő aláírása nélkül szó sem lehetett arról, hogy bárki is igénybe vegyen egy Ju–52-t. A dühroham, a fene nagy titkolódzás – gondoltam – épp az én malmomra hajtja a vizet. Az nem okozott túl nagy problémát, hogy megtudjam: a reptér melyik épületében szorítottak helyet a német repülők a „különleges" csoport ernyőseinek, ugrófelszerelésének. Ernyőm már lett volna, most már csak a papír hiányzott, amit Conraddal – annak egy dühös hangulatát kilesve – óvatlan pillanatban aláíratok. Ha gyorsan, mondjuk 3 órán belül fel tudok szállni, nyert ügyem van, hiszen ha Conradék jelentik is a kőszegi VKF. 2-nek, hogy a „Különleges csoport" egyik ügynökét átdobták, mire kiderül, hogy hamis kártya került a pakliba, én már valahol a Tiszántúl felett kalimpálok lefelé az ernyővel, a vaksötét téli éjszakában.

Egy „igazi" katonai egység jóformán el sem képzelhető zászló, jelmondat, jelvény, induló nélkül. Hogy a „Szent László" ho. is „igazi" legyen, Szügyi indulót íratott, a szent király forrást fakasztó bárdját emblémába foglaltatta, könnyű fehér fémből legyártatta, és amikor mindez elkészült: hatalmas ünnepséget, ezt követően pedig a sok és előkelő meghívott vendég tiszteletére díszvacsorát, bankettet adott. Olyan hihetetlen, abszurd volt ez a kései keresztelő – ebben az agonizáló, korhadásban bűzlő nyilasvilágban –, hogy nem tudta az ember: nevessen vagy sírjon rajta.

Én ezt a napot, ezt az éjszakát találtam alkalmasnak tervem végrehajtására.

A díszvacsorán – melynek étrendjén erősen látszott az élelmiszerhiány – konzervhúst ettünk elfőtt kagyló-

tésztával, percenként megszakítva, egetverő „éljen!" és „hoch!" kiáltásokkal felugráltunk, hogy a zubbony második gombja magasságáig felrántott poharaink fölött dacosan, marconán egymás szemébe nézzünk, s aztán egy hajtásra igyunk és újra igyunk... Gömbös Zoli – aki nem a volt miniszterelnök fia volt – verte, püfölte a rozzant zongorát, miután Szügyi rá osztotta ki azt a szerepet, hogy tanítsa meg a vadonatúj „Szent László induló"-t. Szakadatlanul folyt a bikavadítás, a szónoklatok és pohárköszöntők rázták, libegtették orrunk előtt a bődületes, ostoba frázisok szószátyár rongyait, hitet téve a „csodafegyver", a végső győzelem, ama bizonyos „Endsieg" és a „kitartás" légüres rögeszméje mellett. Én ezúttal szerénytelenül úgy helyezkedtem el a főasztal mellett (ahogyan I/A beosztásom egyébként is megkívánta), hogy jelenlétem feltűnő legyen, Daun gróf és egy Kőszegről idehívott magas rangú főnyilas szomszédságában, zsebemben az előre elkészített hamis paranccsal, amit Conraddal láttamoztatnom kellett. Amikor Szügyi asztalt bontott, s mindenki a zongora köré sereglett az induló újra meg újra meghallgatásához, feltűnés nélkül eltávoztam. Szállásomra rohantam, magamra rángattam ugróholmimat, s már néhány perc múlva – titokzatos képpel – felmutattam a német szállító-repülő hadosztály ügyeletes tisztjének az általam szépen preparált, nagy pecsétes borítékot, melyre mindent ráírtam: – „Titkos! Geheim! Parancsnoktól a parancsnoknak!" stb., amit csak hatásosnak gondoltam. Ejtőernyős maskarám s hozzá ez a titokzatos boríték megnyitotta számomra a szabad bejutást Conrad tábornokhoz. Borostás, nyúzott arcú repülőtiszt volt ez a Conrad, szeme véres az álmatlan éjszakáktól, asztalán négy vagy öt telefon, mely közül három mindig csengett, géptávírószalagok tekeröztek, borszeszszagú, még nedves

légi felvételek, kimutatások, jelentések borították be vastagon, több rétegben a tábornok asztalát, körülötte a földet. A segédtiszt bádog kulacsaljban forró feketét nyújtott a tábornoknak, az vállával fülére szorította a telefonkagylót, hogy átvegye az edényt. – „Mi van?... Mondja még egyszer! Az isten... berepülés? Dél–délnyugatról... akkor ezek amerikaiak... Mennyi? Százötven, kétszáz..."

Már jó tíz perce álltam türelmesen asztala előtt, de csak most vett észre. Futólag rám nézett, majd szótlanul a kezembe nyomta a forró bádogedényt. – „Fogja! – s ordított, két telefonba egyszerre és a segédtisztjeinek is. – Légiriadó... kapcsolják ki a világítást!... gyorsan... az egész városban... Felszállni! Azonnal valamennyi gép felszáll! Érti? Nem érdekel... egy gép se legyen a reptéren... lökjék szét valamennyit a kitérő repterekre... Azonnal, a végrehajtást jelentsék..."

Irgalmatlan hőséget áraszt pontosan a hátam mögött egy dohogva égő, fűrészporos dobkályha, olvad már a bőrruha, az ugrócipő kétujjnyi vastag nyersgumi talpa, felforr az agyvelőm is, kezemben úgy reszket az átkozott bádogbögre, már a csuklómon is csorog a kilöttyent forró fekete. – „Igya meg, tábornok úr!" – noszogatom Conradot, legalább a kezem felszabadulhon az irgalmatlan forróság alól. Rám bámul tágra meredt pupillával, és fogát rám vicsorítva nyögi, nyöszörgi olyan elfojtott gyűlölettel, hogy azt hiszem, menten átharapja a torkom. – „Mit akar? Mit áll itt? Menjen a pokolba, érti?"

– „Mennék – mondom –, épp arra várok, hogy elindulhassak a pokolba... csak egy aláírást kérek ehhez... mert e nélkül nem lehet" – mondom neki szelíden, barátságosan.

Magába roskad ennyi pimaszság hallatán, s csak

hörögve lökdösi felém leplezetlen undorodását. – „Tűnjön el . . . Pusztuljon előlem. Szétrobbanok, ha még egy perc múlva is látom magát . . .”

Átnyújtom a preparált borítékcsodát, s rendíthetetlen állhatatossággal hajtogatom. – „Elmegyek. Épp ezt akarom én is. Csak egy aláírást kérek . . . Ide . . . így, ni . . . és már itt se vagyok . . .!”

Már az ajtóban vagyok, amikor Conrad tudatáig eljut, hogy mire adott utasítást, mit is írt alá. „Bevetési parancs a Különleges Csoporttól.” – „Kérem a J. 170 123. sz. ügynökünket, aki rendkívül fontos feladatot kapott, haladéktalanul átdobni . . .” És most egy egészen váratlan emberi gesztus. Ez a véreres szemű idegroncs utánam kiált. – „Bolond maga, fiatalember, hogy ilyenre vállalkozik! De hiszen . . . mit beszéljek? . . . Bolondok vagyunk, valamennyien. Na . . . katonaszerencsét, fiam . . .!”

A segédtiszttől gépkocsit kérek, mellyel kivisznek a reptérre. Útközben tábori csendőrök ordítanak rám. – „Licht ab! Fliegealarm!” – A reptéri őrség simán átengedi a gépkocsit, megérkeztünk. Jelentkezem az indítótisztnél, tud már rólam. – „Sajnos – mondja – várni kell . . . a gépeket a levegőbe küldték, amelyiken rakomány volt, Buda fölé, a többit a kitérő repterekre. Az amerikai kötelék felénk tart, de lehet, hogy baj nélkül megússzuk, hiszen mostanában inkább München, Nürnberg, Düsseldorf a célpont . . .” – Lebotorkálok a raktárba, keresek egy ernyőt, hogy ha megkapjuk a startengedélyt, azonnal indulhassunk. Az indító töpreng, gusztálja a névsort. – „Kit is küldjek magával . . .? A tartalék személyzetről lehetne szó . . . Ulrich, elvinnéd a barátunkat egy kis sétarepülésre? Jó, akkor megegyeztünk . . . Ismerkedjen meg, ez itt Ulrich hadnagy, kitűnő pilóta, az éjszakai repülés specialistája, az EK I. és II. már megvan ne-

ki, most várja a Ritterkreutzot, egyébként Kretakämpfer . . ." Ülünk az elsötétített indítóirodában, valaki nyugtalanul, hörögve horkol, a rádiós fogja a légvédelem számára adott folyamatos tájékoztatást, merre járnak a Liberatorok . . . Gyufa sercen, apró karácsonyfagyertya gyúl mellettünk, vaksin, a papírra hajolva levelet ír valaki, talán az utolsót életében, most jutott eszébe valami fontos, amit még közölni akar a családdal . . . Ulrich zsebsakkot kotor elő batyujából, újabb gyertya, felsorakoztatja a figurákat, s játszani kezd a távírásszal. Tologatják a bábukat, unottan, lélektelenül, hiszen minden idegszálunkkal a tompa dübörgésre figyelünk, mely a felettünk szálló bombázóktól származik.

Múlik az idő, elmúlt már éjfél is, baj lesz, ha nem szabadítják fel a „startstop"-ot. Ezen a narancshéjon – az előre ki nem számítható amerikai légikötelék támadása miatt – csúnyán elcsúszhatok, a nyakamat törhetem . . . A falnak dőlök, alvást színlelek, hogy ne kelljen Ulrichhal és a távírásszal beszélgetni, s hogy jobban figyelhessek a telefonokra. Lehet, hogy a kimerültség, az izgalom miatt alszom is valamennyit, de az indító hangját már tisztán hallom, bentről, a másik szobából, s a szívem azonnal a torkomban kalapál. – „Mit? Hogy ki nem tud róla? . . . Állítsuk le az akciót? De melyikről beszél? Várjon . . . itt van valahol a papírja . . . átkozott sötétség!"

– „Bocsánat" – súgom jobbra-balra, amint rálépek, belerúgok a földön szanaszét heverő, holtfáradt pilótákba. Halkan, de annál gyorsabban igyekszem ki az épületből, s aztán a fal mellé lapulva az étkezde mögé . . . át a drótkerítésen . . . és aztán futás, hogy minél messzebb kerüljek a reptértől. Félórát, talán többet is mozdulatlanul fekszem, fülelve a hangokra, neszekre, melyek a hangárok felől hallatszanak. Nem,

nincs semmi vész . . . Elindulok be, a város felé, gyalog, hiszen most az a legfontosabb, hogy ne legyen tanú ellenem. Hajnalfelé érek szállásomra. Gyorsan átöltözöm, és megyek vissza a bankettra, ahol – csonkig égő gyertyák mellett még tart az eszeveszett tivornyázás, az eszméletlen részegeskedés. Ez a jó, most éppen ez kell nekem . . . Megmarkolok egy poharat, elvegyülök közéjük, hátba vágom részeg bizalmaskodással Daun grófot, hogy észhez térjen, lásson, emlékezzen rám . . .

Délfelé háromtagú bizottság érkezik a VKF. 2-től, hogy – nagy titokban – kivizsgálják a rejtélyes esetet. Mindenki kába, bódult a tegnapi ivászattól, a kémelhárítók semmire se mennek – „Abszurdum . . . ez . . . ez . . . kérlek alássan . . . egyenesen abszurdum!" – így dorgálják, korholják, persze csak finoman, Pálffyt, ahogyan áthallani a fojtott hangú, mégis felháborodott vitatkozást az I/B-ből. Este dolguk végezetlenül elmennek, csak Daun gróf marad, morcosan, vészjóslóan, úgy csattogtatva műfogsorát, mint az éhes kutya, mely előtt ott az ínycsiklandozó csont, de a lánc rövid, s mégsem tud hozzányúlni. Gyanakvó, apró disznószeme kutatva keres egy áruló jel, egy ügyetlen mozdulat, elszólás vagy megjegyzés után, de mindhiába . . . Más, fontosabb problémák rakódnak a titokzatos szökési kísérlet aktáira. Igen, én megúsztam, de az átállás dolgában nem jutottunk előbbre. Hiába minden: a szervezett, egységes átállás tervezgetésével fel kell hagynunk. Egy marad csak hátra: az, hogy húzzuk, halogassuk a hadosztály átszervezését a végtelenségig, kivonva ezáltal 8–10 000 embert a háborúból. És azután: ha mégis bevetnének, szélnek eresztünk, leszerelünk, elbocsátunk mindenkit, menjen haza, térjen vissza vagy illeszkedjen be mindenki, aki

csak tud és akar a civil életbe, a munkába, a romokban heverő ország helyreállítása érdekében.

De az alkalom még várat magára. Szügyi és Pálffy-Daun néhány napra bizalmas tájékoztatás átvételére elutaznak. Amikor hazaérkeznek, tiszti gyűlésen számolnak be arról, amit láttak, hallottak. Nem tudni, hogy maguk is a meghívottak között voltak-e, akiknek – valahol a Fekete-erdőben – bemutatták az új német fegyvereket, a várva várt csodafegyvert, avagy csak másoktól, másodkézből hallottak ezekről. Daun a bulldog makacsságával és szívósságával fújja a magáét, hogy a végső győzelem, az „Endsieg" most már bizonyos, már csak egy rövid ideig kell várni, már csak annyi türelem és kitartás kell, hogy meginduljon a csodafegyver tömeggyártása a „Mittewerké"-ben, ebben a bombabiztos, mélyen a Harz-hegység gyomrába fúrt, föld alatti ipari centrumban. Szügyi is lelkendezik, de amit mond, s főleg ahogyan mondja, nem a meggyőződés diktálja szavait, tetteit, hanem a megszokás, a beosztása, rangja, német és magyar kitüntetései iránti elvárás, a tehetetlenségi erő, mely még motor nélkül is előrelöki a kocsit, mielőtt a szakadékba zuhan . . .

Beáll a társadalom, egy korszak, az egész magyar bölénykert – ez a speciális, sehol másutt fel nem lelhető, meg nem ismételhető rezervátum – agóniája. Hullafoltok ütköznek ki mindenütt, a gyorsan foszló lágy részek orrfacsaró bűze elviselhetetlen a normális erkölcsi érzékkel rendelkező ember számára. Általánossá válik a narkománia, mámor, a kábulat, az eszméletlenségig hajszolt részegség szükséglete, hogy ne kelljen gondolni arra, hogy mi lesz holnap, holnapután. Cölöpből, sínszálakból úttorlaszok emelkednek már bent a városban is, harckocsiárkokra mereszti Nepomuki Szent János is vak márványszemeit ott a

kastélykert kőfalán – s a szobor háta mögött, a park fái alá állított katonai tehergépkocsik között éjjel és nappal ún. úriasszonyok és lányok vetkeznek, csomag kétszersültért, doboz sertéspörköltért, zacskó cukorért kínálva testüket az arra őgyelgő német katonáknak. Van köztük – persze – másfajta is. Olyan, aki a „Csak egy nap a világ, csak egyetlenegy csók az életünk... ki tudja, mi vár ránk, ki tudja, holnap mire ébredünk?" Karády-sláger bűvöletében halálfélelmét hessegeti el a testi öröm pillanatnyi bódulatával. És van, aki hazafias, honleányi színezetet ad féktelen vágyainak, mondván: ez a legkevesebb, amivel köszönetet mondhatunk a hős katonáknak, akik a hazáért ontják vérüket...

Ebben a világvége-hangulatú, kemény, érdes korszakban lekopott a fajfenntartási ösztönről a társadalmi konvenciók vékony máza, érvénytelenné vált az „illik, nem illik" társasjáték valamennyi szabálya, lehullott a szemforgató, álszenteskedést mutató polgári erkölcs maszkja. A Török Bálint utcai ún. „Tiszti Ház"-ban volt a szállásom, ahol egy sebesült, kórházban ápolt ejtőernyős garzonlakását kaptam meg, ideiglenesen. Olyan forgalmat bonyolított le a ház valamennyi ágya, díványa, fekvőhelye, hogy emellett elbújhatott bármelyik bordélyház üzleti sikere. Az élvhajhászás, a testi öröm percnyi bódulatába való kétségbeesett menekvés mellett tudok néhány drámai hátterű szerelmi kalandról is. Puccini Toscája elevenedett meg például egy este, amikor – többedmagammal – annál a családnál vacsoráztunk, amelyikhez a haditörvényszék egyik bíráját is beszállásolták. Egyszer csak ránk nyitotta valaki az ajtót, s egy fiatal, feltűnően szép nő jött be. Halálosan nyugodt, mindenre elszánt mozdulatokkal lehányta ruháit, és fehérnemű, alsóruha nélkül, teljesen meztelenül közölte:

nem ismeri a hadbírót, aki a férje ügyét tárgyalja, csak annyit tud, hogy itt van, közöttünk kell lennie. Szívesen és készségesen felajánlja testét, ölelését, szerelmét a bírónak – de ha úgy tetszik: sorban mindnyájunknak –, ha ezzel megmentheti urát a halálos ítélettől . . .

Hetenként, később gyakrabban is végigvonaglott az embereken a pánik, az észvesztő vakrémület, miszerint itt vagy ott áttörték a frontot, jönnek az oroszok, meneküljön, ki merre lát. Egy ilyen alkalommal pusztult el értelmetlenül, a szerelemféltés őrületében egy tiszti család. A férj – őrnagyi rangban – sebesült volt. Saját kocsijukat az asszony vezette. Amikor a vakrémület azonnali menekülésre ösztönözte őket: kiderült, hogy nincs egy csepp benzinjük sem. A férfi és a két apró gyerek a kocsiban maradt, az asszony kezébe vette a kannát, hogy valahonnan üzemanyagot szerezzen. Amikor az asszony teli kannával tért vissza, szóváltás kerekedett a házastársak között, a féltékeny férj gyanúsító megjegyzést tett a benzin megszerzésével kapcsolatban, annak természetbeni rekompenzálására stb., az asszony is ingerülten válaszolt, talán éppen azt, mely igazolta az őrnagy feltevését – végül a férj pisztolyt rántott, és agyonlőtte feleségét, két gyermekét, és utoljára magával is végzett. C'est la guerre . . . És még hány ilyen vagy ehhez hasonló drámát produkált ez a borzalmas kor?

Egyre-másra teltek, múltak a hetek, a mi átszervezésünk, feltöltésünk, újrafelfegyverezésünk meg csigalassúsággal haladt, hol előre, hol hátra. Volt erre gondunk, hogy így legyen, az „objektív" akadályokat – papíron – egymás között versenyezve Lajtossal magunk spekuláltuk ki, hogy azután szakszerű, hitelt érdemlő formában megetessük azt feletteseinkkel. Szügyi nevének csengése és márkája – egy ideig – garanci-

át nyújtott, de aztán mégis ránk ültettek egy ún. ellenőrző tábornokot, méghozzá élvonalbelit ebből a fajtából. Nemerey altábornagy, a csendőrség egykori – most a nyilasok által reaktivált – főfelügyelője ellenőrizte a harckészültség fokát, az átszervezés és a feltöltés ütemét. Nemerey nem értett semmit abból, aminek az ellenőrzésével megbízták, de volt egy bizonyos megérzésem, hogy csak megjátszotta a dilettáns szerepét, mert neki sem volt ínyére a nyilas rendszer kiszolgálása. Így azután abban látta legfőbb feladatát, hogy embereink szállását szemlélgette, s katonásan, keményen rendreutasította azt, akinek hibázott egy ruhadarabja, ferdén viselte a sapkát vagy nem elég feszesen tisztelgett neki. Naponta meglátogatott minket is. Ilyenkor összeültettük Szügyivel és Pálffy-Daunnal, ők hárman azután eldöntötték a világháborút, egyhangú véleményük lévén abban, hogy a „végén csattan az ostor", és még minden jóra fordul, amikor majd Göring – a nagyszerű barát és egykori Richthoffen-bajtárs, a nagy Hermann – kijön a csodafegyverrel . . .

És – mit tesz isten? – március elején valóban nagy készülődés, mozgolódás volt észlelhető. Titok ide, titok oda – közöttünk, magyarok között minden titok pillanatokon belül tudomására jutott mindenkinek –, városszerte azt beszélték, hogy megindul a „nagy" német támadás – az utolsó hórukk – a Dunántúl visszafoglalására, sőt még talán tovább is, amit igazolni látszott a nehéz hadihídegység és más folyamátkelőanyag felvonulása is. Arra senki sem gondolt, hogy Hitler szívügyének tekintené a Szálasi-rendszer agonizálásának elnyújtását, az ellenőrzése alatt levő terület gyarapítását. Tudtuk jól, hogy a Balaton és a Velencei-tó között, a Séd, Sárvíz és Sió mentén megindult előretörésnek egyetlen célja az, hogy viszonylag

nagy szovjet erőket kössön le, illetve vonjon magára, tehermentesítve ezáltal a fő arcvonalra nehezedő nyomást. Ám 1945-ben korán köszöntött be a tavasz, mely a népdal szerint is „nagy vizet áraszt", a nagy titkolózásnak az volt az ára, hogy a német nehézpáncélosokat – a „Panther"-eket, azaz „Párduc"-okat – rázavarták a kiáradt folyók és patakok által feláztatott területre, amely – amint erről a helységnevek is világosan tanúskodnak: Sárrét, Sárvíz, Sárbogárd, Sárpentele stb. – amúgy is mélyen fekvő vidék volt. Lelassult, lefulladt a kezdetben elég jól induló támadás, a harckocsik sorra felhasaltak a felázott talajra, mozdulatlanságra kárhoztatva.

A „nagy"-nak reklámozott német támadás összeomlott. A csúfos kudarcból mentendő, ami még menthető – legalább a „mutige Rückzug"-ot, a bátor visszavonulást kellett valahogyan megpróbálni.

Március 17-én (ha jól emlékezem) riadóztatták a ho.-t, mely most első ízben egységesen került alkalmazásra.

Elérkezett végre az alkalom, hogy most, amikor – nem alegységekre szaggatva, német csapatok közé ékelve – újra az első vonalba kerülünk, végrehajtsuk az átállást, annak a helyzet adta legjobb változata szerint.

Lajtossal Balatonfüreden, a Stefánia Gyógyszállóban kellett átvennünk a közelebbi feladatunkat meghatározó eligazítást, attól a II. hdt. pság.-tól, melynek alárendeltségébe léptünk. Városlőd előtt, a Bakonyból aláereszkedő kanyargós úton árokba fordult mozgó harcállásponttá alakított autóbuszunk, a rádió-adóvevőkkel, térképcsomagokkal, irodafelszereléssel együtt. Ez volt a kezdet.

A máskor oly elragadó, páratlan szépségű Füredi-öböl most szánalmas képet mutatott. Az egész bala-

toni hajóraj, melyet itt vontak össze, a kikötő mély fenekén pihent. Kéménycsonkok, az árbocok hegyei jelezték csak, hogy itt fekszik hullámsírjában a jó öreg Helka, ott a Csobánc, amott meg egy pompás, karcsú jacht. Ökölbe szorult kézzel álltunk a mólón, melynek szürke bazaltszikláihoz mentőöveket, a hajókról leszakadt deszkadarabokat, padokat, kötélfoszlányokat sodort a hullámverés. Kinek ártottak ezek a jámbor kirándulóhajók? Ki az az őrült, aki örömét lelte ebben a pusztításban?

Odaátról, Zamárdi, Szántód területéről ekkor már lőtték Füredet. Zavaró jellegű, szórványos ágyútűz volt ez, hiszen a célzott hatástüzet lehetetlenné tette az a nádból, sásból font, oszlopokra erősített rejtőháló, mely végighúzódott a Balaton veszprémi partján, elfedve az út és vasút, illetve a parti települések forgalmát.

A Stefániában Kapitányffy vk. őrgy. tájékoztatott. Ennek lényege az volt, hogy a legfőbb német hadvezetés ránk bízta azt a magasztos feladatot, hogy Vilonya és Fűzfő között körömszakadtáig nyitva tartsuk annak a zsáknak a száját, melyben a „nagy" tavaszi német támadás szétvert csapatai vergődnek, bőrünk árán biztosítva az ő visszavonulásukat.

Ez a feladat ismét iskolapéldája volt annak, hogy milyen kíméletlenül kihasználtak, feláldoztak minket a németek saját biztonságuk érdekében.

A megbeszélés második fázisában H. vezérezredes, egy német tábornok, német vk. tisztek, valamint Szügyi vitték a prímet, Lajtos még csak-csak szóhoz jutott, de én már csak szerény hallgató voltam. Miután a lelkesítő és hízelgő frázisok – melyekkel a németek elhalmozták Szügyit, hogy ezzel elbódítva őt, eleve kizárják a kapott feladat visszautasításának, de legalábbis módosításának lehetőségét – nem nagyon ér-

dekeltek, Szügyi arcát figyeltem. Egy nagyon fáradt, elnyűtt öregember arca volt ez, sötétszürke tónusú, ezernyi redőben, ráncban fonnyadó arcbőr, melyet ijesztően mély, kékeslila szemgödör lyukaszt át. A száj, az ajkak vonulatát csak egy pengevékonyságú kék csík jelzi. Aráncos, öreg nyakban lóg az EK lovagkeresztje, mely szüntelenül a nyugtalan, ideges ujjak játékszere, melyek e zománcjáték nélkül szánalmasan táncolnak, reszketnek. Ennek az embernek már nincs ambíciója, akaratereje, de talán egy épkézláb gondolata sem. Sodorják a rohanó események, s most már . . . jaj, de későn! – tudja, látja, hogy rossz lóra tett.

A hop. is a Stefániában helyezkedik el. Ez meglehetősen kellemetlen, mert a szántódi révnél állásba vonul egy szovjet páncéltörő, amelyik éppen ezt az épületet lövi. Nekem elég is ebből egy éjszaka, másnap a Jókai-villába telepítem a „magas" I/A részlegét. A villa védett, csendes, és legalább azt is kitapasztalhatom, hogy a dupla ágy – melynek fejrészén két kis zománctáblácska jelzi, hogy melyik volt egykor a nagy magyar mesemondó s melyik Laborfalvi Róza fekhelye – mennyire kényelmes.

Lajtossal – magunk között – külön kiértékeljük a helyzetet. Az átállást illetően mindaddig, amíg nem látjuk, hogy mi van elöl, korai lenne dönteni. Annyi bizonyos, hogy a németek menekülését nem fogjuk fedezni, egyetlen magyart sem áldozunk azért, hogy ők elvihessék az irhájukat. Sőt az érdekünk az, hogy vesszen oda minél több német, s talán így meggyengülve hamarabb is roppan össze a dunántúli arcvonal. Nagyon fontos, hogy ne vegyük fel a közvetlen harcérintkezést, elkerülve azt, hogy ejtőernyőseink – ismerve heveskedésüket – belekeveredjenek valami verekedésbe. Egyébként Lajtosnak is az a benyomása,

hogy Szügyi – ökölvívó-kifejezéssel élve – megroggyant, ő már aligha fog ellenállást kifejteni, ha dűlőre visszük a pálfordulást.

Kora reggel – ez március 19-én lehetett – a szokásos kísérőimmel, motorral előremegyek tájékozódni a helyszínre, magamnak egy előrevetett háp.-ot kiszemelni és a Pápáról beérkező ejtőernyősöket eligazítani. Csopak vá.-t éppen az orrom előtt kapja el egy elég komisz légitámadás. Hat Stormovik támad, mélyrepülésben, célpont – ezt csak később veszem észre – az állomáson veszteglő „Botond" nevű páncélvonat. Füstöl, porzik minden, csak éppen – ahogy ez általában lenni szokott – a páncélvonatnak nem esik baja. Az állomástól nem messze váratlanul régi, kedves ismerősre, sporttársra bukkanok. Egy borpincében – nevezzük stílszerűen bunkernak – hatalmas tölgyfa asztal mellett Jekelfalussy Piller Gyurka testőr alezredes, olimpiai kardvívóbajnok, jelenleg pedig a „Balaton" őrzászlóalj parancsnoka trónol. Munkácsi híres képe, a „Siralomház" jut eszembe. Gyurka bácsi felnéz, rajtam felejti nagy, szomorú birkaszemeit, mint a halálraítélt, amikor meglátja a hóhért és a papot, akik utolsó útjára invitálják. – „Mielőtt bármit mondanál, kadét, tudd meg: nekem elég volt, én nem csinálom tovább! . . ."

Néhány közvetlen, emberi szóval megértettük egymást. Megnyugtattam, hogy mi sem akarunk mást, mint azt, hogy legyen vége ennek az értelmetlen katonásdinak. Fejezzük be, most már mindegy, hogyan.

Miután a „Balaton" őrzlj.-at Kapitányffyék a „Szent László" ho. alá rendelték: jogosan intézkedhettem úgy, hogy Gyurka bácsi szedje össze maradék néhány emberét, és sorra felgöngyölve megfigyelőit és védelemben levő parti fészkeit, húzódjon szépen vissza a veszprémi oldalon Tapolca felé. Egyelőre ő ma-

ga Dörgicsén a piaristák Szent István villáját jelölte meg tartózkodási helyéül. – „Isten áldjon, kadét... Téged és mindnyájunkat, magyarokat..." Átölelt, borostás arcát az enyémhez szorította, szeméből könny pergett. Szégyellte gyengeségét, fejét leszegve távozott. Amerikába ment, Kaliforniába. Vonzotta a hely, a Los Angeles-i sportcsarnok, ahol olimpiai győzelme tiszteletére kúszott fel a legmagasabb árbocra a magyar lobogó. És talán azért is kereste ki magának ezt a helyet, mert egy másik magyar, Haraszti Ágoston nevű honosította meg a szőlőművelést, s a tengerre néző hegyoldal fekvése hasonlított valamelyest a Balatonra, ha valaki – úgy, mint ő – a dörgicsei hegyről vesz örök búcsút szülőföldjétől.

Alsóörs, Káptalanfüred, Almádi: üres volt, nem találtam ott teremtett lelket se. Bizonytalan érzésem támadt, hogy talán már a „senki földjé"-re tévedtem, de a harci zaj, az ágyúk moraja és a harckocsik motorjának tompa dübörgése még elég távolról, Akarattya felől hallatszott. A rohadt germánok – gondoltam – megint eliszkoltak, minket áldoztak fel, akárcsak januárban, fent a Garamnál... – Miután – őszintén szólva – se nekem, se kísérőimnek nem volt gusztusunk arra, hogy ejtőernyős maskarában a szovjet felderítők ölébe motorozzunk: Almádinál elkanyarodtunk a Balatontól, és a Lovasberény, Vörösberény irányt választva azt próbáltam kitapogatni, hogy hol, merre lehet az a német szárny, amelyikhez kapcsolódhatnánk. Végül is Szentkirályszabadján, a község előtt találtam néhány német gk. lövészt, akik már a Vál, Sárbogárd környéki zsákból szaladtak idáig. Eszük ágában sem volt megállni, ellenállást kifejteni, kizárólagos problémájuk az volt, hogy melyik útvonal, melyik irány lehet még szabad a további menekülésre... Továbbhajtottunk, hogy megpróbáljak valami-

vel értelmesebb germánt felkutatni, de mindenfelé csak szétvert alakulatok szervezetlenül visszaszállingózó törmelékeire akadtam. Amikor pedig Szentkirályszabadján túl, a repülőtér felől meglehetősen erős tüzet kaptunk – ronggyá tépte egy repeszgránát a térképet, amit nézegettem, sajnos a jobb kezem egyik ujjával együtt –, már eleget tudtam ahhoz, hogy mit kell Lajtosnak ajánlanom. A szituáció, a német aljasság, ahogyan ismét kész helyzet elé próbáltak állítani minket: kísértetiesen hasonlított az Ipoly–Garam környéki bevetésünkhöz.

A kirándulásból visszatérőben találkoztam esernyős barátaimmal, akiket már Lajtos dirigált – nagyjából – a Kenese, Lovasberény sávba. Tassonyi újságolta – az ő sajátos cinikus, kajánkodó, komisz stílusában –, hogy a ho. Pápáról történt elvonulása után éjszaka súlyos angol–amerikai légitámadás érte a várost, szóval egy napot késtek, ha minket akartak elkapni . . .

Logikusnak látszott annak feltételezése, hogy a zsákból visszaözönlő németek leginkább a Veszprém, Szentgál, Herend, Városlőd, szóval a 8. sz. műúton vagy annak tengelyében iparkodnak menteni a bőrüket, és így az őket üldöző Vörös Hadsereg nyomása is ezen a területen, ebben az irányban lesz a legnagyobb. Ha mi nem akarunk – márpedig nem akartunk! – belekerülni ebbe a húsdarálóba, akkor csak azt tehetjük, hogy jobbszárnnyal a Balatonra támaszkodva, ballal pedig szoros érintkezésben a németekkel – lehetőleg a harcérintkezés felvétele előtt vagy anélkül –, folyamatosan visszahúzódunk, kitérünk minden akció elől. Arra számítottunk, hogy a szovjet fő támadás Veszprém, Városlőd iránya miatt csak később fog valamely gyengébb egység – mint melléktámadási irányban – a Balaton partján D-nek indulni, inkább csak tisztító, mintsem megsemmisítő céllal és jelleggel.

Másnap – ha jól számolom: ez már 21-én lehetett – Lajtossal együtt kerestük fel Tassonyit, aki ezúttal is – mint kombattáns csapatunk, az ejtőernyősök ezredparancsnoka – kulcsembernek számított. Vele mindig teljesen nyíltan, gorombaságig nyers őszinteséggel lehetett beszélni, így ezúttal sem árultunk zsákbamacskát. Megmondtuk, hogy „das Lied ist aus" – azaz: vége a dalnak, ez a legutolsó óra, a legutolsó alkalom arra, hogy befejezzük az egészet. Egyre kell most vigyáznia, de erre nagyon: hogy valamelyik támadó ék ne szúrhasson közénk és a balszárnyon levő németek közé, mert ebben az esetben könnyen nekiszoríthatnak minket a Balatonnak, ami egy tragikus, kétségbeesett, végső küzdelemhez vezethet. Tassonyinak ezért az legyen az első és legfontosabb feladata, hogy szoros, állandó kapcsolatot tartson a balszárnyon levő német egységgel, figyelje annak szándékát, és rugalmasan – további parancs bevárása nélkül – kövesse minden mozdulatát.

Mivel pedig a szárnyon levő németek – eléggé el nem ítélhető módon – közlés nélkül, minduntalan visszahúzódtak, elszakadni igyekeztek tőlünk (és ugyanakkor arra buzdítottak, sürgettek minket, hogy hajtsuk végre a kapott parancsot), Tassonyi, amint követte a német szárny mozgását, ejtőernyőseivel lassan a német hátrakanyarított szárnnyal találta magát szemben. Március 21-én éjjel, majd 22-én a folyamatos visszavonulás, illetve egymás mozgását kölcsönösen hátráltató szándék következtében többször tört ki lövöldözés a németek és az ejtőernyősök között. A mieinket ugyanis végtelenül felingerelte a németek önző magatartása, hogy felszedik a sátorfájukat, odébbállnak úgy, hogy rést, védtelen szárnyat nyitnak. A németeket meg rettentően felbosszantotta az, hogy ejtőernyőseink, ahelyett hogy védőpajzsként

odatartanák a hátukat a támadóknak, míg a német sógor biztonságos helyre menekül, szóval ehelyett őket, németeket tartják szemmel, hogy el ne lóghassanak...

Még 21-én délelőtt a német és magyar magasabb pság. visszavonult Tapolcára, és ott iszonyú dörgedelmet kaptunk. Megtagadjuk a kapott parancs végrehajtását, veszedelembe sodorjuk a német szövetségeseket, gyáván kerüljük a harcot stb. – ha még egyszer előfordul ez, akkor haditörvényszék, felkoncolás, akasztás és még ki tudná megmondani, mi minden következik. A Führer szeme rajtunk van, úgy vigyázzunk, és csak az ő külön parancsára hagyhatjuk el állásainkat.

Mindez olyan komikus hülyeség volt – 1945 márciusában –, hogy Lajtos nem is méltatta válaszra. Csak Pálffy-Daun, aki szintén jelen volt ezen a dörgedelmes fejmosáson, szívta mellre a dolgot. Ugrabugrált, fontoskodott, akadékoskodott, hogy így, meg úgy, most már csak napok kérdése, hogy Hermann, a nagy barátja kijöjjön a csodafegyverrel, most kell kitartani, most kell bizonyítani a szövetségesi hűséget. Szaporán kérődzött, naplójába pedig bejegyzett mindent, naponta váltogatva mind a nyelvet, mind pedig a töltőtollak színét.

Sajnos, nem Daun volt az egyedüli bolond, elvakult „Endsieg"-fanatikus. Ekkor már az alsóörsi, csopaki térségben voltak ejtőernyőseink. Híradósok által kiépített és üzemeltetett nehézkábeleken tartottuk velük az összeköttetést. A híradós, Alsóörs tájáról, egyszer csak engedélyt kér a vonal bontására, mivel igen erős gyalogsági tűz alatt áll. Erre a hír. zlj. pk.-unk, B. A. alezredes, anélkül hogy a cigarettát kivette volna a szája sarkából, csak ennyit válaszol: – „Tarts ki és dögölj meg híradóbecsülettel, édes fiam!"

Daun, ez a kelekótya paprikajancsi persze azonnal rákontráz, hogy a híradós szakaszvezető hazudik, destruál, rémhíreket terjeszt, mert Alsóörs és Csopak még a „mienk", ott még nem lehetnek oroszok . . .

Jól van, az anyád istenit – gondolom magamban. Összenézünk Lajtossal, s ügyet sem vetve B. alezredesre, kiszólok a mindig készenlétben levő oldalkocsis BMW-s fiúknak, hogy készüljenek, kimegyünk Alsóörsre, behozzuk a híradós rajt.

Lajtos érti a mókát. Komolykodva közli Daun gróffal, hogy neki mint I/B-nek kötelessége, hogy ebben az – úgymond – válságos helyzetben saját maga is a helyszínen győződjön meg a dolgokról. Menjen ezért haladéktalanul Alsóörsre – az én fedezetem mellett –, és tájékozódjék!

A gróf hápog, majd kipottyan a laza protézis, úgy kap utána, mint ahogyan a kutya kap a légy után, de nincs mit tennie, fel kell kuporodnia egy motorra. Sisakot varázsol elő valahonnan, de hogy honnan, fogalmam nincs, hiszen jó három esztendő óta nem láttam sisakos katonát, a sisak úgy billeg a fején előre-hátra, mint a síró-nevető babán, melyet a falusi búcsúban árulnak.

Csopakot elhagyva valóban zizegni, fütyörészni kezdenek körülöttünk a golyók. Pálffy sisakja már az orrát is eltakarja, s úgy összehúzza magát, mint a beteg, rühes macska. Nem baj, csak féljen, reszkessen a nyomorult, legalább lesz mit berajzolnia a naplójába, franciául, tengerészkék tintával.

Felkapdossuk a híradósokat, és uzsgyi! – pucolás vissza, míg nem késő. Pálffy zöldessárga, mint a tavaszi juhtúró, amikor groteszk „katonás" tartásban jelenti Lajtosnak: Alsóörsön valóban bent vannak az oroszok . . .

Este Szügyi hívat minket. Ki kell üríteni Füredet,

a hop. Aszófőre húzódik vissza, melyet a somogyi oldalról erősödő, egyre kényelmetlenebb tüzérségi tűz elől bizonyos mértékben megvéd a Tihanyi-félsziget.

Tihany. Szügyi előtt térkép, s ha nézi is a kék, zöld, barna és sárga foltokat, gondolatai mégis másfelé járnak. Serceg az egyetlen gyertya, hosszú a csend. Szemüveget visel Szügyi, ezt sem tette más előtt eddig, hiúságból, hogy megjelenése katonásabb, marconább legyen. És a műfogsorát is valamelyik zsebében hordja két nap óta. Beesett, sovány arcú, nagyon fáradt és nagyon szánalmas öregember így. Lelöki a szemüveget, nyitott tenyerével megdörzsöli halántékát. – „Tanácsot kérek tőletek . . . – itt megáll, bizonytalanná válik, maga sem tudja, érdemes-e folytatnia. Aztán újra belekezd. – Arra gondoltam, hogy mi valamenynyien, az egész hadosztály . . . bevonulunk a Tihanyi-félszigetre . . . Védjük magunkat, amíg lehet. Bevárjuk a háború végét itt, kedvező feltételeket biztosítva embereinknek a fegyverletételhez. Vagy . . . becsülettel, katonához méltóan halunk meg . . . Ez az elhatározásom. Ma igen: ma még végrehajthatjuk, holnap talán már késő . . ."

Újból serceg a gyertya, fénye elhalványul, eltűnik, mert a magnéziumtöltet, melyet fölöttünk gyújtott ki a szovjet felderítő, vakító, ezüstfehér fénybe borít mindent. Keresnek. Keresnek és meg is találnak minket. Nemsokára huppognak, süvítenek ránk a bombák.

A csend most meggyőző érv, határozott válasz. Ezt tökéletesen érzi Szügyi is. Keserűen, sértődötten veti oda Lajtosnak az utolsó kérdést: „Jó, megértettem. Akkor azt mondjátok meg, hogy mit csináljunk?"

Lajtosnak megjön a hangja, szakszerűen ismerteti a tervet. Meggyorsítjuk a visszavonulást. Elszakadunk az oroszoktól. Levegőhöz jutunk. Ezalatt tovább élez-

zük a már így is elmérgesedett helyzetünket a németekkel. Ha lehet: nyíltan szembefordulunk velük. Megérdemlik, hiszen itt is, korábban is aljasan elbántak vagy el akartak bánni velünk. Aztán, a legkedvezőbb helyzetben, letesszük a fegyvert.

– „Hát így állunk . . . – suttogja Szügyi, inkább csak magának. – Fiúk – mondja csendesen –, tudjátok, hogy én . . . én nem kerülhetek ezek kezére . . . Akkor inkább . . . ezt választom!"

Revolvert dob az asztalra. Nehéz, drámai pillanatok ezek, bárkiről legyen is szó.

Lajtossal – bizalmasan – megállapodunk, hogy valamelyikünk állandóan az „öreg" mellett marad. Aszófőn éjszakázunk. Meleg, majdnem nyárias az idő. Erdő szélén ütünk tanyát, a szabadban. A falut lövik is, bombázzák is. Utász zlj.-unk – ha jól emlékezem: Koppány alezredes a pk. – néhány száz méter hosszban keresztbe döntögeti a jegenyefákat az úton, Füred és Aszófő között, hogy egy kis levegőhöz jussunk ezáltal. Szakadatlanul vonulunk hátra, tüzéreink – bár most kéznél vannak – nem viszonozzák a tüzet, állásba se mennek. Az „ArKo" – Dárday Vilibald ezredes néma, ezzel is jelezve, hogy maga is egyetért szándékunkkal.

23-án Dörgicsére, a Szent István villába húzódunk vissza. Átengedjük – puskalövés nélkül – Aszófőt, Udvarit, majd Akalit is.

Az egész napot – jóformán – motoron töltöm. Felkeresem az összes harcoló csapatunkat, elsősorban – persze – az ejtőernyősöket. Most már a harmadik napja tart a lövöldözés a németekkel, akiknek mi jobban a nyomukban vagyunk, mint az őket üldöző szovjet csapatok. Nem tudnak leválni rólunk, miután mi – a Tassonyinak adott eredeti utasítás szerint – nem engedjük, hogy leszakadjanak, rést nyithassanak. Tasso-

nyi – s ez nagy szó – maga is elhatározza, hogy – személy szerint – velünk tart, a németek felé, s harcolva is ellenük, biztosítja az átállást, a fegyverletételt. De ígéretet erre csak a maga, saját személyét illetően tesz. Nem kényszeríthet – és mi sem kényszeríthetünk – senkit arra, hogy meggyőződése, szándéka, biztonsága ellenére velünk tartson.

Nyíltan, becsületesen beszélünk, én is, ők is. Aki akar, velünk tart, akinek borsódzik ettől a háta: menjen, csinálja tovább . . .

Ugyanígy beszélek Pálossal, a gránátos pk.-kal. Ő maga is bizonytalan, habozik, nem tudja, mit tegyen. Nehéz vívódás után mégsem mer kockáztatni. Elég szép kitüntetései vannak, életveszélyesnek érzi, ha átáll, előnyösnek, ha elvergődik valahogy az amerikaiakig. Most, amikor dönteni kell, néhány testőr is elbátortalanodik. Ne szépítsem a dolgot: a víz, amelyikbe fejest ugrunk, hideg és tele van ismeretlen örvénynyel, belefulladhatunk egy perc alatt. És a hadifogság – hosszú éveket tölteni Szibériában, ami aligha elkerülhető –, senkinek sincs ínyére.

Referálok Lajtosnak, elmondom apróra, hogy kivel mit beszéltem, kivel és mivel számolhatunk. Megállapodunk, hogy ma még siettetjük a visszavonulást, Tapolca Gyári-tanyát tűzzük ki célul, feladjuk Zánkát, Köveskált, Kővágóörsöt, ezzel teljesen elszakadunk az utánunk nyomakodóktól.

Saját magam kézírással, másolópapíron megírom a parancsot mindennemű katonai akció azonnali beszüntetésére, és a németekkel való fegyveres harc felvételére, ha ezek az átállásunkat bármilyen téren is akadályozni vagy megnehezíteni szándékoznak.

Lajtos írja alá a parancsot, amit én, mint I/A és illetékes, felelős előadó szintén ellátok kézjegyemmel. Magam borítékolom, s a futárokkal azonnal szétküldjük az alakulatokhoz.

Március 25-e, késő délután van. Welhöfer szds. a DVK, a velünk kapcsolatban álló német összekötőtörzs parancsnoka keres. Paradicsomfejű germán, pirospozsgás, szőke, de bajor, s így van szíve is, kedélye is. Egyébként müncheni hordógyáros, civil a gondolkozása, nem a keményfejű, buta katonáé. Szóval jön Welhöfer, és int, hogy menjek ki a kocsijához, beszélni szeretne velem. Ez meg mit akarhat tőlem? Maga vezeti a terepjáró Mercedest, ketten vagyunk a kocsiban. Megyünk egy darabig szótlanul, azután leállunk az út szélén. Itt se szól, csak elém tart egy rádiótáviratot: „Olvasd el!"

Olvasom, s egyszerre nagyon melegem lesz. „Szent László ho. vezérkari főnökét és I/A-ját letartóztatni és hozzám kísérni. Balck."

Visszanyújtom a táviratot, és Welhöfer szemébe nézek. – „Mire vársz? – kérdezem – itt vagyok, tartóztass le. Ez a dolgod . . ."

– „Nézd, Janosz – mondja, keresztnevemen szólítva –, én négy nap óta tudom, látom, hogy mit csináltok. Hidd el nekem: nem én jelentettem a dolgot. Nekem . . . hogy is mondjam . . . nagyon kellemetlen lenne téged és Lajtost . . . szóval érted . . . Kérlek: kíméljetek meg engem ettől . . . Lépjetek le, ahogyan én is le fogok lépni, amint Németországban leszek. Adok két órát. Többet nem adhatok. A táviratról – egyelőre – csak én tudok. De két óra múlva keresni foglak. És nagyon, nagyon szépen kérlek: ne találjalak meg . . ."

Kerülő úton megyünk vissza, én jóval előbb kiszállok a kocsiból. Egyenesen Lajtoshoz megyek, elmondom, mi a helyzet. Van még szűk másfél óránk. Lajtos is szól, akinek csak lehet, én is Tassonyinak s akikben százszázalékosan megbízom. Velünk jön a közepes tü. osztály pk.-a, majd valamennyi tisztje és még

sokan mások is. Steyr vontatókat szerzünk az „Elefántok"-tól. (Ez a közepes tüzéroszt. felségjele.)

Eszterházán a német 6. hadsereg-parancsnokság – saját kudarcait és sorozatos veszteségeit igazolandó – ezt a parancsot adta ki, szó szerint idézve:

„Nr. 410/15.

1. A m. kir. Szent László ho. 1945. III. 30-án teljes egészében átment az oroszokhoz, és orosz vezetés alatt az ellenségeskedést a németek ellen megkezdte. Ezen szörnyűséges tény alapján a 6. hadsereg a következő rendszabályokhoz kénytelen folyamodni:

a) a 6. hadsereg körletében levő összes magyar csapatokat azonnal le kell fegyverezni, az összes fegyvert és lőszert a német véderőnek, ill. a Reichverteidungskommissar szerveinek kell átadni . . ."

A németekkel való nyílt, fegyveres szembefordulásunk – melynek tényéhez az imént szó szerinti fordításban idézett Balck-féle intézkedés ismeretében kétség nem férhet – hatalmas rést nyitott a nyugat felé nyomuló szovjet hadosztályok előtt. A hivatásos hadtörténészekre vár annak felmérése és megítélése, hogy ejtőernyőseink 44/45 telén tanúsított általános defenzív jellegű magatartása, a közvetlen érintkezést elkerülő harcmodora, végül pedig a szomszédos német szárnyak megtámadása milyen mértékben segítette hazánk felszabadításának, valamint a német összeomlásnak ütemét.

(Az idézett német helyzetközlést és parancsot, ha késve is, de mégis olvasni volt módom. És ha hozzám eljutott ez a fontos dokumentum: semmi kétségem az iránt, hogy azt mások, nálam illetékesebbek szintén tudomásul vették, vagy vehették volna a magyar ellenállás kései, de mégsem elhanyagolható mozzanataként. Ha mégis feltételes módot kellett használnom, akkor annak oka az, hogy a magam részéről halvány

jelét sem tudtam tapasztalni annak, hogy bárki is az ún. „illetékesek" közül ismeri, hiteles forrásnak elfogadja, kellően értékeli a magatartásunkat igazoló Balck-féle parancs tartalmát.

Igaz: a háború végét követő esztendőkben – világszerte – oly rossz csengése volt az „ejtőernyős" szónak, hogy senki nem vállalkozhatott arra, hogy mellettünk, egykori magyar ejtőernyősök mellett szóljon egy kedvező szót is. Mert – igaz, ami igaz! – ejtőernyős volt nemcsak a hírhedt kalandor és méregkeverő Otto Skorzeny, hanem ejtőernyősök kezdeményezték, hajtották végre az összes politikai puccsot, erőszakos hatalomátvételt, gyarmati elnyomást, tömeggyilkosságot, piszkos zsoldosmunkát – így volt ez Indokínában, Algírban, a Sinai-félszigeten és Latin-Amerika legtöbb államában.

Visszatérve az eseményekhez, melyek fonalát ott szakítottam meg az előző kis kitérő érdekében, hogy Tapolca Gyári-tanyán lövegvontatókat biztosítottunk az „elefántos" Bóbis-Gelmeczy alezredes csatlakozása révén – rögtönzött megbeszélésen döntöttünk a további teendőinket illetően.

Nyilvánvaló volt, hogy a Welhöfer által adott kétórás türelmi idő (melyből 30–40 perc már így is elmúlt) csak arra elégséges, hogy – valami biztosnak látszó, nehezen megközelíthető terepponton – meglapuljunk addig, míg a front átgördül felettünk. Helyi ismereteink és térképeink alapján erre az a sziklás, omladékos meredélyekkel körülvett hegytető látszott legalkalmasabbnak, mely – nagyjában – Zánka északkeleti kijárata fölött magasan nyúlik a szőlőkkel, gyümölcsösökkel fedett, meneteles oldal fölé. Délelőtt, visszavonulás közben, tájékozódás céljából én már felmásztam ide, amikor is tapasztalhattam, hogy ez a hely nemcsak kitűnő kilátópont Akali, Udvari, Aszó-

fő felé, hanem egyben rejtőzködésre, „párolgásra" is elsőrangú. A tetőt ugyanis körös-körül omladékos, kővel és csenevész cserjével, vadrózsával, erdei vadmálna tövises indáival sűrűn benőtt oldalak védik, melyen csak egyetlen, alig járható földút, inkább csak keréknyom vezet Zánkáról felfelé.

Abban állapodtunk meg, hogy azok, akik a hadosztály törzséből velünk tartanak – részint az „elefántokon", részint saját szolgálati járműveiken téve meg az utat –, a feltűnést kerülendő: egyenként, külön, szabálytalan időközökben induljanak – a Balaton északi műútjának addig a pontjáig, ahol egy feszület áll, s ahonnan a tetőre felvezető földút kiágazik. Innen már együtt, egymást biztosítva kapaszkodunk fel a tetőre, számolva azzal a lehetőséggel is, hogy azt – esetleg – német utóvéd vagy tüzérségi megfigyelők által megszállva találjuk. Ha a németeket szépszerével, csellel – például „leváltás" ürügyén – onnan eltávolítani nem tudnánk: harc útján fogjuk a csúcsot birtokba venni, bár ez a csetepaté, lövöldözés nem kívánatos figyelmet kelthetne itt is, ott is.

Tassonyi az ejtőernyősökkel, tőle nyugatra pedig az átállásra vállalkozó repülők, testőrök és gránátosok, velünk egyszerre, egy időpontban, de legkésőbb 21.00-ig, az általunk kiszemelt ponttól nyugatra elterülő, hasonló fekvésű és adottságú tereppontokat szállják meg.

Kacérkodtam a gondolattal, hogy ne csatlakozzak-e már most, induláskor saját embereimhez, tehát Tassonyihoz és az ejtőernyősökhöz, de valami azt súgta, hogy a következő órákban, napokban nem a virtuskodó fenegyerekség, hanem a higgadtság és az ötletesség lesz az a törékeny szalmaszál, amelybe kapaszkodhatok. Azt még így is tudtam, hogy az esély alig több a semminél arra, hogy élve, ép bőrrel, szabadon kecme-

regjek ki a kutyaszorítóból, mely számomra és számunkra a „nagy háború" befejezését jelenti. Elkaphatnak saját csapatcsendőreink, saját hadosztályunk „endsieg"-es fejvadászai, Pálffy-Daunnal az élen, aki – talán – máris a nyomunkban szimatol. De elkaphatnak útközben, fenn a tetőn is a németek, tapasztalatból tudva és ismerve hadosztályunk zömének németellenes érzelmeit. És aztán – ha eddig sikerülne is minden – előttem és előttünk a legnagyobb kérdőjel: mi lesz a sorsunk, ha már a Vörös Hadsereg által felszabadított területen leszünk?

Lajtossal közösen határoztunk úgy, hogy külön-külön közelítjük meg az út menti Krisztus-keresztet. Kettőnk ellen adta ki a német 6. hadsereg parancsnoka az elfogatási parancsot: igazán nem vallana bölcsességre, ha továbbra is együtt maradnánk.

Lajtos indult előbb. Hogy ezekben a válságos órákban el ne szakadjon György nevű testvéröccsétől (aki tü. századosként Bóbis-Selmeczy egyik ütegparancsnoka volt), egy maguk vezette VW-vel mentek.

Világítás nélkül, óvatosan tapogatództunk előre. Ötpercenként félreálltunk, leállított motorral, halálos csendben hallgatóztunk. A balatoni műútón, melyre mi magunknak is rá kell majd térni, német „Panther"-ek, „Párduc"-ok vonultak. Igen, de merre? Újból előbbre lopakodtunk, újból hallgatóztunk. Most már tisztán kivehettük, hogy Zánkán át Révfülöp felé vonul vissza ez az elszakadt, csellengő harckocsiszázad. Aligha lett volna jó szemközt találkozni ezekkel. Egyik tüzértisztünk, Farkas Micu a vaksötétben mellém áll, megszorítja a könyököm. – Hallottad?... kérdi suttogva. – Mit? – kérdem. – Á... nem tudom... Nem vagyok benne biztos. – Mondd már, az istenit, nyögd ki... – unszolom, mert Farkas nyugtalansága lassan átragad rám is. – Hát... mintha ezek

nem is „Párduc"-ok lettek volna . . . Talán a szovjet üldöző csoport páncélos éke csörömpölt el itt az orrunk előtt . . .

Szívem a torkomban kalimpál, érzem, mint önti el egész testemet a forróság, hogy menten utána nyirkos hideg fusson végig a gerincemen . . . Tehát . . . megtörtént volna?

Mögénk surran egy második „elefánt". Selmeczyvel mérlegeljük a pillanatnyi helyzetet, latolgatjuk esélyeinket. Abban egyetértünk, hogy egy lyukas garast se adnánk életünkért. Ebben az ostoba sötétben csak egy szabály van: annak kell lőni, aki előbb észreveszi a másikat, legyen az barát vagy ellenség. Aki lő: életben marad, de ez is csak esetleg, aki meg elkésik, meghal.

Most már mindegy. Belekezdtünk, végig kell csinálnunk. Visszamászunk a Steyrekre, s hogy újra mély, süket csend borul mindenre, továbblopakodunk a gyülekezőhely felé. Zánka kihalt, néptelen. Sehol egy ember, sehol egy parányi fény. Innen, úgy látszik, még a kutyák is elmenekültek a várható utóvédharcok elől. Gyorsan áthúzunk a falun, ez ilyenkor a legveszélyesebb. – Menjünk még? – érdeklődik a vontató vezetője. – Nincs gusztusom egy szovjet páncéltörővel összecsókolózni . . .

– Hajts még. Itt kell már valahol lenni a Krisztusnak . . .

– Kocsi a padkán . . . Úgy látom: ez a Lajtoséké . . De . . . az áldóját . . .

Befordulunk a földútra. El kell haladnunk Lajtosék Volkswagenje mellett. Most már látjuk mi is. Össze van lapítva, roncs. Ajtaja nyitva, lassan, cseppenként tócsába áll valami folyadék. Vér vagy olaj? És hol van a két Lajtos? Előrementek volna? Elképzelhetetlen. Elrejtőztek volna? – Hahó . . . Hahó . . .

– próbáljuk óvatosan, fojtott hangon szólongatni őket. Semmi válasz . . .

Odamegyek a roncshoz, hogy közelebbről szemügyre vegyem. Nincs vérnyom. Ami csepeg: nem vér, hanem olaj. De ez . . . ez, amit a kesztyűtartóból kiemelek, ez viszont annál nyugtalanítóbb. Lajtos féltve őrzött, mindig magánál tartott, bőrbe kötött tömzsi zsebkönyvét tartom a kezemben. Ezt sohasem hagyta volna el, ettől sohasem vált volna meg önként, önszántából . . . Akkor tehát . . . Elkapták őket. Valaki elárulhatta a gyülekezőhelyünket. Vagy: valóban szovjet harckocsik dübörögtek át az imént, és talán azok? . . .

Magamhoz veszem a zsebkönyvet, még egyszer alaposan körülnézünk. Lajtosék sehol, nyom, jel, mely fényt deríthetne a történtekre, sehol. De tovább itt maradni: felelőtlen könnyelműség. – Szálljunk vissza – biztatom társaimat –, el innen, minél gyorsabban, minél távolabb, amíg lehet.

– Ez . . . nem valami biztató kezdet, ha ez vár ránk is: kár volt belevágni . . .

Mindnyájan ezt gondoljuk. Én is, mit tagadjam. De más az ilyesmit gondolni, és megint más hangosan kimondani. A csüggedés, a reménytelenség, a halálfélelem, a pánik melegágya ez.

Valamit tenni kell, mert akkor mindennek vége, holott még el sem kezdtük, amire vállalkoztunk. – Nem tudom, ki szólt. Nem is keresem, nem is érdekel. – Megpróbálok határozottan beszélni, de nem hallom a saját hangomat. Mindegy. Folytatom. – Senkinek se ígértünk olyan butaságot, hogy fehér ruhás lánykák fognak fogadni minket, és hogy a szovjetek bankettet rendeznek majd a tiszteletünkre. Aki ezt képzelte: jobb, ha most, azonnal visszafordul. Nos?

Csend. Nem mozdul senki. Nem szól senki.

– Kocsira. Szaporán. És most már iszkoljunk innen, de gyorsan . . .

Bőg a motor, ahogy kapaszkodunk egyre feljebb és feljebb a kátyúkkal, ugratókkal teletűzdelt földúton. Hangosak vagyunk, zeng, zúg, visszhangzik a táj, ezt a motorzajt még a Balaton túlsó partján is, Szemesen, Lellén, Bogláron is meghallják. Ha meghallják, hadd hallják . . . Most már benne vagyunk nyakig, nincs visszatérés.

Valami élesen csattan. Zökkenve állunk meg. – Mi van? Mi van?

– Drót lóg keresztbe . . . A szélvédővel nekimentünk. Az csattant . . .

Nézem, fogdosom a sötétben. Az ám. Kábel, a fene enné meg. Olyan kábel, amilyent a németek használnak. Ezek szerint utóvéd vagy figyelő van a tetőn . . . Adjon valaki egy bicskát . . . Köszönöm . . . El kell vágni . . . Így, ni . . . Majd csak elbánunk azokkal, akik fent vannak . . .

– Motort indíts. Teljes gázzal. Minél hangosabbak, határozottabbak vagyunk: annál jobb. Itt a leváltás, mondjuk, a germánokat meg hátraküldjük. Még meg is fogják köszönni, meglátjátok . . .

– Bárcsak így lenne – huhogja újra a sötétben egy halálmadár. – És miért ne lenne úgy, ahogyan mondtam?

Ez valamennyire megnyugtatja a kedélyeket. És az is, hogy közlöm. – A németekkel én beszélek. Simán elkotródnak, meglátjátok . . .

Három „esernyős" cimbora van a kocsin, törzsbeliek. Ezeknek azért megsúgom: – Legyetek mindig a közelemben. És: géppisztolyt, kézigránátot kibiztosítva, készenlétben . . .

– Halt . . . Halt . . . Wer da? – Már messziről megállítanak. Ugyan hányan lehetnek? Na, nem szá-

mít . . . Sötét van. Nemcsak nekünk, nekik is. Bizonytalan a helyzet? Az, kétségtelenül. De nekik is bizonytalan. Itt az kerekedik felül, akinek jobb a fellépése, idegrendszere . . .

Előremegyek, tétovázás, habozás nélkül. Megbotlom, mire – a szokásomtól eltérően – a kelleténél jóval hangosabban, cifrát káromkodom, németül. A káromkodás az egyébként, amit legkönnyebben megtanul egyik katona a másiktól, tartozzék bármi nációhoz.

Hasból bemondok egy hadosztályszámot, mintha ennek a fantomcsapatnak lennék az I/A-ja, hadműveleti vezérkari tisztje. Előkerül a német parancsnok is. Szépen cifrázza ő is a szitkok és átkok legjavát, mert nincs összeköttetés, elszakadt a vonal, ők meg itt ülnek ezen az istenverte kopár hegyen, se elöl, se hátul, se jobbra, se balra egy lélek sincs, hogy az a mennybéli magasságos, kaporszakállú ezt meg azt tegye azzal mind, aki kitalálta a háborút . . .

Ez az én emberem, ezt pontosan nekem küldte ide a hadiszerencse. Wehrmacht-beli, méghozzá tartalékos – szóval nem SS –, könnyen szót lehet érteni vele. Tájékoztatást kérek, zseblámpa fényénél buzgón bele-belefirkálok a térképembe, hallgatok, bólogatok nagy komolyan. Köszönöm, jól van . . . Fáradtak lehettek, menjetek szépen hátra, vonuljatok be, de csipkedjétek magatokat, mert az alakulatotok, úgy tudom, szépen ittfelejtett titeket, és már valahol messze jár, mert jön ám az orosz . . . Greift die Ivan an . . . Mi majd itt maradunk, jelentsd, pajtás, hogy leváltottunk . . .

Tíz perc sem telik el, egymagunk maradunk a tetőn. Ezt, eddig, megúsztuk.

Elég jól kiismerem magam a vaksötétben is, hiszen ma már másodszor vagyok itt. A földút egyik meredek részén, ahol mély szakadék tátong mindkét olda-

lon, torlaszt készítünk a Steyrekből. Oldalára fordítjuk az egyiket, a másikkal is ez a szándékunk, de döngve, iszonyú robajjal lezuhan a szakadékba. Nem baj, nem lesz többé szükségünk rá.

Nincs egységes tervünk, elképzelésünk a „hogyan tovább?"-ot illetően. A hegy csupa lapos, sőt kissé be is horpadt, mint a süveg, melynek benyomják a tetejét. Ebben a horpadásban ülünk, fázósan összebújva, dideregve. Derült volt az ég egész nap, most aztán bezzeg annál hidegebb az éjszaka. Vagy inkább az idegfeszültségtől remegünk, reszketünk?

– Együtt kell maradnunk, így, ahogyan vagyunk, egyenruhában, fegyveresen. Kiállunk holnap az út közepére, s ha jön a legelső szovjet alakulat (persze csak lövészekről lehet szó, mivel harckocsizóknak, páncélosoknak kockázatos megadni magunkat), elegáns gesztussal letesszük a fegyvert.

Én azt javasolom, hogy tegyen mindenki saját belátása szerint. Senki se kényszerítheti rá a másikra saját tervét, elképzelését. Nem babra megy a játék. Az életünkről van szó, legjobb esetben is hosszú, évekig tartó fogságról. Engem ne szidjon, ne átkozzon senki, ha rosszul sül el, amit – esetleg – javasolnék. De én se vagyok hajlandó jámbor, bégető birka módján a vezérürü kolompja után ballagni, netán a pokolba.

– Annyit se árulsz el a szándékodról, hogy mégis mit fogsz csinálni? – kérdezi egy éles, epés hang a sötétből.

– Dehogynem. Elmondom szívesen. Civil ruhát szerzek. Minél rongyosabbat, annál jobb. És holnap, amint világos lesz, a műút kellős közepén elsétálok Pestig. Ott megkeresem a feleségemet, családomat, ha ugyan él valaki is közülük. Aztán szolgálatra jelentkezem az új katonaságnál. Tudom, hogy van már ilyen.

Debrecenben törvényes kormányunk is van már, annak is katona, Miklós Béla a vezetője.

Felálltam és elbotorkáltam a sötétbe, hogy ne befolyásoljak senkit. Elgémberedtek a tagjaim, fáztam. Megkerestem azt a pontot a tetőn, ahonnan délelőtt olyan jó kilátás nyílt. Mélyen lent, csak inkább sejteni, mint látni lehetett a műút szürke szalagját. Könnyű köd lebegett a Balaton felett, mint fekete muszlinkendő. Nagyon távol fényszórók pásztázták az eget, megvilágítva a felhőtakaró alsó rétegét, sejtelmes, áttetsző derengést villantva az apró, gyermekjátéknak látszó, félénken meglapuló falvakra, városkákra. Mögöttem rakéta kúszott fel az égre, de ez is távol – valahol Berény táján – hullott alá.

Zuhanóugrás, nagy magasságból, felhőtakarón át. Csak ehhez tudtam hasonlítani jelenlegi helyzetemet. Ki kellett ugrani – talán már jóval korábban? – a vesztébe rohanó, pusztulásra ítélt eddigi életemből. Megtettem, nincs már visszaút. Zuhanok a semmibe, nem tudom érzékelni a fent és lent, az ég és föld fogalmát. Zuhanok, a gravitáció diktálta, egyre gyorsuló, őrjítő sebességgel, valahová, amit nem ismerek, nem tudhatok. Őrült vállalkozás, nyaktörő mutatvány. És mégis biztos vagyok abban, hogy meg kellett tennem, s hogy nem tehettem volna mást.

Lebotorkálok egy darabon a meredeken. Délelőtt láttam errefelé egy csőszkunyhót, deszkából összeeszkábált, rozoga bódét. Ha szerencsém van, találok abban néhány rongyot, amibe belebújhatnék.

Welhöfer figyelmeztetése után már nem mentem vissza a hadosztály harcállláspontjára, ahol – egy utazózsákban, a kocsim csomagtartójában – néhány személyes holmim, váltás fehérneműm, tisztálkodási szereim voltak. Ezektől tehát már megszabadultam. Most még ennél is radikálisabban el kell dobnom mindent,

ami a leghalványabb gyanút is kelthetné bárkiben, miszerint katona vagyok, katona voltam valaha is. A deszkabódéban megtörtént a jelmezcsere. Jól számítottam, mert valóban találtam egy szörnyen rongyos inget, vászonzubbonyt, parasztpantallót meg egy lyukas tetejű szalmakalapot, amit – ezt elárulta a rongyokból áradó dohos bűz – permetezéshez használt a gyümölcsös gazdája. Átöltöztem tetőtől talpig. Katonafelszerelésemet, ruháimat – szívfájdalom és érzelgősség nélkül – a lábammal kotort gödörbe tapostam, s földdel befedtem. Nyugodjék békében. Nincs, amit sajnálnék. Könnyű lett a szívem, derűsebben néztem a holnap elé.

Agyonfagyva, dideregve vártam a reggelt. Amikor kivirradt, megláttak társaim is éjszakai színeváltozásomat. Néztek, bámultak, nevetni azonban senkinek se volt kedve. Néhányan gyorsan leereszkedtek az alattunk levő gyümölcsösökbe, hogy példámat követve civil ruhát, pontosabban civil rongyot szerezzenek maguknak.

Már nem beszélt egyikünk sem arról, hogy hogyan, miként, mi módon próbál hazajutni. Titkolódzva, féltve őrizték a „nagy", a „biztos", a „megváltó" ötletet mint vagyont érő találmányt, szisztémát. Mogorván, nyomott hangulatban meredtünk mindnyájan az alattunk húzódó útra, azt lesve, hogy mikor tűnik fel Akali felől az első szovjet jármű, katona. És hogy ez késett, egyre késett, mind nagyobb lett annak a lehetősége, hogy ránk bukkan egy német utóvéd, esetleg a Pálffy-Daun által utánunk uszított tábori csendőrség. Rettenetes lassan vánszorogtak a percek, és mi a földre dobtuk magunkat minden fuvallatra, minden madárfüttyre.

Végre. Végre: jönnek. Itt vannak.

Úgy nyomult előre a szovjet alakulat, ahogyan az a

haditudományok nagykönyvében meg van írva. Előbb két fürge páncélautó, motorkerékpárosok kíséretében. Terepszakaszról terepszakaszra, kilátóponttól kilátópontig. Az a kettő, amelyik merészen előretört, alkalmas helyen készenléti állást foglalt, a második hullámban érkező másik kettő pedig ezt túlhaladva araszolta magát előre. A páncélosokkal, motorosokkal egy vonalban, a szőlőkkel, gyümölcsösökkel fedett dombvonulaton pedig lovas járőrök sűrű hálója nyomul előre. A lovasok torokhangú, rekedt figyelmeztető kiáltásai, néhány rövidsorozat, a lovak prüszkölése, nyerítése, az út felől a motorzaj már tisztán felhallatszott hozzánk. Sápadtan néztünk össze. Ez nehéz dió lesz, szinte megoldhatatlan.

Zuhanóugrás. Újra ez jutott eszembe. Amikor már látja az ember maga alatt a földet, amit annyira nélkülözött, hiányolt, míg a felhők fölött, felhőben zuhant. De most... uramisten... micsoda elképesztő gyorsan rohan feléd a föld, egyre nagyobbak a rajta levő tárgyak, a föld pedig csak rohan, száguld feléd, nem tudsz kitérni előle, nem tudod behunyni, levenni a szemed róla...

Kinyílik az ernyőd... vagy cserbenhagy?

A páncélgépkocsik, a motoros lövészek már mögöttünk járnak, Zánkán túl. Gépkocsizó lövészek csapatszállítói morognak, dörögnek el alattunk, a por, a benzin- és olajfelhő kékesszürke, hosszú, könnyű hurkát tölt az út fölé. Most már harsog, dübörög a föld és az ég. Az úton most már tömött oszlopokban hömpölygött a megszámlálhatatlan hadijármű, felettünk „Stormovik"-ok viharzottak. Nemsokára, Tapolca felől, idehallatszott a kioldott, célra zuhanó bombák sikoltása, a becsapódások mély hangú, tompa döngése. A földön hasalva úgy remegett, rángott át testünkön minden dobbanás, mint az ostorcsapás.

Néma kézfogással, a vállakat szorongató férfiöleléssel búcsúztunk el egymástól. – Találkozunk-e valaha? Melyikünk éli túl a most következő órákat? – Tépelődünk mindnyájan.

Amikor megritkult odalent a gépkocsizók áradata – ami katonai nyelven szólva azt jelentette, hogy az első lépcsőben harcoló alakulatok már túlhaladtak rajtunk –, leereszkedtem a műútra. Az egyik présház oldalának támasztva megpillantottam egy kapát. Ezt a vállamra lendítettem, s mintha csak „nyitni" indulnék valamelyik közeli szőlőbe: nagy nyugalommal megindultam Akali felé, mindvégig az úton maradva.

Jól indult minden. A szembe jövő járműveken ülő katonák vagy ügyet se vetettek rám, vagy vidám kurjongatással, karlengetéssel üdvözöltek. Én se voltam rest: mindannyiszor magasba emeltem a kapámat, mint a zenekar élén lépkedő tamburmajor, amikor „beint" a bandának.

Pünkösdi királyságnak bizonyult azonban ez a mulatságos játszadozás. Akalin túl négy vagy öt tehergépkocsi állt az úton, nekem farral fordulva. A kocsik körül géppisztolyosok, a padkán pedig „oszlop, kettesével", zárt rendben sorakozva – német és magyar katonák, mindenféle fegyvernembeliek és mindenféle rangúak, meg civilek is, magamfajta madárijesztő-jelmezben. Na – gondoltam keserűen –, ezek, úgy látszik, már csak rám várnak . . .

Így is volt. Már jó messziről rám kiáltott az egyik géppisztolyos. Igyi szuda. – És ha netán nem érteném a felszólítást, félreérthetetlen mozdulatot tett fegyverével. – Davaj, davaj . . . – biztatott a katona, akinek úgy ragyogott téglaszín arcából a vidám, világoskék szeme, mint a búzavirág.

– Szoldat – mondja keményen, kérdő hangsúly nélkül. Int a géppisztoly csövével, hogy álljak a többi kö-

zé, a sor végére. Ennyire könnyen nem adom meg magam.

– Hogy én? Katona lennék? . . . – méltatlankodom ártatlan képpel. Ingatom a fejem, próbálom megértetni magam. – Nyet szoldat . . . Civil . . . Civil . . .

Leemelem a kapát a vállamról – no, persze, lassan, óvatosan, hogy félre ne érthesse mozdulatomat –, és ott, a betonút közepén néhány kapavágást mímelek. Felegyenesedem, a nagyobb nyomaték kedvéért karommal, találomra, az egyik szőlőre mutatok. Figyelem az arcát, várom a produkció hatását. A katona hegyeset köp, vigyorog, mintha ezt mondaná: nagy komédiás vagy, de az én szemem nem csal, engem ugyan nem csapsz be . . .

– Ne mókázz, János – szól ki halkan valaki a sorból –, felbosszantod, és mindnyájunkat átzavar a másvilágra.

Odasandítok, hogy megnézzem ezt a betojt alakot magamnak. Tiszt, együtt szolgáltunk valahol, de én már sem a helyre, sem a nevére nem emlékszem. Rossz érzés fog el. Ez a pasi képes beárulni, ha tovább is ragaszkodom paraszti mivoltomhoz. – Igen. Ilyenek vagyunk. Jó figyelmeztetés ez, mindjárt a legelején – gondolom, nagyon keserű szájízzel.

Amikor már lódulnék a hadifogoly-aspiránsok közé, egyszerre a búzavirágszemű veszti el határozottságát. Kurrog valamit társainak, most már azok is engem mustrálnak, nézegetnek, mintha vásárban lennének, s rám alkudnának. Az egyiknek ragyogó ötlete támad. – Vetkezz . . . Le azokkal a rongyokkal . . . Csupaszra . . . – Mutogatnak, cibálják rólam a rézgálicos maskarát, nagyokat röhhentenek hozzá.

– Ponyemáj . . . – fitogtatom orosz nyelvtudásomat, és néhány mozdulattal ledobom magamról a szánalmas göncöt. Újból reménykedni merek, áldva az eszé-

met, amikor minden kincstári ruhadarabomat elástam az éjjel.

Süt a nap, igazi tavasz van már. Hamvaszöld a domboldal, tükörsima a Balaton, mint egy hatalmas mosóteknő, melyben kékítő vár a magasan, fent toronyba halmozott gomolyfelhők kifehérítésére. Körüllállnak, jó mulatság ez nekik. Tréfálkoznak, nagyokat kacagnak, nyilván rajtam. De – ami igaz, az igaz – értik a mesterségüket, nemhiába vannak itt már szeptember óta. Mert apróra megvizsgálják a foszlott inget, nadrágot, keresve a fekete háromszögbe írt K, Á és B betűket, lévén ez a pecsét annak bizonysága, hogy kincstári tulajdonról van szó, mert a KÁB, a Katonai Átvételi Bizottság pecsétje ezt jelenti.

A próbát kiálltam, civilnek találtattam. Nagyot csap a hátam közepébe a katona, barátságosan feneken is billent: – Menj kapálni . . . – mondja és most ő mímeli a kapálást.

– Kérem . . . ez az ember katona. Méghozzá százados. Én ismerem. És, kérem, ha mi . . . akkor ő is . . . – kezdi újra a tiszt.

Legszívesebben a pofájába vágnék ennek a szemét spiclinek. Aztán – ráhagyom. Lesz, ami lesz.

A tolmács nyelve gyorsan forog. Géppisztolycsövek merednek rám, ennek bizony rossz vége lesz. Azt várom, hogy alaposan elpáholnak, talán belém is durrantanak. De ma, úgy látszik, minden kiszámíthatatlan. A katonák a foglyok közé lódítanak ugyan, de tekintetük elismerő, dicsérő, mintha azt mondanák: ezt jól csináltad, cimbora . . . Annál dühösebbek a besúgóra. Megvetés, utálkozás rí le arcukról, valahányszor feléje néznek.

A járőrök eközben hozzák az elfogott magyar és német katonákat, civileket is, akikről nem tudni, hogy „igaziak", vagy csak hirtelenjében civilbe öltözött ka-

tonák, mint jómagam. Sokan vagyunk, hosszú a sor, fel se férünk talán a teherautókra. Ezt számolgatják, csoportokba osztanak minket. Én az utolsó csoportba kerülök, annak elejére. A kocsink hátrább áll, így én szállok fel legutoljára, ha ránk kerül a sor. Az előző kocsiba száll fel a besúgó. – Most boldog vagy, te trágyadomb? – kérdezem tőle, amikor egymás mellé érünk. – Gondod legyen rá, hogy ne kerülj még egyszer az utamba . . .

Taszigálódva, lökdösődve nyomakodunk fel a kocsiba. Szorosan vagyunk, mint a gyufaszálak a dobozban. Én, ahogyan számítottam, utoljára kapaszkodom fel. Alig lehet felhajtani a hátsó deszkát, az őrt meg éppenséggel nekem kell felhúzni, felsegíteni magam mellé. Oldalt kihajlik, ordít valamit a vezetőnek. Ülünk a deszkafal élén, egymás mellett, mint a fecskék a dróton. Magyaráz, mutogat, hogy forduljak meg, ne lógassam ki a lábamat. Megfordulok, próbálkozom, de nem megy, annyian vagyunk. – Dá, dá . . . – mondja, s legyint – bánja fene, maradj így, csak aztán ki ne pottyanj . . .

Száguldunk, mint a veszedelem. Dörgicse, Udvari . . . ez már Aszófő, Tihany . . . Hány napja voltam itt? Kettő, három? Nekem már éveknek tűnik, annyi minden történt azóta.

Jobban megnézem a mellettem kuporgó őrt. Fél kézzel képes csak kapaszkodni, akárcsak én. Van ugyan csőre töltött géppisztolya, ám ezt – fél kézzel – nem használhatja, s ha lőne is, találni nem találna vele. De nem is igen lőhetne, mert az ellenirányú, szóval az arcvonal felé tartó forgalom igen erős, így a rohanó gépkocsiból való lövöldözés inkább veszélyeztetné saját bajtársait, mint . . . mint azt . . . aki . . .

Lázasan gondolkodom, számolgatok. Meg merjem kísérelni? Ne merjem? Mit tegyek? Már észrevettem,

hogy a községeknek csak a déli szegélyén van igazoltatás, „begyűjtés", tehát a front felől, a hátországba igyekvőket tartóztatják fel. Ha tehát egy község elhagyása után lépek meg: elvileg nyugodtan visszasétálhatok a faluba. Igen: elvileg . . . Azt is kitapasztaltam már, hogy az őr gyakran hajol ki oldalt, hogy ilyenkor előreordítson a vezetőnek. Ilyenkor teljesen háttal van nekem. Háttal állnak mögöttem a fogolyjelöltek is. Egy jól kiválasztott, szerencsés pillanatban . . . igen: meg lehet, meg is kell próbálni . . . úgy eltűnhetek, mint a kámfor.

Elhagytuk a tihanyi elágazást. Ez a Baricska-csárda. Füredne kell következni. Most . . . most nagyon kell figyelni . . .

Mögöttem beszélgetnek, túlkiabálva a motorzúgást. Fehérvárra visznek. Úgy értettem: a Szent György-kórház területén van a szűrőállomás. Adminisztráció az egész. Megállapítják a személyazonosságot, aztán kiállítják a leszerelésről szóló papírt. Dokumentet kapunk. Akinek dokumentje van: szabadon mehet, ahová akar.

Engem ne szereljen le senki. Én már leszereltem magam. Semmi kedvem részt venni egy külföldi társasutazáson.

Átrohanunk Füreden. Itt a Jókai-villa, a három nappal ezelőtti harcálláspontom . . . Ez az út vezet le a kikötőbe . . . Ez a Stefániához . . .

Lelóg a két lábam. Csak le kellene csúszni. Igaz, hanyatt fogok vágódni istenesen. De akkor miért vagyok ejtőernyős? Gombócba rántom magam, s csinálom a hátrabukfenceket, míg el nem kopik az a sebesség, amit a kocsi elhagyásakor a talajra vittem . . .

A ragyás oldalt kihajlik, a fenekét mutatja felém. A dokumentre várók is mind előre bámulnak, menetirányba . . . Most.

Puhán, zajtalanul – páros lábbal, talpközéppel – kapom el a talajt. Jól leszegem az államat, hogy szét ne loccsanjon a kobakom a bukfencek közben. Kettőt csinálok, a harmadikra már nincs szükség. Az a fontos, hogy nem vették észre, nem áll meg a kocsi, véletlenül ellenirányú forgalom sincs. Felállok. Gyorsan el kell tűnni, ez most a legfontosabb. Kényelmes, nyugodt lépteket erőltetve magamra megindulok a bazárok, emléktárgyakat, kagylókat, képeslapokat, kecskekörmöket árusító üzletek utcáján. „Vérzik a keze . . . Mi van magával . . .? Sebesült . . .?"

Körülnézek, hogy ki szólt és kinek? Nekem ugyan . . . Hó, az áldóját: csupa vér a rézgálicos, folthátán folt „öltönyöm" jobb oldala, a nadrág szára is . . . Mi az ördög történt?

Az asszony, aki egy ház földszinti ablaka mögül szólt rám, már a kapuban áll. – Jöjjön be, édes fiam . . . hiszen erősen vérzik . . .

Behív. Mögöttünk bezárja a kaput, kulcsra. Fellélegzem. Itt nem találnak meg, az biztos, még ha keresnének is. Mekkora csodálkozó szemet mereszthet az őr, hogy ugyan hová is tűnhettem?

Felszakadt a jobb kezem gyűrűs- és kisujja között az a hosszú, szilánk hasította seb, amit – mikor is? – talán 18-án, szóval egy hete szereztem Szentkirályszabadjánál. Leugrás, bukfenc, gurulás közben? Ki tudja, én nem éreztem. De igaza van ennek a jó asszonynak, elég rondán vérzik.

Ezzel a felhasított praclival nem tanácsos mutatkozni. Ha nem kötöm be, vérzik. Ha bekötöm, messziről ordít rólam, hogy szökésben levő sebesült katona vagyok. Ennél az asszonynál meg nem maradhatok, a jóságáért nem fizethetek azzal, hogy bajt hozok rá.

Hirtelen eszembe villan egy ötlet. A Stefánia Szanatórium alig nyolcvan-száz lépésnyire van. – Mi van

most a Stefániában? – kérdem. – Tele van oroszokkal. Kórházat rendeztek be ott maguknak. Sok a sebesültjük – mondja az asszony –, mi meg, utcabeliek, mosunk rájuk, segítünk a konyhán, ami kell . . . Kapunk kosztot, ez nekünk is jól jön, hiszen üres a kamra mindenütt . . .

– Hát a gondnokkal – hogyan is hívják? Polgár, nem? – mi van?

Az asszony lehalkítja a hangját. – Ismeri a főtisztelendő urat talán? Itt van, a helyén maradt . . . Azt mondta: a beteg, a sebesült, a segítségre szoruló ember egyaránt a testvérünk, felebarátunk, beszéljen bármilyen nyelven, legyen bárhol a hazája.

Az asszonynak nem szóltam arról, hogy ismerem Polgárt. Találkoztam vele már Pápán is, mivel bencés szerzetes volt. De – alig egy héttel ezelőtt – éppen ittt, a füredi Stefánia Szanatóriumban találkozhattam újra Polgár barátommal. Akkor pillantottam meg az íróasztala egyik fiókjában néhány köteg lakásbejelentő szelvényt, mely – mint a szanatórium gondnokánál – nála maradt. Emlékeztem arra is, amit ezekkel a szelvényekkel kapcsolatban bosszankodva közölt. – Ezekkel se tudok mit kezdeni . . . Pestről egy csomó kibombázott családot kitelepítettek, nekem kellett elhelyezésükről gondoskodni a szanatóriumban. Amikor aztán közeledett a front: sorra továbbálltak, elmenekültek. Ezeket meg – mutatott a bejelentőszelvényekre – itt hagyták nekem . . .

Felkeresem Polgárt. Ő az a fajta ember, aki hivatásának tekinti a szeretet, a segítségnyújtás gyakorlását. Kipihentem magam, a kezem se vérzett már. Felkerekedtünk, mert az asszony is a szanatóriumba készült, hogy segítsen társainak a konyhán.

A személyzeti bejáróm egyenesen a konyhába mentünk. Az oroszok – egészségügyiek, sebesültszállítók,

betegápolók, orvossegédek – ismerték már az asszonyt, s mert vele voltam, gyanakvás, igazoltatás nélkül beengedtek.

Polgár elnyűtt, borostás arcán látszott, hogy napok óta egyhuzamban talpon van. Vagy nem ismert fel, vagy csak megjátszotta, hogy nem ismer. Teherautó állt a konyha bejárata előtt, boroshordókkal megrakottan. – Hé . . . maga . . . – kiáltott rám – igen, igen: maga . . . Segítsen ezeket a hordókat leemelni . . . De vigyázva . . . Na, fogjuk meg, emberek . . . – Persze az én kezemnek se kellett több. Leemeltük ugyan a dögnehéz hordókat, de én újra úgy festettem, mint egy vágóhídi hentes. Csupa vér voltam, észrevették többen is. – A hordó . . . – sziszegtem a fájdalmat eltúlozva – ez a rohadt hordó . . . Alatta maradt a mancsom . . . Az abroncs éle . . . Az áldóját . . .

Polgár úgy tett, mintha duzzogna, zsémbeskedne. Láttam a tekintetén, hogy felismert, biztosan tudja, ki van a madárijesztőmez alatt. Hol van a kétbalkezes, ügyetlen ember? ó . . . nincs elég gondom, bajom így is? Most meg még ez is . . . Na, jöjjön csak fiam, majd kimossuk, bekötözzünk . . . Jöjjön csak, jöjjön utánam . . .

Bementünk az irodájába, becsukta az ajtót. Szembefordult velem arca elé emelt, összekulcsolt kézzel. – Ember, az isten szent szerelmére . . . Hogy mertél visszatérni ide . . .? Felismerhet bárki . . . Bajt hozol magadra, bajt hozol ránk . . . Mondd meg: mit kezdjek veled?

Gyorsan válaszoltam. – Igazad van, nem maradhatok itt. Három dolgok kérek tőled, páterkám: adj egy bejelentőlap-szelvényt, pesti lakosé legyen, nagyjából olyan korúé, ami rám is passzol. Kettő: vigyél be engem – ezzel a papírral – egy itteni orosz orvoshoz. Megmondod, hogy itt voltam, itt éltem, nálad dolgoz-

tam. Mondd meg, hogy ma, a hordók leemelése közben tönkrement a kezem. ezt írják rá a bejelentőszelvény hátára. Másként elfognak az első utcasarkon mint sebesült katonát. És végül, három: éjjel, belátható, nem mehetek el. Kérlek, engedd meg, hogy valahol meghúzzam magam.

Polgár behunyt szemmel hallgatott. – Más nincs? – kérdezte engedékenyebb hangon. – Jól van. Gyere, válasszunk akkor egy neked való papírt . . . Hány éves vagy? Huszonnyolc, azt mondod? Akkor ez öreg . . . ez meg német nevű, ez most nagyon rossz. Nézzük csak. Molnár János, megfelel? Még a keresztnév is egyezik. Harmincéves, született Budapesten, városi tisztviselő, anyja: Balogh Zsófia, lakik: Mária Valéria utca 1. Ezeket az adatokat meg kell tanulnod, s a magadét pedig el kell felejtened. Lass hozzá . . . Mindjárt jövök . . . Van itt egy kedves kis orvosnő, kárpátaljai, elég jól tud magyarul is . . .

Néhány perc múlva már a kötözőhelyen voltunk. Az orvosnő alig állt a lábán, olyan kimerült volt. Meghallgatott, bólintott. Gyorsan, ügyesen dolgozott. – Kötszer van minekünk is . . . kevés . . . – mindössze ennyit mondott. Kértem, igazolja, hogy közmunkában, azaz „robot"-ban sérült meg a kezem. Ezt is megcsinálta, orosz nyelven, orosz betűkkel, pecsétet is ütött rá.

– Fekvőhelyet nem tudok biztosítani számodra, pajtás. De a diétás konyha mellett van egy kis raktár. Ott találsz néhány pokrócot, ha megfelel. Én is ott pihenek napközben néhány percet, ha a munkám engedi. Isten áldjon. Mennem kell.

Annyira kábult és fáradt voltam, hogy nem jutott eszembe megkérdezni Polgárt, hogy ha engem fektet a saját helyére, ő ugyan hol alszik?

Olyan mélyen aludtam, hogy nem vettem észre:

éjjel vagy hajnaltájt járt valaki a kamrában, ahol pokrócokba göngyölve a földön feküdtem. Járt valaki, mert lábamnál egy olyan hosszú, vállra akasztható gyékényszatyor volt, amilyent a hentesáru szállítására használnak. Három Flóra mosószappant, öt szál kolbászt, kis füstölt csülköt (amit örömömben sonkának neveztem magamban), egy megkezdetlen – igaz: kőkemény, kicsit penészes – katonakenyeret találtam benne. És egy cédulát. „Jó utat, sok szerencsét. Ölel, P. Ui. Ezt a papírt azonnal semmisítsd meg. P."

Az ilyen jó embereket – gondoltam –, amilyen ez a pap is, a közjó előmozdítása érdekében, hivatalból kellene szaporítani.

Kora reggel nekivágtam újra a hazáig, családomig vezető útnak. A bejelentőlap, a cirillbetűs, csillagos pecsét nagyon megkönnyítette Buda megközelítését. Napról napra távolodott nyugat felé a front, és mivel én éppen a front mozgásával ellentétes irányban haladtam, napról napra érezhetőbbé vált, hogyan lopakodik, oson vissza a normális élet. Abból is megállapíthattam ezt, hogy azok a családok, leginkább öregek, asszonyok és gyerekek, akik a front elől menekülve elhagyták otthonukat, most csoportokba verődve iparkodtak haza, falujukba. A legbiztonságosabbnak láttam ezekhez csatlakozni, elvegyülni közéjük. És így a kutyagolás sem tűnt olyan fárasztónak. Toltam babakocsit, targoncát, nyakamba ültettem a fáradt apróságokat, tereltem birkát, sivító malacot. A községek között ez a visszairányú forgalom ezen a napon már eléggé élénk volt, így aztán nem okozott gondot, hogy ne ajánlkozzam alkalmi útitársnak, ha kell, testőrnek a férfit nélkülöző, csonka családokhoz, Füredtől Csopakig, Csopaktól Alsóörsig, Káptalanig, Almádiig, Keneséig.

A legnagyobb gondot az éjszakázás jelentette. Min-

denki félt mindenkitől, erre volt is oka, tapasztalata mindenkinek. Nappal még csak hagyján, de éjszakára befogadni – senki se mert idegent, olyan magamfajta országúti vándort. Nem is próbálkoztam bekéredzkedni, amikor rám esteledett, s továbbmenni sem a fáradtság, sem a bizonytalanság miatt nem lehetett. Ezért olyan útitervet készítettem, hogy Füred után Akarattyán, a bátyám nyaralójában, a következő éjszaka pedig Velencén, a nővérem hétvégi házában pihenek néhány órát. Mindkét alkalommal természetesen ún. „jogtalan behatolás"-t voltam kénytelen „elkövetni", kulcsaim nem lévén. Mentségemre szolgáljon azonban az a sajnálatos tény, hogy sem Akaratytyán, sem Velencén nem én voltam az első hívatlan vendég, mert mindkét nyaralót feltörve és kifosztva találtam.

Székesfehérvárt, eredeti szándékom szerint, széles ívben el akartam kerülni. Végül egy ennél is jobb megoldást választottam.

Az ötletet az a megfigyelésem sugallta, hogy – Fehérvárhoz közeledve – megszaporodott a Balaton déli és északi partja felől a város felé gördülő vasúti szerelvények száma. Legtöbbje oldalfal nélküli, ún „pőre" kocsiból állt, melyen kilőtt, sérült, elhasznált harckocsik, lövegek, gépjárművek voltak. Ezeket a szerelvényeket nem őrizte, nem kísérte senki. Ha fel tudnám magam tornászni egy ilyen „pőrére" menet közben, a hentesszatyorral fél vállamon: nyert ügyem lenne, különösen akkor, ha a szerelvény zöld jelzést kap, és megállás vagy hosszabb tartózkodás nélkül átszalad Fehérváron. Így spekuláltam, bízva a jó szerencsében.

Alapos szemlélődés után kiválasztottam a pályatest egy olyan szakaszát, ahol (egy ideiglenesen, sebtében helyreállított áteresz miatt) a szerelvényeknek lassí-

tani kellett, és ahol a töltés sem emelkedett ki túlságosan a párhuzamosan futó gyalogösvény szintjéhez képest.

Meglapultam néhány korcs fűzfa között, hol a pályatestre, hol meg a csodálatosan szép, hamvas, sárga pelyhes barkákra figyelve. Nem lehet nagy baj – gondoltam –, ha ez a csenevész, szerencsétlen helyen nőtt buta kis fűzfa ilyen gyönyörű, életerőtől duzzadó virágzásba kezdett... Ha ez bízni tud a tavaszi napsütés melegében, akkor nekünk sem illik világvégéről sóhajtozni, hideglelős irtózással nézni az ismeretlen holnap elé.

Jött végre egy alkalmasnak látszó, hosszú szerelvény. Lövegeket szállított, tarackokat, tábori ágyúkat, páncéltörőket. Ezeknek a kikopott, kitágult béléscsövét csak valami komoly, állandó jellegű javítóműhelyben cserélhetik ki. A szerelvény tehát, emberi számítás szerint, átmegy Fehérváron, Pestre tart, vagy még talán annál is hátrább.

Néhány másodperc múlva már hanyatt fekve bámultam a halványkék eget, a magasban cikázó fecskék játékát. – Lám, ezek is pontosan megérkeztek, mint minden Sándor-, József-, Benedek-nap táján, rendbe hozzák fészküket, költeni fognak, utódokat nevelnek... Minden megy itt, a régi, rendíthetetlen ritmusban...

Fehérvár előtt sokáig álltunk. A masiniszta türelmetlen, éles füttyögetése azonban azt jelezte, hogy továbbmegyünk, amint a bejárati jelző szabad utat mutat. Behúzódtam egy löveg alá, oldalról eltakart a két hatalmas gumikerék, elöl pedig leengedtem a pajzs földig érő köténylemezét. Döcögtünk. Megálltunk. Megint döcögtünk, megint megálltunk. Ilyenkor sokáig rángatódzott a hosszú kocsisor, csattogtak, csilingeltek az ütközők, a mozdonytól hátra, aztán meg

hátulról előre rángatódzott, megnyúlt és összezsugorodott, mint a döglődő kígyó,

Elhagytuk Fehérvárt, átrobogtunk Dinnyésen, lévén itt lejtős a pálya. De mintha magunk is megijedtünk volna ettől a rohanástól, Agárdon úgy megtorpantunk, hogy nem is jutottunk tovább. Lekapcsolták a gépet, s az szuszogva, méltatlankodva visszaindult Fehérvárra, lőszerrel, bombával, üzemanyaggal súlyosan megrakott vagonokat tolva, taszigálva maga előtt. Lekecmeregtem a lövegek alól. Gárdonyon át már csak egy könnyű séta volt Velence, nővérem partoldalon levő, gyümölcsfákkal övezett kis nyaralója.

Annyira megtetszett nekem ez a potyautazás, hogy úgy döntöttem, vonaton teszem meg a Pestig még hátralevő, utolsó negyven kilométert is. Kápolnásnyék és Pettend-puszta között ismét kiválasztottam a felugrásra legalkalmasabbnak látszó helyet. Ment is minden simán, mint a karikacsapás.

Amikor szuszogva, ziháló mellel bemászom az egyik behemót harckocsi hernyótalpai közé: rám köszön valaki. – Adj' isten, testvér.

Ijedtemben elszorult a torkom. Azt a nemjóját... csak nem valami barom nyilassal hozott össze a balszerencse? Hiszen ezek testvérezték egymást... Egy ilyen útitárs: akár végzetes bajt is hozhat az emberre.

– Aztán ha már így összekerültünk ebben a háborús „fülkében" – szólít újra –, mi lenne az úticél, ha nem sérteném meg?

Megnyugszom, amint megszokja szemem a homályt s megpillantom az arcát. Idős vasutas, barna, jóságos parasztarccal. Kérges keze egészen közel kerül a fejemhez, olyanok az ujjai, mintha görcsös, öreg fának a gyökerei lennének. Választ nem várva, nyugodtan, tempósan folytatja. „Én már harmadszor teszem meg ezt az utat. Így vagy még ennél is hitványabbul. Mert

ez: még maradhatós . . . Töröm magam öreg létemre. A vőm katona, tán már nem is él. Nem tud róla senki. A lányom, a két unoka meg éhen pusztul, ha én nem segítenék. Pedig nekem sincs. Kutya élet ez, testvér."

– És hol lakik a lánya, Balázs bácsi?

Néven szólítom, mert már a kissé egyoldalú beszélgetés elején leparoláztunk így egymás mellett kuporogva a T–34 alatt.

– Hogy hol? A pokol fenekén. Antul is pocsékabb helyen. Budán . . . Hej, testvér, nehéz erről még beszélni is . . . Nincs ott egy ép ház se. Földig lerombolt házsorok, kiégett, üszkös romok, amerre csak elnéz az ember. Lakatlan, holt pusztaság . . . És hullák, cafatokra tépett embertestek mindenfelé . . . És még mennyi ilyen lehet a romba dőlt, összeroskadt házak óvóhelyén? Nem lesz ott élet, testvér, tán száz év múltán se . . . Elátkozott, dögvészes város lett a mi Budapestünkből.

Sokáig hallgatunk. Ütemesen kattognak a kerekek, csilingelnek a finoman egymáshoz csattanó ütközők. Budán lakik a lánya. Ott, ahol az én feleségem és anyám, rokonságom is. Behunyt szemmel magam elé képzelem a kiégett, lebombázott Várnegyedet, a Vízivárost, Krisztinát, Tabánt. És a Városmajorral? A Városmajorral mi lehet? Hazudnának a pelyhedző barkák? A légi parádét bemutató fecskerajok? A hamvaszöld, susogó nádas, a halványkék Balaton? Lehet, hogy senkit se találok életben azok közül, akik szeretnek és akikhez tartozom? Lehet, hogy hiába . . .

– Alszik-e tán? – kérdezi Balázs – mert: készülődni kell lassan. Albertfalván, Budafokon túl nem mén ám a vonat . . . Hej . . . csak átjussunk a kordonon . . . Az lesz csak nehéz . . .

– Miféle kordonon, bátyám?

– Hát a ruszkikon. Ellenőriznek minden teremtett lelket, aki Pestet csak megközelíti. „Dokument? Jeszt?" Aztán ha „nyema dokument" ... vagy ha rossz, gyanús az igazolás: irány a Ferencvárosi, onnan meg: „Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek ..." – énekli mély, reszelős hangján az öreg.

Nem figyelek rá. Úristen. Hogy is van? Neve? Molnár János. Anyja neve? Balogh Zsófia. Mikor született? 1914 ... vagy tizenöt? Ezt meg kell néznem ... Harmincéves vagyok, de ettől születhettem akár tizennégy, akár tizenötben ... Nézzük csak: 1914 ... El ne felejtsem: 14, 14, 14 ... Hol lakik? Budapest, Mária Valéria utca 1. ...

Valamit meghallhatott Balázs, mert jóindulattal ezt mondja. – Nem jó lesz ez így, testvér. Mert éppen úgy mondja, mint kis elemista a leckét, amikor a pap a katekizmusból kérdezi.

Hallgatunk. Szorongással lesünk ki a harckocsi alól. Nagytétény. Üres a hizlalda, még a büdösséget se érezni. Csak tele lenne újra minden ól, minden kutrica röfögőkkel, dehogyis húznám fel finnyáskodva a vasúti kocsi ablakát ...

Balázs óvatosan kidugja a fejét. „Itt vagyunk. Lekapcsolt a gép, nem megyünk tovább. Emerre szálljon le. A túloldalon egyenest a »kéksapkások« ölébe szaladna. És ... testvér ... amondó vagyok: váljunk el. Ne lássa senki meg, hogy mi ketten ... Érti? Én most megyek. Maga maradjon még. Isten megáldja."

Fürgén lekúszik. Leemeli a piros kockás, tiszta kendővel betakart kosarat, amiben az életmentő elemózsiát viszi a lányának. Átbújik a szomszédos vágányon álló szerelvény alatt, eltűnik.

Vasutas, harmadszor teszi meg ezt az utat. Ismeri a járást. És ahogyan én tartottam tőle, a „testvér" miatt: most úgy fél ő tőlem. Szabadulni akart attól a

gyanús Molnár Jánostól, aki úgy gyakorolja a személyi adatait, mint az elemista a hittanleckét.

Nyújtogatom a nyakam jobbra is, balra is, de ettől csak még inkább elmegy a bátorságom a leszállástól. Szovjet katonák lánca veszi körül a vonatot, egy további gyűrű meg kinn az állomást is.

Alig egy-másfél méternyire ácsorognak, tréfálkoznak, nevetgélnek. A cigaretta füstje, amit kifúj az egyik, az arcomba száll. Moccanni se merek.

Pöfékel, csörög-zörög valahol egy most érkező vonat. Beáll mellénk, pőrékből áll ez is, odébb mennek, az újonnan érkezett kocsisort ellenőrzik. A „G" vagonból férfiak, asszonyok kászálódnak le. Mind idős és mind zsidó. – Nagykanizsáról... A gettóból... Igen: csoda... csoda, hogy... istenem... hihették volna? Újra itthon, újra Pesten?

Nincs rámpa, nincs lépcső. A legtöbb csak topog, tipeg a nyitott vagonajtóban, méricskéli a mélységet, de lemászni, leugrani nem mer.

Na, most, most... – biztatom magam. – Talán megfoghatod az isten lábát...

A felszabadított deportáltak előtt termettem, vidáman biztatva őket. – Tessék csak, nénikém... Fogja meg a vállamat, kapaszkodhat akár a fülembe is, azt se bánom... Így ni... most meg lépjen le, ide ni, a két tenyerembe... Ez az... No lám... már lent is van... A következőt kérem... Bácsika, maga következik...

Könnyű volt valamennyi, mint a madár. A lötyögő ruha alatt csak vékonyka csontokat, múmiává aszalt árnyakat éreztem.

Amikor a kivagonírozás ily módon lezajlott: körüllálltak, hálálkodtak, egyik-másik még meg is cirógatott. Édes fiam... el sem hiszi, hogy azok után, amit átéltünk, milyen jólesik ez a segítőkészség, ez az emberi hang...

Teletömtük a hentesszatyromat, kezembe is, vállamra is jutott azokból a kisebb-nagyobb csomagokból, amit magukkal hoztak. Minden önző, hátsó szándék nélkül is segítettem volna a cipelésében nekik, mivel oly gyengék, soványak voltak mind, hogy jártányi erejük is alig-alig volt.

Természetes, hogy amikor együtt, egy csoportban elindultunk – én középen, a sok csomaggal –, úgy sétáltunk, totyogtunk át valamennyi kordonon, igazoltatáson, razzián, ahogyan a felmelegített kés pengéje hatol át a vajon.

Csigalassúsággal haladtunk. Ez alkalmat adott arra, hogy megdöbbenjek, elrémüljek, elkeseredjek annak a szörnyűségnek láttán, mely minden lépésnél elém tárta elpusztult szülővárosom rémképét. Elhagyott az erőm, gyengébbnek éreztem magam még csontváztársaimnál is. El kellene menekülni, el, el innen... Kár, hogy ennyit is megláttam, ezt sem fogom elfeledni soha, ezt sem törölheti ki agysejtjeimből sem az idő, sem bármekkora szerencse, öröm, ami életemben érhet... Nincs erőm továbbmenni, belépni az utcába, ahol a ház állott, mely otthonomat, a családomat jelentette... Mit teszek, ha nem ismerem fel a romok, üszkös, leomló házfalak között még a helyét, még a nyomát se annak, ahol huszonnyolc évet leéltem?

Az ideiglenes pontonhíd már állt a Dunán. Megálltunk, búcsúzkodtunk, mert a csoport kettévált. A pestiek az átkeléshez szükséges újabb igazoltatáshoz készülődtek, mi, budaiak még együtt maradtunk.

A Várba, ahol anyám, nővérem, bátyám lakott, nem mertem felmenni. Romhalmaznak látszott, az élet legcsekélyebb nyoma nélkül. Minek is mennék fel? Valószínűtlenül csekély annak lehetősége, hogy életben maradt volna bárki is rokonaim közül.

Talán a Városmajor, biztattam magam. Talán az

szerencsésebben vészelte át a vad pusztításnak ezt az orgiáját. Fázom és forró vérhullámok öntenek el egyszerre. Meggyorsítom lépteimet, hogy aztán egy következő sarkon, egy következő útkanyarnál perceken át tétován, sután ácsorogjak, töprengjek: menjek-e tovább? El tudom-e viselni, ha tátongó bombatölcsért, kormos kőtörmeléket találok otthonom helyén?

A Szent János tér fölé egy „Storch" törzse, teljesen épen maradt farokrésze nyúlik ki egy négyemeletes ház padlásteréből. A vízszintes vezérsíkon tisztán látszik a fekete kereszt, a német repülőgépek felségjele. Milyen groteszk, csúfondáros, értelmetlen ez így, ahogyan billeg, lengedezik az emberek feje felett.

A Városmajor utcába nem lehet bemenni. Szovjet tűzszerészek döglött légiaknát találtak ott, várni kell, míg felrobbantják. De az utca – innen is látni már – csak volt. Nem várok. Letérek a Maros utca felé, arra is megközelíthetem a lakásomat.

A Maros utca és Csaba utca sarkán, ahol már a park kezdődött, meg kell állnom. Ha három lépést teszek: eldől minden. Hogy érdemes volt-e hazajönnöm vagy sem. Most merem első ízben így megfogalmazni magamban azt, amire eddig nem tudtam, nem akartam gondolni: él-e, vár-e Klári, a feleségem?

Él. És vár. Kell hogy így legyen. Kell, mert így határoztunk, így beszéltük meg, így ígértük meg egymásnak. Ő itt marad, s vár rám. Én pedig visszajövök ide, hozzá. Nem, ez nem lehet másként. Kell hogy így legyen.

Hátammal nekidőlök egy kiégett harckocsi roncsának, míg ezek a gondolatok végignyargalnak felzaklatott agyamon. De most már meg merek fordulni, most már tovább merek menni. Biztos vagyok a dolgomban.

A parkban emberek mozgolódnak, lassan, vontatot-

tan, mint az alvajárók. Soványak, öltözékük fantasztikus, arcuk, penészszínű. Az egyik csoport gödröt ás, inkább csak kapirgál, mélyítget. A többieket elfedi előlem a modern vonalú harangtorony. – Hogyan legyen? Előbb a hullákat és rájuk a lódögöket, vagy fordítva?

Valaki kérdez, színtelen, fásult hangon: mintha kődarabok ütődnének össze. Válasz nincs, a lassított felvétel csendben pereg tovább.

– Nehéz az egymagadnak ... Nem bírod, Klárikám ...

Felkapom a fejem. Hiszen az Schilhanné, házunk légóparancsnokának hangja. És akinek szól ...

Kötél a vállán. Elöl markolja a végét, teste előredől, lába bokáig elmerül a mély avarba. A sárga kanca oszladozó teteme így is csak a hátsó lábait mozdítja, melyekre a kötelet hurkolták.

Odalépek. Vállunk, karunk összeér, így, ketten együtt, egy irányba nemcsak ezt a lódögöt, de a fél világot elhúzzuk.

Epilógus

Élünk. Találkoztunk. Újra együtt vagyunk.
Ez a néhány szó, 1945 márciusában, Budapesten, mindenki számára a legnagyobb öröm, a felszabadult boldogság forrása volt.

Észre kellett venni azonban az előttünk álló hetek, hónapok és évek nehézségeit, roppant feladatait is. Csak magunkról szólva: otthonunk, ingóságaink, ruháink, személyi és háztartási felszerelésünk teljes egészében, az utolsó főzőkanálig, cipőpertliig elpusztult. Annyit tudhattunk sajátunknak, ami csont-bőrre soványodott testünket fedte. Feleségem (húgával és két apró gyermekével) a rommá lőtt házunk egyetlen, félig-meddig lakható helyiségében húzta meg magát tizenhét, ugyanakkor otthon és fedél nélkül maradt lakótárssal együtt.

Elhelyezkedésünkre máshol se nyílt lehetőségünk. Családi fészkünk, az a bizonyos egykori püspöki palota a Várhegy meredek oldalára ragasztva, január 18-án telitalálatot kapott. Az 1000 kilós légiakna szétroppantotta az épület gerincét, majd mélyen lent, a bolthajtásos pince egyik kamrájában robbant fel. A légnyomás ereje megemelte az egész házat, s mikor már kő kövön nem maradt: begyűrte, begyömöszölte a törmeléket a pince és alagsor üregébe.

Anyám, testvéreim annak köszönhették életüket – mert néhány szatyron, kézitáskán kívül csupán az életük maradt meg –, hogy egy SS-ezred törzse foglalta el, illetve rendezte be harcálláspontjául házunkat, kitessékelve abból minden civilt. Ezek az SS-ek az utolsó

szálig elpusztultak a romok alatt, míg rokonságom egy közeli épület óvóhelyén átvészelte a Vár ostromát.

István bátyám a Vatikán Dísz téren álló nunciatúráján kért és kapott menedéket a nyilas hatalomátvétel után. A Sándor-palota romjai alatt maradt korona- és minisztertanácsi jegyzőkönyvek, titkos feljegyzések, diplomáciai iratok rendezésére és rekonstrukciójára kapott megbízást.

Tudom és tudtam akkor is, hogy az a veszteség, mely engem és minket ért, említést sem érdemlő semmiség ahhoz a sok milliónyi halotthoz, ahhoz a pusztításhoz képest, melyet a háború okozott. Ha mégis felvázoltam magam és családom helyzetét, nem a lábunk alól kirántott anyagi bázis elsiratásáért tettem. Annyit szerettem volna megéreztetni csupán, hogy „megszabadulva" minden ingó és ingatlan vagyontól, elszakadva egyszer s mindenkorra attól a társadalmi osztálytól, melyet éppen az anyagi körülmények azonossága vagy hasonlósága fűz érdekközösségbe, minden felesleges teher, minden gyanakvást kiváltó batyu nélkül álltunk a gyökeres társadalmi változást ígérő új világ küszöbén, mint az újszülött, aki életerején, ösztönein és hajlamain kívül semmi mást nem hoz magával.

Mindezekről már Budára való visszaérkezésem napján tájékozódtam. Tárgyilagos leltározás volt ez, melynek során tudomásul vettük, hogy – anyagiak tekintetében – az abszolút nulláról indulunk, van ezzel szemben szilárd elhatározásunk, két munkabíró kezünk, no és a sok tapasztalat, élmény, tanulság, amit az elmúlt évek során gyűjtögettünk, megtanított komolyan gondolkodni, árnyaltabban érezni.

Mielőtt bármihez is kezdtem volna, le kellett valahogyan hántani magamról a Molnár János nevet, hogy papíron is visszabújhassak a magam bőrébe. Igazol-

ványokat kellett szereznem, mert dokument, bumázska nélkül szinte lehetetlen volt mozogni, létezni. Akiket megszólítottam, akiktől érdeklődtem, mind zavaros, egymásnak ellentmondó felvilágosítást adtak. Menjek ide, talán oda vagy amoda, de egyik sem biztos, kérdezzem meg inkább valaki mástól. Nem lettem okosabb. Annyit mégis sikerült a bizonytalan válaszokból kihámozni, hogy valahol a Várban kell lenni annak a szervnek, hatóságnak, mely a szovjet parancsnokság által is elfogadható igazolvány kiállítására jogosult. De hogy ez a valami hol van – a Tárnok utcában-e, vagy az Országház utcában-e, esetleg a Werbőczy, netán a Szentháromság utcában –, senki se tudta.

Nekem elég is volt ennyi. Ha a Várban van, nem bújhat el előlem ott ez a fránya hivatal, hiszen jobban ismerem a saját tenyeremnél ezt a városrészt.

Igen. A régi Várat: valóban ismertem. De ez már csak emlékeimben, képzeletemben létezik. Ez a Vár, ez a 45. márciusi, félelmes, kihalt, ismeretlen volt előttem. Ha egy-egy törmelékdomb tetejére felmásztam, ha egy-egy üszkös romház falai közé betévedtem: nem tudtam megállapítani, hogy hol vagyok, pontosabban: minek a helyén vagyok.

Nagyon szerettem a régi, ma már csak képzeletbeli Budán azokat a gyakorlatlan kézzel írott, szálkás vagy gyerekesen kerek, nemritkán gót betűs irkalapokat, cédulákat, melyek a földszinti ablakból, gesztenyefák kérgéről, vén tölgykapukról jó hangú citerát, savanyú káposztát, az „Aller Képes Családi Lap" évkönyvét, jóravaló fiatalembernek kovártélyt, kanárimadarat és tulipánhagymát kínáltak. És hogy a szokás – vagy a kétségbeesett próbálkozás? – milyen erős: most, itt, ebben a siralmas romnegyedben újra virágzott a hirdetésnek ez a kedélyes, levendulaillatú fajtája. Igen, virítottak ugyan a papírszeletkék a lángszóróval pör-

költ falmaradványokon, a gránátszaggatta öreg platánok derekán, de ezek a cédulák a ravatal, a koporsó virágainak borzongató hangulatát idézték. „Aki 44 novembere után találkozott fiammal, Nagy Bertalan munkaszolgálatossal, vagy bármit hallott felőle, kérem, értesítse erről aggódó szüleit. Toldy Ferenc utca 9. alagsor, az óvóhelytől balra." Egy másik felhívás: „Édesanyám, ne keress, Lacival St. Pöltenbe menekültünk, Emmi néninél Bécsben címet hagyok, gyere utánunk. Ibolya és Laci." „Ebben a házban csak a Reigler bácsi maradt életben. Sógornőjénél Óbudán megtalálható."

Délfelé találtam meg azt a cédulát, amit kerestem. Egy ódon házacska földszinti ablakában volt, csomagolópapírra írva, kézzel. „Buda Magyar Katonai Parancsnoksága."

Egy megtört, elfásult embernél kellett jelentkeznem. Testőr alezredes volt, azok közül való, akiket 44. október 15-én lefegyvereztek. Ismertük egymást személyesen, de ő nagyon öregnek tűnt nekem, ez bizonytalanná tett, hogy valóban azzal beszélek-e, akire gondolok, s én is alaposan megváltozhattam. Az a gondolat is szeget ütött a fejemben, hogy talán nem is akarja korábbi kapcsolatunkat megemlíteni. Egy fiatal, nyírott bajuszkájú karszalagos is volt a szűk és piszkos szobácskában, aki leplezetlen gyanakvással méregetett engem. A kihallgatást az egykori testőr vezette. Neved? Megmondom. Egy érdeklődő, futó pillantás. Rendfokozatod? Ezt is megmondom. Szálasi csinálta százados vagy „igazi"? Igazi, felelem. Utoljára hol szolgáltál? Válaszolok erre is, mire a testőr egy baljós „hajaj" sóhajtással reagál. Fegyvernem? Ejtőernyős. Ez egy újabb „hajaj, pajtás"-t fakaszt az öregúrból.

Bekerülök egy szamárfüles iskolafüzetbe: „1945. március 30-án Budán szolgálattételre jelentkezett."

Írná már a bumazskát is, de a karszalagos „állj!"-t int. – Nem vesszük állományba. Ejtőernyőssel mit kezdjünk? Meg aztán – vakargatja az állát – kicsit későn... hogy ne mondjam: végszóra állt csak közénk... Nem gondolja?

Hát ez a baj. Készül tehát az új rangsortáblázat, az új „sematizmus", amit annyira utáltam a régi hadseregnél is. „Milyen avatású vagy? Milyen a besorolásod?... Jó, akkor én vagyok a rangidős..." Ugyanez 45-ben, Budán: „Mikor is álltál át? hát... én két héttel korábban, tehát én vagyok a rangidős, átveszem a parancsnokságot..."

Keserű a torkom, ingerültség remeg a hangomban, amikor megszólalok: – Kellek vagy nem kellek? Adjon határozott választ. Nem fogok kútba ugrani, lúgkövet inni akkor se, ha nemet mond. Nézzen ki az ablakon. Van is, lesz is munka itt bőven. Dolgozni akarok, dolgozni fogok.

Kompromisszumot ajánlanak. Adnak egy ideiglenes igazolványt. Ezzel menjek át holnap Pestre, a Benczúr utcába. Ott van Hatz ezredes, végtére is ő Budapest magyar parancsnoka. Majd ő beoszt valahová.

A feleségemnek is jelentkezni kell az újpesti iskolában, ahol az ostrom kezdetéig, míg tanítás volt, dolgozott. Elkísérem, együtt megyünk Hatzhoz is, az iskolába is.

A Margit-híd mellett épített ideiglenes pontonhídon megyünk át Pestre. A „Manci" – így becézik a pestiek – két külön szakaszból áll. Középen, a Szigeten, kötelek között kell menni, egyesével, libasorban. – Dokument?... Dokument?... Ötlépésenként igazoltatás, a kötélkarámból nem léphet ki senki. Összetorlódik a nép, lassan haladunk, már egy órája ácsorgunk itt. Végiglátni a Dunán, le egészen a Déli-összekötőig. Csupasz, meztelen így a Duna, hidak nélkül. A mi

gyönyörű hídjaink... Most csüggedten, bénán lelógó karral révedeznek maguk elé. A pontont horgony rögzíti a mederhez. A horgony lánca feszes, ferde vonalban bukkan fel a vízből. Megakad rajta rothadó szalma, száraz gally. Fekete egyenruhás hullát sodor az ár. Beleütközik a láncba, loccsan, freccsen egyet a Duna, kurtyog, horkan a feketeruhás. Lassan, szabályosan perdül egyet a lánc körül, amikor leválik róla, könnyedén alámerül, odébb újra felbukkan. A nyújtón így kell csinálni a haskelepet. A meghajlást, a pukedlit is a gyakorlat után.

– Soha többé nem lesz itt város, nem lesz itt élet... – Ki mondta ezt? Feleségem? Én? Másvalaki? Talán nem is mondta senki, csak gondoltuk, mindnyájan, egyszerre.

Hatz se tud sokat kezdeni velem. „Te vezérkari beosztásban voltál, ha jól emlékszem: – Megkönnyebbül. – Akkor menj előbb az Üllői útra. Téged ott vesznek állományba. Onnan gyere vissza, a többit majd meglátjuk."

Így megy nap nap után. Vagy huszonöt kilométert kutyagolunk naponta, Városmajor, Benczúr utca, Újpest, aztán vissza a Városmajorba.

– Azt hiszem – mondja a második héten a feleségem halkan, félénken –, nem fogom ezt sokáig bírni.

Melegszik az idő, a romházak alól, a bedőlt óvóhelyek felől egyre erősebben érezni az émelyítő hullaszagot. Az orrunkba, az agysejtjeinkbe fészkeli be magát, már mindenütt ezt érezzük, nem tudunk enni, nem tudunk aludni, létezni ettől a szörnyű bűztől. – Hogyne bírnád. Mindent kibír az ember. Ki fogjuk mi is bírni. Ki kell bírni. Ezután: már csak jobb jöhet.

Mondom, mondom, de már magam se hiszem.

Debrecenből átköltözik a Kormány, vele a HM is. Hatz elküld egy tárgyalásra, maga helyett. A téma

– amióta itt dolgozom – mindig egy és ugyanaz. Közbiztonság, adjunk tűzszerészeket, adjunk több gépkocsit az élelmiszer szállítására. Adjunk, adnánk is mi szívesen, de honnan, miből, ha magunknak sincs?

A HM folyosóján irgalmatlan a felfordulás. Malterosládák, állványok, létraerdő, és bútorok, bútorok mindenütt. Itt találkozom András rep. vezérőrnaggyal, aki az új demokratikus hadsereg ún. katonai főnöke, ami megfelel a régi vezérkari főnöki hatáskörnek. András 42-től közvetlen főnököm volt, hozzá indultam januárban, hogy a hadosztályunk átállását előkészítsem.

– Te volnál? Mutasd magad! Hát élsz, cimbora? – Ölelkezünk, örvendezünk egymásnak. – Gyere csak, gyere . . .

Kikérdez, hol voltam, mit csináltam, merre jártam. Aztán ő következik. Azt mondja, amire én is már sokszor gondoltam. Azt, hogy még most, míg tart a háború, meg kell ragadnunk a veszett fejsze nyelét. Ki kell állítanunk azt a nyolc hadosztályt, amire kötelez minket az ideiglenes fegyverszüneti egyezmény. És fel kell vonulnunk a németek ellen, harcolni, sőt sikeresen, derekasan kell harcolni. Ha ezt most elmulasztjuk, ellazsáljuk: ránk szárad a szégyenfolt, hogy mi, magyarok tartottunk ki Hitler mellett a végsőkig, mi voltunk a német fasiszták leghűségesebb csatlósai. És akkor: egy kalap alá vesz a világ közvéleménye a hitleri III. Birodalommal, és annak leverése után osztoznunk kell a legyőzöttek sorsában. De ha most . . . most kivágjuk a rezet: talán a németektől elkülönítve tárgyalnak velünk, figyelembe véve azt, hogy mi is az antifasiszta, demokratikus tábor oldalán fejeztük be a háborút.

Ez világos, komoly és konstruktív program. Ebből érdemes szívvel-lélekkel részt kérni, részt vállalni.

– Lemennél Miskolcra? Fel kell gyorsítani, lendületet kell ott adni a németek ellen felvonuló 7. hadosztály szervezésének, felállításának . . . Vállald el, neked való munka ez.

Vállalom, persze hogy vállalom.

Beosztást, kinevezést, nyílt parancsot diktál, ellát úti okmányokkal. – Menj, menj, cimbora, ahogyan csak tudsz . . .

Két nap múlva átveszem a „Miskolci 7. honvéd Kerületi Parancsnokság" Mozgósítási Osztályát. A „kerület" – katonai nyelven – közigazgatási katonai egység, melynek az a feladata, hogy nyilvántartásba vegye, szolgálattételre behívja, leszerelje a hadra fogható férfilakosságot, számba vegye a hadihasználható lovakat, járműveket, gépjárműveket, más anyagi javakat, gyártó- és javítókapacitást. Rengeteg a munka, de még több a buktató, a meg nem értés, az „objektív" akadály. Nincs gépkocsink, megbízhatatlan a telefon, a vonatok alig közlekednek, aki jó szándékkal valóban dolgozni akar, az is tehetetlen az ilyen mostoha körülmények között.

Versenyt futunk az idővel, a háborúval, hogy valamit a végére, a legvégére mi is produkálhassunk, amit aztán letehetnénk a béketárgyalás asztalára.

Antagonisztikus, kibékíthetetlen ellentétekkel, ellenvéleményekkel állok szemben nap mint nap. Összeírás? Sorozás? Katonai behívó? Hogy képzelem én ezt? Most? Amikor a felszabadulás, a földosztás eufóriás mámorában élvezi a paraszt – történelmünkben először – a saját föld, a tulajdon, az „enyém" bódító, magasztos érzését . . .? Most vonuljon be katonának, amikor nyakán a tavaszi szántás, vetés, amikor éhezik az ország, kell a kenyér, kell a burgonya, a zöldség? Most menjen németet verni? Minek? Megdöglik az már magától is, halálos sebet kapott Sztálingrádnál,

Kurszknál, Proszkurovnál. Hát arról meg ki hallott, hogy elvenni az igát, igénybe venni a lovat? Mivel szántson, vessen a földhözjuttatott? A tíz körmével tán? Vagy fogja az asszonyát az eke elébe?

Ki tud itt igazságot tenni? A nagy vasgyárak, Diósgyőr és Ózd, ugyanígy a bányák, Lyukó, Pereces, Alberttelep, Farkaslyuk, nem hogy embert, járművet adnának, de még ők kérnek, követelnének tőlünk, a honvédségtől, mert meg kell indítani a termelést, helyre kell állítani a kárt szenvedett üzemeket, műhelyeket, tárókat, fejtéseket.

Aztán ha mindezek ellenére sikerül a 7. hadosztály egy alakulatának megszervezni a keretét, sikerül azt feltölteni emberrel, anyaggal, fegyverrel, járművel, cseppenként vetjük be a hadosztály egységeit vasútbiztosításra meg a Losonc–Rimaszombat vonal helyreállítására, útépítésre, amire csak éppen kell.

Így aztán, hogy egységesen, egyszerre nem tudunk felvonulni, nincs látszatja, nincs „közönségsikere" a munkánknak.

Aztán kipukkad a mi nagy, nagy erőlködésünk.

Dörögnek Európa-szerte az ágyúk, pufognak a díszsortüzek, rakéták, világító töltények futnak fel a csillagos égig . . . A Reichstag kupolájára Ivanov gárdista kitűzi a győzelem vörös zászlaját.

Mámoros az öröm, leírhatatlan a felszabadult boldogság. Éljen a béke, éljen a győzelem . . . a „Mir" és a „Pobjeda" bekerül közhasználatú szavaink közé s a világ valamennyi nyelvébe.

Mától kezdve · majdnem öt hosszú, végtelennek tűnő esztendő után – nincs többé elsötétítés, nem kell felriadni a szirénák üvöltésére, mától kezdve nincs szükség a nyirkos, szörnyű emlékeket őrző óvóhelyre. Legyen a pincékben ezentúl mindig csak szén, tűzifa, burgonya és alma, no meg jófajta bor.

Másnap, május 10-én, rögtönzött, sebtében szervezett győzelmi felvonulást, katonai parádét szervez a szovjet városparancsnok. Nekünk, a demokratikus honvédség kijelölt képviselőinek az Abbazia-szálló erkélyéről kellett fogadnunk az egységek felvonulását.

A látvány, mely innen elém tárult: nyugtalan álmaimban mint fojtogató, nyomasztó vízió a mai napig is kísért. Dante, amikor az „Inferno" egyre mélyülő körgyűrűit, bugyrait maga elé képzelte, nem láthatott megrázóbbat, megdöbbentőbbet annál, amit mi láttunk.

A meredek falú szakadék – a hámló vakolatú, vedlett, koromtól és piszoktól szürke, jellegtelen és ízléstelen bérházak között kanyargó utca – a színház és az Abbazia között összeszűkül, valósággal szurdokot alkot. A sziklafal tövében – a szürke házsor alja mentén futó gyalogjárón – széles, fehér penészcsík húzódott, vagy még inkább: szüntelenül nyüzsgő, egymásba fonódó cérnagiliszták tömege. Az utca levegőjét betöltötte a sűrű, torkot szorongató, tüdőre telepedő karbol- és jodoformszag, keveredve a mosdatlan test, a gennyedő sebek, a szabadjára végzett természeti szükségletek orrfacsaró bűzével.

A város valamennyi köz- és főleg iskolaépületét tábori kórházak számára foglalta le a szovjet katonaság. Ezer és ezer ápoltja kimenőt, eltávozást kapott a mai nagy nap örömére, a győzelem és a béke megünneplésére. Sebesült katonák amúgy gatyásan, elöl tátongó hasítékkal, rövidke kórházi ingben, bepólyázott fejű ukránok, gipszelt lábukkal dülöngélő kozákok, félkarú – véges csonkjukkal hadonászó – oroszok, széles kiugró pofacsontú ázsiaiak, akik gyalulatlan, lécből összeszegezett mankójukat messze előrenyújtották az úttestre, maguk meg végigülték a járda szélét – mint a fecskék, amikor Kisboldogasszony-napja táján a táv-

íródróton gyülekeznek –, emberroncsok, akiknek arcvonását felismerhetetlen, véres húscafattá égette a harckocsi felrobbanó üzemanyagtartályának lángtengere, szörnyű csontvázak, akik a házak falának dőlve – erőlködve, iszonyú hörgéssel – köpik, okádják ki szilánktól szaggatott tüdejük foszlányait, s a kimerültségtől verítékezve törlik le meztelen karjukkal a szájszögletből kétoldalt kicsorgó vérpatakot, sajtszínű torzók, félbenhagyott szoborfigurák, karok és lábak nélkül, akiket deszkatutajon vonszolnak bajtársaik, vakok, akik kitárt karral, feszült arcvonással tapogatóznak a zsivaj, a tömeg által keltett tarka, soknyelvű zajongás felé . . .

Nem tudom, hogy ezt így rendezte valaki, avagy csupán a fasizmus felett aratott fényes diadal örömének spontán, önmagától fellobbanó megnyilvánulása volt-e? Én úgy éreztem: ma minden díszfelvonulás, valamennyi díszsortűz, valamennyi magasba szálló raféta ezeket a vérző és gennyedő sebekkel borított katonákat illeti, itt és Európa valamennyi hadikórházában, azokat, akik Moszkvától Berlinig, Tobruktól Monte Cassinóig, a Cotentuin-félszigettől Narvikig jeltelen katonasírban fekszenek. Nem tudtam levenni tekintetemet az alattunk nyüzsgő nyomorékok, sebesültek tömegéről. És amint néztem őket, kényelmetlen, feszélyezett érzés lett úrrá rajtam, szégyenkeznem kellett, hogy a katonai parádét nem ők, hanem mi – „egészséges", ép, látó-halló, kétkezű és -lábú, ép tüdejű s gondolkozó agyú emberek fogadjuk . . .

Kürt harsant a Városház tér felől, s mindjárt utána végighullámzott többször egymás után az egetverő ordítás: „Vojna kaput! Vége a gyilkos, gyűlölt háborúnak! Éljen a béke!"

Fent, az utca elején feltűnt a román katonazenekar. A tamburmajor – ezreddobos – dübörgő „Hurrá!" ki-

áltások között tánclépésben pipiskélt, ugrabugrált, díszes botját ujjai között pergetve, mintha légcsavar lenne, majd meg felhajítva a magasba, s ügyesen, mindvégig az induló pattogó ritmusában, elkapva... Román volt az induló, magyar fül számára kissé szokatlanul éles, szeszélyesen kanyargó dallam, melyet a dobok püfögése, döngése kísért. Acélkék volt a zenekart követő román repülők elegáns, remekül szabott, simára vasalt, nyakkendős egyenruhája. Laza alakzatban vonultak, szinte egyenként, szokatlan nagy távközre egymástól, mégis erőt, fegyelmet, rendet jelképezve. A románokat szovjet lövészegységek követték, sor sor után szorosan, sűrű, tömött, zárt oszlopban menetelve, melynek iszonyú tömege, ellenállhatatlan és következetes hömpölygése mindent és mindenkit magával ragad, az útjában állókat pedig elsodorja, nyom nélkül elnyeli... Rakéták kapaszkodtak fel a kék ég tetejére, sisteregve, bodros, hófehér füsthurkokat rajzolva, amikor fáradtan, puhán visszatértek a földre. Ágyúk dörögtek, dühösen csaholt néhány gyorstüzelő is, az egymást kergető lövedékek fénycsíkokból szőtt legyezőt terítettek fölénk. Egy szálas, büszke tartású kozák – zöld vászon gimnasztyorkája teleaggatva kitüntetéssel – hátraveti fejét, s valószínűtlenül magas fejhangon rázendít a „Katyusá"-ra, merthogy a román fúvósok hangjából már csak foszlányok érnek el idáig. Gyakorlott előénekes a kozák, szólóban végigénekli az első versszakot, s amikor szeme fehérje villan egyet társai felé: elölről kezdi, de most már ezer és ezer torokból zúg, zeng a háború legnépszerűbb, legismertebb nótája. Cifrázza, figurázza a dallamot az előénekes, szólamot vált hallatlan biztonsággal, a szünetekbe pedig cikornyás művészeti improvizációkat sző. Az oszlop mellett halad, vékony, hosszú nyakán hátracsuklik a feje, fekete fürtjei ki-

buknak a kucsma alól, melyet már csak az isten tart valahol hátul, a tarkója alján, szemét lehunyja a gyönyörűségtől, fogalmam sincs, hogyan képes ebben a pózban irányt tartani, nyílegyenesen, büszkén, peckesen, diadalittasan lépkedni ... Igen: ez a soknemzetiségű, soknyelvű Szovjet nagy, nagy diadala, ez az ő napjuk, ez az ő győzelmi felvonulásuk ...

Tűzbe, lázba jönnek az út két oldalát ellepő sebesültek, bénák, nyomorékok is. Mankók, gipszkötések emelkednek fel a levegőbe, fel a magasba, csillog-ragyog a véres gézturbán alól a szem, dörögve robban fel a torkokból a „Hurrá!", dallal egybefonódva hömpölyög végig a városon a mindent elsöprő „Vojna kaput!".

A hangorkánban alig veszem észre, hogy jönnek a mieink. Mozgolódás, izgalom támad az erkélyen, némi zavar, félszegség is. Mert félszeg az új, demokratikus honvédséget reprezentálni szándékozó maroknyi csoport is. Tisztek, legtöbb az elnyűtt, megkopott, kifakult egykori tábori egyenruhában, néhányan még a régiben, az aranygombosban, ahányan: annyiféleében, tarkabarkán, szégyenlősen. Szakasznyi legénység, tisztes és tiszthelyettes vegyesen. Mit kell ilyenkor csinálni? Hogyan kell ilyenkor viselkedni? Ki mondja meg, hogy mi lenne a helyes, mi lenne a méltó magatartás ma és itt ... ebben az egyenruhában, mely minket is, mást is arra a négy-öt évre emlékeztet, mely mögöttünk van? Más is megérzi jelenlétünk visszás, kényes jellegét. Kétoldalt itt-ott megmozdul, felmorajlik a nyomorékok sorfala. Megfeszül a kiálló pofacsonton a bőr, villámlanak a tekintetek. Mankót ragad az egyik, köp egyet a másik, recsegnek-ropognak a fogak között elmorzsolt szitkok. Érthető ez, hiszen itt, Magyarországon veszítette el lábát, fél karját, szeme világát: nem felejthet el minket ... legalábbis ma, 1945. május 10-én még nem ...

Újabb incidens kelt feltűnést, zavart. Sápadt, sovány civil férfi töri át a sebesültek alkotta falat, s égnek emelt karral, mint valami áldást osztó főpap vagy afrikai varázsló, állja útját a magyar csoportnak. Kiabál, hangja zokogásba csuklik, két tenyerét arcára tapasztja. „Uraim, elvtársak! Az istenre kérem ... Vessék le ezt a ruhát ... Vessék le ... Örökre vessék le ... Nem kell katona, nem kell háború ... Soha, soha ne legyen háború ... És ne tartsanak lépést, uraim ... civilesen ... lépéstartás nélkül ... ha már muszáj ... értsenek meg ... értsenek meg engem ... Én ... Én ... három fiamat vesztettem el ..."

Ezek után – érthető módon – nyomott hangulatban kullogtunk haza.

Ha – minden megjegyzés és magyarázat nélkül – csak azt mondanám, hogy lehangolt és kedvetlen voltam: annak a vérszomjas „vad katonának" a látszatát kelthetném, aki azért nem képes örülni a békének, a háború befejezésének, mert izgalmas kalandnak, szórakoztató, férfias időtöltésnek tartja az embervadászatot, öldöklést, pusztítást, és kevesli a kiontott vért, szenvedést, nélkülözést.

A szörnyű háború így is soká, túlságosan is soká tartott. Arról sincs szó, mintha a mi célkitűzésünkhöz, a mi elgondolásunkhoz képest viszonylag korán vagy korábban fejeződött volna be. Azon mégis el kellett gondolkodnunk, hogy vajon megtettünk-e mindent annak érdekében, hogy bizonyságot tegyünk önmagunk, az utánunk következő nemzedékek, a világ népei előtt, hogy hazánk lakosságának többsége elítélte és elítéli, gyűlöli és visszautasítja a fasiszta módszereket, a faji és felekezeti gyűlölködést?

Baráti körben már akkor is – később is – emésztő lelkiismeret-furdalással, önmarcangoló szenvedélyességgel vizsgáltuk, elemeztük, bíráltuk saját munkán-

kat, keresve önmagunkban, tett vagy elmulasztott intézkedéseinkben annak okát, hogy miért késett, miért húzódott el annak a nyolc magyar hadosztálynak a felállítása, felszerelése, felvonulása, melyek hivatva lettek volna – bátor helytállással, áldozatok vállalásával – bizonyságot tenni népünk antifasiszta, németellenes meggyőződéséről.

Vesztett háború után mindig népszerűtlen a katonaság, mindenki bűnbaknak tekinti.

Most sem volt másképp. Azok, akik az elpusztult, feldúlt ország talpraállítását mindennél fontosabb célnak tekintették: feleslegesnek és mihaszna ingyenélőknek tartottak minket. Akik viszont politikai kombinációs készséggel rendelkeztek, azért kárhoztattak minket, hogy ügyefogyottan, hozzáértés nélkül fogtunk hozzá az új hadsereg felállításához, de elhangzott ennél keményebb vélemény is, miszerint tudatosan ellazsáltuk, szabotáltuk a nyolc hadosztály kiállítását, mivel a feladattal megbízott tisztek (kevés kivétellel) „régi", szóval németimádatban felnőtt horthysták voltak, akiknek a szíve még változatlanul a „kamerád"-okhoz húzott, akik ellen felvonulni, akik ellen harcolni a szövetségi hűség elárulása lett volna.

Rontotta a lakosság hangulatát az is – leginkább a lovas fegyvernembeli tisztek szemléletében és magatartásában volt ez tapasztalható –, hogy úgy képzelték el a körülöttük változó világot, hogy a maguk részéről eleget tesznek minden követelménynek azáltal, hogy átgomboztatják zubbonyaikat, kicserélik sapkarózsájukat. A parforce-nyakkendős, fehér kesztyűs, lovaglópálcás tiszti sportlovasok csoportja – sétalovaglás közben, ficánkoló paripájuk nyergében – és a kétlovas tiszti hintóban páváskodó tisztikisasszonyok látványa jogos felháborodásra, hangos véleménynyilvánításra kényszerítette a legtöbb embert.

Nem öregbítette jó hírünket (sem a lakosság, sem a Vörös Hadsereg előtt) az a néhány kirívó, rendkívül sajnálatos incidens sem, melyet embereink fegyelmezetlensége, meggondolatlansága, forrófejűsége idézett elő. Egy ilyennek 1945. Úrnapján, a miskolci Szondi György laktanya előtt halálos áldozatai és sebesültjei is voltak.

Nem akarom ugyan helytelen, a tényleges és meg nem másítható helyzetünk felismerésének hiányára valló magatartásunkat mentegetni, de az igazság kedvéért mégis meg kell mondanom, hogy idegesítő és elkeserítő volt számunkra a minden oldalról érezhető és megnyilvánuló gyanakvás, ellenszenv. Tojástáncot jártunk, s ha mégoly kínos gonddal, figyelemmel is végeztük munkánkat, valaki mindig akadt, aki hibát vélt találni benne. Elégséges volt egyetlen írásban kiadott intézkedés egyetlen félreérthető kifejezése például ahhoz, hogy fegyverrejtegetés, ellenforradalmi szervezkedés stb. gyanúja miatt – nagy erővel, nagy apparátussal – megelőző, igen szigorú eljárás induljon a 7. hadosztály, illetve kerület ellen.

Mindezek után természetes volt, hogy a 7. hadosztály feloszlatását és azonnali leszerelését rendelték el. Csak néhány alakulat maradhatott meg, amelyek munkája nem volt nélkülözhető. Ilyen volt például a vasútvonalak műtárgyait, közlekedésbiztonsági berendezéseit védő és őrző, illetve a szerelvényeket kísérő „Miskolci Vasútbiztosító Őrzászlóalj" vagy a tűzszerészekből álló „Műszaki Zászlóalj", mely az aknamezők és egyéb műszaki zárak felszedését, a megszámlálhatatlan sok, fel nem robbant lövedék hatástalanítását végezte.

Az előbb már érintett személyi változások következtében – a hadosztály feloszlatása után – a Kerületi Parancsnokság I. c. vk. tisztje lettem, ami gyakor-

latilag a feladataink zömét és súlyát viselő „Anyagi Osztály" vezetését jelentette.

Így és ebben a beosztásban dolgoztam kerek egy éven át, 1946 tavaszáig. Mivel pedig Budapest után és a fővárosi viszonyokhoz képest Miskolc fényárban úszó, boldog és békés város volt, ahol a nap minden szakában iható víz folyt a csapból, zavartalan volt a villany- és gázszolgáltatás, Miskolcra költöztünk, ami igen könnyen ment, miután fél kézben elfért összes holmink. Feleségem áthelyezése is sikerült, így ő is azonnal munkába állt, ami az iskolaépület romjainak eltakarításából, súrolásból, meszelésből, a legszükségesebb tanszerek és segédeszközök saját kezű elkészítéséből állt.

1945. december elején az a megtisztelő feladat várt rám, hogy – felkérés alapján – emlékezzem meg a Magyar Katonai Ellenállási Mozgalom vezetőinek, Kiss Jánosnak, Nagy Jenőnek és Tarcsay Vilmosnak mártírhaláláról, amely kivégzésük első évfordulóján a Miskolc város polgármestere és Borsod megye főispánja által összehívott együttes közgyűlés egyetlen napirendi pontja volt.

1946 tavaszán újból átszerveztek minket. Az ország gazdasági nehézségei, a pengő vásárlóerejének rohamos csökkenése, az áru és élelmiszer hiánya arra kényszerítette a kormányt, hogy minden rendelkezésre álló erőforrást a gazdasági élet normalizálására összpontosítson. Ez azzal a következménnyel járt, hogy kevesebb pénz jutott a demokratikus honvédség fenntartására, más szóval további létszámcsökkentésre volt szükség. Alólam is kipottyant az „Anyagi Osztály", átmenetileg beosztás nélkül lógázhattam volna a lábamat, leshettem volna ölbe tett kézzel a sült galambot. Felutaztam a HM-be, engedélyt kérve a munkavállalásra addig, amíg – a bonyolult szervezgetés és személyi csereberék, kombinációk eredmé-

nyeként – beosztást találnak részemre. Ebben az elhatározásomban – nem hallgathatom el – szerepet játszott az infláció, amely már a nyár elején olyan elképesztő méretű volt, hogy én például fel sem vettem a százados fizetésemet, mert amire elmentem volna érte, már a villamosjegy ára se telt volna ki belőle.

Pesten volt egy távolabbi rokonom, inkább barátnak számított, mint rokonnak, aki úgy próbálta megnyergelni az infláció vadul örvénylő forgószelét, hogy utolsó pénzén megvásárolta a „Grosse und Söhne, Dresden" cég néhány kozmetikai és háztartásvegyipari cikkének licencét, gyártási jogát. Ő – nagyjából – éppen annyit konyított a hajpomádékhoz, napozóolajokhoz, nappali-éjszakai krémekhez, mosó- és mosogatószerekhez, mint én, szóval: semmit. Mindez cseppet sem hozott zavarba minket. Barátom talált ugyanis egy a szakmában nagy tapasztalattal rendelkező vegyészt, felvett néhány embert, bérelt helyiséget, gépeket, melyek csak úgy ontották a „Gro" cégjegyű tégelyeket, tubusokat, flakonokat.

Én eközben felkutattam egy kedves, öreg bácsit, aki – kora és betegsége miatt – semmire se használta kereskedelmi ügynökségre szóló engedélyét. Nosza, nyélbe ütöttük egyhamar az egyezséget: én használom az ő „Merkur" cégérét, én „terítem" az árut, járom a szaküzleteket, viszonteladó „en gros" nagykereskedőket, a bácsi megkapja a forgalom után számított tisztes százalékot. Így aztán abszolút legális, tiszta minden, a GR, a Gazdasági Rendőrség se gáncsoskodhat, mindenki átvészeli, koplalás nélkül túléli a millpengők, billpengők, isten tudja hány nullával írandó adópengők szédítő, bolond világát.

Jó lóra tettünk. A hosszú háború, a front, a menekülés, az óvóhely és egyéb szörnyűségek után úgy elkapkodták a nők a rég nem látott, régóta nélkülözött kozmetikai és háztartási cikkeinket, hogy a rokon nem

tudott annyit „gyártani" a Semmelweis utcai pincesufniban, amit én egy óra alatt el ne adtam volna. Elmesélni, persze, így utólag, lényegesen könnyebb ezt az ügynöki mesterséget, mint csinálni. A boltokat járni naphosszat, jó képet vágni, tréfálkozni, mindig előzékenynek lenni, akkor is, ha van rendelés, akkor is, ha ajtót mutatnak az embernek, cipelni a kollekciót, eltanulni, ellesni a szakmai zsargont, ügyelni arra, hogy időben és a megrendelt minőségben, választékban leszállítsam az árut, aztán számlázni, inkasszálni, rohanni a bankba, hogy a napi bevétel még az aznapi adópengő-árfolyamon jóváírásra kerüljön, mindezt csak az tudja, aki maga is megpróbálta.

Nagyon sok kereskedővel ismerkedtem meg. Megbecsülték a pontos, korrekt munkát, őszinte elismeréssel vették tudomásul, hogy hivatásos katonatiszt létemre – ezt ugyanis soha, senkinek le nem tagadtam, el nem titkoltam – zavar és félszegség, sértődöttség és a deklasszáltság érzésének legcsekélyebb jele nélkül a kereskedelmi életnek éppen azt a területét választottam, amely mindennek elmondható, csak „elegáns", „úri" foglalkozásnak nem.

Azt, hogy mennyire befogadtak, maguk közé számítottak engem, csak két példával szeretném illusztrálni. Amikor a legnagyobb szaküzlet, a „Városi Drogéria" helyisége, berendezése, óriási raktári készlete eladásra került, a vevő és az eladó, közös megegyezéssel, engem hatalmazott fel, hogy leltárba foglaljam az adás-vétel tárgyát, és megállapítsam a berendezés, a raktári készlet értékét. Más alkalommal az országszerte ismert „Baeder RT" tett írásos ajánlatot nekem arra, hogy – amennyiben a „Grosse und Söhne" cégtől megválok – felajánlja nekem a főképviselői munkakört. Talán ha akkor igent mondok erre a nagy jövedelmet ígérő, remek felhívásra, másképp alakult

volna későbbi életem. Ám a „Baeder"-jelentkezéssel majdnem azonos időpontban levelet kaptam a HM-ből is.

Azt tudatták velem, hogy a négy nagy párt és a szakszervezetek képviselőiből álló Ötös Bizottság megerősítette korábbi „Igazolt" mivoltomat, megerősített és meghagyott rendfokozatomban, és mindezek alapján igényt tart további szolgálatomra.

Elbúcsúztam az üzletkötő mesterségtől – sok ismerősöm, barátom sajnálkozott távozásom miatt –, és vártam a fejleményeket. Nem kellett soká várnom. Tizenkét esztendei katonáskodás után – bármily mulatságosnak is tűnik ez – ismét ludovikás lettem. Ludovikás annyiban, hogy a „Demokratikus Tiszti Átképző Tanfolyam" Budapesten, az egykori Ludovika Akadémia Üllői úti főépületében működött.

Háromhónapos, bentlakásos tanfolyam volt ez, amolyan „fejtágító". Tantervében helyet kapott – sőt fontossági sorrendben első helyre került – a marxista–leninista elmélet, a materialista világnézet, a történelmi materializmus, a tudományos szocializmus, szóval az, amit nem ismerhettem meg, ami „tabu" volt eddigi életemben, de a katonai témák sem hiányoztak, például a harcászat, hadtörténelem, haditechnika, hadseregszervezés, sőt volt néhány közismereti tantárgy is, mint például legújabb kori magyar és világirodalom, valamint jogi alapismeretek.

Azt hiszem, hogy hézagpótló, feltétlenül szükséges és hasznos tudnivalókat ismertem meg ez alatt a negyedév alatt, melyek nélkül képtelen lett volna az ember eligazodni, tájékozódni, beilleszkedni a körülöttünk gyorsan alakuló, változó világban.

Miután 1947. február végén a „fejtágító"-t kitűnő eredménnyel elvégeztem: kineveztek a debreceni 4. Honvéd Kerületi Parancsnokság „Katonai Osztály"-a

vezetőjének. Miután a miskolci 6. Ker. Ság-ot időközben feloszlatták, megszüntették, a debreceni 4. hatalmas, szinte egész Kelet- és Észak-Magyarországra kiterjedő hatáskört kapott.

Nem panaszkodhattam. Magas beosztásom volt, a második-harmadik embernek számítottam. Másodiknak azért, mert a vkf., a vezérkari főnöki hely betöltetlen volt, s így ezen teendők ellátására is megbízást kaptam. Volt munkám is, elég, bár ez a katonai közigazgatási munka javarészt rutinjellegű, havonta vagy negyedévente ismétlődő adatszolgáltatások, jelentések, felterjesztések, javaslatok összeállításából, szövegezéséből áll.

Nem is ezekkel voltam fennakadva. Debrecennel, a debreceniekkel nem tudtam sehogyan sem megbarátkozni. Éreznem kellett – éreztették is velem a patríciusházak magas, tömör kőkerítései, a bezárt kapuk, zsalugáteres ablakok, a szófukar, rátarti, gőgös őslakók –, hogy nem vagyok közülük való, közéjük tartozó „cívis", hanem csak amolyan „gyüttment", azaz idegen, kirekesztett, kívülálló, átutazó. Talán ez volt az oka annak, hogy nem költöztem át Debrecenbe, annak ellenére, hogy ígéretet kaptam, hogy lakást kapunk, feleségem pedig tanári állást. Nem, inkább vállaltam a Honvéd Kórház vendégszobájának kényelmetlenségét, a különélést, a hét végi utazgatást, de ezt a „gyüttment" státust sehogyan sem volt kedvem elfogadni.

Munkaköröm sok mozgással, utazgatással járt. Sokszor voltam itthon, Miskolcon is. Egy ilyen alkalommal kért fel az 1848/49-es szabadságharc centenáriumi ünnepségeit előkészítő Nemzeti Bizottság, hogy vállaljam el a központi ünnepségek, illetve rendezvények sorába iktatott „A szabadságharc katonai története" című előadást. A felkérés, a megbízás – úgy

éreztem – nem csupán személyem, hanem rajtam keresztül a demokratikus honvédség számára is megtisztelő, barátságos gesztus, melyet már azért is el kell fogadnom, hogy a polgári lakosság és a honvédség közeledéséhez hozzájáruljak.

Bár a téma, a szabadságharc katonai története nem volt ismeretlen előttem, mégis igen alaposan, nagy gonddal készültem fel az előadásra, hogy méltón képviseljem mai honvédségünket, s méltó legyen az előadás a centenáriumi ünnepségek fényéhez, magas színvonalához, komolyságához. Sok időt töltöttem a könyvtárakban, levéltárakban, kutatva olyan eredeti, korabeli leírásokat, naplókat, levélrészleteket, melyek nemcsak színesebbé, élvezhetőbbé, érdekesebbé tették előadásom szövegét, hanem a szemelvények forrásjellege néhány valóban új, ismeretlen részlet publikálását is lehetővé teszi.

Az előadásokat – mert akkora volt az érdeklődés, hogy háromszor kellett megtartanom – 48 márciusában a borsod-miskolci központi ünnepségek közé iktatta a rendező szerv. Nem tagadom, őszintén örültem előadásaim sikerének, a lelkes érdeklődésnek, a nemzeti múlt iránt megnyilvánuló tiszteletnek és ragaszkodásnak. Örültem annak, hogy mindennek a felidézésében, ébren tartásában – talán – nekem is részem volt.

Néhány nap múlva nyakamba zúdult aztán a kijózanító hideg zuhany. Beinvitáltak egy szobába, ahol két katona, két civil, akik közül csak az egyik katonát ismertem, illetve láttam már korábban is, amúgy istenesen legorombított, s nem másért, mint az előadásom néhány részlete, kifejezése miatt. – Tudhatná az elvtárs – harsogta az egyik, igen közel hadonászva az arcomhoz –, hogy Görgey áruló, bitang, aki nem érdemes arra, hogy a nevét kiejtsék . . .

– Miért kellett magának egy papot, egy csuhást emlegetni a Branyiszkónál lefolyt ütközet ismertetésénél? – folytatta a dorgálást a másik. De a harmadik, a negyedik sem maradt néma.

Kerekre nyílt szemmel, csodálkozva, szájtátva hallgattam a négy kiabáló embert. – Hogyan lehet a szabadságharc katonai történetéből Görgey nevét kihagyni, kiradírozni? Kinek, mi kifogása lehet Erdősi János piarista szerzetes ellen, aki – diákjai élén – meghalni tudott Branyiszkónál, a nevét mégsem „illik" megemlíteni... És Paskievics herceget ugyan hová süllyesszem, kedves elvtársak?...

Ez a „beszélgetés" volt az első jel, az első figyelmeztetés arra, hogy van egy szektásokból álló csoport, mely az ismert és egyre hangosabban hirdetett „kutyából nem lesz szalonna" szólás alapján áll, befurakodó kémnek, báránybőrbe bújt reakciós farkasnak, elvtelen karrieristának tart mindenkit, aki származását tekintve osztályidegen, burzsuj. Védtelenül és tehetetlenül állok a támadásokkal szemben.

Debrecenben volt időm a történteken elgondolkodni. Igaz, hogy ezalatt felkutattam, részleteiben rekonstruáltam az 1944. októberi „debreceni csata" lefolyását, részleteit, majd egy ebből kiragadott, harcászati megoldásaiban új, nálunk nem ismert és nem alkalmazott eljárást eredeti helyszínen, a Demokratikus Honvédség első törzsgyakorlatán (ún. „alkalmazó megbeszélésen") lejátszani, bemutatni.

Végül is felismertem, beláttam: nem tudok megfelelni a velem szemben támasztott követelményeknek, mert bizonyos életrajzi adottságokon nem vagyok képes változtatni. Harag, sértődöttség, keserűség nélkül fogok önként, magam távozni, nem várva meg, hogy látványosan távolítsanak el, nyilvánosan szégyenítsenek meg.

Egyelőre azonban, Debrecennél maradva, nagy feladat várt ránk, közelebbről: rám. Tovább csökkentették ugyanis a honvédség létszámát, ennek következtében arra se futotta az erőnkből, hogy a laktanyáinkat, raktárainkat, műhelyeinket állagmegóvási jelleggel karbantartsuk, a fosztogatásokkal szemben biztonságosan megvédjük. Ugyanekkor felmerült mind a mezőgazdasági üzemek, mind az iparvállalatok részéről bizonyos igény használható, meglevő, de jelenleg üresen, kihasználhatatlanul álló épületek, raktárak iránt. Különösen fontos és sürgős feladatnak látszott a „népi kollégium" hálózatának megteremtése, kibővítése, ami a lakatlan, őrizetlen katonai objektumok átengedésével – részben megoldhatónak látszott.

Ebből az alkalomból vártuk 1948 közepén, egy forró nyári napon Veres Péter látogatását.

Futótűzként terjedt el a telefonon leadott közlés: a miniszter útban van felénk, s nemsokára meg kell érkeznie Debrecenbe.

A segédtiszt – mint hivatalos ceremóniamester – fellármázta az egész parancsnokságot, mely egyszerre felriadt szunyókálásából, s olyan izgalmi állapotba hecceltc önmagát, mintha egy névtelen telefonáló azt közölte volna: időzített pokolgép rejtőzik az épületben. Kisebbfajta népgyűlés vitatta meg azt a problémát, hogy van-e Veres Péternek katonai sarzsija, és ha van, hogyan kell őt szólítani? Ha meg civil, akkor mi legyen a megszólítás? „Úr" legyen-e a miniszter, vagy „elvtárs"? A hozzászólók egy része azonban úgy vélte, hogy az „elvtárs" nem jó, mivel Péter bácsi nem kommunista, hanem parasztpárti, ennek a tagjai pedig nem használják az egymás közötti érintkezés során ezt a megszólítást. De az „úr" használata is kényes, rossz hangzású, akár még gúnyosnak is minősíthető a paraszti származását, mivoltát büszkén

valló és bátran megőrző miniszter személyével kapcsolatban. A „miniszter bajtárs" ugyancsak szóba került mint lehetőség, de egy kicsit komikusnak tűnt, és valami kedélyesen komolykodó katonásdi együgyűségére emlékeztetett. A kupaktanács végül mégis a „miniszter úr" mellett döntött, azzal a magyarázattal, hogy ezúttal az „úr" a miniszter állami és társadalmi rangjának kijáró megszólítás, jobb és alkalmasabb ennél – pillanatnyilag – nem lévén.

Mások ezalatt hátralékos, elintézetlen ügyirataikat – a mindig testes, pohos, „Restancia" feliratú iratgyűjtőt – dugdosták, taposták be asztaluk legalsó fiókjába, néhányan pedig az illemhelyen pótolták a reggel elmaradt borotválkozást. Megint mások – marokba gyűrt újságpapírral – cipőjüket fényesítgették, rakoncátlan nyakkendőket igazgattak. A gépírónők hajukat fésülgették, púderpamaccsal paskolták vörösre gyúlt arcukat, feszesre húzták harisnyájukat, egyesek magasra felgombolták blúzaikat, mások meg éppen kigombolkoztak, hogy – aki a katonai ügyvitelen kívül netán másra is kíváncsi, lásson egynémely kemény, formás honleányi keblet is . . .

A miniszter azon a hatalmas, szovjet ZIL kocsin érkezett, melyet – csak nemrég – magától Sztálintól kapott ajándékba, amikor – miniszterként – Moszkvában tárgyalt.

Főnökömmel ketten jelentkeztünk a Péterfia-laktanya krumpliszagú, cúgos kapualjában. A miniszter emlékeit is felkavarhatta az erjedő krumpliszag, mert nem valami sok ügyet vetett ránk, éppen csak kezet rázott velünk, gyorsan-sietősen, azzal a lendülettel, ahogyan kiperdült a kocsi ajtaján, és szaladt máris hátra, hirtelen meg-megtorpant – ilyenkor a „slepp" összetorlódott, mint a harmonika, hogy aztán újra elnyúljon, mint az üstökös csóvája, amikor Péter bácsi

erre-arra villantva apró, élénk szemeit, beleszimatolva a levegőbe, s régi kaszárnyaszagok után, a régi katonaemlékek foszladozó maradványait kutatva nekiiramodott. És eközben ez a paraszti ünneplőt, csizmát, szűk vállú fekete posztókabátot, magasra gombolt patyolatinget, fekete pörgekalapot viselő ember – beszélt, egyre beszélt . . .

„Na . . . lássuk csak! Az ám . . . Mi is? Hogy is? Ahá . . . Nocsak: erre jártak fel az urak . . . a tiszt urak . . . és nem is akármilyenek, nem ám . . . Ide paraszt, magamféle baka a lábát se tehette . . . Mert kérem, itt voltam én katona! Az ám!"

Veres Pétert, az írót könyveiből ismertem, a *Gyepsor*-ból, a *Pályamunkások*-ból és a többiből. Hallottam beszélni, politizálni, agitálni népgyűlésen, rádióban, olvastam az újságokban, folyóiratokban megjelent írásait. Mindig bámultam természetes eszét, logikáját, autodidakta módon csiszolt, mélyített intelligenciáját. Olyan embernek tiszteltem, akinek a fajtájából sok, nagyon sok kellett volna nekünk, a magyaroknak.

A krumpli rothadó, erjedő bűze. Úgy váltott át a miniszter erre a témára, mintha a világ legtermészetesebb dolga az lenne, hogy a honvédelmi miniszter, amikor szemlét tart a legnagyobb honvédegységnél: erről beszél. Elmondta aprólékosan, szakszerűen, mint bármely élelmiszerminőség-vizsgáló tudós, hogy mi okozza a burgonya erjedését, romlását, mi a bűz közvetlen oka. „Büdös volt az én időmben is . . . Éppen ilyen büdös . . . Amikor itt voltam katona . . . És ez már . . . érdekes, nagyon érdekes. Világok tűntek el, új világok születtek azóta, de a büdösség változatlanul itt rekedt . . . Utána kellene nézni – mondta –, hogy a tárolóhelyiség klimatikus viszonya kedvezőtlen-e, az is lehet, hogy fertőzött a raktár, és eddig

senkinek se jutott eszébe, hogy egyszer alaposan, istenigazában kitakarítsa, meglehet, így van, hiszen a katonaságnál mindig előtérbe helyezték a gyors munkát, ami mutatós, a látszatra megy, felszínes, alapos munkára csak az képes, akinek a bőrére megy a hebehurgyaság; ám az is lehet, hogy a raktár, az jó lenne, csak éppen a tárolás módja szakszerűtlen, hiszen sok fortélya, csínja-bínja van a termény tárolásának, ehhez is csak a parasztember ért igazán, aki a sajátját félti, óvja, a katonaság meg mindig melegágya volt a »Csáky szalmája«-magatartásnak, no és végül: hátha maga a burgonya olyan fajta, ami nem bírja a hosszú tárolást . . ."

Beszélt a miniszter, tempósan, komolyan, mint a tanító, aki nem szalaszt el életéből egyetlen percet, egyetlen alkalmat sem, hogy ismereteit, tudását, tapasztalatát át ne adja másoknak . . .

Már a magyar tájon honos burgonyafélékről beszélt, melyik ad bő termést, melyik igényli leginkább a kapálást, melyiknek mikor és hogyan gyarapszik a gumója, melyik való a nyírségi homokba, melyik él meg még a vendégmarasztaló ragacsos agyagban is . .

Most meg már guggol a miniszter. Guggol, kemény, erős, barna ujjaival – lágyan, szinte szeretettel – simítja végig a konyha tölgyfa küszöbét: „Régi jószág ez, tán százéves is lehet, teknősre vájta, koptatta a milliónyi csizma és bakancs és talán más is?" Mert a miniszter most éppen arra emlékszik, hogy katonakorában, amikor igen gyakran osztották be konyhai kisegítőnek, itt, ezen a küszöbön aprította hajnalok hajnalán a gyújtóst, a tűzifát, amivel a frissen sültek, zsírban sült fánk, palacsinta készítéséhez szükséges gyors, nagy lángú tüzet kellett szítani, egyenletes hőfokon tartani . . . Már az étkezési módokról beszél, arról az ég-föld különbségről, ami a tiszti étkezde és

a legénységi menázsi választékát, minőségét és mennyiségét jellemezte. Általánosítva: az étkezés mint a legérzékenyebb, legbiztosabb mércéje az életszínvonalnak, az osztálytársadalom roppant belső feszültségének, az osztályellentétek mélységének . . .

Már dél van, ám a miniszter fáradhatatlanul kapkodja rövid szárú, alacsony kérgű, fényes fekete csizmáit, bejárja a hátsó udvart, benyit az irodákba, lakásokba – „itt nem változott semmi", mondja, –; amott meg szétnéz, kémlel, szimatol, míg kimondja határozottan, biztosan: „ezt átalakították . . . mert itt – az én időmben – kicsinyke ablak volt még, azon is erős rostély, mert ez volt a fogda . . . Az egyes . . . kenyéren és vízen, itt e, a sarokban állt a priccs, szemközt az ajtóval, hogy az őr, ha belesett az ajtó kukucsrésén, a priccsre lásson . . ." És a miniszter sorolja máris a fegyelmi fenyítés megszégyenítő, kegyetlen módját, fajtáit és azt is, hogy melyiket miért mérték a katonára . . .

A slepp lassan leszakad, szétszóródik, aki bírja erővel, az is verítékező arccal, átizzadt zubbonnyal, kókadtan botorkál a miniszter nyomában. Régi ismerősöm és barátom: Piros-Vitális őrnagy, a miniszter személyi segédtisztje meg én tartunk lépést Péter bácsival, mi hallgatjuk mindenre kiterjedő magyarázatát, aprólékos, ízes, okos tanácsait.

A protokoll felborul. Nem mi mutatjuk meg azt, amit általában a szemlélő elöljárónak mutatni szokás, hanem a miniszter keresi meg, nézi, figyeli, értékeli azt, amire ő kíváncsi, amit ő meg akar nézni.

– Most átmegyünk Miskolcra! – adja ki Péter bácsi a parancsot, rápillantva jókora, fedeles, vaskos, ezüst – vagy inkább csak fényesre koptatott? – zsebórájára. – Jön-e valaki velünk olyan, aki ismerős Miskolcon? – kérdi, fürkészve jártatva tekintetét rajtunk.

Vitális jelenti, hogy én még nemrég ott szolgáltam, a lakásom még most is ott van. – Akkor a százados bajtárs velünk jön! No . . . ugorjon csak, kedves fiam . . .

Elöl ül a segédtiszt, a gépkocsivezető mellett, mi ketten hátul, a széles, roppant puha és mély ülésen, ahol akár négy embernek is jutna hely. Mégsem ülünk kényelmesen, hátradőlve, hanem csak úgy, félizével érintve az ülés peremét, ugrásra készen, mint a nyúl.

Így ült Veres Péter, figyelve, felmérve, értékelve a kétoldalt elsuhanó tájat, embereket, állatokat, növényeket; és az iránta érzett tiszteletem kifejezéséül így, félig ülve, félig guggolva, jobbra-balra tekingetve helyezkedtem el én is. Nem volt fárasztó ez a testtartás, mert minduntalan megálltunk – „. . . lassítson, fiam, hadd nézzek széjjel . . .” – Ilyenkor kiszálltunk, s követtük őt árkon-bokron át . . .

„A föld – magyarázta – meghálálja, százszorosan visszafizeti a parasztembernek a fáradozását, hozzáértését . . . Aki szereti a földet, és ért is hozzá: megtalálja a számítását . . .”

Frissen, fürgén lehajolt, belemarkolt az útszéli tábla talajába. Előbb csak megnézte, megforgatta a maréknyi hantot – színét, állagát, fényét kémlelte –, majd orrához emelte, mély szippantással, valósággal élvezve annak szagát, illatát – aztán a súlyát becsülgette, majd meg összemarkolta, szorongatta, hogy megtudja: tapad-e, mint a márga, sárga agyag, vagy porhanyós, pergő marad-e, végül aztán apránként, ujjai között lassan elpörgette, egy keveset pedig, ami még a tenyerén maradt, két markával eldörzsölt, apróra őrölt. Jól megvizsgálta tenyerét, mielőtt az út menti fűben megtisztogatta volna. És míg mindezt – mint valami ősi, komoly szertartást – végezte, a talajerő utánpótlásáról beszélt, az istálló- és műtrágyá-

zás szükségességéről, az állattartás, takarmánygazdálkodás, növénytermesztés hármas egyensúlyáról, a nagyüzemi gazdálkodás – tehenészet, tejgazdaság, marha- és sertéshizlaldák – szerepéről, fontosságáról mind az élelmiszeralapanyag-termelés, mind a talajerő-utánpótlás szempontjából.

Odébb – a böszörményi határban – belegázoltunk a zsenge, zöldellő gabonába, ahol a miniszter magához ölelte a búza alig szemesedő kalászait, hogy ellenőrizze: szépen fejlődik-e. Lerántotta a kukorica gyenge csövéről a burokleveleket, hogy körmével érzékelje annak kemény vagy lágy voltát, a virágban álló, sárga repcetáblákon kevesellte a méheket, melyek a beporzást végeznék, kapcsolva ehhez a méhészet mint segédüzemág még fel nem ismert fontosságát, gazdasági hasznát; rosszalló fejcsóválással, bosszúsan látta a lucernatáblákat elcsúfító arankafoltokat . . .

Beszálltunk, továbbmentünk, de mindig csak ugrásnyira, terepszakaszonként araszolva Miskolc felé, mint a felderítő járőr. Egyszer a traktorosról derült ki, hogy Péter bácsi sógor-komaságban volt az apjával, másszor meg azért álltunk félre, hogy a szemközt jövő szekér elé fogott csikókat meg ne bolondítsa a mi behemót benzines batárunk. A miniszter a szekér elé ment, kimért nyugalommal, messziről szólongatva, nyugtatva a két riadozó, merev lábakkal tétovázó, tágult orrlyukú csikót. – „No . . . hóha, te . . . hóha . . .” – Veres Péter eléjük állt, megveregetve nyakukat, súgott valamit a fülükbe is, amitől a lovak megcsendesedtek, és fújtatva prüszköltek néhányat – a zabláról lecsorgó habos nyál ilyenkor szétszóródott, mint a labdarózsa szirma, ha az érett virágot szellő borzolja át –, ettől olyan vidám, derűs, nyugalmas lett az egész kép, hogy hajlamos volt azt hinni az ember: az egészet vidám tréfának szánta ez a két pajkos kamasz ló . . . – „Adjon szárat, úgy . . . engedje el a gyeplőt egészen . . . úgy,

barátom!" – mondta a miniszter a gazdának. Új, földhöz juttatott ember lehetett, aki még nem szokhatott össze lovaival – Péter bácsi meg nyugodtan, sietség nélkül, zablánál fogva, gyalogosan vezette el a két állatot a nagy, fekete autó mellett.

Nem kedvelem a felsőfokot, nincs érzékem a tökéletes, a nagyszerű, a fennkölt dolgok iránt. Kevés tekintélytisztelet szorult belém, szívesebben veszem észre az árnyékot a fény mögött, a nevetségest a fenséges mellett, az emberi gyarlóságot az isteni tökéletesség bíborpalástja alatt. Felvillant egy karikatúra, melyet egy pesti vicclapban láttam. Veres Péter, maszk nélkül. Ez volt a rajz lényeges mondanivalója; kispolgári, giccses kényelemben ábrázolva az író-politikust, amikor fogasra akasztja munkaruháját, színpadi jelmezét: a pitykés lajbit, bő szárú gatyát, lobogó ujjú inget,ráncos csizmát... Valóban komédiázna, szerepet játszana, parasztfigurát „alakítana" Veres Péter, hogy elnyerje a tömeg tapsát, a népszerűségét? Ügyes politikai „fogás" csupán ez a sürgés-forgás, ez a paraszti jelmez? Körülnéztem. Sehol egy újságíró, sehol egy fotóriporter, sehol a választási népgyűlésre igyekvő tömeg. Akkor: minek, kinek csinálná ezt a fárasztó, teljes átélést kívánó „produkciót"? A sofőrnek és nekem? Nem: ez teljességgel lehetetlen... És csak egyetlen magyarázat marad ezek után – ez az ember pontosan az, aminek látszik, amilyennek az egész ország ismeri, tiszteli, szereti...

Útközben azt is megtudtam tőle, hogy Miskolcon az elhagyott, félig kifosztott laktanyákat fogjuk sorra járni, megjelölve azokat, melyek alkalmasaknak látszanak népi kollégiumok számára.

Miskolcon Hegyi Imre, a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetének titkára csatlakozott hozzánk. Hegyi ekkor a NÉKOSZ-ban is tevékenykedett, máskülönben

is igen rokonszenves, agilis, lelkes fiatalember volt. Politikai tájékoztató előadásokat is tartott a katonák részére (valami szemináriumhoz hasonlót), innen én már előzőleg ismertem.

A laktanyák eléggé siralmas állapotban voltak. Legtöbbjük annyira romos, kifosztott – se ajtó, se ablak, se villany, víz- és egyéb szerelvényeik zöme hiányzott –, hogy csak igen nagy költséggel lehetett volna a szükségszerű lakhatóság fokát biztosítani. Amelyik valamennyire ép volt, azt ellepték a kibombázottak, a Kárpátaljáról, Felvidékről, Erdélyből menekültek. Néhányat a határőr-, néhányat pedig még mindig a szovjet alakulatok foglaltak le.

A célra legalkalmasabbnak látszott a régi Huszárlaktanya hátsó részén épült, viszonylag jó műszaki állapotban maradt, egykori VII. Híradó Osztály elhelyezését szolgáló épület. A miniszter ezt találta jónak, s azon nyomban, ott helyben át is adta a rendelkezés jogát Hegyinek, hogy csináljon benne kollégiumot, de minél előbb. Az átadás adminisztratív elintézését rám bízta, intézzem el a HM és a NÉKOSZ között.

Amikor mindennel végeztünk, felajánlottam, hogy a 4. ker. ság területének illetékességi határáig – ahogyan ez szokás is, illik is – kíséretében maradok. De a miniszter kezet nyújtott. – „Kicsike ez a mi országunk, édes fiam, hazatalálunk már innen kalauz nélkül is... Aztán, amint hallottam, magának itt él a családja. Látogassa csak meg, bizonyosan megörülnek egymásnak... És köszönöm, hogy rám szánta a mai napját..."

Katonai szolgálatom – de mondhatnám azt is: életem egyik legérdekesebb, legszínesebb, legszebb emléke ez a nap, amit Veres Péterrel volt alkalmam együtt eltölteni.

A további eseményekre, melyek a lavina gyorsasá-

gával zúdultak rám, nem szívesen – s ezért csak röviden – emlékezem vissza.

Helyzetem Debrecenben fokozatosan romlott, bizonytalanná vált. Ingerült hangú tiltakozásokra indított az, hogy bár „magas", vezető beosztást töltök be, mégis – gyakran tudtomon kívül, tájékoztatásom mellőzésével – sokan belekontárkodnak osztályom munkájába, az én hatáskörömbe.

Mindezek józan mérlegelése után papírt sodortam az írógépem hengere alá, és kértem felmentésemet, tartalékos állományba helyezésemet. Parancsnokom – persze – felháborodottan visszadobta kérvényemet. Keményen megdorgált, hálátlansággal vádolt, szemrehányással illetett. Az utóbbi oka az volt, hogy – felterjesztése alapján – éppen akkortájt kaptam okirati dicsérő elismerést a Néphadsereg szervezése, felállítása, kiképzése terén kifejtett tevékenységemért. Miután azonban hajthatatlannak mutatkoztam, a tábornok végül is kompromisszumot ajánlott.

Ha én visszavonom nyugdíjaztatási kérelmemet, cserében – ideiglenes vezénylés címén – végre otthon, Miskolcon kapok beosztást, míg a „dolgok" lecsillapodnak.

De a „dolgok" nem akartak csillapodni. Miskolcon a Kat. Pol. Kirendeltségen azt mondták: „Jól van ... Nem kell heveskedni, érzékenykedni ... Menj csak nyugodtan haza, dolgozz tovább, mintha mi sem történt volna ... Az emberek, tudod, túlzásba viszik néha az éberséget ..."

Hazamentem, de nyugodt aligha voltam. A napokban láttam egy pályázatot a Közlönyben. Térképészeti tiszteket kerestek a Honvéd Térképészeti Intézethez. Számolni, rajzolni még tudok, az ábrázolóban, trigonometriában sem vagyok éppen járatlan – jó lesz nekem ez a szerény szertiszti beosztás. Jelentkeztem, a próba-

rajzom kitűnő volt, az írásbeli és szóbeli vizsgákon is hibátlanul szerepeltem. Ha sikerül átevickélni a HTI-hez: megfogtam az isten lábát. Aztán értesítést kaptam a térképészetitől, hogy elutasítottak.

Nem maradt más: megkértem orvos barátomat, hogy vizsgáljon meg fejem tetejétől a lábom ujjáig, és állítsa ki rólam azt a zöld színű, négyoldalas katonai felülvizsgálati leletet, amely alapján – egészségi állapotom megromlására hivatkozva – azonnali leszerelésemet, illetve nyugdíjaztatásomat kérhetem. A felülvizsgálati lelet kiállítása nem okozott nagy gondot. Kétszer sebesültem a háborúban, egyszer nagyon csúnyán, másodszor már csak könnyebben, de ezek nyoma, következménye valóban megállapítható volt bárki részéről. Különösen nyomós érvnek számított a koponyámban őrzött néhány szilánk.

A felülvizsgálati lelet csatolásával benyújtottam – szolgálati úton – kérelmemet Farkas Mihály miniszterhez. Elég volt az egyenruhából, nem akartam tovább szolgálni. Kérelmemben azonnali nyugdíjaztatásomért folyamodtam.

Másik ténykedésem az volt, hogy felkerestem feleségem egyik tanárkollégáját, aki a közgazdasági szakközépiskolában számvitelt és pénzügyi tervezést adott elő. Jól ismertem őt már előzőleg is, mivel – általában – baráti körünk a tanári karra épült, az egykori és a jelenlegi tisztekkel szolgálaton kívüli, baráti, társasági tekintetben úgyszólván alig érintkeztünk.

Dr. L. F.-nek nyíltan megmondtam, hogy rövidesen kilépek a hadseregből. A rendelkezésre álló néhány hónap alatt közgazdasági (számviteli, pénzügyi) ismereteket, elméleti és gyakorlati jártasságot, s ha lehetséges: erről szóló bizonyítványokat kívánok szerezni, hogy bármelyik pillanatban szögre akaszthassam az uniformist, s másnap már el tudjak helyezkedni, ke-

nyeret tudjak keresni. Kaptam tőle egy aktatáskára való tankönyvet, jegyzetet, és azt ígérte, hogy tanáccsal, konzultációval stb. bármikor a segítségemre lesz.

A katonásdit ezek után lezártam. Bejártam ugyan a kieg.-re, de a feltétlenül szükséges napi rutinfeladatok ellátásán kívül semmivel nem törődtem. Szőrözhetett és töprenghetett a parancsnokom kedvére, megrágva minden betűt, minden szót és kifejezést a jelentésemben, amit aláírt, én nyíltan olvastam, tanultam, egyre mélyebbre merülve a „tartozik", követel", „forrás" és „eszköz" rejtelmeibe.

Számokkal dolgozni, számokkal fejezni ki magunkat, azokat logikusan, értelmesen csoportosítani, kombinálni, variálni: tiszta munka, nekem való, szép munka. A szám szám marad, minden félreértés, belemagyarázás, gonosz hátsó szándék nélkül. Megszerettem a számokat, könnyen, biztosan eligazodtam a könyvvitel, a statisztika, a tervezés tudományában. Még katona voltam, amikor már a zsebemben volt az „üzemkönyvelői" vizsga bizonyítványa, néhány hónap múlva már a „képesített könyvelő"-i oklevél is. De nem álltam meg. Két évvel a nagy nehezen kicsikart nyugdíjaztatásom után már „mérlegképes" voltam, és beiratkoztam a Közgazdasági Egyetemre, hogy ott megszerezzem az „okleveles könyvvizsgáló"-i képesítést is. (De ebből, látásom elvesztése miatt, már semmi sem lett. Felvettek ugyan, el is kezdtem, de félbe kellett szakítanom.)

Lassan teltek-múltak a napok, hetek ebben a „felmondási" hangulatban. Aztán, végre, mégiscsak beköszöntött az új esztendő. Beköszöntött, bár nem sok jót, vidámat reméltünk tőle. Nézegettük, gyanakodva, oldalvást sandítva rá, forgattuk, ismerkedtünk az új 1949-es évszámmal, mint ahogyan a fájós lábú ember az új cipőjével barátkozik, mely fényes, és a bőre is

sima ugyan, de ki tudja, hogy nem fog-e fájni, nem fogja-e kitörni benne a nyakát az ember? . . .

Egyszer aztán megkönnyebbültem. Jelzést kaptam, mely szerint a kérvényem számomra kedvező teljesítés előtt áll, már csak az aláírás s néhány formaság hiányzik.

Szépen, stílszerűen akartam búcsút venni a „gyöngyélettől". A katonaságból számomra az volt – és az is maradt – a legszebb, legkellemesebb időszak, amikor – évről évre – átsíztem a téli hónapokat a Bükk, a Mátra, Kárpátalja, Erdély, a Keleti-Kárpátok sítáboraiban, a versenysízők edzőtáborozásain.

Kikértem az 1949. évi szabadságomat február hónapra. Szabadságot kért a feleségem is. Összecsomagoltunk, négy-öt pár síléc, bakancsok, sálak, pulóverek, s egy régi emlék: az utolsó ejtőernyőmből varratott csuklyás szélblúz.

Úgy gondoltuk, hogy jobb lesz, ha most egy kicsit eltűnünk az emberek elől. Felmentünk Mátraházára. Nem ismerkedtünk, nem barátkoztunk senkivel, csak síztünk, csúszkáltunk a vakító fehér, szikrázó havon, örültünk a csendnek, az egyedüllétnek. Erőt merítettünk a könnyű, füstszínű párában álmodó téli erdő fölényes, bölcs nyugalmából, a vakító napfényben tündöklő hegycsúcsok rendíthetetlen méltóságából.

Jó lett volna itt élni, így maradni . . . Így: lehunyt szemmel, nap felé fordított arccal érezni a lágy, bátorító kéz simogatását, vagy nekidőlni egy vastag tölgy derekának, hogy elfogja a süvöltő szél metsző hidegét, vagy hallani az éles – messze visszhangzó – dörrenést, amikor szétpattan egy-egy fa törzsét borító jégpáncél, mely tiszta és kemény, mint az üveg, és meglátni az első pelyhedző fűzfagallyat lent, a Pisztrángos partján, s rábukkani az első hóvirágra a nagysánc tövében, ahol

már fűzöld lyukat olvasztott magának a közelgő tavasz a Mátra hermelinpalástján . . .

Igen: jó lett volna így élni, közel a természethez, csodálva és alázattal elfogadva annak évmilliók alatt kialakult rendjét, utánozhatatlan összhangját.

Amikor fájó szívvel visszaindultunk Miskolcra, azzal vigasztaltuk magunkat, hogy legalább ez, a katonáéktól kapott utolsó szabadság olyan szép volt, mint a legkönnyebb álom.

Az igazat megvallva, ekkor már kizárólag az érdekelt az egész katonaságból, hogy mikor jön meg a válasz nyugdíjaztatásomat kérő beadványomra, mikor köthetem fel lábamra az útilaput, de főként: nem lesz-e olyan csúszós ez a lapu, hogy – ha majd állás után nézek – nem esem-e hasra minden lépésnél? Sejtettem ugyanis annak a láthatatlan, sűrű szemű, hézagmentes hálónak a félelmetes erejéről valamit, mely – az „utánnyúlás", azaz az előző munkahelytől származó bizalmas tájékoztatás révén – gúzsba köti, tehetetlenné bénítja az ember jó szándékú álláskeresését, biztonságérzetét, munka- és életkedvét.

Egy nap aztán – már április vége felé baktatott az 1949. esztendő – elém pottyant a kézbesítő táskájából a nevemre szóló levél. Se meglepetést, se izgalmat nem éreztem, amikor tudomásul vettem, hogy nyugdíjazás folytán tartalékállományba helyeztettem. Immár „civil" vagyok, tehát sikerült simán, elegánsan – baj és bonyodalom nélkül – kibújni az angyalbőrből . . .

Megállapított nyugdíjam, tizenhét és fél esztendei szolgálat után, igaz, hogy csupán jelképes, 173, – Ft összegű volt, ennél sokkal, sokkal többet jelentett azonban maga a tény, hogy a Néphadsereg tartalékos, nyugdíjas tisztje maradtam, mely körülmény biztató kilátásokat ígért a polgári életben való elhelyezkedésem lehetőségei tekintetében.

A polgári pályán való elhelyezkedésem, alapjában véve, elég jól sikerült. Volt ugyan kezdetben néhány sikertelen kísérletem, kitűnő papírjaim, igazolásom, katonakönyvem, számviteli és közgazdasági képesítésemet bizonyító oklevelem ellenére. – Maga katona volt? Horthysta tiszt? És még a tetejébe ejtőernyős . . .? No nem . . . Ennél a vállalatnál fasisztáknak nem adunk se munkát, se kenyeret . . .!

Amikor ilyen életveszélyes dolgokat vágtak a képembe, vitára okot szolgáltató válasz vagy megjegyzés nélkül sietve odébbálltam . . . 1949-ben és az 50-es évek elején a magamfajta embernek nemigen adtak módot a magyarázkodásra, de nem is volt ajánlatos a származás, a családi körülmények, a katonai előélet stb. értékelésébe belekezdeni. Amikor azonban a harmadik-negyedik próbálkozásom is csúfos kudarcba fulladt: bejelentés nélkül felkerestem a Magyar Dolgozók Pártja helybeli legmagasabb rangú funkcionáriusát. Az első meglepetésem az volt, hogy nem dobott ki, hanem türelmesen, figyelemmel végighallgatta mondókámat, belelapozott papírjaimba. A második meglepetést azzal szerezte nekem, hogy természetes, közvetlen könnyedséggel, magyarosan kioktatta azokat a vállalati káderesekét, akik megtagadták munkába állításomat. – Ne szívja mellre! – nyugtatott meg. – Derék, becsületes szándékú emberek ezek . . . Jót akarnak csinálni, de még nem értenek hozzá . . .

Azt kérdezte: van-e valamilyen kívánságom, elképzelésem. Mégis: hol és milyen munkakörben akarok dolgozni?

Én kínomban fölnevettem. – Kívánságom? Elképzelésem? Nekem? Tudom a helyzetemet. Érzem a hátamra nőtt púp, a származás, a család, az előélet, a polgári szemlélet súlyát, melytől nem tudok, de nem is akarok megszabadulni; más szóval: családommal,

életemmel, önmagammal szembefordulni, azt megtagadni, lehazudni még a legzsírosabb falatért sem vagyok hajlandó. Munkát kérek. Ez minden. Egy helyen, ahol nem macerálnak, nem akadékoskodnak, ahol dolgozhatok... Teljesen közömbös számomra, hogy mit kell csinálnom... Ha hagynak nyugodtan dolgozni, akkor rajtam múlik, hogy bebizonyítsam: milyen beosztást, milyen munkakört vagyok képes ellátni!

– Áll az alku, fiatalember! Maga tetszik nekem, persze kérdés, hogy őszintén beszél-e, vagy csak megjátssza magát... Na, ez majd elválik... Mindenesetre... azt máris elhiszem magának, hogy valóban ejtőernyős volt...

Felírta a nevemet, címemet. Intézkedik, rövidesen értesítést kapok. Három nap múlva munkába álltam. Az építőiparba kerültem, ez volt akkor a deklasszált elemek, levitézlett uraságok, kuláknak csúfolt parasztok panoptikuma. Dolgozni viszont lehetett, ezen a téren nem lehetett okot találni a panaszra.

Az első nagy beruházások hősi korszaka volt ez, szívesen, jókedvvel dolgoztam, mert valóban békén hagytak. Nem részletezem, de néhány hónap múlva már a vállalat központjának anyagellátási csoportját irányítottam. Akkor – mert még együtt voltak az építők és a faiparosok – a szakszervezet útján áthelyeztek egy nagy fűrészüzemhez számviteli és pénzügyi előadónak.

Amikor pedig megszereztem a mérlegképes könyvelői oklevelet is: egyszerre három, igen fontos feladattal is megbíztak. Elvi szakelőadó lettem az ország akkori legnagyobb beruházásait finanszírozó bankban, egyszersmind az állami és vállalati tervezés előadója a Számviteli Főiskola kihelyezett osztályában, illetve a megalakuló megyei építőipari vállalat induló (alap-) mérlegének elkészítésére is én kaptam megbízást.

Mindezek tetejében: készültem a legmagasabb közgazdasági képesítést jelentő okleveles (hites) könyvszakértői vizsgákra.

Abban az illúzióban ringattam magam – talán nem teljesen alaptalanul –, hogy várakozáson felül jól sikerült a civil életbe való beleilleszkedésem, sőt hivalkodás nélkül, tárgyilagosan megállapítva – érvényesülésem útjából is elhárultak az akadályok. Azt hiszem, hogy nem cseréltem volna önmagammal, ha történetesen az a második énem továbbra is a katonai pályán maradt volna.

Nem vagyok híve a kopott szólamokból összefércelt bölcselkedésnek. Most mégis valami ilyesmivel kell érzékeltetnem azt a helyzetet, amikor a vidáman, gyanútlanul sétáló ember fejére pottyan egy tégla, amikor is – akaratlanul – valami közhely csúszik ki a száján, első megdöbbenésében, ha ugyan jut erre ideje.

A sors – úgy tűnik – alig szentel némi figyelmet, alig tanúsít megértést az ember hosszabb távú elképzeléseinek, terveinek. Államtitkár fiaként kezdtem el az életemet. A jelképes tégla apám váratlan halálakor zuhant első ízben a fejemre. Újrakezdés után: eszem ágában sem volt a katonai pályát választani. Mi sem természetesebb: katona lettem. Amire belejöttem a játékba – és már előbbre mertem nézni az orrom hegyénél –, a vesztett háború rántotta ki alólam a talajt. Nem törtem magam össze, így újra a kezdőkörbe állhattam.

Amikor vihettem volna valamire: magam vonultam az öltözőbe . . . Újrakezdés – ki tudja, hányadik. Most, hogy szakmai téren megbecsült közgazdásznak kezdtem már képzelni magam – és azt hittem (makacs és buta reménykedéssel), hogy végre „egyenesben van az életem" –, olyan oldalról zuhant rám az a bizonyos

tégla, melyre álmomban se számíthattam, és melyet elkerülni, kivédeni képtelennek bizonyultam.

A történtek ok és okozati összefüggéseit keresve, szükséges néhány – ma már csupán tompán sajgó emlékként őrzött – korra jellemző személyes élményemről is említést tenni.

1951 nyarán – június 23-a lehetett – egy ismeretlen férfi keresett fel minket. Vasutas volt, a névtelen és jelentéktelen kisember prototípusa. Nem árulta el a nevét, azt sem, hogy honnan jött, ki küldte. Tekintete riadtan verdesett, a bejárati ajtót – melyet nyár lévén tárva-nyitva tartottunk – gyorsan berántotta maga mögött. – Nem szeretném, ha meglátna valaki – suttogta sejtelmesen. – Nincs idegen? – bökött borostás állával a szoba felé – beszélhetek . . .? Csak annyit . . . hogy mégis: tudjanak róla . . . Szóval: a mamát . . . elvitték. Tegnap éjjel. Meg a testvérét is. Családostól. Aki csak volt, mindet . . . Többet nem tudok, nem is mondhatok. Ennyit is: csak szánalomból, emberségből . . . mert . . . tetszik-e tudni? veszélyes időket élünk . . . Újra, sajnos . . . Hej, hogy az én istenem . . . No, igaz is: azt üzenik, hogy vigyázzanak, nagyon vigyázzanak magukra . . . Értük ne emésszék magukat, segíteni úgysem lehet . . . De én már megyek . . . Istennek ajánlom . . .

Néhány nap múlva hasonló üzenet – vészjelzésnek is mondhatnám – érkezett a bátyámtól. Őket is „kiemelték", éjjel, váratlanul. Három apró gyerek, a negyediket októberre várják. Aztán sorra a többiek, unokatestvérek, nagynénik, nagybácsik, rokonok, régi ismerősök, családi barátok. Mind útban vannak, vagonokba zsúfolva, annyi poggyásszal, ruhaneművel, élelemmel, ami egyetlen kézitáskában elfér. Ahányan vannak, annyifelé . . . Időbe telik, míg sikerül kinyomozni, hogy anyám Jászkarajenőn kötött ki, a bátyám

meg Dombrádon. De Békés, Szabolcs, Csongrád, Hajdú-Bihar is tele volt rokonokkal. A félelmetes „hajnali csengő", az öngyilkosságok, tragédiák végeláthatatlan sora jellemezheti ezt a szégyenletes akciót, melyben visszatérni látszottak azok a módszerek, melyek felháborodást váltottak ki minden jó érzésű emberből világszerte. A *Szabad Nép* – ugyanekkor – azzal kérkedett, hogy ezúttal „érzékeny helyre sújtott a munkáshatalom ökle, felszisszent fájdalmában a nemzetközi reakció" . . .

A bankban is, a másik két munkahelyemen is úgy kellett dolgoznom, mintha semmi se történt volna az enyéimmel, mintha minden a legnagyobb rendben lenne körülöttem. És otthon sem hagyhattuk el magunkat. Kislányom ekkor egy-másfél éves volt, és mi a feleségemmel megfogadtuk, hogy a tébolyító aggodalmunk, emésztő gondunk legcsekélyebb jelét sem fogjuk gyermekünknek elárulni, nem fogjuk elrontani, megmérgezni ennek az emberpalántának a természetes derűjét, éltető nyugalmát.

Éjszakánként azonban lefoszlott rólunk a magunkra erőltetett szerep minden mosolya, minden vidám papírrongya. Éjszakák – uram isten! –, micsoda éjszakák voltak ezek a szörnyen lassan, félelmes csosszanással közeledő órák, az ájuláshoz hasonló kábult fáradtság és a torkot fojtogató, szívszorongató felriadások végtelen váltakozása!

Bizonyos voltam abban, hogy én is felkerültem a „listára". Miért hagytak volna ki éppen engem, amikor valamennyi családtagom, rokonom „megbízhatatlan, ellenséges elem"-nek, népnyúzó, „úri bitang"-nak, a társadalmi átalakulás szemétdombjára való hulladéknak stb. minősítettett, amint ezt a demagóg, gyűlölködésre uszító kommentárokból megtudtam? . . . Így csupán idő és sorrend kérdése, hogy mikor hurcolnak

el engem, és ami a legfájóbb, minket, szóval családomat is . . .

Álmatlan, rémülettel és a teljes kiszolgáltatottság megalázó gyötrelmével teli vaksötét órák. A közvilágítás előbb csak ki-kihagy, dadog, aztán meg véglegesen leáll. Tompított fénnyel, lefojtott motorral, nagy, lomha, szürke ponyvás teherautók kúsznak, másznak a házsorok között mint undok, potrohos férgek. „. . . Ügetnek a halál-lovak . . . S aki előtt megállanak, elsápad és nyeregbe száll . . ."

Hanyatt fekszünk, mozdulatlanul. Ahogyan majd a koporsóban is fogunk. Fogunk? És az nem lehet, hogy már meghaltunk, és a koporsóban fekszünk? Rosszabb: ott sem lehet, sőt . . .

– Aludj már. Holnap dolgoznunk kell, tudod . . .

– Alszom. De te . . . miért nem alszol, legalább te . . . A gyerek miatt . . . neked többet kellene pihenni . . . Gondolj a gyerekre, és aludj . . .

– Másra gondolok. Egy Ady-verse . . . Néhány sor nem jut eszembe . . .

– *A halál lovai* . . . Ne tagadd: úgyis tudom, hogy erre gondolsz . . .

– Igen. Honnan tudtad? Megnézem az Ady-kötetben, jó?

– Nem fontos. Aludjunk. Majd eszembe jut.

Csend.

Gomolyog, forr, zubog az agyam, mint egy régesrég elfelejtett, nyirkos mosókonyhában az üst, melyben pöfögve, gőzölögve fő a ruha. Rendben van-e minden, ha? . . . Nem felejtettünk-e el valamit? . . . A kis ágyat, a nyugodtan alvó gyerekkel együtt, mint minden este, ma is átcipeljük az anyósomhoz . . . Ha minket el is visznek, talán a kislány megmenekül . . . A kézitáska készen van, az ajtó mellett. Csak meg kell fogni, erre csak lesz még időnk . . . Igen, úgy

élünk, mint 44-ben éltünk a Városmajorban... Ott is az ajtó mellett volt mindig az óvóhelycsomag, előre összekészítve benne néhány fontos, pótolhatatlan irat, váltás fehérnemű, pénz, ékszerek, gyógyszer, élelem néhány napra...

– Nem hallod? Csengetnek! Itt vannak... Hát nem hallod?... csengetnek...

Riadtan, bambán ülünk az ágy szélén. Mozdulni kellene. Ajtót nyitni. Itt vannak. Értünk jöttek.

Csend. Semmi nesz. Képzelődés az egész. Az idegeink, érzékeink – úgy látszik – felmondják a szolgálatot.

– Aludjunk. Már hajnalodik. Ilyenkor már nem jönnek. Még van egy-két óránk...

– Jól van, próbáljuk meg.

Csend. Aztán elölről kezdődik újra minden „Aludj. Miért nem alszol?" – „Alszom. És te miért nem alszol? Mire gondolsz? Tudom, ne mondd, kitalálom... Aludjunk. Jó, próbáljuk meg..."

Motorzúgás. Lassít. Jézus! Megállt! Jönnek!

Nem az. Ez a tejeskocsi. Feküdjünk vissza. Igen, gondolhattuk volna. Hiszen mindennap ilyenkor hozzák a tejet a fűszereshez... Aludjunk. Jó, próbáljuk meg. Még van egy óránk.

Éjszakák, 1951–52-ben, Magyarországon.

Így éltünk. A kórtan új szakkifejezéssel gazdagodott: „csengőfrász", a hajnali csengetéstől való rettegés okozta idegösszeroppanás.

Engem elkerült ez a „divatos" betegség. Ez elkerült, de utolért egy másik. Az obsitot, katonai szolgálatom „igazi" emlékét – a maradandót, melyet holtom napjáig nem felejthetek – ekkor kaptam kézhez.

A bankban – ahol a beruházási elvi problémák megbecsült szakértőjeként dolgoztam – súlyos fémdobozokban tároltuk az országos jelentőségű, nagy – főleg

nehézipari – beruházások bizalmas okmányait. A befejezett, üzemelésre átadott objektumok dobozai felkerültek az iratszekrények tetejére. Egyszer – lábujjhegyre állva, hátrafeszített fejjel, jó magasra felnyúlva – leemeltem egy ilyen nehéz iratkonténert. Nem éreztem fájdalmat, csak azt, hogy nagyon szédülök. És . . . hogy eltávolodik, eltűnik előttem a világ, egy ólomszínű, átláthatatlan függöny mögött.

Ez – akkor – még csak néhány percig tartó, múló rosszullétnek tűnt. Leültettek, ittam néhány korty vizet, s néhány perc alatt rendbe jöttem. Lassan el is felejtettem az egész kellemetlenséget, de . . .

Egy délután – száraz, meleg szeptember volt, 1952-ben – nyitott ablak mellett olvasgattam otthon, a szobámban. Amikor egyszer – ki tudja, miért? – felpillantottam, egy galambot láttam. Galamb a szobában? Nem akartam hinni a szememnek . . . Évek (azóta már évtizedek) óta laktam a lakásban, sem ezelőtt, sem azóta soha nem repült galamb a szobánkba. De most: a galamb – élő, letagadhatatlan valóság – ott ült a könyvszekrény tetején, a vaskos, kövér lexikonokon. Ha nem rebbentette volna meg időnként a szárnyát, bátran azt hihettem volna, hogy valami meglepetésnek szánt dísztárgy, levélnehezék, esetleg iskolai szertárból való kitömött állat. De ez a galamb élt. Élt, és mereven, kitartó nyugalommal, türelemmel nézett rám. Mióta? Nem tudom . . . És azt sem tudom, hogyan, mikor került a lakás belső szobájába, éppen velem szemközt, a könyvespolc tetejére . . . Ez máig is érthetetlen, megfoghatatlan számomra.

A galamb acélszürke volt, püspöklila harisnyát viselt, ugyanilyen színe volt a csőre tövét képező, kidudorodó gyűrűnek is. Fekete üveggyöngy szeme, a tollazatnál valamivel világosabb szürke csőre, körme: tökéletes, ízléses színösszeállítás volt, olyan hibátlan

és harmonikus, amilyent csak a természet képes palettáján kikeverni.

Szegény madár – gondoltam –, de meg lehetsz rettenve! Be csak bejöttél valahogy, de ki már nem találsz... Na, várj csak... Majd én kisegítelek ebből a kutyaszorítóból... Ne félj, visszakerülsz egyhamar a levegőbe, a szabadba!

A szekrény elé léptem. A galamb mozdulatlanul figyelt, nyugodtan, szinte incselkedően. Felnyúltam érte. Magasra fel kellett nyúlnom utána, lábujjhegyre állva, hátraszegett fejjel. Két tenyerem közé vettem az állat könnyű testét – ujjam hegyén éreztem szívének gyors dobbanásait –, a koponyámban – talán az agyamban? – pedig ebben a pillanatban felrobbant valami... Hangot ugyan nem hallottam, de a vakító fehér villanás, a hasító, éles fájdalom: azt a század-, ezredmásodpercet vetítette elém, amikor 43 októberében, Kozinki előtt, Jelks felé az első gránát robbant a kocsi ablakához csapódva.. A füst, a por, a zizegve szerteszét rebbenő szilánkok – akkor – másodpercekre elvakítottak... Úgy... mint most... Ólomszürke ködfüggöny csapódik össze előttem, örökre...

Tántorogva tapogatózom az ablakhoz. – Menj, repülj... Légy boldog és szabad, te titokzatos madár!

Fekszem a heverőn. Várom, hogy ez az undok, sűrű, átláthatatlan köd ritkuljon, eloszoljon a szemem elől... Iszonyúan szédülök, forog és kóválygó velem is, bennem is minden. A galamb – gondolom – talán nem is igaz... Hallucináció, képzelődés, mint az éjszakai csengetések. Talán csak elaludtam, elkábultam olvasás közben – erre meg is lehetett az okom –, és álmodtam az egészet. De nem... Én láttam a galamb acélszürke, elegáns tollruháját, a püspöklila lábát, csőre tövét, feketén csillogó üveggyöngy szemét... Ezt láttam utoljára... Szédülök, de ez a szédülés már

nem kellemetlen. Könnyű és súlytalan szárnyalás ez, amit vitorlázórepülőn vagy zuhanóugrás közben éreztem. Felemelő, nagyszerű érzés, lebegni a végtelen semmiben, széttárt karral ... Jó lenne mindig ezt érezni, mindig ilyen könnyűnek lenni, súlytalanul úszni, lebegni, lassan körözni a mérhetetlen magasságban ...

Talán éppen ebbe az elképzelt álomvilágba hívott, csalogatott ez a különös galamb? Álmaimban folytassam azt, amit a valóságban a legjobban szerettem ...

És a felhők, melyek fölött azóta is lebegve repülök, végleg összezárultak alattam, körülöttem. Az orvos, akiért szegény feleségem elszaladt, azonnal repülőt rendel, Pestre küld. Újra fekszem a hordágyon, a szabad ég alatt, a repülőtér szélén, mint akkor és ott, Ovrucs közelében, a sebesültszállító Storchra várva. – A szilánk ... Az csinálja velem ezt az iszonyú disznóságot! Ki kellett volna bányászni ... Akkor, mindjárt, kockáztatva azt is, hogy beledöglök a műtétbe ... És mennyivel jobb lett volna ez mindenkinek: annak a három nőnek, akiket múlhatatlanul szeretek, anyámnak, feleségemnek, leányomnak ... és önmagamnak is ...

Megjön a vöröskeresztes gép. Egymotoros, gyengécske, pöfögő, amint hallom. A betegkísérő fontoskodó, tudálékos fickó.

– „No, lássuk. Hát mi a bajunk? És repültünk-e már valaha? Nem, áh, persze ez nem szégyen ... No, sebaj! Jó a gép, biztos kézben van a botkormány! Na, fogja ... a zacskóra, ahogy magát elnézem, nemsokára szükség lesz ... Csak aztán beletaláljon, mert takarítani nem szeretek ..."

Mondjam meg ennek az ifjú óriásnak, hogy többet repültem, mint az egész Vöröskereszt összesen és együttvéve? Minek? Úgyse hinné el, meg aztán: a

fenébe a múlttal, senkit se érdekel, engem a legkevésbé . . . Változtatni úgyse tudunk rajta, hát akkor meg minek rágódjunk . . . „Hová megyünk?" – kérdezem a pesti mentőben, nem mintha a válasz lenne fontos, hanem csak hogy beszélgessünk. – „A klinikára . . . a Mária utcaiba."

Mária utca. Ahol gyermekkori pajtásom, barátom, bajtársam, szinte ikertestvérem feküdt. Olyan érthetetlen derű, nyugalom ömlik végig bennem, hogy talán még a szám széle is mosolyra rándul. Tudtam. Ez a sors. Ennek – úgy látszik – így kellett történnie. – „A kettes férfira vigyék"! – mondja a betegfelvevő. Természetes, gondolom én, hiszen Frici is ott volt.

Ismerem a tágas előcsarnokot, magam előtt látom a fontossága tudatában terpeszkedő portást, a széles lépcsőfeljárót, a vakoknak szánt terelőkorlátokat . . . „Nővérke, nővérke . . . Tessék átvenni az új beteget!"

Könnyű kéz, finom ujjak érintik a karomat. – „Jöjjön bátran! Átmegyünk a lengőajtón . . . Így . . . Ez a . . ." – Közbevágok. – „Tudom, nővérke, ne fáradjon! A műtő jobbra, előtte a kezelő, szemközt, balra az előkészítő . . . Egy újabb lengőajtó . . . Ez már az osztály folyosója . . . Májszínű, hatszögletes mozaiklapokkal burkolták. Olyan, mint a méhviasz . . . Ételszag jobbról: ez az étkező, mögötte a tálaló . . . Balra vannak az utcára néző nagy kórtermek . . . Jobbra a »különszoba«, a 48-as . . . És azt is tudom, hogy magát Ilonának hívják, soror Ilonának . . ."

Megszorítja a karomat. – „Halkabban, nagyon szépen kérem . . . Már csak így ismernek: Laczkovics nővér . . . Vagy egyszerűen: Ilonka . . ."

Természetesen, ennek így kellett lenni, éppen a 48-asban van egy üres ágy. Ugyanott fekszem – és ugyanolyan reménytelen állapotban –, mint a barátom. Mint a néhai, egykori barátom, aki még 44 telén

vagy 45 elején egy földig lebombázott soproni ház óvóhelyén meghalt.

– „Nővér! Nővér! Kísérje az új beteget a kezelőbe!"

A kezelő. Nem voltam itt még soha. Idegen, ismeretlen, félelmetes itt minden. Képtelen vagyok tájékozódni. Már néhány lépés után elveszítem az irányt, fogalmam sincs, hol az ajtó, melyen belökött valaki, még mindig mögöttem van-e, s én előre, jobbra vagy balra, talán hátra megyek? Képtelen vagyok megérezni a helyiség méreteit, szélességét és hosszát, magasságát, nem tudom, van-e ablaka, és ha van, hol. Soha nem érzett idegesség, félelem, pánik lep meg. Gyakorlatlan, kezdő vagyok. Remegés fog el, veríték üt ki bőrömön. Az isten verje meg azt, aki kitalálta a háborút, és mindenkit, aki új háborút kezd!

– „Felvesszük a kórelőzményeket! Jól hall engem?" – Az orvos hangosan, tagoltan beszél. Kis asztalka mellett ülünk, a térdünk szinte összeér. Ez a pasi – gondolom –, úgy látszik, átképzős szemész, a fülészektől csak nemrég kerülhetett ide. Különben sejtenie kellene, hogy attól még nem látok jobban, ha ő hangosan és szótagolva szól hozzám, éppúgy, mint ahogyan a bohóc megjátssza magát . . . De menten rendet parancsolok magamnak, mivel ezt a derék fiatalembert – aki éppen most gyürkőzik neki annak, hogy visszaadja a szemem világát – bizonyosan csak azért tartom ellenszenvesnek, mert kínoz, nyugtalanít, ingerel az a szokatlan jelenség, hogy nem látom, kivel beszélek, nem tudom, hogy mennyi idős, szőke vagy kopaszodó fekete, van-e szemüvege?

Anamnézis. Jól van, csináljuk, egye meg a fene. Még ugyan képtelen vagyok beleélni magam új helyzetembe – mely szerint abban a pillanatban, amikor átöltöztetett az egykori betegápoló apáca, belebújtam

a pertlikkel zárható, durva szövésű, fertőtlenítőszertől messze bűzlő kórházi ingbe, melynek ujja a könyökömig ér, elveszítettem nevemet, személyiségemet, önmagamat, s nem vagyok más, mint „a fiatalember a 48-asból", az ablak előtti ágyból nyersanyag a doktor urak, medikusok és medikák kísérletei számára, ember formájú tengerimalac, laboratóriumi patkány, akin (vagy amin?) ki lehet próbálni, alaposan be lehet gyakorolni mindazokat a fogásokat, műveleteket, melyek már a szomszédos Szvetenay utcában, a hullaházban, a formalinnal telt kádból találomra kiemelt emberfejeken, tágra nyílt, csodálkozó szemgolyókon elég jól mentek –, és így, nagyon ostobán és bizonyosan nevetségesen, elkezdek magamról beszélni, eleinte akadozva, félénken, aztán bátrabban, folyamatosan, önmagamnak is összefoglalva, szövegbe, összefüggő történetbe öntve életem első harminc esztendejét. Olyasmi ez, mintha a gyóntatószék sejtelmes, sötét térdeplőfülkéjében lennék, egyedül önmagammal és mégsem elhagyatottan, reménytelen egyedül . . . Mondom, hogy sportember voltam, talán nem is a legrosszabb, soha semmi bajom, betegségem nem volt. És katona is, hivatásos, repülő és ejtőernyős, akik csak azok és addig lehetnek, amíg makkegészségesek . . . És hogy megsebesültem, eléggé csúnyán . . . A szilánk a fejemben maradt, azzal biztattak: ha szerencsém van, nem okoz disznóságot . . .

Így lettem tancélú beteg, ingyenes, tancélú ágyon. Én voltam az a beteg, akinek a vakságát – mert ezen segíteni nem tudtak – ismeretlen, sejtelmes, titokzatos, eddig még nem tapasztalt „körülmények" sajnálatos összejátszása, kölcsönössége idézte elő . . .

– „A fiatalember a 48-asból, az ablak előtti ágyról, a műtőbe . . ."

– „A fiatalember a 48-asból . . . a műtőbe" . . .

„A fiatalember . . .” – A műtőbe, a műtőbe . . . Edzőpálya lett az én két agyonszabdalt, hétszer ízekre szedett és hétszer összeillesztett szerencsétlen szemem . . .

– „Bemosakodtatok . . .? Te, kérlek . . . izé . . . ellenőrizd a bemosakodást . . . És hol a beteg . . .? Már itt kellene lennie . . . Megmondtam, kérlek, hogy a beteget időben helyezzék el a műtőasztalon . . . Ez nem az én dolgom . . . Nővér! . . . Nővér . . .! Itt már mindenki csak intézkedik, dirigál, de senki nem csinál semmit . . .”

– „Jöjjön bátran . . . Már a műtőben vagyunk . . . Úgy sajnálom magát . . .! Hányadszor próbálkoznak már? Hatodik . . . vagy ez már a hetedik műtétje . . .? Istenem, még kimondani is sok . . . Jöjjön, kérem . . . Lépjen ki a papucsából . . . Balra van a műtőasztal . . . De hiszen: maga már jobban kiismeri itt magát, mint én . . .”

– „Köszönöm, drága Ilona . . . És . . . ha ráér: eresszen egy fohászt értem. Ha valakit, magát bizonyosan meghallgatják »odafenn« . . . és a hét szerencseszám . . . Hátha épp most sikerül?”

– „Szúrást fog érezni a combján . . . Így ni, készen is vagyunk . . . Ki az altató? Miért nincs a helyén? Mindenre én figyeljek? Kokaint kérek! Cseppentünk a szemébe . . . Nem kell félni, nem kell elkapni a fejét . . . Úgy, készen is vagyunk . . .”

– „Pulzus normális. Vérnyomás normális.”

A műtőasztal műbőr borítása meztelen hátamhoz tapad. Mozdulni, felemelkedni kellene, de már nem tudok. Sűrű szövésű, klórszagú lepel borít le. Csak a szemem táján van egy kerek lyuk, ennyi látszik belőlem. Kívülről, egy távoli nézőpontról látom önmagamat. Nem én fekszem a lepedő alatt, a műtőasztalon, a műtőlámpa égető hőségében sülve, főve . . . Kerek lyuk van a takarón, a szemem táján . . . Ilyen takaró

van a versenylovakon is, amikor felvonulnak a dísztribün elé... És Klupp néni, a kalászi sváb asszony... ő is kilép papucsaiból, amikor kimegy a tehénistállóba fejni, kezében a kék fejőkannával... És Klupp néni keresztet is vet az istálló küszöbén, összeérintett hüvelyk- és mutatóujjával rajzolta a kis keresztkét homlokára, ajkára, mellére...

– „Pulzus, vérnyomás normális." – Zúg valami. Meghúzták a W. C.-t. A doktor hangja a víz alól hallatszik. Fordítsa ki a szemhéjakat. A halottak szemhéja is kifordul. Kéthelyen, a vasúti állomás felé vivő utcában, a sekély árok szélén egy öreg parasztember feküdt. Fekete ruhában volt, fehér, magasra felgombolt ingben. Kopasz, sárgásbarna koponyája a földön pihent, nyugodtan, mint egy érett takarmánytök. Az öreg paraszt tágra meredt, élettelen szemmel bámulta a téli eget. Apró, fürge bogarak szorgoskodtak a szemén. Sokáig, napokig feküdt ott az öreg. „A légi figyelő." Így nevezték el a hullát az ejtőernyősök. Még nevetni is tudtunk.

Mélyebbre merülök a láthatatlan vízben. Erősödik a fülzúgás. A könnycsatornán át a torkomra csorog a keserű kokain. Nagyon messziről ismétli az altató: pulzus, vérnyomás rendben. Harsog, serceg a kötőszövet, a vastag, erős izomköteg, amikor belevág a szike. – Mikor voltál Leányfalun? Törlést! Nem figyel, nővérke? Ki kellene ugranom, de bedöglött a kocsim... Érfogót! Törlést! A kerítést meg kellene oldani... Most mondod?

– A harminchatosban?... Melyik? Nem az ablak melletti ágyban?... már gondolom... Kokaint. Na, nővér? Alszik? Ábrándozik? Ne ilyenkor, kedves, hanem az ágyban... Adjanak már kokaint ennek az embernek... Úgy... És még egy atropint is...

A hangok megszűrve érkeznek tudatomig. Vízme-

dence, folyómeder alján lebegek, könnyen, súlytalanul, emel, majd visszaejt, odébb lök és magához húz a kábulat egyenletes, tompa lüktetése.

Valahol messze, fent, a medence fölé hajolva ... vagy inkább hosszú, kongó folyosón beszélgetnek, melyet párnázott ajtó zár el előttem? ... Ezt mondja valaki: ... Pomázon van egy ember, az meg is fonja nekem ... Betegem volt ... Glaukómás ... Ha akarod, szólok neki ... Törlést. Érfogót. Ne azt, a legkisebbet.

– Vérnyomás százkilencven per száz. Pulzus nyolcvan.

Úgy tűnik, hogy most mélyebb a víz ... vagy azok ott, a párnás ajtó mögött, távolodnak a visszhangos folyosón. Halkan ciripel a fölényes, könnyed csevegés, alig érteni ...

– ... Hagyjuk ... Fejezzük be, kérlek ... Tönkre van menve a látóideg ... Nem érdemes tovább foglalkozni ezzel ... Kösse le, nővér. Készen vagyunk. Egyáltalán: ki ez a szegény ördög? ... Nem fontos ... Mi úgyis végeztünk vele ... Értesítsék a családját, közeli hozzátartozóját, ha van ... Mert ez ... adjon valaki egy cigarettát ... kísérő nélkül ... egy lépést se tud tenni ... Van gyufátok? Nővér, az öngyújtómban megint nincs benzin ... Egy lépést se, ebben a büdös életben ...

Kétesztendei eredménytelen, hiábavaló próbálkozás, kínzás után így kerültem haza. Nem magam mentem. Kísértek, és azóta is kísérnek, karonfogva, féltőn, aggódó szeretettel. Lépünk, járda ... Most fel, jól van.

Ketten kísérnek, két oldalról. A feleségem az egyik, a lányom a másik. Tanár mindkettő. Így élünk hármasban, együtt.

Régen, nagyon régen, a városmajori park gránátszaggatta fái alatt, bombatölcsérek között, egy már-

ciusi napon úgy indultunk neki új életünknek, hogy mi ketten, mindig együtt, mindig egy irányban, elhúzzuk akár a fél világot is. Bár most már hárman vagyunk – mindig együtt, mindig egy irányban –, a fél világot mégsem mozgattuk meg. De azért . . . talán . . . mégis tettünk és teszünk valamit, külön-külön is, együtt is.

Az ismeretlen, könnyed és fölényes hang – ott a Mária utcai vízmedence fölé hajolva, vagy talán a hosszú, kongó folyosó végén, ki tudja már? – azt kérdezte: „. . . egyáltalán, ki ez a szegény ördög? Ismeri valaki?"

Most már, nagyon megkésve ugyan, válaszolhatok erre is. Ismertek sokan. És ami sokkal több ennél: nem felejtettek el, ismernek azóta is, ma is.

Ismernek, és bízvást mondhatom: megbecsülnek, magamat is, munkámat is, annál a vaskohászati mammutvállalatnál, ahol – éppen ebben az évben jubiláltam – huszonöt éve egyfolytában dolgozom. Na persze nem valami „nagy" beosztásban, fontos munkakörben, hanem csak szerény szerződésesként mint külső munkatárs, ha azonban valaki tetszetősebb, a fülnek jobban hangzó meghatározást kíván: gazdasági szakértőként. De nem is ez a fontos. A fontos, az egyedüli fontos az, hogy tartozom valahová és dolgozhatok. Jóleső érzés tudni, hogy a nagy gyáregységek rekonstrukciójához – Középsor, Elektroacélmű, Ércelőkészítő, hogy csak néhányat említsek – én is hozzájárultam.

És máshol, mások sem felejthettek el. Nem felejthettek el egészen, mert 1970-ben – amikor pedig már másfél évtizede szemrokkantságom miatt AN („véglegesen alkalmatlan") jelzéssel töröltek a Néphadsereg tiszti állományából –, váratlanul kitüntettek a Felszabadulási Jubileumi Emlékéremmel.

Kérhet-e, kívánhat-e többet az ember az élettől?

Azt hiszem – nem. Én legalábbis: nem. Megkaptam mindent, ami a legfontosabb, ami a legszükségesebb: békességben, egyetértésben, szeretetben élek. Van családom, vannak barátaim. És van munkám, dolgozni tudok.

Zánka fölött, egy kopár hegytetőn – egy sorsdöntő, nagy elhatározás végrehajtása előtt – úgy éreztem, hogy zuhanóugrás az, vagy leginkább ehhez hasonlítható, amire készülök. Zuhanóugrás, nagy magasságból, ahonnan – a felhőrétegen át – nem láthatja, nem tudhatja senki, hogy mi van odalenn, mi vár rá a földön.

Ma azt mondhatom: földet értem, sikerült.

Sikerült, hiszen nem sodort a háború légörvénye idegen tájra, más világba.

Sikerült, hiszen nem zúztam magam halálra, életben maradtam. Igen, életben maradtam, csak éppen... igen: a szemem világát vesztettem el, valahol...

Most vak vagyok, a szó első, fizikai értelmében.

De – átvitt értelemben – az voltam már előbb is, ahogyan azok voltak sokan mások is. Tapogatódzva, botorkálva kerestük az utat – már akik keresték –, összeszorított szemmel, foggal, feszült arccal, bizonytalanul nyúltunk a vaksötétben előre, támpontot, korlátot, irányt, célt keresve.

Nem a sötétséget okolom, hogy mindezt csak sokára, késve találtam meg. Suta és elfogadhatatlan mentegetődzés lenne, ha – mint olyan sokan tették és teszik – a bonyolult európai helyzetre, hatalmi tényezőkre, parancsszóra, fenyegetésre hivatkoznék.

Látnom és látnunk kellett volna. Jobban figyelni, tisztábban látni, merészebben és távolabbra, jövőben bízó tekintettel.

Akkor kellett volna csak igazán látni, merni, amikor a kokárdás, vitézkötéses frázissziporkák elvakí-

tottak, amikor a hamis és hazug tájékoztatások ködfejlesztői a leghangosabban sisteregtek, amikor az Árpád-sávosok által fellobbantott máglyák füstje fojtogató felhőben gomolygott.

Most látom mindezt tisztán, világosan. Most, amikor vak vagyok.

Helyesbítés:

106. old. Történelmi háttérként közelebb áll Sallai Imre és Fürst Sándor 1932-ben történt perbe fogása és kivégzése.

219. old. A támadás célja, helyesen: Ada, Mohol és Péterréve.

270. old. A regény címe, szerzője: Berend Miklósné: Vippari, a csavargó asszony.

321., 426., 427. old. Az említett repgépek jelzése helyesen: RE 2000, Mustang, Lightning, Thundervolt, ill. B.17. és B.24. (Liberator).

334. old. A Légierők pk.-a ekkor még Rákosi Béla volt. Bánfalvy István, a későbbi Le.-pk. ekkor az 1. rep. dandár élén állt.

418. old. A zsidó származást jelző sárga csillag viselése hazánkban – Európa valamennyi, németek által leigázott, megszállt országával szemben – csak 1944. ápr. 5-től volt kötelező. A csillagot így csupán gondolatban képzeltem a gyógyszerész köpenyére.

433. old. Odeschalci Miklós herceget – a repülő bajtársai körében elterjedt hírrel szemben – nem a németek végezték ki, hanem Sopronkőhidán, 1945 februárjában végzett vele az egyik nyilas vérbíróság.

Több old. – A legkorszerűbb vadászgépet, a ME 109 G (Gustav)-ot, a németek maguknak tartották fenn. A mi vadászaink csak a korábbi típusokkal, a ME 109 E és F (Erich és Fritz) gépekkel repülhettek.

A szerző portréját Szabados György készítette

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
Felelős kiadó Kardos György
Alföldi Nyomda 83.6787.66-14-2 Debrecen, 1983
Felelős szerkesztő Ördögh Szilveszter · Műszaki vezető Sebestyén Lajos · Tipográfus Romhányi Katalin · Műszaki szerkesztő Spolarich Miklós
A védőborítót Urai Erika tervezte · Kiadványszám 5443 · Megjelent 32,8 (A5) ív terjedelemben, Garamond betűtípusból szedve · MA 4265

ISBN 963 271 874 7
ISSN 0324–797 x

35,–

„Akkor kellett volna csak igazán látni, merni, amikor a kokárdás, vitézkötéses frázisszíporkák elvakítottak, amikor a hamis és hazug tájékoztatások ködfejlesztői a leghangosabban sisteregtek. amikor az Árpád-sávosok által fellobbantott máglyák füstje fojtogató felhőben gomolygott.
Most látom mindezt tisztán, világosan. Most, amikor vak vagyok."